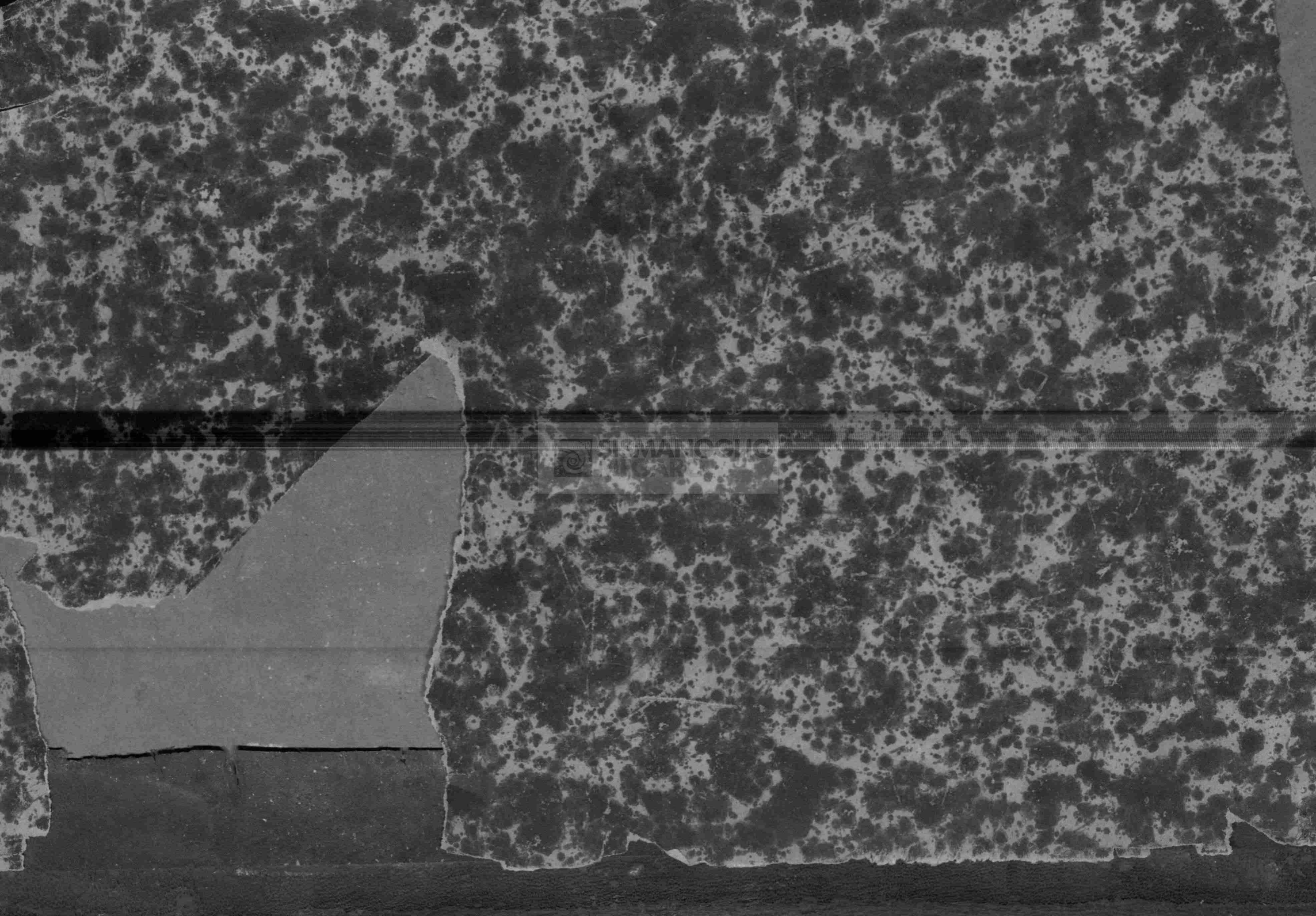

SISMA NEGATIVO

XVII

Ο

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ.

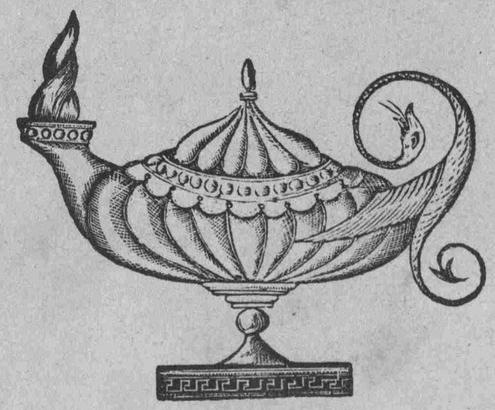
1018

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ.

ΤΟΜΟΣ ΙΖ'.

1882-83.

XVII.

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ
ΑΘΗΝΩΝ

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ,

1886.

Ἕδρα τοῦ Συλλόγου·
Πέραν, Ὁδὸς Τοπτσιλάρ, ἀριθ. 18.

Πράκτορες διὰ τὸ ἐξωτερικόν·
Lorentz und Keil, Librairie internationale
Πέραν, Μεγάλη Ὁδός, ἀριθ. 457.

ΤΥΠΟΙΣ Σ. Ι. ΒΟΥΤΥΡΑ.

ΜΕΛΗ

ΤΟΥ

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ

ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ.

ΙΔΡΥΤΑΙ.

1861.

† **Αποστολιδης** Ι., ἰατρός.
† **Αποστολιδης** Τ. Δ., ἔμπορος.
Αριστοκλης Ἰωάννης, καθηγητής.
Βασιλδης Ἡροκλῆς, ἰατρὸς ἐν Κ/πόλει.
Βαφιαδης Ἀπόστολος, ἰατρὸς ἐν Κ/πόλει.
† **Βλαστος** Ἀντώνιος, τραπεζίτης.
† **Γαλατης** Ἰ. Σ., ἰατρός.
Γενιδουνιας Δημήτριος, ἔμπορος ἐν Κ/πόλει.
Γεωργαντοπουλος Ἰωάννης, δικηγόρος ἐν Κων/πόλει.
Γκιουμουσγκερδανης Μ., ἔμπορος ἐν Φιλιππουπόλει.
† **Ευθυφρων** Η., ἰατρός.
† **Ζανος** Α. Π.
† **Ζωγραφος** Θεόδωρος, ἰατρός.
Ζωγραφος Ξενοφῶν, ἰατρός.
Ζωηρος Ἀλέξανδρος, ἰατρὸς ἐν Κ/πόλει.
† **Ιγγλεσης** Α., ἔμπορος ἐν Κ/πόλει.
Ιωαννιδης Ἐμμανουήλ, καθηγητὴς ἐν Ἀμοργῷ.
Καλλιαδης Κωνσταντῖνος, πρώην Σύμβουλος τῆς Ἐπικρατείας.
Καραθεοδωρη Ἀλέξανδρος, πρώην ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Τουρκίας.
† **Καραθεοδωρη** Κωνσταντῖνος, ἰατρός.
† **Καραθεοδωρη** Στέφανος, ἰατρός.
Κοσουδης Θεμιστοκλῆς, ἔμπορος ἐν Κ/πόλει.

† **Κωνσταντινιδης** Χ'' Γεώργιος, κτηματίας ἐν Κ/πόλει.
† **Λασκαρις** Ἀλέξανδρος, μητροπολίτης Σισανίου.
Μαυρογενης Πασας Σπυρίδων, ἀρχίατρος καὶ ἰδιαίτερος ἰατρὸς τῆς Α.Α.Μ. τοῦ Σουλτάνου.
Νεοκοσμος Δημήτριος, ἔμπορος ἐν Κ/πόλει.
† **Παλαιολογος** Α., γενικὸς πρόξενος τῆς Ἑλλάδος.
Πασπαλας Δημήτριος, τραπεζίτης ἐν Κ/πόλει.
Πυλαδης Βασίλειος, λόγιος ἐν Κ/πόλει.
Ραζης Δημήτριος.
Σαββας πασσᾶς Ἰωάννης, πρώην ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Τουρκίας.
Σοφοκλης Γαβριήλ, καθηγητὴς ἐν Ἀθήναις.
† **Χρυσοβεργης** Γεώργιος, καθηγητής.

ΤΑΚΤΙΚΑ ΜΕΛΗ.

Α.

	Ἔτος ἐκλογῆς.
Αγγελιδης Γεώργιος, ἔμπορος	1880
Αθηνογενης Γεώργιος, τραπεζίτης ἐν Ἀθήναις	1861
Αθηνογενης Παῦλος, τραπεζίτης ἐν Σμύρνῃ	1871
Αλεξανδριδης Δημήτριος, ὑπάλληλος τῶν αὐτοκρατ. τηλεγράφων	1872
Αλεξανδριδης Σπυρίδων, γραμματεὺς τοῦ Ἐμπορικοῦ Ἐπιμελητηρίου	1883
Αλιμπερτης Ἰωάννης, γραμματεὺς τοῦ κ. Κων. Ζάππα ἐν Βροσθενίῳ	1872
Αμαξοπουλος Εὐάγγελος, καθηγητὴς ἐν Κ/πόλει	1880
Αναστασιαδης Ι., μητροπολίτης Καισαρείας	1876
Αναστασιαδης Ἰωακείμ, ἔμπορος ἐν Κ/πόλει	1872
Ανδρεαδης Ὀδυσσεύς, λόγιος ἐν Κ/πόλει	1881
Ανδρεαδης Ὄθων, κτηματίας ἐν Σηλυβρίᾳ	1881
Ανδρεου Χ'' Δημήτριος, ἔμπορος ἐν Κ/πόλει	1873
Ανδρονικος ἱερομόναχος	1879
Ανθοπουλος Κωνσταντῖνος, Γερουσιαστὴς καὶ γενικὸς εἰσαγγελεὺς τοῦ Κράτους	1864
Αντωνιαδης Ἰωάννης, διευθυντὴς τοῦ ἐν Πέραν Τηλεγραφείου	1879
Αντωνιαδης Ἰωάννης, ἔμπορος ἐν Κ/πόλει	1874
Αντωνιαδης Σωτήριος, ἰατρὸς ἐν Φιλιππουπόλει	1873
Αποστολιδης Γεώργιος, δικηγόρος ἐν Κ/πόλει	1874
Αποστολιδης Θεόδωρος, ἐλεγκτὴς τῆς Τραπέζης Κων/πόλεως	1878
Αποστολιδης Καλλιάρχης, ἐν Κ/πόλει	1871
Αποστολιδης Περικλῆς, ἔμπορος ἐν Βώλῳ	1870
Αργυριαδης Δημήτριος, ἔμπορος ἐν Φιλιππουπόλει	1871
Αριστάρχης Σταυράκης, Μέγας Λογοθέτης καὶ Γερουσιαστής	1862
Αριστοκλης Ἰωάννης Δ., πρώην μέλος τοῦ ἀνωτάτου Συμβουλίου τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας	1861
Αρτεμιαδης Ἰάκωβος, πρώην Σύμβουλος τῆς Νομαρχίας Ἰωαννίνων	1876
Αφιδης Γεώργιος, διδάσκαλος ἐνταῦθα	1883

Β.

Βαλλιαδης Κωνσταντῖνος, Μητροπολίτης Μυτιλήνης	1874
Βαλλιανος Βασίλειος Μ., ἔμπορος ἐν Κ/πόλει	1871
Βαλτατζης Μιλτιάδης, ἐν Παρισίοις	1871
Βαμβακης Νικόλαος, ἔμπορος ἐν Κ/πόλει	1871
Bardaut A., δικηγόρος ἐν Κ/πόλει	1878
Βαροτσης Ἰάκωβος, δικηγόρος ἐν Κων/πόλει	1878
Βασιαδης Ἡρακλῆς, ἰατρὸς ἐν Κων/πόλει	1861

Ἔτος ἐκλογῆς.

Βασιλειαδης Γ., κτηματίας ἐν Χάλκῃ 1881
Βασματζιδης Ι., Διευθυντὴς τοῦ ἐν τῷ Πέραν Ἑλλ. Ἐκπαιδευτηρίου 1881
Βαφειαδης Γεώργιος, δημοσιογράφος ἐν Βουκουρεστίῳ 1868
Βαφιαδης Ἀπόστολος, ἰατρὸς ἐν Κ/πόλει 1861
Βελισσαριος Ἰωάννης, ἔμπορος ἐν Κ/πόλει 1873
Βελλογιαννης Μ., τραπεζίτης ἐν Κ/πόλει 1877
Βερναρδακης Ἀθανάσιος, οἰκονομολόγος ἐν Ἀθήναις 1870
Berggren G., ἀρχαιολόγος ἐν Κ/πόλει 1881
Βιθυνος Ἰωάννης, πρωτοδίκης ἐν τῷ Πέραν 1876
Βικελας Δ., λόγιος ἐν Παρισίοις 1872
Βλαστηρης Κωνσταντῖνος, ἔμπορος ἐν Κ/πόλει 1874
Βλαστος Ἐρνέστος, μηχανικὸς ἐν Παρισίοις 1874
Bonkowski Ch., χημικὸς ἐν Κ/πόλει 1883
Βουλλας Χριστόδουλος, ἔμπορος ἐν Κ/πόλει 1877
Βουρος Περικλῆς, ἔμπορος ἐν Κ/πόλει 1867
Βουτυρας Σταῦρος Ι., διευθυντὴς καὶ ἀρχισυντάκτης τῆς ἐφημερίδος *Νεολόγου* 1866
Βρετος Ἰωάννης, δημοσιογράφος ἐν Ἀθήναις 1871

Γ.

Γενιδουνιας Δημήτριος, ἔμπορος ἐν Κ/πόλει 1861
Γερδρος Κωνσταντῖνος, βιβλιοδέτης ἐν Κ/πόλει 1873
Γερασιμος, πατριάρχης Ἀντιοχείας 1879
Γερμανος, μητροπολίτης Ῥόδου 1876
Γεωργαλας Κ. 1876
Γεωργαντοπουλος Ἰωάννης, δικηγόρος ἐν Κων/πόλει 1861
Γεωργιαδης Θεόδωρος, ἰατρός 1878
Γιανναρος Θρασύβουλος, ἔμπορος ἐν Κ/πόλει 1867
Γκιουμουσγκερδανης Μ., ἔμπορος ἐν Φιλιππουπόλει 1861
Γκιων Ἰωάννης, διευθυντὴς τοῦ πρακτορ. τῆς ἀσφαλιστ. ἑταιρίας *Φοίνικος* ἐν Κ/πόλει 1864
Γαυκας Νικηφόρος, μητροπολίτης Μηθύμνης 1872
Gödel Lannoy Baron von, ἐπιτετραμμένος τῆς Αὐστροουγγαρίας ἐν Τεχεράνῃ 1874
Gonzalez del Campillo 1881
Γοργορινης Γεώργιος, ἐν Ῥοστοβίῳ 1879
Γρηγοριος, μητροπολίτης Ἡρακλείας 1874

Δ.

Dalessio J., τραπεζίτης 1874
Δαουτης Ν., πάρεδρος δικαστὴς τοῦ ἑλληνικοῦ προξενείου ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 1883
Δανιηλ ἱεροδιάκονος, ἐν Βραΐλᾳ 1874
Δεκαστρος Αὔγουστος, τραπεζίτης ἐν Κ/πόλει 1872
Δελλαπορτας Βρασίδας, ἔμπορος ἐν Ταϊγανίῳ 1873

Ἔτος ἐκλογῆς.

Δεπαστας Νικόλαος, βιβλιοπώλης ἐν Κ/πόλει 1872
Derenthal Chev. de, σύμβουλος τῆς Γερμανικῆς Πρεσβείας ἐν Ῥώμῃ 1872
Deveaux Emile, διευθυντὴς τῆς Α. Ὀθωμανικῆς Τραπέζης ἐν Κ/πόλει 1873
Δημητριαδης Γ. Α., μηχανικός 1871
Δημητριαδης Κοσμᾶς, ἔμπορος 1879
Δημητριαδης Ξενοφῶν, ἔμπορος ἐν Κ/πόλει 1873
Διαγγελης Γ., δικηγόρος ἐν Κων/πόλει 1874
Διγενης Β., πρόεδρος τοῦ ἑλληνικοῦ δικαστηρίου ἐν Σμύρνῃ 1878
Δορδουφης Π., ἐμποροϋπάλληλος ἐν Ὀδησσῷ 1878
Dorigny Al. Sorlin, ὀδοντοϊατρὸς ἐν Κ/πόλει 1882
Δουλας Κωνσταντῖνος, καθηγητής 1879
Δουρουτης Μιχαήλ, γραμματεὺς τῆς Ἑλληνικῆς Πρεσβείας ἐνταῦθα 1882
Δρακος Ἀντώνιος, ἐμπορομεσίτης ἐν Κων/πόλει 1880
Δρακος Νικόλαος, ἐμπορομεσίτης ἐν Κ/πόλει 1873

Ε.

Ελπιδης Γ., γραμματεὺς τῆς ἐνταῦθα Ἑλληνικῆς Πρεσβείας 1874
Εμμανουηλ Παναγιώτης, ἔμπορος 1879
Εσακουστος Πέτρος, μηχανικὸς ἐν Κ/πόλει 1872
Ευγενιδης Δημοσθένης, τραπεζίτης ἐν Κ/πόλει 1873
Ευγενιδης Εὐστάθιος, διευθυντὴς τῆς Ὀθ. Ἑταιρίας Συναλλαγῶν καὶ Ἀξιῶν 1871
Ευθυβουλης Δημήτριος, ἰατρὸς ἐν Κ/πόλει 1878
Ευμορφοπουλος Ἀλ. ἱερομόναχος, γραμματεὺς τῆς Κοινότητος τοῦ Ἁγ. Ὄρους 1875

Ζ.

Ζαμπακος Δημήτριος, ἰατρὸς ἐν Κ/πόλει 1871
Ζαννελης Ἐμμανουήλ, ἔμπορος ἐν Μυτιλήνῃ 1868
Ζαριφης Λεωνίδας, τραπεζίτης ἐν Κ/πόλει 1872
Ζαριφης Πέτρος, τραπεζίτης ἐν Κ/πόλει 1873
Ζαφειροπουλος Νικόλαος, ἐν Ῥοστοβίῳ 1879
Ζερβουδακης Π., ἔμπορος ἐν Μαγχεστρίᾳ 1878
Ζιφος Ἰωάννης, ἰατρὸς ἐν Κ/πόλει 1869
Ζιφος Θεμιστοκλῆς, ἐν Ῥοστοβίῳ 1879
Ζιφος Μιλτιάδης, ἐν Ῥοστοβίῳ 1879
Ζιφος Παῦλος, ἐν Ῥοστοβίῳ 1879
Ζωγραφος Ξενοφῶν, ἰατρός 1861

Η.

Ηλιαδης Στέφανος, ἔμπορος 1878

Θ.

Ἔτος ἐκλογῆς.

Θεοδωρίδης Ἀθανάσιος, καθηγητὴς ἐν τοῖς Ζαριφείοις Διδασκαλείοις ἐν Φιλιππουπόλει. . . . 1875
Θωμίδης Ἀθανάσιος, ἔμπορος ἐν Φιλιππουπόλει. . . . 1872

Ι.

Ιακωβος, ἐπίσκοπος Ἀμφιπόλεως. . . . 1875
Ιακωβου Ἰάκωβος, τραπεζίτης ἐν Κ/πόλει. . . . 1874
Ιακωβου Μιλτιάδης, δικηγόρος ἐν Κ/πόλει. . . . 1872
Ιαλεμος Ὀδυσσεύς, δημοσιογράφος. . . . 1872
Ιγγλεσης Παναγῆς, ἔμπορος ἐνταῦθα. . . . 1822
Ιωακειμ, μητροπολίτης Δέρκων. . . . 1874
Ιωακειμ, » Λήμνου. . . . 1874
Ιωαννιδης Εὐστάθιος, ἰατρὸς ἐν Βώλῳ. . . . 1879
Ιωασαφ, ἱεροψάλτης ἐν Κ/πόλει. . . . 1874

Κ.

Καβουρ Σ., ἰατρὸς ἐν Αἴνῳ. . . . 1878
Καζανοβας Γεώργιος, ἔμπορος ἐν Κ/πόλει. . . . 1871
Καζανοβας Παντελῆς, » » 1872
Καλβοκορεσσης Δημήτριος, ἔμπορος ἐν Κ/πόλει. . . . 1871
Καλβοκορεσσης Ν. Ζ., λογιστής. . . . 1879
Καλλιαδης Κωνσταντῖνος, πρώην μέλος τοῦ συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας. . . . 1861
Καλλιβουρτσης Πέτρος, ἰατρός. . . . 1871
Καλλινικος, μητροπολίτης Θεσσαλονίκης. . . . 1875
Καλλινικος Δημήτριος, ἔμπορος ἐν Κ/πόλει. . . . 1871
Καλφογλους Κ., ἰατρὸς ἐν Κ/πόλει. . . . 1879
Καραβασιδης Ἰωάννης, δημοσιογράφος. . . . 1876
Καραβελλας Τίτος, λόγιος ἐν Κ/πόλει. . . . 1879
Καραβοκυρος Μιλτιάδης, δικηγόρος ἐν Κ/πόλει 1876
Καραθεοδωρη Ἀλέξανδρος πασσᾶς, πρώην ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν. . . . 1861
Καραθεοδωρη Ἀλέξανδρος Κ., Α' γραμματεὺς τῆς ἐν Βρυξέλλαις Ὀθ. Πρεσβείας. . . . 1874
Καραθεοδωρη Κωνσταντῖνος Στεφ., Σύμβουλος τῆς Ἐπικρατείας. . . . 1867
Καραθεοδωρη Στέφανος, πρεσβευτὴς τῆς Υ. Πύλης ἐν Βρυξέλλαις. . . . 1867
Καραπανος Κωνσταντῖνος, βουλευτὴς ἐξ Ἄρτης ἐν Ἀθήναις, μέλος ἀντεπιστέλλον τοῦ Πανακαδημίου τῆς Γαλλίας. . . . 1874
Καρατζας Πρίγκηψ Ι. Κ., πρεσβευτὴς τῆς Ὑψ. Πύλης ἐν Στοκχόλμῃ καὶ Χάγῃ. . . . 1862
Καριος Νικόλαος, ἐν Κ/πόλει. . . . 1879
Καροδιδης Ἰορδάνης, καθηγητὴς ἐν τῇ κατὰ Χάλκην Θεολογικῇ Σχολῇ. . . . 1881
Καστελλης Ἰωάννης, ἔμπορος ἐν Κ/πόλει. . . . 1871
Κατσελιδης Γεώργιος, ὑπάλληλος τῆς Τραπέζης Ἠπειροθεσσαλίας ἐν Βώλῳ. . . . 1872

Ἔτος ἐκλογῆς.

Κατσιγρας Θωμᾶς, ἔμπορος ἐν Φιλιππουπόλει. . . . 1872
Κεπετζης Σταῦρος, ἔμπορος ἐν Κ/πόλει. . . . 1872
Κεσσισογλους Λ., ἐν Ῥοστοβίῳ. . . . 1879
Κεχαγια Καλλιόπη, διευθύντρια τοῦ Ζαππείου Παρθεναγωγείου ἐν Κ/πόλει. . . . 1875
Καεανθης Ζήνων, ἀρχιτέκτων ἐν Κ/πόλει. . . . 1865
Κοντοπουλος Κ., ἐπόπτης τῶν ἀρχαιοτήτων ἐν Ἀθήναις. . . . 1882
Καουμασης Δ., ἔμπορος ἐν Κ/πόλει. . . . 1878
Κουρτζης Πάνος, ἔμπορος ἐν Κ/πόλει. . . . 1879
Κορωνακης Π., ἔμπορος ἐν Κ/πόλει. . . . 1873
Κορωνιος Γ., τραπεζίτης ἐν Παρισίοις. . . . 1872
Κοσουδης Θεμιστοκλῆς, ἔμπορος. . . . 1861
Κοστομυρης Γεώργιος, ἰατρὸς ἐν Ἀθήναις. . . . 1880
Κοτζαμπασης Γεώργιος, καπνέμπορος ἐν Ἀμισῷ. . . . 1875
Κουγιουμτζιαν Πετρὸς ἐφένδης, διευθυντὴς τῶν δασῶν καὶ μεταλλείων. . . . 1872
Κουμαριανος Δημήτριος, διευθυντὴς τῆς ἐφημερίδος *Φιλιππουπόλεως* ἐν Φιλ/πόλει. . . 1877
Κουματος Ἀνδρέας, ἔμπορος ἐν Κ/πόλει. . . . 1872
Κουππας Ἰωάννης, ἔμπορος ἐν Κ/πόλει. . . . 1882
Κριεζης Κωνσταντῖνος, γραμματεὺς τῆς Ἑλλ. Πρεσβείας ἐν Βερολίνῳ 1880
Κρικοτσος Ἰωάννης, μεσίτης ἐν Παρισίοις. . . . 1879
Κρικοτσος Νικόλαος, μεσίτης ἐν Παρισίοις. . . . 1864
Κρινος Κ., ἐν Ῥοστοβίῳ. . . . 1879
Κυμπριτης Δημήτριος, δικηγόρος ἐν Κ/πόλει. . . . 1879
Κυριακοπουλος Ἐτεοκλῆς, διευθυντὴς τῆς ἐφημερίδος Phare du Bosphore. . . . 1872
Curtis Rev. C. G., πρεσβύτερος τῆς Ἀγγλικανῆς Ἐκκλησίας Memorial Church ἐν Κ/πόλει. . . . 1871
Kutschera Hugo, γραμματεὺς τῆς ἐνταῦθα Αὐστριακῆς Πρεσβείας. . . . 1880
Κωνστανταρας Χρ., κοσμηματοπώλης ἐν Κ/πόλει. . . . 1879
Κωνσταντινιδης πασσᾶς Ἀλέξανδρος, πρώην σύμβουλος τῆς νομαρχίας Θεσσαλονίκης. 1872

Λ.

Λαμπριδης Γ. Π. . . . 1883
Λατρης Γεώργιος, ἐμποροϋπάλληλος ἐν Κ/πόλει. . . . 1871
Λεοντιας Σαπφώ, διευθύντρια τοῦ Παρθεναγωγείου *Παλλάδος* ἐν Κ/πόλει. . . . 1872
Λιανοπουλος Γεώργιος, καθηγητὴς τῶν μαθηματικῶν ἐν τῇ Θεολογικῇ καὶ Ἐμπορικῇ Σχολῇ τῆς Χάλκης. . . . 1875
Λουσης Βασίλειος, ἰατρὸς ἐν Κ/πόλει. . . . 1881

Μ.

Μαγκδης Σακελλάριος, ζωγράφος ἐν Κ/πόλει 1881
Μαθιουδακης Ἀλέξανδρος, διευθυντὴς τῆς Τραπέζης Ἠπειροθεσσαλίας ἐν Βώλῳ. . . . 1875
Μακρης Κωνσταντῖνος, ἰατρὸς ἐν Κ/πόλει. . . . 1880
Μακριδης Γ., δημοσιογράφος. . . . 1883

Ἔτος ἐκλογῆς.

Μαλιακας Ἀβραάμ, καθηγητὴς ἐν Κ/πόλει 1877
Μαλλιαδης Δημήτριος, δικηγόρος ἐν Κ/πόλει 1865
Μαλλιαδης Μ. 1878
Μανος Γρηγόριος 1880
Μανωλοπουλος Ἐμμανουήλ 1881
Μαριανος Γεώργιος, ἔμπορος ἐν Κ/πόλει 1873
Μαστορακης Ἀριστείδης 1879
Μαυρογενης Ἀλέξανδρος Σπ., σύμβουλος τῆς ἐν Μαδρίτῃ Ὀθωμ. Πρεσβείας 1870
Μαυρογενης Δημήτριος πρόξενος τῆς Τουρκίας ἐν Μελίτῃ 1871
Μαυρογενης Σπυρίδων, ἀρχίατρος καὶ ἰδιαίτερος ἰατρὸς τῆς Α. Μεγαλειότητος τοῦ Σουλτάνου 1861
Μαυρογορδατος Ἐλευθέριος 1876
Μαυρογορδατος Θεόδωρος Α., τραπεζίτης ἐν Κ/πόλει 1872
Μαυρογορδατος Α. Φραγκούλης, ἔμπορος ἐν Κ/πόλει 1874
Μαυρογορδατος Ἐμμανουήλ, τραπεζίτης ἐν Κ/πόλει 1873
Μαυρουδης Νικόλαος, ἐν Ἀθήναις 1874
Μεγακλης Ἀθανάσιος, μητροπολίτης Σισανίου 1877
Μεθοδιος, πρόεδρος Διδυμοτείχου 1876
Μελανδινος Ἐμμανουήλ, ἐν Κ/πόλει 1877
Μενδωνιδης Σταῦρος, ἔμπορος ἐν Ἰσμαηλίῳ 1872
Μητσορας Κυριακός, ἔμπορος ἐν Φιλιππουπόλει 1871
Millingen Alex. van, καθηγητὴς ἐν τῷ Ροβερτείῳ Λυκείῳ 1882
Μιχαηλ Μιχαὴλ Ν., ἔμπορος ἐν Θεσσαλονίκῃ 1870
Μομφιλιος Ἐμμανουήλ, βιομήχανος 1879
Mordtmann Dr A. D., ἰατρός, μέλος τοῦ Ὑγειονομικοῦ Συμβουλίου ἐν Κ/πόλει 1871
Mordtmann Jean, διερμηνεὺς τῆς Γερμανικῆς πρεσβείας ἐν Κ/πόλει 1872
Μοσχοπουλος Χ. Θεόδωρος, γραμματεὺς τῆς Ρουμουνικῆς Πρεσβείας ἐνταῦθα 1880
Μουζαλας Π., ἔμπορος ἐν Κ/πόλει 1872
Μουσικος Ἰωάννης, διδάσκαλος 1878
Μπαεσσας Ν. Γ., γενικὸς ἐλεγκτὴς τῆς Γενικῆς Ἑταιρίας τοῦ Ὀθωμ. Κράτους 1871
Μυκαρος Γ. 1873

Ν.

Ναϊδης Νικόλαος, ἔμπορος ἐν Κ/πόλει 1880
Ναουμ Ἀλέξανδρος, διδάκτωρ τῆς νομικῆς 1880
Νεγροποντης Ἰωάννης, τραπεζίτης ἐν Ἀθήναις 1871
Νεγρης Νικόλαος, ἐν Ἀθήναις 1874
Νεμτσογλους Ζήσης, ἔμπορος ἐν Φιλιππουπόλει 1871
Νεοφυτος, μητροπολίτης Ἀδριανουπόλεως 1871
Νεοφυτος, μητροπολίτης Λαρίσσης 1874
Νικοδημος, μητροπολίτης Κυζίκου 1877
Νικοκαβουρας Σ. Α., ἀρχιμανδρίτης ἐν Βενετίᾳ 1871

Ἔτος ἐκλογῆς.

Νικολαϊδης Γεώργιος, ἔμπορος ἐν Ξάνθῃ 1873
Νικολαϊδης Δ., δημοσιογράφος 1878
Νικολαϊδης Ἰωάννης, ἐν Ῥοστοβίῳ 1879
Νικολαων Δ., Α' γραμματεὺς τῆς ἐνταῦθα Ἀγγλικῆς Πρεσβείας 1880
Νομικος Α., ἐν Ῥοστοβίῳ 1879
Νοννοτης Αἰμίλιος, καθηγητὴς ἐν Κ/πόλει 1873

Ξ.

Ξυδιας Δ., ἐν Ῥοστοβίῳ 1879
Ξυδιας Θ., ἐν Ῥοστοβίῳ 1879

Ο.

Οικιαδης Ἰωάννης, σύμβουλος τῆς Ἐπικρατείας 1881
Οικονομιδης Βασίλειος, τραπεζίτης 1883
Οικονομιδης Γεώργιος, ἰατρὸς ἐν Κ/πόλει 1880
Ολυμπιαδης Δ., ἐν Ῥοστοβίῳ 1879
Ομηρος Γ., τραπεζίτης ἐν Κ/πόλει 1873
Ορφανουδακης Κωνσταντῖνος, καλλιτέχνης 1879

Π.

Παλαμας Γρηγόριος, ἀρχιμανδρίτης, σχολάρχης τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς ... 1879
Πανουργιας Δημήτριος, ἔμπορος ἐν Κ/πόλει 1880
Πανουργιας Κ., ὑποπρόξενος τῆς ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως ἐν Κ/πόλει 1878
Παντζειρης Ἀλέξανδρος, διερμηνεὺς τῆς Αὐτοκρ. ὀθωμ. Τραπέζης 1882
Παντζειρης Δημήτριος, ἔμπορος ἐν Κ/πόλει 1871
Παπα Δανιήλ, ἔμπορος ἐν Κ/πόλει 1872
Παπαδοπουλος Γεώργιος, ἐν Κ/πόλει 1881
Παπαδοπουλος Δημήτριος, ἰατρὸς ἐν Κ/πόλει 1871
Παπαδοπουλος Εὐστράτιος, ψάλτης ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῶν Εἰσοδίων 1882
Παπαδοπουλος Κεραμευς Ἀθανάσιος, λόγιος ἐν Κ/πόλει 1881
Παπαρρουσης Πέτρος, καθηγητὴς ἐν Κ/πόλει 1875
Παρανικας Ματθαῖος, γυμνασιάρχης ἐν Ἀδριανουπόλει 1862
Παρανικας Νικόλαος, καθηγητὴς ἐν Κ/πόλει 1871
Παρισης Γεώργιος, τραπεζίτης ἐν Ἀθήναις 1873
Πασπαλης Ἀλέξανδρος, ἔμπορος 1870
Πασπαλης Δημήτριος, τραπεζίτης 1861
Πασπαλης Νικόλαος, ἔμπορος 1871
Πασπατης Ἀλέξ. Γ., ἰατρὸς ἐν Ἀθήναις 1862
Παυλιτης Ἀργύριος, ἔμπορος ἐν Φιλιππουπόλει 1872
Παυλιδης Ξενοφῶν, ἔμπορος ἐν Κ/πόλει 1881
Pears Edwin, δικηγόρος ἐν Κ/πόλει 1874

	Ἔτος ἐκλογῆς.
Περαικιδης Κυριακός, ἔμπορος	1871
Πινιατελης Ν., ἐν Ῥοστοβίῳ	1879
Πισανης Νικόλαος, ἔμπορος ἐν Κ/πόλει	1880
Πολυκαρπος, μητροπολίτης Γάνου καὶ Χώρας	1872
Πορτοκαλης Περικλῆς, ἔμπορος ἐν Κ/πόλει	1880
Πορφυριος, ἡγούμενος τοῦ Σιναϊτικοῦ μετοχίου	1874
Πρωιος Νικόλαος, ἔμπορος ἐν Κ/πόλει	1874
Πετριδης Ἀντώνιος, διδάσκαλος ἐν Κ/πόλει	1882
Πυλαδης Βασίλειος, λόγιος ἐν Κ/πόλει	1874

Ρ.

Ραζης Ἀλέξανδρος, πρώην διερμηνεὺς τῆς Ἑλληνικῆς Πρεσβείας ἐν Κ/πόλει	1875
Ραζης Ἀριστείδης, μηχανικὸς ἐν Κ/πόλει	1873
Ραλλης Ἀλέξανδρος Στεφ., τραπεζίτης	1872
Ραλλης Κωνσταντῖνος, ἐμποροϋπάλληλος ἐν Κ/πόλει	1875
Ραλλης Στέφανος, τραπεζίτης ἐν Παρισίοις	1863
Ραφαηλ Ἀλέξανδρος, ὑπάλληλος ἐν Κ/πόλει	1874
Ραφαηλ Ἐλευθέριος, ὑπάλληλος τοῦ ἑλληνικοῦ Προξενείου ἐν Ὀδησσῷ	1874
Ρεβελακης Δημοσθένης	1878
Ρενιερης Α., ἐν Ῥοστοβίῳ	1879
Ροδωνιδης Σ. Σ., ἔμπορος ἐν Κ/πόλει	1881
Ροσολυμος Ἀθανάσιος, ἔμπορος ἐν Κ/πόλει	1871

Σ.

Σαββας Πασσας Ἰωάννης, πρώην ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ἐν Κ/πόλει	1861
Σαγραντης Ἰωάννης, ἔμπορος ἐν Ἀθήναις	1878
Σακελλαριδης Δ., ἐν Ἀλεξανδρείᾳ	1878
Σαλβαγος Κ., τραπεζίτης ἐν Μασσαλίᾳ	1878
Σαλτελης Θ., καθηγητὴς ἐν Κ/πόλει	1875
Σαμαρτσιδης Χριστόφορος, γυμνασιάρχης ἐν Ἀδριανουπόλει	1877
Σαρακιωτης Βασίλειος, ἰατρὸς ἐν Κ/πόλει	1865
Σαρδινσκης Κωνσταντῖνος, δικηγόρος ἐν Κ/πόλει	1868
Σαρσεντης Ἠλίας, ἐν Ῥοστοβίῳ	1879
Sartoris Maitland	1882
Σατραζαμης Σταῦρος, κυβερνητικὸς ὑπάλληλος	1879
Σγουτας Δημήτριος, τραπεζίτης ἐν Μασσαλίᾳ	1871
Σεβαστοπουλος Ζωρζῆς, ἔμπορος ἐν Κ/πόλει	1871
Σεβαστοπουλος Νικόλαος, ἰατρὸς ἐν Κ/πόλει	1880
Σεϊτανιδης Γεώργιος, βιβλιοπώλης ἐν Κ/πόλει	1872
Σιδεροπουλος Ξενοφῶν Α., ἐν Κ/πόλει	1880
Σισμανογλους Ἰωάννης, τραπεζίτης ἐν Κ/πόλει	1873
Σκαναβης Νικόλαος, ἐν Ῥοστοβίῳ	1879

	Ἔτος ἐκλογῆς.
Σκαραμαγκας Ε., ἐν Ῥοστοβίῳ	1879
Σκαραμαγκας Ἰωάννης, ἐν Ῥοστοβίῳ	1879
Σκλαβος Φώτιος, φαρμακοποιὸς ἐν Κ/πόλει	1879
Σκορδος Κωνσταντῖνος, ἔμπορος ἐν Κ/πόλει	1878
Σκουλουδης Στέφανος, τραπεζίτης ἐν Ἀθήναις	1871
Schroeder Paul, γενικὸς πρόξενος τῆς Γερμανίας ἐν Βηρυττῷ	1871
Shaw William, ἐν Ἀθήναις	1872
Σουβατζογλους Βασίλειος, ἔμπορος ἐν Κ/πόλει	1871
Σουγδουρης Π., ἐν Ῥοστοβίῳ	1879
Σουλαδης Νικόλαος, δικηγόρος ἐν Κ/πόλει	1871
Σουτσος Ἀλέξανδρος γραμματεὺς τῆς Ἑλλην. Πρεσβείας ἐν Σοφίᾳ	1881
Σπαθαρης Ἀνδρέας, καθηγητὴς τῶν μαθηματικῶν ἐν Κ/πόλει	1874
Σπανδωνης Γ., ἐμποροϋπάλληλος	1874
Σπανδωνης Νικόλαος	1881
Σταματιαδης Δημήτριος, ἰατρὸς ἐν Κ/πόλει	1872
Σταματιαδης Νικόλαος, διδάκτωρ τῶν νομικῶν ἐν Σάμῳ	1878
Σταμουλης Ἀναστάσιος, ἔμπορος ἐν Σηλυβρίᾳ	1879
Στρατηγοπουλος Χ., διδάσκαλος	1882
Στεφανοβικ Παῦλος, τραπεζίτης ἐν Κ/πόλει	1875
Στογιαννοπουλος Εὐθύμιος, ἀρχιτέκτων	1879
Συγγρος Ἀνδρέας, τραπεζίτης ἐν Ἀθήναις	1871
Σωφρονιος, μητροπολίτης Ἰωαννίνων	1871

Τ.

Ταγης Ἀναστάσιος, καθηγητὴς ἐν Κ/πόλει	1872
Ταγης Φίλιππος, καθηγητὴς ἐν Κ/πόλει	1875
Ταμβακος Δ. Ν., ἔμπορος ἐν Κ/πόλει	1863
Ταπεινος Ἐλευθέριος, ἔμπορος	1872
Τετσης Γεώργιος, δικηγόρος ἐν Ἀθήναις	1874
Τζετζης Ἰωάννης, καθηγητὴς ἐν Ἰωαννίνοις	1879
Τσεραεντης Βελισσάριος, ἔμπορος ἐν Κ/πόλει	1873
Τσιακας Γεώργιος	1881
Τσικαλιωτης Στέφανος, ἔμπορος	1871
Τσιτσοπουλος Κωνσταντῖνος, κοσμηματοπώλης	1878
Thoman A., διδάσκαλος ἐν τῇ Γερμανοελβετικῇ Σχολῇ	1875

Υ.

Υπανδρευμενος Ζαφείριος, ὑπάλληλος τῆς Ὑψ. Πύλης	1877

W.

Weissbach Augustin, ἰατρὸς ἐν Κ/πόλει	1873

ISMANOGLIO MANOGLIO

Φ.

	Ἔτος ἐκλογῆς.
Φακαρος Μ., διερμηνεὺς τοῦ Ἑλληνικοῦ Προξενείου	1874
Φεϊζη μπέης, πρόξενος τῆς Τουρκίας ἐν Ὀδησσῷ	1874
Φιλαληθης Ι., διδάσκαλος τοῦ Γένους	1881
Φιλιος Δ., ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων ἐν Ἑλλάδι	1872
Φιλιπποβιτς Δημήτριος, ὑπάλληλος τοῦ Αὐστρο-Οὐγγρικοῦ ταχυδρομείου	1872
Furet Caroline	1874
Φωτιαδης Δ. Ν., ἔμπορος ἐν Κ/πόλει	1876
Φωτιαδης Ν., ἔμπορος ἐν Κ/πόλει	1861
Φωτιαδης Φώτιος, ἰατρὸς ἐν Κ/πόλει	1878
Φωτιος, ἐπίσκοπος Εἰρηνουπόλεως, ἀρχιερ. προϊστάμενος Σταυροδρομίου	1881

Χ.

Χαραλαμπιδης Ν., δικαστὴς ἐν Κ/πόλει	1879
Χαρμαντας Χ. Θ., ἰατρὸς ἐν Κ/πόλει	1882
Χασιωτης Γεώργιος, λόγιος ἐν Παρισίοις	1869
Χατζηχρηστου Χρῆστος, ἱδρυτὴς καὶ γυμνασιάρχης τοῦ ἐν Σταυροδρομίῳ Ἑλλ. Λυκείου	1872
Χελμης Μιχαήλ, φαρμακοποιός	1873
Χρηστιδης Ἀναστάσιος, ἰατρός	1879
Χριστοφοριδης Θεμιστοκλῆς, πρόεδρος τοῦ κακουργοδικείου ἐν Κ/πόλει	1875
Χριστοφοριδης Συμεών, ἰατρὸς ἐν Κ/πόλει	1876
Χρυσοβελωνης Λεωνίδας, ἔμπορος ἐν Μαγχεστρίᾳ	1866
Χρυσοβελωνῆς Μιχαήλ, ἔμπορος ἐν Λιβερπούλῃ	1876
Χρυσολεων Ξενοφῶν Ε.	1880

Ψ.

Ψαχαροπουλος Κωνσταντῖνος, διευθυντὴς τῆς Πανελληνίου ἀτμοπλ. ἑταιρ. ἐν Πειραιεῖ	1875
Ψυχαρης Νικόλαος, τραπεζίτης ἐν Κ/πόλει	1880
Ψωμιαδης Κωνσταντῖνος, ἔμπορος ἐν Κ/πόλει	1881

ΕΠΙΤΙΜΑ ΜΕΛΗ.

Α.

	Ἔτος ἐκλογῆς.
Αγαθαγγελος, Μητροπολίτης Ἐφέσου	1881
Αλη φουατ μπεης, διευθυντὴς τοῦ τμήματος τῶν ἐμμέσων φόρων	1882
Αριστarχης Γρηγόριος, πρώην πρεσβευτὴς τῆς Ὑψ. Πύλης ἐν Οὐασιγκτῶνι	1879
Αριστarχης Ἰωάννης, πρώην πρεσβευτὴς τῆς Ὑψ. Πύλης ἐν Βερολίνῳ	1873
Αρμενης Βρατίλας, πρεσβευτὴς τῆς Ἑλλάδος ἐν Παρισίοις	1868

Β.

Βαλεττας Ἰωάννης, λόγιος ἐν Λονδίνῳ	1874
Barthélémy Saint-Hilaire, μέλος τοῦ Πανακαδημίου τῆς Γαλλίας καὶ Γερουσιαστής	1871
Βαλλιανος Ἀνδρέας, ἔμπορος ἐν Μασσαλίᾳ	1817
Bancroft Georges, πρώην πρεσβευτὴς τῶν Ἡν. Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς ἐν Βερολίνῳ	1872
Βασιλειου Γεώργιος, ὑποδιοικητὴς τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης τῆς Ἑλλάδος	1871
Βερναρδακης Δημήτριος, πρώην καθηγητὴς τῶν βασιλοπαίδων, ἐν Μυτιλήνῃ	1874
Βερναρδος Χ., ἰατρὸς ἐν Σμύρνῃ	1863
Βησανης Πανταζῆς, ἐν Τάντᾳ	1881
Βιττωρης Ἰωάννης, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ	1881
Blackie J. Stuart, καθηγ. τῶν ἑλλ. γραμμάτων ἐν τῷ ἐν Ἐδιμβούργῳ Πανεπιστημίῳ	1864
Vogué Melchior Comte de, μέλος τοῦ Πανακαδημίου τῆς Γαλλίας, πρώην πρεσβευτής, ἐν Παρισίοις	1871
Boker, πρώην πρεσβευτὴς τῶν Ἡν. Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς ἐνταῦθα, Washington.	1862
Βουτσινας Ἀλέξανδρος, ἔμπορος ἐν Ὀδησσῷ	1881
Βουτσινας Ἰωάννης, Γεν. Πρόξενος τῆς Ἑλλάδος ἐν Ὀδησσῷ	1881
Burnouf Emile, πρώην διευθυντὴς τῆς ἐν Ἀθήναις Γαλλικῆς Σχολῆς, ἐν Παρισίοις.	1867

Γ.

Gemma Adolfo, διευθυντὴς τοῦ Περιοδικοῦ *Revista*	1871
Gevaert F. A., διευθυντὴς τοῦ Βασιλικοῦ Ὠδείου ἐν Βρυξέλλαις	1881
Gladstone William, πρωθυπουργὸς τῆς Ἀγγλίας	1862

Δ.

Derby Lord, πρώην ὑπουργὸς τῆς Ἀγγλίας	1876
Duruy Victor, μέλος τοῦ Πανακαδημίου τῆς Γαλλίας, πρώην ὑπουργὸς τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως, ἐν Παρισίοις	1882
Dufferin Lord, Πρεσβευτὴς τῆς Ἀγγλίας ἐν Κ/πόλει	1881

Ε.

Ἔτος ἐκλογῆς.

Ecstreïz, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Λειψίας καὶ γυμνασιάρχης τῆς Σχολῆς τοῦ Ἁγίου Νικολάου 1879
Εαχεμ πασσᾶς, Ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν 1865
Egger Emile, μέλος τοῦ Πανακαδημίου τῆς Γαλλίας, καθηγητὴς τῆς σχολῆς τῶν γραμμάτων ἐν Παρισίοις 1863
Eïchthal Gustave d', μέλος τῆς ἀσιατικῆς Ἑταιρίας ἐν Παρισίοις 1864
Elliot Sir G. Henri, πρεσβευτὴς τῆς Ἀγγλίας ἐν Βιέννῃ 1872
Ευστρατιαδης Π., πρώην ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων ἐν Ἑλλάδι 1879

Ζ.

Zambaldi F., καθηγητὴς τῆς ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς γραμμ. ἐν Βενετίᾳ 1872
Ζαππας Κωνσταντῖνος, κτηματίας ἐν Βροσθενίῳ 1874
Ζαριφης Γεώργιος, τραπεζίτης ἐν Παρισίοις 1863
Ζαφειροπουλος Στέφανος, ἐν Μασσαλίᾳ 1880
Zichy Comte, πρώην πρεσβευτὴς τῆς Αὐστροουγγαρίας ἐν Κ/πόλει 1874
Ζωγραφος Χρηστάκης, τραπεζίτης ἐν Παρισίοις 1863

Ι.

Ignatieff Général, πρώην πρεσβευτὴς τῆς Ῥωσσίας ἐν Κ/πόλει 1865
Ιστριας Δώρα 1868
Ιωακειμ Γ', πρώην Κωνσταντινουπόλεως 1878
Jacquemyns G. Rolin, πρώην ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν τοῦ Βελγίου 1881
Jebb, καθηγητὴς ἐν Γλασκώβῃ 1878

Κ.

Καλιγας Π., ὑποδιοικητὴς τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης τῆς Ἑλλάδος 1871
Καραθεοδωρη Ἀλέξανδρος, ἡγεμὼν τῆς Σάμου 1881
Καστορχης Εὐθύμιος, καθηγητὴς τοῦ ἐν Ἀθήναις Πανεπιστημίου 1871
Καφταντζογλους Λ., ἀρχιτέκτων ἐν Ἀθήναις 1871
Κεμαλ πασσᾶς, γερουσιαστής, ὑπουργὸς τοῦ Αὐτοκρατορικοῦ Οἴκου 1871
Keudell von, πρεσβευτὴς τῆς Γερμανίας ἐν Ῥώμῃ 1872
Christ W., καθηγητὴς τοῦ ἐν Μονάχῳ Πανεπιστημίου 1870
Kirchhoff A., καθηγητὴς τοῦ ἐν Βερολίνῳ Πανεπιστημίου 1872
Κοντος Κ., καθηγητὴς τοῦ ἐν Ἀθήναις Πανεπιστημίου 1874
Κουμανουδης Στέφανος, καθηγητὴς τοῦ ἐν Ἀθήναις Πανεπιστημίου 1863
Κουντουριωτης Ἀνδρέας Γ., πρεσβευτὴς τῆς Ἑλλάδος ἐν Κ/πόλει 1875
Curtius Ernest, καθηγητὴς τοῦ ἐν Βερολίνῳ Πανεπιστημίου 1870
Chassang, γενικὸς ἐπιθεωρητὴς τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως ἐν Παρισίοις 1868
Κωστης Κ. Ν., καθηγητὴς τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ἑλλάδος 1882

Λ.

Λαμπρος Π., νομισματολόγος ἐν Ἀθήναις 1871
Lesseps Feodinand de, ἐν Παρισίοις 1865

Ἔτος ἐκλογῆς.

Lévêque Charles, μέλος τοῦ Πανακαδημίου τῆς Γαλλίας, καθηγητὴς ἐν τῷ Collège de France, ἐν Παρισίοις 1866
Λιβαδας Θεαγένης, λόγιος ἐν Βιέννῃ 1874
Lister Joseph, καθηγητὴς τῆς χειρουργίας ἐν Λονδίνῳ 1881
Ludolff Comte, πρώην πρεσβευτὴς τῆς Αὐστροουγγαρίας ἐν Κ/πόλει 1872
Layons Lord, πρεσβευτὴς τῆς Ἀγγλίας ἐν Παρισίοις 1862

Μ.

Μαυροκορδατος Ν., πρώην ὑπουργὸς τῆς Παιδείας ἐν Ἑλλάδι 1864
Μητσοπουλος Ἡρακλῆς, καθηγητὴς τοῦ ἐν Ἀθήναις Πανεπιστημίου 1873
Miller Emmanuel, μέλος τοῦ Πανακαδημίου τῆς Γαλλίας, καθηγητὴς ἐν τῇ Σχολῇ τῶν νεωτέρων ἀνατολικῶν γλωσσῶν 1863
Morris Joy, πρώην πρεσβευτὴς τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς ἐν Κ/πόλει . 1865
Μουνιφ πασσᾶς, ὑπουργὸς ἐπὶ τῆς Ἐκπαιδεύσεως ἐν Τουρκίᾳ 1865
Μαυρογενης Π., πρεσβευτὴς τῆς Ῥουμανίας ἐν Βιέννῃ 1882

Ν.

Noailles marquis de, πρεσβευτὴς τῆς Γαλλίας ἐν Κ/πόλει 1883
Nélidow de, πρεσβευτὴς τῆς Ῥωσσίας ἐν Κ/πόλει 1883
Newton, διευθυντὴς τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου ἐν Λονδίνῳ 1871

Ο.

Ορφανιδης Θεόδωρος, καθηγητὴς τοῦ ἐν Ἀθήναις Πανεπιστημίου 1867

Π.

Παλλης Α., καθηγητὴς τοῦ ἐν Ἀθήναις Πανεπιστημίου 1872
Πανταζιδης Ἰωάννης, καθηγητὴς τοῦ ἐν Ἀθήναις Πανεπιστημίου 1874
Παπαρρηγοπουλος Κ., καθηγητὴς τοῦ ἐν Ἀθήναις Πανεπιστημίου 1879
Παρασχος Ἀχιλλεύς 1880
Pasteur Louis, μέλος τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας, καθηγητὴς τῆς χημείας ἐν Σορβόννῃ 1881
Perrot Georges, μέλος τοῦ Πανακαδημίου τῆς Γαλλίας, ἐν Παρισίοις 1874
Πετρος Β', Αὐτοκράτωρ τῆς Βρασιλίας 1873
Πρετεντερης Χ., καθηγητὴς τοῦ ἐν Ἀθήναις Πανεπιστημίου 1871

Ρ.

Ραγκαβης Ἀλέξανδρος, πρεσβευτὴς τῆς Ἑλλάδος ἐν Βερολίνῳ 1863
Radovitz de, πρεσβευτὴς τῆς Γερμανίας ἐν Κ/πόλει 1883
Ραλλης Γ., καθηγητὴς τοῦ ἐν Ἀθήναις Πανεπιστημίου 1869
René Briau, βιβλιοφύλαξ τῆς ἐν Παρισίοις Ἰατρικῆς Ἀκαδημίας 1876
Ρενιερης Μ., διοικητὴς τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης τῆς Ἑλλάδος 1864
Rascon Comte de, πρώην πρεσβευτὴς τῆς Ἱσπανίας ἐν Κ/πόλει 1881
Rivier Alphonse, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βρυξελλῶν 1881
Rossignol J. P., μέλος τοῦ Πανακαδημίου τῆς Γαλλίας 1864

Σ.

	Ἔτος ἐκλογῆς.
Σαΐτ Πασσᾶς, πρωθυπουργός	1879
Σαρηολος Νικόλαος, μέλος τοῦ ἐν Βρυξέλλαις Συλλόγου τοῦ Διεθνοῦς Δικαίου	1861
Sauppe Hermann, καθηγητὴς τοῦ ἐν Γοτίγγῃ Πανεπιστημίου	1875
Schmidt Bernard	1870
Schmidt Moritz, καθηγητὴς τοῦ ἐν Ἰένῃ Πανεπιστημίου	1871

Τ.

Thurot Charles, μέλος τοῦ Πανακαδημίου τῆς Γαλλίας ἐν Παρισίοις	1873
Τρικουπης Χαρίλαος, πρωθυπουργὸς ἐν Ἀθήναις	1878
Tuckerman Charles, πρώην πρεσβευτὴς τῶν Ἡν. Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς ἐν Κ/πόλει.	1873

Υ.

Υψηλαντης Γρηγόριος, πρεσβευτὴς τῆς Ἑλλάδος ἐν Βιέννῃ	1874

V.

Virchow Rudolf, καθηγητὴς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Βερολίνου	1881

W.

Waddington W. Henry, μέλος τοῦ Πανακαδημίου τῆς Γαλλίας, γερουσ. ἐν Παρισίοις	1878
Weil Henri, καθηγητὴς τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας ἐν Παρισίοις	1867
Werther Baron von, πρώην πρεσβευτὴς τῆς Γερμανίας ἐν Κ/πόλει	1875
Wieseler Friedrich, καθηγητὴς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Γοτίγγης	1873
Witte Baron de, μέλος τοῦ Πανακαδημίου τῆς Γαλλίας, ἐν Παρισίοις	1876

Φ.

Fabri	1878
Φιλημων Τιμολέων, ἔφορος τῆς βιβλιοθήκης τῆς Ἑλληνικῆς Βουλῆς	1879
Φιλιππωφ, στρατηγὸς ἐν Ρωσσίᾳ	1878
Fournier Ch., πρώην πρεσβευτὴς τῆς Γαλλίας ἐν Κ/πόλει	1878
Φρεαριτης Κωνσταντῖνος, καθηγητὴς τοῦ ἐν Ἀθήναις Πανεπιστημίου	1867

Η.

Hatzfeldt V., πρεσβευτὴς τῆς Γερμανίας ἐν Παρισίοις	1880
Havet Ernest ἐπίτιμος καθηγητὴς ἐν τῷ Κολλεγίῳ τῆς Γαλλίας	1867
Heap H. G., Γεν. Πρόξενος τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς ἐν Κ/πόλει	1880
Hengen, W., Γραμματεὺς τοῦ Instituto di Corresponlenza Archeologica ἐν Ῥώμῃ	1872
Heuzey Léon, καθηγητὴς ἐν τῇ Σχολῇ τῶν Ὡραίων Τεχνῶν ἐν Παρισίοις	1874
Holtzendorff Farnz von, καθηγητὴς τοῦ Δικαίου ἐν Βερολίνῳ	1872
Houssaye Henri, λόγιος ἐν Παρισίοις	1879

ΑΝΤΕΠΙΣΤΕΛΛΟΝΤΑ ΜΕΛΗ.

Α.

	Ἔτος ἐκλογῆς.
Αγγελιδης Τηλέμαχος, κτηματίας ἐν Κίῳ	1863
Ανθιμος, μητροπολίτης Βελεγράδων	1868
Αρβανιτακης Λέανδρος, καθηγητὴς τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολογικῆς Σχολῆς	1863
Αργυροπουλος Β., καθηγητὴς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ	1872
Αρισταρχης Δημήτριος, ἐν Κ/πόλει	1875
Αριστειδης Γ., σχολάρχης ἐν Κυδωνίαις	1876

Β.

Βλαβανης Ἰω., καθηγητής	1876
Βελουδης Ι., διευθυντὴς τῆς ἐν Βενετίᾳ Μαρκιανῆς βιβλιοθήκης	1871
Βεργωτης Παναγῆς, ἐν Κεφαλληνίᾳ	1878
Bertherand, γενικὸς γραμματεὺς τῆς ἐν Ἀλγερίᾳ κλιματολογικῆς Ἑταιρίας	1870
Βλαβιανος Ν. Νικήτας	1864
Βλαχος Ἄγγελος, γεν. γραμματεὺς τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑπουργείου τῆς Ἑλλάδος	1875
Βυζαντιος Ἀλέξανδρος, δημοσιογράφος ἐν Τεργέστῃ	1879
Βυζαντιος Ἀναστάσιος	1879

Γ.

Gebhardt W., ἀρχαιολόγος ἐν Γοτίγγῃ	1873
Γεωργιαδης Ν., ἰατρὸς ἐν Βώλῳ	1863
Gidel Charles A., proviseur τοῦ λυκείου Louis-le-Grand, ἐν Παρισίοις	1867
Γρηγορας Γερμανός, διευθυντὴς τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολογικῆς σχολῆς	1863
Γρηγοριαδης Α., καθηγητής	1864

Δ.

Δαμων Δ., ἰατρός	1872
Δεκιγαλλας Ι., ἰατρὸς ἐν Νάξῳ	1864
Δεστουνης Γ., καθηγητὴς τῆς ἑλλ. γλώσσης ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Πετρουπόλεως	1876
Δεφνερ Μιχαήλ, ὑφηγητὴς ἐν τῷ ἐν Ἀθήναις Πανεπιστημίῳ	1875
Δημητσας Κ., ἰατρὸς ἐν Ἀδριανουπόλει	1871
Dozon Auguste, πρόξενος τῆς Γαλλίας ἐν Θεσσαλονίκῃ	1872

Η.

Ηλιαδης Βοζανος Λεωνίδας	1873

Θ.

	Ἔτος ἐκλογῆς.
Θεοδωριδης Κ., ἔμπορος ἐν Ῥαιδεστῷ	1870
Θερειανος Διονύσιος, δημοσιογράφος ἐν Τεργέστῃ	1863

Ι.

Ιωαννιδης Ἐμμανουήλ, καθηγητὴς ἐν Ἀμοργῷ	1861
Ιωαννιδης Σάββας, πρώην διδάσκαλος ἐν Τραπεζοῦντι	1870
Ιωαννιδης Σεραπίων, καθηγητὴς ἐν Καισαρείᾳ	1863

Κ.

Caillemer Exupère, πρύτανις τῆς νομικῆς Σχολῆς Λουγδούνου	1870
Κοσμιδης Κυριακός, ἔμπορος ἐν Πτολεμαΐδι	1863
Κογιωτωρης Παναγιώτης	1864
Coussemaker Arthur, νομικὸς ἐν Αἴῃ	1870
Κρινος Δ., φαρμακοποιὸς ἐν Ἀθήναις	1865
Queux de Saint-Hilaire marquis de, λόγιος ἐν Παρισίοις	1867
Chiari Chevalier Gérard de	1872
Cullen Dr	1880
Κυριακιδης Κ., πρώην σχολάρχης τῆς ἐν Τραπεζοῦντι Ἑλληνικῆς Σχολῆς	1864
Κωλλιατσος Σωκράτης, πρώην διευθυντὴς τῆς ἐν Ἀθήναις Ῥιζαρείου Σχολῆς	1878
Κωνσταντινιδης Γ., διευθυντὴς τῶν Ζαριφείων Διδασκαλείων ἐν Φιλιππουπόλει	1876

Λ.

Λαμπριδης Ἰωάννης, ἰατρὸς ἐν Ἰωαννίνοις	1874
Λεβιδης Δ. Ν., δικηγόρος, πρώην πρόεδρος τοῦ Συλλόγου Παρνασσοῦ ἐν Ἀθήναις	1872
Legrand Emile, προγυμναστὴς ἐν τῇ Σχολῇ τῶν νεωτέρων ἀνατολικῶν γλωσσῶν ἐν Παρισίοις	1870
Leonardi Giovanni, φαρμακοποιὸς ἐν Κερκύρᾳ	1871
Λημνιος Ν., ἰατρὸς ἐν Ἀρτάκῃ	1872
Λυκουδης Ἐμμανουήλ, δικηγόρος ἐν Ἀθήναις	1874

Μ.

Μαμουκας Ἀνδρέας, γραμματεὺς τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως τῆς Ἑλλάδος	1878
Μαναρης Σπυρίδων, Γυμνασιάρχης	1863
Μανδρας Γρηγόριος, ἔμπορος ἐν Μυτιλήνῃ	1873
Ματσανος Γ., καθηγητὴς ἐν τῇ Ζωσιμαίᾳ Σχολῇ ἐν Ἰωαννίνοις	1872
Montani Pierre	1866
Μορδος Σαμουήλ, δημοσιογράφος ἐν Κερκύρᾳ	1864
Μυριανθευς Ἱερώνυμος, ἐφημέριος τῆς ἐν Λονδίνῳ ἑλληνικῆς ἐκκλησίας	1872

Ν.

	Ἔτος ἐκλογῆς.
Ναλαμουλης Ἰωσήφ, δημοσιογράφος ἐν Κερκύρᾳ	1864
Νερουτσος Τάσος, ἰατρός, διευθυντὴς τοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὑγειονομικοῦ Συμβουλίου	1875

Ξ.

Ξανθοπουλος Κωνσταντῖνος, γυμνασιάρχης ἐν Τραπεζοῦντι	1863

Ο.

Οικονομου Παναγιώτης, διευθυντὴς ἰδιωτικῆς Σχολῆς ἐν Κερκύρᾳ	1868

Π.

Παπαγεωργιου Γ., διδάσκαλος ἐν Ἄρτῃ	1872
Παπαδοπουλος Μ., ἰατρὸς ἐν Θεσσαλονίκῃ	1863
Παπαδοπουλος Χρῆστος, δικαστὴς ἐν Κύπρῳ	1864
Παπαζογλους Κλεάνθης, λόγιος ἐν Βραΐλᾳ	1871
Παρανικας Ματθαῖος, γυμνασιάρχης ἐν Ἀδριανουπόλει	1882
Πετριδης Ἀθανάσιος, σχολάρχης ἐν Κάμπῳ Λακωνικῆς	1864
Πιεριδης Δ., λόγιος ἐν Κύπρῳ	1871
Πινιατωρος Γεράσιμος	1878
Πολιτης Ν. Γ., λόγιος ἐν Ἀθήναις	1872

Ρ.

Ραγκαβης Ρ. Ἀλέξιος, ὑπάλληλος τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑπουργείου τῆς Ἑλλάδος.	1870
Ραλλης Ν., ἰατρὸς ἐν Περγάμῳ	1872
Ραμμος Ι., σχολάρχης Ἄρτης	1864
Rossi Scotti, Comte G. B., ἐπίτιμος πρόεδρος τοῦ ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Περουσίας ἐν Τολώσσῃ	1882
Ρωμανος Ἰωάννης, καθηγητὴς ἐν Κερκύρᾳ	1874

Σ.

Σαθας Κωνσταντῖνος, μεσαιωνοδίφης ἐν Βενετίᾳ	1868
Σακελλιων Ι., μεσαιωνολόγος ἐν Ἀθήναις	1881
Σαρρος Στέφανος, ἰατρὸς ἐν Βουκουρεστίῳ	1874
Σκορδελης Βλάσιος, καθηγητὴς ἐν Ἀθήναις	1868
Σκυλισσης Ἰσιδωρίδης, δημοσιογράφος ἐν Ἀθήναις	1863
Σοφοκλης Γαβριήλ, καθηγητὴς ἐν Ἀθήναις	1881
Σταματιαδης Ἐπαμεινώνδας, διευθυντὴς τοῦ ἡγεμονικοῦ γραφείου ἐν Σάμῳ	6171
Schliemann Ἑρρῖκος, διδάκτωρ τῆς φιλοσοφίας ἐν Ἀθήναις	1871
Σχορτσανιτης Δ., πρώην σχολάρχης ἐν Ἄρτῃ	1871

Τ

	Ἔτος ἐκλογῆς.
Τριανταφυλλίδης Κ., καθηγητὴς τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐν Βενετίᾳ	1872
Τριανταφυλλίδης Ν.	1863
Τσαπαρας Π., γυμνασιάρχης ἐν Κερκύρᾳ	1876

Υ.

Veidner André	1872

Φ.

Φιλαδελφευς Χ. Ν., τυπογράφος ἐν Ἀθήναις	1864
Freshfield Edwin, ἐν Λονδίνῳ	1877

Χ.

Χασιωτης Δ., ὑφηγητὴς τοῦ ἐν Ἀθήναις Πανεπιστημίου	1874
Hirschfeld Gustave, καθηγητὴς τῆς ἀρχαιολογίας ἐν Καινιγσβέργῃ	1873
Χρονιδης Κ., λόγιος ἐν Ἀδριανουπόλει	1863
Heidenstamm Oscar de, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ	1883
Hughes, πρώην γραμματεὺς τῆς ἐν Κ/πόλει Ἀγγλικῆς Πρεσβείας	1874

ΜΕΓΑΛΟΙ ΕΥΕΡΓΕΤΑΙ.

Χρ. Ζωγραφος.

ΕΥΕΡΓΕΤΑΙ.

† Γεωργιος Ζαριφης.
Μενελαος Νεγροποντης.
† Ευανθια Θεοφιλιδου.

ΜΕΓΑΛΟΙ ΔΩΡΗΤΑΙ.

Κωνσταντινος Καραπανος.
Το εν Αθηναις Εθνικον Πανεπιστημιον.
Γεωργιος Κορωνιος.
Στεφανος Ραλλης.
† Αντωνιος Βλαστος.
† Παντιας Σεκιαρης.
Θεοδωρος Μαυρογορδατος.

ΔΩΡΗΤΑΙ.

Αυτοκρατορικη Θωμανικη Τραπεζα.
Γενικη Εταιρια του Θωμανικου κρατους.
Το εν Αθηναις Υπουργειον της Δημοσιας Εκπαιδευσεως.
Ο εν Αθηναις προς διαδοσιν των Ελληνικων Γραμματων Συλλογος.
Ζαννης Στεφανοβικ.
Ανδρεας Βαλλιανος.
Αυστροτουρκικη Πιστωσις.
† Κωνσταντινος Δοσιος.
Θεοδ. Α. Μαυρογορδατος.
† Κωνσταντινος Ξενοκρατης.
Βασιλειος Σουβατζογλους.
Θ. καὶ Β. Σουβατζογλους καὶ Σ/ᵉ.
Αλεξανδρος Σεβαστοπουλος.
Ανδρεας Συγγρος.
Στεφανος Σκουλουδης.
Αναστ. Ηφαιστιδης.
† Αρχιμανδριτης Ανανιας Βατοπεδινος.
Ζηνων Κλεανθης.
Εμμανουηλ Σπιθακης.
Αδελφοι Αντωνιαδαι.
† Σ. Αρχιγενης, ἰατρός.
Στεφανος Η. Σκυλιτσης.
Υιοι Σεβαστοπουλου.
Γεωργιος Ζαφειροπουλος.
Γρηγοριος Κουπιας.
Κωνσταντινος Παιασκος.
Κωνσταντινος Ζαππας.

ΠΡΟΕΔΡΟΙ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ.

Στεφανος Καραθεοδωρη	1861—62
Πετρος Ζανος	1862—63
Ηρ. Βασιαδης	1863
Σπ. Μαυρογενης	1863—64
Αλ. Γ. Πασπατης	1864—65
Σπ. Μαυρογενης	1865—66
Κ. Καραθεοδωρη	1866—67
Ξεν. Ζωγραφος	1867—68
Ηρ. Βασιαδης	1868—69
Ιουλιος Μιλιγεν	1869—70
Σταυρ. Αριστάρχης	1870—71
Κ. Καραπανος	1871—72
Κ. Καραπανος	1872—73
Ηρ. Βασιαδης	1873—74
Κ. Καλλιαδης	1874—75
Αλ. Γ. Πασπατης	1875—76
Ιω. Αριστοκλης	1876—77
Ιω. Αριστοκλης	1877—78
Οδ. Ιαλεμος	1878—79
Αλ. Πασπατης	1879—80
Ηρ. Βασιαδης	1880—81
Σ. Μαυρογενης	1881—82
Κ. Καλλιαδης	1882—83

ΚΟΣΜΗΤΟΡΕΣ

Κατὰ τὸ ἔτος 1882—1883.

Πρόεδρος	Κ. Καλλιαδης.
Ἀντιπρόεδροι	Κ. Ξανθοπουλος. / Rev. C. G. Curtis.
Γεν. Γραμματεὺς	Τ. Καραθεοδωρη.
Εἰδ. Γραμματεὺς	Οδ. Ανδρεαδης.
Ταμίας	Ν. Βαμβακης.
Βιβλιοφύλαξ	Α. Η. Κεραμευς.

ΜΕΛΗ ΔΙΑΡΚΩΝ ΕΠΙΤΡΟΠΩΝ

κατὰ τὸ ἔτος 1882—1883.

Α'. ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗΣ.

1. Βασιαδης Πρ.
2. Κεραμευς Α. Παπαδοπουλος.
3. Κοντοπουλος Κ.
4. Μαλιακας Αβρ.
5. Ξανθοπουλος Κωνστ.
6. Σαλτελης Θεμ.
7. Χατζηχρηστου Χρηστος.

Β'. ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ.

1. Βασιαδης Πρ.
2. Γεωργαλας Κ.
3. Θεοδωριδης Αθανασιος.
4. Μαλιακας Αβρ.
5. Ξανθοπουλος Κωνστ.
6. Παπαρρουσης Πετρος.
7. Παρανικας Ν.
8. Σαλτελης Θεμ.
9. Τσιακας Γεωργ.
10. Χατζηχρηστου Χρηστος.

Γ'. ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ.

1. Αριστarχης Στ.
2. Berggren G.
3. Curtis C. G.
4. Dorigny Al. Sorlin.
5. Κεραμευς Α. Παπαδοπουλος.
6. Kutschera H.
7. Mordtmann A.
8. Mordtmann J.
9. Nicolson A.
10. Περδικιδης Κυριακος.
11. Sartoris M.
12. Φιλαληθης Ι.

Δ'. ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗΣ.

1. Αριστοκλης Ι.
2. Κεραμευς Α. Παπαδοπουλος.
3. Κοντοπουλος Κ.
4. Παρανικας Ν.
5. Χατζηχρηστου Χρ.
6. Καραθεοδωρη Τ., *Γεν. Γραμματεύς.*
7. Ανδρεαδης Οδ., *Εἰδ. Γραμματεύς.*

Ε'. ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ.

1. Γεωργαντοπουλος Ιω.
2. Bonkowski Ch.
3. Καραβοκυρος Μ.
4. Καραθεοδωρη Τηλεμαχος.
5. Κωστομυρης Γ.
6. Λουσης Β.
7. Μακρης Κωνσταντινος.
8. Ναουμ Αλ.
9. Νοννοτης Αιμ.
10. Σταματιαδης Δ.
11. Ταγης Α.
12. Χαρμαντας Δ.

ΣΤ'. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ.

1. Βαμβακης Ν.
2. Βελλογιαννης Μ.
3. Γκιων Ι.
4. Κοσουδης Θεμ.
5. Curtis C. G.
6. Κουπας Ιω.
7. Μαυρογορδατος Φραγκουδης.
8. Μπλεσσας Ν.
9. Σαρακιωτης Βασιλειος.

ΕΠΙΜΕΛΗΤΑΙ.

Ὀργανοθήκης
Τηλεμαχος Καραθεοδωρη.

Ἀρχαιολογικῶν συλλογῶν
Α. Παπαδοπουλος Κεραμευς.

Ο

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ.

ΑΠΟ ΜΑΪΟΥ 1882 ΜΕΧΡΙ ΜΑΪΟΥ 1883.—ΤΟΜΟΣ ΙΖ'.

ΤΑ

ΗΘΙΚΑ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΑ

ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ.

Ἀνεγνώσθη ἐν ταῖς ΧΝΔ', ΧΞΔ', ΧΟΗ', ΧΠ', ΧΠΓ', ΧΠΖ', ΧΗΒ' συνεδριάσεσιν.

Ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις τῆς ἐπὶ τοσοῦτον ἀναπτύξεως τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ὧν αἱ πρόοδοι καὶ τῆς ποιητικῆς σχεδὸν φαντασίας τὴν πτῆσιν ὑπερβάλλουσαι καταπλήττουσιν ἡμᾶς δικαίως, πραγματεία τις καὶ μελέτη περὶ ἠθικῆς ἴσως ἑωλόν τι καὶ κενὸν ἤθελε φανῆ.

Ἀλλ' ἐπειδὴ ὑπὲρ τὸν ὁρώμενον καὶ φαινόμενον τοῦτον κόσμον, περὶ τὸν μηχανισμὸν τοῦ ὁποίου ἐνασχολοῦνται αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι, κεῖται ὁ ἠθικὸς κόσμος, ὁ κόσμος τοῦ λόγου, ὃν οὐδεμία θετικὴ λεγομένη ἐπιστήμη ν' ἀρνηθῇ λογικῶς δύναται, ὡς στηριζόμενον εἰς τὴν ἐσωτάτην τῆς συνειδήσεως πεῖραν, τὸ ἀναμφίλεκτον ἑκάστου συναίσθημα, τὸ θετικώτατον πάντων ὅσων γνωρίζομεν καὶ ἀντιλαμβανόμεθα, ἀνάγκη πολλάκις καὶ περὶ αὐτοῦ νὰ γίνηται λόγος. Διότι ἄνευ τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς, ἥτις πηγάζει ἀπὸ τοῦ ἐσωτάτου τούτου κόσμου, οὔτε ὁ καθ' ἕκαστον ἄνθρωπος οὔτε ἡ κοινωνία ἐν συνόλῳ ὑγιῶς ἔχει, ἀλλ' οὐδὲ πολιτεία καὶ κράτος νὰ παγιωθῇ καὶ προαχθῇ δύναται.

Διὰ ταῦτα πᾶσα περὶ τὴν ἠθικὴν μελέτη καὶ θεωρία πάντας, νομίζομεν, ἐνδιαφέρει τοὺς εὖ φρονοῦντας, ὅσον καὶ πᾶσα ἀλήθεια καὶ πᾶν κάλλος αἰώνιον, εἰ καὶ ἡ πρᾶξις αὐτῆς εἶνε τὸ τέλος.

Τί εἶνε ἀληθῶς ἡ ζωὴ ὅλη τοῦ ἀνθρώπου ἄνευ τῆς ἀρετῆς; Τί εἶνε ἡ ἐπιστήμη καὶ αἱ γνώσεις αἱ οἱαιδήποτε; Αὕτη εἶνε τὸ ὑπέρτατον τῆς ἀνθρωπότητος ἀγλάϊσμα, τὸ φῶς καὶ ἡ θερμότης τοῦ ἐσωτάτου αὐτῆς κόσμου, τὸ κέντρον τῆς παγκοσμίου ἱστορίας.

Ὅθεν καλὸν ἐνομίσαμεν ἀνάγνωσμα ἐν τῷ ἱερῷ τούτῳ περιβόλῳ τὴν περίληψιν τῆς πλήρους καὶ ἀκριβεστάτης θεωρίας τοῦ Ἀριστοτέλους περὶ Ἠθικῆς, καλουμένης Ἠθικὰ Νικομάχεια, ὧν κατὰ βιβλία καὶ κεφάλαια ἐκτιθέμενοι τὴν ἔννοιαν καθ' ἣν οὗτος ἀκολουθεῖ μέθοδον, θὰ ζητήσωμεν ἐπὶ τέλους νὰ εὕρωμεν ποῦ κυρίως στηρίζει τὸ ἄκρον ἀγαθὸν καὶ τὴν ἀρετήν, ὅπερ καὶ θὰ εἶνε τῆς ὅλης μελέτης ἡμῶν τὸ συμπέρασμα.

Ἡ ὅλη αὕτη τοῦ Ἀριστοτέλους περὶ ἠθικῆς πραγματεία, τὰ Ἠθικὰ Νικομάχεια, διηρημένη εἰς δέκα βιβλία, ἀνάγεται εἰς τὴν τάξιν τῶν πρακτικῶν συγγραμμάτων τοῦ μεγάλου τούτου φιλοσόφου, ἥτις περιλαμβάνει τὰ ἠθικά, τὰ οἰκονομικὰ καὶ τὰ πολιτικά.

Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ περιφανοῦς Ἄγγλου Δοναλσῶνος, τοῦ συνεχίσαντος τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας τοσοῦτον εὐδοκίμως, οὐδὲν τῶν τοῦ Ἀριστοτέλους συγγραμμάτων διατηρεῖ τὴν ἑαυτοῦ ἀξίαν μᾶλλον ἀκεραίαν τῶν Ἠθικῶν Νικομαχείων, καὶ ἰδίως ἐὰν ἐξετασθῶσι

παραλλήλως πρὸς τὰ πολιτικά. Καὶ ἀληθῶς ὁ κλάδος οὗτος τῆς φιλοσοφίας, προσεπιλέγει, ὠπισθοδρόμησε μᾶλλον ἢ προήχθη. Συστηματικῶς δὲ ἐξεταζόμενα τὰ Ἠθικὰ τοῦ Ἀριστοτέλους δύνανται νὰ παραβληθῶσι πρὸς πάντα τὰ νεώτερα περὶ τοῦ θέματος τούτου συγγράμματα.

Τὰ Ἠθικὰ ταῦτα τοῦ Ἀριστοτέλους δυνατὸν νὰ διαιρεθῶσι κατ' αὐτὸν εἰς τρία μέρη κατὰ τὰς ἐν αὐτοῖς κρατούσας ἰδέας. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον μέρος περιλαμβάνον τὰ δύο πρῶτα βιβλία καὶ πέντε κεφάλαια τοῦ τρίτου πραγματεύεται περὶ τοῦ ἄκρου ἀγαθοῦ, ἤτοι τῆς εὐδαιμονίας καὶ τῆς ἀρετῆς. Τὸ δεύτερον ἐν τοῖς ἑφεξῆς τρισὶ βιβλίοις δ', ε', ς' καὶ τῷ ὑπολοίπῳ τοῦ γ' διερευνᾷ τὰς διαφόρους ἀρετάς. Τὸ τρίτον μέρος (ζ', ἡ, θ', ι) πραγματεύεται τὴν ἐξωτερικὴν τῆς ἀρετῆς ἐφαρμογήν, τουτέστι τὴν ἐγκράτειαν, τὴν φιλίαν καὶ τὴν ἡδονήν. Μετὰ δὲ τὴν ἔρευναν τούτων ἐπανέρχεται ὁ φιλόσοφος εἰς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ πρώτου βιβλίου, εἰς τὸ περὶ εὐδαιμονίας, ἐν ᾧ μετὰ ἀνακεφαλαίωσιν πάντων τῶν περὶ τοῦ θέματος τούτου εἰρημένων ποιεῖται τὴν εἰς τὰ πολιτικά, τὴν περὶ πολιτείας πραγματείαν αὐτοῦ, μετάβασιν.

Αὕτη ἡ γενικὴ τοῦ συγγράμματος τούτου ἄποψις. Ἐξ ὑπαρχῆς δὲ ὁ φιλόσοφος ὡς πανταχοῦ κατὰ τὴν αὐτοῦ ἐμπειρικὴν μέθοδον ἀπὸ τοῦ συνθέτου καὶ συγκεκριμένου ὁρμώμενος προβαίνει ἀναλυτικῶς μετ' ἐπιμόνου ἀκριβείας εἴς τε τὴν περὶ ἀρετῆς καὶ ἄκρου ἀγαθοῦ θεωρίαν ἐν γένει, καὶ εἰς τὴν ἑκάστης ἀρετῆς ἰδίᾳ. Ταύτην ὡς οἷόν τε σαφῶς θὰ συνοψίσωμεν ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα, ὡς ἑξῆς.

Ἐπειδή, λέγει, πᾶσα τέχνη καὶ πᾶσα ἐπιστήμη καὶ πρᾶξις ἀγαθόν τι ἐπιδιώκει, οἷον ἡ ἰατρικὴ τὴν ὑγείαν, ἡ γυμναστικὴ τὴν εὐρωστίαν, ἡ ναυπηγικὴ τὸ πλοῖον, ἡ οἰκονομικὴ τὸν πλοῦτον, καὶ τὰ λοιπὰ ὁμοίως, ἕπεται ὅτι πολλὰ καὶ διάφορα εἶνε τὰ ἐπιδιωκόμενα ἀγαθά, ὡς εἶνε πολλαὶ καὶ διάφοροι αἱ τέχναι καὶ αἱ πράξεις, αἱ ταῦτα σκοποῦσαι.

Ὑποτιθεμένου λοιπὸν ὅτι ὑπάρχει τις ἀνώτατος σκοπός, δι' ὃν πάντα τὰ ἄλλα εἶνε μέσα, ἐπιθυμητὰ οὐχὶ αὐτὰ καθ' ἑαυτά, ἀλλ' ἁπλῶς πρὸς ἐπίτευξιν ἀναγκαῖα τοῦ ὑπερτάτου ἐκείνου σκοποῦ, συνάγεται ὅτι ὁ ἀνώτατος οὗτος σκοπὸς εἶνε τὸ ἄκρον ἀγαθόν, ὅπερ ἐν τῷ βίῳ ἐπιδιώκομεν καὶ ποθοῦμεν· τὸ ἄκρον δὲ τοῦτο ἀγαθὸν δέον νὰ ὑποτεθῇ ἐφικτὸν ἐνταῦθα, ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ἵνα μὴ χωρῇ ἡ ἔφεσις τοῦ ἀγαθοῦ ἐπ' ἄπειρον καὶ ἐπομένως ἐπὶ τὸ ἀνέφικτον.

Φρονεῖ δὲ ὅτι ἡ γνῶσις τοῦ ἄκρου τούτου ἀγαθοῦ μεγάλην ἔχει ροπὴν ἐπὶ τὸν βίον, ὡς ὁ σκοπὸς τῷ τοξότῃ, ἵνα γινώσκῃ βεβαίως ποῦ νὰ σκοπεύσῃ καὶ ἐλπίσῃ μᾶλλον ἐπιτυχίαν.

Ἐρωτᾷ εἶτα τίνος τέχνης ἢ τίνος ἐπιστήμης ὁ σκοπὸς περιλαμβάνει πάντα καὶ εἶνε πάντων ἀνώτατος καὶ διὰ τοῦτο τέλειος καὶ ἐντεῦθεν ἄκρον ἀγαθόν. Εὑρίσκει δὲ ὡς τοιοῦτον τὸν σκοπὸν τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς πολιτείας· διότι αὕτη τυγχάνει οὖσα πασῶν ὑπερτάτη· ὑπὸ ταύτην ὑπάγονται πᾶσαι καὶ ἐπιστῆμαι καὶ τέχναι καὶ πράξεις· οἷον ἡ οἰκονομική, ἡ στρατηγική, ἡ ῥητορική, ἡ νομοθετικὴ καὶ εἴ τις ἄλλη. Ὥστε ὁ τῆς πολιτικῆς σκοπὸς περιέχει καὶ τοὺς τῶν ἄλλων καὶ δὴ ὑπερέχει αὐτῶν, ὥσπερ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ περιλαμβάνει τόσας ἄλλας τέχνας καὶ δυνάμεις πρὸς παράστασιν τοῦ ἰδεώδους αὐτῆς.

Τεθέντος λοιπὸν τοῦ τῆς πολιτικῆς σκοποῦ ὡς τοῦ ἄκρου ἀγαθοῦ, ὅπερ, εἰ καὶ τυγχάνει ὂν τὸ αὐτὸ καὶ πρὸς τὸν ἕνα καὶ πρὸς τὴν πόλιν καὶ τὸ ἔθνος, τοὺς πολλούς, τελειότερον ὅμως εἶνε καὶ κάλλιον καὶ θειότερον, ἐὰν ἀναφέρηται τῇ πόλει καὶ τῷ ἔθνει, καθόσον τὸ ἀγαθὸν τῶν πολλῶν κεῖται ἀνώτερον τοῦ ἑνός, ζητεῖται τί ἡ πολιτικὴ ἐπιστήμη ἐπιδιώκει καὶ τί ἄρα εἶνε τὸ ἀκρότατον πάντων τῶν πρακτῶν ἀγαθῶν.

Κατὰ τὴν ὁμολογίαν τῶν πλείστων, λέγει, ἡ εὐδαιμονία εἶνε τὸ ἀγαθὸν τοῦτο τὸ ἐπιδιωκόμενον· καὶ ὅτι τὸ εὖ ζῆν καὶ τὸ εὖ πράττειν εἶνε ἴσον τῷ εὐδαιμονεῖν.

Ἀλλὰ συμφωνοῦντες, λέγει, οἱ πολλοὶ εἰς τὸ ὄνομα διαφωνοῦσι περὶ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ τούτου· διότι ἄλλοι μὲν εὐδαιμονίαν ὑπολαμβάνουσι τὴν ἡδονήν, ἢ τὸν πλοῦτον ἢ τὴν δόξαν, ἄλλοι δὲ ἄλλο τι· πολλάκις δὲ καὶ ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος ἄλλοτε ἄλλο· νοσήσας μὲν εὐδαιμονίαν νομίζει τὴν ὑγείαν, πενόμενος δὲ τὸν πλοῦτον, ἀμαθὴς δὲ ὢν ζηλεύει τοὺς λογίους. Παρὰ τούτους ἔνιοι νομίζουσιν ὅτι ἐκτὸς τῶν πολλῶν τούτων ἀγαθῶν ὑπάρχει ἄλλο τι καθ' ἑαυτὸ ἀγαθόν, δι' ὃ καὶ ταῦτα πάντα τὰ ἄλλα εἶνε ἀγαθά. Ἐνταῦθα δὲ παρατηρεῖ ὁ φιλόσοφος ὅτι ὅπως κρίνῃ τις ὀρθῶς περὶ καλῶν καὶ δικαίων καὶ ἐν γένει περὶ τῶν πολιτικῶν, δέον νὰ εἶνε καλῶς παιδαγωγημένος, νὰ συνειθίσῃ δηλονότι ἀπ' ἀρχῆς ἐξ ἀνατροφῆς εἰς τὰ καλά· διότι ἄλλως οὔτε νὰ νοήσῃ οὔτε νὰ

προσοικειωθῇ τὰ καλὰ καὶ δίκαια εἶνε δυνατόν. Εἶτα· ἐπανερχόμενος εἰς τὸ περὶ εὐδαιμονίας ἐκτίθησι πῶς τριχῶς διαιροῦνται οἱ ἄνθρωποι ἐπὶ τούτου. Πρῶτον οἱ πολλοὶ ἀγαπῶσι τὸν ἀπολαυστικὸν βίον· οὗτοι δὲ παντελῶς ἀνδραποδώδεις φαίνονται προαιρούμενοι τὸν βίον τῶν βοσκημάτων, ἐπειδὴ τὴν ἡδονὴν τὴν ὑλικὴν θεωροῦσιν ὡς ἄκρον ἀγαθόν. Δεύτερον οἱ ὀλιγώτεροι καὶ δὴ μεμορφωμένοι πως καὶ πρακτικοί περὶ τὸν πολιτικὸν βίον θεωροῦσι τὴν τιμὴν καὶ τὴν δόξαν ἄκρον ἀγαθόν· ἀλλ' ἐπικρίνει καὶ τούτους, λέγων ὅτι καὶ τὸ νομιζόμενον ἀγαθὸν τοῦτο παρ' αὐτοῖς φαίνεται ἐπιπόλαιον· διότι ἀνήκει μᾶλλον εἰς τοὺς τιμῶντας, ὡς καὶ ἐξαρτᾶται ἀπ' αὐτῶν, ἐνῷ ἡ εὐδαιμονία ὑποτίθεται οἰκεῖόν τι καὶ ἀναφαίρετον ἀγαθόν. Πλὴν τούτου παρατηρεῖ ὅτι φαίνονται τούτων τινὲς ἐπιδιώκοντες τὰς τιμάς, ἵνα πιστευθῶσιν ὅτι εἶνε ἀγαθοὶ καὶ ἐνάρετοι, διὸ καὶ ζητοῦσι νὰ τιμῶνται ὑπὸ τῶν φρονίμων καὶ τῶν ἐντίμων καὶ ἐπὶ ἀρετῇ· ὥστε καὶ κατ' αὐτοὺς τούτους ἡ ἀρετὴ εἶνε ἀνωτέρα, ἐπειδὴ εὐδαιμονίαν νομίζουσι τὸ τιμᾶσθαι ὡς ἐνάρετοι· οὕτω δὲ ἔξωθεν ζητῶν τις τὸ ἀγαθὸν φαίνεται ὅτι θὰ ἦτο δυνατὸν καὶ ἀπρακτῶν τις νὰ ἔχῃ τὴν ἀρετὴν ἢ καὶ κακοπαθῶν, ὅπερ ἄτοπον. Τρίτον ὅτι πάνυ ὀλίγοι εὐδαίμονα βίον νομίζουσι τὸν θεωρητικόν· ἀλλὰ τὴν ἐξέλεγξιν τούτου παραλείπει ἐπὶ τοῦ παρόντος, ὑποσχόμενος νὰ ἐπανέλθῃ, ὅπερ καὶ πράττει ἐν τῷ τελευταίῳ βιβλίῳ.

Διελθὼν τοὺς τρεῖς ἐν ἀνθρώποις βίους, τὸν ἀπολαυστικόν, τὸν πολιτικὸν καὶ τὸν θεωρητικόν, ἀποδοκιμάζει καὶ τὸν χρηματιστικὸν βίον διὰ βραχέων· διότι ὁ πλοῦτος δὲν εἶνε, λέγει, τὸ ζητούμενον ἀγαθόν, ἡ εὐδαιμονία, καθόσον ὁ πλοῦτος εἶνέ τι χρήσιμον καὶ χάριν ἄλλου καὶ οὐχὶ αὐτὸ τὸ ἀγαθόν. Ἀλλὰ καὶ τὸ καθόλου ἀγαθὸν καὶ τὴν ἰδέαν αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν τοῦ ἀγαθοῦ, ὡς ὁ Πλάτων, οὗτος δὲν παραδέχεται· διότι, λέγει, καὶ ἂν ὑπάρχῃ ἕν τι ἀγαθόν, κοινῶς κατὰ πάντων κατηγορούμενον, ἢ ἂν ὑπάρχῃ χωριστόν τι ἀγαθὸν αὐτὸ καθ' αὐτό, τὸ ἰδανικὸν ἀγαθόν, ἡ ἰδέα, δὲν θὰ εἶνε κατορθωτὸν οὐδ' ἀποκτητὸν ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου· ἐνῷ ζητεῖται τοιοῦτόν τι, ὅπερ ὁ ἄνθρωπος νὰ δύνηται καὶ νὰ πράξῃ καὶ ν' ἀποκτήσῃ.

Οὕτως ἐπανερχόμενος εἰς τὸ ζήτημα τί ἐστιν ἡ εὐδαιμονία καὶ τὸ ἄκρον ἀγαθόν, παρατηρεῖ ὅτι ἐπειδὴ τὰ διάφορα ἀγαθὰ εἶνε τὰ μὲν κατώτερα, τὰ δὲ ἀνώτερα καὶ ὅτι τὰ μὲν εἶνε μέσα, ὡς ὁ πλοῦτος, οἱ αὐλοί, ὡς ὄργανα δι' ἀνώτερον σκοπόν, τὰ δὲ σκοπός, συμπεραίνει ὅτι πάντα τὰ ἀγαθὰ δὲν εἶνε τέλεια, δηλονότι τελευταῖα καὶ ὅτι τὸ πάντων ἄριστον εἶνε τὸ τέλειον ἀγαθόν, ἡ εὐδαιμονία, ὅπερ ἀνάγκη νὰ εἶνε ἓν ἐκ πολλῶν ἀρίστων καὶ ὅπερ προαιρούμεθα αὐτὸ καθ' αὐτὸ καὶ οὐδέποτε δι' ἄλλο· τοιοῦτον δὲ εἶνε ἡ εὐδαιμονία. Καὶ ὡς λέγεται ἐν τοῖς Μεγάλοις Ἠθικοῖς «τέλειόν ἐστιν, οὗ παραγενομένου μηθενὸς ἔτι προσδεόμεθα· ἀτελὲς δὲ οὗ παραγενομένου προσδεόμεθά τινος· οἷον τῆς δικαιοσύνης μὲν μόνον παραγενομένης πολλῶν προσδεόμεθα, τῆς δὲ εὐδαιμονίας παραγενομένης οὐδενὸς ἔτι προσδεόμεθα. Τοῦτο ἄρα ἐστὶ τὸ ἄριστον ἡμῖν, ὃ ζητοῦμεν, ὅ ἐστι τέλος τέλειον· τὸ δὴ τέλειον τέλος ἀγαθόν ἐστιν».

Ἐκ πάντων συνάγεται ὅτι ἡ εὐδαιμονία εἶνε ὁ τελειότατος καὶ ἀνώτατος τοῦ βίου ἡμῶν σκοπός, ἐνῷ πᾶν ἄλλο ἀγαθὸν εἶνε καὶ σκοπὸς καὶ μέσον πρὸς ἀνώτερόν τι πάντοτε, οἷον ἡ τιμή, ἡ ἡδονή, ὁ νοῦς αὐτός, αἱ γνώσεις καὶ ἄλλη οἱαδήποτε ἀρετὴ καὶ ἱκανότης εἶνε μὲν ἀγαθὰ καὶ προαιρούμεθα αὐτὰ δι' αὐτὰ καθ' ἑαυτά, ἀλλὰ ζητοῦμεν ταῦτα χάριν κυρίως τῆς εὐδαιμονίας, ὑπολαμβάνοντες ὅτι δι' αὐτῶν θὰ εὐδαιμονήσωμεν. Τὴν εὐδαιμονίαν ὅμως οὐδεὶς ζητεῖ δι' ἄλλο τι ἀνώτερον. Ὅθεν εἶνε καὶ αὐτάρκης καθὸ τέλειος. Ἐὰν δὲ προστεθῇ εἰς τὴν εὐδαιμονίαν ἄλλο τι ὑποδεέστερον ἀγαθόν, γίνεται βεβαίως προτιμότερον καὶ ἐκ πολλῶν ἀγαθῶν συγκείμενον, ἐφόσον προστίθεταί τι.

Τεθείσης οὕτω τῆς εὐδαιμονίας κατὰ τὴν κοινὴν ἁπάντων ὁμολογίαν ζητεῖ νῦν σαφέστερον νὰ δηλωθῇ τί εἶνε αὕτη. Ἐπὶ τούτῳ δὲ νομίζει δέον νὰ ἐξετασθῇ τί εἶνε τὸ ἔργον τοῦ ἀνθρώπου, καθὸ ἀνθρώπου. Ὡς π. χ. ὑπάρχει ἔργον τοῦ μουσικοῦ καὶ τοῦ ἀγαλματοποιοῦ καὶ παντὸς ἄλλου τεχνίτου καὶ ἐπιστήμονος· τὸ δὲ ἔργον πάντων τούτων ἐπιδοκιμάζεται καὶ κρίνεται καλὸν ἢ ἀποδοκιμάζεται καὶ κατακρίνεται· ὁμοίως καθὼς καὶ τῶν μελῶν τοῦ σώματος, οἷον τοῦ ὀφθαλμοῦ καὶ τῆς χειρὸς καὶ τοῦ ποδὸς ὑπάρχει ἔργον ἴδιον, οὕτω δὴ ὑπάρχει καὶ τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἀνθρώπου ἰδίᾳ ἔργον τι. Ἄρα ζητητέον τί εἶνε τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ ἀνθρώπου. Εἶνε ἄρα τὸ ζῆν; ἀλλὰ τὸ ζῆν κοινὸν τυγχάνει ὂν καὶ τοῖς φυτοῖς· ἆρα εἶνε τὸ αἰσθάνεσθαι; ἀλλὰ τοῦτο κοινὸν καὶ τοῖς ζώοις. Τί ἄλλο λοιπὸν μένει ἔργον τοῦ λογικοῦ ἀνθρώπου ἢ τὸ πράττειν μετὰ λόγου ἢ μὴ ἄνευ λόγου;

Ἔπειτα διαιρεῖ αὖθις τὸν λόγον εἰς πειθόμενον (ὡς ἐπιπειθὲς λόγῳ) καὶ εἰς λόγον αὐτενερ-

γοῦντα καὶ διανοούμενον· καὶ κατὰ τὴν διαίρεσιν τῆς λογικῆς ψυχῆς εἰς νοῦν νοητικὸν καὶ εἰς λόγον ἐποπτικὸν δέχεται ὅτι ἔργον τοῦ ἀνθρώπου ὡς τοιούτου εἶνε ἡ κατὰ λόγον ἐνέργεια τῆς ψυχῆς ἢ μὴ ἄνευ λόγου, καὶ ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο εἶνε τὸ αὐτὸ ἐπὶ παντὸς ἀνθρώπου ἐν γένει, τοῦ τυχόντος ἀνθρώπου καὶ τοῦ σπουδαίου ἀνθρώπου, ἀλλ' ὅμως πρέπει νὰ προστεθῇ μόνον ἡ κατὰ τὴν ἀρετὴν ὑπεροχὴ καὶ διαφορὰ τοῦ ἔργου τοῦ τυχόντος ἀνθρώπου καὶ τοῦ ἔργου τοῦ σπουδαίου ἀνθρώπου· διότι ὡς τὸ ἔργον τοῦ κιθαριστοῦ καὶ τοῦ σπουδαίου κιθαριστοῦ εἶνε μὲν τὸ αὐτό, τὸ κιθαρίζειν, ἀλλὰ δέον νὰ προστεθῇ ἡ κατὰ τὴν ἱκανότητα ὑπεροχὴ τοῦ ἔργου· ἐπειδὴ αὐτὸ τὸ ἔργον ἀμφοτέρων εἶνε τὸ κιθαρίζειν, τοῦ σπουδαίου κιθαριστοῦ εἶνε τὸ εὖ καὶ καλῶς κιθαρίζειν· τοιουτοτρόπως ἂν τὸ ἔργον παντὸς ἀνθρώπου εἶνε τὸ μετὰ λόγου τινὸς πράττειν ἢ μὴ ἄνευ λόγου, τοῦ σπουδαίου ἀνθρώπου εἶνε τὸ μετὰ τοῦ ὀρθοῦ λόγου πράττειν.

Οὕτω τίθησι τὸ ἔργον τοῦ ἀνθρώπου ζωήν τινα, δηλαδὴ ἐνέργειαν καὶ πρᾶξιν τῆς ψυχῆς μετὰ λόγου τινός, τοῦ δὲ σπουδαίου μετὰ λόγου ὀρθοῦ καὶ καλοῦ. Ὅθεν συμπεραίνει ὅτι τὸ *ἀνθρώπινον* ἀγαθὸν εἶνε ἐνέργεια ψυχῆς κατ' ἀρετήν· ἐπειδὴ δὲ πλείονες αἱ ἀρεταὶ (αἱ ἱκανότητες), κατὰ τὴν *ἀρίστην* καὶ *τελειοτάτην* ἀρετὴν καὶ ἐν βίῳ τελείῳ καὶ συνεχεῖ, ἐπειδὴ ὀλίγος χρόνος δὲν δύναται βεβαίως νὰ χαρακτηρίσῃ τὴν ἐνέργειαν ταύτην. Ἀλλὰ τίς ἡ ἀρίστη καὶ τελειοτάτη τῆς ψυχῆς ἀρετὴ ἢ ἱκανότης; τοῦτο ἀφίνει ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀπροσδιόριστον.

Ὁρίσας δὲ οὕτω γενικῶς τὴν εὐδαιμονίαν, ἐξετάζει νῦν τὸ πρᾶγμα καὶ ὑπ' ἄλλην ἔποψιν. Διαιρῶν τὰ ἀγαθὰ τριχῇ, εἰς ἐξωτερικὰ ἀγαθά, εἰς τὰ περὶ τὸ σῶμα καὶ εἰς τὰ περὶ τὴν ψυχήν, θεωρεῖ τὰ ψυχικὰ ἀγαθὰ κυριώτατα συμφώνως τῇ γνώμῃ πάντων. Ἐπειδὴ δὲ αἱ πράξεις καὶ αἱ ἐνέργειαι αἱ ψυχικαὶ ἀνάγονται εἰς τὴν ψυχήν, συνάγει ὅτι ὀρθῶς κατὰ τὸν δοθέντα ἤδη ὁρισμὸν τῆς εὐδαιμονίας αὕτη δὲν εἶνε ἐξωτερικὸν ἀγαθόν. Ἐπειδὴ δὲ αὕτη οὕτω καθὸ τῆς ψυχῆς ἀγαθὸν περιλαμβάνει καὶ ἀρετὴν καὶ φρόνησιν καὶ σοφίαν καὶ τὴν ἐσωτερικὴν εὐχαρίστησιν ἢ ἡδονήν, καὶ πάντα ταῦτα ἐνεργείᾳ καὶ οὐχὶ δυνάμει καὶ ἕξει ἁπλῇ, ἕπεται ὅτι ἡ εὐδαιμονία οὖσα ἐνέργεια τῆς ψυχῆς κατὰ τὴν τελειοτάτην ἀρετὴν εἶνε τὸ ἄριστον καὶ κάλλιστον καὶ ἥδιστον πρᾶγμα.

Καὶ ὅμως νομίζει ὅτι ἔχει χρείαν τινὰ αὔτη καὶ τῶν ἐξωτερικῶν ἀγαθῶν, ἐπειδὴ θεωρεῖ ἀδύνατον ἢ οὐχὶ ῥᾴδιον τὸ πράττειν τὰ καλὰ ἄνευ μέσων· μέσα δὲ τοιαῦτα πρὸς τὸ πράττειν τὰ καλὰ εἶνε καὶ φίλοι καλοὶ καὶ πλοῦτος καὶ πολιτικὴ δύναμις. Ἐπὶ τούτοις οἷον κόσμον τῆς εὐδαιμονίας θεωρεῖ τὴν εὐγένειαν, τὴν εὐτεκνίαν καὶ τὸ κάλλος· οὐδὲ λίαν εὐδαιμονικὸν νομίζει τὸν παναίσχην, ἢ δυσγενῆ ἢ μονώτην καὶ ἄτεκνον.

Διαπορεῖ δὲ εἴ ἐστι μαθητὸν ἢ ἄλλως πως ἀσκητὸν ἢ θεόσδοτον ἢ καὶ διὰ τύχην τινὰ ἡ εὐδαιμονία· παραδέχεται δὲ μᾶλλον ὅτι εἶνε θεόσδοτος ἢ τῶν θειοτάτων· διότι τὸ τῆς ἀρετῆς ἄθλον φαίνεται ἄριστον καὶ θεῖόν τι καὶ μακάριον, καὶ ὅτι εἶνε καὶ δυνατὸν ν' ἀποκτηθῇ ὑπὸ πάντων, διά τινος μαθήσεως ἢ ἐπιμελείας, τῶν μὴ βεβλαμμένων πρὸς ἀρετήν· λίαν δὲ πλημμελὲς ὑπολαμβάνει νὰ ἐπιτρέψῃ τις τῇ τύχῃ τὸ κάλλιστον καὶ μέγιστον τοῦτο ἀγαθόν.

Ἐπὶ τούτοις ἐπικρίνει τὸν Σόλωνα εἰπόντα μηδένα πρὸ τοῦ τέλους μακαρίζειν· τὸ ἐπακολουθεῖν ταῖς τύχαις καὶ κατὰ ταύτας εὐδαιμονίζειν τινὰ οὐδαμῶς νομίζει ὀρθόν· ἐπειδὴ τὸ εὖ ἢ τὸ κακῶς πράττειν καὶ ἐνεργεῖν, ἡ εὐδαιμονία, δὲν κεῖται ἐν αὐταῖς, ἀλλὰ προσδεῖται τούτων ὁ ἀνθρώπινος βίος· αἱ κατ' ἀρετὴν ὅμως ἐνέργειαι εἶνε τὸ κύριον τῆς εὐδαιμονίας, αἱ δὲ ἐναντίαι τοῦ ἐναντίου, τῆς κακοδαιμονίας. Καὶ οὐχὶ μόνον τὸ κύριον τῆς εὐδαιμονίας εἶνε αὗται, ἀλλὰ καὶ τὸ βεβαιότατον πάντων τῶν ἀνθρωπίνων· διότι περὶ οὐδενός, λέγει, τῶν ἀνθρωπίνων ὑπάρχει οὕτω βεβαιότης, ὡς περὶ τὰς ἐνεργείας τὰς κατ' ἀρετήν· καὶ τῶν ἐπιστημῶν καὶ ἐπιστημονικῶν γνώσεων αὗται δοκοῦσιν αὐτῷ μονιμώτεραι, καθόσον βεβαιοῦνται ἀμέσως ὑπὸ τῆς συνειδήσεως. Ἑπομένως ὁ κατ' ἀρετὴν ἐνεργῶν, λέγει, ἀεὶ ἢ μάλιστα πάντων θὰ πράττῃ τὰ κατ' ἀρετὴν καὶ θὰ θεωρῇ αὐτά, τὰς δὲ διαφόρους τύχας θὰ φέρῃ κάλλιστα καὶ ἐξάπαντος ἐμμελῶς ὁ ἀληθῶς ἀγαθὸς καὶ τετράγωνος ἄνευ ψόγου· διότι τὰ μὲν μικρὰ εὐτυχήματα ὡς καὶ τὰ δυστυχήματα δὲν ἔχουσι βεβαίως ροπὴν ἐπὶ τὸν βίον, τὰ δὲ μεγάλα καὶ πολλά, ἂν μὲν εἶνε εὐτυχήματα, θὰ καταστήσωσι τὸν βίον μακαριώτερον, ἐπειδὴ συνεπικοσμοῦσι τὸν βίον καὶ χρῆσις γίνεται αὐτῶν καλὴ καὶ σπουδαία· ἂν δὲ συμβαίνωσι τὰ ἐναντία, θλίβουσι βεβαίως καὶ βλάπτουσι τὴν μακαριότητα καὶ λύπας ἐπιφέροντα καὶ πολλὰς ἐνεργείας κωλύοντα. Καὶ ὅμως καὶ ἐν τούτοις, λέγει, διαλάμπει τὸ καλὸν καὶ ἡ ἀρετή, ὅταν ὑποφέρῃ τις πολλὰς καὶ μεγάλας ἀτυχίας εὐκόλως οὐχὶ δι' ἀναλγησίαν, ἀλλ' ἐκ γενναιότητος καὶ μεγαλοψυχίας. Οὐδέποτε δὲ ὁ ἀληθῶς ἀγαθὸς καὶ ἔμφρων θὰ πράξῃ τὰ μισητὰ καὶ φαῦλα, ἀλλὰ πάσας τὰς τύχας εὐσχημόνως θὰ ὑποφέρῃ ἐκ τῶν ἐνόντων ἀεὶ πράττων τὰ κάλλιστα, ὥσπερ καὶ ὁ ἀγαθὸς στρατηγὸς ὃν ἔχει στρατὸν μεταχειρίζεται πολεμικώτατα, καὶ ὁ σκυτοτόμος δὲ ἐκ τῶν δοθέντων αὐτῷ σκυτῶν κατασκευάζει κάλλιστον ὑπόδημα· συνελόντι δ' εἰπεῖν οὔτε ποικίλος οὔτε εὐμετάβλητος εἶνε ὁ εὐδαίμων· οὔτε ἐκ τῆς εὐδαιμονίας ῥᾳδίως θὰ μετακινηθῇ οὔτε ὑπὸ τῶν τυχόντων ἀτυχημάτων· συμπεραίνει δὲ καλῶν εὐδαίμονα τὸν κατ' ἀρετὴν τελείαν ἐνεργοῦντα καὶ τοῖς ἐκτὸς ἀγαθοῖς ἱκανῶς κεχορηγημένον, μὴ τὸν τυχόντα χρόνον, ἀλλὰ εἰς τέλειον βίον.

Μετὰ ταῦτα διαπορῶν πως φαίνεται παραδεχόμενος τὴν εὐδαιμονίαν καὶ πέραν τῆς ἐνταῦθα ζωῆς· διότι λέγει ὅτι εἴ τι φθάνει πρὸς τοὺς τεθνηκότας εἴτε ἀγαθὸν εἴτε τουναντίον, θὰ εἶνε ἀσθενές τι καὶ μικρὸν καὶ τοσοῦτον βέβαια καὶ τοιοῦτον, ὥστε νὰ μὴ καταστήσῃ εὐδαίμονας τοὺς μὴ ὄντας, μηδὲ τοὺς ὄντας μακαρίους ν' ἀφαιρέσῃ τὴν μακαριότητα.

Θεωρεῖ δὲ καὶ τῶν ἐπαίνων ἀνωτέρους τοὺς εὐδαίμονας καὶ τὴν εὐδαιμονίαν θειοτέρου καὶ βέλτιον τῶν κοινῶς ἐπαινουμένων.

Ἐντεῦθεν μεταβαίνει εἰς τὴν ἐξακρίβωσιν τῆς ἀρετῆς, ἐπειδὴ τὴν εὐδαιμονίαν ὥρισεν ἐνέργειαν ψυχῆς κατ' ἀρετὴν τελείαν. Ζητεῖ λοιπὸν τίς ἡ τελεία ἀρετὴ καὶ δὴ ἡ κατ' ἄνθρωπον ἀρετή· λέγει δὲ ἀνθρωπίνην ἀρετὴν οὐχὶ τὴν ἀρετὴν τοῦ σώματος, ἀλλὰ τὴν τῆς ψυχῆς, ὡς εἶπε καὶ τὴν εὐδαιμονίαν ψυχῆς ἐνέργειαν. Διὸ καὶ ὁ κατ' ἀλήθειαν πολιτικός, ὁ βουλόμενος τοὺς πολίτας νὰ ποιῇ ἀγαθοὺς καὶ τῶν νόμων ὑπηκόους, δέον νὰ γνωρίζῃ τὰ περὶ τὴν ψυχήν, τουτέστι ψυχολογίαν· ὡς ὁ τῶν ὀφθαλμῶν ἰατρὸς καὶ ἐν γένει τοῦ σώματος ὀφείλει ἐντελέστατα νὰ γνωρίζῃ ταῦτα.

Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐξ ἄλλης αὐτοῦ πραγματείας περὶ ψυχῆς ἀρκεῖται ἐνταῦθα λαμβάνων ὅ,τι χρήσιμον. Οὕτω λοιπὸν θεωρεῖ τὴν ψυχὴν μίαν καὶ ἀδιαίρετον οὖσαν διττῶς, τὸ μὲν αὐτῆς ἄλογον, τὸ δὲ λόγον ἔχον· καὶ ἄλογον μὲν μέρος τῆς ψυχῆς λέγει τὸ αἴτιον τοῦ τρέφεσθαι καὶ αὐξάνεσθαι, ἤτοι τὴν θρεπτικὴν καὶ ζωτικὴν δύναμιν· καὶ ὅτι αὐτὴ ἡ δύναμις κοινὴ οὖσα καὶ φυτοῖς καὶ ζώοις δὲν ἰδιάζει τῷ ἀνθρώπῳ. Παρατηρεῖ δὲ ὅτι πλὴν τούτου ὑπάρχει καὶ ἄλλη τις φύσις τῆς ψυχῆς, τὸ ὀρεκτικόν, ὁμοίως ἄλογον, ὅπερ ὅμως μετέχει κάπως λόγου, ὡς δηλοῦται εἰς τὸν ἐγκρατῆ καὶ ἀκρατῆ, οἵτινες ἔχουσι λόγον ἐν τῷ ὀρέγεσθαι, καὶ ὁ μὲν πείθεται εἰς αὐτόν, ὁ δὲ ἀπειθεῖ· διότι, ὡς φαίνεται, πέφυκεν ἐν τούτοις καὶ ἄλλο τι παρὰ τὸν λόγον, ὃ μάχεται καὶ ἀντιτείνει εἰς τὸν λόγον.—Αὕτη δὲ καθ' ἡμᾶς εἶνε καὶ ἡ τῆς Γραφῆς προπατορικὴ ἁμαρτία καὶ ἡ τῶν ποιητῶν *ἄτη*.—Διὰ τοῦτο, λέγει, συμβαίνει ἐν τῇ ψυχῇ ἀπαράλλακτον, οἷον εἰς τὰ παράλυτα μέλη τοῦ σώματος, ἐνῷ προαιροῦνται π. χ. τὴν παράλυτον χεῖρα νὰ κινήσωσι πρὸς τὰ δεξιά, αὕτη τοὐναντίον φέρεται εἰς τὰ ἀριστερά, ὡς καὶ αἱ ὁρμαὶ τῶν ἀκρατῶν· ἀλλὰ τὸ συμβαῖνον εἰς τὸ σῶμα εἶνε ὁρατόν, ἐνῷ τοῦτο ἐν τῇ ψυχῇ γινόμενον δὲν βλέπομεν, διὰ τοῦτο δέον νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἐν τῇ ψυχῇ ὑπάρχει τι παρὰ τὸν λόγον, ἐναντιούμενον· δὲν ἐξετάζει δὲ πόθεν τοῦτο· ἀλλὰ καὶ τὸ τοιοῦτον φαίνεται μετέχον πως λόγου, ὡς ἀποδεικνύεται ἐπὶ τοῦ ἐγκρατοῦς, ὅπου ὑπακούει εἰς τὸν λόγον, ὁμοίως ἐπὶ τοῦ σώφρονος καὶ ἀνδρείου ἔτι μᾶλλον.

Διττὸν λοιπὸν παραδέχεται τὸ ἄλογον, τὸ μέν φυτικὸν ἢ θρεπτικὸν οὐδαμῶς κοινωνοῦν λόγου, τὸ δὲ ὀρεκτικὸν μετέχον πως λόγου, καθόσον ὑπακούει καὶ πείθεται· ἐπὶ τούτῳ δὲ παρατηρεῖ ὅτι στηρίζεται καὶ πᾶσα νουθέτησις καὶ παράκλησις. Ἐντεῦθεν διττὸν τίθησι τὸ λόγον ἔχον τῆς ψυχῆς, τὸ μὲν κυρίως καὶ ἔσωθεν καὶ ἐν ἑαυτῷ, τὸ δὲ ἔξωθεν καὶ ὡς τι ὑπήκοον ἢ μᾶλλον δεκτικὸν λόγου. Κατὰ ταῦτα δὲ διαιρεῖ καὶ τὰς ἀρετὰς εἰς δύο τάξεις, εἰς διανοητικὰς καὶ ἠθικάς, καὶ τὴν μὲν σοφίαν καὶ τὴν φρόνησιν καὶ τὴν σύνεσιν καλεῖ *διανοητικὰς ἀρετάς*, καθόσον αὗται εἶνε τοῦ ἔσω καὶ καθαροῦ λόγου ἀρεταί, τὴν δὲ ἐλευθεριότητα π. χ. καὶ τὴν σωφροσύνην καλεῖ *ἠθικὰς ἀρετάς*.

Διαιρέσας οὕτω τὴν ἀρετὴν εἰς διανοητικὴν καὶ ἠθικὴν ἀποφαίνεται ὅτι ἡ μὲν διανοητικὴ ἀρετὴ τὸ πλεῖστον ἐκ διδασκαλίας καὶ γεννᾶται καὶ αὐξάνει, δι' ἐμπειρίας ἄρα καὶ χρόνου· ἡ δὲ ἠθικὴ ἀρετὴ προσγίνεται ἐξ ἔθους, ὅθεν ἔχει καὶ τὸ ὄνομα. Ἐκ τούτου φανερὸν ὅτι οὐδεμία ἠθικὴ ἀρετὴ ὑπὸ τῆς φύσεως ἐγγίνεται· διότι τὸ φυσικὸν δὲν μεταβάλλεται διὰ τῆς συνηθείας· ἀλλ' οὔτε παρὰ φύσιν γίνονται αἱ ἠθικαὶ ἀρεταί· ὥστε συνάγεται ὅτι ἡ φύσις ἡμῶν εἶνε ἁπλῶς καὶ μόνον ἐπιδεκτικὴ τῆς ἀρετῆς ὡς καὶ τῆς κακίας, καὶ ὅτι διὰ τοῦ ἔθους γίνεται καὶ τελειοποιεῖται· ὅπερ ἐπὶ τῶν αἰ-

σθήσεων π. χ. δέν συμβαίνει· διότι δέν βλέπομεν, διότι πολλάκις καὶ ἐπανειλημμένως εἴδομεν, οὐδὲ ἀκούομεν, διότι πολλάκις ἠκούσαμεν· ἀλλὰ τοὐναντίον ἐπειδὴ ἔχομεν τὰς αἰσθήσεις ταύτας, ἄρα φύσει τὰς μεταχειριζόμεθα καὶ τὰς μετεχειρίσθημεν, οὐχὶ δὲ διότι τὰς μετεχειρίσθημεν, διὰ τοῦτο καὶ τὰς ἀπεκτήσαμεν. Ἐνῷ τὰς ἠθικὰς ἀρετὰς ἀποκτῶμεν, ἐνεργήσαντες πρότερον, ὡς συμβαίνει καὶ ἐπὶ τῶν τεχνῶν. Ὅσα δέον μαθόντες νὰ ποιήσωμεν, ταῦτα μανθάνομεν ποιοῦντες· οἷον οἰκοδομοῦντες γινόμεθα οἰκοδόμοι καὶ κιθαρίζοντες γινόμεθα κιθαρισταί. Βεβαίως κατ' ἀρχὰς κακῶς καὶ μόλις οἰκοδομοῦντες καὶ κιθαρίζοντες, βαθμηδὸν δὲ καὶ κατ' ὀλίγον καλλίτερον, ἕως οὗ γινόμεθα καλοὶ κιθαρισταί. Οὕτω καὶ τὰ δίκαια πράττοντες γινόμεθα δίκαιοι καὶ τὰ σώφρονα σώφρονες καὶ οὕτω καθεξῆς. Ἐντεῦθεν συμπεραίνει ὅτι ἐκ τῶν αὐτῶν καὶ διὰ τῶν αὐτῶν δηλαδὴ ἐθισμῶν γίνεται πᾶσα ἀρετὴ ἠθικὴ καὶ φθείρεται, ὁμοίως καὶ τέχνη· οἷον ὁ συνειθίζων ἐπιπολαίως καὶ ἀπροσέκτως τὴν τέχνην, οἷον τὸ κιθαρίζειν, γίνεται κακὸς κιθαριστής, ὥσπερ ἐκ τοῦ ἐναντίου γίνεται ὁ καλὸς κιθαριστής· καὶ οἱ τεχνῖται πάντες, ὅπως διδάσκονται καὶ γυμνάζονται, τοιοῦτοι καὶ ἀποβαίνουσι· καὶ ἐπὶ τῶν ἀρετῶν συναλλαττόμενοι οἱ ἄνθρωποι πρὸς ἀλλήλους γινόμεθα οἱ μὲν δίκαιοι, οἱ δὲ ἄδικοι, καὶ γυμναζόμενοι εἰς τὰ δεινὰ καὶ ἐθιζόμενοι ἢ νὰ φοβώμεθα ἢ νὰ θαρρῶμεν, οἱ μὲν γινόμεθα ἀνδρεῖοι, οἱ δὲ δειλοί. Καὶ περὶ τὰς ἐπιθυμίας καὶ τὰς ὀργάς, οἱ μὲν γίνονται σώφρονες καὶ πρᾷοι, οἱ δὲ ἀκόλαστοι καὶ ὀργίλοι, ἐκεῖνοι μὲν διότι οὕτω πως ἀνατρέφονται, τουτέστι ἐθίζονται εἰς αὐτά, οὗτοι δὲ οὕτως. Ἑνὶ λόγῳ ἐκ τῶν ὁμοίων ἐνεργειῶν αἱ ἕξεις γίνονται ὅμοιαι· διὸ πρέπει αἱ ἐνέργειαι καὶ οἱ ἐθισμοὶ νὰ ὦσι ποιαί τινες, διότι κατὰ τὰς διαφορὰς αὐτῶν ἀκολουθοῦσιν αἱ ἕξεις· διὸ καὶ ἐπιλέγει «οὐ μικρὸν οὖν διαφέρει τὸ οὕτως ἢ οὕτως εὐθὺς ἐκ νέων ἐθίζεσθαι τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ πάμπολυ, μᾶλλον δὲ τὸ πᾶν».

Διαιρέσας τὴν ἀνθρωπίνην ἀρετήν, στοιχεῖον οὖσαν τῆς κατ' ἄνθρωπον εὐδαιμονίας, ὡς ὥρισε ταύτην *ἐνέργειαν ψυχῆς κατ' ἀρετὴν τελείαν*, εἰς διανοητικὴν καὶ ἠθικήν, καὶ παρατηρήσας ὅτι ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ ἐξ ἔθους ἡμῖν προσγίνεται, οὗσιν ἐπιδεκτικοῖς ταύτης, συνάγει ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐνεργῶν γίνεται κάτοχος τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς ὥσπερ τέχνης τινός.

Ἐπειδὴ λοιπὸν ἐκ ποιᾶς τινος ἐνεργείας καὶ πράξεως πηγάζει ἡ ἀρετή, καὶ δέν εἶνε ἁπλῆς θεωρίας καὶ γνώσεως προϊόν, κρίνει ἀναγκαῖον νὰ σκεφθῇ περὶ τοῦ πῶς δέον ἑκάστοτε νὰ πράττῃ τις καὶ κατὰ ποῖον κανόνα, ὅπως ἐκ τῆς τοιᾶσδε πράξεως καὶ ἐνεργείας γείνωσι καὶ αἱ πράξεις ποιαί τινες καὶ ἐνάρετοι.

Ἀλλ' ἀρχόμενος τῆς θεωρίας τῶν πρακτικῶν ἀρετῶν ἀποφαίνεται ὅτι ὁ περὶ αὐτῶν λόγος δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ εἶνε ἀκριβὴς οὔτε ὁ καθόλου οὔτε ἔτι μᾶλλον ὁ ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα· διότι ἂν τεθῇ ὡς γενικὸς κανὼν τούτων τὸ πράττειν κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, ζητεῖται εὐθὺς τί εἶνε ὀρθὸς λόγος, ὅστις εἶνε πολὺ γενικὸς καὶ ἀόριστος καὶ εἰς ὃν ἐπανέρχεται ἔπειτα, ὅτε ἐπισκοπεῖ τὰς διανοητικὰς ἀρετάς.

Ὅθεν ἐπινοεῖ ἄλλον ἴδιον κανόνα τῶν πράξεων, τὸν τοῦ μέτρου ἢ τῆς μεσότητος, τὸν μεταξὺ ἐνδείας καὶ ὑπερβολῆς· διότι ἐνῷ ἡ ἔνδεια καὶ ἡ ὑπερβολὴ βλάπτει, ἡ μεσότης σώζει, ὅπως ἐν τοῖς σωματικοῖς, οὕτω καὶ ἐν τοῖς πνευματικοῖς, οἷον ἐνῷ τὰ ὑπερβολικὰ γυμνάσια ὡς καὶ τὰ ἐλλιπῆ βλάπτουσι τὴν ἰσχὺν τοῦ σώματος, καὶ ὡς τὰ ποτὰ καὶ τὰ σιτία πλειότερα ἢ ἐλάττονα τοῦ δέοντος βλάπτουσι τὴν ὑγείαν, τὰ σύμμετρα δὲ ὠφελοῦσιν. Ὁμοίως ἐπὶ τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν, π. χ. ἐπὶ τῆς ἀνδρείας καὶ σωφροσύνης, ἐνῷ ὁ πάντα φοβούμενος καὶ φεύγων εἶνε δειλός, καὶ πάλιν ὁ μηδὲν ὅλως φοβούμενος εἶνε θρασύς, μόνον ὁ μεταξὺ τούτων εἶνε ὁ ἀνδρεῖος· ὡς καὶ ὁ πάσης ἡδονῆς ἀπολαύων καὶ μηδεμιᾶς ἀπεχόμενος εἶνε ἀκόλαστος, ὁ δὲ πάσας φεύγων εἶνε ἀναίσθητος, ὁ μεταξὺ τούτων εἶνε ὁ σώφρων· ὥστε ἀνδρία καὶ σωφροσύνη, ὡς καὶ ἄλλαι ἀρεταί, εἶνε μεσότης μεταξὺ δειλίας καὶ θρασύτητος, ἀκολασίας καὶ ἀναισθησίας.

Ἄρα ἡ μεσότης ἀρετὴ ἠθική· ἐνισχύεται δέ, λέγει, ἡ ἀρετὴ διὰ τῆς ἕξεως καὶ τῆς ἐπαναλήψεως τῆς τοιᾶσδε ἐνεργείας. Ἀπεχόμενοι τῶν ἡδονῶν γινόμεθα σώφρονες καὶ ἀποκτήσαντες ταύτην τὴν ἕξιν τῆς σωφροσύνης, εὐκολώτατα δυνάμεθα ν' ἀπέχωμεν τῶν ἡδονῶν. Ὁμοίως ἐθιζόμενοι νὰ καταφρονῶμεν τὰ φοβερὰ καὶ νὰ ὑπομένωμεν, γινόμεθα ἀνδρεῖοι· ἀποκτήσαντες δὲ τὴν ἕξιν ταύτην τῆς ἀνδρίας, μάλιστα θὰ δυνηθῶμεν νὰ ὑπομείνωμεν τὰ φοβερά. Εἶνε σημεῖον τῆς ἕξεως ἡ ἡδονὴ ἢ ἡ λύπη, ἥτις συνοδεύει τὰς πράξεις· βλέπομεν ὅτι ὁ σώφρων χαίρει καὶ ἥδεται ἀπεχόμενος τῶν σωματικῶν ἡδονῶν, ἐνῷ ὁ ἀκόλαστος λυπεῖται· διότι πᾶν ὅ,τι συνειθίζει τις εἶνε προσφιλές·

φύσει δὲ ὁ ἄνθρωπος ἐπιδιώκει τὴν ἡδονὴν καὶ ἀποφεύγει τὴν λύπην, καὶ διὰ τοῦτο διὰ τὴν ἡδονὴν μὲν πράττει τὰ φαῦλα, διὰ τὴν λύπην δὲ ἀπέχει τῶν καλῶν. Διὸ δέον, ὡς ἔλεγε καὶ ὁ Πλάτων, εὐθὺς ἐκ νεότητος νὰ συνειθίζῃ τις οὕτω πως, ὥστε νὰ ἥδηται καὶ νὰ λυπῆται εἰς ὅσα πρέπει.

Λέγει λοιπόν, ὅτι ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ εἶνε μεσότης, καὶ ὅτι ἐνισχύεται καὶ δέον νὰ ἐνισχύηται διὰ τῆς συνηθείας, δι' ἧς καὶ καθίσταται προσφιλής, ὅπως μὴ συντριβῇ εἰς τὸν σκόπελον τῆς ἡδονῆς καὶ λύπης.

Κατόπιν παρατηρεῖ ὅτι τὰ κατὰ τὰς ἠθικὰς ἀρετὰς γινόμενα καὶ πραττόμενα δὲν ἀρκεῖ νὰ εἶνε τοιαῦτα ἢ τοιαῦτα, δίκαια π χ. ἢ σώφρονα ἔργα, ἀλλὰ χρειάζεται καὶ ὁ πράττων νὰ ἔχῃ συνείδησιν (νὰ γνωρίζῃ) τί πράττει πρῶτον, δεύτερον προαίρεσιν καὶ προαίρεσιν δι' αὐτὰ ταῦτα, καὶ τρίτον σταθερὰν καὶ ἀμετακίνητον βούλησιν. Ἐκ τῶν τριῶν δὲ τούτων χαρακτήρων τοῦ ἐναρέτου λέγει ὅτι τὸ μὲν εἰδέναι ἐλάχιστον ἢ οὐδὲν ἰσχύει, τὰ δὲ ἄλλα, ἡ προαίρεσις καὶ ἡ βούλησις, ἰσχύουσι τὸ πᾶν· αὐτὰ δὲ ἀποκτᾷ τις διὰ τῆς ἕξεως· διότι ἐκ τοῦ πολλάκις πράττειν τὰ σώφρονα καὶ τὰ δίκαια γίνεταί τις σώφρων καὶ δίκαιος καὶ οὐχὶ ἐκ τοῦ εἰδέναι τί ἐστι σωφροσύνη καὶ τί δικαιοσύνη· ὥστε ὀρθῶς ἔχει τὸ ἄσκει δικαιοσύνην, σωφροσύνην, ὡς τὸ ἄσκει τὸ σῶμα.

Ἐκ τούτων συνάγεται ὅτι τὰ μὲν πράγματα ἤτοι αἱ πράξεις εἶνε δίκαιαι ἢ καλαί, ὅταν εἶνε τοιαῦται, ὁποίας ἤθελε πράξει ὁ δίκαιος ἢ ὁ φιλόκαλος· ἀλλ' ὅμως ὁ ταύτας πράττων δὲν εἶνε δίκαιος ἢ φιλόκαλος, ἂν δὲν πράττῃ ταῦτα ὡς εἴρηται, ἤγουν μετὰ συνειδήσεως προαιρέσεως καὶ βουλήσεως σταθερᾶς· ἀλλ' ἡ προαίρεσις καὶ ἡ βούλησις ἡ σταθερὰ ἀποκτᾶται ἐκ τῆς ἐπανειλημμένης τῶν δικαίων καὶ καλῶν πράξεως, ἐκ τῆς ἀγαθῆς ἄρα ἕξεως, ἐξ ἧς καὶ χαίρουσι πράττοντες. Ἄρα δέον ἵνα γείνῃ τις δίκαιος, νὰ πράττῃ τὰ δίκαια καὶ ἀποκτήσῃ τὴν ἕξιν ταύτην. Πλὴν δυστυχῶς, παρατηρεῖ ὁ Ἀριστοτέλης ἐνταῦθα, ὅτι οἱ πολλοὶ δὲν πράττουσι τὰ δίκαια, ἀλλ' ὁμιλοῦσι καὶ φιλοσοφοῦσι περὶ τῶν δικαίων καὶ περὶ δικαιοσύνης, νομίζοντες ὅτι οὕτω θὰ εἶνε σπουδαῖοι.

Ἀποκρούει δὲ εἶτα τὸν ὁρισμόν τινων τῆς ἀρετῆς, ὅτι αὕτη εἶνε ἀπάθεια καὶ ἠρεμία. Ἐξ ἐναντίας κατ' αὐτὸν ἡ ἀρετὴ ὡς ἀρετὴ στρέφεται περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας πράττουσα τὰ βέλτιστα καὶ ἡ κακία τοὐναντίον· ἐνῷ δηλαδὴ εἰς πᾶσαν πρᾶξιν κεῖται εἰς αἵρεσιν τὸ καλόν, τὸ συμφέρον καὶ τὸ ἡδύ, καὶ εἰς ἀποφυγὴν τὸ αἰσχρόν, τὸ ἀσύμφορον καὶ τὸ λυπηρόν, ὁ ἀγαθὸς καὶ ἐνάρετος περὶ ταῦτα κατορθώνει τὸ δέον, ὁ δὲ κακὸς ἁμαρτάνει, μάλιστα περὶ τὴν ἡδονήν· διότι ἡδονή τις σωματικὴ παραφέρει αὐτὸν εἰς τὸ νὰ πράξῃ τὸ αἰσχρὸν καὶ τὸ ἀσύμφορον.

Ποιεῖ δ' ἔπειτα ἱκανὸν λόγον περὶ ἡδονῆς καὶ ὅτι ἐκ νηπιακῆς ἡλικίας ἔχομεν σύντροφον τὴν φιληδονίαν καὶ ὅτι χαλεπώτερον ἡδονῇ μάχεσθαι ἢ θηρίῳ, καὶ ὅτι περὶ τὸ χαλεπώτερον χρειάζεται καὶ τέχνη καὶ ἀρετή. Ἐντεῦθεν πᾶσα ἡ περὶ ἠθικῆς πραγματεία καὶ ἡ περὶ πολιτικῆς, διότι καὶ αὕτη εἰς τὴν ἠθικὴν στηρίζεται, στρέφεται περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας, ποίας ἡδονὰς ἐπιδιωκτέον καὶ ποίας λύπας ἀποφευκτέον· ὥστε ἡ ἀρετὴ εἶνε ἱκανότης περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας καὶ ὅτι ὑπὸ μὲν τῆς καλῆς ἕξεως γίνεται καὶ αὐξάνει ἡ ἀρετή, ὑπὸ δὲ τῆς κακῆς ἕξεως φθείρεται καὶ μεταβάλλεται, καὶ οὕτως ἐξ ὧν γίνεται ἡ ἀρετή, ὑπὸ τούτων καὶ αὐξάνει καὶ φθείρεται.

Ἐνταῦθα παρεκβατικώτερον παρατηροῦμεν διαλάμπουσαν τὴν ἐξῆς ἀλήθειαν· λαός τις ἅπαξ διαφθαρεὶς ἕνεκα διαφόρων αἰτίων ἱστορικῶν καὶ κακῶν ἕξεων, ὅπως ἰαθῇ καὶ εἰ δυνατὸν ἠθικοποιηθῇ, ὡς ἤθελεν εἰπεῖ τις, ἀνάγκη πᾶσα νὰ μεταβάλῃ τὰς κακὰς αὐτοῦ ἕξεις· διότι αὗται εἶνε τῆς διαφθορᾶς ἡ πηγή· ἀλλὰ πῶς μεταβάλλονται αἱ ἕξεις; εἶνε εὔκολον; διὰ λόγων καὶ θεωριῶν; ἢ πῶς ἄλλως ἐνισχύεται ὁ οὕτω διαφθαρεὶς λαός; πάντα σπουδαιότατα παιδαγωγικὰ ζητήματα. Ἐπανερχόμεθα. Ἐπειδή, λέγει, ἡ ἀρετὴ εἶνε ἕξις καὶ ἕξις προαιρετική, ἔπεται ὅτι ἀγαθοὶ ἢ κακοὶ γινόμεθα οὐχὶ φύσει, ἀλλὰ προαιρέσει. Καὶ ποία τις ἕξις προαιρετικὴ εἶνε ἡ ἀρετή; ἡ σκοποῦσα τὴν μεσότητα τὴν ὡς πρὸς ἡμᾶς, τὴν ἀνάλογον δηλονότι, καὶ ἀποφεύγουσα τὴν ὑπερβολὴν ὡς καὶ τὴν ἔλλειψιν περί τε τὰ πάθη καὶ τὰς πράξεις. Μεσότητα δὲ λέγει ἐπὶ πολλῶν πράξεων τὸ *ὅτε δεῖ*, καὶ *ἐφ' οἷς* καὶ *πρὸς οὓς* καὶ *οὗ ἕνεκα* καὶ *ὡς δεῖ*, ἐν ἄλλαις λέξεσι τὸν ἁρμόδιον καιρόν, τὸν τελικὸν σκοπὸν καὶ τὸν ποιητικὸν σκοπὸν καὶ τὴν σχέσιν καὶ τὸν τρόπον τοῦ πράττοντος· πάντα δὲ ταῦτα ὁρίζει βέβαια ὁ λόγος. Περαιτέρω δὲ παρατηρεῖ ὅτι τὸ ἁμαρτάνειν τοῦ σκοποῦ συμβαίνει πολλάκις, τὸ δὲ ἐπιτυγχάνειν μοναχῶς· διὸ καὶ τὸ μὲν εἶνε ῥᾴδιον, τὸ ἀποτυχεῖν τοῦ σκοποῦ· χαλεπὸν δὲ τὸ ἐπιτυχεῖν.

Ἐνῷ δὲ κατ' οὐσίαν ἡ ἀρετὴ εἶνε μεσότης,

κατὰ τὴν ἀξίαν εἶνε ἀκρότης. Ἐνταῦθα παρατηρεῖ ὅτι ὑπάρχουσι τοῦ τεθέντος τούτου κανόνος καὶ ἐξαιρέσεις, οἷον ἡ ἀναισχυντία· διότι τὸ τῆς ἀναισχυντίας δὲν ἔχει μεσότητα, ὡς οὐδὲ ὁ φθόνος· ὁμοίως καὶ ἐπὶ τῶν πράξεων ἡ κλοπὴ καὶ ὁ φόνος· δηλ. δὲν ὑπάρχει φθόνος ἢ κλοπὴ ἢ φόνος μετριώτερος· ἀλλὰ κλοπὴ μικρὰ καὶ μεγάλη εἶνε πάντοτε κλοπὴ καὶ οὕτω καθεξῆς. Τὰ τοιαῦτα πάντα εἶνε καθ' ἑαυτὰ φαῦλα, διότι εἶνε ἐλλείψεις ἢ ὑπερβολαί· δὲν εἶνε δὲ δυνατὸν νὰ ὑπάρχῃ τῆς ὑπερβολῆς ὑπερβολὴ καὶ τῆς ἐλλείψεως ἔλλειψις, ἵνα ὑπάρχῃ τις μεταξὺ μεσότης. Οὕτω καὶ τῆς σωφροσύνης καὶ τῆς ἀνδρίας δὲν ὑπάρχει ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις· διότι ὑπερβολὴ σωφροσύνης καὶ ὑπερβολὴ ἀνδρίας οὐδὲν σημαίνει· τὸ μέσον τοῦτο, ἡ σωφροσύνη ἢ ἡ ἀνδρία, εἶνε ἀκρότης, ὥστε ἀκρότης τῆς ἀκρότητος δὲν εἶνε νοητή. Τὴν θεωρίαν ταύτην τῆς μεσότητος ἐφαρμόζει ἐπὶ τὰ καθ' ἕκαστα ὧδε· Ἄρχεται ἀπὸ τῆς ἀνδρίας. Περὶ τὸν φόβον καὶ τὸ θάρρος ἡ ἀνδρία εἶνε μεσότης· ὁ καθ' ὑπερβολήν, θρασύς, ὁ δὲ κατ' ἔλλειψιν, δειλός. Περὶ τὰς ἡδονὰς καὶ λύπας μεσότης εἶνε ἡ σωφροσύνη· ὑπερβολὴ ἡ ἀκολασία· ἡ ἔλλειψις ἀναισθησία, ἥτις καὶ εἶνε σπανία. Περὶ δόσιν καὶ λῆψιν χρημάτων μεσότης ἡ ἐλευθεριότης, ὑπερβολὴ ἡ ἀσωτία, ἔλλειψις ἡ ἀνελευθερία.

Περὶ τὴν χρῆσιν τῶν χρημάτων ὑπάρχουσι διάφοροι διαθέσεις ὁμοίως· ἡ μὲν μεγαλοπρέπεια εἶνε μεσότης, ἄρα ἀρετή· ἡ δὲ ὑπερβολὴ λέγεται ἀπειροκαλία καὶ βαναυσότης· ἡ δὲ ἔλλειψις καλεῖται μικροπρέπεια. Ὁμοίως περὶ τιμὴν καὶ ἀτιμίαν μεσότης μὲν ἡ μεγαλοψυχία, ὑπερβολὴ δὲ ἡ χαυνότης καὶ ἔλλειψις ἡ μικροψυχία· ἡ δὲ μεγαλοψυχία περὶ μεγάλην τιμήν, ὡς ἡ μεγαλοπρέπεια εἶνε περὶ μεγάλα πράγματα. Ἔπειτα ὁ ὑπερβάλλων εἰς τὰς ὀρέξεις του φίλαυτος, ὁ ἐλλείπων ἀφιλότιμος, ὁ μέσος φιλότιμος· ὁμοίως περὶ τὴν ὀργὴν ὁ μὲν ὑπερβάλλων ὀργίλος, ὁ δὲ ἐλλείπων ἀόργητός τις, ὁ δὲ μέσος πρᾶος. Περὶ τὸ ἀληθὲς ἡ μὲν μεσότης ἀλήθεια, ἡ δὲ προσποίησις ἡ μὲν ἐπὶ τὸ μεῖζον ἀλαζονεία, ἡ δὲ ἐπὶ τὸ ἔλαττον εἰρωνεία. Περὶ τὸ ἐν παιδιᾷ καὶ συναναστροφῇ ἡδὺ ἡ μεσότης εἶνε εὐτραπελία, ἡ ὑπερβολὴ δὲ βωμολοχία, ἡ δὲ ἔλλειψις ἀγροικία.

Περὶ τὸ λοιπὸν ἡδὺ τοῦ βίου ἡ μεσότης φιλία καὶ φίλος, ὅς τις εἶνε ἡδὺς ὡς πρέπει, ὁ δὲ ὑπερβάλλων καὶ πάντοτε καὶ πάντας θέλων νὰ εὐχαριστῇ λέγεται ἄρεσκος καὶ φιλάρεσκος καὶ κόλαξ δέ, ἂν ἕνεκεν ὠφελείας ἐπιτηδεύηται τοῦτο· ὁ δὲ ἐλλείπων καὶ ἐν πᾶσιν ἀηδὴς εἶνε δύσερις καὶ δύσκολος.

Ἔπειτα καὶ περὶ τὰς παθήσεις αἰδήμων μὲν ὁ μέσος, ὁ δὲ πάντα αἰδούμενος καταπλήξ, ὁ δὲ ἐλλείπων ἀναίσχυντος. Εἶτα ἡ νέμεσις εἶνε μεσότης φθόνου καὶ ἐπιχαιρεκακίας· ἡ νέμεσις εἶνε λύπη καὶ δυσαρέσκεια διὰ τοὺς ἀναξίως εὐτυχοῦντας, ἐνῷ ὁ φθόνος καθ' ὑπερβολὴν λύπη ἐπὶ πᾶσιν εὐτυχοῦσιν· ἡ δὲ χαιρεκακία ἐλλείπει τοῦ λυπεῖσθαι, ὡς εἰκός, ἐπὶ τοῖς κακοῖς τοσοῦτον, ὥστε καὶ χαίρει ἐπ' αὐτοῖς.

Παρατηρεῖ δὲ ὅτι εἰς πάσας τὰς ἄνω ἐκτεθείσας σχέσεις ὑπάρχει ἀντίθεσις· καὶ αἱ μὲν ἄκραι, ἥ τε ὑπερβολὴ καὶ ἡ ἔλλειψις, εἶνε καὶ πρὸς ἀλλήλας ἐναντίαι, ὡς ἡ ἀσωτία καὶ ἀνελευθερία, ἀκολασία καὶ ἀναισθησία, θρασύτης καὶ δειλία, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν μεσότητα· διὰ τοῦτο ὁ ἀνδρεῖος πρὸς τὸν δειλὸν φαίνεται θρασύς, πρὸς δὲ τὸν θρασὺν φαίνεται δειλός· ὁμοίως καὶ ὁ σώφρων πρὸς μὲν τὸν ἀναίσθητον φαίνεται ἀκόλαστος, πρὸς δὲ τὸν ἀκόλαστον ἀναίσθητος· καὶ ὁ ἐλευθέριος πρὸς μὲν τὸν ἀνελεύθερον ἄσωτος φαίνεται, πρὸς δὲ τὸν ἄσωτον ἀνελεύθερος (φιλάργυρος)· καὶ ἀναλόγως ἐπὶ πάντων αὐτὸ τοῦτο συμβαίνει. Ἀλλ' ἡ ἐναντιότης τῶν ἄκρων πρὸς ἀλλήλας φαίνεται μείζων· π. χ. ἡ ἀναισθησία καὶ ἡ ἀκολασία, ἀσωτία καὶ ἀνελευθερία. Ἔτι περαιτέρω παρατηρεῖ ὅτι τὰ ἀπέχοντα πλεῖον ἀπὸ τοῦ μέσου φαίνονται ἐναντιώτερα· οἷον ἡ ἀκολασία· αὕτη ἀπέχει πολὺ τοῦ μέσου, τῆς σωφροσύνης, ἢ ἡ ἀναισθησία· διότι μᾶλλον εὐκατάφοροι εἴμεθα φύσει πρὸς τὰς ἡδονὰς ἢ πρὸς τὴν κοσμιότητα.

Διὰ ταῦτα διότι ἡ ἀρετὴ εἶνε ἠθικὴ μεσότης μεταξὺ τῶν δύο κακιῶν, τῆς μὲν καθ' ὑπερβολήν, τῆς δὲ κατ' ἔλλειψιν, καὶ ἑπομένως σκοπεύει τὸ μέσον καὶ ἐν ταῖς παθήσεσι καὶ ἐν ταῖς πράξεσι, χαλεπὸν ἔργον τυγχάνει ὂν τὸ εἶναί τινα σπουδαῖον καὶ ἐνάρετον· ὡς τὸ λαβεῖν τοῦ κύκλου τὸ μέσον σημεῖον δὲν εἶνε τοῦ παντός, ἀλλὰ τοῦ εἰδότος. Μέχρι τοσαύτης ἀκριβείας ἀνάγει τὴν τέχνην τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς.

Τὸ ὀργισθῆναι παντὸς καὶ ῥᾴδιον καὶ τὸ δοῦναι ἀργύριον καὶ τὸ δαπανῆσαι εὔκολον, ἀλλὰ τὸ εἰς τίνα δοῦναι καὶ πότε δοῦναι καὶ πόσον καὶ τίνος ἕνεκα καὶ πῶς, ταῦτα δὲν εἶνε πλέον τοῦ παντὸς οὐδ' εὔκολα· διὰ τοῦτο εἶνε καὶ τὸ εὖ ποιεῖν τι σπάνιον καὶ ἐπαινετὸν καὶ καλόν.

Ἐπὶ τούτοις συμβουλεύει ἐπειδὴ τοῦ τυχεῖν τοῦ μέσου εἶνε ἄκρως χαλεπόν, ν' ἀπομακρυνώμεθα τοῦ μᾶλλον ἐναντίου τῆς μεσότητος, οἷον τῆς ἀκολασίας, τῆς ἀσωτίας, καὶ πρὸς

τούτοις ν' ἀπέχωμεν ἀπ' ἐκείνου, πρὸς ὃ μᾶλλον κλίνομεν φύσει, ὥστε οὕτως ἐντεῦθεν ν' ἀποσύρωμεν ἑαυτοὺς πρὸς τὸ ἐναντίον, ὅπως πλησιάσωμεν τοὐλάχιστον ὅση δύναμις πρὸς τὸ μέσον. Πρὸ πάντων συμβουλεύει νὰ φυλαχθῶμεν ἐν παντὶ ἀπὸ τὸ ἡδὺ καὶ τὴν ἡδονήν· διότι εὐκόλως ὑπ' αὐτῆς δελεαζόμεθα· καὶ ὡς οἱ δημογέροντες παρ' Ὁμήρῳ περὶ τῆς Ἑλένης νὰ εἴπωμεν: οὐ νέμεσις ἀλλὰ καὶ ὡς—

Διαπεράνας οὕτω τὴν θεωρίαν αὐτοῦ ταύτην τῆς μεσότητος, ἐπισκοπεῖ τὰς πράξεις καὶ τὰς παθήσεις κατὰ τὸ ἑκούσιον καὶ ἀκούσιον, προαιρετικὸν καὶ βουλητικόν, στοιχεῖον οὐσιῶδες, ὅπερ διεῖδεν ἐν ταῖς τοῦ ἀνθρώπου πράξεσι. Λέγει δὲ ἑκουσίαν ἐκείνην τὴν πρᾶξιν, ἧς ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως κεῖται ἐν τῷ ὑποκειμένῳ, ἀκουσίαν δέ, ἧς ἡ αἰτία τῆς κινήσεως κεῖται ἐκτὸς τοῦ ὑποκειμένου· καὶ ὅτι ὁ δι' ἄγνοιαν πράξας τι καὶ μηδόλως δυσχεραίνων ἐπὶ τῇ πράξει, δὲν ἔπραξεν ἑκὼν βέβαια πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον δὲν ἐγνώριζεν· ἀλλ' οὐδὲ ἄκων, ἐπειδὴ δὲν λυπεῖται. Χαρακτηρίζει τέλος τὸ ἀκούσιον ὡς *βίαιον* καὶ *δι' ἄγνοιαν* γινόμενον, τὸ δὲ ἑκούσιον ὡς τοιοῦτον, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐν αὐτῷ, εἰδότι καὶ τὰ καθ' ἕκαστα τῆς πράξεως.

Εἰς τὸ ζήτημα τῆς προαιρέσεως παραδέχεται ἐλευθερίαν βουλήσεως καὶ ἀποφαίνεται ὅτι ἐφ' ἡμῖν ἐστι καὶ ἡ ἀρετή, ὁμοίως δὲ καὶ ἡ κακία· διότι εἰς ὅσα ἔχομεν τὴν ἐξουσίαν τοῦ πράττειν, εἰς ταῦτα ἔχομεν καὶ τὴν ἐξουσίαν τοῦ μὴ πράττειν· καὶ ὡς ἐπὶ τῆς κρίσεως ἀφ' ἡμῶν ἐξαρτᾶται τὸ οὒ καὶ τὸ ναί, ἡ ἄρνησις καὶ ἡ κατάφασις. Ἂν τὸ πράττειν τι, ὅπερ εἶνε καλόν, εἶνε εἰς τὴν ἐξουσίαν ἡμῶν, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὸ μὴ πράττειν τι, ὅπερ εἶνε αἰσχρόν, θὰ εἶνε εἰς τὴν ἐξουσίαν ἡμῶν· καὶ ἀντιθέτως ἂν τὸ μὴ πράττειν, ἐπειδὴ εἶνε καλὸν τὸ μὴ πράττειν τοῦτο, ἐξαρτᾶται ἀφ' ἡμῶν, ὁμοίως καὶ τὸ πράττειν, ἐπειδὴ τοῦτο εἶνε αἰσχρόν, ἀφ' ἡμῶν ἐξαρτᾶται. Ὥστε ἐφ' ἡμῖν εἶνε καὶ τὸ πράττειν τὰ καλὰ καὶ τὸ πράττειν τὰ αἰσχρά, ὡς καὶ τὸ μὴ πράττειν ταῦτα, καὶ κατὰ τοῦτο εἶνέ τις ἀγαθὸς ἢ κακός. Ἀπὸ τούτων τῶν σκέψεων ὁρμώμενος ἐναντιοῦται εἰς τὴν γνώμην τοῦ Πλάτωνος, ὅστις εἶπεν ὅτι οὐδεὶς εἶνε πονηρὸς ἑκὼν οὐδὲ μακάριος ἄκων· καθόσον οὐδεὶς θέλει τὸ κακόν του, ἀλλ' ἐξ ἀγνοίας καὶ διὰ τοῦτο τρόπον τινὰ ἄκων. Προϊὼν δὲ ποιεῖται διάκρισιν προαιρέσεως καὶ βουλήσεως, ὧδέ πως ἐκτυλίσσων τὴν θεωρίαν ταύτην. Ἡ προαίρεσις διαφέρει τοῦ ἑκουσίου· διότι τοῦ ἑκουσίου, λέγει, καὶ οἱ παῖδες καὶ τὰ ἄλλα ζῶα μετέχουσιν, ἐνῷ προαιρέσεως δὲν μετέχουσιν· ἔπειτα ἡ προαίρεσις δὲν εἶνε οὔτε ἐπιθυμία οὔτε ὄρεξις· διὰ τοῦτο καὶ τὰ ἄλλα ζῶα ἔχουσιν ἐπιθυμίας καὶ ὀρέξεις, ἀλλὰ προαίρεσιν οὔ· ὁμοίως ὁ ἀκρατὴς πράττει ἐξ ἐπιθυμίας κινούμενος καὶ ἑκουσίως, ἀλλ' οὐχὶ ἐκ προαιρέσεως.

Ἡ προαίρεσις δὲν εἶνε οὐδὲ βούλησις, εἰ καὶ φαίνεται λίαν συγγενής· διότι προαίρεσις τῶν ἀδυνάτων δὲν ὑπάρχει, ἐνῷ βούλησις ὑπάρχει, οἷον ἐβούλετο σώζειν τὸν πνιγόμενον. Ἔπειτα ἡ βούλησις ἀναφέρεται καὶ εἰς ξένα πράγματα καὶ δι' ἄλλου πραττόμενα, οἷον βούλομαι νὰ ἐπιτύχῃ ὁ ὑποκριτὴς οὗτος, ἐνῷ προαιρεῖταί τις, ὅσα αὐτὸς πράττει. Ἔπειτα ἡ βούλησις ἀφορᾷ μᾶλλον τὸν σκοπὸν τῆς πράξεως, ἡ δὲ προαίρεσις τὰ πρὸς τὸν σκοπὸν μέσα· οἷον βούλομαι ὑγιαίνειν· προαιροῦμαι ὅμως τὰ μέσα, δι' ὧν θὰ ὑγιαίνω· διὰ τοῦτο δυνάμεθα μὲν νὰ εἴπωμεν βουλόμεθα εὐδαιμονεῖν, ἀλλὰ δὲν ἁρμόζει νὰ εἴπωμεν ὅτι προαιρούμεθα εὐδαιμονεῖν· διότι ἡ προαίρεσις ἀναφέρεται ὅλως εἰς τὰ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν ἡμῶν. Προαιρούμεθα λοιπὸν νὰ λάβωμέν τι ἢ ν' ἀποφύγωμέν τι καὶ προαιρούμεθα ὅσα μάλιστα γνωρίζομεν ὅτι εἶνε ἀγαθά· ἐνίοτε ὅμως γνωρίζουσιν οἱ ἄνθρωποι τὰ καλλίτερα, καὶ ὅμως διὰ κακίαν αἱροῦνται οὐχὶ ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα πρέπει.

Ἆρα ἡ προαίρεσις εἶνε μὲν ἑκούσιόν τι καὶ ἐλεύθερον, ἀλλὰ πρὸς τούτοις προβεβουλευμένον, μετὰ λόγου καὶ διανοίας ἐσκεμμένον, ὥστε νὰ γείνῃ κατὰ τοῦτο ἐκλογή, ὡς καὶ τὸ ὄνομα δηλοῖ, πρὸ ἑτέρου ἢ ἑτέρων αἱρετόν. Περὶ τίνος δὲ σκεπτόμεθα καὶ βουλευόμεθα; Βεβαίως περὶ τῶν ἐφ' ἡμῖν καὶ τῶν πρακτικῶν, τῶν δυναμένων νὰ πραχθῶσι· περὶ τὰς ἀκριβεῖς ἐπιστήμας δὲν λέγομεν βουλευόμεθα οὐδὲ βουλόμεθα· ἡ βουλὴ εἶνε περὶ ὅσα γίνονται δι' ἡμῶν, ἀλλ' οὐχὶ πάντοτε κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, ὡς περὶ τὴν ἰατρικήν, τὴν χρηματιστικήν, τὴν πολιτικὴν καὶ τὰς ἄλλας τέχνας, ἐν γένει περὶ ὅσων διστάζομεν εἰς τὴν πρᾶξιν καὶ εὑρισκόμεθα μεταξὺ καταφάσεως καὶ ἀρνήσεως πρακτικῆς, περὶ τούτων βουλευόμεθα· καὶ βουλευόμεθα οὐχὶ περὶ τοῦ σκοποῦ, ὅστις εἶνε σαφὴς καὶ γνωστός, ἀλλὰ περὶ τῶν μέσων, περὶ τοῦ πῶς εὐκολώτατα καὶ κάλλιστα δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ ὁ σκοπός· τί μέσον κατόπιν τίνος μέσου δέον νὰ μεταχειρισθῶμεν ἕως τοῦ τελευταίου μέσου· ἡ βούλευσις ἄρα εἶνε ζήτησις, ἂν καὶ ἡ ζήτησις δὲν εἶνε πάντοτε βούλευσις, οἷα ἡ ζήτησις ἡ μαθηματική. Λοιπὸν βουλευτὸν καὶ

προαιρετὸν εἶνε τὸ αὐτό, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι τὸ προαιρετὸν εἶνε ἤδη ὡρισμένον, ἐπειδὴ εἶνε τὸ ἐκ τῆς βουλῆς προκριθέν.

Εἰσέρχεται νῦν εἰς τὴν ἔρευναν τῆς βουλήσεως. Ἡ βούλησις καθόλου μὲν ἀναφέρεται εἰς τὸν σκοπὸν καὶ τὸ τέλος· καὶ βουλητὸν ἁπλῶς μὲν εἶνε τὸ ἀγαθόν, διότι πάντες τοῦ ἀγαθοῦ ἐφίενται· ἑκάστῳ δὲ τὸ φαινόμενον ἀγαθόν: εἰς μὲν τὸν σπουδαῖον τὸ κατ' ἀλήθειαν ἀγαθόν, εἰς δὲ τὸν φαῦλον τὸ τυχόν· ὡς εἰς μὲν τοὺς ὑγιεῖς ἀνθρώπους ὑγιεινὰ μὲν εἶνε πάντα ὅσα ἀληθῶς εἶνε τοιαῦτα· ὁ σπουδαῖος ἕκαστα κρίνει ὀρθῶς καὶ εἰς ἕκαστα φαίνεται αὐτῷ τὸ ἀληθές· οἱ πολλοὶ ὅμως διὰ τὴν ἡδονὴν ἀπατῶνται περὶ τὸ ἀληθῶς ἀγαθόν· διότι ἡ ἡδονὴ ἐνῷ δὲν εἶνε ἀγαθόν, φαίνεται ἀγαθόν· διὰ τοῦτο οἱ πολλοὶ αἱροῦνται τὸ ἡδὺ ὡς ἀγαθὸν καὶ φεύγουσι τὴν λύπην ὡς κακόν. Ἐννοητέον δ' ἐνταῦθα τὴν σωματικὴν ἡδονὴν καὶ λύπην.

Κατόπιν ὁρίζει τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως ἀκριβέστερον καὶ διὰ πολλῶν· συνοψίζει δὲ τὸν ὁρισμὸν τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς ἐν γένει ὧδε· αἱ ἀρεταὶ εἶνε μεσότητες· ὅτι εἶνε ἕξεις, ὑφ' ὧν καὶ γίνονται· ὅτι εἶνε ἐφ' ἡμῖν καὶ ἑκούσιαι καὶ οὕτως, ὅπως ἂν ὁ ὀρθὸς λόγος προστάξῃ. Παρατηρεῖ δὲ ὅτι τῶν μὲν πράξεων ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους ἐσμὲν κύριοι, εἰδότες τὰ καθ' ἕκαστα, ἀλλὰ τῶν ἕξεων μόνον τῆς ἀρχῆς ἐσμεν κύριοι, ἤτοι κύριοι νὰ μὴ συνειθίσωμεν τοῦτο ἢ ἐκεῖνο· ἀλλ' ἀφοῦ ἅπαξ ἡ ἕξις καταστῇ ἰσχυρὰ καὶ δευτέρα φύσις οὕτως εἰπεῖν, δὲν εἴμεθα πλέον κύριοι, ἀλλὰ δοῦλοι, ὡς λέγομεν, τῶν παθῶν.—Ἀπὸ τοιαύτης δουλείας ζητεῖ ἡ παιδαγωγία σήμερον καὶ ἡ θρησκεία ν' ἀπομακρύνῃ τὸν ἄνθρωπον καὶ τηρῇ αὐτὸν ἐλεύθερον εἰς τὸ πράττειν ὅ,τι ὁ λόγος ἐπιβάλλει.—

Μετὰ τὴν θεωρίαν ταύτην τῆς ἀρετῆς ἐν γένει μεταβαίνει εἰς τὴν ἔρευναν ἰδίᾳ ἑκάστης ἀρετῆς· καὶ πρῶτον περὶ τῆς ἀνδρίας ποιεῖται τὸν λόγον.

Ἀνδρία.

Ἡ ἀνδρία, λέγει, εἶνε μεσότης περὶ φόβους καὶ θάρρη· φοβούμεθα τὰ φοβερὰ ὡς κακά· διότι ὁ φόβος εἶνε προσδοκία κακοῦ· φοβούμεθα λοιπὸν πάντα τὰ κακά, οἷον ἀδοξίαν, πενίαν, νόσον, ἀφιλίαν, θάνατον· ὥστε καὶ ὁ ἀνδρεῖος εἶνέ τινα, ἃ φοβεῖται, ὡς τὴν ἀδοξίαν, τὴν ἀτιμίαν· καὶ εἶνε τῳόντι καλὸν νὰ φοβῆται ταῦτα· ἀλλ' ἴσως τὴν πενίαν δὲν πρέπει νὰ φοβῆται οὐδὲ τὴν νόσον· κυρίως ὅμως ἀνδρεῖος εἶνε ὁ μὴ φοβούμενος τὸν θάνατον τὸν ὑπὲρ πατρίδος ἐν πολέμῳ· διὸ καὶ ἐν θαλάσσῃ καὶ ἐν νόσοις ἀδεὴς ὁ ἀνδρεῖος. Εἶτα ὁ ἀνδρεῖος εἶνε ἀνέκπληκτος ὡς ἄνθρωπος· ἀλλ' ὅμως φοβεῖται καί τι ὑπὲρ ἄνθρωπον, ἀλλ' ὅπως πρέπει καὶ ὡς ὁ λόγος κελεύει, θὰ ὑπομένῃ ἕνεκα τοῦ καλοῦ· διότι αὐτὸς εἶνε, λέγει, ὁ σκοπὸς τῆς ἀρετῆς, *τὸ καλόν*.

Ἡ ἔλλειψις εἶνε διπλῆ, τὸ μὲν φοβεῖταί τις ὅσα δὲν πρέπει καὶ ὡς οὐ πρέπει, τὸ δὲ ὅτι δὲν φοβεῖται ὅτε πρέπει νὰ φοβῆται, ἐνῷ ὁ ἀνδρεῖος ὑπομένει καὶ φοβεῖται ὅσα πρέπει καὶ ὅπως πρέπει καὶ ὅτε πρέπει δι' ἀξίαν (ἐκ λόγου). Ὁμοίως δὲ καὶ θάρρος ἔχει κατ' αἰτίαν καὶ ὡς ὁ λόγος ἤθελεν ἐπιτάξει καὶ πάσχει καὶ πράττει. Ἡ ὑπερβολὴ ὅμως τριπλῆ τις· ὁ μὲν ὑπερβάλλων κατὰ τὴν ἀφοβίαν δυνατὸν νὰ ὀνομασθῇ μαινόμενος ἢ ἀνάλγητος, ἂν μηδὲν φοβῆται, μήτε σεισμὸν μήτε τὰ κύματα· ὁ ὑπερβάλλων κατὰ τὸ θάρρος πρὸς τὰ φοβερὰ εἶνε θρασύς· φαίνεται δὲ ὁ θρασὺς ὅτι εἶνε ἀλαζὼν καὶ προσποιεῖται ἀνδρίαν καὶ θέλει νὰ φαίνηται τοιοῦτος καὶ ὅπου δύναται μιμεῖται· διὰ τοῦτο καὶ οἱ πολλοὶ αὐτῶν εἶνε θρασύδειλοι· διότι ἐνῷ θρασύνονται δὲν ὑπομένουσι τὰ φοβερά· εἶνε δὲ καὶ προπετεῖς καὶ μετὰ θελήσεως *πρὸ τῶν κινδύνων*, γενόμενοι δὲ ἐν αὐτοῖς ἀφίστανται· ἐνῷ οἱ ἀνδρεῖοι ἐν τοῖς ἔργοις εἶνε ὀξεῖς, πρότερον δὲ ἥσυχοι· ὁ δὲ ὑπερβάλλων κατὰ τὸν φόβον δειλός· ὡς δειλίαν δὲ ἐνταῦθα καταδικάζει καὶ τὴν αὐτοκτονίαν, διότι τὸ ἀποθνήσκειν ἕνεκα πενίας ἢ ἔρωτος ἢ ἄλλου τινὸς λυπηροῦ δὲν εἶνε, λέγει, ἀνδρείου, ἀλλὰ μᾶλλον δειλοῦ· καὶ ὅτι μαλθακότης εἶνε τὸ φεύγειν τὰ ἐπίπονα· ἔπειτα ὁ αὐτοκτονῶν ὑπομένει τὸν θάνατον οὐχὶ ὡς καλόν, ἀλλ' ἐπειδὴ φεύγει τὸ κακόν.

Τὴν ἀνδρίαν ἔπειτα ἀνάγει εἰς τὴν πολιτείαν· διότι πρῶτον οἱ πολῖται φαίνεται ὅτι ὑπομένουσι τοὺς κινδύνους διὰ τὰ ἐκ τῶν νόμων ἐπιτίμια καὶ τὰ ὀνείδη καὶ τὰς τιμάς· διὸ καὶ ἀνδρειότατοι εἶνε οἱ πολῖται, παρ' οἷς οἱ δειλοὶ εἶνε ἄτιμοι, οἱ δὲ ἀνδρεῖοι ἔντιμοι· καὶ ἐπαινεῖ τὴν τοιαύτην ἀνδρίαν· διότι προέρχεται ἐκ τῆς αἰδοῦς καὶ τῆς τοῦ καλοῦ ὀρέξεως, τῆς τιμῆς καὶ διὰ φυγὴν ὀνείδους, ὅπερ εἶνε αἰσχρόν. Οἱ δὲ ἀναγκαζόμενοι νὰ γείνωσιν ἀνδρεῖοι ὑπὸ τῶν ἀρχόντων εἶνε χειρότεροι· διότι διὰ φόβον πράττουσι τοῦτο· ὥστε δὲν ἀποφεύγουσι τὸ αἰσχρόν, ἀλλὰ τὸ λυπηρόν, τὴν κάκωσιν καὶ τιμωρίαν· ἐκεῖ λοιπὸν τὰ ἐλατήρια εὐγενῆ, ἐδῶ ἀγενῆ καὶ δουλικά.

Ἀνευρίσκει δ' ἔπειτα ὅτι ἡ ἐμπειρία ἡ περὶ ἕκαστα φαίνεται οὖσα ἀνδρία· ὡς οἱ στρατιῶται ἐν τοῖς πολεμικοῖς καὶ οἱ ἀθληταὶ πρὸς τοὺς ἀγυμνάστους· διότι εἰς τοὺς τοιούτους ἀγῶνας οἱ ἀνδρειότατοι δὲν εἶνε καὶ μαχιμώτατοι, ἀλλ' οἱ ἔχοντες ἠσκημένα τὰ σώματα· καὶ ὅμως συμβαίνει καὶ στρατιῶται γεγυμνασμένοι νὰ γείνωσι δειλοί, ὅταν παρατείνηται ὁ κίνδυνος καὶ λείπωνται κατὰ τὸ πλῆθος καὶ τὰς παρασκευάς· διότι φοβοῦνται μᾶλλον τὸν θάνατον ἢ τὸ αἰσχρόν· χρειάζονται ἄρα ἀνώτερον ἐλατήριον.

Ἔπειτα παρατηρεῖ ὅτι καὶ ὁ θυμὸς ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀνδρίαν· καὶ διὰ θυμὸν φαίνονταί τινες ἀνδρεῖοι, καὶ θυμοειδεῖς οἱ ἀνδρεῖοι· καὶ ὄντως ὁ θυμὸς εἶνε πρὸς τοὺς κινδύνους ὁρμητικώτατος· ἀλλ' ὁ ἀληθῶς ἀνδρεῖος διὰ τὸ καλὸν πράττει τὰ τῆς ἀνδρίας, συνεργεῖ δὲ καὶ ὁ θυμός. Τὰ θηρία δὲ διὰ λύπην εἶνε ἀνδρεῖα ἢ διότι ἐπληγώθησαν ἢ ἐφοβήθησαν· διὸ τὸ ὁρμᾶν πρὸς τοὺς κινδύνους ἐξελαυνόμενός τις ὑπ' ἀλγηδόνος καὶ θυμοῦ δὲν εἶνε ἀνδρία· διότι τότε καὶ οἱ ὄνοι θὰ ἦσαν ἀνδρεῖοι, ὅταν πεινῶσι.

Προσέτι οὐδ' οἱ εὐέλπιδες εἶνε ἀνδρεῖοι· διότι πολλάκις πολλοὺς νικήσαντες διὰ τοῦτο θαρροῦσιν εἰς τοὺς κινδύνους· ὁμοίως καὶ οἱ μεθύοντες, διότι ὑπὸ τῆς μέθης γίνονται καὶ οὗτοι εὐέλπιδες. Ὅθεν ἀνδρειότερος ὁ εἰς τοὺς αἰφνιδίους φόβους ἄφοβος καὶ ἀτάραχος ὡς ἐκ τῆς ἕξεως. Καὶ οἱ ἀγνοοῦντες φαίνονται ἀνδρεῖοι, ὡς οἱ εὐέλπιδες. Ἀνδρία ψυχῆς εἶνε προσέτι καὶ τὸ ὑπομένειν τὰ λυπηρὰ καὶ μάλιστα χαλεπώτερον εἶνε τὸ ὑπομένειν τὰ λυπηρὰ ἢ τὸ ἀπέχεσθαι τῶν ἡδέων· καὶ ἐν τοῖς πολέμοις ὁ θάνατος καὶ τὰ τραύματα εἶνε λυπηρὰ εἰς τὸν ἀνδρεῖον καὶ ἄκοντα, καὶ ὅμως ὑπομένει καὶ ὀφείλει νὰ ὑπομένῃ αὐτά· διότι εἶνε καλὸν ἢ διότι εἶνε αἰσχρὸν τὸ μὴ ὑπομένειν αὐτά· καὶ μάλιστα ὅσῳ μᾶλλον εὐδαιμονέστερος εἶνε καὶ πασῶν μετέχει τῶν ἀρετῶν, τόσῳ πλέον θὰ λυπῆται, καθόσον ἡ ζωὴ τοῦ τοιούτου εἶνε μάλιστα ἄξια καὶ ἐν γνώσει ἀποστερεῖται μεγίστων ἀγαθῶν, καὶ ὅμως εἶνε ἀνδρεῖος ἔτι μᾶλλον, διότι ἀντ' ἐκείνων τῶν ἀγαθῶν αἱρεῖται τὸ καλόν, ἐνῷ τυχόντες στρατιῶται διακινδυνεύοντες τὴν ζωὴν προθύμως διὰ μικρὸν κέρδος εἶνε βεβαίως ἧττον ἀνδρεῖοι. Ἐκ πάσης τῆς θεωρίας ταύτης συνάγεται ὅτι τὴν ἀνδρίαν ἀποτελεῖ κυρίως ἰδέα τις τῆς ψυχῆς ἠθική, ἡ ἰδέα τοῦ καλοῦ, ἡ τοῦ καθήκοντος καθ' ἡμᾶς τοὺς νεωτέρους·—καὶ ἰδοὺ πῶς καὶ ὁ Ἀριστοτέλης κατ' ὀλίγον ἀπὸ τῶν καθ' ἕκαστα ὁρμώμενος ὑψοῦται εἰς ἰδέας.

Σωφροσύνη.

Μετὰ τὴν ἀνδρίαν μεταβαίνει εἰς τὴν ἔρευναν τῆς σωφροσύνης· τὰς δύο δὲ ταύτας ἀρετὰς θεωρεῖ συγγενεῖς καί πως μετεχούσας ἀμφοτέρας τοῦ ἀλόγου τῆς ψυχῆς ἢ τοῦ θυμικοῦ.

Ἡ σωφροσύνη καὶ αὕτη τίθεται μεσότης περὶ τὰς ἡδονάς, ὀλιγώτερον δὲ καὶ οὐχὶ ὁμοίως περὶ τὰς λύπας. Ζητεῖται ἔπειτα περὶ ποίας ἡδονάς, ἃς καὶ διαιρεῖ εἰς ψυχικὰς καὶ σωματικάς. Καὶ ψυχικὰς μὲν καλεῖ τὴν φιλοτιμίαν καὶ φιλομάθειαν. Παρατηρεῖ ὅτι οἱ περὶ τὰς ἡδονὰς ταύτας οὔτε σώφρονες λέγονται οὔτε ἀκόλαστοι· ὁμοίως καὶ οἱ περὶ ἄλλας τοιαύτης φύσεως ἡδονάς· οἷον οἱ φιλόμυθοι καὶ διηγητικοί, ὡς καὶ οἱ περὶ τὰ τυχόντα κατατρίβοντες τὰς ἡμέρας λέγονται μὲν ἀδόλεσχοι, ἀλλ' οὐχὶ ἀκόλαστοι. Ὥστε μένει περὶ τὰς σωματικὰς ἡδονὰς ἡ σωφροσύνη· ἀλλὰ καὶ πάλιν οὐχὶ περὶ πάσας τὰς διὰ τοῦ σώματος ἡδονάς· διότι οἱ χαίροντες εἰς τὰ χρώματα καὶ τὰ σχήματα καὶ τὴν ζωγραφικήν, ὡς οἱ περὶ τὴν ἀκοήν, τὰ μέλη καὶ τὴν μουσικήν, δὲν λέγονται ἀκόλαστοι. Ἀναφέρεται λοιπὸν ἡ σωφροσύνη καὶ ἡ ἀκολασία περὶ τὰς ἡδονὰς ἐκείνας, ὧν καὶ τὰ λοιπὰ ζῶα κοινωνοῦσι· διὸ καὶ ἀνδραποδώδεις καὶ θηριώδεις φαίνονται αὗται· εἶνε δὲ αἱ τῆς ἁφῆς καὶ τῆς γεύσεως ἐν σιτίοις καὶ ποτοῖς καὶ ἐν τοῖς ἀφροδισίοις· διὰ τοῦτο, λέγει, τὸ χαίρειν τοῖς τοιούτοις καὶ μάλιστα ἀγαπᾶν ταῦτα θηριῶδες.

Διαιρεῖ δὲ τὰς ἐπιθυμίας ταύτας εἰς κοινὰς καὶ ἰδίας καὶ προσθέτους· οἷον ἡ τῆς τροφῆς μὲν εἶνε φυσική· ἀλλὰ τὸ τοιᾶσδε ἢ τοιᾶσδε τροφῆς ἐπιθυμεῖν δὲν εἶνε κοινὸν ὅλως, εἰ καὶ ἔχει τι φυσικόν· διότι ἄλλα εἰς ἄλλους ἀρέσκουσι καὶ εἶνε ἡδέα. Εἰς τὰς φυσικὰς λοιπὸν ταύτας ἐπιθυμίας ὀλίγοι ἁμαρτάνουσιν. Εἰς δὲ τὰ τῆς τροφῆς οἱ πλέον τοῦ δέοντος ἐσθίοντες καλοῦνται γαστρίμαργοι, οὓς καὶ λίαν ἀνδραποδώδεις ὀνομάζει.

Ἀλλὰ περὶ τὰς ἰδίας ἡδονὰς πολλοὶ καὶ πολλαχῶς ἁμαρτάνουσι καὶ μάλιστα οἱ ἀκόλαστοι· καὶ ἡ ἀκολασία εἶνε ἡ περὶ τὰς ἡδονὰς τὰς τοιαύτας ὑπερβολή· ἐλλείποντες περὶ τὰς ἡδονὰς ταύτας δὲν εἶνε πολλοί· διότι δὲν εἶνε τοῦ ἀνθρώπου ἡ τοιαύτη ἀναισθησία· διὰ τοῦτο καὶ δὲν ἔχει ὄνομα ὁ τοιοῦτος, ἐπειδὴ εἶνε σπάνιον. Ὁ δὲ σώφρων μέσως ἔχει, οὔτε ἥδεται εἰς ὅσα ὁ ἀκόλαστος, ἀλλὰ μᾶλλον δυσχε-

ραίνει, οὔτε ὅλως εἰς ὅσα δὲν πρέπει οὔτε πολύ, οὔτε λυπεῖται ἐν τῇ ἀπουσίᾳ αὐτῶν, ἐνῷ ὁ ἀκόλαστος λυπεῖται, διότι δὲν ἔχει τὰ ἡδέα, οὔτε ἐπιθυμεῖ ὁ σώφρων ἢ μετρίως οὐδὲ πλέον τοῦ δέοντος, οὐδ' ὅτε δὲν πρέπει, ἀλλ' ὅσα πρὸς ὑγείαν καὶ εὐεξίαν συντείνουσιν ἡδέα, ταῦτα ὀρέγεται ἐν μέτρῳ καὶ ὅπως πρέπει.

Τὸ ὄνομα δὲ τῆς ἀκολασίας φαίνεται ἐκ μεταφορᾶς ἀπὸ τῶν παιδικῶν ἁμαρτιῶν, ὅταν αὗται δὲν κολάζωνται· παρατηρεῖ δὲ ὀρθῶς, ὅτι ἡ ἐπιθυμία καὶ ὁ παῖς δέον νὰ κολάζηται· διότι καὶ τὰ παιδία ζῶσι κατ' ἐπιθυμίαν· ἐπειδὴ ἂν μὴ πείθωνται καὶ μὴ ἄρχωνται, ἐπὶ πολὺ φθάνει ἡ ὄρεξις τοῦ ἡδέος, ἥτις εἶνε ἄπληστος· ὅταν δὲ αἱ ἐπιθυμίαι εἶνε μεγάλαι καὶ σφοδραί, καὶ τὰς φρένας βλάπτουσι· διὸ δέον νὰ εἶνε μέτριαι καὶ ὀλίγαι καὶ εἰς τὸν λόγον νὰ μὴ ἐναντιώνωνται, ἀλλ' εὐπειθεῖς καὶ κεκολασμέναι ἢ περιωρισμέναι. Καὶ καθὼς ὁ παῖς, λέγει, δέον νὰ ζῇ κατὰ τὸ πρόσταγμα τοῦ παιδαγωγοῦ, οὕτω καὶ τὸ ἐπιθυμητικὸν τῆς ψυχῆς κατὰ τὸν λόγον· τοιοῦτος εἶνε ὁ σώφρων.

Ἐλευθεριότης.

Μεταβαίνει ἐντεῦθεν εἰς ἄλλην τάξιν ἀρετῶν καὶ πρῶτον περὶ ἐλευθεριότητος ποιεῖται λόγον, ἣν τίθησιν ὁμοίως μεσότητα περὶ χρήματα, ἰδίᾳ περὶ δόσιν καὶ λῆψιν καὶ μᾶλλον περὶ δόσιν. Χρήματα δὲ καλεῖ ὅσων ἡ ἀξία μετρεῖται διὰ τοῦ νομίσματος.

Καὶ ἡ μὲν ὑπερβολὴ τῆς ἀρετῆς ταύτης, τῆς ἐλευθεριότητος, εἶνε ἡ ἀσωτία, ἡ δὲ ἔλλειψις, ἡ ἀνελευθερία· ἀνελευθέρους δὲ καλεῖ τοὺς σπουδάζοντας μᾶλλον ἢ ὅσον πρέπει περὶ χρήματα, ἀσώτους δὲ τοὺς καὶ ἀκολάστους ἢ καὶ ἀκρατεῖς καὶ εἰς ἀκολασίαν δαπανηρούς. Διὰ τοῦτο οἱ ἄσωτοι φαίνονται ἔχοντες πολλὰς κακίας· ὥστε μόνον ὁ ἐλευθέριος μεταχειρίζεται ἄριστα τὸν πλοῦτον, ὄντα τῶν χρησίμων. Ἡ χρῆσις δὲ τῶν χρημάτων εἶνε περὶ τὴν δαπάνην καὶ τὴν δόσιν, ἐνῷ ἡ λῆψις καὶ ἡ φυλακὴ τῶν χρημάτων εἶνε μᾶλλον κτῆσις· διὰ τοῦτο τοῦ ἐλευθερίου εἶνε μᾶλλον τὸ διδόναι, ὅπου πρέπει ἢ τὸ λαμβάνειν ὅθεν πρέπει, καὶ μὴ λαμβάνειν ὅθεν δὲν πρέπει· διότι ἀρετὴ εἶνε μᾶλλον τὸ εὖ ποιεῖν ἢ τὸ εὖ πάσχειν καὶ τὰ καλὰ πράττειν μᾶλλον ἢ τὰ αἰσχρὰ μὴ πράττειν, μᾶλλον δηλαδὴ θετικὴ ἢ ἀρνητική. Καὶ δὴ εὐκολώτερον εἶνε τὸ μὴ λαμβάνειν τοῦ διδόναι· διὰ τοῦτο καὶ ὀλιγώτερον δίδουσι τὸ οἰκεῖον ἢ λαμβάνουσι τὸ ἀλλότριον. Ἐλευθέριοι λοιπὸν οἱ διδόντες· οἱ δὲ μὴ λαμβάνοντες ἐπαινοῦνται διὰ δικαιοσύνην.

Ῥυθμίζει πάλιν πρὸς τὴν ἰδέαν τοῦ καλοῦ καὶ τὴν ἀρετὴν ταύτην καὶ ἐπαναλαμβάνει, ὅτι ἐπειδὴ αἱ κατ' ἀρετὴν πράξεις καλαὶ καὶ τοῦ καλοῦ ἕνεκα, καὶ ὁ ἐλευθέριος ἄρα θὰ δώσῃ ἕνεκα τοῦ καλοῦ καὶ ὀρθῶς, δηλονότι εἰς ὅσους πρέπει καὶ ὅσα καὶ ὅτε, καὶ ἐν γένει ὀρθῶς καὶ ταῦτα ἡδέως καὶ ἀλύπως· ἐνῷ ὁ διδοὺς εἰς ὅσους δὲν πρέπει καὶ οὐχὶ ἕνεκα τοῦ καλοῦ, ἀλλὰ διά τινα ἄλλην αἰτίαν, δὲν εἶνε ἐλευθέριος, ὡς οὐδ' ὅστις δίδωσι μετὰ λύπης· διότι ἤθελε προτιμήσει μᾶλλον τὰ χρήματα ἢ τὴν καλὴν πρᾶξιν.

Εἶτα περιγράφει πλατύτερον τὸν ἐλευθέριον: οὗτος οὔτε λαμβάνει, ὅθεν δὲν πρέπει, οὔτε αἰτητικὸς εἶνε, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἰδίων κτημάτων λαμβάνει, ἵνα ἔχῃ νὰ δίδῃ· ἀλλὰ καὶ τὰ ἴδια δὲν θ' ἀμελήσῃ, οὐδ' εἰς τοὺς τυχόντας δίδωσιν, ἵνα ἔχῃ νὰ δώσῃ εἰς ὅσους πρέπει καὶ ὅτε καὶ ὅπου εἶνε καλόν· ἄλλο χαρακτηριστικὸν τοῦ ἐλευθερίου εἶνε νὰ ὑπερβάλλῃ εἰς τὴν δόσιν, ὥστε καὶ ὀλιγώτερα ν' ἀφήσῃ εἰς ἑαυτόν· διότι ὁ ἐλευθέριος δὲν ἀποβλέπει εἰς ἑαυτόν· ἀγαπᾷ νὰ εὐεργετῇ. Εἶνε δὲ καὶ κατὰ τὴν περιουσίαν ἡ ἐλευθεριότης· διὰ τοῦτο ἐλευθεριώτερος δύναται νὰ εἶνε καὶ ἄλλου ὀλιγώτερα δίδων, ὅταν ἀπὸ ὀλιγωτέρων δίδωσιν· οἷον τὸ λεπτὸν τῆς χήρας, ὅπερ ἐκ τοῦ ὑστερήματος ἐδόθη, εἶνε ἐλευθεριότης καὶ μείζων ταλάντου ἀνθρώπου πολυταλάντου.

Παρατηρεῖ δὲ ὅτι οἱ μὴ ἀποκτήσαντες τὴν περιουσίαν, ἀλλὰ παραλαβόντες αὐτὴν ἀπόνως, φαίνονται ἐλευθεριώτεροι· διότι εἶνε ἄπειροι τῆς ἐνδείας. Πρὸς τούτοις ὁ ἐλευθέριος δὲν εἶνε εὔκολον νὰ πλουτῇ, διότι μήτε ληπτικὸς εἶνε μήτε φυλακτικός. Εἶνε δὲ ὁ ἐλευθέριος εἰς τὰς χρηματικὰς αὐτοῦ σχέσεις εὐκοινώνητος, δυνάμενος καὶ ν' ἀδικηθῇ, ἐπειδὴ δὲν τιμᾷ τὰ χρήματα.

Ἐκ τῆς ὑπερβολῆς καὶ τῆς ἐλλείψεως ἡ μὲν ἀνελευθερία ἐλλείπει εἰς τὸ διδόναι καὶ ὑπερβάλλει κατὰ τὸ λαμβάνειν· ὁ δὲ ὑπερβάλλων ἄσωτος εἶνε οὐκ ὀλίγον καλλίτερος τοῦ ἀνελευθέρου· διότι ὁ ἄσωτος εἶνε εὐίατος καὶ ὑπὸ τῆς ἡλικίας καὶ ὑπὸ τῆς ἀπορίας καὶ δυνατὸν νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν μεσότητα παιδαγωγούμενός πως καὶ διδασκόμενος, ἐνῷ ὁ ἀνελεύθερος οὐδέν ὠφελεῖ οὐδ' ἑαυτόν· ὥστε ἡ ἀνελευθερία εἶναι ἀνίατος, ἐπειδὴ καὶ μὲ τὴν ἡλικίαν αὐξάνει· καὶ οἱ πολλοὶ εἶνε φύσει μᾶλλον φιλοχρήματοι ἢ μεταδοτικοί. Διαιροῦνται δὲ οἱ ἀνελεύθεροι εἰς δύο τάξεις ἐνίοτε· οἱ μὲν ὑπερβάλλουσι κατὰ τὴν λῆψιν, οἱ δὲ ἐλλείπουσι κατὰ τὴν δόσιν, οἷον φειδωλοί, γλίσχροι, κίμβικες καὶ τὰ τοιαῦτα καλούμενοι, οἵτινες ὅμως δὲν ἐπιθυμοῦσι τὰ ἀλλότρια, ἐνῷ οἱ ὑπερβάλλοντες κατὰ τὴν λῆψιν πάντοθεν λαμβάνουσι καὶ πᾶν, κοινῶς αἰσχροκερδεῖς καλούμενοι.

Πραότης.

Ἡ πραότης εἶνε μεσότης καὶ αὕτη περὶ ὀργάς· ἡ μὲν ὑπερβολὴ καλεῖται ὀργιλότης καὶ ὀργίλος ὁ ἔχων ταύτην, ἡ δὲ ἔλλειψις, ἀοργησία καὶ ἀόργητος ὁ μὴ ὀργιζόμενος. Τὸ μὲν πάθος τῆς ὑπερβολῆς ἐνταῦθα καλεῖ ὀργήν, τὰ δ' ἐμποιοῦντα τὸ πάθος τοῦτο εὑρίσκει πολλὰ καὶ διάφορα. Ὁ δὲ ὀργιζόμενος μόνον ἐφ' οἷς δεῖ καὶ πρὸς οὓς δεῖ καὶ ὡς δεῖ καὶ ὅτε καὶ ὅσον χρόνον, οὗτος εἶνε ὁ πρᾷος· εἶνε δὲ ὁ τοιοῦτος καὶ συγγνωμονικὸς μᾶλλον· ἡ δ' ἔλλειψις, ἡ ἀοργησία, φαίνεται ἀναισθησία τις οὖσα· διότι οὔτε αἰθάνεται οὔτε παροργίζεται οὔτε λυπεῖται οἷς δεῖ. Ἀλλ' ἡ ὑπερβολή, λέγει, εἶναι πολλαπλῆ· διότι ἄλλοι μὲν ὀργίλοι ταχέως ὀργίζονται πρὸς οὓς οὐ δεῖ καὶ ἐφ' οἷς οὐ δεῖ, ταχέως δὲ καὶ παύονται· καθ' ὑπερβολὴν δὲ ὀξεῖς εἶνε οἱ ἀκρόχολοι καὶ πρὸς πᾶν ὀργίλοι καὶ ἐπὶ παντί· τοὺς τοιούτους λέγομεν σήμερον ἐν τῇ συνηθείᾳ *νευρικούς*, ἀποδίδοντες τὸ εὑρεθιστον αὐτῶν εἰς τὴν εὐπάθειαν τοῦ νευρικοῦ αὐτῶν συστήματος· ἄλλοι δὲ τῶν ὀργίλων εἶνε πικροὶ καὶ ἐκδικητικοί, διαφυλάττοντες τὴν ὀργήν, ὡς λέγει καὶ ὁ Ὅμηρος: εἰ μὲν γάρ τι καὶ αὐτίκα χόλον καταπέψῃ, ἀλλά τοι καὶ μετόπισθεν ἔχει κότον, ὄφρα τέλεσῃ· ἄλλοι δὲ πάλιν εἶνε χαλεποὶ καὶ σκληροί. Τοσοῦτοι οἱ διάφοροι βαθμοὶ τῆς ὑπερβολῆς, πρὸς ἣν ἀντιτίθεται ἡ πραότης, ἧς δὲν ὁρίζεται ἀκριβῶς τὸ μέτρον, οὔτε τὸ πῶς δέον νὰ ὀργιζώμεθα, οὔτε πρὸς τίνας καὶ διὰ τίνα πράγματα καὶ τὰ τοιαῦτα· πάντα ταῦτα θεωρεῖ ὡς καθ' ἕκαστα ἀναγόμενα εἰς τὴν ἐσωτερικὴν τοῦ ἀνθρώπου μόρφωσιν. Ἐν τούτοις καὶ ὁ μικρόν τι παραβαίνων τὸ οἱονδήποτε μέτρον τῆς ὀργῆς δὲν ψέγεται, ὅταν ὁ λόγος τῆς ὀργῆς εἶνε ἠθικός.

Κοινωνικαὶ ἁμαρτίαι.

Ἐν τῇ πρὸς ἀλλήλους τῶν ἀνθρώπων κοινωνίᾳ καθ' ἡδονὴν ἢ λύπην παρατηρεῖ πολλάς τινας ἐλλείψεις ἢ ὑπερβολάς· οἱ μέν, λέγει, εἶνε ἄρεσκοι, οἱ πάντα ἐπαινοῦντες πρὸς ἡδονήν, ἵνα δῆλα δὴ εὐχαριστήσωσι πάντας καὶ ἀρέσωσιν, οἵτινες εἰς οὐδὲν ἀντιτείνουσιν, οὐδένα θέλοντες νὰ λυπήσωσι μεθ' οὗ συναναστρέφονται· οἱ ποιοῦντες δὲ τοῦτο, ὅπως ὠφέλειά τις αὐτοῖς προσγίνηται εἰς χρήματα, λέγονται κόλακες· οὕτως ἔχομεν δύο τάξεις τῆς κοινωνικῆς ταύτης ἁμαρτίας, τὸ *ἄρεσκον* ἢ φιλάρεσκον, ὡς κοινῶς νῦν λέγεται, καὶ τὴν *κολακείαν*· ἀντίθετον ἔλλειψιν ἀποτελοῦντας εὑρίσκει τοὺς πρὸς πάντα ἐναντιουμένους· οὗτοι δὲ καλοῦνται *δύσκολοι* ἢ *δυσέριδες*.

Μεταξὺ τῶν ἄκρων τούτων ἡ μέση ἀρετὴ εἶνε ἀνώνυμος· παραδέχεται ὅμως ὅτι εἶνε φιλία τις, ἀλλὰ διάφορος τῆς κυρίως φιλίας· διότι δὲν ἔχει τὸ αἴσθημα ἐκείνης· ὥστε τὸ ἄλλο θὰ εἶνε ἡ γενικὴ φιλανθρωπία ἢ εὐγένεια καὶ εἰλικρίνεια. Ὁ τοιοῦτος λοιπὸν μέσος, ὁ εἰλικρινὴς καὶ εὐγενὴς τοὺς τρόπους ἐν ταῖς μετὰ τῶν ἄλλων ὁμιλίαις, θὰ ὁμιλῇ ὡς δεῖ, καὶ πρὸς τὸ *καλὸν* ἀποβλέπων καὶ τὸ πρέπον, σκοπεύων τὸ μὴ λυπεῖν τὸν μεθ' οὗ ἂν συνομιλῇ· ἀλλὰ κανόνα ἔχει πάντοτε καὶ ἐνταῦθα τὸ καλὸν καὶ πρέπον· προαιρεῖται λοιπὸν τὸ εὐχαριστεῖν καὶ ἀποφεύγει τὸ δυσαρεστεῖν, ἀλλ' οὐχὶ ἀπολύτως, ὄχι καὶ ἐναντίον τῆς ἀληθείας, τοῦ καλοῦ, τοῦ συμφέροντος.

Ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ ὁμοίως παρατηρεῖ ὅτι οἱ μὲν ψεύδονται, οἱ δὲ ἀληθεύουσιν ἐν λόγοις καὶ ἐν πράξεσι καὶ τῇ προσποιήσει· καὶ ὁ μὲν προσποιούμενος εἰς ἑαυτὸν ἔνδοξα εἴτε ἐν λόγῳ εἴτε ἐν ἔργῳ μὴ ὑπάρχοντα αὐτῷ ἢ καὶ προσποιούμενος μείζονα τῶν ὑπαρχόντων, οὗτος καλεῖται *ἀλαζών*· τὸ δὲ ἀνάπαλιν ὁ ἀρνούμενος τὰ ὑπάρχοντα αὐτῷ καλὰ ἢ καὶ παριστῶν αὐτὰ πολὺ μικρότερα, οὗτος καλεῖται *εἴρων*. Τούτων τῶν ἄκρων ὁ μέσος εἶνε *αὐθέκαστος*, εἶνε δῆλα δὴ αὐτὸς ἕκαστος ὅ,τι εἶνε, ἔν τε τῷ κοινωνικῷ βίῳ καὶ τῷ λόγῳ ὢν ἀληθευτικὸς καὶ ὁμολογῶν τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ οὔτε μεγαλείτερα οὔτε μικρότερα· ὅ,τι εἶνε, εἶνε· οὕτω ζῇ καὶ οὕτως ὁμιλεῖ καὶ φέρεται. Λέγει δὲ ἀληθευτικόν, τὸν ἐν λόγῳ καὶ ἐν τῷ βίῳ ἀληθεύοντα· τοιοῦτος δὲ ὁ ἐπιεικὴς καὶ φιλαλήθης ἐν πᾶσιν. Ἐνταῦθα ψέγει σφοδρῶς τὸ ψεῦδος. Τὸ ψεῦδος φαῦλον λέγει καὶ ψεκτόν, τὸ δὲ ἀληθὲς καλὸν καὶ ἐπαινετόν· ὥστε ὁ μέσος ἐπαινετός· οἱ δὲ ἄκροι ἀμφότεροι ψεκτοί· ἀλλὰ μᾶλλον ψεκτὸν θεωρεῖ τὸν ἀλαζόνα, ὅστις ὡς προσποιούμενος μείζω τῶν ὑπαρχόντων εἶνε φαῦλος, ἐπειδὴ χαίρει τῷ ψεύδει, καὶ μάταιος μᾶλλον ἢ κακός· ἀλλ' οἱ τοιοῦτοι ἐνίοτε καὶ προσποιοῦνται ἕνεκεν αἰτίας τινός, ἢ δόξης ἢ τιμῆς ἢ ἀργυρίου, καὶ τότε

εἶνε ψεῦσται ἢ ἐκ φιλοδοξίας ἢ ἐκ φιλοχρηματίας, ὥσπερ οἱ προσποιούμενοι σοφίαν καὶ ἐπιστήμην καὶ ἀλαζονευόμενοι, μὴ ὄντες σοφοὶ μηδ' ἐπιστήμονες εἴτε ἰατρικὴν εἴτε ἄλλο τι ἐπαγγελλόμενοι χρηματισμοῦ χάριν. Οἱ δὲ εἴρωνες φαίνονται χαριέστεροι τὸ ἦθος· διότι δὲν πράττουσι τοῦτο χάριν κέρδους, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀποφεύγουσι τὸν ὄγκον.

Εἶτα ποιεῖται λόγον περὶ βωμολοχίας, ἀγροικίας καὶ σκληρότητος ὡς ἄκρων καὶ περὶ εὐτραπελίας ὡς μεσότητος· καὶ περὶ ἀναπαύσεως καὶ παιδιᾶς ἐν τῷ βίῳ.

Δικαιοσύνη.

Διορίσας τὰς ἀρετάς, ἀνδρίαν, σωφροσύνην, ἐλευθεριότητα, μεγαλοπρέπειαν, μεγαλοψυχίαν, πραότητα καὶ φιλαλήθειαν ἐν τῷ λόγῳ καὶ ἐν τῷ βίῳ, εὐτραπελίαν καὶ δεξιότητα, μεταβαίνει εἰς τὸ περὶ δικαιοσύνης.

Ταύτην καλεῖ τελείαν ἀρετήν, καὶ οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ πρὸς ἕτερον, καθόσον ἀναφέρεται εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν· καὶ διὰ τοῦτο κρατίστην τῶν ἀρετῶν ἀποκαλεῖ τὴν δικαιοσύνην· καὶ οὔθ' ὁ ἕσπερος οὔθ' ὁ ἑῷος οὕτω θαυμαστός· διὸ καὶ λέγεται

Ἐν δὲ δικαιοσύνῃ συλλήβδην πᾶσ' ἀρετή ἐστιν.

Τελεία δ' ἀρετὴ λέγεται ἡ δικαιοσύνη αὕτη· διότι ὁ ἔχων αὐτὴν καὶ πρὸς ἕτερον δύναται νὰ μεταχειρισθῇ τὴν ἀρετήν, οὐχὶ μόνον καθ' ἑαυτόν· ὅπερ οἱ πολλοὶ ἀδυνατοῦσιν: εἰς μὲν τοὺς οἰκείους ἔχουσι τὴν ἀρετήν, εἰς δὲ τὰς πρὸς ἕτερον σχέσεις οὐχί· τοῦτο δὲ λέγει ὅτι σημαίνει καὶ τὸ τοῦ Βίαντος, *ἀρχὰ ἄνδρα δείκνυσιν*· διότι ὁ ἄρχων πρὸς ἕτερον καὶ ἐν κοινωνίᾳ ἤδη διατελεῖ· διὸ καὶ ἀλλότριον ἀγαθὸν φαίνεται μόνη τῶν ἀρετῶν ἡ δικαιοσύνη, ἐπειδὴ ἄλλου τὰ συμφέροντα πράττει. Ἐντεῦθεν ποιεῖ τὴν ἑξῆς ἀντίθεσιν: ὡς εἶνε κάκιστος ὁ πρὸς ἑαυτὸν καὶ πρὸς τοὺς φίλους μοχθηρός, οὕτως ἄριστος οὐχ ὁ πρὸς ἑαυτὸν χρώμενος τῇ ἀρετῇ, ἀλλ' ὁ πρὸς ἕτερον· ὅπερ καὶ εἶνε ἔργον χαλεπόν: οὕτως ὑψοῦται ὑπεράνω τοῦ ἀτομικοῦ ἐγὼ καὶ ὑποτίθησι τὸ θεμέλιον τῆς ἀνθρωπίνης εὐδαίμονος κοινωνίας· καὶ ἡ δικαιοσύνη ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην ἀντιστοιχεῖ πως πρὸς τὸ *καθῆκον*.

Ὅθεν ἡ δικαιοσύνη αὕτη εἶνε οὐ μέρος ἀρετῆς, ἀλλ' ὅλη ἀρετή, καὶ ἡ ἐναντία ἀδικία οὐ μέρος κακίας, ἀλλ' ὅλη κακία. Ζητεῖται ἔπειτα τί διαφέρει ἡ ὅλη ἀρετὴ καὶ ἡ δικαιοσύνη αὕτη καὶ συνάγεται ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι καθ' ὅσον ἡ ἀρετὴ ἀναφέρεται γενικῶς πρὸς ἕτερον, εἶνε δικαιοσύνη, καθ' ὅσον δὲ εἶνε τοιαύτη ἢ τοιαύτη ἕξις καθ' ἑαυτὴν εἶνε ἀρετὴ ἁπλῶς, οἷον ἀνδρία, σωφροσύνη, ἐλευθεριότης, κτλ. Ταῦτα περὶ τῆς γενικῆς οὕτως εἰπεῖν δικαιοσύνης.

Ζητεῖ ἔπειτα τὴν ἐν μέρει δικαιοσύνην, ὁμοίως καὶ τὴν κατὰ μέρος ἀδικίαν· διότι ὑπάρχει δικαιοσύνη ἐν τῇ ἐφαρμογῇ καὶ ἀδικία· ἐν τῇ ἐφαρμογῇ π. χ. εἰς τὰς ἄλλας μοχθηρίας ὁ ἐνεργῶν, οἷον ὁ ῥίψας τὴν ἀσπίδα διὰ δειλίαν, ὁ κακολογῶν δι' ὀργήν, ἢ ὁ μὴ βοηθήσας διὰ χρημάτων ἕνεκεν ἀνελευθεριότητος, ἀδικεῖ μὲν ὁ τοιοῦτος πᾶς, οὐδὲν δὲ πλεονεκτεῖ, οὐδὲν ὠφελεῖται· ὅταν ὅμως πλεονεκτῇ, δὲν πλεονεκτεῖ, διότι εἶνε ἀνελεύθερος ἢ διότι εἶνε ὀργίλος ἢ διότι εἶνε δειλὸς ἢ διὰ πάντα τὰ τοιαῦτα, ἀλλὰ πλεονεκτεῖ δι' ἄλλην τινὰ κακίαν, τὴν ἀδικίαν· καὶ αὕτη εἶνε ἡ πλεονεξία, μέρος τι τῆς ὅλης κακίας, καὶ μερικόν τι ἄδικον, παραβαλλόμενον πρὸς τὸ ὅλον ἄδικον, τὸ παρὰ τὸν νόμον. Τὸ μερικὸν δὲ τοῦτο ἄδικον καὶ ἡ ἀδικία εἶνε τὸ ἐπὶ τὸ κερδαίνειν ἀναφερόμενον. Ὁρίζει τοῦτο καὶ σαφηνίζει ὧδε: ὅστις πράξῃ τι παρὰ τὸν νόμον χάριν τοῦ κέρδους, οὗτος ἄδικος καὶ ἡ πρᾶξις ἀδικία· διότι ἂν τις πατάξῃ τινὰ παρὰ τὸν νόμον, ἔπραξε τοῦτο δι' ὀργήν· ἂν καταλίπῃ τὴν τάξιν, ὁμοίως διὰ δειλίαν· ἂν ὅμως ἔπραξέ τι παρὰ τὸν νόμον *χάριν κέρδους*, τοῦτο ἐγένετο δι' ἀδικίαν. Ὥστε ὑπάρχει δικαιοσύνη γενική, τὸ πάντα κατὰ νόμον καὶ λόγον πράττειν, καὶ δικαιοσύνη μερική, τὸ μὴ παρανομεῖν ἕνεκα κέρδους· ὁμοίως ἀδικία γενικὴ καὶ ἀδικία μερική, ἥτις καὶ συνώνυμος τῇ γενικῇ ἀδικίᾳ λαμβάνεται· εἶνε ἄρα καὶ δικαιοσύναι πλείονες· διότι ὑπάρχουσι καὶ ἕτεραι δικαιοσύναι, παρὰ τὴν δικαιοσύνην, τὴν ὅλην ἀρετὴν περιλαμβάνουσαν. Διαιρεῖ δὲ τὸ δίκαιον εἰς τὸ νόμιμον καὶ τὸ ἴσον, τὸ δὲ ἄδικον εἰς τὸ παράνομον καὶ τὸ ἄνισον. Καὶ τὸ μὲν παράνομον σαφὲς καὶ ὡρισμένον, τὸ παρὰ τὸ θετικὸν λεγόμενον δίκαιον, ὃ συνέθεντο οἱ ἄνθρωποι, τὸ δὲ ἄνισον δεῖται, λέγει, προσδιορισμοῦ· διότι τὸ ἄνισον καὶ τὸ πλέον, ὃ καὶ αὐτὸ ἄνισον φαίνεται, δὲν εἶνε ταὐτόν, ἀλλ' ἕτερον ὡς μέρος πρὸς ὅλον, ὡς ὑπάλληλοι ἔννοιαι· διότι τὸ μὲν πλέον πάντοτε εἶνε ἄνισον, ἀλλὰ πᾶν ἄνισον δὲν εἶνε καὶ πλέον. Καὶ τὸ ἄδικον καὶ ἡ ἀδικία δὲν εἶνε ταὐτά, ἀλλὰ τὸ μὲν μερικόν, ἡ δὲ γενική· διότι αὕτη ἡ ἀδικία ἡ νῦν π. χ. εἶνε μέρος τῆς ὅλης ἀδικίας· ὁμοίως καὶ ἡ δικαιοσύνη αὕτη τῆς ὅλης γενικῆς δικαιοσύνης. Διὰ ταῦτα συζητεῖ περὶ τῆς ἐν μέρει δικαιοσύνης καὶ ἀδικίας καὶ τοῦ δικαίου καὶ ἀδίκου ὡσαύτως.

Παραλείπει δὲ τὸν λόγον περὶ τῆς γενικῆς δικαιοσύνης καὶ ἀδικίας· διότι τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἄδικον τὸ κατὰ τὴν γενικὴν δικαιοσύνην καὶ ἀδικίαν εἶνε φανερόν· ἐπειδὴ σχεδὸν τὰ πολλὰ τοῦ νόμου εἶνε τὰ ἀπὸ τῆς ὅλης ἀρετῆς ἔργα καὶ πραττόμενα: ὁ νόμος προστάττει νὰ ζῇ τις καθ' ἑκάστην ἀρετὴν καὶ κωλύει νὰ ζῇ τις καθ' ἑκάστην μοχθηρίαν. Ἐξετάζει λοιπὸν τὴν ἔννοιαν τῆς κατὰ μέρος δικαιοσύνης καὶ τοῦ κατὰ μέρους δικαίου· τοῦτο δὲ τὸ κατὰ μέρος δίκαιον διαιρεῖ εἰς δύο· ἓν μὲν εἶδος λέγει τὸ *διανεμητικόν*, τὸ ἐκ τῆς διανομῆς ἢ τιμῆς ἢ χρημάτων ἢ τῶν ἄλλων μεριστῶν· ἕτερον δὲ εἶδος, ὃ καλεῖ *συναλλαγματικόν*, τὸ ἐν τοῖς συναλλάγμασι διορθωτικόν, τὸ ἐν ταῖς κοινωνικαῖς σχέσεσι. Τὸ δεύτερον τοῦτο εἶδος ὑποδιαιρεῖ αὖθις εἰς δύο· διότι τὰ μὲν τῶν συναλλαγμάτων εἶνε ἑκούσια, τὰ δὲ ἀκούσια· ἑκούσια μὲν λέγει πρᾶσιν, ὠνήν, δανεισμόν, ἐγγύησιν, χρῆσιν, παρακαταθήκην, μίσθωσιν· ἑκούσια δὲ διότι ἡ ἀρχὴ αὐτῶν τῶν συναλλαγῶν ἑκουσία· ἀκούσια δὲ λέγει τὰ μὲν λαθραῖα, οἷον κλοπήν, μοιχείαν, δολοφονίαν, ψευδομαρτυρίαν κτλ. τὰ δὲ βίαια, αἰκίαν, δεσμόν, πήρωσιν, θάνατον, ἁρπαγήν, κατηγορίαν, προπηλακισμόν.

Ἐν τούτοις ἐπειδὴ τὸ ἄδικον, τὸ μερικὸν δηλαδὴ ἄδικον, εἶνε ἄνισον καὶ ὁ ἄδικος ἄνισος, δῆλον ὅτι καὶ μέσον τι ὑπάρχει τοῦ ἀνίσου· τοῦτο δὲ εἶνε τὸ ἴσον· διότι ὅπου ὑπάρχει τὸ πλέον καὶ τὸ ἔλαττον, εἰς τὴν πρᾶξιν ἐκείνην ὑπάρχει καὶ τὸ ἴσον· ὥστε ἂν τὸ ἄδικον εἶνε ἄνισον, τὸ δίκαιον εἶνε ἴσον· καὶ ἐπειδὴ τὸ ἴσον εἶνε μέσον, καὶ τὸ δίκαιον εἶνε μέσον τι καὶ μεσότης.

Ταύτην τὴν ἰσότητα, τὴν κατ' ἀξίαν διανεμητικήν, παραβάλλει πρὸς τὴν ἀναλογίαν, ἥτις εἶνε ἰσότης δύο λόγων. Δύο εἶνε τὰ πρόσωπα, εἰς ἃ ἀναφέρεται τὸ ἴσον καὶ τὸ δίκαιον καὶ δύο τὰ πράγματα, ὡς ἐν τῇ ἀναλογίᾳ A:B ═B:Δ. Διότι τὸ ἐν ταῖς διανομαῖς δίκαιον ὁμολογοῦσι πάντες, ὅτι δέον νὰ εἶνε κατ' ἀξίαν, ὥστε εἰ μὴ εἶνε ἴσοι, δὲν θὰ ἔχωσιν ἴσα· ὅταν δὲ ἴσοι μὴ ἔχωσιν ἴσα, ἢ μὴ ἴσοι ἔχωσιν ἴσα, γεννῶνται ἐκ τούτου αἱ μάχαι καὶ τὰ ἐγκλήματα. Τὸ ἀνάλογον λοιπὸν εἶνε μέσον καὶ τὸ δίκαιον τοῦτο εἶνε ἀνάλογον· ἄδικον δὲ τὸ παρὰ τὸ ἀνάλογον. Εἶνε ἄρα τὸ μὲν πλέον, τὸ δὲ ἔλαττον: ὁ μὲν ἀδικῶν ἔχει πλέον, ὁ δὲ ἀδικούμενος ἔλαττον τοῦ ἀγαθοῦ. Ἐπὶ τοῦ κακοῦ ὅμως συμβαίνει τὸ ἐναντίον· διότι ἐπὶ τοῦ κακοῦ τὸ ἔλαττον κακὸν πρὸς τὸ μεῖζον κακὸν λογίζεται ὡς ἀγαθόν, διὸ καὶ δυοῖν κακοῖν προκειμένοιν τὸ μὴ χεῖρον βέλτιστον.

Τοῦτο εἶνε τὸ ἓν εἶδος τοῦ δικαίου, τὸ διανεμητικὸν κατ' ἀναλογίαν, καὶ ἀναλογίαν γεωμετρικήν. Τὸ ἕτερον εἶδος, τὸ διορθωτικόν, τὸ ἐν ταῖς κοινωνικαῖς σχέσεσιν, ἢ ὡς λέγει αὐτός, ἐν τοῖς συναλλάγμασι τοῖς ἑκουσίοις καὶ τοῖς ἀκουσίοις διαφέρει· ἐπειδὴ τὸ μὲν διανεμητικὸν δίκαιον τῶν κοινῶν πραγμάτων εἶνε πάντοτε κατὰ τὴν ῥηθεῖσαν ἀναλογίαν: ἐὰν γίνηται ἡ διανομὴ ἀπὸ κοινῶν πραγμάτων, θὰ γείνῃ κατὰ τὸν λόγον, ὃν ἔχουσι πρὸς ἄλληλα τὰ εἰσενεχθέντα. Τὸ διορθωτικὸν ὅμως δίκαιον εἶνε καὶ αὐτὸ ἴσον τι καὶ τὸ ἄδικον ἄνισον· ἀλλ' ὄχι κατὰ γεωμετρικὴν ἀναλογίαν, ἀλλὰ κατ' ἀριθμητικήν· διότι δὲν διαφέρει, λέγει, ἂν ἐπιεικὴς ἀπεστέρησέ τι φαῦλόν τινα, ἢ ἂν φαῦλος ἀπεστέρησεν ἐπιεικῆ· οὐδ' ἂν ἐμοίχευσεν ἐπιεικὴς ἢ φαῦλος· ἀλλὰ παρατηρεῖται μόνον ἡ διαφορὰ τῆς βλάβης τῆς γενομένης, ἂν ἁπλῶς ὁ μὲν ἀδικεῖ, ὁ δὲ ἀδικεῖται· τὸ ἄδικον τοῦτο, ἄνισον ὄν, πειρᾶται ὁ δικαστὴς νὰ ἰσάζῃ· οἷον ὅταν ὁ μὲν κτυπηθῇ, ὁ δὲ πατάξῃ ἢ καὶ κτείνῃ, ἡ πρᾶξις καὶ τὸ πάθος διῄρηται εἰς δύο ἄνισα καὶ ὁ δικαστὴς ἰσάζει, ὅσον δύναται, διὰ τῆς ζημίας ἢ τοῦ προστίμου, ἀφαιρῶν οὕτω τοῦ κέρδους ὃ ἐκέρδησεν ὁ ἐνεργήσας οὕτως: ὁ πατάξας ἐκέρδισεν, ὁ παθὼν ἐζημίωσεν. Τὸ ἐπανορθωτικὸν δίκαιον θὰ εἶνε τὸ μέσον ζημίας καὶ κέρδους· καὶ καταφεύγουσι τότε ἐπὶ τὸν δικαστὴν ὡς ἐπὶ τὸ ἔμψυχον δίκαιον. Οὗτος δὲ ἐπανισοῖ, ὥσπερ γραμμῆς εἰς ἄνισα τετμημένης, ἀφαιρεῖ ἐκεῖνο, καθ' ὃ τὸ μεῖζον τμῆμα ὑπερέχει τῆς ἡμισείας καὶ τὸ προσθέτει εἰς τὸ ἔλαττον καὶ οὕτως ὅταν δίχα διαιρεθῇ τὸ ὅλον, τότε ἔχουσι τὰ ἑαυτῶν καὶ τὸ ἴσον ἐνταῦθα εἶνε μέσον τῆς μείζονος καὶ ἐλάσσονος κατ' ἀριθμητικὴν ἀναλογίαν· ἐντεῦθεν δὲ παράγει καὶ τὸ ὄνομα δίκαιον, ὅτι δίχα ἐστίν, ὥσπερ δίχαιον καὶ ὁ δικαστὴς διχαστής.

Εἰς τὸ κατ' ἀναλογίαν δίκαιον τάσσεται καὶ ἡ κατὰ ἀντίδοσιν ὅπερ καλεῖ τὸ ἀντιπεπονθὸς κατ' ἀναλογίαν καὶ μὴ κατ' ἰσότητα· διότι ἡ πόλις, λέγει, μένει καὶ διατηρεῖται ἐν τῷ ἀντιποιεῖν ἀνάλογον· οἷον οἰκοδόμος, σκυτοτόμος, ὁ μὲν οἰκίαν, ὁ δὲ ὑπόδημα ποιεῖ. Λαμβάνει λοιπὸν ὁ οἰκοδόμος παρὰ τοῦ σκυτοτόμου τὰ ἔργα ἐκείνου καὶ αὐτὸς μεταδίδωσιν ἐκείνῳ τοῦ ἑαυτοῦ ἔργου, ἀλλὰ τὸ ἔργον τούτου εἶνε κρεῖττον τοῦ ἔργου ἐκείνου· δέον ἄρα νὰ ἰσα-

σθῶσιν· ὁμοίως καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν· ἡ δὲ κοινωνία ἐξ ἀνίσων γίνεται· διότι ἐκ δύο ἰατρῶν δὲν γίνεται κοινωνία, ἀλλ' ἐξ ἰατροῦ καὶ γεωργοῦ καὶ ἐν γένει ἐξ ἑτέρων καὶ οὐχὶ ἴσων, καὶ ὅμως οὗτοι δέον νὰ ἰσασθῶσι. Διὰ τοῦτο πάντα τὰ ἐναλλαττόμενα εἶνε συμβλητά· καὶ ἐπὶ τούτῳ ὡρίσθη τὸ νόμισμα, οἷον μέτρον, ἐν ᾧ πάντα μετροῦνται καὶ ἡ ὑπεροχὴ καὶ ἡ ἔλλειψις· ἐπομένως ζητεῖται πόσα ὑποδήματα εἶνε ἴσα πρὸς οἰκίαν ἢ τροφήν. Γεννᾶται λοιπὸν ἡ ἀναλογία αὕτη: ὅπερ οἰκοδόμος πρὸς σκυτοτόμον, τόσα ὑποδήματα πρὸς οἰκίαν. Αἰτία δὲ τῆς συναλλαγῆς ταύτης εἶνε ἡ χρεία τῇ ἀληθείᾳ, ἥτις πάντα συνέχει καὶ δι' ἧς πάντα μετροῦνται· διὰ δὲ ταύτης τῆς ἀλλαγῆς γίνεται κοινωνία· ἄνευ ταύτης δὲν θὰ ἦτο κοινωνία, καὶ ἄνευ ἰσότητος δὲν θὰ ὑπῆρχεν ἀλλαγή· καὶ πάλιν ἰσότης δὲν θὰ ὑπῆρχε μὴ οὔσης συμμετρίας· τὴν δὲ συμμετρίαν καθιστᾷ δυνατὴν τὸ νόμισμα· ὡς μέτρον ποιοῦν σύμμετρα τὰ ἀλλασσόμενα, τοῦτο πάντα μετρεῖ καὶ ποιεῖ οὕτω σύμμετρα.

Ἡ δικαιοπραγία ἄρα, ἐπιλέγει, εἶνε μέσον τοῦ ἀδικεῖν καὶ ἀδικεῖσθαι· τὸ μὲν πλέον ἔχειν, τὸ δὲ ἔλαττον ἔχειν, ἐνῷ ἡ δικαιοσύνη εἶνε μεσότης ὄχι κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον τῶν ἄλλων ἀρετῶν. Ἡ δικαιοσύνη εἶνε ἕξις, καθ' ἣν ὁ δίκαιος λέγεται πρακτικὸς κατὰ προαίρεσιν τοῦ δικαίου καὶ διανεμητικὸς καὶ ἑαυτῷ πρὸς ἄλλον, εἰς σχέσιν ἑαυτοῦ πρὸς ἄλλον, καὶ ἑτέρου πρὸς ἕτερον, οὐχὶ εἰς τρόπον ὥστε τοῦ μὲν αἱρετοῦ πράγματος νὰ παρέχῃ ἑαυτῷ πλέον, ἔλαττον δὲ εἰς τὸν ἕτερον, τοῦ δὲ βλαβεροῦ τὸ ἀνάπαλιν· ἀλλὰ τὸ ἴσον κατ' ἀναλογίαν καὶ ὡς πρὸς ἑαυτὸν καὶ δι' ἄλλον πρὸς ἄλλον· ἡ δὲ ἀδικία ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις τοῦ ὠφελίμου ἢ βλαβεροῦ παρὰ τὸ ἀνάλογον, ὑπερβολὴ τοῦ ὠφελίμου εἰς ἑαυτόν, ἔλλειψις τοῦ βλαβεροῦ.

Εἶτα διακρίνει παρὰ τὰ εἰρημένα τὸ πολιτικὸν δίκαιον, ὅπερ τίθησιν εἰς κοινωνίαν βίου ὑπάρχον πρὸς τὸ εἶνε αὐτάρκειαν μεταξὺ ἐλευθέρων καὶ ἴσων ἢ κατ' ἀναλογίαν ἢ κατ' ἀριθμόν· διὸ πρὸς τοὺς μήτε ἐλευθέρους μήτε ἴσους ὧδέ πως δὲν ὑπάρχει τὸ πολιτικὸν δίκαιον· ἀλλ' ἄλλο τι δίκαιον ὅμοιον. Ἔπειτα εἶνε, λέγει, δίκαιον πολιτικὸν ἐν οἷς καὶ νόμος πρὸς αὐτούς· ὁ δὲ νόμος τίθεται, ἐν οἷς ἀδικία· διὸ ὁ νόμος δέον νὰ ἄρχῃ καὶ ὄχι ὁ ἄνθρωπος, ὅστις φύσει νέμει ἑαυτῷ πλέον τῶν ἁπλῶς ἀγαθῶν (πλεονεκτεῖ), ἔλαττον δὲ τῶν κακῶν· καὶ οὕτω γίνεται τύραννος, ἐνῷ ὁ ἄρχων δέον νὰ εἶνε φύλαξ τοῦ δικαίου.

Παρὰ τὸ πολιτικὸν δίκαιον καταλέγει καὶ τὸ δεσποτικὸν δίκαιον καὶ τὸ πατρικὸν δίκαιον, ὅπερ ἀποφαίνεται ὡς ὅμοιον, ἀλλ' ὄχι ταὐτὸν τούτοις· διότι πρὸς τὰ κτήματα καὶ τὰ ἑαυτοῦ δὲν ὑπάρχει ἀδικία· τὸ δὲ κτῆμα καὶ τὸ τέκνον εἶνε ὥσπερ μέρος αὐτοῦ. Ἐνταῦθα φαίνεται ὁ φιλόσοφος συνεπὴς πρὸς τὰς ἰδέας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης· ὁ δοῦλος ἦν κτῆμα τοῦ δεσπότου καὶ ὁ παῖς μέχρι τῆς ἐνηλικιότητος οἷον κτῆμα τοῦ πατρός. Τίς δὲ προαιρεῖται, λέγει, νὰ βλάπτῃ ἑαυτόν; ἄρα οὔτε δίκαιον οὔτε ἄδικον πολιτικὸν ὑπάρχει ἐν ταῖς σχέσεσι ταύταις, καθ' ἃς δὲν ὑπάρχει νόμος. Θὰ ὑπῆρχε δὲ νόμος, ἂν ὑπῆρχεν ἰσότης τοῦ ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι· ἀλλὰ τίς τοιαύτη ἰσότης μεταξὺ δεσπότου καὶ δούλου ἢ πατρὸς καὶ τέκνου; Μόλις παραδέχεται δίκαιον πρὸς τὴν γυναῖκα, ὅπερ καὶ καλεῖ οἰκονομικὸν δίκαιον.

Εἶτα διαιρεῖ τὸ πολιτικὸν δίκαιον εἰς φυσικὸν καὶ εἰς νομικόν. Καὶ φυσικὸν μὲν καλεῖ τὸ πανταχοῦ τὴν αὐτὴν ἔχον δύναμιν καὶ οὐχὶ βαῖνον κατὰ τὸ δοκοῦν ἢ μή. Νομικὸν δὲ ὃ ἐξ ἀρχῆς μὲν εἶνε ἀδιάφορον, ἂν οὕτως ἢ ἄλλως γίνηται, ὅταν ὅμως ἅπαξ τεθῇ νόμος, δὲν εἶνε πλέον ἀδιάφορον. Τὰ κατὰ συνθήκην δὲ δίκαια ὅμοια πρὸς τὰ μέτρα, οἷα ἔχουσι πολλαχοῦ οἱ ἄνθρωποι διάφορα, ἀφοῦ οὐδ' αἱ πολιτεῖαι αἱ αὐταί· καὶ ὅμως μία μόνον ἁπανταχοῦ κατὰ φύσιν ἡ ἀρίστη, ἣν ἐν τοῖς πολιτικοῖς θὰ ἐρευνήσῃ.

Θεωρεῖ δὲ τὰ μὲν φυσικὰ δίκαια ὡς τὰ καθ' ὅλου, τὰ δὲ νομικὰ ὡς τὰ καθ' ἕκαστα· διότι τὰ πραττόμενα εἶνε πολλά, ἐνῷ τῶν καθ' ὅλου ἕκαστον εἶνε ἕν. Ἔπειτα ποιεῖ τὴν διαφορὰν ἀδικήματος καὶ ἀδίκου, καὶ δικαιώματος καὶ δικαίου· καὶ ἄδικον μὲν λέγει τὸ φύσει ἢ τάξει· τὸ αὐτὸ δὲ τοῦτο εἶνε ἀδίκημα, ἀφοῦ πραχθῇ· πρὶν δὲ πραχθῇ εἶνε ἄδικον· δικαίωμα δὲ λέγει τὸ ἐπανόρθωμα τοῦ ἀδικήματος· δίκαιον δὲ ὃ ἐν τοῖς προηγουμένοις ἐξέθηκε καὶ ὥρισεν, ὅπερ πραττόμενον καλεῖται δικαιοπράγημα.

Εἰς ταῦτα προστίθησιν ἐν τῷ ἑπομένῳ κεφαλαίῳ τὸν ῥυσιώδη χαρακτῆρα τῆς τοιᾶσδε πράξεως, τὸ ἑκούσιον, ἄνευ τοῦ ὁποίου οὔτε ἀδικεῖ ὁ πράττων οὔτε δικαιοπραγεῖ, ἀλλ' ἢ κατὰ συμβεβηκός· ὥστε ἡ ἐλευθέρα θέλησις τίθεται γνώμων τῆς ἠθικῆς· διὸ θὰ εἶνέ τι ἄδικον, ἀλλ' οὐχὶ ἀδίκημα, ἐὰν μὴ ἡ ἑκουσία βούλησις προσῇ· καλεῖ δὲ ἑκούσιον, ὅταν τις πράττῃ τι τῶν ἐν τῇ ἐξουσίᾳ αὐτοῦ ὄντων ἐν γνώσει καὶ μὴ ἀγνοῶν μήτε τίνα, μήτε διὰ

τίνος μήτε τίνος ἕνεκεν· οἷον τίνα τύπτει, διὰ τίνος καὶ τίνος ἕνεκεν. Εἶτα φέρει παράδειγμα τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως τόδε· Ἐάν τις ἀποδῷ τὴν παρακαταθήκην ἄκων καὶ διὰ φόβον, οὔτε δίκαια θὰ εἴπωμεν ὅτι πράττει οὔτε ὅτι δικαιοπραγεῖ, ἀλλ' ὅτι κατὰ συμβεβηκός. Τὰ ἑκούσια δὲ ὑποδιαιρεῖ εἰς τὰ ἐκ προβουλεύσεως καὶ προαιρέσεως καὶ εἰς τὰ ἀπροαίρετα καὶ ἀπροβούλευτα, τὰ διὰ θυμὸν ἢ ἄλλα πάθη ἀναγκαίως ἢ φυσικῶς συμβαίνοντα τοῖς ἀνθρώποις. Οἱ ταῦτα δὲ πράττοντες καὶ βλάπτοντες καὶ ἁμαρτάνοντες, ἀδικοῦσι μὲν καὶ ἀδικήματα εἶνε τὰ πραχθέντα, ὅμως οἱ πράξαντες δὲν εἶνε ἄδικοι διὰ ταῦτα, οὐδὲ πονηροί· ὅταν δὲ ἐκ προαιρέσεως, τότε εἶνε ἄδικοι καὶ μοχθηροί.

Περὶ συγγενοῦς ἐννοίας τῇ δικαιοσύνῃ, περὶ ἐπιεικείας, λέγει ἐν συνόλῳ τοιάδε· τὸ ἐπιεικὲς εἶνε μὲν δίκαιον, οὐχὶ δὲ τὸ κατὰ τὸν νόμον, ἀλλ' ἐπανόρθωμα νομικοῦ δικαίου· αἴτιον δὲ τούτου ὅτι ὁ νόμος πᾶς εἶνε γενικὸς καὶ καθ' ὅλου· περί τινων δὲ δὲν εἶνε δυνατὸν ὀρθῶς καθ' ὅλου· περὶ τινων δὲ δὲν εἶνε δυνατὸν ὀρθῶς νὰ εἴπῃ τις, καθ' ὅλου ἐκφραζόμενος. Ἐν οἷς λοιπὸν ἀνάγκη νὰ ῥηθῇ τι καθ' ὅλου, μὴ εἶνε δὲ δυνατὸν ὀρθῶς, ὁ νόμος τότε λαμβάνει τὸ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, οὐκ ἀγνοῶν τὸ ἁμαρτανόμενον· εἶνε δ' οὐδὲν ἧττον ὀρθὸς ὁ νόμος· διότι τὸ ἁμάρτημα δὲν κεῖται οὔτε ἐν τῷ νόμῳ οὔτε ἐν τῷ νομοθέτῃ, ἀλλ' ἐν τῇ φύσει τοῦ πράγματος. Ὅταν λοιπὸν λέγῃ μὲν ὁ νόμος καθ' ὅλου, συμβῇ δέ τι παρὰ τὸ καθ' ὅλου, τότε ὀρθὸν εἶνε νὰ διορθώσῃ τις τὸ ὅπερ παρέλιπεν ὁ νομοθέτης καὶ ἥμαρτε γενικῶς εἰπών, καὶ ὅπερ καὶ αὐτὸς ὁ νομοθέτης, ἐκεῖ παρὼν καὶ γνωρίζων, ἤθελε νομοθετήσει. Διὸ οὐ μόνον δίκαιον εἶνε τὸ ἐπιεικές, ἀλλὰ καὶ βέλτιον δικαίου. Οὕτως εἶνε ἡ ἐπιείκεια ἐπανόρθωμα νόμου, καθόσον ὁ νόμος ἐλλείπει ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα.

Λοιπὸν ὁ τῶν τοιούτων προαιρετικὸς καὶ πρακτικὸς καὶ ὁ μὴ ἀκριβοδίκαιος ἐπὶ τὸ χεῖρον, ἀλλ' ἐλαττωτικός, καίπερ ἔχων τὸν νόμον βοηθόν, εἶνε ἐπιεικὴς καὶ ἡ ἕξις ἐπιείκεια, ἥτις οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ δικαιοσύνη τις.

Ἐνταῦθα διεξέρχεται καὶ τὴν Σωκράτειον ἢ Πλατωνικὴν γνώμην περὶ τοῦ ἀδικεῖν καὶ ἀδικεῖσθαι· καὶ συμφωνεῖ πρὸς αὐτήν, ὅτι ἀμφότερα μὲν εἶνε φαῦλα, ἀλλ' ὅτι τὸ ἀδικεῖν εἶνε χεῖρον· διότι τὸ ἀδικεῖν γίνεται μετὰ κακίας καὶ εἶνε ψεκτόν, ἐνῷ τὸ ἀδικεῖσθαι ἄνευ κακίας καὶ ἄνευ ἀδικίας.

Ἐνταῦθα περαίνει τὸν λόγον περὶ τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν, τῶν τοῦ ἤθους· πρὶν δὲ μεταβῇ εἰς ἔρευναν τῶν διανοητικῶν ἀρετῶν, τῶν τῆς διανοίας, ἀποφαίνεται ὅτι εἰς πάσας τὰς ἕξεις τὸ μέσον εἶνε αἱρετέον, καὶ ὅτι τὸ μέσον καὶ ἡ μεταξὺ ὑπερβολῆς καὶ ἐλλείψεως μεσότης ὁρίζεται ὑπὸ τοῦ ὀρθοῦ λόγου καὶ ὅτι ὁ ὀρθὸς λόγος ἀποβλέπει πρὸς τὸν σκοπόν, ὃν ἑκάστη τῶν ἕξεων ἔχει. Ἀλλὰ παρατηρεῖ, ὅτι τὸ εἰπεῖν ὅτι δέον τὸ μέσον νὰ λάβωμεν κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον εἰς τὰς πράξεις, εἶνε μὲν καθ' ἑαυτὸ ἀληθές, πλὴν ἀσαφές, ὡς ἐὰν π. χ. ἔλεγέ τις εἰς τὸν πυνθανόμενον ὁποίαν πρέπει περὶ τὸ σῶμα νὰ ἔχῃ δίαιταν, ὅτι ἐκείνην ἣν κελεύει ὁ ἰατρὸς ὁ ἐπιστήμων καὶ ἡ ἰατρική.

Ἄρα δέον νὰ ὁρισθῇ τίς ὁ ὀρθὸς λόγος· πρὸς τοῦτο ὑποδιαιρεῖ τὸ *λόγον ἔχον τῆς ψυχῆς*, τὸ λογικόν, εἰς δύο, τὸ ἐπιστημονικὸν καὶ τὸ λογιστικὸν ἢ βουλευτικόν· καὶ ἐπιστημονικὸν μὲν καλεῖ, ᾧ θεωροῦμεν τὰ ὄντα, ὧν αἱ ἀρχαὶ μὴ ἐνδέχονται ἄλλως ἔχειν, λογιστικὸν δὲ ᾧ θεωροῦμεν τὰ ἐνδεχόμενα. Καλεῖ δὲ ἀρετὴν τὴν ἑκατέρας τῶν λογικῶν τούτων δυνάμεων βελτίστην ἕξιν πρὸς τὸ οἰκεῖον ἔργον, τὸ πρὸς τὴν εὕρεσιν τῆς ἀληθείας καὶ τὸ πρὸς τὴν εὕρεσιν τοῦ ἐνδεχομένου.

Διαιρέσας δ' οὕτω τὸν λόγον εἰς ἐποπτικὸν λόγον καὶ εἰς πρακτικὸν ἀναγράφει τρεῖς τῆς ψυχῆς τῆς λογικῆς ἐκφάνσεις ἢ δυνάμεις πρὸς πρᾶξιν καὶ πρὸς ἀλήθειαν, τὸ αἰσθητικόν, τὸ νοητικὸν καὶ τὸ βουλητικὸν ἢ αἴσθησιν, νοῦν καὶ ὄρεξιν. Καὶ τὸ μὲν αἰσθητικὸν ὑπάρχον καὶ ἐν τοῖς ζῴοις οὐδεμιᾶς πράξεως κινητικὸν θεωρεῖ καθ' ἑαυτό· ὥστε ἀφίνει ἴδιον τῷ ἀνθρώπῳ τὸ νοητικὸν καὶ ὀρεκτικόν, ὧν ἀπαιτεῖται ἡ ἁρμονία· ὅ,τι ἐν τῇ διανοίᾳ εἶνε κατάφασις ἢ ἀπόφασις, ἄρνησις, τοῦτο ἐν τῇ ὀρέξει ἢ τῇ βουλήσει δέον νὰ εἶνε δίωξις ἢ φυγή, ἐν ἄλλαις λέξεσιν ὅ,τι ὁ νοῦς καταφάσκει, τοῦτο καὶ ἡ ὄρεξις νὰ ἐπιδιώκῃ· καὶ τότε ὁ λόγος εἶνε ἀληθὴς καὶ ἡ ὄρεξις ὀρθή, καὶ οὕτω συμπιπτόντων ἀμφοτέρων γίνεται ἡ διάνοια καὶ ἡ ἀλήθεια πρακτική. Ταύτης δὲ τῆς πρακτικῆς ἀληθείας διαφέρει ἡ θεωρητικὴ διάνοια, ὅτι ταύτης τὸ εὖ καὶ κακῶς εἶνε τὸ ἀληθὲς καὶ τὸ ψεῦδος, ἄνευ τινὸς ἀναφορᾶς πρὸς πρᾶξιν, οἷαι αἱ μαθηματικαὶ καὶ ἐπιστημονικαὶ θεωρίαι, ἐν αἷς ἡ βούλησις οὐδόλως ἐνέχεται.

Ἐπειδὴ δὲ περὶ τῆς πρακτικῆς ἀληθείας πρόκειται, εὑρίσκει ὅτι πράξεως ἀρχὴ εἶνε ἡ προαίρεσις, ὅθεν ἡ κίνησις πρὸς τὴν πρᾶξιν, ἀλλ' ὄχι τὸ οὗ ἕνεκα· ἀλλὰ τῆς προαιρέσεως πάλιν ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ κινοῦν τί εἶνε; ἡ ὄρεξις

καὶ ὁ λόγος ὁ ἕνεκά τινος· ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἃ ὀρεγόμεθα ἢ βουλόμεθα, ἕνεκά τινος ὀρεγόμεθα· ὀρεγόμενοι δὲ προαιρούμεθα, καὶ προαιρούμενοι κινούμεθα εἰς τὴν πρᾶξιν· ὥστε τὸ πρῶτον κινοῦν εἶνε ὁ λόγος ὁ ἕνεκά τινος.

Κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην τοῦ Ἀριστοτέλους μέχρι τῆς πράξεως ὑπάρχουσι τρία ἀκαριαῖα στάδια, ὁ λόγος πρῶτον, ἡ ὄρεξις καὶ ἡ προαίρεσις. Ἐπειδὴ δὲ ὁ λόγος ὁ καθαρὸς προβάλλων τι εὑρηται συνήθως ἐν τοῖς πρακτοῖς, ἐνώπιον δύο πρὸς ἐκλογήν, ἀπαιτεῖται νὰ ἔχῃ οὗτος ὁ λόγος καὶ τὸ βουλητικὸν τοσαύτην δύναμιν, ὥστε νὰ ἐκλέξῃ τὸ ὑπ' αὐτοῦ ὑπαγορευόμενον, ἢ ὡς λέγει οὗτος νὰ προαιρῆται ἐν πάσῃ ἐλευθερίᾳ· διὰ τοῦτο ἀπαιτεῖται καὶ ἡ ἠθικὴ ἕξις, τὸ ὑπὸ τοῦ λόγου ὁριζόμενον, ὃ καὶ βούλεται, τοῦτο νὰ πράττῃ καὶ οὐχὶ τὸ παρὰ τὸν λόγον καὶ τὴν ἀληθῆ βούλησιν. Ταῦτα ἐννοεῖ λέγων ὅτι οὔτε ἄνευ νοῦ καὶ διανοίας οὔτε ἄνευ ἠθικῆς ἕξεως ὑπάρχει ἡ προαίρεσις· ὁμοίως εὐπραξία καὶ κακοπραξία ἄνευ διανοίας καὶ ἤθους ἀδύνατος. Ἡ διάνοια δὲ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν οὐδὲν κινεῖ· ἀλλ' ἡ διάνοια ἡ ἕνεκά τινος καὶ ἑπομένως ἡ πρακτική, οὐχὶ ἡ θεωρητική· αὕτη δὲ ἡ διάνοια ἡ ἕνεκά τινος εἶνε αἰτία καὶ τῆς ποιητικῆς διανοίας· διότι ἕνεκά τινος ποιεῖ πᾶς ὁ ποιῶν· καὶ ὃ ποιεῖ δὲν εἶνε αὐτὸ τέλος, ἀλλὰ ποιεῖ πρός τι, πρὸς σκοπόν τινα, ἐνῷ τὸ πρακτὸν καὶ ἡ εὐπραξία εἶνε αὐτὴ τέλος· ἡ δὲ ὄρεξις (βούλησις) εἶνε τούτου τοῦ τέλους τῆς εὐπραξίας ὄρεξις. Ὅθεν ἡ ὀρεκτικὸς νοῦς εἶνε ἡ προαίρεσις ἢ ὄρεξις διανοητική· ἡ δὲ τοιαύτη ἀρχὴ εἶνε ὁ ἄνθρωπος. Ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ ἄρα τῆς πράξεως καὶ ποιήσεως περατοῦται ἡ ἔννοια τοῦ ἀνθρώπου. Παρατηρεῖ δὲ ὅτι οὐδὲν γεγονὸς καὶ τετελεσμένον εἶνε προαιρετόν· π. χ. οὐδεὶς προαιρεῖται βασιλεύεσθαι τὴν Ἑλλάδα νῦν· διότι οὐδὲ βουλεύεται περὶ τοῦ γεγονότος, ἀλλὰ περὶ τοῦ ἐσομένου καὶ ἐνδεχομένου· τὰ δὲ γεγενημένα ἀγέννητα ποιεῖν οὐδὲ Θεὸς δύναται. Ἐπιλέγει δὲ ὅτι τῆς τε πρακτικῆς διανοίας καὶ τῆς θεωρητικῆς τὸ ἔργον εἶνε ἡ ἀλήθεια· αἱ δὲ ἕξεις, καθ' ἃς ἑκατέρα ἐπιτυγχάνει τῆς ἀληθείας, αὗται εἶνε αἱ ἀρεταὶ ἀμφοτέρων· ἀλλὰ τί ἐστιν ἀλήθεια, περὶ τούτου κατόπιν.

Πρῶτον ὁρίζει πέντε τὸν ἀριθμὸν περὶ ἃ ἀληθεύει ἡ ψυχὴ καταφάσκουσα ἢ ἀποφάσκουσα: τέχνην, ἐπιστήμην, φρόνησιν, σοφίαν, νοῦν· τούτων δ' ἀποχωρίζει τὴν ὑπόληψιν (ὑπόθεσιν) καὶ τὴν δόξαν, καθ' ἃς ἡ ψυχὴ ἐνδέχεται νὰ ψεύδηται.

Καὶ ἐπιστήμην μὲν λέγει, ὃ ἐπιστάμεθα μὴ ἐνδέχεσθαι ἄλλως ἔχειν· ἄρα ἐξ ἀνάγκης εἶνε τὸ ἐπιστητόν· ἀίδιον ἄρα· διότι τὰ ἐξ ἀνάγκης ὄντα ἁπλῶς πάντα ἀίδια καὶ τὰ ἀίδια ἀγέννητα καὶ ἄφθαρτα, τουτέστι γνωρίζει ὅριον τῆς ἐπιστήμης.

Ἔτι πᾶσα, λέγει, ἐπιστήμη διδακτὴ καὶ τὸ ἐπιστητὸν μαθητόν· πᾶσα δὲ διδασκαλία ἐκ προγινωσκομένων εἴτε δι' ἐπαγωγῆς εἴτε συλλογισμῷ ἢ ἀπαγωγῆς· καὶ ἡ μὲν ἐπαγωγὴ εἶνε ἀρχὴ καὶ φέρει εἰς τὸ καθ' ὅλου· ὁ δὲ συλλογισμὸς ἐκ τῶν καθ' ὅλου· ἄρα καὶ ἐν τῷ συλλογισμῷ εἶνε ἀρχαί δεδομέναι, περὶ ὧν δὲν ὑπάρχει συλλογισμός· ἄρα ἐπαγωγή τις καὶ ἐνταῦθα· ὅταν τις πιστεύῃ καὶ παραδέχηται καὶ οὕτω γνώριμοι ὦσιν αὐτῷ αἱ ἀρχαί, τότε ἐπίσταται: τουτέστι γινώσκει ν' ἀναφέρῃ τὴν ἀλήθειαν τοῦ συμπεράσματος εἰς προκειμένας προτάσεις, τὴν μείζονα καὶ ἐλάσσονα, ὧν, εἴπομεν, τὴν ἀλήθειαν παραδέχεται πίστει· ἄλλως ἂν μή τι γινώσκῃ μᾶλλον ἢ ὅ,τι τὸ συμπέρασμα λέγει, θὰ ἔχῃ τὴν γνῶσιν κατὰ συμβεβηκός, θὰ γνωρίζῃ τὸ ὅτι, οὐχὶ καὶ τὸ διότι.

Οὕτως ὁρίζει τὴν ἐπιστημονικὴν ἀλήθειαν, ὡς τὸ μὴ ἐνδέχεσθαι ἄλλως ἔχειν, περὶ ἧς ἐν τοῖς ἠθικοῖς βεβαίως δὲν πρόκειται.

Τὸ δὲ ἐνδεχόμενον ἄλλως ἔχειν ὑποδιαιρεῖ εἰς ποιητὸν καὶ πρακτόν· καὶ διακρίνει ποίησιν καὶ πρᾶξιν. Διαφέρει, λέγει, ἡ μετὰ λόγου ἕξις πρακτικὴ τῆς μετὰ λόγου ποιητικῆς ἕξεως καὶ οὔτε ἡ πρᾶξις εἶνε ποίησις, οὔτε ἡ ποίησις πρᾶξις. Εἶτα τὴν μετὰ λόγου ἀληθοῦς ποιητικὴν ἕξιν ταὐτίζει τῇ τέχνῃ, καθόσον οὐδεμία τέχνη ὑπάρχει, ἥτις δὲν εἶνε μετὰ λόγου ποιητικὴ ἕξις. Ἡ δὲ τέχνη πᾶσα παραγωγικὴ καὶ περὶ γένεσιν τῶν ἐνδεχομένων καὶ ὅσων ἡ ἀρχὴ τῆς γενέσεως κεῖται ἐν τῷ ποιοῦντι καὶ μὴ ἐν τῷ ποιουμένῳ· διότι ἡ τέχνη οὔτε τῶν ἐξ ἀνάγκης ὄντων ἢ γινομένων εἶνε οὔτε τῶν φυσικῶν. Ἡ τέχνη λοιπὸν εἶνε προϊὸν ποιήσεως, ἀλλ' οὐ πράξεως. Ὁρίσας οὕτω τήν τε ἐπιστήμην καὶ τὴν τέχνην, τὴν μὲν περὶ τὸ ἐπιστητόν, τὴν δὲ περὶ τὸ ποιητὸν ἢ ποίησιν, διέρχεται τὰς ὑπολειπομένας τρεῖς διανοητικὰς περὶ τὴν πρᾶξιν ἀρετάς, τὴν φρόνησιν, τὴν σοφίαν καὶ τὸν νοῦν.

Καὶ πρῶτον περὶ τῆς φρονήσεως· φρονίμους λέγομεν τοὺς δυναμένους καλῶς νὰ βουλεύωνται περὶ τὰ ἑαυτοῖς ἀγαθὰ καὶ συμφέροντα, μάλιστα τὰ γενικά, τὰ πρὸς τὸ εὖ ζῆν καὶ τὴν εὐδαιμονίαν· φρόνιμος ὁ βουλευτικός, ὃς ἂν εὖ λογίσηται πρός τέλος τι σπουδαῖον καὶ δι'

ὅσα τέχνη δὲν ὑπάρχει. Ἀλλὰ περὶ τίνων βουλεύεταί τις; Οὐδεὶς βουλεύεται περὶ τῶν ἀδυνάτων ἄλλως ἔχειν, οὐδὲ περὶ τῶν μὴ ἐνδεχομένων νὰ πράξῃ. Ὅθεν ἡ φρόνησις, λέγει, δὲν εἶνε οὔτε ἐπιστήμη οὔτε τέχνη. Ἡ φρόνησις ἄρα ὑπολείπεται νὰ εἶνε ἕξις ἀληθὴς μετὰ λόγου πρακτικὴ περὶ τὰ ἀγαθὰ καὶ κακὰ τοῦ ἀνθρώπου. Λέγει δὲ φρονίμους μάλιστα τοὺς οἰκονομικοὺς καὶ πολιτικούς, τοὺς δυναμένους νὰ θεωρῶσι τὰ ἑαυτοῖς ἀγαθὰ καὶ τὰ τοῖς ἀνθρώποις· ἐντεῦθεν καὶ σωφροσύνη καλεῖται ἡ σώζουσα τὴν φρόνησιν, τὸ μὴ ἧττον γίνεσθαι τῶν ἡδονῶν καὶ τῆς λύπης περὶ τὰ πρακτά· διότι ἡ ἡδονὴ καὶ ἡ λύπη ἐνῷ δὲν διαφθείρει τινὰς θεωρητικὰς ἐννοίας, οἷον ὅτι τὸ τρίγωνον ἴσον δυσὶν ὀρθαῖς γωνίαις, ἐπηρεάζει καὶ καταστρέφει τὰς περὶ τὸ πρακτόν· διὰ τί; διότι ἡ ἀρχὴ τῶν πρακτῶν εἶνε τὸ οὗ ἕνεκα τὰ πρακτά, δηλαδὴ ὁ σκοπός· εἰς δὲ τὸν διεφθαρμένον ὑπὸ ἡδονῆς ἢ λύπης ὡς περ ἐσκοτισμένον δὲν θὰ φανῇ εὐθὺς ἡ ἀρχὴ οὔτε ὅ,τι δέον νὰ πράξῃ *τούτου τοῦ τέλους ἕνεκα* οὔτε ὅτι διὰ τοῦτο πρέπει νὰ αἱρῆται πάντα καὶ νὰ πράττῃ· ἐπειδὴ ἡ κακία εἶνε φθαρτικὴ ἀρχῆς· ὥστε ἀναγκαίως ἡ φρόνησις εἶνε ἕξις ἀληθὴς μετὰ λόγου πρακτικὴ περὶ τὰ ἀνθρώπινα ἀγαθά. Ἔπειτα λέγει ὅτι ἐπειδὴ τῆς τέχνης ὑπάρχουσι βαθμοὶ τελειότητος, διὰ τοῦτο τέχνης ὁρίζεται ἀρετή· τῆς φρονήσεως ὅμως οὐχί· διότι ἡ φρόνησις μία ἐστίν, αὐτὸ τοῦτο ἀρετή, καὶ ἀρετὴ τοῦ δοξαστικοῦ, τοῦ ὀρθὰς δόξας ἔχειν περὶ τὰ ἐνδεχόμενα ἄλλως ἔχειν.

Μετὰ ταῦτα ὁρίζει τί εἶνε νοῦς, εἶτα ποιεῖται λόγον περὶ σοφίας. Λέγει δὲ νοῦν τὸν ἐποπτικὸν ἐκεῖνον νοῦν, δι' οὗ νοοῦμεν τὰς ἀναποδείκτους ἀρχάς, ἀφ' ὧν πίστει παραδεκτῶν γενομένων πᾶσα ἀπόδειξις καὶ πᾶσα ἐπιστήμη· τίθησιν ἄρα τὸν νοῦν τοῦτον ἀνώτερον καὶ τῆς ἐπιστήμης· διότι τὸ ἐπιστητὸν ἀποδεικτόν.

Περὶ σοφίας ἀποφαίνεται ὅτι εἶνε ἡ ἀκριβεστάτη τῶν ἐπιστημῶν· ὡς καὶ ἐν ταῖς τέχναις ὁ ἀκριβέστατος καὶ ἔξοχος καλεῖται σοφός, οἷον ὁ Φειδίας λέγεται λιθουργὸς σοφὸς καὶ ὁ Πολύκλειτος ἀνδριαντοποιὸς σοφός. Ἐντεῦθεν συνάγει ὅτι ὁ σοφὸς δέον μὴ μόνον τὰ ἐκ τῶν ἀρχῶν νὰ γινώσκῃ συμπεράσματα, ἀλλὰ καὶ περὶ τὰς ἀρχὰς ν' ἀληθεύῃ, νὰ ὁρμᾶται δηλονότι ἀπ' ἀληθῶν ἀρχῶν· καὶ ὅτι ἡ σοφία εἶνε νοῦς καὶ ἐπιστήμη, καὶ ἐπιστήμη τῶν θειοτάτων ἐν τῇ φύσει, καὶ ὥσπερ κεφαλὴ πρὸς πᾶσαν ἄλλην γνῶσιν καὶ ἐπιστήμην. Οὕτω λοιπὸν τὸν νοῦν, τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν σοφίαν συνενοῖ εἰς τὴν *καθαρὰν διάνοιαν*. Διὸ καὶ Θαλῆν καὶ Ἀναξαγόραν, ὃς ἐκλήθη Νοῦς, καλοῦσι σοφούς, οὐχὶ δὲ φρονίμους, ὡς ἀγνοοῦντας τὰ ἑαυτοῖς συμφέροντα. Εἰς τὴν τριάδα ταύτην τῆς διανοίας ἀνακτέον καὶ τὰς καθαρὰς μαθηματικὰς ἐπιστήμας, τὴν Ἀστρονομίαν, τὴν Λογικήν, τὴν Μεταφυσικήν.

Τὴν περὶ τὰ ἀνθρώπινα ἰδίᾳ διανοουμένην διάνοιαν καλεῖ φρόνησιν ἢ πολιτικὴν ἐπιστήμην, ἣν καὶ σπουδαιοτάτην νομίζει, ἐπειδὴ τὸ ἄριστον τῶν ἐν τῷ κόσμῳ εἶνε ὁ ἄνθρωπος. Ἀλλ' ἡ φρόνησις ἔχει καὶ κατώτερον βαθμὸν καὶ ἴδιον φρονίμου εἶνε τὸ εὖ θεωρεῖν τὰ περὶ ἑαυτὸν ἕκαστα, ὡς καὶ ἡμεῖς τὸν τοιοῦτον λέγομεν φρόνιμον ἄνθρωπον.

Εἶτα τὴν πολιτικὴν ἐπιστήμην διαιρεῖ εἰς νομοθετικὴν καὶ εἰς τὴν ἰδίως πολιτικὴν τὴν περὶ τὰ καθ' ἕκαστα· διότι ἡ φρόνησις δὲν εἶνε μόνον τῶν καθ' ὅλου, ἀλλὰ δέον νὰ γνωρίζῃ καὶ τὰ καθ' ἕκαστα. Διὰ τοῦτο οἱ νέοι γεωμετρικοὶ μὲν καὶ μαθηματικοὶ γίνονται καὶ σοφοὶ τὰ τοιαῦτα, ἀλλὰ φρόνιμοι ὄχι· διότι ἐλλείπει αὐτοῖς ἡ ἐμπειρία, ἡ τῶν καθ' ἕκαστα γνῶσις. Ἐπειδὴ δὲ τὴν φρόνησιν θεωρεῖ γνῶσιν τῶν καθ' ἕκαστα καὶ τοῦ ἐσχάτου, διότι τὸ πρακτὸν εἶνε τὸ ἔσχατον, ἀντιτίθησιν αὐτὴν τῷ νῷ· διότι ἐπαναλαμβάνει ὅτι ὁ μὲν νοῦς εἶνε τῶν ὅρων, ἢ τῶν ἀρχῶν, ὧν δὲν ὑπάρχει λόγος· ἡ δὲ φρόνησις τοῦ ἐσχάτου, οὗ δὲν ὑπάρχει ἐπιστήμη, ἀλλ' αἴσθησις.

Εἶτα παρατάσσει εἰς τὴν φρόνησιν πρῶτον τὴν εὐβουλίαν, ἤτοι ὀρθότητα βουλῆς καὶ ἀγαθοῦ ἐπιτευκτικήν. Ἔστι δὲ εὐβουλία γενικὴ καὶ εὐβουλία μερική· ἡ μὲν σκοποῦσα τὸ ἔσχατον καὶ τελειότατον τέλος, τὴν εὐδαιμονίαν, ἡ δὲ μερική, ἥτις φέρει εἰς μερικόν τι τέλος ὃ δὲν εἶνε μὲν τὸ ἔσχατον, ἄγει ὅμως εἰς τὸ ἔσχατον τέλος· διαφέρει δὲ ἡ εὐβουλία τῆς ἀγχινοίας, ὡς μερικόν τι· διότι ἡ ἀγχίνοια εἶνέ τις εὐστοχία· ὁμοίως καὶ τῆς δόξης διαφέρει· διότι δόξα εἶνε κατάφασίς τις, ἐνῷ ὁ βουλευόμενος ἐάν τε εὖ, ἐάν τε κακῶς βουλεύηται, ζητεῖ τι.

Μετὰ ταῦτα μέρος τι φρονήσεως ὁρίζεται καὶ ἡ σύνεσις, ἣν θεωρεῖ κριτικὴν μόνον δύναμιν τοῦ πνεύματος εἰς ὅσα ἡ φρόνησις ἐπιτάσσει τὸ τί δεῖ πράττειν ἢ μὴ πράττειν. Καθὼς τὸ μανθάνειν λέγεται συνιέναι, ὅταν ἡ μάθησις εἶνε ἐπιστημονική, οὕτω σύνεσις εἶνε τὸ κρίνειν περὶ τῶν τῆς φρονήσεως καὶ κρίνειν καλῶς ἄλλου λέγοντος. Εἶτα λέγει περὶ γνώμης βρα-

χέα, ὅτι γνώμη εἶνε ἡ τοῦ ἐπιεικοῦς ὀρθὴ κρίσις· διὰ τοῦτο δὲ καὶ λέγεται ὁ ἐπιεικὴς συγγνώμων καὶ συγγνωμονικὸς καὶ ἡ συγγνώμη εἶνε γνώμη κριτικὴ τοῦ ἐπιεικοῦς ὀρθή, ὅ ἐστιν ἀληθής.

Συνάπτει δ' ἔπειτα τὰς διανοητικὰς ταύτας ἕξεις ὡς εἰς ταὐτὸν τεινούσας· διότι τοὺς αὐτοὺς λέγομεν φρονίμους καὶ συνετοὺς καὶ ὅτι ἔχουσι γνώμην καὶ νοῦν ἤδη· καὶ ἐξηγεῖ τοῦτο ὡς ἑξῆς. Πᾶσαι αὗται αἱ νοητικαὶ δυνάμεις εἶνε τῶν ἐσχάτων καὶ τῶν καθ' ἕκαστα· εἶνε δὲ ἅπαντα τὰ πρακτὰ τῶν καθ' ἕκαστα καὶ τῶν ἐσχάτων· ὁ φρόνιμος λοιπὸν δέον νὰ γνωρίζῃ αὐτὰ καὶ ἡ σύνεσις δὲ καὶ ἡ γνώμη εἶνε περὶ τὰ πρακτά· τὰ δὲ πρακτὰ εἶνε ἔσχατα. Ἀλλὰ καὶ ὁ νοῦς εἶνε τῶν ἐσχάτων ἐπ' ἀμφότερα, ἤτοι τῶν ἐσχάτων ἀνιούσης τῆς κλίμακος καὶ κατιούσης· καὶ δὴ τῶν πρώτων ὅρων καὶ τῶν ἐσχάτων νοῦς ὑπάρχει καὶ οὐ λόγος, ὄχι ἀπόδειξις ἢ ὁρισμός· τοὺς πρώτους ὅρους καὶ τοὺς ἐσχάτους νοοῦμεν, ἀλλὰ τὸν λόγον τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν δὲν γνωρίζομεν. Καὶ ὁ μὲν νοῦς κατὰ τὰς ἀποδείξεις εἶνε τὸ νοεῖν τοὺς ἀκινήτους ὅρους καὶ πρώτους· ὁ δὲ νοῦς ἐν τοῖς πρακτοῖς τὸ νοεῖν τὸν ἔσχατον καὶ ἐνδεχόμενον ὅρον καὶ τὸν ὅρον τῆς ἑτέρας προτάσεως, τῆς μερικῆς· ἐννοητέον δ' ἐνταῦθα τὰς προτάσεις τοῦ συλλογισμοῦ· αἱ ἀρχαὶ τοῦ τέλους (τοῦ οὗ ἕνεκα) εἶνε αὗται, ἤτοι τὰ ἔσχατα, ἐξ ὧν ἐσχάτων καὶ καθ' ἕκαστα γίνεται τὸ καθ ὅλου· ἡ αἴσθησις λοιπὸν καὶ τούτων τῶν ἐσχάτων εἶνε νοῦς. Ἄρα νοῦς *θεωρητικὸς* καὶ νοῦς *πρακτικός*, διότι νοῦς εἶνε *ἀρχὴ* καὶ *τέλος*· τῶν πρώτων ἀρχῶν γνῶσις εἶνε νοῦς θεωρητικός· γνῶσις δὲ τῶν καθ' ἕκαστα καὶ ἐν αἰσθήσει νοῦς πρακτικός.

Διὰ ταῦτα δοκοῦσι πάντα ταῦτα τ' ἀνωτέρω ὅτι εἶνε φυσικά, ἐνῷ φύσει σοφὸς οὐδείς· ἔχει τις ὅμως φύσει γνώμην καὶ σύνεσιν καὶ νοῦν. Ἐντεῦθεν συμφωνοῦσι καὶ πρὸς τὰς ἡλικίας, ὅτι ἡ ἡλικία αὕτη ἔχει νοῦν καὶ γνώμην, ὥστε δέον νὰ προσέχωμεν εἰς τῶν ἐμπείρων καὶ πρεσβυτέρων ὡς φρονίμων καὶ τὰς ἀναποδείκτους κρίσεις καὶ δοξασίας οὐχ ἧττον ἢ εἰς τὰς ἀποδείξεις· διότι ἔχουσι τὸ ὄμμα τῆς ἐμπειρίας.

Μετὰ ταῦτα ἐξετάζει, εἰς τί εἶνε χρήσιμοι αἱ πνευματικαὶ αὗται δυνάμεις. Ἡ σοφία, λέγει, δὲν εἶνε θεωρία ἐκείνων, ἐξ ὧν ἡ εὐδαιμονία τοῦ ἀνθρώπου· διότι δὲν εἶναι θεωρία οὐδεμιᾶς γενέσεως καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲ πράξεως θεωρητική. Ἡ δὲ φρόνησις εἶνε μὲν θεωρητικὴ τῆς πράξεως· ἀλλ' ἐπειδὴ φρόνησις εἶνε ἡ περὶ τὰ δίκαια καὶ καλὰ καὶ ἀγαθὰ τῷ ἀνθρώπῳ θεωρία, ταῦτα δὲ εἶνε ἔργα τοῦ ἀγαθοῦ ἐξ ἕξεως ἀνδρός, καὶ ἐπειδὴ διὰ τῆς γνώσεως αὐτῶν δὲν γινόμεθα πρακτικώτεροι, ἀφοῦ αἱ ἀρεταὶ εἶνε ἕξεις, διὰ τοῦτο τί χρειάζεται καὶ αὕτη πρὸς τὴν ἀρετήν; οὔτε εἰς τοὺς σπουδαίους θὰ ἦτο χρήσιμος οὔτε εἰς τοὺς μή.

Λύει δὲ τὰς ἀπορίας ταύτας ὧδε. Πρῶτον μὲν ἐπειδὴ εἶνε ἀρεταὶ διανοητικαί, ἀναγκαῖον ἦτο καὶ αὐτὰς καθ' ἑαυτὰς νὰ ζητῶμεν, τὴν μὲν σοφίαν ὡς ἀρετὴν τοῦ θεωρητικοῦ τῆς ψυχῆς, τὴν δὲ ὡς ἀρετὴν τοῦ πρακτικοῦ ἢ λογιστικοῦ, καὶ ἂν εἰς οὐδὲν ἄλλο συνετέλουν (ἡ σοφία καὶ ἡ φρόνησις). Καὶ ὅμως συντελοῦσιν, ὡς ἡ ὑγεία εἰς τὰς πράξεις τὰς ὑγιεινάς· διότι ἡ σοφία π. χ. μέρος οὖσα τῆς ὅλης ἀρετῆς διὰ τῆς ἕξεως καὶ τῆς ἐνεργείας ποιεῖ εὐδαίμονα τὸν ἔχοντα αὐτήν· αἱ δὲ πράξεις αἱ ἠθικαὶ κατορθοῦνται κατὰ τὴν φρόνησιν καὶ τὴν ἠθικὴν ἀρετήν· πῶς; ἡ μὲν ἠθικὴ ἀρετὴ τίθησι τὸν σκοπὸν ὀρθόν· ἡ δὲ φρόνησις, τουτέστιν ἡ διανοητικὴ ἀρετή, εὑρίσκει τὰ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον. Ἔπειτα ἐπειδὴ καὶ ἂν ἡ πρᾶξις εἶνε καλὴ καὶ δικαία καὶ ἐάν τις τὰ ὑπὸ τῶν νόμων τεταγμένα ποιῇ ἢ ἄκων ἢ δι' ἄγνοιαν ἢ δι' ἄλλην αἰτίαν καὶ μὴ δι' αὐτὰ ταῦτα, οὔτε ἡ πρᾶξις εἶνε ἔτι ἀγαθὴ οὔτε ὁ πράττων ἀγαθός, ἂν καὶ πράττει ὅσα δεῖ καὶ ὅσα ὁ σπουδαῖος· διότι χρειάζεται προαίρεσις ἀγαθὴ καὶ τὸ πράττειν ταῦτα ἕνεκα αὐτῶν τῶν πραττομένων, ἵνα ἡ πρᾶξις ᾖ ἀγαθὴ καὶ ἀγαθὸς ὁ πράττων. Αὐτὴν λοιπὸν τὴν προαίρεσιν, τὸ ἀληθὲς γνώρισμα τοῦ ἀγαθοῦ, ἡ φρόνησις, ἡ διανοητικὴ ἀρετή, ποιεῖ ὀρθήν, ἤγουν ἀληθῆ ἐν *αὐτοσυνειδησίᾳ* καὶ ἐλευθερίᾳ.

Ἀλλὰ παρατηρεῖ ἔτι ὅτι ἡ φρόνησις αὕτη, ἡ ἀρετὴ ἡ φωτίζουσα τὴν προαίρεσιν (βούλησιν), δὲν εἶνε ἡ διάνοια· πρὸς ἔκφανσιν καὶ πραγμάτωσιν αὐτῆς χρεία ἑτέρας δυνάμεως, ἵνα τὸ νοηθὲν καὶ προαιρεθὲν τεθῇ εἰς ἐνέργειαν· τὴν ἑτέραν ταύτην δύναμιν καλεῖ *δεινότητα*. Ἡ δύναμις αὕτη εἶνε τοιαύτη, ὥστε τὰ πρὸς τὸν ὑποτεθέντα σκοπὸν συντείνοντα νὰ δύναται νὰ πράττῃ καὶ νὰ ἐπιτύχῃ. Καὶ τότε ἂν μὲν ὁ σκοπὸς εἶνε καλός, ἐπαινετὴ ἡ δύναμις αὕτη· ἂν δὲ φαῦλος, πανουργία. Δεινότης λοιπὸν εἶνε ἡ περὶ τὸ κατορθοῦν τὸν σκοπὸν πρακτικὴ ἱκανότης· ἡ δεινότης αὕτη εἶνε τὸ τῶν Γάλλων vouloir c'est pouvoir.

Ἡ φρόνησις δὲν ταὐτίζεται μὲ τὴν δεινότητα, ἀλλὰ καὶ δὲν ὑπάρχει ἄνευ τῆς δυνάμεως

ταύτης· τοῦτο σημαίνει ὅτι φρόνησις ἂν μὴ ἔχῃ τὴν δύναμιν τὴν πρακτικὴν ταύτην, οὐδὲν εἶνε. Λαμβάνει δὲ ἡ ψυχὴ τὴν ἕξιν τῆς φρονήσεως οὐχὶ δίχως τῆς ἀρετῆς· διότι ἡ μοχθηρία διαστρέφει τὰς πρακτικὰς ἀρχὰς καὶ σκοτίζει αὐτάς, ὥστε νὰ μὴ φαίνωνται. Ἐντεῦθεν συνάγεται ὅτι ἀδύνατον νὰ εἶνέ τις φρόνιμος, μὴ ὢν ἀγαθός.

Ἐπανέρχεται μετὰ τὴν μακρὰν ταύτην περὶ τῶν διανοητικῶν ἀρετῶν θεωρίαν εἰς τὴν ἠθικὴν ἀρετὴν καὶ διακρίνει ταύτης *φυσικὴν ἀρετὴν* καὶ *κυρίαν ἀρετὴν* ἠθικήν· Στηρίζει δὲ τὴν διαίρεσιν ταύτην εἰς τὸ ὅτι πᾶσιν ἕκαστα τῶν ἠθικῶν ὑπάρχουσί πως, οἷον δίκαιοι καὶ σωφρονικοὶ καὶ ἀνδρεῖοι καὶ ἐλευθέριοι καὶ φιλόξενοι καὶ τἄλλα ἐσμὲν εὐθὺς ἐκ γενετῆς. Ἀλλ' ἡ ἠθικὴ ζητεῖ ἄλλο τι, τὸ νὰ εἶνέ τις κυρίως ἀγαθός, αἱ ἀρεταὶ αὗται νὰ ὑπάρχωσι κατ' ἄλλον τρόπον, μετ' *αὐτοσυνειδησίας* καὶ ἐλευθέρας προαιρέσεως· διότι καὶ ἐν τοῖς παιδίοις καὶ ζώοις ὑπάρχουσιν αἱ φυσικαὶ ἕξεις, πλὴν ἄνευ νοῦ.

Ἐὰν λοιπὸν προσλάβωσι νοῦν, τότε διαφέρουσιν, εἰ καὶ ἡ ἀγαθὴ ἕξις εἶνε ὁμοία τῇ φυσικῇ· ὥστε ἡ κυρία ἀρετὴ δὲν γίνεται ἄνευ φρονήσεως.

Κατὰ τὴν ἀνωτέρω διαίρεσιν τῆς ἀρετῆς εἰς φυσικὴν ἀρετὴν καὶ κυρίαν ἀρετὴν ἐξελέγχει καὶ τὴν γνώμην τοῦ Σωκράτους καὶ τῶν ἄλλων τῶν φασκόντων ὅτι πᾶσαι αἱ ἀρεταὶ εἶνε φρονήσεις, λέγων ὅτι τοῦτο μὲν δὲν εἶνε ὀρθόν, ἀληθὲς ὅμως ὅτι ἀρετὴ κυρία δὲν ὑπάρχει ἄνευ φρονήσεως, ἤτοι ἄνευ τοῦ ὀρθοῦ λόγου· ὀρθὸς δὲ λόγος εἶνε ἐνταῦθα ὁ κατὰ τὴν φρόνησιν.

Οὕτω πορίζεται τὸν ἑξῆς πλήρη ὁρισμὸν τῆς κυρίας ἀρετῆς: ἀρετή ἐστιν οὐ μόνον ἡ κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον ἀλλὰ καὶ *μετὰ τοῦ ὀρθοῦ λόγου* ἕξις. Τοῦτο δηλοῖ καθ' ἡμᾶς ὅτι ἡ πρᾶξις εἶνε ἐνάρετος, ὅτε οὐ μόνον συμφωνεῖ πρὸς τὸν ὀρθὸν λόγον καὶ τὴν φρόνησιν, ἀλλὰ καὶ μετ' αὐτοσυνειδησίας πράττεται. Δείκνυσι δὲ τὴν διαφορὰν αὐτοῦ πρὸς τὸν Σωκράτην, ὅτι ὁ μὲν Σωκράτης ἔλεγε τὰς ἀρετὰς ὅτι εἶνε λόγοι· διότι ἔλεγεν ὅτι εἶνε ἐπιστῆμαι· αὐτὸς δὲ λέγει τὰς ἀρετὰς μετὰ λόγου, ἤτοι ἕξεις ἀγαθὰς διὰ τοῦ λόγου πεφωτισμένας. Ἐντεῦθεν συνάγεται ὅτι δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ εἶνέ τις ἀγαθὸς κυρίως οὐδὲ ἡ προαίρεσις ὀρθὴ ἄνευ φρονήσεως· ἀλλ' οὐδὲ φρόνιμος ἄνευ τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς· διότι ἡ μὲν ἀρετὴ ὡς καὶ ἀνωτέρω εἶπε, τίθησι τὸ τέλος, ἡ δὲ φρόνησις ποιεῖ νὰ πράττωμεν τὰ πρὸς τὸ τέλος. Ἐπειδὴ δὲ ἡ φρόνησις εἶνε μία, ἅμα τῇ φρονήσει θὰ ὑπάρχωσι πᾶσαι αἱ ἀρεταί· ἐνῷ τὰς φυσικὰς ἀρετὰς ἐνδέχεται ἑνίας μὲν νὰ ἔχῃ τις, ἄλλας δὲ ὄχι. Ἐν τῷ ἑπομένῳ κεφαλαίῳ γίνεται λόγος περὶ ἐγκρατείας καὶ ἀκρασίας, περὶ ἡδονῆς καὶ λύπης, ἐρευνῶν ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα τὴν ἀνωτέρω ἐκτεθεῖσαν θεωρίαν, εἰ αἱ ἀρεταί εἰσιν ἐπιστῆμαι.

Διερευνήσας καὶ ἐκθεὶς ἐν τοῖς προηγουμένοις τὰς διανοητικὰς ἀρετὰς ἢ τελειότητας, τέχνην, ἐπιστήμην, σοφίαν, φρόνησιν καὶ νοῦν, μεταβαίνει εἰς τὸ περὶ ἐγκρατείας καὶ ἀκρασίας κυρίως, ἐν ᾧ ἅπτεται τοῦ ζητήματος: πῶς ἐπιστάμενός τις πράττει παρ' ὃ ἐπίσταται. Τὸ ζήτημα τοῦτο προβάλλει καὶ ὁ Εὐριπίδης ἐν οἷς λέγει: Οἶδα μὲν ἃ μέλλω πράττειν κακά, θυμὸς δὲ κρείσσων τῶν ἐμῶν βουλευμάτων. Καὶ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολῇ ὑποθηλοῖ λέγων: οὐ ποιῶ ὃ θέλω ἀγαθόν· ἀλλ' ὃ οὐ θέλω κακόν, τοῦτο πράσσω.

Ἐπὶ τῆς ἀπορίας ταύτης ὁ Σωκράτης καὶ οἱ Σωκρατικοὶ ἔλεγον, ὅτι δι' ἄγνοιαν ὁ ἀκρατὴς εἶνε ἀκρατής· διότι *ἐπιστήμης ἐνούσης τῷ ἀνθρώπῳ* οὐδὲν ἄλλο ἐπικρατεῖ· ὡς ἔλεγε καὶ τὰς ἀρετὰς ἐπιστήμας, ἤτοι γνώσεις βεβαίας.

Ἀλλὰ παρατηρεῖ πρῶτον ὅτι ὁ λόγος οὗτος ἐναντιοῦται ἐναργῶς εἰς τὰ φαινόμενα· ἡμεῖς βλέπομεν ἐνίοτε φρονίμους ἀνθρώπους καὶ εἰδότας καὶ ὅμως ἀκρατεῖς εἴτε ἐπιθυμιῶν εἴτε ὀργῆς εἴτε ἄλλης οἱασδήποτε ὁρμῆς. Πόθεν προέρχεται τοῦτο; τί τὸ αἴτιον; Ἴσως εἰδότες τι οὐκ ἴσασι τὸ τί τοῦτο ἐντελῶς καὶ ἀκριβῶς; Ἂν δι' ἄγνοιάν τινα ἡ ἀκρασία, ἐρευνήσωμεν τίς ἡ ἄγνοια αὕτη· διότι εἶνε φανερὸν ὅτι ὁ ἀκρατὴς πρὶν καταληφθῇ ὑπὸ τῆς ὁρμῆς ἢ τῆς ἡδονῆς δὲν φρονεῖ ὅτι δέον νὰ πράττῃ ἃ πράττει.

Πρὸς ἐξήγησιν τοῦ φαινομένου τούτου, τινές, λέγει, διακρίνουσιν ἐπιστήμην καὶ δόξαν, γνῶσιν διὰ συλλογισμοῦ καὶ ἁπλῆν παράστασιν· καὶ παραδέχονται ὅτι τῆς μὲν ἐπιστήμης τὸ κράτος ἐπὶ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ βουλητικοῦ αὐτῆς εἶνε ἀνώτατον καὶ οὐδεὶς πράττει παρ' ὃ ἐπίσταται· ἡ δὲ δόξα ὅτι δὲν ἔχει τὴν αὐτὴν ἰσχύν, ὥστε πράττει τις καὶ παρὰ τὸ δόξαν αὐτῷ βέλτιον ἢ ἀγαθόν· ὅτι πως τὸ δοκοῦν δὲν εἶνε βεβαία καὶ ἀσάλευτος γνῶσις· ὅτι ὁ ἀκρατὴς ἄρα κρατεῖται ὑπὸ τῶν ἡδονῶν καὶ τῶν παθῶν ἔχων οὐχὶ ἐπιστήμην, ἀλλὰ δόξαν.

Πρὶν ἢ προβῇ εἰς τὴν λύσιν τῆς ἀπορίας καὶ εἰς τὸν ἔλεγχον τῆς ἀνωτέρω γνώμης, διαιρεῖ

SISMANOGLIO MUSEO

τὴν ἔννοιαν τοῦ ἐγκρατοῦς καὶ ἀκρατοῦς εἰς τοὺς ὅρους *τί, πῶς καὶ περὶ ποῖα,* οἷον εἰ οἱ ἐγκρατεῖς καὶ ἀκρατεῖς εἰδότες εἶνε τοιοῦτοι ἢ οὐκ εἰδότες· δεύτερον ἐὰν εἰδότες εἶνε τοιοῦτοι, πῶς εἰδότες· καὶ τέλος περὶ ποῖα εἶνε οἱ ἀκρατεῖς ἀκρατεῖς, περὶ πᾶσαν ἡδονὴν καὶ λύπην ἢ περί τινας ὡρισμένας εἶνε τοιοῦτοι.

Μετά τινας ἄλλας παρατηρήσεις καὶ ἀπορίας ἀρχόμενος τῆς ἐρεύνης ἀποφαίνεται πρῶτον ὅτι ὁ ἁπλῶς ἀκρατής, ἤτοι ὁ κυρίως ἀκρατής, εἶνε τοιοῦτος περὶ ὅσα καὶ ὁ ἀκόλαστος, ἤτοι περὶ τὰς ἡδονάς· οὐ περὶ ἅπαντα· ἀλλ' ὅτι ὁ ἀκρατὴς διαφέρει τοῦ ἀκολάστου, καθότι ὁ μὲν ἀκόλαστος ἄγεται πρὸς τὸ ἡδὺ ἐκ προαιρέσεως, φρονῶν ὅτι ἀεὶ δέον νὰ ἐπιδιώκῃ τὸ παρὸν ἡδύ, ἐνῷ τοὐναντίον ὁ ἀκρατὴς δὲν φρονεῖ μὲν καλὸν τὸ ἐπιδιώκειν ἀεὶ τὸ ἡδὺ τοῦτο, τὸ ἐπιδιώκει ὅμως· ἐξάγεται λοιπὸν ὅτι ὁ ἀκρατὴς εἰδὼς εἶνε ἀκρατής.

Τεθέντος λοιπὸν ὅτι οἱ ἀκρατεῖς εἰδότες εἶνε ἀκρατεῖς ἐξετάζει νῦν τὸ πῶς εἰδότες, καὶ εἰ δι' ἄγνοιαν, τίς ἡ ἄγνοια αὕτη. Ἐνταῦθα πρῶτον ἀναιρεῖ τὴν γνώμην τῶν διακρινόντων ἐπιστήμην καὶ δόξαν καὶ φρονούντων ὅτι οὕτως αἰτιολογεῖται τὸ φαινόμενον τοῦτο. Ἐξελέγχει δὲ ταύτην ὡς ἑξῆς· ἔνιοι καὶ τῶν δοξαζόντων, ἤγουν ἐχόντων παραστάσεις καὶ ἐννοίας, δὲν διστάζουσι ποσῶς περὶ τῆς δοξασίας καὶ παραστάσεως, ἣν ἐμόρφωσαν καὶ ἔχουσι· καὶ οἴονται μάλιστα ὅτι γινώσκουσιν ἀκριβῶς τοῦτο, ὃ δοξάζουσι· πιστεύουσι λοιπὸν καὶ οἱ δοξασίαν ἔχοντες ὡς καὶ οἱ ἐπιστάμενοι, ἀφοῦ καὶ ἡ ἐπιστήμη εἰς τὴν πίστιν τελευταῖον στηρίζεται καὶ τὴν βεβαιότητα τὴν λογικὴν καθ' ἑαυτήν, οἱ δὲ δοξάζοντες ἔχουσι καὶ οὗτοι ταύτην τὴν βεβαιότητα ἐν ἑαυτοῖς καὶ δὲν διστάζουσι. Διὰ τί οὖτοι πράττουσι παρὰ τὴν δόξαν αὐτῶν καὶ τὴν βεβαιότητα μᾶλλον ἢ οἱ ἐπιστάμενοι; διὰ τί θὰ διαφέρῃ ἡ δόξα τῆς ἐπιστήμης; Οὕτως ἀναιρεῖ τὴν γνώμην ταύτην· ἐξετάζει δὲ αὐτὸ καθ' αὑτὸ τὸ ἐπίστασθαι καὶ εἰδέναι τῶν ἀνθρώπων. Καὶ πρῶτον διακρίνει γνῶσιν γνώσεως· ὑπάρχει γνῶσις, λέγει, μόνον θεωρητικὴ καὶ γνῶσις θεωρητικὴ ἅμα καὶ πρακτική· ἢ αὐτῇ τοῦ φιλοσόφου λέξει: ἔχει τις τὸ ἐπίστασθαι καὶ οὐ χρῆται αὐτῷ καὶ ἔχει τις τὸ ἐπίστασθαι καὶ χρῆται αὐτῷ. Καὶ ὅμως κοινῶς καὶ τὸν ἔχοντα μὲν τὴν ἐπιστήμην ἢ τὴν γνῶσιν οὐ χρώμενον δέ, λέγομεν ὅτι ἐπίσταται, ὅπως καὶ τὸν ἔχοντα καὶ χρώμενον τῇ ἐπιστήμῃ ἐπίσης λέγομεν ὅτι ἐπίσταται. Ἐὰν λοιπὸν ὁ ἔχων μόνον τὴν γνῶσιν, ἤτοι ὁ εἰδώς, μὴ χρώμενος δὲ ταύτῃ, πράττῃ ὅσα δὲν πρέπει, οὐδὲν ὑπάρχει τὸ παράδοξον καὶ ἄτοπον· διότι εἰς τοῦ τοιούτου τὸ βουλητικὸν ἡ γνῶσις δὲν ἐπενεργεῖ· δεινὸν θὰ ἦτο, ἂν ὁ ἔχων καὶ χρώμενος τῇ γνώσει ἔπραττεν ἃ μὴ δεῖ.

Πρώτη λοιπὸν ἐξήγησις τῆς ἀπορίας εἶνε αὕτη, ὅτι διαφέρει ἐπίστασθαι ἀπὸ ἐπίστασθαι· ἐπίσταμαι καὶ οὐ χρῶμαι τῇ ἐπιστήμῃ καὶ ἐπίσταμαι καὶ χρῶμαι. Εἶτα διερευνᾷ αὐτὸ καθ' αὑτὸ τὸ ἐπίστασθαι γενικῶς. Ἐπίσταμαι, λέγει, σημαίνει γινώσκω τι ἐκ συλλογισμοῦ, συνάγω τι· ἀλλ' ὁ συλλογισμὸς εἶνε καθολικὸς ἢ μερικὸς καὶ ἔχει προτάσεις, ὧν ἡ μὲν καθολική, ἡ δὲ μερική, ἐξ ὧν ἀμφοτέρων τὸ συμπέρασμα, ὅπερ ἐπιβάλλεται εἰς τὴν ψυχὴν καὶ ἔχει κράτος. Ἐάν τις λοιπὸν ἔχῃ μὲν ἀμφοτέρας, χρῆται δὲ τῇ καθ' ὅλου καὶ μὴ τῇ μερικῇ, ἥτις καὶ ἀνάγεται εἰς τὸ πρακτικόν, τί ἐμποδίζει νὰ πράττῃ παρὰ τὸ τοιοῦτον ἐπίστασθαι· ὡς ἐάν τις π. χ. εἴπῃ: πάντα τὸν πυρέσσοντα ἐπίσταμαι ὑγιᾶ ποιῆσαι (διὰ τοῦ φαρμάκου τούτου)· ἐὰν δὲ μὴ γινώσκῃ, εἰ ὁ ἀσθενὴς οὗτος (μερικὸν) πυρέσσει, τί ὠφελεῖ ἡ καθολικὴ ἐκείνη γνῶσις. (Πᾶς ὁ πυρέσσων ὑγιὴς γίνεται διὰ κινίνης· ὁ ἄνθρωπος οὗτος πυρέσσει· ἄρα. . . . πρέπει λοιπὸν νὰ γνωρίζῃ ὅτι οὗτος δὰ πυρέσσει καὶ δὲν πάσχει ἄλλο τι).

Τοῦτο συμβαίνει καὶ ἐπὶ τοῦ ἀκρατοῦς τοῦ ἔχοντος τὴν γενικὴν γνῶσιν· διότι ἐνδέχεταί τις νὰ ἔχῃ τὴν καθ' ὅλου πρότασιν ὅτι πάντα τὰ τοιαῦτα εἶνε φαῦλα καὶ βλαβερά, ν' ἀγνοῇ δὲ ἐπὶ συγκεκριμένῃ περιπτώσει ὅτι ταῦτα δὰ εἶνε τὰ φαῦλα· ὥστε οὕτως ἔχων τὴν ἐπιστήμην, οὕτως εἰδώς, διόλου ἄτοπον δὲν εἶνε ν' ἁμαρτάνῃ. «Ὥστε δοκεῖ μηδὲν ἄτοπον τὸ οὕτως εἰδέναι τὴν ἐπιστήμην, ὥστε τὴν μείζω πρότασιν ἐπίστασθαι μόνην καὶ τὴν καθ' ὅλου, τὴν δ' ἐλάσσω καὶ ἐπὶ μέρους ἀγνοεῖν καὶ διὰ τοῦτο ἁμαρτάνειν».

Συνάγεται λοιπὸν ὅτι παρὰ τοῖς τοιούτοις ἡ ἀκρασία προέρχεται ἐξ ἀγνοίας καὶ τοιαύτης ἀγνοίας, ἤτοι μονομεροῦς γνώσεως.

Πλὴν τούτου εἶνε δυνατόν, λέγει, καὶ κατ' ἄλλον τρόπον νὰ ἔχῃ τις τὴν γνῶσιν καὶ ἐπιστήμην· πολλάκις βλέπομέν τινας ἔχοντας μὲν πλήρη τὴν γνῶσιν, μὴ χρωμένους δὲ αὐτῇ. Οἱ τοιοῦτοι ἔχουσι τρόπον τινὰ καὶ δὲν ἔχουσιν, ὡς οἱ μεθύοντες καὶ οἱ μαινόμενοι· διότι εἰς τοιαύτην περίπου κατάστασιν περιέρχονται καὶ οἱ κυριευόμενοι ὑπὸ τῶν παθῶν· ἐπειδὴ ὁ θυμὸς καὶ ἡ ἐπιθυμία τῶν ἀφροδισίων καὶ ἄλλα τοιαῦτα φανερῶς καὶ τὸ σῶμα οὕτω διατιθέασι· παρά τισι δὲ καὶ μανίας ἐμποιοῦσιν· ὅτι δὲ λέγουσι καὶ προφέρουσι τοὺς φρονίμους λόγους καὶ τοὺς ἀπὸ τῆς ἐπιστήμης, τοῦτο οὐδὲν σημαίνει· πολλάκις καὶ οἱ μεθύοντες καὶ οἱ μαινόμενοι λέγουσιν ἀποδείξεις καὶ ἀπαγγέλλουσιν ἔπη σοφά, ὡς καὶ οἱ παῖδες οἱ μανθάνοντες πρῶτον ἀνάγνωσιν συνείρουσι τὰς λέξεις, ἀλλὰ δὲν ἐννοοῦσιν ἀκόμη, ὅπερ ἔρχεται σὺν τῷ χρόνῳ· (—ἐδῶ δεικνύεται βεβαίως τὸ κράτος τοῦ πάθους, καὶ ἡ σύγκρισις πρὸς τοὺς παῖδας δὲν φαίνεται ὀρθή.—) Καὶ οἱ ἀκρατεῖς ἂν λέγωσι λόγους σοφοὺς καὶ λαμπρούς, δέον νὰ ὑπολάβωμεν ὅτι λέγουσι τούτους, ὡς οἱ ὑποκριταὶ ἐν τῷ θεάτρῳ, οἱ ὑποκρινόμενοι πρόσωπον βασιλέως ἢ ἄλλου τινός.

Μετὰ ταῦτα ἐπιφέρει καὶ ἄλλην τοῦ φαινομένου ἐξήγησιν, ἣν καὶ καλεῖ μᾶλλον φυσικήν· ἡ μείζων πρότασις ἔστω, λέγει, *δόξα,* ἡ δὲ ἐλάσσων περὶ τῶν καθ' ἕκαστα καὶ αἰσθητῶν. Ὅταν ἐκ τούτων συμπερανθῇ μία κρίσις, ἀνάγκη ἡ ψυχὴ νὰ παραδεχθῇ τὸ συμπέρασμα, νὰ καταφάσκῃ, ἐπὶ δὲ τῶν πρακτικῶν νὰ πράξῃ εὐθὺς τοῦτο· π. χ. ἐὰν τεθῇ ἡ καθ' ὅλου πρότασις: Παντὸς γλυκέος γεύεσθαι δεῖ· καὶ ἡ ἐλάσσων Τουτί ἐστι γλυκύ· ἀνάγκη τότε ὁ δυνάμενος καὶ μὴ κωλυόμενος ἀμέσως νὰ πράξῃ τοῦτο, νὰ γευθῇ τούτου. Ἀλλὰ συμβαίνει νὰ ὑπάρχῃ ἐν ἡμῖν καὶ ἡ ὑπερτέρα ἔννοια, ἡ κωλύουσα γεύεσθαι, (—ὡς ἡ ἐντολὴ καθ' ἡμᾶς, ἡ λέγουσα τῷ ἀνθρώπῳ ἀπὸ τοῦ καρποῦ τούτου μὴ γεύεσθαι—), ἐνεργῇ δὲ ἡ πρότασις: ὅτι πᾶν γλυκὺ ἡδύ, τουτὶ δὲ γλυκὺ (—ἐν ἐνεργείᾳ ἡ παράστασις αὕτη ἵσταται πρὸ τῆς ψυχῆς—), καὶ τύχῃ ἐνυπάρχουσα σὺν αὐτῇ τῇ παραστάσει καὶ ἐπιθυμία, ἤτοι ὄρεξις σωματική· τότε τί συμβαίνει; ἡ μὲν καθ' ὅλου ἐκείνη γνῶσις λέγει νὰ φύγωμεν τοῦτο, ἡ δὲ ἐπιθυμία ἄγει εἰς τοῦτο διότι αὕτη δύναται νὰ κινῇ ἕκαστον τῶν τῆς ψυχῆς μορίων, τὴν φαντασίαν, τὴν αἴσθησιν, τὴν κρίσιν· ὥστε συμβαίνει ὁ ἀκρατὴς ν' ἀκρατεύηται ὑπὸ λόγου τρόπον τινὰ καὶ συλλογισμοῦ, ὅστις αὐτὸς καθ' αὑτὸν εἶνε ἀληθής, οἷον ὅτι πᾶν γλυκὺ ἡδύ, καὶ τοῦτο γλυκύ· διὰ τοῦτο καὶ δὲν εἶνε ἐναντία εἰς τὸν ὀρθὸν λόγον ἡ κρίσις αὕτη, ἀλλ' ἡ ἐπιθυμία εἶνε ἡ σκοτίζουσα τὸν ἄνθρωπον καὶ ποιοῦσα μὴ ἀκοῦσαι τὴν καθ' ὅλου ἐκείνην πρότασιν, τὴν κωλύουσαν γεύεσθαι διὰ τοῦτον ἢ δι' ἐκεῖνον τὸν λόγον.

Τούτου ἕνεκα, λέγει, τὰ ζῶα δὲν λέγομεν ἀκρατῆ, ἐνῷ φέρονται εἰς τὰς ἐπιθυμίας τῶν

ἀκρατήτως· διότι ταῦτα δὲν ἔχουσι τὴν καθ' ὅλου ἰδέαν, τὴν κωλύουσαν γεύεσθαι, ἀλλὰ φαντασίαν μόνον καὶ μνήμην τῶν καθ' ἕκαστα. Καθὼς δὲ ἐν τῷ μεθύοντι καὶ καθεύδοντι, οὕτω καὶ ἐν τῷ ἀκρατεῖ μετὰ τὸ πάθος διαλύεται ἡ ἄγνοια, ἡ πρὸς καιρὸν κατασκοτίσασα αὐτόν, καὶ πάλιν ἐπίσταται· ἐνῷ ἐν τῷ πάθει ὢν τὴν ἐλάσσω πρότασιν, τὴν κυρίαν τῆς πράξεως, τὴν ὅτι τουτὶ κακὸν καὶ βλαβερόν, εἰ καὶ γλυκύ, ἢ οὐκ ἔχει οὐδαμῶς οὐδ' ἐπίσταται, ἢ οὕτως ἔχει, ὥστε τὸ ἔχειν δὲν εἶνε ἐπίστασθαι, ὥσπερ οἱ μεθύοντες, οἳ λέγουσιν ἔπη καὶ φράσεις· ἄλλως τε οὐδὲ ἡ ἐλάσσων πρότασις, αὐτὴ καθ' ἑαυτήν, τυγχάνει οὖσα ἐπιστημονική, ὥσπερ ἡ καθ' ὅλου καὶ μείζων. Οὕτω πως περαίνων τὴν ἔρευναν ταύτην λέγει ὅτι *ἔοικε συμβαίνειν ὃ ζητεῖ Σωκράτης·* διότι τὸ πάθος καταλαμβάνει τὴν ψυχὴν οὐχὶ παρούσης *τῆς κυρίως εἶναι δοκούσης* ἐπιστήμης· οὐδ' αὐτὴ ἡ κυρίως ἐπιστήμη περιέλκεται διὰ τὸ πάθος, ὡς ἐφρόνει ὁ Σωκράτης, ἀλλὰ τῆς αἰσθητικῆς γνώσεως ὑπαρχούσης, τῆς περὶ τὰ αἰσθητά. Ταῦτα περὶ τοῦ ἀκρατοῦς, εἰδότος καὶ μὴ εἰδότος.

Μετὰ ταῦτα λέγει ὅτι οἱ ἐγκρατεῖς καὶ καρτερικοὶ καὶ οἱ ἀκρατεῖς καὶ μαλακοὶ εἰσὶ τοιοῦτοι περὶ τὰς ἡδονὰς καὶ λύπας. Τὰ δὲ ποιοῦντα τὴν ἡδονὴν καὶ λύπην διαιρεῖ εἰς ἀναγκαῖα καὶ εἰς προαιρετὰ μὲν καθ' ἑαυτά, ἐπιδεχόμενα δὲ ὑπερβολήν. Καὶ ἀναγκαῖα μὲν λέγει τὰ σωματικά, οἷον τὰ περὶ τὴν τροφὴν καὶ λοιπά, εἰς ἃ καὶ ἡ ἀκολασία καὶ ἡ σωφροσύνη ἀναφέρεται· αἱρετὰ δὲ καθ' ἑαυτὰ καὶ μὴ ἀναγκαῖα λέγει τὴν τιμήν, τὴν νίκην, τὸν πλοῦτον καὶ τὰ τοιαῦτα ἀγαθὰ καὶ ἡδέα. Μετὰ τὴν διαίρεσιν καὶ ὑποδιαίρεσιν ταύτην παρατηρεῖ ὅτι τοὺς περὶ τὰ αἱρετὰ παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον ὑπερβάλλοντας δὲν λέγομεν ἁπλῶς ἀκρατεῖς, ἀλλὰ προστίθεμέν τι τούτων, οἷον χρημάτων ἀκρατεῖς, θυμοῦ ἀκρατεῖς, τιμῆς ἀκρατεῖς· καθ' ὁμοιότητα λοιπὸν λέγομεν τούτους ἀκρατεῖς. Κυρίως ὅμως ἀκρατὴς λέγεται ὁ περὶ τὰς σωματικὰς ἡδονὰς καὶ ἀπολαύσεις, καὶ ἡ περὶ ταύτας ἀκρασία ψέγεται, οὐ μόνον ὡς ἁμάρτημα, ἀλλ' ὡς κακία τις. Ἀκρατὴς ἄρα ὁ παρὰ τὴν προαίρεσιν καὶ τὴν διάνοιαν τῶν μὲν ἡδέων ἐπιδιώκων τὰς ὑπερβολάς, φεύγων δὲ τὰ λυπηρά, οἷον πεῖναν, δίψαν, καύσωνα καὶ ψῦχος καὶ πάντα τὰ περὶ τὴν ἁφὴν καὶ γεῦσιν. Καὶ τούτους πολλάκις ταὐτίζομεν πρὸς τὸν ἀκόλαστον καὶ σώφρονα· διότι περὶ τὰς αὐτὰς ἡδονὰς καὶ λύπας ἀναφέρονται καὶ οὗτοι, εἰ καὶ οὐχὶ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον· διότι οἱ μὲν

ἀκόλαστοι προαιροῦνται, οἱ δὲ ἀκρατεῖς οὐ προαιροῦνται· εἶνε δὲ οἱ ἀκρατεῖς διὰ τοῦτο εὐίατοι, ἐνῷ οἱ ἀκόλαστοι εἶνε ἀνίατοι.

Εἶτα ποιεῖται λόγον περὶ τῶν ἡδέων ἰδίᾳ· ὑπάρχουσιν ἔνια φύσει ἡδέα· ἐξαιρεῖ δὲ τὰ κατὰ θηριωδίαν ἢ κατὰ νοσηματώδεις τινὰς καταστάσεις ἢ ἕξεις ἀθλίας· τοὺς δ' οὕτως ἔχοντας οὐδεὶς θὰ εἴπῃ ἀκρατεῖς· διότι πᾶσά ὑπερβάλλουσα κακία καὶ ἀφροσύνη καὶ δειλία καὶ ἀκολασία καὶ χαλεπότης τῶν τοιούτων εἶνε καταστάσεις ἢ θηριώδεις ἢ νοσηματώδεις· καὶ ὁ φύσει τοιοῦτος, ὥστε νὰ φοβῆται πάντα, κἂν ψόφον ἀκούσῃ μυός, εἶνε δειλὸς ζωώδη δειλίαν· ἄλλος δὲ φοβεῖται τὴν γαλῆν ἐκ νοσηματώδους καταστάσεως. Οὕτω καὶ τῶν ἀφρόνων οἱ μὲν ἐκ φύσεως εἶνε ἀλόγιστοι καὶ μόνον τῇ αἰσθήσει ζῶντες, οἱ βλᾶκες, οἱ δὲ διὰ νόσους. Ὅθεν ἀκρασία καὶ ἐγκράτεια εἶνε μόνον ἡ ἔχουσα σχέσιν πρὸς τὴν ἀκολασίαν καὶ σωφροσύνην· ἄλλως λέγεται μόνον κατὰ μεταφοράν.

Μετὰ τὴν ἐξακρίβωσιν ταύτην τοῦ τί γίνεται ἐν τῇ κυρίως ἀκρασίᾳ καὶ ἐγκρατείᾳ, ἐρευνᾷ τί συμβαίνει ἐν τῇ ἀκρασίᾳ τοῦ θυμοῦ. Ἡ τοῦ θυμοῦ ἀκρασία, λέγει, εἶνε ἧττον αἰσχρὰ ἢ ἡ τῶν ἐπιθυμιῶν· διότι κατὰ ταύτην φαίνεται ὅτι ὁ θυμὸς ἀκούει μὲν κατά τι τὸν λόγον, ἀλλὰ παρακούει, ὡς οἱ ταχεῖς ὑπηρέται, οἵτινες μόλις ἀκούσωσί τι κέλευσμα παρὰ τοῦ δεσπότου, οἷον τὸ δός μοι—τρέχουσι πρὶν ν' ἀκούσωσι τί νὰ δώσῃ, καὶ εἶτα ἀποτυγχάνουσιν· ὁμοίως καὶ οἱ κύνες ἂν μόνον γείνῃ τις ψόφος, ὑλακτοῦσι πρὶν παρατηρήσωσιν, ἂν εἶνε φίλος· τοῦτο καὶ ὁ θυμὸς πάσχει διὰ θερμότητα καὶ ταχύτητα τῆς φύσεως ἅμ' ἀκούσας, οὐχὶ δὲ ὑπὸ τοῦ λόγου ἐπιταχθείς· διότι ὁ λόγος ἢ μᾶλλον ἡ παράστασις τῷ ἐδήλωσεν, ὅτι ὕβρις ἢ ὀλιγωρία τὸ λεγόμενον αὐτὴν τὴν στιγμὴν ἢ γινόμενον πρὸς αὐτόν, καὶ παρευθὺς οὗτος, ὥσπερ συλλογισάμενος, ὅτι δέον ν' ἀποκρούσῃ τὸ τοιοῦτον, εὐθέως ὀργίζεται. Ἡ ἐπιθυμία ὅμως δὲν ἔχει κανένα λόγον· ἐὰν μόνον εἴπῃ ἡ αἴσθησις, ὅτι τοῦτο ἡδύ, εὐθὺς ὁρμᾷ πρὸς ἀπόλαυσιν· ὥστε φαίνεται ὅτι ὁ θυμὸς ἀκολουθεῖ κάπως τὸν λόγον, ἡ δὲ ἐπιθυμία ὄχι. Ἔπειτα ὁ θυμὸς καὶ ἡ ὀργὴ εἶνε φυσικώτερα τῶν ἐπιθυμιῶν τῆς ὑπερβολῆς καὶ τῶν μὴ ἀναγκαίων.

Προσέτι ἐπειδὴ οἱ ἐπιβουλότεροι εἶνε καὶ ἀδικώτεροι, ὁ θυμώδης δὲν εἶνε ἐπίβουλος, ἀλλὰ φανερός, ἐνῷ ἡ ἐπιθυμία ἐπίβουλος· ὥστε αὕτη ἡ ἀκρασία τῆς ἐπιθυμίας καὶ ἀδικωτέρα καὶ αἰσχροτέρα τῆς περὶ τὸν θυμόν· εἶνε δὲ οὐ μόνον ἀκρασία, ἀλλὰ καὶ κακία πως· ἐκτὸς τούτου ὁ ὀργιζόμενος δὲν ὑβρίζει· διότι οὐδεὶς ὑβρίζων λυπεῖται, ἀλλ' ἥδεται, ἐνῷ ὁ ποιῶν τι ἐν ὀργῇ λυπεῖται· καὶ ὀργίζεταί τις, διότι ὑβρίζεται ἢ διότι νομίζει ὅτι ὑβρίζεται καὶ ἀποκρούει τὴν ὕβριν.

Χαρακτηρίζων δὲ τὴν ἀκρασίαν τῶν ἐπιθυμιῶν ὡς κακίαν καὶ αἰσχροτέραν τῆς τοῦ θυμοῦ, λέγει ὅτι καὶ τῆς θηριωδίας εἶνε ἀνωτέρα, εἰ καὶ ἡ θηριότης εἶνε φοβερωτέρα· διότι ἐν τῇ θηριωδίᾳ τῶν ζώων δὲν καταστρέφεται ὅ,τι βέλτιστον, ὅπως ἐν τῷ ἀνθρώπῳ· ἐπειδὴ ἐν αὐτοῖς δὲν ὑπάρχει τὸ βέλτιστον, ἤτοι ὁ λόγος. Ὅθεν καὶ ἡ σύγκρισις τῆς κακίας τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν θηριότητα τῶν ζώων εἶνε, ὡς ἐάν τις παραβάλῃ ἄψυχον πρὸς ἔμψυχον καὶ ζητῇ πότερον εἶνε κάκιον· διότι ἡ φαυλότης τοῦ μὴ ἔχοντος ἀρχήν, ἤτοι ἐξουσίαν, εἶνε πάντοτε ἀβλαβεστέρα· ὁ δὲ νοῦς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ εἶνε ἀρχή· διὰ ταῦτα μυριοπλάσια κακὰ δύναται νὰ κάμῃ κακὸς ἢ θηρίον.

Ὁρίσας ἤδη καὶ τὰ φευκτὰ ἤθη, κακίαν, ἀκρασίαν καὶ θηριότητα, ὡς τὰ ἀντίθετα ἢ ἐναντία πάσης διανοητικῆς ἀρετῆς, μεταβαίνει εἰς τὸ ὄγδοον βιβλίον, εἰς τὸ περὶ φιλίας. Ἀλλὰ τίς ὁ λόγος τῆς μεταβάσεως ταύτης καὶ τίς ἡ ἀκολουθία; ὁ φιλόσοφος αἰτιολογῶν πως τοῦτο λέγει: ἔστι γὰρ ἡ φιλία δηλονότι ἀρετή τις ἢ μετ' ἀρετῆς· ἔτι δὲ ἀναγκαιότατον εἰς τὸν βίον. Τάσσει λοιπὸν τὴν φιλίαν μετὰ τὰς ῥηθείσας διανοητικὰς ἀρετὰς ὡς ἀρετὴν καὶ αὐτὴν ἢ μετ' ἀρετῆς προσγινομένην καὶ ὡς ἀναγκαιοτάτην ἐν τῷ βίῳ· διότι πάντες ἔχουσι χρείαν φιλίας καὶ φίλων, οἱ μὲν πλούσιοι καὶ ἄρχοντες, ὅπως εὖ ποιῶσι καὶ ὅπως διὰ τῶν φίλων φυλάττωνται καὶ σώζωνται, οἱ δὲ πένητες μόνην καταφυγὴν ἔχουσι τοὺς φίλους, οἱ νέοι, ὅπως ὁδηγῶσιν αὐτούς, οἱ πρεσβύτεροι, ὅπως βοηθῶσι καὶ τὸ ἐλλεῖπον τῆς πράξεως δι' ἀσθένειαν ἀναπληρώσωσιν· ἀλλὰ καὶ οἱ ἐν ἀκμῇ τῆς ἡλικίας, ὅπως ἔχωσι συντρόφους εἰς τὰς καλὰς πράξεις· διότι *σύν τε δύ' ἐρχομένω καὶ νοῆσαι καὶ πρᾶξαι δυνατώτεροι*· οὕτω καλεῖ τὴν φιλίαν ἀναγκαιότατον ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ. Εἶτα παρατηρεῖ ὅτι καὶ φύσει ἐνυπάρχει τῷ γεννήσαντι ἀγάπη πρὸς τὸ γεγεννημένον καὶ οὐ μόνον ἐν ἀνθρώποις, ἀλλὰ καὶ ἐν ὀρνέοις μάλιστα καὶ τοῖς πλείστοις τῶν ζώων, πρὸ πάντων δὲ τοῖς ἀνθρώποις. Ὅθεν ἐπαινοῦμεν, λέ-

γει, τοὺς φιλανθρώπους καὶ τὴν φιλανθρωπίαν· μάλιστα δὲ φαίνεται τοῦτο ἐν ταῖς πλάναις καὶ εἰς τὰ ξένα ὁπόσον οἰκεῖος εἶνε ἅπας ἄνθρωπος ἀνθρώπῳ ὡς φίλος. Γενικώτερον δὲ διορᾷ, πῶς ἡ φιλία εἰς τὰς πόλεις· συνέχει καὶ ὅτι νομοθέται περὶ αὐτὴν μᾶλλον σπουδάζουσιν ἢ περὶ τὴν δικαιοσύνην· διότι ὅπου φιλία καὶ ἀγάπη, ἐκεῖ βεβαίως ἀδικία ἀδύνατος· ἀναμφίβολον δὲ ὅτι τὴν φιλίαν ἐννοοῦσιν οἱ νομοθέται, ὅταν συνιστῶσι τὴν ὁμόνοιαν· διότι, λέγει, ὅμοιόν τι ἔοικε τῇ φιλίᾳ ἡ ὁμόνοια, τὴν δὲ στάσιν ὡς ἔχθραν καὶ τὸ ἀντίθετον τῆς φιλίας καὶ ὁμονοίας ἐξελαύνουσι τῶν πόλεων· φίλων ὄντων οὐδὲν δεῖ δικαιοσύνης, ἐνῷ δίκαιοι ὄντες προσδέονται φιλίας, ὥστε βλέπει τις ὅτι ἀνωτέρα καὶ τῆς δικαιοσύνης εἶνε ἡ φιλία, ἤτοι ἡ ἀγάπη. (—Ἀλλὰ ποῦ ἡ ἀρχὴ αὐτῆς, ὡς ἡ χριστιανικὴ ἀγάπη ἐν τῇ ἀγάπῃ τοῦ ζῶντος Θεοῦ;—) Πλὴν δὲ τοῦ ὅτι ἀναγκαῖον χρῆμα ἡ φιλία ἐν τῷ βίῳ εἶνε καὶ καλόν·(—Τὸ καλὸν εἶνε ὁ Θεὸς τοῦ ἀρχαίου Ἕλληνος!—) καὶ ἐν πᾶσιν ἀναζητεῖ ὁ Ἕλλην τὸ καλὸν καὶ ἐπαινετόν· καὶ οἱ φιλόσοφοι, λέγει, ἐπαινοῦνται· πρὸς δὲ τούτοις οἱ ἀγαθοὶ ἄνδρες εἶνε καὶ φίλοι οἱ αὐτοί.

Μετὰ ταῦτα ζητεῖται, ἂν εἰς πάντας γίνεται ἡ φιλία ἢ δὲν εἶνε δυνατὸν μοχθηροὶ νὰ εἶναι φίλοι καὶ ἂν ὑπάρχῃ ἓν εἶδος φιλίας ἢ πλείονα. Πρὸς σαφήνισιν τούτου διορίζει τι τὸ φιλητόν· διότι οὐ πᾶν φιλεῖται, ἀλλὰ τὸ ἄξιον φιλίας· τοῦτο δὲ εἶνε *τὸ ἀγαθόν, ἢ τὸ ἡδὺ ἢ τὸ χρήσιμον*· ἐπειδὴ δὲ χρήσιμον εἶνε τὸ δι' οὗ κατορθοῦται ἀγαθόν τι ἢ ἡδονή, ἔπεται ὅτι φιλητὰ εἶνε δύο τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ ἡδύ, ὡς τέλη. Ἀλλὰ ζητεῖται εὐθὺς πότερον τὸ ἀπόλυτον ἀγαθόν, τὸ ἁπλῶς ἀγαθόν (!) φιλοῦσιν οἱ ἄνθρωποι ἢ τὸ εἰς ἑαυτοὺς ἀγαθόν· ὁμοίως καὶ τὸ ἡδύ. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ἁπλῶς μὲν τὸ ἀγαθὸν εἶνε φιλητόν, ἕκαστος δὲ φιλεῖ τὸ ἑαυτῷ ἀγαθόν, ὥστε πολλάκις φιλεῖ ἕκαστος τὸ φαινόμενον ἀγαθόν, καὶ τότε θὰ εἶνε καὶ τὸ φιλητὸν φαινόμενον.

Ἐντεῦθεν πορίζεται τρία εἴδη φιλίας, ἰσάριθμα τοῖς φιλητοῖς· καὶ ὅτι οἱ φιλοῦντες ἀλλήλους βούλονται τἀγαθὰ πρὸς ἀλλήλους κατὰ τοῦτο, καθ' ὃ φιλοῦσιν· οἱ μὲν διὰ τὸ χρήσιμον φιλοῦντες ἀλλήλους δὲν φιλοῦσι καθ' ἑαυτούς, ἀλλὰ καθ' ὅσον γίνεταί τι ἀγαθὸν παρ' ἀλλήλων· ὁμοίως δὲ καὶ οἱ δι' ἡδονὴν φιλοῦντες· διότι οἱ ἀγαπῶντες π. χ. τοὺς εὐτραπέλους ἀγαπῶσιν αὐτοὺς οὐχὶ διὰ ποιότητά τινα ἄλλην αὐτῶν, ἀλλὰ μόνον διότι εἶνε ἡδεῖς πρὸς αὐτούς. Ἀμφότεροι ἄρα φιλοῦσιν οὐχὶ διὰ τὸ ὅ,τι εἶνε οἱ φιλούμενοι, ἀλλὰ διότι εἶνε χρήσιμοι ἢ ἡδεῖς. Διὰ ταῦτα, λέγει, αἱ φιλίαι αὗται εἶνε τυχαῖαι καὶ κατὰ συμβεβηκός· ἐπειδὴ ὁ φιλούμενος φιλεῖται οὐ κατὰ τὴν οὐσίαν καὶ τὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἰδιότητα τὴν τυχοῦσαν τοῦ πορίζειν ὁ μὲν ὠφέλειάν τινα, ὁ δὲ ἡδονήν τινα.

Αἱ τοιαῦται δὲ φιλίαι εἶνε, λέγει, καὶ εὐδιάλυτοι, ἐπειδὴ δὲν διαμένουσιν οἱ φιλούμενοι ὅμοιοι ἑαυτοῖς· ὅταν μὴ ὦσι πλέον ἡδεῖς ἢ χρήσιμοι, παύεται ἡ φιλία. Γνωστὸν δὲ ὅτι τὸ χρήσιμον δὲν διαμένει πάντοτε τὸ αὐτό, ἀλλὰ μεταβάλλεται. Παρατηρεῖ δὲ ὅτι, ἡ μὲν τοῦ ὠφελίμου φιλία γίνεται ἐν τοῖς πρεσβύταις· μάλιστα καὶ τοῖς νέοις τοῖς ἐπιδιώκουσι τὸ συμφέρον, ἡ δὲ δι' ἡδονὴν φιλία τοῖς νέοις μάλιστα· διότι οὗτοι μάλιστα ζῶσι κατὰ πάθος καὶ μάλιστα ἐπιδιώκουσι τὸ ἡδὺ καὶ τὸ παρόν. Ἐπειδὴ δὲ μετὰ τῆς ἡλικίας καὶ τὰ ἡδέα μεταβάλλονται, ταχέως οἱ τοιοῦτοι γίνονται φίλοι καὶ παύονται ἅμα τῆς ἡδονῆς μεταπεσούσης.

Τελείαν δὲ φιλίαν καὶ ἀληθῆ λέγει τὴν τῶν ἀγαθῶν καὶ κατ' ἀρετὴν ὁμοίων· διότι οὗτοι θέλουσι τὰ ἀγαθὰ ὁμοίως πρὸς ἀλλήλους, καθ' ὅ ἀγαθοὶ καὶ ἀγαθοὶ καθ' ἑαυτούς, καὶ ἐπειδὴ οἱ βουλόμενοι τὰ ἀγαθὰ τοῖς φίλοις ἕνεκα ἐκείνων καὶ ἄνευ ἰδιοτελείας, οὗτοι εἰσὶ μάλιστα φίλοι. Διαμένει δὲ ἡ τούτων φιλία, ἕως ἂν ἀγαθοὶ ὦσιν· ἡ ἀρετὴ δὲ μόνιμον καὶ οὐ κατὰ τὰς περιστάσεις μεταβλητόν· ἑκάτεροι δὲ εἶνε καθ' ἑαυτούς τε ἀγαθοὶ καὶ πρὸς τοὺς φίλους ἀγαθοὶ καὶ ὠφέλιμοι καὶ ὁμοίως ἡδεῖς, ἐν ἑαυτῷ τε ἑκάτερος ἔχει τὴν γλυκεῖαν ἐκείνην τῆς συνειδήσεως ἡδονὴν καὶ πρὸς ἀλλήλους εἶνε ἡδεῖς· εὐλόγως ἄρα ἡ τοιαύτη τῶν ἀγαθῶν φιλία εἶνε μόνιμος, συνάπτουσα ἐν ἑαυτῇ πάνθ' ὅσα πρέπει νὰ ὑπάρχωσιν ἐν τοῖς φίλοις.

Ἐντεῦθεν ἔπεται ὅτι αἱ φιλίαι εἶνε σπάνιαι· διότι ὀλίγοι οἱ τοιοῦτοι. Ἔτι δὲ χρείαν ἔχει ἡ τοιαύτη φιλία καὶ χρόνου καὶ συνηθείας· οὐδὲ ἀποδέχεται ἑκάτερος ἑκάτερον οὐδὲ γίνεται φίλος, πρὶν φανῇ φιλητὸς καὶ πιστευθῇ. Ὅσοι δὲ ταχέως γίνονται φίλοι, θέλουσι μὲν νὰ εἶνε φίλοι, δὲν εἶνε ὅμως, ἂν μὴ εἶνε καὶ φιλητοί· ὥστε βούλησις φιλίας γίνεται ταχέως, ἀλλὰ φιλία οὐχί.

Μία λοιπὸν ἡ ἀληθὴς φιλία, ἡ τῶν ἀγαθῶν· ὁμοιώματα δὲ τῆς φιλίας ταύτης καὶ σκιαὶ οὕτως εἰπεῖν εἶνε αἱ ἄλλαι, αἱ διὰ τὸ ἡδὺ ἢ διὰ τὸ συμφέρον. Ἀλλὰ δι' ἡδονὴν καὶ τὸ χρήσιμον καὶ φαῦλοι ἐνδέχεται νὰ εἶνε πρὸς ἀλλή-

λους φίλοι καὶ ἐπιεικεῖς πρὸς φαύλους· διαλύονται ὅμως αἱ τοιαῦται φιλίαι διαλυομένης ἢ τῆς ἡδονῆς ἢ τοῦ συμφέροντος· διότι δὲν ἦσαν ἀλλήλων φίλοι, ἀλλὰ τοῦ λυσιτελοῦς. Πλὴν τούτου καὶ ἀδιάβλητος μόνη ἡ τῶν ἀγαθῶν φιλία· διότι δὲν εἶνε εὔκολον νὰ πιστεύσῃ τις τὰ ἐκ διαβολῆς λεγόμενα κατὰ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἐν πολλῷ χρόνῳ δεδοκιμασμένου.

Εἰς ταῦτα τὰ εἴδη διαιρεθείσης τῆς φιλίας οἱ μὲν φαῦλοι, λέγει, θὰ γείνωσι φίλοι δι' ἡδονὴν ἢ τὸ χρήσιμον, οἱ δὲ ἀγαθοὶ δι' ἑαυτούς φίλοι καὶ φίλοι ἁπλῶς καὶ καθαρῶς. Προστίθησι δὲ ὅτι καθὼς ἐπὶ τῶν ἀρετῶν οἱ μὲν τῶν ἀνθρώπων λέγονται καθ' ἕξιν, οἱ δὲ κατ' ἐνέργειαν ἀγαθοί, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς φιλίας· διότι οἱ μὲν συζῶντες χαίρουσιν ἀλλήλοις καὶ πορίζονται τὰ ἀγαθά, οἱ δὲ δὲν ἐνεργοῦσι μὲν κεχωρισμένοι κατὰ τοὺς τόπους, ἀλλ' οὕτω διατεθειμένοι εἰσίν, ὥστε νὰ ἐνεργῶσι φιλικῶς· διότι οἱ τόποι δὲν διαλύουσι τὴν φιλίαν, ἀλλὰ τὴν ἐνέργειαν μόνον· ὅταν ὅμως ἡ ἀπουσία γένηται χρονία, φαίνεται ὅτι ἐπέρχεται καὶ τῆς φιλίας λήθη.

Εἶτα παρατηρεῖ ὅτι οὔτε οἱ πρεσβύται οὔτε οἱ στρυφνοὶ ἄνθρωποι εἶνε φιλικοί· διότι ὀλίγον εἶνε τὸ τῆς ἡδονῆς παρ' αὐτοῖς· οὐδεὶς δὲ δύναται νὰ συνημερεύῃ μετὰ τοῦ λυπηροῦ· ἡ φύσις φαίνεται φεύγουσα τὸ λυπηρόν, ἐφιεμένη δὲ τοῦ ἡδέος. Εἶτα ἐπάγεται τὸ *φιλότης ἡ ἰσότης* καὶ τοιαύτη φιλότης μόνη ἡ τῶν ἀγαθῶν, ἐπειδὴ ἑκάτερος φιλεῖ τὸ ἑαυτῷ ἀγαθόν, ὅπερ ταὐτόν· ἐνῷ τὸ συμφέρον καὶ ἡδὺ ὡς κατὰ συμβεβηκὸς ποικίλλει καὶ ποικίλως μεταβάλλεται.

Ἄλλο χαρακτηριστικὸν νομίζει τῆς φιλίας τὸ ὅτι πρὸς πολλοὺς νὰ εἶνέ τις φίλος κατὰ τὴν τελείαν φιλίαν δὲν εἶνε πιθανόν, ὥσπερ οὐδὲ νὰ ἐρᾷ τις πολλῶν ἅμα· ἀλλὰ διὰ τὸ χρήσιμον καὶ τὸ ἡδὺ πολλοῖς ν' ἀρέσκῃ τις, τοῦτο ἐνδέχεται· διότι πολλοί εἶνε οἱ τοιοῦτοι, οἱ τὸ ἡδὺ καὶ τὸ χρήσιμον ζητοῦντες· γίνονται δὲ καὶ ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ αἱ ὑπηρεσίαι· ἀλλ' ἡ φιλία ἡ διὰ τὸ ἡδύ, οἷα ἡ τῶν νέων πρὸς ἀλλήλους, προτιμᾶται τῆς ἑτέρας τῆς διὰ τὸ χρήσιμον, τῆς τῶν ἀγοραίων.

Εἶτα διεξέρχεται τοὺς φίλους τῶν ἐν ἐξουσίᾳ ὄντων. Οὗτοι διῃρημένους ἔχουσι τοὺς φίλους· διότι οἱ μὲν εἶνε χρήσιμοι, ὡς ἄξιοι εὐθὺς νὰ πράξωσι τὸ ἐπιταχθέν, οἱ δὲ ἡδεῖς, ἀλλ' ἡδεῖς οὐχὶ μετ' ἀρετῆς, ἀλλ' εὐτράπελοι· ἀλλ' οὔτε οἱ μέν, οὔτε οἱ δὲ εἰσὶ σπουδαῖοι· διότι ὁ σπουδαῖος δὲν γίνεται φίλος πρὸς τὸν ὑπερέχοντα καὶ τὸν ἄρχοντα.

Ἕτερον εἶδος φιλίας διακρίνει τὴν καθ' ὑπεροχήν, οἷον τὴν φιλίαν τοῦ πατρὸς πρὸς τὸν υἱὸν καὶ ἐν γένει τοῦ πρεσβυτέρου πρὸς τὸν νεώτερον καὶ τοῦ ἀνδρὸς πρὸς τὴν γυναῖκα καὶ παντὸς ἄρχοντος πρὸς τὸν ἀρχόμενον· διαφερούσας δὲ λέγει τὰς φιλίας ταύτας ἀπ' ἀλλήλων· διότι ἡ αὐτὴ δὲν εἶναι γονέων πρὸς τέκνα καὶ ἀρχόντων πρὸς ἀρχομένους· ὡς καὶ ἡ ἀγάπη πατρὸς πρὸς υἱὸν καὶ υἱοῦ πρὸς πατέρα διαφέρει καὶ ἡ τοῦ ἀνδρὸς πρὸς τὴν γυναῖκα καὶ ἡ τῆς γυναικὸς πρὸς τὸν ἄνδρα· διότι ἑκάστου τούτων ἡ ἀρετὴ καὶ τὸ ἔργον ἕτερα, καὶ τὰ δι' ἃ φιλοῦσιν ἕτερα, ὥστε τὴν ἀγάπην θεωρεῖ ἀνάλογον τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἀναπτύξεως ἑκάστου προσώπου ἐν ταῖς τοιαύταις σχέσεσι· καὶ ὅτι εἰς τὰς καθ' ὑπεροχὴν φιλίας πρέπει ἡ φίλησις νὰ εἶνε ἀνάλογος, οἷον ὁ καλλίτερος μᾶλλον νὰ φιλῆται ἢ νὰ φιλῇ καὶ ὁ ὠφελιμώτερος· κατ' ἀξίαν ἄρα ἡ φίλησις· καὶ τότε γίνεταί τις ἰσότης, ἣν χαρακτῆρα τῆς φιλίας ἔθηκε· διότι μετὰ τῶν φίλων πρέπει νὰ ὑπάρχῃ ἰσότης τις, ὄχι μεγίστη διαφορά, ὅτε φιλία δὲν ὑφίσταται. Νομίζει δὲ ὅτι τὸ ἴσον δὲν ἔχει ὁμοίως ὡς πρὸς τὰ δίκαια καὶ τὴν φιλίαν· διότι πρὸς μὲν τὰ δίκαια ἴσον εἶνε κατὰ πρῶτον τὸ κατ' ἀξίαν, τὸ δὲ κατὰ ποσὸν δεύτερον· εἰς τὴν φιλίαν ὅμως τὸ μὲν ἴσον κατὰ ποσὸν πρῶτον, τὸ δὲ κατ' ἀξίαν δεύτερον· ποσὸν δέ, ὅπερ τίθησι πρῶτον ὡς πρὸς τὴν φιλίαν, ἵνα ἀμφοτέρωθεν ὑπάρχῃ ἀναλογία τις καὶ ἰσότης πρὸς φιλίαν, θεωρεῖ τὸ ἑκατέρωθεν *ποσὸν τῆς ἀρετῆς, ἢ τῆς κακίας ἢ εὐπορίας* ἢ τινος ἄλλου· διὰ τοῦτο λέγει, ἐὰν πολὺ διάστημα ὑφίσταται ἀρετῆς ἢ κακίας κλ., δὲν γίνονται πλέον φίλοι, ἤτοι οἱ πολὺ ἀπ' ἀλλήλων διαφέροντες ἐν τούτοις οὐδὲ ἀξιοῦσι νὰ γείνωσι φίλοι· φέρει δὲ παράδειγμα τοὺς θεούς, ὅτι οὗτοι φίλον δὲν δύνανται νὰ ἔχωσι· διότι πλεῖστον πᾶσι τοῖς ἀγαθοῖς ὑπερέχουσιν· ὁμοίως καὶ τοὺς βασιλεῖς· διὸ καὶ πρὸς τούτους δὲν ἀξιοῦσι νὰ εἶνε φίλοι οἱ πολλοὶ ὑποδεέστεροι, οὐδὲ πρὸς ἀρίστους καὶ σοφωτάτους οἱ μηδενὸς ἄξιοι.

Ἄλλην ποιεῖται παρατήρησιν ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων αἰσθημάτων· οἱ πολλοί, λέγει, φαίνονται θέλοντες νὰ φιλῶνται μᾶλλον διὰ φιλοτιμίαν· διότι τὸ φιλεῖσθαι δοκεῖ ἐγγὺς τοῦ τιμᾶσθαι· διὰ τοῦτο καὶ φιλοκόλακες οἱ πολλοί· διότι ὁ κόλαξ εἶνε φίλος ὄχι ἓν τινι ἰσότητι, ἀλλ' ὑπερεχόμενος καὶ προσποιεῖται τὸν φίλον καὶ μᾶλλον ὅτι φιλεῖ ἢ φιλεῖται, βεβαίως ὠφελείας τινὸς ἕνεκεν. Ἀλλ' ἡ φιλία

νομίζει ὅτι εἶνε ἐν τῷ φιλεῖν μᾶλλον ἢ ἐν τῷ φιλεῖσθαι· τούτου δὲ σημεῖον ἐπιφέρει τὸ ὅτι αἱ μητέρες τῷ φιλεῖν χαίρουσι καὶ τούτων ἔνιαι διδόασι τὰ ἑαυτῶν εἰς τροφὴν τῶν τέκνων, καὶ φιλοῦσαι δὲν ζητοῦσι ν' ἀντιφιλῶνται, ἐὰν μὴ ἐνδέχηται ἀμφότερα νὰ γίνωνται. Ἱκανὸν νομίζουσιν αἱ μητέρες, ἐὰν ὁρῶσι τὰ τέκνα αὐτῶν εὐτυχοῦντα, καὶ ἂν ἐκεῖνα μὴ δύνωνται ν' ἀπονέμωσι τῇ μητρὶ ἃ προσήκει. Ἐντεῦθεν ὁρίζεται ἀρετὴν φιλίας καὶ φίλων τὸ φιλεῖν· ὥστε ὅσοις τοῦτο γίνεται κατ' ἀξίαν, οὗτοι μόνιμοι φίλοι καὶ ἡ φιλία μόνιμος, ὅπου δηλονότι ὑπάρχει ἀμοιβαία ἀγάπη· ἐνῷ ἀγαπῶ τὸν Α, ἀγαπᾷ καὶ ὁ Α ἐμέ.

Μετὰ ταῦτα εὑρίσκει συσχετιζομένην τὴν φιλίαν πρὸς τὸ δίκαιον ἐν πάσῃ κοινωνίᾳ· διότι καθόσον κοινωνοῦσι πρὸς ἀλλήλους οἱ ἄνθρωποι, ἐπὶ τοσοῦτον ὑπάρχει καὶ φιλία καὶ τὸ δίκαιον ὁμοίως, ὡς λέγει ὀρθῶς καὶ ἡ παροιμία *κοινὰ τὰ τῶν φίλων*· οἷον ἀδελφοῖς καὶ ἑταίροις πάντα κοινά, τοῖς δ' ἄλλοις τῆς κοινωνίας μέλεσιν ὡρισμένα τινὰ εἶνε κοινά, τοῖς μὲν πλειότερα, τοῖς δὲ ἐλάττω. Αἱ διάφοροι κοινωνίαι ὁμοιάζουσι πρὸς μόρια καὶ διάφορα στοιχεῖα τῆς πολιτικῆς, ἢ στοχάζεται γενικωτέρου σκοποῦ καὶ κοινοῦ συμφέροντος· ἀλλ' αἱ διάφοροι κατὰ μέρος κοινωνίαι καὶ ἑταιρίαι τίνα ἔχουσι βάσιν, εἰμὴ τὴν φιλίαν καὶ τὸ ταύτῃ δίκαιον; Μεταβαίνει δ' ἐντεῦθεν εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς πολιτείας, ἧς ὁρίζει τρία εἴδη, βασιλείαν, ἀριστοκρατίαν καὶ τιμοκρατικήν, τὴν ἀπὸ τιμημάτων ἢ δημοκρατίαν καὶ πολιτείαν, ὡς οἱ πλεῖστοι συνήθως καλοῦσιν αὐτήν.

Τούτων βελτίστην μὲν λέγει τὴν βασιλείαν, χειρίστην δὲ τὴν τιμοκρατίαν. Τῆς βασιλείας παρέκβασιν λέγει τὴν τυραννίδα· ὅτι ὁ τύραννος τὸ ἑαυτοῦ συμφέρον σκοπεῖ, ὁ δὲ βασιλεὺς τὸ τῶν ἀρχομένων· διότι ὁ βασιλεὺς πᾶσι τοῖς ἀγαθοῖς ὑπερέχει καὶ οὐδενὸς προσδεῖται, ὥστε τὰ ὠφέλιμα αὐτοῦ δὲν ἔχει νὰ σκοπῇ, ἀλλὰ τὰ τῶν ἀρχομένων. Ἐκ τῆς ἀριστοκρατίας γεννᾶται ἡ ὀλιγαρχία κακίᾳ τῶν ἀρχόντων, οἳ διανέμουσι τὰ τῆς πόλεως παρὰ τὴν ἀξίαν καὶ πάντα ἢ τὰ πλεῖστα τῶν ἀγαθῶν εἰς ἑαυτοὺς καὶ τοῖς ἑαυτῶν διδόασι, περὶ πλείστου ποιούμενοι τὸ πλουτεῖν· ὀλίγοι λοιπὸν ἄρχουσι καὶ μοχθηροί. Ἐκ τῆς τιμοκρατίας μεταβαίνει ἡ πολιτεία εἰς δημοκρατίαν καὶ πάντες οἱ ἔχοντες τὸ αὐτὸ τίμημα ἢ τὴν αὐτὴν περιουσίαν θεωροῦνται ἴσοι.

Ὁμοίωμα τῶν πολιτειῶν εὑρίσκει ἐν τῇ οἰκίᾳ· διότι ἡ μὲν κοινωνία τοῦ πατρὸς πρὸς τὰ τέκνα ἔχει σχῆμα βασιλείας· ἐπειδὴ περὶ τῶν τέκνων φροντίζει ὁ πατήρ. Ὅθεν καὶ ὁ Ζεὺς πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε προσαγορεύεται· ἀλλὰ σημειοῖ ὅτι ἐν τοῖς βαρβάροις ἡ τοῦ πατρὸς σχέσις πρὸς τοὺς υἱεῖς τυραννική· διότι χρῶνται ὡς δούλοις τοῖς υἱέσιν. Ἡ σχέσις τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικὸς φαίνεται ἀριστοκρατική· διότι κατ' ἀξίαν ὁ ἀνὴρ ἄρχει καὶ ἄρχει περὶ ἃ δεῖ ὁ ἀνὴρ νὰ ἄρχῃ, ὅσα δὲ ἁρμόζουσι τῇ γυναικί, ἀποδίδονται εἰς ἐκείνην. Τιμοκρατικὴ δὲ ὁμοιάζει ἡ τῶν ἀδελφῶν· διότι εἶνε ἴσοι πλὴν κατὰ τὴν διαφορὰν τῆς ἡλικίας. Εἰς ἑκάστην δὲ πολιτείαν ὑπάρχει φιλία καὶ ἀγάπη ἐφ' ὅσον καὶ τὸ δίκαιον ὑπάρχει· ἐν μὲν τῇ βασιλείᾳ ὑπάρχει ἡ ἀγάπη καθ' ὑπεροχὴν τῆς εὐεργεσίας· οἱ βασιλευόμενοι φιλοῦσι τὸν βασιλέα, ἐπειδὴ ἀγαθὸς ὢν ἐπιμελεῖται αὐτῶν, ἵνα εὐτυχῶσιν, ὅπως νομεὺς προβάτων· ἀρχαιοτάτη ἡ δὲ τοιαύτη εὔνοια· διὸ καὶ ποιμένα λαῶν καλεῖ τὸν βασιλέα ὁ Ὅμηρος. Τοιαύτη δὲ καὶ ἡ πατρικὴ ἀγάπη, ἢ διαφέρει τῷ μεγέθει τῶν εὐεργετημάτων· διότι ὁ πατὴρ εἶνε αἴτιος τοῦ εἶναι καὶ τῆς τροφῆς καὶ τῆς παιδείας. Τὸ δίκαιον δὲ ἐν τῇ τοιαύτῃ σχέσει βασιλέως καὶ ὑπηκόων, πατρὸς καὶ τέκνων δὲν εἶνε τὸ αὐτό, ἀλλὰ τὸ κατ' ἀξίαν. Ἡ δὲ φιλία ἀνδρὸς πρὸς γυναῖκα εἶνε ἡ αὐτὴ καὶ ἐν ἀριστοκρατίᾳ· ὅτι πλέον ἀγαθὸν ἀπονέμεται τῷ ἀμείνονι καὶ κατ' ἀρετὴν καὶ τὸ ἁρμόζον ἑκάστῳ, ὡς εἶνε καὶ δίκαιον. Ἡ δὲ τῶν ἀδελφῶν ὁμοιάζει τῇ φιλίᾳ τῶν συνεταίρων· διότι εἶνε ἴσοι καὶ ἡλικιῶται καὶ ὁμοπαθεῖς καὶ ὁμοήθεις, παραβάλλεται δὲ πρὸς τὴν φιλίαν, ἣν ἔχουσι πρὸς ἀλλήλους οἱ δημοκρατικοί.

Εἰς τὰς παρεκβάσεις τῶν τύπων τούτων τῆς πολιτείας ὡς ἐλαττοῦται τὸ δίκαιον καὶ εἶνε μικρόν, ὁμοίως καὶ ἡ φιλία· καὶ καθόσον ἐκλείπει τὸ δίκαιον καὶ ἡ φιλία ὡσαύτως· ὡς ἐν τῇ τυραννίδι, οὐδὲν φιλίας ἢ ἐλάχιστον· ἅρα ὅπου δὲν ὑπάρχει τὸ δίκαιον, οὐδὲ φιλία ὑπάρχει ἐκεῖ· διὰ τοῦτο, λέγει, φιλία δὲν ὑπάρχει δεσπότου πρὸς δοῦλον, ὡς οὐδὲ τεχνίτου πρὸς τὸ ὄργανον καὶ ψυχῆς πρὸς τὸ σῶμα· οὐδὲ πρὸς βοῦν ἢ ἵππον οὐδὲν κοινὸν ὑπάρχει· ὁ δοῦλος ἔμψυχον ὄργανον, τὸ δὲ ὄργανον ἄψυχος δοῦλος· ἀλλ' ὅμως ἐπειδὴ καὶ ὁ δοῦλος ἄνθρωπος, προστίθησιν, ὑπάρχει καὶ πρὸς αὐτὸν φιλία, καθ' ὃ ἄνθρωπον· διότι πάντας τοὺς ἀνθρώπους τοὺς δυναμένους νὰ μετέχωσι νόμου καὶ συνθήκης συνδέει δίκαιόν τι, ἑπομένως καὶ φιλία τις.

Ἐκ τῶν εἰρημένων συνάγεται ὅτι πᾶσα φι-

λία εἶνε ἐν κοινωνίᾳ· μάλιστα δὲ κοινωνικαὶ φιλίαι εἶνε αἱ πολιτικαὶ καὶ φυλετικαὶ καὶ συμπλοϊκαί, χωριζομένης ἰδίᾳ τῆς συγγενικῆς καὶ ἑταιρικῆς. Ἡ δὲ συγγενικὴ φαίνεται πολυειδής, ἐκ τῆς πατρικῆς ἐξαρτωμένη· οἱ γονεῖς φιλοῦσι τὰ τέκνα, ὡς ὄντα τι ἐξ αὐτῶν· τὰ τέκνα τοὺς γονεῖς, ὡς ἀπ' ἐκείνων ὄντα· ἀλλὰ παρατηρεῖ ὅτι μᾶλλον οἰκεῖος διατελεῖ ὁ γονεὺς πρὸς τὸ τέκνον ἢ τὸ γεγεννημένον πρὸς τὸν γεννήσαντα καὶ δι' ἄλλον λόγον τὸν τοῦ χρόνου, ὅτι οἱ μὲν γονεῖς εὐθὺς γεννηθέντα τὰ τέκνα ἀγαπῶσι, τὰ δὲ μετὰ παρέλευσιν πολλοῦ χρόνου. Τῶν γονέων δὲ μᾶλλον αἱ μητέρες φιλοῦσι τὰ τέκνα διὰ τὸν ἀνωτέρω λόγον· φιλοῦσι δὲ οἱ γονεῖς τὰ τέκνα των ὡς ἑαυτούς· τὰ δὲ τέκνα τοὺς γονεῖς ὡς ἀπ' ἐκείνων πεφυκότα· ἀδελφοὶ δὲ ἀλλήλους διὰ τὸ ὅτι ἐκ τῶν αὐτῶν πεφύκασι· διότι ἡ πρὸς ἐκείνους ταυτότης ἀλλήλοις τοῦτο ποιεῖ· διὰ τοῦτο καὶ λέγεται ταὐτὸν αἷμα καὶ ἡ αὐτὴ ῥίζα· συμβάλλεται δὲ πολὺ πρὸς φιλίαν καὶ ὅτι τρέφονται ὁμοῦ καὶ ταῖς ἡλικίαις ὀλίγον διαφέρουσι. Καὶ οἱ ἄλλοι συγγενεῖς κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον, ὅτι κατάγονται ἀπὸ τῶν αὐτῶν. Εἶνε δὲ ἡ φιλία πρὸς τοὺς γονεῖς ὡς πρός τι ἀγαθὸν καὶ ὑπερέχον, ὡς ἡ πρὸς τοὺς θεούς· διότι οἱ γονεῖς τῶν μεγίστων ἀγαθῶν αἴτιοι.

Πρὸς τούτοις ἡ τοιαύτη φιλία ἔχει, λέγει, τὸ ἡδὺ καὶ τὸ χρήσιμον, ὅσῳ καὶ ὁ βίος αὐτῶν εἶνε κοινότερος διὰ πολλοὺς εὐνοήτους λόγους. Ἡ δὲ φιλία ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ὑπάρχει κατὰ φύσιν· διότι ὁ ἄνθρωπος φύσει εἶνε μᾶλλον συνδυαστικὸς ἢ πολιτικός· καὶ ὅσῳ πρότερον καὶ ἀναγκαιότερον εἶνε ἡ οἰκία τῆς πόλεως, τόσῳ καὶ ἡ τεκνοποιία κοινότερον· ἀλλ' οἱ ἄνθρωποι οὐ μόνον τῆς τεκνοποιίας χάριν συνοικοῦσιν, ἀλλὰ καὶ τῶν εἰς τὸν βίον, καὶ διὰ τοῦτο εὐθὺς τὰ ἔργα ἀμφοτέρων εἶνε διῃρημένα· ἄλλα μὲν εἶνε τοῦ ἀνδρός, ἄλλα δὲ τῆς γυναικός· οὕτως ἐπαρκοῦσιν ἀλλήλοις· διὰ ταῦτα καὶ ἐν τῇ φιλίᾳ ταύτῃ ὑπάρχει καὶ τὸ χρήσιμον καὶ τὸ ἡδύ· ἐὰν δὲ εἶνε ἐπιεικεῖς, θὰ εἶνε καὶ τὸ ἄλλο χαρακτηριστικὸν τῆς φιλίας τὸ δι' ἀρετήν.

Ὁρίζεται δὲ τὰ πρὸς τοὺς φίλους χρέη ὧδέ πως· οἱ μὲν τῶν φίλων εἶνε ἐν ἰσότητι, οἱ δὲ καθ' ὑπεροχήν. Δέον λοιπὸν οἱ μὲν ἴσοι καὶ κατὰ τὰ λοιπὰ νὰ προσφέρωνται κατ' ἰσότητα, οἱ δὲ ἄνισοι ἀποδίδοντες τὸ ἀνάλογον εἰς τὰς ὑπεροχάς. Οἱ δι' ἀρετὴν φίλοι προθυμοῦνται ἀλλήλους νὰ εὐεργετῶσι· διότι τοῦτο εἶνε ἴδιον τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς φιλίας· οὐδέποτε δὲ οἱ ἀμιλλώμενοι πρὸς τὸ ἀγαπᾶν καὶ εὖ ποιεῖν ἐρίζουσιν οὐδὲ μάχονται· ἡ διὰ τὸ χρήσιμον φιλία ἔχει ὅτι πλεῖστα συνήθως παράπονα καὶ μέμψεις· διότι οἱ τοιοῦτοι φίλοι χρώμενοι ἀλλήλοις ἐπὶ σκοπῷ ὠφελείας, ἀεὶ τοῦ πλείονος δέονται καὶ ἀεὶ νομίζουσιν ὅτι ἔχουσιν ἢ ἔλαβον ὀλιγώτερον τοῦ προσήκοντος, ἐνῷ οἱ εὖ ποιοῦντες δὲν δύνανται νὰ ἐπαρκῶσιν.

Ἐκ τῆς διαφόρου δὲ φιλίας ἢ φιλικῆς σχέσεως γίνονται καὶ αἱ διάφοροι συναλλαγαὶ ἐν τοῖς ἀνθρώποις, τὰ δὲ δάνεια καὶ αἱ εὐεργεσίαι κατὰ ποικίλους ὅσους τρόπους, δι' ὧν συνδέονται οἱ ἄνθρωποι, καὶ δὴ χαρακτηρίζεται τὸ ἦθος καὶ ἡ προαίρεσις. Ἐν τούτοις συμβαίνουσι πολλὰ παράπονα καὶ ἀντεγκλήσεις, ἔνθα ἡ φιλία διὰ τὸ χρήσιμον· αἱ τοιαῦται δὲ διὰ τὸ χρήσιμον φιλίαι καὶ πλεονάζουσι δὰ ἐν τῷ κόσμῳ πλεῖστον ὅσον. Εἰς τὴν κατ' ἀρετὴν φιλίαν μέτρον φαίνεται ἡ προαίρεσις τοῦ εὖ δράσαντος· διότι τὸ κύριον τῆς ἀρετῆς καὶ τοῦ ἤθους κεῖται ἐν τῇ προαιρέσει.

Καὶ ἐν ταῖς καθ' ὑπεροχὴν φιλίαις γεννῶνται διαφοραί· διότι ἑκάτερος ἀξιοῖ νὰ ὑπερέχῃ· ὅταν δὲ γίνηται τοῦτο ἡ φιλία διαλύεται. Ὁ βελτίων νομίζει ὅτι πρέπει αὐτὸς νὰ ἔχῃ τὸ πλεῖον· ὁμοίως καὶ ὁ ὠφελιμώτερος· οἱ τοιοῦτοι νομίζουσιν ὅτι ὡς εἰς ἐμπορικὴν ἑταιρίαν οἱ καταβάλλοντες πλειότερα λαμβάνουσι καὶ πλειότερα ἐκ τοῦ κέρδους, οὕτω καὶ ἐν τῇ φιλίᾳ· ὁ δὲ ἐνδεὴς καὶ ὁ κατώτερος νομίζει τἀνάπαλιν, ὅτι τοῦ ἀγαθοῦ φίλου χρέος εἶνε νὰ ἐπαρκῇ εἰς τοὺς ἔνδειαν ἔχοντας· καὶ φαίνεται ὅτι ἑκάτερος τούτων κατά τινα τρόπον ὀρθὴν ἔχει ἀξίωσιν καὶ δέον νὰ ἀπονεμηθῇ ἑκατέρῳ τὸ ἁρμόζον ἐκ τῆς φιλίας, οὐχὶ ὅμως τὸ αὐτὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ τιμὴ μὲν τῷ ὑπερέχοντι, κέρδος δὲ καὶ ὠφέλεια τῷ ὑποδεεστέρῳ· διότι τῆς μὲν ἀρετῆς καὶ τῆς εὐεργεσίας τὸ βραβεῖον εἶνε ἡ τιμή, τῆς δὲ ἐνδείας ἡ ἐπικουρία καὶ τὸ κέρδος. Τοῦτο συμβαίνει καὶ ἐν ταῖς πολιτείαις· διότι τιμᾶται μὲν ὁ τῷ κοινῷ πορίσας ἀγαθόν τι, ὁ δὲ μηδὲν ἀγαθὸν πορίσας δὲν τιμᾶται· ἡ τιμὴ εἶνε κοινὸν ἀγαθόν, ὃ παρὰ τοῦ κοινοῦ δίδοται ὡς βραβεῖον. Εἰς ἀνταπόδοσιν ὅμως ἡ φιλία ἐπιζητεῖ τὸ δυνατὸν καὶ ὁ κατὰ δύναμιν περιποιούμενος τὸν φίλον εἶνε ἐπιεικής· ὡς καὶ εἰς τὰς πρὸς τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς γονεῖς τιμὰς οὐδεὶς κατ' ἀξίαν θὰ ἐδύνατο νὰ πράξῃ τὸ προσῆκον· διότι ὅ,τι ἂν ποιῇ, δὲν εἶνε ἀντάξιον τῶν αὐτῷ πεπραγμένων· ὥστε ἀεὶ ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει τῷ Θεῷ καὶ τοῖς γονεῦσιν!

—Ἐνταῦθα περατοῦται τὸ ὄγδοον βιβλίον περὶ φιλίας, ἐν ᾧ δὲν διορῶμεν ἔτι τὴν ἀνωτάτην κτὶ περιεκτικωτάτην τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀγάπην.—

Ἐπανερχόμενος αὖθις εἰς τὰ περὶ φιλίας ἐν τῷ ἑνάτῳ βιβλίῳ ἐρευνᾷ ἐμβριθέστερον πάντα τὰ κατ' αὐτήν, οἷον σπουδαιοτάτην τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας ἡγούμενος βάσιν τὴν ἀγάπην ἢ φιλικὴν σχέσιν. Καὶ πρῶτον διεξέρχεται αὖθις τὰ προσήκοντα ἑκάστῃ φιλίᾳ ἢ φιλικῇ σχέσει κατὰ τὸ ἀνάλογον: ὅτι ἕτερα πρὸς τοὺς γονεῖς καὶ ἀδελφοὺς καὶ ἑταίρους καὶ εὐεργέτας, ἑκάστοις τὰ οἰκεῖα καὶ ἁρμόζοντα δέον ν' ἀπονέμωμεν· οἷον τροφὴν μὲν καὶ τιμήν, οἵαν τοῖς θεοῖς, πρὸς τοὺς γονεῖς· τιμὴν δὲ καὶ τῷ σοφῷ ἢ τῷ στρατηγῷ καὶ παντὶ πρεσβυτέρῳ τὴν καθ' ἡλικίαν ὑπαναστάσει καὶ κατακλίσει, ἐνῷ πρὸς ἑταίρους καὶ ἀδελφοὺς παρρησίαν καὶ ἀπάντων κοινότητα· τὸ οἰκεῖον πᾶσι καλόν. Καλεῖ δὲ κακουργίαν μείζω τῆς κιβδηλοποιίας, ἐάν τις ἀγαπῶν διὰ τὸ χρήσιμον ἢ τὸ ἡδὺ προποιῆται ὅτι διὰ τὸ ἦθος.

Εἶτα παρατηρεῖ ὅτι ἐκ τῆς πρὸς ἑαυτὸν ἑκάστου φιλικῆς διαθέσεως ἢ φιλαυτίας ὡς ἀπὸ πηγῆς προέρχεται ἡ πρὸς τοὺς ἄλλους φιλία. «Τὰ φιλικά, λέγει, πρὸς τοὺς φίλους καὶ οἷς αἱ φιλίαι ὁρίζονται, ἔοικεν ἐκ τῶν πρὸς ἑαυτὸν ἐληλυθέναι»· ἀναπτύσσει δὲ τὴν θεωρίαν ταύτην ὡς ἑξῆς: οἱ ἀγαθοὶ τιθέασι φίλον τὸν βουλόμενον καὶ πράττοντα τἀγαθά, ἢ τὰ φαινόμενα τοιαῦτα, ἕνεκα ἐκείνου οὐχὶ ἕνεκα ἑαυτοῦ, *ἢ τὸν βουλόμενον εἶναι καὶ ζῆν* τὸν φίλον αὐτοῦ χάριν τοῦ φίλου· ὡς αἱ μητέρες πρὸς τὰ τέκνα·—ἕκαστον τούτων τῶν ἀγαθῶν (τοῦ εἶναι καὶ ζῆν) ἔχει καὶ ὁ ἐπιεικής· διότι οὗτος εἶνε ἐν ἁρμονίᾳ πρὸς ἑαυτὸν καὶ τῶν αὐτῶν ὀρέγεται κατὰ πᾶσαν τὴν ψυχήν, τήν τε αἰσθητικὴν καὶ τὴν διανοητικήν, ἥγουν βούλεται ἑαυτῷ τ' ἀγαθὰ καὶ τὰ φαινόμενα τοιαῦτα καὶ πράττει· τοῦτο εἶνε ἴδιον τοῦ ἀγαθοῦ, τὸ διαπονεῖν τὰ ἀγαθὰ καὶ ἑαυτοῦ ἕνεκα· βούλεται λοιπὸν καὶ ζῆν καὶ σώζεσθαι καὶ μάλιστα τοῦτο, καθ' ὃ νοεῖ καὶ αἰσθάνεται· ἕκαστος δὲ εἶνε κυρίως τὸ νοοῦν, ἤτοι τὸ νοητικόν· ὁ τοιοῦτος λοιπὸν βούλεται καὶ νὰ συνδιάγῃ μεθ' ἑαυτοῦ καὶ ποιεῖ τοῦτο ἡδέως· διότι καὶ αἱ μνῆμαι τῶν πεπραγμένων αὐτῷ ἡδεῖαι καὶ περὶ τῶν μελλόντων ἔχει ἐλπίδας ἀγαθάς· ἔπειτα καὶ εὐπορεῖ εἰς θεωρήματα τῆς διανοίας καὶ τὸ αὐτὸ ἔχει ἄλγος καὶ τὴν αὐτὴν ἡδονὴν διατρίβων μεθ' ἑαυτοῦ, οὐχὶ ἄλλοτε ἄλλο· διότι εἶνε ἀμετάβλητος· ἔχει λοιπὸν ὁ τοιοῦτος πρὸς τὸν φίλον, ὥσπερ πρὸς ἑαυτόν· διότι ὁ φίλος εἶνε ἄλλος αὐτός (ἐγώ), καὶ ἡ ἄκρα φιλία ὁμοιοῦται τῇ πρὸς ἑαυτὸν ἀγάπῃ· ὥστε συνάγεται ὅτι μέτρον τῆς ἀγαθῆς φιλίας καὶ πηγὴ εἶνε αὐτὴ τοῦ φιλοῦντος ἡ διάθεσις ἡ ἀγαθή· ὁ φιλῶν ἑαυτὸν καὶ ἐν ἁρμονίᾳ πρὸς ἑαυτὸν ὤν, ἐξ ἑαυτοῦ ὁρμώμενος εἶνε καὶ φίλος ἄλλου. Δὲν δύναται ἄρα ὁ φαῦλος ν' ἀγαπήσῃ ἄλλον ἢ φίλος ἄλλου νὰ εἶνε, ἀφοῦ ἑαυτὸν δὲν ἀγαπᾷ.—Ἡ θεωρία αὕτη τοῦ φιλοσόφου ἐν ὀλίγοις περιέχει μεγάλην καὶ βαθεῖαν ἀλήθειαν περὶ τῆς ἀγάπης· ὅτι ἡ ἀγάπη εἶνε τὸ μέτρον τῆς ἐσωτερικῆς ἀγαθότητος ἑκάστου ἀνθρώπου, καὶ ὅτι ἄνευ τῆς ἀγάπης ὅ,τι ἄν τις ποιῇ, δὲν ἐμφαίνει, δὲν μαρτυρεῖ τὸν ἔσω ἄνθρωπον, τὸν νοοῦντα καὶ βουλόμενον.—Ἐφόσον δὲ καὶ οἱ πολλοὶ ἀρέσκονται ἑαυτοῖς καὶ ὑπολαμβάνουσιν ὅτι εἶνε ἐπιεικεῖς, μετέχουσι καὶ οὗτοι τῆς τοιαύτης περίπου φιλίας καὶ ἀγάπης. Πλὴν οἱ ὅλως φαῦλοι καὶ ἀνοσιουργοὶ οὐδόλως οὐδὲν ταύτης μετέχουσι· διότι πρὸς ἑαυτοὺς διαφέρονται καὶ ἐπιθυμοῦσιν ἄλλα καὶ ἄλλα βούλονται, ὡς οἱ ἀκρατεῖς, αἱροῦνται ἀντὶ τῶν ἑαυτοῖς ἀγαθῶν τὰ ἡδέα, ἅτινα εἶνε βλαβερά· οἱ δὲ διὰ δειλίαν καὶ ὀκνηρίαν ἀφίστανται τοῦ πράττειν, ὅσα ἄλλως φρονοῦσιν, ὅτι εἶνε βέλτιστα δι' ἑαυτούς· πρὸς δὲ τούτοις οἱ μοχθηροὶ φεύγουσιν ἑαυτοὺς καὶ ζητοῦσι μεθ' ὧν νὰ διέλθωσι τὰς ἡμέρας των· διότι ἀναμιμνήσκονται καθ' ἑαυτοὺς γινόμενοι πολλὰ δυσάρεστα, ἅτινα λησμονοῦσι μετ' ἄλλων διατρίβοντες. Οὕτω λοιπὸν οὐδεμίαν ἀγάπην ἑαυτῶν ἔχουσι, καθ' ὅσον καὶ οὐδὲν ἀγαπητὸν συνοίδασιν ἑαυτοῖς, ὥστε φθάνουσιν εἰς τὸ μήτε συγχαίρειν ἑαυτοῖς μήτε συναλγεῖν· διότι ἡ ψυχὴ αὐτῶν στασιάζει· ἐν τῇ μοχθηρᾷ πράξει ἡ μὲν ἀλγεῖ (—ἡ ἐσωτερικὴ ἠθικὴ συνείδησις—), ἡ δὲ ἥδεται (—τὸ ἐπιθυμητικόν—) καὶ οὕτω διασπᾶται καὶ λυπεῖται εὐθύς, ὅτι ἥσθη καὶ μετανοεῖ· οὕτω δὲν φαίνεται ὁ φαῦλος οὐδὲ πρὸς ἑαυτὸν φιλικῶς διακείμενος. Πῶς λοιπὸν ὁ τοιοῦτος θὰ διάκηται φιλικῶς πρὸς ἄλλον; Περαίνων τὴν θεωρίαν ταύτην, τὴν λίαν περίεργον, παρατηρεῖ ὅτι, *εἰ τὸ οὕτως ἔχειν λίαν ἄθλιον, φευκτέον τὴν μοχθηρίαν διατεταμένως καὶ πειρατέον ἐπιεικῆ εἶναι.* Οὕτως, ἐπαναλαμβάνει, γινόμενός τις ἐπιεικὴς καὶ ὤν, δύναται καὶ πρὸς ἑαυτὸν νὰ διάκηται φιλικῶς καὶ ἑτέρῳ φίλος νὰ γίνηται· ὁ δὲ κακὸς καὶ ἐν δυσαρμονίᾳ πρὸς ἑαυτὸν δὲν εἶνε δυνατὸν οὐδὲ πρός ἄλλον νὰ εἶνε φίλος.

Μετὰ ταῦτα ὁμιλεῖ περὶ τῆς εὐνοίας, ἥτις

ὁμοιάζει μὲν τῇ φιλίᾳ, δὲν εἶνε ὅμως φιλία· διότι οἱ εὖνοι βούλονται μόνον τὰ ἀγαθὰ οἷς εἶνε εὖνοι· ἀλλ' οὐδόλως ἤθελον συμπράξει ὑπὲρ αὐτῶν οὐδὲ ἐνοχληθῆ· διὸ καλεῖ αὐτὴν ἀργὴν φιλίαν καὶ ὅτι ἡ εὔνοια δι' ἀρετὴν καὶ ἐπιείκειάν τινα γίνεται, ὅταν τις φανῇ τινι καλὸς ἢ ἀνδρεῖος ἤ τι τοιοῦτον.

Εἶτα περὶ ὁμονοίας ἐν βραχεῖ τὸν λόγον ποιεῖται καὶ λέγει ταύτην πολιτικὴν φιλίαν, καὶ ὅτι ἡ ὁμόνοια εἶνε περὶ τὰ πρακτά, καὶ λέγομεν αἱ πόλεις, ὅτι ὁμονοοῦσιν, ὅταν περὶ τῶν συμφερόντων ὁμογνωμονῶσι καὶ τὰ αὐτὰ προαιρῶνται, καὶ πράττωσι τὰ κοινῇ δόξαντα ὡς πρὸς τὰ συμφέροντα καὶ τὰ πρὸς τὸν βίον ἀνήκοντα. Καὶ ἡ ὁμόνοια ὑπάρχει, λέγει, τοῖς ἐπιεικέσι· διότι οὗτοι καὶ ἑαυτοῖς ὁμονοοῦσι καὶ πρὸς ἀλλήλους· ἐπειδὴ τῶν τοιούτων, λέγει, ἀνθρώπων μένουσι σταθερὰ τὰ βουλήματα καὶ δὲν πάσχουσι παλίρροιαν· βούλονται δὲ τὰ δίκαια καὶ τὰ συμφέροντα, ταῦτα δὲ καὶ κοινῇ ἐπιθυμοῦσιν. Ἀποφαίνεται δὲ ὅτι οἱ φαῦλοι δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ὁμονοῶσι πλὴν ἐπὶ μικρόν, ὡς δὲν εἶνε δυνατὸν καὶ φίλοι νὰ εἶνε· ἐπειδὴ ἐφίενται πλεονεξίας ἐν τοῖς ὠφελίμοις, ἐνῷ ἐλλείπουσιν ἐν τοῖς κόποις καὶ ταῖς πρὸς τὸ κοινὸν συνδρομαῖς.

Μεταβαίνει ἔπειτα εἰς περίεργόν τινα θεωρίαν περὶ τοῦ εὐεργετοῦντος καὶ εὐεργετουμένου, περὶ ὧν καὶ ὁ Θουκυδίδης ἐν τῷ Ἐπιταφίῳ ἀναφέρει ὡς ἴδιον τοῖς Ἀθηναίοις, ὅτι οὐχ ὡς οἱ πολλοὶ εὖ παθόντες, ἀλλ' εὖ ποιοῦντες κτῶνται τοὺς φίλους. Λέγει λοιπὸν ὅτι οἱ εὐεργέται μᾶλλον φιλοῦσι τοὺς εὐεργετηθέντας ἢ οἱ εὖ παθόντες τοὺς δράσαντας. Ζητεῖ τὸν λόγον τοῦ παραδόξου τούτου φαινομένου καὶ εὑρίσκει ὡς φυσικώτερον ὅτι οἱ εὖ πεποιηκότες φιλοῦσι τοὺς εὖ πεπονθότας, ἀπαράλλακτα ὡς ὁ τεχνίτης ἀγαπᾷ μᾶλλον τὸ οἰκεῖον ἔργον, ἢ ὅσον θὰ ἠγαπᾶτο ὑπὸ τοῦ ἔργου, ἐμψύχου γενομένου· μάλιστα δὲ ὡς οἱ ποιηταὶ ὑπερφιλοῦσι τὰ οἰκεῖα ποιήματα, στέργοντες αὐτὰ ὡς τέκνα· διότι τὸ εὖ πεπονθὸς εἶνε ἔργον αὐτῶν τῶν εὖ ποιησάντων· ἀγαπῶσι λοιπὸν αὐτὰ μᾶλλον ἢ τὸ ἔργον τὸν ποιήσαντα. Ἀλλὰ τί τὸ αἴτιον τούτου; Αἴτιον τούτου εὑρίσκει τὸ ἑξῆς· ἐπειδὴ εἰς πάντας τὸ *εἶναι* ἀγαπητὸν ὑπάρχει καὶ αἱρετόν, καὶ ἐπειδὴ *ἐνεργοῦντες* ἐσμέν, ζῶντες δῆλα δὴ καὶ πράττοντες, καὶ ἐπειδὴ ὁ ποιήσας τὸ ἔργον ὑπάρχει *ἐνεργείᾳ*, διὰ τοῦτο ἀγαπᾷ τις τὸ ἔργον αὐτοῦ, διότι ἀγαπᾷ τὸ εἶναι, ὅπερ φυσικόν· ὃ εἶνέ τις δυνάμει, τοῦτο ἐνεργείᾳ δεικνύει τὸ ἔργον.

Διὰ τῆς ἑρμηνείας ταύτης ἀποκρούει τὴν τῶν πολλῶν ἐπιπολαιοτέραν ἐξήγησιν, ὅτι ὁ εὖ πεπονθὼς εἶνε καθὼς ὁ δανεισθείς καὶ ὅτι ὁ δανείσας ἐπιμελεῖται τῆς σωτηρίας τοῦ ὀφείλοντος, ἐνῷ οἱ ὀφείλοντες ἤθελον νὰ μὴ ὑπάρχωσιν οἱ πρὸς οὓς ὀφείλουσιν· ἀλλ' ἐν τῇ σχέσει ταύτῃ, λέγει, τοῦ δανείσαντος καὶ δανεισθέντος δὲν ὑπάρχει φίλησις, ἀλλ' ἁπλῆ βούλησις τοῦ σώζεσθαι ἕνεκα τῆς πληρωμῆς.

Δεύτερον αἴτιον εὑρίσκει ὅτι ἐν τῇ εὐεργεσίᾳ ὑπάρχει τὸ *καλὸν* τῆς πράξεως, ἐφ' ᾧ χαίρει ὁ δράσας τὴν χάριν, ἐνῷ ὁ εὐεργετηθεὶς οὐδὲν τοιοῦτον ἔχει καλόν, εἰ μὴ τὸ συμφέρον, ὅπερ ἧττον ἡδὺ καὶ ἀγαπητόν. Τελευταῖον λόγον εὑρίσκει ὅτι τὰ ἐπιπόνως γινόμενα πάντες μᾶλλον ἀγαπῶσιν, οἷον καὶ τὰ χρήματα οἱ ἀποκτήσαντες αὐτὰ πόνοις καὶ φροντίσιν ἢ οἱ παραλαβόντες ἐκ κληρονομίας ἢ ἄλλως πως ἀπόνως καὶ ἐκ τύχης· φαίνεται δὲ αὐτῷ ὅτι τὸ εὖ πάσχειν εἶνε ἄπονον, τὸ δ' εὖ ποιεῖν ἐργῶδες· διὰ τοῦτο καὶ αἱ μητέρες φιλοτεκνώτεραι· διότι ἐπιπονωτέρα ἡ γέννησις.

Μετὰ ταῦτα μεταβαίνει εἰς ἕτερον ζήτημα τὸ ἑξῆς· πότερον δεῖ φιλεῖν ἑαυτὸν μάλιστα ἢ ἄλλον τινά· διότι ἐπιτιμῶσιν οἱ ἄνθρωποι τοὺς σφόδρα ἀγαπῶντας ἑαυτοὺς καὶ καλοῦσι φιλαύτους (ἐγωϊστάς)· καὶ φαίνεται ὅτι ὁ φαῦλος πράττει πάντα ἑαυτοῦ χάριν· ὁ δὲ ἐπιεικὴς διὰ τὸ καλὸν καὶ ὅσῳ βελτίων εἶνε, τοσούτῳ μᾶλλον διὰ τὸ καλὸν καὶ ἕνεκα τοῦ φίλου καὶ ὅτι οὗτος τὸ ἑαυτοῦ παραμελεῖ. Ἀλλ' εἰς τοὺς λόγους τούτους διαφωνοῦσι τὰ ἔργα· διότι ἄν, ὡς λέγουσι, δέον νὰ ἀγαπᾷ τις πολὺ τὸν πολὺ φίλον, καὶ ἂν φίλος εἶνε ὅστις βούλεται τὰ ἀγαθὰ χάριν ἐκείνου, δι' ὃν βούλεται τὰ ἀγαθά, τοιοῦτος εἶνε ἑκάστῳ αὐτὸς πρὸς ἑαυτόν· καὶ ἀπ' αὐτοῦ ἑκάστου πάντα τὰ φιλικὰ διήκουσι καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους, ἐκ τῆς ἰδίας ἐσωτερικῆς διαθέσεως. Ταῦτα δηλοῦσι καὶ αἱ παροιμίαι, Μία ψυχή· κοινὰ τὰ τῶν φίλων, καὶ ἰσότης φιλότης, ἅτινα πάντα σημαίνουσιν, ὅτι μᾶλλον φίλος εἶνε ὁ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς ἐξισούμενος καὶ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς οὕτως εἰπεῖν ταυτιζόμενος. Ὥστε ἔπεται ὅτι μάλιστα ἑαυτὸν δεῖ φιλεῖν (—ἀγάπα τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν—), ἡ ἀγάπη ἑαυτοῦ εἶνε ἡ ἀγάπη τοῦ ἐγώ, ἡ δὲ ἀγάπη τοῦ *ἐγὼ εἶνε ἡ συνοχὴ καὶ ἐνέργεια τοῦ καθ' αὐτὸ ἐγώ*· διὰ τοῦτο καὶ ὅ,τι πρὸς τὸ ἐγὼ προσοικειοῦται καὶ προσέρχεται καὶ ἐξισοῦταί πως τοῦτο εἶνε καὶ ἀγαπητὸν μάλιστα.

—Ἀλλὰ διὰ τί καὶ σήμερον ἔτι ἡ φιλαυτία εἶνε πρὸς ὄνειδος; ἐννοοῦνται ἐν τῇ τοιαύτῃ ἐκδοχῇ φίλαυτοι οἱ ἀπονέμοντες εἰς ἑαυτοὺς τὸ πλέον ἐν χρήμασιν, ἐν τιμαῖς καὶ ἡδοναῖς, ἐν ἄλλαις λέξεσιν οἱ πλεονέκται καὶ φιλόδοξοι καὶ φιλήδονοι· ἐπειδὴ οἱ πολλοὶ ταῦτα ὀρέγονται, καὶ περὶ αὐτὰ ἐσπουδάκασιν, ὡς ἄριστα ὄντα καὶ περιμάχητα. Διὰ τοῦτο οἱ περὶ ταῦτα πλεονέκται χαρίζονται εἰς τὰς ἐπιθυμίας των καὶ τὰ πάθη καὶ ἐν γένει εἰς τὸ ἄλογον τῆς ψυχῆς, οἵοι εἰσὶν οἱ πολλοί· ταύτην ἔχει τὴν σημασίαν ἡ προσηγορία φιλαυτία τῶν πολλῶν καὶ φαύλων.

Ἐὰν δέ τις σπουδάζῃ ἀεὶ περὶ τὰ δίκαια ὑπὲρ πάντας τοὺς ἄλλους ἢ τὰ τῆς σωφροσύνης ἢ ὁποιαδήποτε ἄλλα τῆς ἀρετῆς ἔργα, καὶ ὅλως ἀεὶ τὸ καλόν, τὸ ἠθικῶς καλόν, ἑαυτῷ περιποιεῖται, οὐδεὶς βεβαίως τὸν τοιοῦτον θὰ ὀνομάσῃ φίλαυτον ἐπὶ μομφῇ· (—ἐντεῦθεν ὁ εὐγενὴς τῶν Στωϊκῶν ἐγωϊσμός—). Καὶ ὅμως ὁ τοιοῦτος μᾶλλον φαίνεται φίλαυτος, διότι ἀπονέμει ἑαυτῷ τὰ κάλλιστα καὶ τὰ μάλιστα ἀγαθὰ καὶ χαρίζεται πρὸς τὸ κυριώτατον ἑαυτοῦ, τὸ ἠθικὸν ἐγώ, ὡς θὰ ἐλέγομεν ἡμεῖς σήμερον, καὶ πείθεται κατὰ πάντα εἰς τοῦτον. Καὶ ὡς ἡ πόλις εἶναι τὸ κυριώτατον, τὸ περικλεῖον τὰ γενικὰ συμφέροντα τῶν μερῶν καὶ ὡς πᾶν ἄλλο τοιοῦτον σύστημα, οὕτω καὶ ὁ ἄνθρωπος ἀπαρτίζει ὀργανικὸν ἓν ὅλον, οὗ τὸ κυριώτατον εἶνε τὸ γενικὸν καὶ καθολικὸν συμφέρον τῶν μελῶν πάντων, οἷον ἡ ὑγεία καὶ ἡ ζωή, ἥ τε φυσικὴ καὶ ἡ ἠθική· ὥστε φίλαυτος εἶνε μάλιστα ὁ ἀγαπῶν τοῦτο τὸ γενικὸν αὐτοῦ καὶ καθολικὸν συμφέρον, τό τε φυσικὸν καὶ τὸ ἠθικὸν καὶ ὁ χαριζόμενος τούτῳ. Ὁμοίως καὶ ἐγκρατὴς καὶ ἀκρατὴς λέγεται, καθόσον ἐπικρατεῖ ἢ μὴ ἐπικρατεῖ ὁ νοῦς, ἐπειδὴ ἕκαστος εἶνε κυρίως τοῦτο, ὁ νοῦς· διὰ τοῦτο καὶ πράξεις καὶ πεπραγμένα ἑκάστου ἔργα ἑκουσίως εἶνε τὰ μετὰ λόγου κυρίως. Ὁ ἐπιεικὴς λοιπὸν τοῦτο μάλιστα ἀγαπᾷ, τὸν νοῦν· διαφέρει δὲ τοσοῦτον τοῦ πρὸς ὄνειδος λεγομένου φιλαύτου, ὅσον διαφέρει τὸ κατὰ λόγον ζῆν τοῦ κατὰ πάθος καὶ τὸ ὀρέγεσθαι τοῦ καλοῦ ἢ τοῦ δοκοῦντος.

Ὅθεν τοὺς περὶ τὰς καλὰς πράξεις διαφερόντως σπουδάζοντας πάντες ἐπαινοῦσι· συμβαίνει δὲ ἐν τούτοις καὶ τόδε· ἐνῷ πάντες ἁμιλλῶνται πρὸς τὸ καλὸν καὶ ἕκαστος διατείνεται νὰ πράττῃ τὰ κάλλιστα, γίνονται κοινῶς τε πᾶσι τὰ δέοντα καὶ ἰδίᾳ ἑκάστῳ τὰ μέγιστα ἀγαθά, ἐπειδὴ ἡ ἀρετὴ τοιοῦτον τυγχάνει ὂν χρῆμα, ὠφελεῖ καὶ ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ τοὺς πάντας· διὸ ὁ μὲν ἀγαθὸς δέον νὰ εἶνε φίλαυτος· ἀλλ' ὁ μοχθηρὸς οὐχί· διότι καὶ ἑαυτὸν βλάπτει καὶ τοὺς ἄλλους, ἑπόμενος εἰς φαῦλα πάθη.

Ἐπὶ τούτοις παρατηρεῖ καὶ τοῦτο, ὅτι ἐν τῷ μοχθηρῷ ἀνθρώπῳ ὑπάρχει διαφωνία· μεταξὺ τοῦ *ὃ δεῖ πράττειν καὶ ὃ πράττει*, ἐνῷ *ὁ ἀγαθὸς πράττει ἃ δεῖ πράττειν*· διότι ὁ νοῦς αἱρεῖται τὸ βέλτιστον ἑαυτῷ· ἐπικρατεῖ δὲ ὁ νοῦς παρὰ τῷ ἀγαθῷ ἢ ἄλλως ὁ ἀγαθὸς πειθαρχεῖ τῷ νῷ.

Προσέτι λέγει ὅτι ὁ σπουδαῖος πολλὰ πράττει ἕνεκα τῶν φίλων καὶ ἕνεκα τῆς πατρίδος, ὑπὲρ ὧν καὶ ἐν ἀνάγκῃ ὑπεραποθνήσκει· ὁ σπουδαῖος παραιτεῖται καὶ χρήματα καὶ τιμὰς καὶ ὅλως τὰ περιμάχητα ἀγαθά, περιποιούμενος ἑαυτῷ τὸ καλόν, (—ἡ ὑπερτάτη ἰδέα εἶνε τὸ καλόν, ἣν λατρεύουσιν οἱ Ἕλληνες—) διότι καλαὶ ἠθικῶς αἱ τοιαῦται πράξεις καὶ θαυμάσιαι· προτιμᾷ λοιπὸν ὁ τοιοῦτος μίαν πρᾶξιν καλὴν καὶ μεγάλην, οἷα τὸ ὑπὲρ πατρίδος ἀποθνήσκειν, ἢ πολλὰς καὶ μικράς· καὶ χρήματα ἀφίνουσι τοῖς φίλοις πλείω, ὅτε ὁ μὲν φίλος χρήματα ἀποκτᾷ, αὐτὸς δὲ τὸ καλόν, ὃ ἐστι τὸ μεῖζον ἀγαθὸν ἀπονέμει ἑαυτῷ· καὶ περὶ τὰς τιμὰς καὶ ἀρχὰς ὁμοίως τὸν αὐτὸν τρόπον· διὰ ταῦτα καὶ εὐλόγως λέγεται σπουδαῖος, ἐπειδὴ ἀντὶ πάντων αἱρεῖται τὸ καλόν. Καὶ πράξεις δὲ ἐνίοτε ἀφίνει τῷ φίλῳ νὰ πράξῃ, ἐπειδὴ εἶνε κάλλιον νὰ γίνηται αἴτιος τῷ φίλῳ ἀντὶ νὰ πράξῃ αὐτὸς ταύτας.

Συμπεραίνων τὴν θεωρίαν ταύτην λέγει ὅτι ὁ σπουδαῖος ἐν ἅπασι τοῖς ἐπαινετοῖς φαίνεται ἀπονέμων ἑαυτῷ πλέον τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ. Καλλίστη ἡ τοιαύτη φιλαυτία, (—ἣν καὶ ἀληθῆ φιλοτιμίαν εἴποι τις ἄν—)!

Εἶτα ζητεῖται, ἂν ὁ εὐδαίμων ἔχῃ χρείαν φίλων ἢ μή. Κρίνει δὲ ἄτοπον ὁ εὐδαίμων ἔχων πάντα τὰ ἀγαθὰ νὰ στερῆται φίλων, ἀφοῦ τὸ ἔχειν φίλους δοκεῖ μέγιστον ἀγαθὸν τῶν ἐκτός. Πλὴν τούτου ἐπειδὴ τὸ εὖ ποιεῖν εἶνε ἴδιον τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τῆς ἀρετῆς, θὰ ἔχῃ ὁ σπουδαῖος οὓς θὰ εὐεργετήσῃ καὶ τούτους προτιμότερον φίλους ἢ ξένους· ἀλλ' ἐκτὸς τούτου καὶ ἄτοπον νομίζει τὸ νὰ εἶνε μονώτης ὁ μακάριος· διότι ὁ ἄνθρωπος φύσει εἶνε πολιτικὸς καὶ κοινωνικός, ὥστε οὐδεὶς θὰ ἤθελεν ἐκλέξει πάντα τὰ ἀγαθὰ νὰ ἔχῃ καθ' ἑαυτὸν καὶ μόνος. Ἆρα ἔχει ἀνάγκην φίλων καὶ ὁ εὐδαίμων· ἀλλ' οὐχὶ φίλων διὰ τὸ χρήσιμον ἢ τὸ ἡδύ· διότι ἅπας ὁ βίος αὐτοῦ ὢν ἡδὺς ἐπεισάκτου ἡδονῆς χρείαν δὲν ἔχει· ἀλλὰ φίλων κατ' ἀρετήν· διότι ἡ εὐ-

δαιμονία εἶνε ἐνέργειά τις· ἡ ἐνέργεια δὲ γίνεται καὶ δὲν ὑπάρχει ὡς τι κτῆμα. Ἐπειδὴ λοιπὸν τὸ εὐδαιμονεῖν συνίσταται εἰς τὸ ζῆν καὶ ἐνεργεῖν, καὶ τοῦ ἀγαθοῦ ἡ ἐνέργεια σπουδαία καὶ ἡδεῖα, ἐπειδὴ δὲ μᾶλλον τοὺς πλησίον δυνάμεθα νὰ θεωρῶμεν καὶ τὰς πράξεις αὐτῶν ἢ ἑαυτούς, αἱ δὲ πράξεις τῶν σπουδαίων φίλων ἡδεῖαι τοῖς ἀγαθοῖς, διὰ ταῦτα ὁ μακάριος καὶ εὐδαίμων φανερὸν ὅτι χρείαν ἔχει φίλων τοιούτων, ὧν νὰ θεωρῇ ἡδέως τὰς πράξεις καὶ μεθ' ὧν νὰ συνεργάζηται, ἐνῷ μονώτης νὰ ἐνεργῇ καθ' ἑαυτὸν συνεχῶς δὲν εἶνε εὔκολον· ἀλλὰ καὶ χαίρει ὁ σπουδαῖος, καθ' ὃ σπουδαῖος, ἐπὶ ταῖς κατ' ἀρετὴν πράξεσι καὶ δυσχεραίνει ταῖς ἀπὸ κακίας, ὡς ὁ μουσικὸς ἥδεται τοῖς καλοῖς μέλεσι καὶ ἐπὶ τοῖς φαύλοις λυπεῖται· ἔπειτα καὶ ἄσκησίς τις γίνεται τῆς ἀρετῆς ἐκ τῆς μετὰ τῶν ἀγαθῶν συμβιώσεως. Ἐνδιατρίβων ἐν τῇ θεωρίᾳ ταύτῃ προστίθησιν ὅτι καὶ φύσει ὁ σπουδαῖος αἱρεῖται τὸν σπουδαῖον φίλον· διότι ὡς συναισθάνεται καὶ νοεῖ ὅτι ζῇ καὶ ἐστί, καὶ ἥδεται ἐπὶ τούτῳ, ὡς ἀγαθῷ, οὕτω συναισθάνεται καὶ περὶ τοῦ φίλου ὅτι ὑπάρχει καὶ ζῇ, ὅπερ γίνεται ἐν τῷ συζῆν καὶ ἐν κοινωνίᾳ λόγων καὶ διανοίας· διότι ἄλλος ἐγὼ ὁ φίλος. Συνάγει λοιπὸν ὅτι ἔχει χρείαν φίλου καὶ ὁ κατὰ τὰ ἄλλα εὐδαίμων καὶ μακάριος.

Ἐπειδὴ δὲ χρήζομεν φίλων, ζητεῖται νῦν ἂν πολλοὺς ποιητέον φίλους ἢ ὀλίγους: ἐπειδὴ τὸ συζῆν καὶ διημερεύειν ὥρισεν ἀναγκαῖον τῇ φιλίᾳ καὶ ἐπειδὴ οἱ φίλοι πρός τινα ἢ πρὸς ἀλλήλους δέον νὰ εἶνε φίλοι, συνάγει ὅτι θὰ ἔχῃ καλῶς νὰ μὴ ζητῇ τις νὰ εἶνε πολυφιλώτατος· ἀλλὰ τοσούτους νὰ ἔχῃ φίλους, ὅσοι ἱκανοὶ εἰς τὸ συζῆν· ἀλλ' οὐδὲ φαίνεται δυνατὸν νὰ εἶνέ τις πολλῶν σφόδρα φίλος, ὡς οὐδὲ νὰ ἐρᾷ πλειόνων. Τοιαῦται δὲ καὶ αἱ ὑμνούμεναι φιλίαι. Οἱ δὲ πολύφιλοι καὶ πᾶσιν οἰκείως ἐντυγχάνοντες πρὸς οὐδένα φίλοι ἄλλως πλὴν πολιτικῶς. Πολιτικῶς λοιπόν, λέγει, εἶνε δυνατὸν νὰ εἶνέ τις φίλος πρὸς πολλούς, ἀρκεῖ τις ἄρα νὰ εὕρῃ καὶ ὀλίγους δι' ἀρετὴν καὶ δι' ἑαυτούς.

Τελευταῖον διαπορεῖται πότερον ἐν εὐτυχίαις δεῖ μᾶλλον φίλων ἢ ἐν ἀτυχίαις· διότι καὶ οἱ ἀτυχοῦντες χρείαν ἔχουσιν ἐπικουρίας καὶ οἱ εὐτυχοῦντες συντρόφων καὶ οὓς θὰ εὐεργετήσωσι· διότι βούλονται τοῦτο· ἐν ἀμφοτέραις ἄρα ταῖς περιστάσεσι δεῖ φίλων· ἀλλ' ἐν ταῖς ἀτυχίαις μὲν εἶνε ἀναγκαιότερον τὸ ἔχειν φίλους, ἐν δὲ ταῖς εὐτυχίαις κάλλιον. Ζητητέοι δὲ βεβαίως οἱ ἐπιεικεῖς· διότι προτιμότερον τὸ εὖ ποιεῖν τούτους καὶ τὸ μετὰ τούτων διάγειν. Καὶ αὐτὴ ἡ παρουσία τῶν φίλων ἔν τε εὐτυχίαις καὶ ἐν ἀτυχίαις εἶνε ἡδεῖα· αὐτὸ τὸ ὁρᾶν τοὺς φίλους ἤδη εἶνε ἡδὺ καὶ μάλιστα τῷ ἀτυχοῦντι, συντελοῦν πως εἰς τὸ μὴ λυπεῖσθαι· παραμυθητικὸν ὁ φίλος καὶ τῇ ὄψει καὶ τῷ λόγῳ. Ὡσαύτως καὶ ἐν ταῖς εὐτυχίαις ἡ παρουσία τῶν φίλων ἡδεῖα, ὑπονοουμένου ὅτι ἥδονται ἐπὶ τοῖς ἀγαθοῖς αὐτοῦ. Φαίνεται δὲ ὅτι πρέπει νὰ καλῇ τις τοὺς φίλους ἐν μὲν ταῖς εὐτυχίαις προθύμως, ὀλιγώτερον δὲ ἐν ταῖς ἀτυχίαις· διότι ὅσον δυνατὸν ὀλιγώτερον πρέπει νὰ μεταδώσῃ τις πρὸς τοὺς φίλους τῶν κακῶν καὶ λυπηρῶν· ἀλλ' ἐκ μέρους τῶν φίλων ἁρμόζει τὸ ἀνάπαλιν, πρὸς μὲν τὸν ἀτυχοῦντα προθύμως καὶ ἄκλητος πορευόμενος νὰ φανῇ αὐτῷ χρήσιμος, ὡς φίλος, πρὸς δὲ τὸν εὐτυχοῦντα προθύμως μέν, ὅπως συνεργάζηται μετ' αὐτοῦ, βραδέως δὲ πρὸς εὐπάθειαν καὶ ἀπόλαυσιν· διότι οὐ καλὸν τὸ προθυμεῖσθαι εἰς τὸ ὠφελεῖσθαι. Ἆρα ἡ παρουσία τῶν φίλων ἐν ἅπασι φαίνεται αἱρετή. Ἡ δὲ φιλία τῶν ἐπιεικῶν γίνεται ἐπιεικὴς συναυξανομένη ταῖς ἀναστροφαῖς καὶ ὁμιλίαις· γίνονται δὲ καὶ βελτίονες ἑαυτῶν οἱ τοιοῦτοι φίλοι *ἐνεργοῦντες* καὶ ἀλλήλους *διορθοῦντες*. — Τοιαῦτα ἐν δυσὶ βιβλίοις μετὰ τοσαύτης ἀκριβολογίας καὶ βαθείας παρατηρήσεως καὶ συνεχῶν πολλάκις ἐπαναλήψεων λέγει περὶ φιλίας ἢ ἀγάπης, οἵα παρατηρεῖται ὑπάρχουσα ἐν τοῖς ἀνθρώποις.

Μετὰ τὰ περὶ φιλίας διερευνᾷ τὰ περὶ ἡδονῆς καθ' ὅλου τῆς ὑψίστης καὶ τῆς εὐδαιμονίας, ὡς τοῦ ἄκρου ἀγαθοῦ, ἀφ' οὗ καὶ ὡρμήθη τὸ πρῶτον καὶ ὅπερ τίθεται ὁ τελειότατος τοῦ ἀνθρώπου σκοπός, τὸ τέλος τὸ τελειότατον τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, *ὁ προορισμὸς αὐτοῦ*, κατὰ τὸν φιλόσοφον.

Ἡ ἡδονή, λέγει, φαίνεται σύμφυτος τῷ ἀνθρώπῳ· διὸ καὶ μέγιστον πρὸς τὴν ἀρετὴν τοῦ ἤθους, πρὸς τὸ *ἐθίζεσθαι τὰ καλά*, εἶνε τὸ χαίρειν οἷς δεῖ καὶ μισεῖν ἃ δεῖ. Ταῦτα δέ, λέγει, τὰ συναισθήματα πληροῦσι πάντα τὸν βίον: τὰ ἡδέα προαιροῦνται οἱ ἄνθρωποι, τὰ λυπηρὰ φεύγουσιν. Ἀλλὰ τί εἶνε ἡ ἡδονή; Διεξέρχεται τὰς διαφόρους περὶ τούτου γνώμας καὶ πρῶτον ἀναφέρει ὅτι ὁ Εὔδοξος, φιλόσοφος καὶ ἀστρονόμος καὶ γεωγράφος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἐνόμιζε τὴν ἡδονὴν αὐτὸ τὸ ἀγαθόν· διότι πάντα καὶ ἄλογα καὶ ἄλογα ἐφίενται αὐτῆς· ὅ,τι εἶνε εἰς πάντας ἀγαθὸν καὶ οὗ

πάντες ἐφίενται, τοῦτο συνεπέρανεν ὅτι εἶνε τὸ ἀγαθόν. Οἱ λόγοι δὲ αὐτοῦ, λέγει, ἐπιστεύοντο μᾶλλον, διότι αὐτὸς ἐφαίνετο σώφρων καὶ ἐπομένως ἐνομίζετο ὅτι οὐχὶ ὡς φίλος τῆς ἡδονῆς λέγει ταῦτα, ἀλλ' ὅτι οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα· ἐνίσχυε δὲ τὴν ἀπόφανσιν ταύτην περὶ τῆς ἡδονῆς ἐκ τοῦ ἐναντίου συναισθήματος τῆς λύπης.

Εἶτα συζητήσας καὶ τὰς τῶν ἄλλων περὶ ἡδονῆς γνώμας ἀποφαίνεται ὅτι ἡ ἡδονὴ οὔτε τὸ ἀγαθὸν εἶνε οὔτε πᾶσα ἡδονὴ αἱρετή· ὅτι ὑπάρχουσί τινες ἡδοναὶ καθ' ἑαυτὰς αἱρεταί, διαφέρουσαι τῷ εἴδει ἢ τῷ ἀφ' οὗ γίνονται, ὡς *αἱ ἡδοναὶ* ἀπὸ τῶν καλῶν καὶ *αἱ ἡδοναὶ* ἀπὸ τῶν αἰσχρῶν, καὶ *ἡδονὴ* ἡ τοῦ δικαίου, ἣν ἥδεται ὁ δίκαιος μόνος καὶ οὐδέποτε ὁ μὴ ὢν δίκαιος, καὶ *ἡ ἡδονὴ* τοῦ μουσικοῦ, ἣν ἀδύνατον νὰ αἰσθανθῇ ὁ μὴ ὢν μουσικὸς καὶ οὕτως ἐπὶ τῶν ἄλλων. Αὕτη λοιπὸν καθ' ἑαυτὴν ἡ ἡδονὴ δὲν εἶνε τὸ ἀγαθὸν οὐδὲ πᾶσα ἡδονὴ εἶνε λόγου ἀξία· διότι τίς θὰ προῃρεῖτο νὰ ζῇ, διὰ βίου ἔχων διάνοιαν παιδίου, ἡδόμενος ἐφ' οἷς τὰ παιδία;

Ἔπειτα ζητῶν νὰ ὁρίσῃ τὴν οὐσίαν αὐτῆς καὶ τὴν ποιότητα, λέγει ὅτι εἶνε ὅλον τι παραβάλλων αὐτὴν πρὸς τὴν ὅρασιν καὶ ἀποφαινόμενος, ὅτι ὡς αὕτη (ἡ ὅρασις) τελεία ἐστὶ καὶ οὐδενὸς ἐνδεής, ὃ γενόμενον ὕστερον θὰ συναπετέλει αὐτῆς τὸ εἶδος, οὕτω καὶ ἡδονὴν δὲν ἔχει τις, δεχομένην αὔξησιν καὶ τελειοποίησιν σὺν τῷ χρόνῳ· εἶνε ἄρα ὅλον τι· διότι τὸ ἐν τῷ νῦν χρόνῳ εἶνε ὅλον τι. Ὡς τοιαύτη δὲ οὐδὲ κίνησις εἶνε ἡ ἡδονή· διότι ἡ κίνησις πᾶσα ἐν χρόνῳ· οὐδὲ γένεσις· διότι τὸ γινόμενον ἐξ ἀτελοῦς τελειοῦται· ὅπως οὐδὲ ἡ ὅρασις οὐδὲ ἡ στιγμὴ οὐδὲ ἡ μονὰς οὔτε κίνησις εἶνε οὔτε γένεσις, οὕτω καὶ ἡ ἡδονή. Ἐπειδὴ δὲ πᾶσα αἴσθησις ἐν γένει ἐνεργεῖ πρὸς τὸ αἰσθητόν, ἡ δὲ εὖ διακειμένη αἴσθησις ἐνεργεῖ κατ' ἐντέλειαν πρὸς τὸ κάλλιστον τῶν ὑπὸ τὴν αἴσθησιν· καθ' ἕκαστον δὲ βελτίστη εἶνε ἡ ἐνέργεια τοῦ ἄριστα διακειμένου πρὸς τὸ κράτιστον τῶν ὑφ' αὑτήν, διὰ τοῦτο αὕτη ἡ ἐνέργεια εἶνε ἡ τελειοτάτη καὶ ἡδίστη· διότι πᾶσαν αἴσθησιν συνοδεύει ἡδονή, ὁμοίως κατά τε διάνοιαν καὶ (θεωρίαν) ἐποπτείαν· ἡ δὲ τελειοτάτη αἴσθησις εἶνε καὶ ἡδίστη. Ὅτι δὲ καθ' ἑκάστην αἴσθησιν γίνεται ἡδονὴ φανερόν· ὁράματα καὶ ἀκούσματα εἶνε ἡδέα καὶ μάλιστα ὅταν ἡ αἴσθησις εἶνε κρατίστη καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἐνεργῇ. Τελειοῖ δὲ τὴν ἐνέργειαν ἡ ἡδονή, ὡς τι ἐπιγινόμενον τέλος. Ἐν ὅσῳ λοιπὸν τὸ αἰσθητὸν ἢ νοητὸν εἶνε ὁποῖον δεῖ, καὶ τὸ κρίνον ἢ θεωροῦν ὁμοίως, θὰ ὑπάρχῃ ἡ ἡδονὴ ἐν τῇ ἐνεργείᾳ. Ἀλλὰ διὰ τί συνεχῶς δὲν ἥδεταί τις; διότι ἀδύνατον συνεχῶς τὰ ἀνθρώπινα νὰ ἐνεργῶσιν· ἐπομένως οὐδὲ ἡδονὴ γίνεται συνεχής· διότι αὕτη ἕπεται τῇ ἐνεργείᾳ. Διὰ τοῦτο καὶ τὰ καινὰ τέρπουσι· κατόπιν δὲ οὐχὶ πλέον ὁμοίως· διότι εἰς τὰ καινὰ τὸ πρῶτον προσκαλεῖται ἡ διάνοια καὶ ἐνεργεῖ κατ' ἐπίτασιν, ἔπειτα γίνεται ἡ ἐνέργεια παρημελημένη· διὸ καὶ ἡ ἡδονὴ ἀμαυροῦται. Ὀρέγονται δὲ οἱ ἄνθρωποι τῆς ἡδονῆς ταύτης οὕτως ὡς ὀρέγονται τοῦ ζῆν· διότι ἡ ζωὴ εἶνε ἐνέργειά τις· ἕκαστος δὲ ἐνεργεῖ ζῶν περὶ ἐκεῖνα, ἃ καὶ μάλιστα ἀγαπᾷ, οἷον ὁ μουσικὸς περὶ τὰ μέλη, ὁ φιλομαθὴς περὶ τὰ θεωρήματα τῇ διανοίᾳ καὶ οὕτω καθεξῆς. Οὕτω θεωρεῖ τὴν ἡδονὴν συνεζευγμένην τῇ ἐνεργείᾳ καὶ τῇ ζωῇ· ἄνευ ἐνεργείας οὐ γίνεται ἡδονή, πᾶσαν δὲ ἐνέργειαν τελειοῖ ἡ ἡδονή.

Εἶτα παρατηρεῖ ὅτι αἱ ἡδοναὶ διαφέρουσι καὶ κατ' εἴδος, ὡς τὰ φυσικὰ ὄντα καὶ τὰ τῆς τέχνης· καὶ δὴ διαφέρουσι, λέγει, αἱ ἡδοναὶ τῆς διανοίας τῶν ἡδονῶν τῶν κατὰ τὰς αἰσθήσεις· καὶ αὗται πάλιν ἀπ' ἀλλήλων κατ' εἶδος· παρατηρεῖ πρὸς τούτοις ὅτι καὶ τὴν ἐνέργειαν συναύξει ἡ οἰκεία ἡδονή· οἷον γεωμετρικοὶ γίνονται οἱ χαίροντες τῷ γεωμετρεῖν· ὁμοίως δὲ καὶ φιλόμουσοι καὶ φιλοικοδόμοι· προσέτι αἱ ἀφ' ἑτέρων ἡδοναὶ ἐμποδίζουσιν ἄλλας ἐνεργείας· οἷον οἱ φίλαυλοι ἀδυνατοῦσι νὰ προσέχωσιν εἰς τοὺς λόγους, ἐὰν κατακούσωσιν αὐλοῦντος· φθείρει ἄρα ἡ ἡδονὴ ἡ κατὰ τὴν αὐλητικὴν τὴν περὶ τὸν λόγον ἐνέργειαν· τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ ὅταν τις περὶ δύο ἐνεργῇ· ἡ ἡδίων ἐνέργεια ἐκκρούει τὴν ἑτέραν· καθόσον δὲ διαφέρουσιν αἱ ἐνέργειαι κατὰ τὴν ἀγαθότητα καὶ φαυλότητα αὐτῶν, καὶ αἱ μὲν εἶνε αἱρεταί, αἱ δὲ φευκταί, κατὰ τοσοῦτον ὁμοίως καὶ αἱ ἡδοναί: ἡ μὲν ἡδονὴ ἡ οἰκεία τῇ σπουδαίᾳ ἐνεργείᾳ ἀγαθή, ἡ δὲ τῇ φαύλῃ μοχθηρά, καὶ αἱ ἐπιθυμίαι τῶν καλῶν μὲν ἐπαινεταί, τῶν δὲ αἰσχρῶν ψεκταί. Διακρίνει δὲ τὴν ἡδονὴν καὶ τῆς διανοίας καὶ τῆς αἰσθήσεως· οὔτε διάνοια εἶνε ἡ ἡδονή, λέγει, οὔτε αἴσθησις· ἀλλὰ συνοδεύει αὐτὰς καὶ δὲν χωρίζεται· πλὴν ἄλλη ἡ ἡδονὴ τῆς ὁράσεως καὶ ἄλλη ἡ τῆς ἀφῆς καὶ τῆς ἀκοῆς, ἄλλαι δὲ αἱ ἡδοναὶ περὶ τὴν διάνοιαν. Φαίνεται δὲ εἰς ἕκαστον ζῶον καὶ ἡδονὴ οἰκεία, ὥσπερ καὶ ἔργον· ἐπὶ δὲ τῶν ἀνθρώπων διαλλάττουσιν αἱ ἡδοναὶ οὐχὶ ὀλίγον· διότι τὰ αὐτὰ ἄλλους μὲν

λυποῦσιν, ἄλλους δὲ τέρπουσι· καὶ ἄλλοις μὲν εἶνε λυπηρὰ καὶ μισητά, ἅτινα εἰς ἄλλους εἶνε ἡδέα καὶ ἀγαπητά· ὡς καὶ ἐπὶ τῶν γλυκέων τῇ γεύσει· διότι τὰ αὐτὰ δὲν φαίνονται ὁμοίως τῷ πυρέσσοντι καὶ τῷ ὑγιεῖ καὶ οὕτω καθεξῆς· ὥστε ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου μέτρον ἑκάστου εἶνε ἡ ἀρετὴ καὶ ὁ ἀγαθός: ἀληθεῖς ἡδοναί εἶνε αἱ φαινόμεναι τοιαῦται τῷ σπουδαίῳ καὶ ἡδέα οἷς χαίρει οὗτος. Ἀλλ' ἂν φαίνωνται ἡδέα εἴς τινας, ὅσα εἶνε τῷ ἀγαθῷ καὶ τῷ σπουδαίῳ δυσάρεστα, διὰ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ θαυμάζωμεν· διότι πολλαί, λέγει, αἱ φθοραὶ καὶ λύμαι τῶν ἀνθρώπων· ὥστε τὰ τοιαῦτα δὲν εἶνε ἡδέα εἰμὴ τοῖς διεφθαρμένοις. Ἔπειτα διερευνᾷ ποία τῶν καλῶν ἡδονῶν εἶνε ἡ τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἂν μία ἢ πλείονες αἱ τοῦ τελείου καὶ μακαρίου ἀνδρός. Οὕτω μεταβαίνει εἰς τὸ περὶ εὐδαιμονίας. Τὴν εὐδαιμονίαν τίθησιν ἐνέργειαν, ὡς ὥρισεν ἤδη αὐτὴν *ἐνέργειαν* τῆς ψυχῆς κατ' ἀρετὴν τελείαν· ἐπειδὴ δὲ τῶν ἐνεργειῶν αἱ μὲν ἀναγκαῖαι καὶ δι' ἕτερα αἱρεταί, αἱ δὲ καθ' ἑαυτάς, δῆλον ὅτι ἡ εὐδαιμονία εἶνε ἐνέργεια τῶν καθ' ἑαυτὰς αἱρετῶνκαὶ οὐχὶ τῶν δι' ἄλλο τι· διότι ἡ εὐδαιμονία οὐδενὸς τυγχάνει οὖσα ἐνδεής, ἀλλ' εἶνε αὐτάρκης. Ζητεῖται νῦν τίνες αἱ καθ' ἑαυτὰς αἱρεταὶ ἐνέργειαι, ἀφ' ὧν, λέγει, μηδὲν ἐπιζητοῦμεν παρὰ τὴν ἐνέργειαν. Τοιαῦται δὲ εἶνε αἱ κατ' ἀρετὴν πράξεις, οἷον τὸ τὰ καλὰ καὶ σπουδαῖα πράττειν. Ἐνταῦθα προβάλλεται ἡ ἔνστασις, ὅτι καὶ αἱ ἐνέργειαι τῶν παιδιῶν εἶνε καθ'ἑαυτὰς αἱρεταί· διότι οὐδὲν ἄλλο ἐπιζητοῦμεν παρὰ τὴν ἐνέργειαν, ὡς πράττουσιν οἱ πολλοὶ τῶν εὐδαιμονιζομένων (τῶν εὐτυχούντων), ἀλλὰ τὴν ἔνστασιν ταύτην ἀναιρεῖ ἐπιφέρων ὅτι σπουδαῖαι ἐνέργειαι εἶνε αἱ τῆς ἀρετῆς καὶ τοῦ νοὸς καὶ ὅτι οἱ χαίροντες τοιαύταις ἡδοναῖς ταῖς ἐκ τῶν παιδιῶν εἶνε ἄγευστοι εἰλικρινοῦς καὶ ἐλευθερίου ἡδονῆς· μόνα δὲ τὰ τίμια καὶ ἡδέα τῷ σπουδαίῳ ταῦτα εἶνε τοιαῦτα· τὸ δὲ παίζειν εἶνε καλόν, ὅπως τις σπουδάζῃ, οἷον εἰς ἀνακούφισιν καὶ ἐνίσχυσιν πρὸς τὴν σπουδαίαν ἐνέργειαν· διότι ἀδύνατον συνεχῶς νὰ ἐργάζηταί τις· τῶν δὲ σωματικῶν ἡδονῶν δύναται καὶ ἀνδράποδον ν' ἀπολαύσῃ οὐχ ἧττον τοῦ ἀρίστου ἀνθρώπου· ἀλλ' εὐδαιμονίας οὐδεὶς τῶν ἀνδραποδώδη βίον βιούντων.

Ἐπανερχόμενος αὖθις εἰς τὸν ὁρισμὸν τῆς εὐδαιμονίας, ὅτι εἶνε κατ' ἀρετὴν ἐνέργεια, καὶ ἐπιλέγων, ὅτι εὔλογον εἶνε κατὰ τὴν κρατίστην ἀρετήν, ἐρωτᾷ τίς εἶνε αὕτη ἡ κρατίστη ἀρετή, καὶ τοιαύτην εὑρίσκει ἀναντιρρήτως τὴν ἀρετὴν τοῦ *ἐν ἡμῖν ἀρίστου*. Εἴτε λοιπὸν ὁ νοῦς εἶνε τοῦτο τὸ ἄριστον εἴτε ἄλλο τι, ὃ κατὰ φύσιν φαίνεται ὅτι ἄρχει καὶ ἡγεῖται, ἔχον ἔννοιαν περὶ καλοῦ καὶ θείου, ἤτοι τὴν ἰδέαν τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ, εἴτε θεῖον ὄν καὶ αὐτὸ καὶ ὡς ἐκ τῆς συγγενείας δυνάμενον νὰ ἔχῃ τὴν ἰδέαν τοῦ θείου, εἴτε τέλος εἶνε τῶν ἐν ἡμῖν τὸ θειότατον, τούτου ἡ ἐνέργεια κατὰ τὴν οἰκείαν καὶ αὐτῷ ἁρμόζουσαν ἀρετὴν θὰ εἶνε ἡ τελεία εὐδαιμονία· αὕτη δὲ εἶνε ἄρα θεωρητική. Συμφωνεῖ τοῦτο καὶ πρὸς τὰ πρότερον εἰρημένα καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν· διότι ἡ νοητικὴ αὕτη ἐνέργεια εἶνε τῳόντι κρατίστη, καθόσον καὶ ὁ νοῦς εἶνε τὸ κράτιστον τῶν ἐν ἡμῖν καὶ πάντων τῶν γνωστῶν, περὶ ἃ ὁ νοῦς· ἔπειτα καὶ συνεχεστάτη ἡ ἐνέργεια αὕτη· διότι μᾶλλον *δυνάμεθα θεωρεῖν*, λέγει, συνεχῶς ἢ ὅ,*τι ἄλλο πράττειν*· καὶ ἡ κατὰ τὴν σοφίαν ἡδονὴ ἡδίστη πασῶν τῶν κατ' ἀρετὴν ἐνεργειῶν· καὶ φαίνεται τῳόντι ὅτι ἡ σοφία ἔχει θαυμαστὰς ἡδονὰς κατὰ τὴν ἁγνότητα καὶ τὴν βεβαιότητα· ἔπειτα παρατηρεῖ ὅτι ἡ αὐτάρκεια ὑπάρχει ἐν τῇ θεωρίᾳ, ἡ δὲ εὐδαιμονία εἶνε αὐτάρκης· διότι τῶν μὲν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων, λέγει, πάντες δέονται, καὶ σοφοὶ καὶ δίκαιοι καὶ λοιποί. Ἐάν τις λοιπὸν ἔχῃ μὲν τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα ἱκανά, ὁ δίκαιος μὲν δεῖται πλὴν τούτων καὶ πρὸς οὓς θὰ δικαιοπραγήσῃ καὶ μεθ' ὧν· ὁμοίως καὶ ὁ σώφρων καὶ ὁ ἀνδρεῖος καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστος· ὁ δὲ σοφὸς καὶ καθ' ἑαυτὸν ὢν δύναται νὰ θεωρῇ καὶ νὰ ἐργάζηται διανοητικῶς, καὶ ὅσῳ σοφώτερος, τόσῳ μᾶλλον, ἴσως μὲν ἔχων συνεργοὺς κάλλιον, ἀλλ' ὅμως αὐταρκέστατα πάντοτε.

Ἔπειτα ἐπάγει καὶ τὴν παρατήρησιν, ὅτι ἡ σοφία μόνη ἀγαπᾶται αὐτὴ δι' ἑαυτήν· διότι ἀπ' αὐτῆς οὐδὲν γίνεται ἢ ἡ θεωρία· ἀπὸ δὲ τῶν πρακτῶν ζητοῦμέν τι παρὰ τὴν πρᾶξιν ἢ πλειότερον ἢ ὀλιγώτερον. Ἄλλο χαρακτηριστικὸν τῆς εὐδαιμονίας τίθησι τὴν σχολήν· διότι αὕτη νομίζεται τέλος τῶν πράξεων καὶ τῶν πόνων, καθόσον καὶ ἀσχολούμεθα, ἵνα σχολάζωμεν (—περίεργος ἡ παρατήρησις αὕτη τοῦ φιλοσόφου· ἄλλως ἡ σχολὴ καὶ ἡ παῦλα θεωρεῖται ὡς κατὰ φύσιν ἀναγκαία πρὸς ἀναψυχὴν καὶ ἐνίσχυσιν τῶν δυνάμεων. Ποίαν ἄρα σχολὴν ἐννοητέον, ἀφοῦ ὅλος ὁ βίος ἐνταῦθα εἶνε ἀγών; πρόδηλον τὴν τοῦ θεωρητικοῦ βίου· —) καὶ πολεμοῦμεν ἵνα εἰρήνην ἄγωμεν. Ἆρα τῶν μὲν πρακτικῶν ἀρετῶν αἱ ἐνέργειαι εἶνε περὶ τὰ πολιτικά, κοινωνικὰ καὶ πολεμικά, καὶ αὗται αἱ πράξεις φαίνονται ἄσχολοι· αἱ πολεμικαὶ μάλιστα παντελῶς· ἀλλὰ καὶ ὁ βίος τοῦ πολιτικοῦ ἄσχολος, ἐπειδὴ περιποιεῖται ἑαυτῷ κατὰ τὸ πολιτεύεσθαι τιμὰς καὶ ἀρχὰς ἢ τὴν εὐδαιμονίαν ἑαυτῷ τε καὶ τοῖς πολίταις. Ἐὰν λοιπὸν αἱ πολιτικαὶ καὶ πολεμικαὶ πράξεις ἐξέχουσι μὲν κάλλει καὶ μεγέθει, εἶνε δὲ ἄσχολοι καὶ ἐφίενται τέλους τινὸς καὶ ἐπομένως δὲν εἶνε αἱρεταὶ δι' ἑαυτάς, ἡ ἐνέργεια τοῦ νοῦ καὶ κατὰ τὴν σπουδὴν διαφέρει, ἐπειδὴ εἶνε θεωρητικὴ καὶ παρ' αὐτὴν οὐδενὸς ἄλλου τέλους ἐφίεται, ἔχει δὲ τὴν οἰκείαν ἡδονήν, ἥτις καὶ αὐξάνει τὴν ἐνέργειαν. Ἆρα ἡ ἐνέργεια τοῦ *νοῦ* ἔχει καὶ τὸ αὐτάρκες καὶ τὴν σχολὴν καὶ τὸ ἀκαταπόνητον καὶ ὅσα ἄλλα ἀποδίδονται τῷ μακαρίῳ.

Αὕτη εἶνε βεβαίως ἡ τελεία εὐδαιμονία διὰ βίου μακροῦ ἐπεκτεινομένη· εἶνε δέ, λέγει, ὁ τοιοῦτος θεωρητικὸς βίος κρειττων ἢ κατὰ ἄνθρωπον, ὃ ἐστιν ὑπεράνθρωπος· διότι ὁ οὕτως εὐδαίμων δὲν θὰ ζῇ *καθ' ὃ ἄνθρωπος*, ἀλλὰ καθόσον *ἐνυπάρχει ἐν αὐτῷ θεῖόν τι*. Ὅσῳ λοιπὸν διαφέρει τοῦτο τὸ θεῖον τοῦ συνθέτου, ὅπερ δὴ καὶ φθείρεται, ἐνῷ τὸ ἁπλοῦν καὶ θεῖον οὐδαμῶς, τοσοῦτον διαφέρει καὶ ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ τῆς κατὰ τὴν ἄλλην ἀρετὴν ἐνεργείας. Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ νοῦς, λέγει, εἶνε θεῖον, παραβαλλόμενος πρὸς τὸν ἄλλον ἄνθρωπον, θεῖος ἄρα εἶνε καὶ ὁ κατ' αὐτὸν βίος, παραβαλλόμενος πρὸς τὸν ἀνθρώπινον βίον. Διὸ ὀφείλει ὁ ἄνθρωπος ἐφόσον ἐνδέχεται νὰ φρονῇ ἀθάνατα καὶ οὕτω νὰ διάγῃ, οὐχὶ δὲ θνητὰ ὡς θνητός· κατὰ πάντα νὰ ζῇ κατὰ τὸ κράτιστον τῶν ἐν αὐτῷ, τὸν νοῦν ἢ τὸν ὀρθὸν λόγον· διότι, λέγει, εἰ καὶ κατὰ τὸν ὄγκον ὁ ἄνθρωπος εἶνε μικρόν τι, ἀλλὰ κατὰ τὴν δύναμιν καὶ τὴν τιμιότητα πολὺ ὑπερέχει πάντων· καὶ ἕκαστος εἶνε κυρίως τοῦτο, ὁ νοῦς· διὸ ἄτοπον θὰ ἦτο, ὡς ἀποφαίνεται, ἂν μή τις προῃρεῖτο τὸν ἑαυτοῦ βίον, ἀλλά τινος ἄλλου, μὴ τὸν βίον τοῦ νοῦ καὶ τοῦ λόγου, ἀλλὰ τοῦ σώματος καὶ τοῦ συνθέτου. Καὶ οὐ μόνον οὗτος ὁ βίος εἶνε ὁ ἁρμόδιος τῷ ἀνθρώπῳ, ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ οἰκεῖον ἑκάστῳ τῇ φύσει εἶνε καὶ κράτιστον καὶ ἥδιστον, διὰ τοῦτο καὶ τῷ ἀνθρώπῳ ὁ κατὰ νοῦν βίος, ὁ θεωρητικός, εἶνε ὁ ἥδιστος καὶ κράτιστος, ἂν αὐτὸ (ὁ νοῦς) μάλιστα καὶ κυρίως εἶνε ὁ ἄνθρωπος· ἄρα ὁ κατὰ νοῦν βίος εὐδαιμονέστατος. Οὕτως ἔστησε τὸ ἰδεῶδες τῆς ἄκρας εὐδαιμονίας τοῦ ἀνθρώπου! Ἐντεῦθεν συγκρίνει αὐτὸν τὸν βίον τὸν θεωρητικὸν πρὸς τὸν πρακτικόν. Κατὰ δεύτερον λόγον εἶνε, λέγει, ὁ κατὰ τὴν ἄλλην ἀρετὴν βίος· διότι αἱ ἐνέργειαι κατ' αὐτὴν εἶνε ἀνθρωπικαί, ἤγουν τὰ δίκαια καὶ τὰ ἀνδρεῖα καὶ τὰ ἄλλα πράττομεν πρὸς ἀλλήλους ἐν συναλλαγαῖς καὶ χρείαις καὶ παντοίαις πράξεσι καὶ ἐν τοῖς πάθεσι κατὰ τὸ πρέπον· ἔπειτα ἕνια τούτων παρατηρεῖ ὅτι προέρχονται ἀπὸ τοῦ σώματος καὶ κατὰ πολλὰ αἱ ἠθικαὶ ἀρεταὶ εἶνε συνῳκειωμέναι πρὸς τὰ πάθη καὶ ἡ φρόνησις συνάπτεται μετὰ τῆς ἀρετῆς τοῦ ἤθους, ἐπειδὴ αἱ μὲν ἀρχαὶ τῆς φρονήσεως στηρίζονται εἰς τὰς ἠθικὰς ἀρετάς, τὸ δὲ ὀρθὸν τῶν ἠθικῶν ὁρίζεται κατὰ τὴν φρόνησιν, ἤτοι ἐκ τῶν καλῶν ἕξεων μορφοῦται ἡ φρόνησις, αὕτη δὲ ἀνδρωθεῖσα ὁρίζει καὶ ῥυθμίζει τὰ ἤθη· ἐν τέλει παρατηρεῖ ὅτι αἱ τοιαῦται ἀρεταὶ ἀναφέρονται πρὸς τὸ σύνθετον τοῦ ἀνθρώπου· διὰ ταῦτα ὁ κατ' αὐτὰς βίος εἶνε κατὰ ἄνθρωπον καὶ ἡ εὐδαιμονία ὁμοίως· ἀλλ' ἡ εὐδαιμονία τοῦ νοῦ εἶνε ἡ καθαρὰ καὶ ὑψίστη καὶ πάντων κεχωρισμένη. —Ὁποία πνευματικότης!—Τῷ ζῶντι βίον θεωρητικὸν οὐδεμία ὑπάρχει χρεία τῶν πράξεων· ἀλλὰ καὶ ἐμπόδια γίνονται αὗται ὡς πρὸς τὴν θεωρίαν· ἀλλ' ὅμως καθ' ὅσον εἶνε ἄνθρωπος καὶ ζῇ ἐν κοινωνίᾳ αἱρεῖται καὶ τὸ κατ' ἀρετὴν πράττειν *καὶ ἀνθρωπεύεσθαι*. Ἐπαναλαμβάνων δὲ νὰ ὀνομάζῃ τὴν τελείαν εὐδαιμονίαν θεωρητικὴν ἐνέργειαν παραβάλλει πρὸς τὸν βίον τῶν θεῶν· οἱ θεοὶ ζῶσι βεβαίως· ἀλλὰ τίς θὰ ἀποδώσῃ αὐτοῖς πράξεις δικαίας, ἀφοῦ δὲν συναλλάττονται; ἢ πράξεις ἐλευθερίους ἢ σωφροσύνης; οὐδεμία ἄλλη ὑπολείπεται αὐτοῖς ἐνέργεια ἢ ἡ θεωρία: ὥστε ἡ τοῦ Θεοῦ ἐνέργεια διαφέρουσα κατὰ τὴν μακαριότητα εἶνε θεωρητική, καὶ τῶν ἀνθρωπίνων ἡ ταύτῃ συγγενεστάτη εἶνε καὶ εὐδαιμονεστάτη. Ἐφόσον ἄρα τοῖς ἀνθρώποις ὑπάρχει ὁμοίωμά τι τῆς τοιαύτης θείας ἐνεργείας, ἐπὶ τοσοῦτον μετέχει ὁ ἄνθρωπος εὐδαιμονίας, ἐνῷ τῶν ἄλλων ζώων οὐδὲν εὐδαιμονεῖ, ἐπειδὴ οὐδαμοῦ μετέχει θεωρίας.

Ἀλλ' εὐδαιμονῶν ὁ ἄνθρωπος οὕτω τὴν καθαρωτάτην καὶ θείαν εὐδαιμονίαν, ἔχει ὅμως χρείαν, ὡς εἶπε καὶ ἐν ἀρχῇ, καὶ τῆς ἐκτὸς εὐημερίας, ἄνθρωπος ὤν· διότι ἡ φύσις δὲν εἶνε αὐτάρκης πρὸς τὸ θεωρεῖν· ἔχει χρείαν λοιπὸν καὶ τὸ σῶμα νὰ εἶνε ὑγιής, καὶ τροφὴ καὶ λοιπὴ θεραπεία νὰ ὑπάρχῃ. Ἀλλὰ δὲν νομίζει ὅτι πολλῶν καὶ μεγάλων θὰ ἔχῃ ἀνάγκην ὁ εὐδαίμων, διότι ἡ αὐτάρκεια δὲν ἀπαιτεῖ ὑπερβολικὰ πράγματα· καὶ μὴ ἄρχων τις γῆς καὶ θαλάσσης εἶνε δυνατὸν νὰ πράττῃ τὰ καλά! ἀρκεῖ νὰ ἔχῃ ἱκανὰ τὰ πρὸς τὸ ζῆν.

Ἐπὶ τούτοις ἀναφέρει τὴν γνώμην τοῦ Σό-

λωνος καὶ τὴν τοῦ Ἀναξαγόρου, ὧν ὁ μὲν ἔλεγεν ὅτι εὐδαίμονες εἶνε οἱ μέτρια μὲν τὰ ἐκτὸς ἀγαθὰ ἔχοντες, πράττοντες δὲ τὰ κάλλιστα καὶ βιοῦντες σωφρόνως· ὁ δὲ Ἀναξαγόρας ὑπελάμβανεν εὐδαίμονα οὐ τὸν πλούσιον οὐδὲ τὸν δυνάστην· ἐπισφραγίζει δὲ τὴν περὶ ἄκρας εὐδαιμονίας θεωρίαν του ἐπιλέγων ὅτι ὁ κατὰ νοῦν ἐνεργῶν καὶ τὸν νοῦν θεραπεύων καὶ ἄριστα διακείμενος εἶνε καὶ *θεοφιλέστατος*.

Περαιώσας οὕτω τὴν ὅλην θεωρίαν περὶ τῶν ἀρετῶν καὶ περὶ τῆς φιλίας καὶ τῆς ὑψίστης ἡδονῆς καὶ εὐδαιμονίας, ἐρωτᾷ ἂν πρέπῃ νὰ νομίσῃ ὅτι ἐτελείωσεν ὅπερ προῃρεῖτο, καὶ ἀποφαίνεται ὡς ἐν ἐπιλόγῳ ὅτι ἐν τοῖς πρακτοῖς οὐκ *ἔστι τέλος* τὸ θεωρῆσαι ἕκαστα καὶ γνῶναι, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ πράττειν αὐτά· περὶ δὲ ἀρετῆς διαρρήδην λέγει ὅτι δὲν εἶνε ἱκανὸν τὸ εἰδέναι, ἀλλὰ δέον νὰ ἔχῃ τις τὰς ἀρετὰς καὶ νὰ ἐπιμελῆται νὰ διάγῃ κατ' αὐτάς. Μνημονεύει δὲ ἐνταῦθα τὸ πολύκροτον ἐκεῖνο τοῦ Θεόγνιδος τρίστιχον, ἐφαρμόζων αὐτὸ ἐπὶ τῶν λόγων:

> Εἰ δ' Ἀσκληπιάδαις τοῦτό γ' ἔδωκε θεός,
> ἰᾶσθαι κακότητα καὶ ἀτηρὰς φρένας ἀνδρῶν,
> πολλοὺς ἂν μισθοὺς καὶ μεγάλους ἔφερον.

Οἱ λόγοι λοιπὸν καὶ αἱ θεωρίαι φαίνονται αὐτῷ ὅτι ἰσχύουσι μὲν εἰς τὸ προτρέψαι καὶ παρορμῆσαι τοὺς νέους, τοὺς τυχόντας ἐλευθερίου ἀγωγῆς καὶ παιδείας καὶ ἦθος εὐγενὲς καὶ φιλόκαλον ἔχοντας, ἔτι δὲ καὶ εἰς τὸ ἐνθουσιᾶν αὐτοὺς ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς· ἀλλὰ τοὺς πολλοὺς ἀδυνατοῦσι νὰ προτρέψωσιν ἐπὶ τὴν καλοκἀγαθίαν· διότι οἱ πολλοὶ δὲν πειθαρχοῦσιν εἰς τὴν αἰδῶ καὶ τὸν λόγον, ἀλλ' εἰς τὸν φόβον· οὐδ' ἀπέχονται τῶν φαύλων διὰ τὸ αἰσχρόν, ἀλλὰ διὰ τὰς τιμωρίας. Οἱ πολλοὶ ζῶντες ἐν τοῖς πάθεσιν, ἐπιδιώκουσι τὰς οἰκείας ἡδονὰς καὶ ἀπολαύσεις, τοῦ δὲ καλοῦ καὶ ὡς ἀληθῶς ἡδέος οὐδὲ ἔννοιαν ἔχουσιν, ὄντες ἄγευστοι τούτου. Τοὺς τοιούτους λοιπὸν τίς λόγος ἤθελε μεταρρυθμίσει; Ἐπιζητῶν λοιπὸν τίνι τρόπῳ θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ γίνωνται ἀγαθοὶ οἱ ἄνθρωποι, λέγει ὅτι οἱ μὲν φρονοῦσιν ὅτι *φύσει* γίνονται οἱ ἄνθρωποι ἀγαθοί, οἱ δὲ νομίζουσιν ὅτι ἀγαθοὶ γίνονται *διὰ τοῦ ἔθους*, οἱ δὲ διὰ *διδαχῆς*. Ἐπικρίνων δὲ τὰς γνώμας ταύτας ἀποφαίνεται, ὅτι τὸ μὲν τῆς φύσεως δῆλον ὅτι δὲν ὑπάρχει ἐν τῇ ἐξουσίᾳ ἡμῶν, ὁ δὲ λόγος καὶ ἡ διδαχὴ εἶνε πολὺ ἀμφίβολον, ἂν δύναται νὰ ἰσχύῃ πρὸς πάντας· διότι ἀνάγκη ἡ ψυχὴ τοῦ ἀκροατοῦ νὰ εἶνε συνειθισμένη πρὸς τὸ καλῶς χαίρειν καὶ μισεῖν, ἄλλαις λέξεσι νὰ εἶνε καλῶς ἀνατεθραμμένη· διότι ὁ κατὰ πάθος ζῶν δὲν δύναται ν' ἀκούσῃ λόγον ἀποτρεπτικόν.

Παραδέχεται λοιπὸν ὡς βάσιν τὸ ἔθος τὸ οἰκεῖον τῆς ἀρετῆς, τὸ στέργον τὸ καλὸν καὶ δυσχεραῖνον εἰς τὸ αἰσχρόν. Ἀλλὰ θεωρεῖ χαλεπὸν τὸ τυχεῖν ἐκ νεότητος ὀρθῆς ἀγωγῆς ἄνευ νόμων τοιούτων. Ἐντεῦθεν συνάγεται ὅτι διὰ νόμων δέον νὰ εἶνε ὡρισμένη ἡ ἀνατροφὴ καὶ ἑκάστου ἡ διαγωγή, ἐπειδὴ νομίζει ὅτι διὰ τῆς συνηθείας δὲν θὰ εἶνε λυπηρὰ τὰ ἐπιτασσόμενα· δὲν ἀρκεῖ δέ, λέγει, μόνον νέοι ὄντες νὰ τύχωμεν ὀρθῆς ἀνατροφῆς, ἀλλὰ καὶ ἄνδρες γενόμενοι νὰ διάγωμεν ὁμοίως, ὥστε δι' ὅλου τοῦ βίου ὑπάρχει ἀνάγκη νόμων.

Οὕτω σκεπτόμενος καὶ διερευνῶν πάντα ταῦτα ἀφικνεῖται εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι διὰ νομοθεσίας σοφῆς καὶ πολιτείας οὕτω καλῶς συνηρμοσμένης δυνατὸν νὰ διορθώνωνται οἱ ἄνθρωποι καὶ πράττωσι τὴν ἀρετὴν καὶ τὸ καλόν, καὶ ὅτι ὁ νόμος δὲν εἶνε ἐπαχθὴς ἐπιτάττων τὸ ἐπιεικές, ὅτι ὢν λόγος ἀπό τινος φρονήσεως καὶ νοῦ ἔχει δύναμιν ἀναγκαστικήν, ἐνῷ πρὸς τοὺς ἐναντιουμένους εἰς τὰς ὁρμὰς των οἱ ἄνθρωποι ἐχθρεύονται· (—ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἐπιταγὰς τοῦ νόμου πολλάκις ἀνηκουστοῦσιν οἱ ἄνθρωποι—). Ὅθεν ἀποφαίνεται κράτιστον τὸ νὰ γίνηται κοινὴ καὶ ὀρθὴ ἐπιμέλεια ὑπὲρ τῆς ἀνατροφῆς· ἐὰν δὲ ἀμεληθῇ αὕτη, ἕκαστος προσήκει νὰ ἐπιμελῆται τῶν ἰδίων τέκνων καὶ τῶν φίλων· πρέπει ὅμως νὰ εἶνε νομοθετικός, ὡς λέγει, ἤτοι παιδαγωγικὸς σοφός· διότι ὡς ἐν ταῖς πόλεσιν ἰσχύουσι τὰ νόμιμα καὶ τὰ ἤθη, οὕτω καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ οἱ πατρικοὶ λόγοι καὶ τὰ ἤθη· «ὁ βουλόμενος δι' ἐπιμελείας καὶ ἀγωγῆς βελτίους ποιεῖν τοὺς ἄλλους εἴτε πολλοὺς εἴτε ὀλίγους πειρατέον γενέσθαι νομοθετικὸς καὶ εἰδέναι τὸ καθ' ὅλου ὡς ἐνδέχεται· τὸ γὰρ διατιθέναι ὁντιναδήποτε καλῶς οὐ τοῦ τυχόντος, ἀλλὰ τοῦ εἰδότος καὶ ἐπισταμένου».

Οὕτω μεταβαίνει εἰς τὰ Πολιτικά.

Κ. ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΤΩΝ ΝΕΩΤΕΡΩΝ

ΚΑΙ ΙΔΙΑ,

ΤΗΣ ΣΟΠΕΝΑΥΕΡΟΥ ΑΠΑΙΣΙΟΔΟΞΙΑΣ.

Ἀναγνωσθὲν ἐν ταῖς ΧΗΑ', ΨΣ' συνεδριάσεσιν.

Περὶ τῆς πρώτης τοῦ ἀνθρώπου καὶ καθόλου τῶν ὀργανικῶν γενέσεως ἐλαλήσαμεν ἤδη ἐν ἀναγνώσματι ἀναγνωσθέντι ἐν τῇ 531ῃ τοῦ Συλλόγου συνεδριάσει ἐν ἔτει 1878 (ἴδ. Περιοδ. τοῦ Συλλογικοῦ ἔτους 1879). Νῦν δὲ προτιθέμεθα λαλῆσαι περὶ τῆς τύχης, ὡς εἰπεῖν, τοῦ ἀνθρωπείου καθόλου, ἂν πρέπῃ δῆλα δὴ νὰ τὸ θεωρήσωμεν, ὡς τινες ἐν τοῖς ἀρχαίοις καὶ τοῖς νεωτέροις χρόνοις, εὔδαιμον καὶ ὄλβιον ἢ δείλαιον καὶ τρισάθλιον, ὥσπερ ἰδίᾳ τῶν νεωτέρων ὁ περικλεὴς γερμανὸς Σοπεναύερος καὶ οἱ τοῖς ἴχνεσι τούτου ἀκολουθήσαντες, οἷοι ὁ Ἄρτμαννος καὶ ἄλλοι. Ἡμεῖς μὲν οὖν τὸ καθ' ἡμᾶς τὰ τῶν τελευταίων ἐκ πεποιθήσεως ἀσπαζόμεθα, ἄλλοισι δ' ἂν ἄλλα δοκοίη καλά, ὡς ὁ λόγος, φρονείτω δ' ἕκαστος ἢ καὶ ἃ βούλεται. Ὁπότεροι δ' ὀρθότερα φρονοῦμεν, φανήσεται, πιστεύομεν, ἐν τοῖς ἑξῆς, ἐν οἷς ἰδίᾳ θέλομεν πειραθῆ να παραστήσωμεν ἀκριβῶς ὅσον οἷόν τε τὴν τοῦ μεγίστου καὶ περιφανεστάτου τῶν οὕτω δοξαζόντων Σοπεναυέρου θεωρίαν, ἀφέντες ὅλως αὐτῷ τὴν τῶν ἰδίων φρονημάτων εὐθύνην. Καὶ πρῶτον μὲν θέλομεν, ὡς τὸ εἰκός, μνημονεύσει τῶν ἀρχαίων ἐκείνων ἔκ τε τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος καὶ τῆς Βίβλου, παρ' οἷς ἀπαντῶσι δόξαι καὶ γνῶμαι τοιαῦται. Καὶ ἐν μὲν τῇ δευτέρᾳ δύναταί τις εὑρεῖν εὐχερέστατα πλεῖστα χωρία τοιαύτην ἐπιφαίνοντα γνώμην ἢ δόξαν, ἰδίᾳ δ' ἐν τοῖς ὑψηλοῖς Ἰωβείοις ἔπεσιν, ἐν οἷς χωρίοις ἐμφαίνεται ἡ ἐσχάτη τοῦ δυστυχοῦντος ἀπόγνωσις.

Ἰὼβ III, 2 καὶ ἑξ. «Ἀπόλοιτο ἡ ἡμέρα ἐν ᾗ ἐγεννήθην, καὶ ἡ νὺξ ἐκείνη, ἣ εἶπαν: ἰδοὺ ἄρσεν· ἡ νὺξ ἐκείνη εἴη σκότος, καὶ μὴ ἀναζητήσαι αὐτὴν ὁ Κύριος ἄνωθεν, μηδὲ ἔλθοι εἰς αὐτὴν φέγγος· ἐκλάβοι δὲ αὐτὴν σκότος καὶ σκιὰ θανάτου· ἐπέλθοι δ' ἐπ' αὐτὴν γνόφος. Καταραθείη ἡ ἡμέρα καὶ ἡ νὺξ ἐκείνη, ἀπενέγκοιτο αὐτὴν σκότος· μὴ εἴη εἰς ἡμέρας ἐνιαυτοῦ μηδ' ἀριθμηθείη εἰς ἡμέρας μηνῶν· ἀλλ' ἡ νὺξ ἐκείνη εἴη ὀδύνη, καὶ μὴ ἔλθοι ἐπ' αὐτὴν εὐφροσύνη μηδὲ χαρμονή. — Σκοτωθείη τὰ ἄστρα τῆς νυκτὸς ἐκείνης, ὑπομείναι καὶ εἰς φωτισμὸν μὴ ἔλθοι· ὅτι οὐ συνέκλεισε πύλας γαστρὸς μητρός μου· ἀπήλλαξε γὰρ ἂν πόνον ἀπ' ὀφθαλμῶν μου· διὰ τί γὰρ ἐν κοιλίᾳ οὐκ ἐτελεύτησα, ἐκ γαστρὸς δ' ἐξῆλθον καὶ οὐκ εὐθὺς ἀπωλόμην; — ἵνα τί δὲ μαστοὺς ἐθήλασα; ἵνα τί δέδοται τοῖς ἐν πικρίᾳ φῶς, ζωὴ δὲ ταῖς ἐν ὀδύναις ψυχαῖς; οἳ ἱμείρονται θανάτου καὶ οὐ τυγχάνουσιν ἀνορύσσοντες ὥσπερ θησαυρούς, περιχαρεῖς δ' ἐγένοντο ἐὰν κατατύχωσι. Θάνατος ἀνδρὶ ἀνάπαυμα».

Καὶ πάλιν ἐν VII, 1 καὶ ἑξ. «Οὐχὶ πειρατήριόν ἐστιν ὁ βίος ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ὥσπερ μισθίου αὐθημερινοῦ ἡ ζωὴ αὐτοῦ; — ἐὰν κοιμηθῶ, λέγω: πότε ἡμέρα; ὡς δ' ἂν ἀναστῶ, πάλιν: πότε ἑσπέρα; — τί γάρ ἐστιν ὅτι ἐμεγάλυνας αὐτὸν ἢ ὅτι προσέχεις τὸν νοῦν εἰς αὐτόν; »

Καὶ ἐν XIV, 1: βροτὸς γεννητὸς γυναικὸς ὀλιγόβιος — ἢ ὥσπερ ἄνθος ἀνθῆσαν ἐξέπεσεν, ἀπέδρα δὲ ὥσπερ σκιὰ καὶ οὐ μὴ στῇ. — Ἔστι δένδρῳ ἐλπίς. Ἐὰν γὰρ ἐκκοπῇ, ἔτι ἐπανθήσει καὶ ὁ ῥάδαμνος αὐτοῦ οὐ μὴ ἐκλίπῃ. Ἐὰν γὰρ γηράσῃ ἡ ῥίζα αὐτοῦ, ἐν δὲ πέτρᾳ τελευτήσῃ τὸ στέλεχος αὐτοῦ, ἀπὸ ὀσμῆς ὕδατος ἀνθήσει καὶ ποιήσει θερισμὸν ὥσπερ νεόφυτον· ἀνὴρ δὲ τελευτήσας ᾤχετο καὶ βροτὸς πεσὼν οὐκ ἔτι ἐστί[1].

---

1) Πρβλ. Μόσχου Ἐπιταφ. Βίωνος στ. 112 καὶ ἑξῆς:
Αἰαῖ ταὶ μαλάχαι μέν, ἐπὰν κατὰ κᾶπον ὄλωνται,
ἠδὲ τὰ χλωρὰ σέλινα τό τ' εὐθαλὲς οὖλον ἄνηθον,
ὕστερον αὖ ζώοντι καὶ εἰς ἔτος ἄλλο φύοντι·
ἄμμες δ' οἱ μεγάλοι καὶ καρτεροί, οἱ σοφοὶ ἄνδρες,
ὁππόκα πρῶτα θάνωμες, ἀνάκοοι ἐν χθονὶ κοίλᾳ
εὕδομες εὖ μάλα μακρόν, ἀτέρμονα, νήγρετον ὕπνον.

Γνωστὰ δ' οἰόμεθα τοῖς πᾶσιν εἶναι καὶ τὰ τοῦ *Ἐκκλησιαστοῦ* (I, 1) : «ματαιότης ματαιοτήτων, τὰ πάντα ματαιότης· τίς περίσσεια τῷ ἀνθρώπῳ ἐν παντὶ μόχθῳ, ᾧ μοχθεῖ ὑπὸ τὸν ἥλιον ; γενεὰ πορεύεται καὶ γενεὰ ἔρχεται καὶ ἡ γῆ εἰς τὸν αἰῶνα ἕστηκεν.—Οὐ πλησθήσεται ὀφθαλμὸς τοῦ ὁρᾶν καὶ οὐ πληρωθήσεται οὖς ἀπὸ ἀκροάσεως· τί τὸ γεγονός ; αὐτὸ τὸ γενησόμενον· καὶ τί τὸ πεποιημένον ; αὐτὸ τὸ ποιηθησόμενον»· καὶ τὰ ἐν II, 17: «Ἐμίσησα τὴν ζωήν, ὅτι πάντα ματαιότης καὶ προαίρεσις πνεύματος. Ἐμίσησα σύμπαντα μόχθον ὃν ἐγὼ κοπιῶ ὑπὸ τὸν ἥλιον, ὅτι ἀφιῶ αὐτὸν τῷ ἀνθρώπῳ τῷ γινομένῳ μετ' ἐμέ.—Πᾶσαι αἱ ἡμέραι τοῦ ἀνθρώπου ἀλγημάτων καὶ θυμοῦ περισπασμὸς αὐτοῦ καί γε ἐν νυκτὶ οὐ κοιμᾶται ἡ καρδία αὐτοῦ».

Καὶ ταῦτα μὲν ἐκ τῆς Βίβλου τῆς ἱερᾶς ἐκ πολλῶν ὀλίγιστα τῶν ἐν ἐκείνῃ. Ἐκ δὲ τῶν παρ' Ἕλλησι ποιητῶν Ὅμηρος μὲν ὁ δαιμόνιος ὀϊζυρὸν ἀεὶ καὶ ἀκιδνὸν ὀνομάζει τὸ βρότειον γένος, ὁ δὲ Θέογνις, ὃν ὕστερον ἐμιμήσατο καὶ Σοφοκλῆς ἐν *Οἰδ. ἐπὶ Κολωνῷ* (στ. 1220), πάντων μὲν ἄριστον ἀποφαίνεται τὸ μηδαμῶς γεννηθῆναι, δεύτερον δὲ τὸ γεννηθέντα τὴν ταχίστην ἀποθανεῖν·

πάντων μὲν μὴ φῦναι ἐπιχθονίοισιν ἄριστον
μηδ' ἐσορᾶν αὐγὰς ὀξέος ἠελίου,
φύντα δ' ὅπως ὤκιστα πύλας ἀΐδαο περῆσαι.

Κατὰ ταὐτὰ δὲ καὶ Σοφοκλῆς ἐν τοῖς ἑξῆς γλυκωνείοις :

μὴ φῦναι τὸν ἅπαντα νι-
κᾷ λόγον, τὸ δ' ἐπεὶ φανῇ,
βῆναι κεῖθεν ὅθεν περ ἥ-
κει πολὺ δεύτερον ὡς τάχιστα.

Ὅμοια δέ πῃ φθέγγεται καὶ Εὐριπίδης ὁ χρυσοῦς ἐν οἷς φησιν :

ἐχρῆν γὰρ ἡμᾶς ξύλλογον ποιουμένους
τὸν φύντα θρηνεῖν εἰς ὅσ' ἔρχεται κακά·
τὸν δ' αὖ θανόντα καὶ πόνων πεπαυμένον
χαίροντας εὐφημοῦντας ἐκπέμπειν δόμων.

Ὁ αὐτὸς ἐν Ἱππολύτῳ πάλιν (189) ἐν τοῖς ἀναπαίστοις :

πᾶς δ' ὀδυνηρὸς βίος ἀνθρώπων
κοὐκ ἔστι πόνων ἀνάπαυσις.

Μνημονεύει δὲ δήπου τῶν ἀκροωμένων ἕκαστος ὧν τε Σόλων ὁ Ἀθηναῖος ἔλεγε πρὸς τὸν βασιλέα Κροῖσον, ὡς Ἡρόδοτος ἱστορεῖ (ἐν βιβλ. Α', 32) : «ὦ Κροῖσε, πᾶς ἄνθρωπός ἐστι ξυμφορή», καὶ ὧν ὁ φιλόσοφος μαθητὴς παρίστησιν ἐν τῇ ἀπολογίᾳ τὸν Σωκράτη λέγοντα περὶ τοῦ θανάτου πρὸς τοὺς κατεγνωκότας αὐτοῦ θάνατον δικαστάς, ὅτι «δυοῖν θάτερον, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τὸ τεθνάναι· ἢ γὰρ οἷον μηδὲν εἶναι μηδ' αἴσθησιν μηδεμίαν ἔχειν μηδενὸς τὸν τεθνεῶτα ἢ κατὰ τὰ λεγόμενα μεταβολή τις τυγχάνει οὖσα καὶ μετοίκησις τῇ ψυχῇ τοῦ τόπου τοῦ ἐνθένδε εἰς ἄλλον τόπον· καὶ εἴγε μηδεμία αἴσθησίς ἐστιν, ἀλλ' οἷον ὕπνος, ἐπειδάν τις καθεύδων μηδ' ὄναρ μηδὲν ὁρᾷ, θαυμάσιον κέρδος ἂν εἴη ὁ θάνατος· ἐγὼ γὰρ ἂν οἶμαι, εἴ τινα ἐκλεξάμενον δέοι τὴν νύκτα ταύτην, ἐν ᾗ οὕτω κατέδαρθεν, ὥστε μηδ' ὄναρ ἰδεῖν, καὶ τὰς ἄλλας νύκτας τε καὶ ἡμέρας τὰς τοῦ βίου τοῦ ἑαυτοῦ ἀντιπαραθέντα ταύτῃ τῇ νυκτὶ δέοι σκεψάμενον εἰπεῖν πόσας ἄμεινον καὶ ἥδιον ἡμέρας καὶ νύκτας ταύτης τῆς νυκτὸς βεβίωκεν ἐν τῷ ἑαυτοῦ βίῳ, οἶμαι ἂν μὴ ὅτι ἰδιώτην τινὰ ἀλλὰ βασιλέα τὸν μέγαν εὐαριθμήτους ἂν εὑρεῖν αὐτὸν πρὸς τὰς ἄλλας ἡμέρας καὶ νύκτας. Εἰ οὖν τοιοῦτον ὁ θάνατός ἐστι, κέρδος ἔγωγε λέγω· καὶ γὰρ οὐδὲν πλείων ὁ πᾶς χρόνος φαίνεται οὕτω δὴ εἶναι ἢ μία νύξ». Ἀλλαχοῦ δὲ πάλιν ὁ αὐτὸς πυθαγορίζων «ἀμαρτάδι περιπεσούσας, λέγει, τὰς ψυχὰς τοῦ τιμωρεῖσθαι χάριν εἰς τὰ σώματα καταπέμπεσθαι», καὶ τῇ τοιαύτῃ δόξῃ συνῳδὰ *σῆμα* τὸ *σῶμα* καλεῖ ἐν τῷ *Κρατύλῳ*. Ὅτι δὲ καὶ οἱ Πυθαγόρειοι τὴν αὐτὴν εἶχον περὶ τούτου δόξαν γίνεται δῆλον ἐκ τοῦδε τοῦ Φιλολάου χωρίου λέγοντος «μαρτυρέοντι δὲ καὶ οἱ πάλαι θεολόγοι τε καὶ μάντιες, ὡς διά τινας τιμωρίας ἡ ψυχὴ τῷ σώματι συνέζευκται καὶ καθάπερ ἐν σάρματι τούτῳ τέθαπται. Οὐ παραλειπτέον δὲ καί τινα τοῦ στυγνοῦ Ἡρακλείτου ῥῆσιν ἐν τῷ *Μεγάλῳ Ἐτυμολογικῷ* (λ. βίος) σωζομένην, ἔχουσαν δὲ ὧδε : τῷ οὖν βίῳ ὄνομα μὲν βίος, ἔργον δὲ θάνατος».

Ἐκ δὲ τῶν ῥωμαίων ποιητῶν ὁ μὲν Ὁράτιος ὁ Φλάκκος ὑπομιμνήσκων τοῦ βίου τὸ τραχὺ καὶ μάταιον παροτρύνει τοὺς φίλους εἰς ἀπόλαυσιν καὶ εὐθυμίαν ὠδὶ φθεγγόμενος :

pallida mors aequo pulsat pede pauperum tabernas
regumque turres ....

ὁ δὲ Λουκρήτιος ὁ Κάρος ἐμφανῶς τοῖς Ἕλλησιν ἑπόμενος ποιηταῖς ἐκφράζεται παντὸς τοῦ ποιήματος αὐτοῦ *de Rerum Natura* τὸ ἐλεεινὸν περιγράφων καὶ τὴν οὐδενίαν τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως· ἄξιον δὲ παραθεῖναι καὶ Ἐμπεδοκλέους τοῦ δαιμονίου τὰ χωρία τάδε,

ἐν οἷς τοῦ τε βίου παρίστησι τὸ μάταιον καὶ τῆς ἐπιστήμης τὸ δυσέφικτον·

ὦ πόποι, ὦ δειλὸν θνητῶν γένος, ὦ δυσάνολβον
οἵων ἐξ ἐρίδων ἔκ τε στοναχῶν ἐγένεσθε !

Καὶ ἐν τῷ *περὶ φύσιος* :

πολλὰ δὲ δεῖν' ἔμπαια τά τ' ἀμβλύνουσι μερίμνας,
παῦρον δὲ ζωῆς ἀβίου μέρος ἀθρήσαντες
ὠκύμοροι καπνοῖο δίκην ἀρθέντες ἀπέπταν
αὐτὸ μόνον πεισθέντες ὅτῳ προσέκρουσαν ἕκαστος,
πάντοσ' ἐλαυνόμενοι· τὸ δ' ὅλον πᾶς εὔχεται εὑρεῖν
αὖτως· οὔτ' ἐπιδερκτὰ τάδ' ἀνδράσιν οὔτ' ἐπακουστὰ
οὔτε νόῳ περιληπτά . . . . . .

Καὶ ταῦτα μὲν οἱ ἀρχαῖοι. Τῶν δὲ νεωτέρων αἰσιοδοξεῖν μὲν ἤρξατο Λεϊβνίτιος ὁ φιλόσοφος ἐν τῇ *Θεοδικαίᾳ (Théodicée)*, ἐν ᾗ μεθοδικῶς καὶ διὰ μακρῶν, ἔστι δ' οὗ καὶ σοφιστικώτερον, ὡς εἰπεῖν, ἀναπτύσσει τοὺς ὑπὲρ τῆς αἰσιοδοξίας λόγους, ἀπαισιοδοξολογεῖν δὲ Δαυίδης Ὕριος (Hume) ὁ Ἄγγλος ὁ καὶ τῆς τῶν Πυρρωνιστῶν ἀνακαινιστὴς αἱρέσεως. Μέγιστος ὅμως τῆς τοιαύτης δόξης ὑπέρμαχος ἐγένετο ὁ περὶ τὸ 1860 τὸ ζῆν ἐκμετρήσας Ἀρθοῦρος Σοπεναύερος, οὗ τὴν τοιαύτην διδασκαλίαν προτιθέμεθα νῦν παραστῆσαί πῃ περιληπτικῶς τοῖς ἡμετέροις ἀναγνώσταις. Ἀλλὰ πρὶν ἢ μεταβῶμεν εἰς τὰ τούτου διδάγματα, παραστῆσαι βουλόμεθα διὰ βραχέων οἷός τις ὅλος ἐστὶ καθ' ἡμᾶς καὶ οἷος ἀνέκαθεν ἦν ὁ τῶν ἀνθρώπων βίος, οὐχὶ καινὰ διδάσκοντες (οὐδεὶς ἡμῶν ἀγνοεῖ τὰ ῥηθησόμενα), ὑπομιμνήσκοντες δὲ τὰ τοῖς πᾶσιν ἐμφανῆ καὶ γνωστά, ἵνα καταληπτότερά τε γένωνται τὰ ὑπ' ἐκείνου καὶ τῶν ὁμοδοξούντων λεγόμενα καὶ ἀπονεμηθῇ αὐτοῖς ἡ προσήκουσα δικαιοσύνη.

Ἡ φύσις, ἡ τοῦ ἀνθρώπου τροφὸς καὶ μήτηρ, ἀπαθῶς ὁρωμένη παρίσταταί τις ἰδιότροπος μητρυιά, τοῖς μὲν *εὖ φρονέουσα* καὶ δῶρα σπάνια διδοῦσα τῶν τέκνων, τοῖς δὲ τἀναντία τούτων, ἀστόργως τε προσφερομένη καὶ τῶν κοινῶν καὶ ἀναγκαίων αὐτοὺς ἀποστεροῦσα. Ταύτῃ δὲ τῇ ἐκ τῆς φύσεως, τῆς μητρός, διαφορᾷ καὶ ποικιλίᾳ προστίθεται καὶ ἡ ἐκ ποικίλων ἐκτὸς ἐκείνης κειμένων περιστάσεων, ὥστε ἕνεκα τῆς μείζονος καθόλου κατά τε σῶμα καὶ ψυχὴν εὐφυΐας ἤτοι διανοίας ἢ σώματος ἰσχύος ὑπερτέρας εὐθύς τε τὸ ἐξ ἀρχῆς διῃρέθη καὶ διατελεῖ μέχρι τοῦ νῦν τὸ ἀνθρώπειον διαιρούμενον εἰς φρονιμωτέρους καὶ συνετωτέρους καὶ σοφωτέρους καὶ καθόλου εὐφυεστέρους τὴν διάνοιαν καὶ ἀφυεστέρους, εἰς ἰσχυροτέρους καὶ ῥωμαλεωτέρους τὸ σῶμα καὶ ἀσθενεστέρους, εἰς ἀνδρειοτέρους καὶ δειλοτέρους, εἰς εὐειδεστέρους καὶ δυσειδεστέρους, εἰς πλουσίους καὶ πτωχοὺς καὶ πένητας, εἰς ἄρχοντας καὶ ἀρχομένους, εἰς δεσπότας καὶ δούλους, καί, συνελόντι εἰπεῖν, εἰς εὐδαιμονεστέρους καὶ κακοδαιμονεστέρους. Αἴτιον δὲ τῆς διαφορᾶς ἐν συνόλῳ, καθάπερ εἴπομεν, ἥ τε φύσις αὐτὴ καὶ ἡ τύχη. Καὶ συντελεῖ μὲν οὐκ ὀλίγον καὶ μέχρι τινὸς εἰς τὴν τούτων πάντων ἐπὶ τὸ βέλτιον μεταβολὴν ἐνίοτε τὸ βουλόμενον ἢ ἡ βούλησις, ἀλλ' ὡς τὰ πολλὰ μένει ἀνίσχυρον καὶ ἀνεπαρκές. Ἐπειδὴ δὲ συνήθως εἰσὶν ἥ τε φύσις καὶ ἡ τύχη φειδωλαὶ τῶν τε δώρων αὐτῶν καὶ τῆς εὐνοίας, ὀλίγοι μέν τινες πάνυ τῶν ἐπὶ γῆς διάγουσι βίον ἄνετόν πως καὶ λύπης ἄμοιρον,—οὗτοι δ' εἰσὶν οἱ καλούμενοι συνήθως εὐδαίμονες ἐν τοῖς ἀνθρώποις—, οἱ δ' ἄλλοι πάντες ἁπλῶς οἱ μέν τι πλέον, οἱ δ' ἧσσον διαβιοῦσι κακοδαιμονοῦντες. Ἀλλ' ἐάν τις παρατηρήσῃ καὶ τῶν ὀλίγων ἐκείνων τὴν εὐτυχίαν ἢ ἂν ἠδύνατο εἰσχωρῆσαί πως εἰς τὸν τῆς καρδίας αὐτῶν μυχόν, ὀλιγίστους αὐτῶν ἤθελεν εὑρεῖ τοὺς χαίροντας ᾧ βιοῦσι βίῳ· διότι καθὼς ὀρθῶς ἀποφαίνεται ὁ Σοπεναύερος, αὐτὴ τοῦ ἀνθρώπου ἡ φύσις ἢ τὸ βουλόμενον αὐτό, πρὸς ὃ καὶ ταυτίζει ταύτην ἐκεῖνος, τὸ μὲν ὑπάρχον ἀεὶ περιφρονοῦσα, τοῦ δ' ἐλλείποντος ἀενάως ἐπιθυμοῦσα, πηγή τις καὶ ῥίζα καθίσταται τῆς ἀνθρωπίνης κακοδαιμονίας· καὶ ὅπου δέ τις ἔστιν ἔθνει, πόλει ἢ ἰδιώτῃ εὐτυχία, οὐ διαρκὴς ἐστιν οὐδ' ἄλυπος τὸ παράπαν οὐδὲ βεβαία. Οὐδεὶς μὲν ἢ ὀλίγιστοι τῶν λογιζομένων εὐτυχῶν διήγαγον οὐδὲ δύνανται διάγειν ἄλυποι μέχρι τέλους· οὐδεμία δὲ πόλις ἢ κοινωνία διῆλθεν εὐδαιμονοῦσα καὶ νικῶσα τοὺς πολεμίους τὸν ἅπαντα χρόνον. Ἀθῆναι, Σπάρτη, Θῆβαι, Καρχηδών, Συράκοσαι, Ῥώμη, Αἰγύπτιοι, Φοίνικες, Ἀσσύριοι, Πέρσαι, Μακεδόνες, Ἕλληνες, Ῥωμαῖοι, Γότθοι, Ἄραβες ὑπέστησαν πάντες τὴν ἐπ' ἄμφω μεταβολήν. Καὶ οὕτω μὲν οἱ εὐδαίμονες λεγόμενοι τῶν ἀνθρώπων. Τῶν δὲ κακοδαιμόνων ἢ δυστυχῶν (εἰσὶ δ' ἑκάστοτε καὶ ἑκασταχοῦ τοῦ γένους οἱ πλεῖστοι) περισσὸν ἤθελεν εἶναι καὶ τὸ περιγράψαι τὸν βίον, οἷον διάγουσιν, αὐτοῖς μὲν οὐχὶ σπανίως οὐ πάνυ τι δυσάρεστον ὄντα διὰ τὴν συνήθειαν· διότι καθίστησί πως αὕτη καὶ τῶν δεινοτάτων ὑπομενετικοὺς ἐν τῷ χρόνῳ τοὺς ἀνθρώπους, καθ' ἑαυτὸν δὲ θεωρούμενον ὡς τὰ πολλὰ καὶ καθ' ὑπερβολήν. Ἀληθὲς μὲν ὅτι ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία ἐξ οὗ τοῖς ἀνθρώποις ἐκηρύχθη χρόνου καὶ ἡ τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς

βιομηχανίας ἐπίδοσις καὶ ἡ τῶν ἠθῶν ἡμέρωσις συνετέλεσαν οὐκ ὀλίγον εἴς τινα τῶν κακοδαιμονούντων ἀνακούφισιν καὶ τῆς αὐτῶν καταστάσεως βελτίωσιν. Ἀρκεῖ πρὸς τοῦτο νὰ θεωρήσῃ τις ἐπὶ βραχὺ τὴν τῶν δούλων καὶ τῶν αἰχμαλώτων παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καὶ μέχρις αὐτῶν ἡμῶν ἐν χώραις τισὶ τῆς Ἀφρικῆς, τῆς Ἀμερικῆς καὶ τῆς Ὠκεανίτιδος τύχην. Ἐν τούτοις παρὰ πᾶσαν ἐκ τῶν ῥηθέντων τῷ τῶν ἀνθρώπων βίῳ προσγενομένην βελτίωσιν οἱ πλεῖστοι τῶν ἐπὶ γῆς βιοῦσι μέχρι τοῦδε καὶ βιώσονται μέχρι συντελείας βίον ἀπὸ γενέσεως μέχρι τελευτῆς πολύμοχθον, βαρύν, ἐπώδυνον, πονοῦντες, μοχθοῦντες, κοπιῶντες νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν, ἀγρυπνοῦντες ὡς τὰ πολλά, ταλαιπωρούμενοι, στερούμενοι, πεινῶντες οὐκ ὀλιγάκις, ἀνεπαρκῶς τρεφόμενοι καὶ κακῶς, ὑπὸ ῥίγους καὶ θάλπους, ὑπὸ νοσημάτων ὀξέων τε καὶ χρονίων καὶ τῆς χορείας τῶν τοιούτων δεινῶν τὰ πολλὰ κακουχούμενοι καὶ θλιβόμενοι, ἐν οἰκήμασι στενοῖς, ὑγροῖς, ῥυπαροῖς, κακῶς ἀεριζομένοις, ὅλως μὴ ὑγιεινοῖς ὡς τὰ πολλὰ τὴν δίαιταν ποιούμενοι, ὀλίγα πόνῳ πολλῷ τὸν ἀεὶ χρόνον πορίζόμενοι καὶ οὐδέποτε τῆς τῶν ἀναγκαιοτάτων ἀπορίας ἀπαλλασσόμενοι, τῶν ἐλπίδων ἀεὶ καὶ τῶν προσδοκιῶν ἃς ὑπ' ἀγνοίας ὡς παῖδες ἑκάστοτε συλλαμβάνουσι διαψευδόμενοι, τῇ δ' ἀληθείᾳ μηδεμίαν ἐλπίδα μέλλοντος εὐδαιμονεστέρου καὶ κρείττονος κεκτημένοι, τοῦ χρόνου τὸ πλεῖστον ἀνεπαρκῶς καὶ ῥυπαρῶς τὸ μὲν ἐξ ἀπαιδευσίας καὶ συνηθείας τὸ δὲ πλέον ὑπ' ἀνάγκης ἐνδεδυμένοι, διηνεκῶς τῇ περιφρονήσει καὶ ἰδιοτροπίᾳ καὶ ὕβρει καὶ ἀδικίᾳ καὶ ὅλως τυραννίδι τῶν πλουσίων καὶ τῶν δυνατῶν ὑποβαλλόμενοι, παιδείας καὶ τῆς ἐξ αὐτῆς ἀνέσεως καὶ παραμυθίας ἄμοιροι, ζῶντες τὸ τῶν Γαλατῶν, au jour le jour καί, τὸ δὴ λεγόμενον, βίον ἀβίωτον, μυρίαις ἀεὶ δυσχερείαις καὶ ἰδρῶσι καὶ ἀπορίαις περὶ τὴν κτῆσιν τῶν εἰς τὸ ζῆν ἀπαραιτήτων καὶ τὴν ἀποτέλεσιν τῶν πρὸς τὴν κοινωνίαν οἰωνδὴ καθηκόντων καὶ χρεῶν συνεχόμενοι, ἔστι δ' ὅτε μηδ' ἐν τούτοις ἅπασι, τοιούτοις οὖσιν, εἰρήνης μηδ' ἡσυχίας διαρκοῦς ἀπολαύοντες, οἷς καθ' ἑκάστην ἐπὶ τῷ ζῆν ἁπλῶς, εἰρήνης οὔσης, ὑφίστανται δεινοῖς τῶν ἐκ τοῦ πολέμου καὶ τῶν ὁμοίων ἔτι δεινοτέρων αὐτοῖς ἐπιγινομένων. Τὸ δὲ τούτων μέγεθος ὁποῖον δύναταί τις εὐχερῶς νὰ κατανοήσῃ παραστήσας ἑαυτῷ τῇ φαντασίᾳ νύκτα μίαν, ἣν διάγουσιν ἄνδρες ὑποστάντες ἧτταν, οἱ μὲν ὑπὸ τῶν πολεμίων ἀπνευστὶ διωκόμενοι, οἱ δέ, τρωθέντες ἐλαφρῶς ἢ βαρέως ἢ ἀκρωτηριασθέντες ἢ πάντα σύναμα παθόντες, ἐφ' οἷς ὑπομένουσιν ἄλγεσι καὶ δεινοῖς παννύχιοι στενάζοντες, καὶ μηδένα τὸν ἰώμενον καὶ παραμυθούμενον ἔχοντες ἢ μόλις που καὶ βραδέως καὶ μετὰ πολλῆς τῆς δυσχερείας τοῦ τοιούτου τυγχάνοντες, ἀλῆται καὶ ἄστεγοι, ψύχει καὶ δίψῃ καὶ λιμῷ πρὸς τοῖς ἄλλοις χαλεποῖς κατατρυχόμενοι.

Καὶ ταῦτα μέν, μέρος ἐλάχιστον ἐκ τῶν πολλῶν ἃ δύναταί τις εἰπεῖν περὶ τοῦ προκειμένου, θεωρηθήτωσαν ἱκανῶς ἡμῖν εἰρημένα πρὸς ἀπόδειξιν πόσον ὁ ἀνθρώπινος βίος, ὅλος τε καὶ ἐπὶ μέρους ἐξεταζόμενος, ἀζήλωτός ἐστι καὶ ἄθλιος καὶ ὅτι τῶν ἀνθρώπων οἱ πλεῖστοι, διδομένης αὐτοῖς ἐκλογῆς πρὸ τῆς γενέσεως, πότερον προῃροῦντο, μέλλοντες διάγειν βίον τοιοῦτον, ἐλθεῖν εἰς τὸν κόσμον ἢ οὔ, ἔμελλον ἀδιστάκτως ἀποκρινεῖσθαι τὸ οὔ. Ὥρα δ' ἡμῖν ἐπανελθεῖν εἰς τὰ τοῦ φιλοσόφου.

Κατὰ Σοπεναύερον ἡ κατὰ λόγον οὐσία τῶν ὄντων ὀργανικῶν τε καὶ μὴ τοιούτων ἐστὶν ἡ *βούλησις*, ἥτις ἐν διαφόροις βαθμοῖς ἀποκαλυπτομένη, ἀπὸ τῆς ἐν τοῖς ὑλικοῖς μορίοις ἕλξεως ἢ τῆς καλουμένης βαρύτητος χωρεῖ καὶ ὑψοῦται μέχρι τῆς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ κυρίως ὀνομαζομένης βουλήσεως. Αὕτη ἐν αὐτῷ ἐκ τῆς νυκτός, ὡς εἰπεῖν, ἢ τοῦ σκότους τῆς ἀναισθησίας τ. ἔ. ἐκ τῆς καταστάσεως, ἐξ ἧς ὅλως ἐλλείπει τὸ συνειδός, προελθοῦσα, αἰσθάνεται τὸ πρῶτον ἑαυτῆς ὡς ἀτόμου τινὸς ἢ προσώπου ἐν τῷ ἀπείρῳ χώρῳ ἐν μυριάσι μυρίαις ἀτόμων ἄλλων ἀγωνιζομένων πάντων, πλανωμένων, πασχόντων, καὶ ὥσπερ ἐξ ὀνείρατος φοβεροῦ ἐπανακάμπτει μετὰ σπουδῆς πρὸς τὴν πρώτην ἐκείνην ἄνευ τοῦ συνειδότος κατάστασιν. Ἐν δὲ τῷ χρόνῳ πλήρης ἐστὶν ἐπιθυμιῶν ποικίλων καὶ πολλῶν καὶ ἀτελευτήτων, ὧν ἑκάστη πληρωθεῖσα γεννᾷ τὴν ἑτέραν· οὐδεμία δ' ἀπόλαυσις ἐν τῷ βίῳ σβέννυσιν αὐτοῦ τὴν δίψαν τῶν ἐπιθυμιῶν ἢ καταπαύει τὴν καρδίαν· ὡς τὰ πολλὰ δὲ καὶ ἐν τοῖς πλείστοις ἡ ἀπόλαυσις περιορίζεται εἰς τὸ ζῆν αὐτό, τοῦ τέλους ἀεὶ πρὸ τῶν θυρῶν ἱσταμένου. Τὰ πάντα περὶ ἡμᾶς ἀναγγέλλουσι γεγωνυίᾳ τῇ φωνῇ τὸ ἀπατηλὸν τῆς ἐπὶ γῆς εὐεστοῦς καὶ εὐδαιμονίας. Ὅθεν οἱ πλεῖστοι βιοῦσι βίον βραχύν, τεταραγμένον καὶ ἄθλιον. Οἱ δὲ κατὰ λόγον εὐδαίμονες εἰσὶ κατ' ἐπιφάνειαν μόνον, ὥσπερ οἱ μακρόβιοι. Ἐμφανίζεται δ' ὁ βίος ἔν τε τῷ ὅλῳ καὶ τοῖς καθ' ἕκαστα καθόλου συνεχὴς ἀπάτη, ὃ μὲν ὑπόσχεται μηδέποτε

τελῶν, ὃ δὲ ἔδωκεν ἀφαιρῶν. Εἰ δὲ καὶ τελέσειεν ὅπερ ὑπέσχετο, ἀπογοητεύει τὸ τελεσθέν, ἀποδειχθείσης αὐτοῦ τῆς ἀπαξίας, ὥστε διηνεκῶς οἱ *δειλοὶ βροτοὶ* διατελοῦμεν ἀπατώμενοι, τὸ μὲν ὑπὸ τῆς ἐλπίδος, τὸ δ' ὑπὸ τοῦ ἐλπιζομένου. Ὅ,τι τηλόθεν ἡμῖν γοητεύει τὰς ὄψεις ἐγγὺς γενόμενον ἐξαφανίζεται καθάπερ ὀπτική τις ἀπάτη. Ἐκ τούτου τὸ μὲν παρὸν οὐδέποτ' εὐαρεστεῖ, χωρίῳ ἑοικὸς ὑπὸ νέφους καλυπτομένῳ, τῶν πέριξ ἡλιουμένων πάντων, ὥστ' οὐδέποτε φαίνεται αὔταρκες, ἡ δ' εὐτυχία κεῖται διαμπερὲς ἐν τῷ μέλλοντι ἢ τῷ παρελθόντι. Τούτων ὅμως τὸ μὲν μέλλον ἐστὶν ἀβέβαιον καὶ ἄδηλον, τὸ δὲ παρελθὸν ἀμετάκλητον. Ὅλως ἡ ζωὴ διὰ τῶν καθ' ἑκάστην ὥραν, ἡμέραν, ἑβδομάδα, μῆνα καὶ ἔτος φυομένων αὐτῆς μεγάλων καὶ μικρῶν περιπετειῶν, τῶν διαψευδομένων ἐλπίδων καὶ τῶν πάντα λογισμὸν ματαιουσῶν ἐναντιοτήτων φέρει τοσοῦτον ἀριδήλως τὸν χαρακτῆρα συμφορᾶς ἢ δεινοῦ παθήματος, ὥστ' ἄπορον καθίσταται πῶς ποτ' ἐπῆλθε πιστεῦσαι τοῖς ἀνθρώποις ὅτι ἐκείνη μὲν ὑπάρχει πρὸς τέρψιν ἢ εὐθυμίαν, αὐτοὶ δ' εἰσὶ προωρισμένοι πρὸς εὐτυχίαν. Τοὐναντίον ὅλως ἡ σύμπασα ζωὴ διηνεκῶς ἡμᾶς ἀπατῶσα καὶ ἀπογοητεύουσα ἔπρεπε νὰ ἐμποιήσῃ τῷ ἀνθρωπείῳ παντὶ τὴν ἀκλόνητον πεποίθησιν ὅτι οὐδὲν τῶν αὐτῆς ἄξιόν ἐστι τῶν ἀγώνων αὐτοῦ καὶ σπουδῶν καὶ φροντίδων, ὅτι πάντα τὰ ἐπὶ γῆς ἀγαθὰ συλλήβδην εἰσὶν ὡς εἰπεῖν οὐδενόσωρα καὶ ὅτι καθόλου ἡ καλουμένη ζωὴ καθ' ὃν ἐκφράζόμεθα τρόπον ἐν τῇ συνηθείᾳ *δὲν ἀξίζει τὸν κόπον* (جفاسن چكه آدم).

Ὁ τρόπος, καθ' ὃν ἡ μηδενία τῶν πραγμάτων πάντων, ὧν ἡ βούλησις ἐπιθυμεῖ, δηλοῦται τῇ ἐν τῷ ἀτόμῳ διανοίᾳ, ἐστὶν ὁ χρόνος. Ὑπὸ τῷ εἴδει τούτῳ, τῷ τοῦ χρόνου, ἡ μηδενία τῶν πραγμάτων ἐμφανίζεται ὡς φθαρτότης αὐτῶν. Ἔστι δ' ὁ χρόνος τὸ ἐκ τῶν προτέρων ἀναγκαῖον εἶδος τῶν ἡμετέρων ἐποπτευμάτων, ἄρα καὶ αὐτῶν ἡμῶν. Ὡς οὖν τι χρόνιον ἢ ἐν τῷ χρόνῳ παριστάμενον ἡ ἡμετέρα ζωὴ ὁμοία πῃ τυγχάνει οὖσα ποσότητι χρημάτων ἀποδοτέων ἐν ὡρισμένῃ προθεσμίᾳ, ἥτις ἐστὶν *ὁ θάνατος*. Οὕτως ἡ τῶν ἀνθρώπων ἑκάστου ζωὴ διδάσκει τοῦτον ἐνδελεχῶς ὅτι μεθ' ἣν ὑφίσταται διηνεκῶς ἀπάτην, διάψευσιν καὶ πλάνην ὑφ' ὧν ἐπιθυμεῖ πραγμάτων, συντελούντων αὐτῷ τὰ πολλὰ πρὸς λύπην μᾶλλον ἢ πρὸς χαράν, ἀφικνεῖται τέλος ὥρα καὶ στιγμή, καθ' ἣν καὶ ἡ βάσις, ἐφ' ἧς ἵσταται ἢ ἡ ῥίζα ἐξ ἧς φύονται καὶ βλαστάνουσιν αἱ ἐπιθυμίαι πᾶσαι, καταστρέφεται ἢ φθείρεται τρανῶς ἡμῖν ἀποδεικνύουσα τὸ κενὸν καὶ μάταιον πάσης σπουδῆς καὶ βουλήσεως. Πᾶσα ἀπόλαυσις ἢ ἡδονή ἐστί τι κατὰ Σοπεναύερον *ἀρνητικόν*, ἐν ᾧ πᾶν τὸ λυποῦν ἐστί τι θετικὸν καὶ πραγματικόν· αἰσθανόμεθα, λέγει, τῆς λύπης ἢ τῆς ἀλγηδόνος ὡς καὶ τῶν φροντίδων, οὐ μέν τοι τῆς ἀφροντιστίας. Ὁ μὲν φόβος ἐστὶ κατὰ στιγμὴν ἑκάστην εἰσὶν αἰσθηταὶ καθάπερ ἡ πεῖνα καὶ τὸ δίψος· ἀλλ' ὅπως ὁ ψωμός, ὃν καταβροχθίζομεν, παύεται ὢν αἰσθητὸς ἀφ' ἧς καταβεβροχθίκαμεν αὐτόν, οὕτω καὶ αἱ ἐπιθυμίαι, ἅπαξ ἀποπληρωθεῖσαι. Καθόλου δὲ τὸ λυποῦν καὶ ἡ στέρησις μόνα δυνάμενα γίνεσθαι πραγματικῶς ἢ θετικῶς ἡμῖν αἰσθητά, μόνα καὶ παρίστανται καθ' ἑαυτά· τὸ δὲ εὔδαιμον τοὐναντίον ἐστὶν ἁπλῶς ἀρνητικόν. Ἐκ τούτου τριῶν τῶν μεγίστων, ὧν ὁ βίος παρίστησιν ἀγαθῶν, ὑγιείας, νεότητος καὶ ἐλευθερίας οὐδεμίαν ἔχομεν ἄμεσον αἴσθησιν, ἐφ' ὅσον εἰσὶν ἡμῖν, ὡς τοιούτων, αἰσθανόμεθα δὲ τότε πρῶτον αὐτῶν, ὅταν ἀπολίπωσιν ἡμᾶς, ἅτε φύσεως ὄντων ἀρνητικῆς, ὡς ἐρρήθη. Κατὰ ταὐτὰ δὲ καὶ τῶν εὐφροσύνων ἢ εὐτυχῶν τῆς ζωῆς ἡμερῶν αἰσθανόμεθα πρῶτον, ὅταν ἄλλαι δυστυχεῖς ἀκολουθήσωσιν ἐκείναις. Αὐξανομένης μὲν ἢ ἐπιτεινομένης τῆς ἀπολαύσεως, ἐλαττοῦταί πῃ τὸ πρὸς ταύτην εὐαίσθητον, τὸ δὲ τῷ χρόνῳ σύνηθες γενόμενον, παύεται παρέχον ἀπολαύσεως αἴσθησιν. Οὕτω δ' ἄν τις ἐξηγήσαιτο τὴν συχνάκις παρατηρουμένην ἐν τοῖς ἐξ ἔρωτος γάμοις ἀπογοήτευσιν καὶ ψυχρότητα. Ἐπιτείνεται δ' ἐκ τούτου τὸ πρὸς τὸ ἄλγος εὐαίσθητον, ἅτε τῆς τοῦ συνήθους ἤτοι τῆς εἰθισμένης ἡδονῆς ἢ ἀπολαύσεως (ὑπὸ τῆς ἀπογοητεύσεως) μειώσεως καὶ ἐκλείψεως ἀλγεινῆς καθισταμένης. Ὅθεν, αὐξομένου τοῦ μέτρου τοῦ ἀναγκαίου (τῆς ἀναγκαίας ἡδονῆς), αὔξεται σύναμα καὶ τὸ λύπης αἰσθητικόν. Τεκμήριον δὲ τῶν λεχθέντων: Ὅσῳ τερπνότερον τυγχάνομεν διάγοντες τὰς ὥρας, οἷον ἐν ταῖς ἡδείαις συναναστροφαῖς, ἐν ταῖς παιδιαῖς, ταῖς φιλότησι, τοῖς δείπνοις καὶ τοῖς τοιούτοις, τοσούτῳ καὶ τάχιον αὗται παρέρχονται· κατὰ ταὐτὰ δ' ἐνοχλούμενοι μέν, οἷον νοσοῦντες ἢ προσδοκῶντες ἢ τὸ θέρος ὑπὸ κόρεων ἢ ζωῦφίων ἄλλων ἀνιώμενοι ἢ ἔρωτι δεινῷ καὶ δυστυχεῖ συνεχόμενοι, διὸ καλῶς ὁ Πέρσης ποιη-

τής (شب عاشقان بیدل چه شب دراز بلا), αἰσθανόμεθα τοῦ χρόνου, τοὐναντίον δὲ μόλις. Ἐκ δὴ τούτων καθίσταται δῆλον ὅτι τότε μάλιστα τυγχάνομεν ὄντες εὐτυχεῖς, ὅταν ἐλάχιστον αὐτῶν ἡμῶν αἰσθανώμεθα ζώντων ἢ ὄντων· ἆρα πολλῷ εὐτυχέστεροι ἠθέλομεν εἶναι μὴ ὄντες ὅλως. Εὐτυχία ἢ χαρὰ μεγάλη καθίσταται νοητὴ μόνον ὡς ἀκολουθία προηγησαμένης μεγάλης ἀπορίας ἢ κινδύνου. Ἐκ δὲ τούτου παρὰ τοῖς ποιηταῖς ἡ συνήθης ἀνάγκη τοῦ καταστῆσαι τοὺς ἥρωας τοὺς ἑαυτῶν εἰς περιστάσεις ἀπόρους, ἐπικινδύνους καὶ πολυμόχθους, ἵνα δυνηθῶσιν ὕστερον αὐτοὺς ἀπαλλάξαι τῆς ἀπορίας ἢ τοῦ κινδύνου. Μάρτυρα δὲ τῶν λεγομένων ἀξιόχρεων ὁ φιλόσοφος εἰσάγει τὸν περικλεᾶ Οὐολταῖρον εἰπόντα: le bonheur n'est qu'un rêve et la douleur est réelle. Εἶτα: je ne sais autre chose dans la vie que me résigner et me dire que les mouches sont là pour être mangées par les araignées, et les hommes pour être dévorés par les chagrins. Ἐάν, ἐξακολουθεῖ μετὰ ταῦτα, παραβάλῃ τίς ποτε τὸ σύνολον τῶν δυνατῶν δυστυχημάτων καὶ παθημάτων, ὅσα δύναταί τις ἄνθρωπος ἐν τῷ βίῳ παθεῖν, πρὸς τὸ τῶν εὐτυχημάτων, ὧν δύναται τυχεῖν, ὁ ἰσολογισμὸς οὐκ ἔσται δυσεύρετος· ἀλλὰ καὶ ἄνευ τούτου μόνη τοῦ κακοῦ ἡ ὕπαρξις ἐστὶν ἱκανὴ πρὸς τοῦ ζητήματος τὴν λύσιν· διότι τὸ ἓν κακόν, ἡ ἑνὸς ἀνθρώπου δυστυχία, δὲν δύναται νὰ ἐξουδετερωθῇ ταῖς μυρίων ἄλλων εὐτυχίαις. Ὅθεν καὶ εἰ τὸ κακὸν ἦν ἑκατοντάκις ὀλιγώτερον ἐν τῷ βίῳ ἢ ὅσον ἐστίν, ἡ ὕπαρξις αὐτοῦ καθ' ἑαυτὴν ἤθελεν ἐπαρκεῖ, πρὸς ἀπόδειξιν τῆς πολυειδοῦς καίπερ ἐμμέσως ἐκφρασθῆναι δυναμένης ἀληθείας, ὅτι: ἡ ὕπαρξις ἡ τοῦ κόσμου πρέπει νὰ ἦναι παραίτιος ἡμῖν οὐχὶ χαρᾶς, ἀλλὰ πολλῷ μᾶλλον ἀθυμίας καὶ λύπης· ἡ ζωὴ ἡμῶν ἐστί τι τοιοῦτον, ὅπερ ἤθελεν εἶναι πολλῷ κάλλιον ἡμῖν, εἰ μὴ ὑπῆρχεν. Ἐκ τούτου τὰ πάντα ἐν τῷ βίῳ τούτῳ φέρουσιν ἴχνη τῆς οὐδενίας αὐτοῦ. Τῶν ὄντων ἕκαστον ἀπατηλόν ἐστι καὶ ἀτελές, καὶ πᾶν μὲν εὐάρεστόν ἐστι δυσαρέστῳ μεμιγμένον, εὐπραγίᾳ δὲ πάσῃ καὶ δυσπραγία συνῆπται, καὶ πᾶσα μὲν ἀπόλαυσις ἔχει τι τὸ ἐλλεῖπον, εὐθυμία δὲ πᾶσα τὸ διαταράσσον· ἑκάστη δ' ἐν τῷ βίῳ εὐμάρεια νέας τινὰς εἰσάγει δυσχερείας· καθόλου δ' εἰπεῖν ὁ ἄνθρωπός ἐστι προωρισμένος εἰς ἀθλιότητα καὶ δυσπραγίαν, ἐστὶ δὲ τῇ ἀληθείᾳ τοιοῦτος. Πρὸς δὲ τούτοις ἐστὶ πηγὴ τῷ ἀνθρώπῳ τῶν μεγίστων ἐν τῷ βίῳ δεινῶν αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος: homo homini lupus· ἀδικία, ἀνεπιείκεια ἐσχάτη, σκληρότης, ὠμότης εἰσὶν οἱ συνηθέστατοι τοῦ ἀνθρώπου τρόποι τοῦ πράττειν ἢ προσφέρεσθαι τοῖς ὁμοίοις, ἐκ δὲ τούτου τὸ τῆς πολιτείας, τ. ἔ. κοινωνίας κατορθοῦν τὸ δίκαιον δυναμένης, ἀναγκαῖον. Ἐν ἁπάσαις ὅμως αἷς μὴ προεῖδεν ὁ νόμος περιστάσεσιν ἐμφανίζεται λαμπρῶς ὁ ἀπεριόριστος ἀνθρώπου παντὸς ἐγωϊσμὸς καὶ δὴ αὐτὴ ἡ κακία.

Ἐναντιότητες ἐλάχισται καθιστῶσιν ἡμᾶς εἰς τέλος δυστυχεῖς, οὐδὲν δὲ τελέως εὐτυχὲς ἐν τῷ κόσμῳ τὸ παράπαν. Ἀποδείκνυσι δὲ πλαγίως μέν, ἀλλὰ μετὰ βεβαιότητος, ὅτι ἐν τῇ καρδίᾳ θεωροῦσιν ἑαυτοὺς οἱ ἄνθρωποι καὶ εἰσὶ τῷ ὄντι δυστυχεῖς ὁ τῇ ψυχῇ ἑκάστου σύνοικος τῆς ἀλλοτρίας εὐτυχίας, οἱαδήποτ' ἂν οὖσα τυγχάνῃ, φθόνος. Τούτου δ' αἴτιον ὅτι θεωροῦντες ἑαυτοὺς δυστυχεῖς ἀδυνατοῦσιν ὑποφέρειν τὴν τῶν νομιζομένων εὐπραγούντων ὄψιν. Ἂν ὁ βίος οὗτος, λέγει ὁ φιλόσοφος, ἦν ἁπλῶς ἀγαθόν τι, δὲν ἦτο ἀναγκαῖον ἡ ἔξοδος αὐτοῦ νὰ κατέχηται καὶ φρουρῆται διὰ φυλάκων οὕτω δεινῶν, οἷος ὁ Θάνατος μετὰ τῶν ἑταίρων, τοῦ Φόβου καὶ τοῦ Δείμου. Ἂν ὅμως, ὡς ἔχει νῦν, ἦν ὁ θάνατος ἧσσον ἐπίφοβος ἢ ὅσον ἐστίν, οὐδεὶς ἢ πάνυ που ὀλίγοι τῶν ἀνθρώπων ἤθελον ἀγαπᾶν τὸν βίον. Εἰ δέ, τοὐναντίον, ἦν ἡ ζωὴ χαρμόσυνόν τι καὶ ζηλωτόν, οὐδεὶς οὐδ' αὐτήν ποτε τὴν ἁπλῆν τοῦ θανάτου παράστασιν ἤθελεν ὑπομένει.

Ἀνακεφαλαιῶν δ' ὁ φιλόσοφος τὰ λεχθέντα, τελευτῶν ἀποφαίνεται γνώμην ἐναντίαν τῷ Λεϊβνιτίῳ διισχυρισαμένῳ ὅτι ὁ κόσμος οὗτος ἐστὶν ὁ κάλλιστος[1], ὅτι πᾶν τοὐναντίον ἐστὶν ὁ κάκιστος τῶν δυναμένων εἶναι. Τούτου δὲ χείρων, ἤτοι γῆ χερείων ἧς οἰκοῦμεν, ἤθελεν εἶναι σαφῶς ἀοίκητος. Πρὶν ἢ δὲ περάνωμεν τὴν σύντομον ταύτην ἡμῶν πραγματείαν οὐκ

1) Ὁ τοῦ Λεϊβνιτίου διισχυρισμός, ὅτι ὁ κόσμος ὡς ἔργον θεῖόν ἐστιν ἀναγκαίως ὁ κάλλιστος τῶν δυνατῶν, ἐπερείδεται τῷ τριμελεῖ ὑποθετικῷ συλλογισμῷ, ὅτι: εἰ ἦν δυνατὸς βελτίων τοῦ παρόντος κόσμος, ὤφειλε τότε γινώσκειν μὲν αὐτὸν ἡ τοῦ Θεοῦ σοφία, βουληθῆναι δ' ἡ ἀγαθότης, ποιῆσαι δ' ἡ παντοδυναμία (πρβλ. Πλατ. Τιμ. 290: . . . θέμις οὔτ' ἦν οὔτ' ἔστι τῷ ἀρίστῳ δρᾶν ἄλλο πλὴν τὸ κάλλιστον· ἔτι αὐτ. 28 B: ὁ μὲν (κόσμος) κάλλιστος τῶν γεγονότων, ὁ δὲ (δημιουργὸς) ἄριστος τῶν αἰτίων, πρὸς ὃν ἠδύνατό τις ἴσως ἀντειπεῖν δικαίως ὅτι ἠδύνατο μὲν ἴσως ὁ κόσμος οὗτος εἶναι ὁ κάλλιστος, ἀλλ' ὄντι κρείττονι τῶν ἀνθρωπίνων ἀδυναμιῶν καὶ ἀναγκῶν καὶ παθῶν καὶ καθόλου τῆς ἀτελείας.

ἀτερπὲς ἡγούμεθα γνωρίσαι τοῖς φίλοις ἀκροωμένοις ὅσα ὁ παραδοξολόγος εἶναι δοκῶν φιλόσοφος ἐφιλοσόφησε περὶ τοῦ πάθους, ὃν ἔρωτα συνήθως καλοῦμεν, εἴπερ ἄλλο τι, μᾶλλον δὲ μόνον αὐτὸ συντελοῦν εἰς τὸ συνεχὲς τοῦ ἀνθρωπείου καὶ τῆς κακοδαιμονίας αὐτοῦ. Ἡ θεωρία δὲν εἶναι πάντῃ νέα. Ὁμοίαν ἀνέπτυξεν ἤδη Πλάτων ὁ δαιμόνιος ἐν τῷ *Συμποσίῳ*.

Κατὰ Σοπεναύερον ὁ καλούμενος ἔρως ἐστί τις ἀπάτη δεινή, εἰς ἣν ἐμβάλλει διηνεκῶς τὸν ἄνθρωπον ἀπατεὼν δεινός, ὅς ἐστι τὸ *βούλεσθαι ζῆν*. Τὸ κινοῦν αἴτιον ἐνταῦθα καὶ τὸ τέλος ἢ τἀγαθὸν ἐστὶν ἡ διαδεξομένη γενεά, ἢ πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ, τ. ἔ. τῆς ἰδίας γενέσεως, περιβάλλει καὶ κατασαγηνεύει τὴν δυστυχῆ παροῦσαν θελγήτροις καὶ γοητεύμασι παντοίοις, ἀφαιροῦν ἀπὸ τοῦ δυστυχοῦς ἐρῶντος ἡσυχίαν, εὐτυχίαν (εἴ ποτέ τιν' ἔσχε), καὶ αὐτὴν ἐνίοτε τὴν ζωήν. Εἰσὶ δὲ τοσοῦτον ἰσχυρὰ καὶ ἀκαταγώνιστα τὰ δι' ὧν σαγηνεύει τὸν δύστηνον, ὥστε καὶ συνειδότα τινὰ τὸ δέλεαρ ἄκοντα δουλοῖ καὶ ὑποχείριον ποιεῖται. Οὕτω τὸ γένος ἀντικαταλλαττόμενον τὴν ἑκάστου τῶν ἀτόμων ὕπαρξιν ἀντὶ τῆς ἑαυτοῦ παρίσταται περιβεβλημένον ὄψιν αἰσθήματος μεστοῦ μὲν εὐδαιμονίας, ἐξαφανιζομένου δ' ἅμα τῇ τοῦ σκοπουμένου πληρώσει[1].

Ἔστι μὲν οὖν, ὡς εἴπομεν, ἡ θεωρία καὶ παρὰ Πλάτωνι· διαφέρει δὲ τῆς τοῦ Γερμανοῦ φιλοσόφου τούτῳ, ὅτι παρὰ τούτῳ μὲν ὑπὸ τῷ τοῦ ἔρωτος εἴδει κινεῖ τὸν ὄντα τὸ γενησόμενον ἢ τὴν γενεὰν τὴν παροῦσαν ἡ διαδεξομένη, παρ' ἐκείνῳ δὲ τὸ κινοῦν ἐστιν αὐτὸ τὸ κινούμενον ἢ ἐρῶν, ἀθανασίας ὀρεγόμενον, οὗ μὴ δυνάμενον ἐν ἑαυτῷ τυχεῖν, ἐφικέσθαι βούλεται ἐν τῷ τόκῳ. Ἰδοὺ δὲ τὸ τοῦ φιλοσόφου χωρίον (Συμποσ. 207, C.):

Κυοῦσι πάντες ἄνθρωποι καὶ κατὰ τὸ σῶμα καὶ κατὰ τὴν ψυχήν, καὶ ἐπειδὰν ἔν τινι ἀγωνίᾳ γένωνται, τίκτειν ἐπιθυμεῖ ἡμῶν ἡ φύσις· τίκτειν δὲ ἐν μὲν αἰσχρῷ οὐ δύναται, ἐν δὲ τῷ καλῷ· ἡ γὰρ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς συνουσία τόκος ἐστίν. Ἔστι δὲ τοῦτο θεῖον τὸ πρᾶγμα, καὶ τοῦτο ἐν θνητῷ ὄντι τῷ ζώῳ ἀθάνατον ἔνεστιν, ἡ κύησις καὶ ἡ γέννησις· τὸ δὲ ἐν τῷ ἀναρμόστῳ ἀδύνατον γενέσθαι· ἀνάρμοστον δ' ἐστὶ τὸ αἰσχρὸν παντὶ τῷ θείῳ, τὸ δὲ καλὸν ἁρμόττον.

1) Πρβλ. τοῦ φιλοσόφου Πραγματείας ἄλλας τε καὶ τὴν Χαρακτηριστικὴν τοῦ βούλεσθαι ζῆν, καὶ τὴν Μεταφυσικὴν τοῦ ἔρωτος.

Μοῖρα οὖν καὶ Εἰλείθυια ἡ καλλονή ἐστι τῇ γενέσει· διὰ ταῦτα ὅταν μὲν καλῷ προσπελάζῃ τὸ κυοῦν, καὶ εὐφραινόμενον διαχεῖται καὶ τίκτει τε καὶ γεννᾷ· ὅταν δὲ αἰσχρῷ, σκυθρωπόν τε καὶ λυπούμενον συσπειρᾶται καὶ ἀποτρέπεται καὶ ἀνείλλεται καὶ οὐ γεννᾷ, ἀλλὰ ἴσχον τὸ κύημα χαλεπῶς φέρει· ὅθεν δὴ τῷ κυοῦντί τε καὶ ἤδη σπαργῶντι πολλὴ ἡ πτοίησις γέγονε περὶ τὸ καλὸν διὰ τὸ μεγάλης ὠδῖνος ἀπολύειν τὸν ἔχοντα. *Ἔστι γὰρ οὐ τοῦ καλοῦ ὁ ἔρως, ἀλλὰ τῆς γενέσεως καὶ τοῦ τόκου ἐν τῷ καλῷ* ὅτι ἀειγενές ἐστι καὶ ἀθάνατον ὡς θνητῷ ἡ γέννησις· ἀθανασίας δὲ ἀναγκαῖον ἐπιθυμεῖν μετ' ἀγαθοῦ ἐκ τῶν ὡμολογημένων, εἴπερ τοῦ ἀγαθοῦ ἑαυτῷ ἀεὶ εἶναι ἔρως ἐστίν· ἀναγκαῖον δὴ ἐκ τούτου τοῦ λόγου καὶ τῆς ἀθανασίας τὸν ἔρωτα εἶναι.—

Τοσαῦτα, τό γε νῦν ἔχον, εἰρήσθωσαν περὶ τῆς καθόλου καὶ ἰδίᾳ τῆς Σοπεναυέρου ἀπαισιοδοξίας, οὐκ ἀρέσκοντά τισιν ἴσως, ὑπὸ τῶν πλείστων ὅμως, κἂν μὴ προφανῶς τὴν ἀλήθειαν αὐτῶν ὁμολογῶσιν, ἐν τῇ καρδίᾳ σιωπηλῶς ὡς ἀληθῆ δεκτὰ γενόμενα· ἔστι δ' ἡμῖν ἐλπὶς ὅτι συγγνώμην ἕξουσιν ἡμῖν οἱ φίλοι παρόντες τῶν οὐκ ὀλίγων ἐλλείψεων, ἃς εὗρον ἐν τοῖς ῥηθεῖσι, καὶ ὧν αὐτοῖς ὑπισχνούμεθα τὴν ἀναπλήρωσιν ἐν ἑτέρᾳ προσεχεῖ περὶ τῶν αὐτῶν πραγματείᾳ.

Β'.

Συνῳδὰ πρὸς τὴν ὑπόσχεσιν, ἣν ἐποιησάμεθα τῷ σεβαστῷ κυρίῳ προέδρῳ δηλώσαντι μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ πρώτου τῆσδε τῆς πραγματείας μέρους τὴν ἐπιθυμίαν ὅπως ἐν ἀναγνώσματι δευτέρῳ προσθῶμεν τοῖς ἐκεῖ ῥηθεῖσι καὶ εἴ τι τις τῶν ἀρχαίων ἢ τῶν νεωτέρων ἄλλο περὶ τούτων εἶπεν ἢ ἔγραψεν, ἐρχόμεθα νῦν, ὅπως, ὅση δύναμις, ἀναπληρώσωμεν, εἴ τι παρελίπομεν ἐν ἐκείνῳ περὶ τῶν αὐτῶν σπουδαῖον ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἢ τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων ἢ ὑπὸ τῶν ἄλλων εἰρημένον. Ὅθεν ἔσται τὸ νῦν ἀνάγνωσμα, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἀναπληρωτικὸν τοῦ πρώτου· ἐπειδὴ δ' ἐν ἐκείνῳ τὸ μὲν πρῶτον ἐξηνέγκαμεν ὅσα τοιαύτης ἐννοίας ἀπερήναντο τῶν ἀρχαίων οἱ ποιηταὶ καὶ οἱ φιλόσοφοι, εἶτα τὰς ἡμετέρας αὐτῶν διὰ βραχυτάτων περὶ τούτων σκέψεις, ἔσχατον δὲ ἐν κεφαλαίῳ τὰ Σοπεναυέρῳ τῷ φιλοσόφῳ περὶ αὐτῶν πεφιλοσοφημένα, κατὰ ταὐτὰ καὶ νῦν τὸ μὲν πρῶτον ἐροῦμεν ὅσα τότε παρελίπομεν ἐκ τῶν ἀρχαίων ὀλίγα τινὰ καὶ ἐκ τῶν Περ-

σῶν ποιητῶν συμπαραθέντες, ἀναπληρώσαντες εἶτα τὰς ἡμῶν αὐτῶν θεωρίας ἐπιστέψομεν τὴν πραγματείαν δι' ὧν Ἄρτμαννος ὁ τοῖς Σοπεναυέρου διδάγμασιν ἀκολουθήσας ἐφιλοσόφησε περὶ τούτων ἢ δυνατὸν ἐν βραχυτάτοις.

Τῶν οὖν ἀρχαίων αἱ ῥήσεις πᾶσαι τοῦτο μὲν τὴν ἐπικράτειαν ἐξαγγέλλουσι τοῦ κακοῦ τὴν ἐπὶ τῆς γῆς καὶ τὸ ἐκ τούτου μὴ φοβερόν, ἀλλὰ πολλάκις καὶ σωτήριον καὶ ποθεινὸν τοῦ θανάτου, τοῦτο δὲ τὸ μάταιον τοῦ βίου τοῦ ἀνθρωπίνου καὶ τὸ πάσης εὐεστοῦς καὶ εὐδαιμονίας ἀβέβαιον καὶ ἄστατον. Ἀρξώμεθα δὲ πρῶτον ἀπὸ τοῦ πρώτου τῶν ποιητῶν εἰπόντος ἐν Ἰλ. 527—533·

ὣς γὰρ ἐπεκλώσαντο θεοὶ δειλοῖσι βροτοῖσι,
ζώειν ἀχνυμένοις· αὐτοὶ δέ τ' ἀκηδέες εἰσί.
Δοιοὶ γάρ τε πίθοι κατακείαται ἐν Διὸς οὐδει
δώρων οἷα δίδωσι, κακῶν, ἕτερος δὲ ἑάων.

Ἀλλαχοῦ δὲ πάλιν (Ὀδ. Σ. 130)·

οὐδὲν ἀκιδνότερον γαῖα τρέφει ἀνθρώποιο.

Καθ' Ἡσίοδον ἡ Πανδώρα, διανοίξασα τῇ χειρὶ τὸν πίθον, ἐν ᾧ περιείχοντο τὰ κακά, κατεσκέδασε τὸ πλῆθος αὐτῶν εἰς τὴν οἰκουμένην·

ἀλλὰ γυνὴ χείρεσσι πίθου μέγα πῶμ' ἀφελοῦσα
ἐσκέδασ'· ἀνθρώποισι δὲ μήδετο κήδεα λυγρά.

καὶ μετ' ὀλίγον·

ἄλλα δὲ μυρία κακὰ κατ' ἀνθρώπους ἀλάληται·
πλείη μὲν γὰρ γαῖα κακῶν, πλείη δὲ θάλασσα·
νοῦσοι δ' ἀνθρώποισιν ἐφήμεροι, αἱ δ' ἐπὶ νυκτὶ
αὐτόματοι φοιτῶσι, κακὰ θνητοῖσι φέρουσαι.

Ἐκ τούτου δ' Αἰσχύλος ὁ ποιητὴς ἀπαλλαγὴν θεωρῶν τῶν ἐν τῷ βίῳ κακῶν τὸν θάνατον, ἐπιπλήσσει τοῖς κακὸν αὐτὸν νομίζουσι λέγων·

ὡς οὐ δικαίως θάνατον ἔχθουσιν βροτοὶ
ὅσπερ μέγιστον ῥῦμα τῶν πολλῶν κακῶν.

Μνημονευτέον δ' ἔτι τὸ τοῦ Πινδάρου: *τί δέ τις; τί δ' οὔτις; σκιᾶς ὄναρ ἄνθρωπος·* δι' ὧν ὁ ποιητὴς μεθ' ὑπερβολῆς τινος ἐμφαντικῶς καὶ τεχνηέντως τὴν ἀνθρωπίνην ἐδήλωσε ματαιότητα· διότι τί σκιᾶς ἀσθενέστερον; ὥστε τὸ ταύτης ὄναρ οὐδὲ φαντασίας οὐδὲ λόγου δεκτικὸν ὑπάρχει. Πάλιν ὁ αὐτὸς ἐν ἑτέρῳ χωρίῳ:

Ἓν παρ' ἐσθλὸν σύνδυο πήματα δαίονται βροτοῖς
[ἀθάνατοι.

Κατὰ ταὐτὰ δὲ καὶ Σιμωνίδης ὁ ποιητής: ἀνθρώπων ὀλίγον μὲν κάρτος, ἄπρακτοι δὲ μεληδόνες· αἰῶνι δὲ παύρῳ πόνος ἀμφὶ πόνῳ· ὁ δ' ἄφυκτος ὁμῶς ἐπικρέμαται θάνατος.

Ἰδίᾳ δὲ μνημονευτέος ἐκ τῶν ἀρχαίων Ἡγησίας ὁ διὰ τὴν διδασκαλίαν *πεισιθάνατος* ἐπικληθείς, οὗ τὰ μὲν ἔργα δὲν διεσώθησαν, αὐτὸς δὲ κατὰ Διογένη τὸν Λαέρτιον ἐδόξαζεν ὅτι ἡ εὐδαιμονία ἐστί τι ὅλως ἀδύνατον τῷ ἀνθρώπῳ· διότι τὸ μὲν σῶμα πολλῶν ἀναπέπληται παθημάτων, ἡ δὲ ψυχὴ συμπαθεῖ τῷ σώματι καὶ ταράττεται, ἡ δὲ τύχη πολλὰ τῶν κατ' ἐλπίδα κωλύει· ὅθεν ὁ θάνατος ἦν αὐτῷ προτιμότερος τῆς ζωῆς. Λέγει δὲ περὶ τούτου ὁ Κικέρων ἐν τοῖς *Τουσκουλαναῖς* 1,34 : a malis igitur mors abducit, non a bouis, verum si quaerimus· et quidem hoc a Cyrenaico Hegesia sic copiose disputatur, ut is a rege Ptolemaeo prohibitus esse dicatur illa in scholis dicere, quod multi, iis auditis, mortem sibi ipsi consciscerent. Ἦν δ' αὐτῷ καὶ πραγματεία συντεταγμένη κατὰ τὸν αὐτὸν *Ἀποκαρτερῶν*, ἐν ᾧ τινα περιέγραφεν, ὃς ἀποχωρῶν δι' ἀσιτίας τοῦ βίου καὶ ἀποτρεπόμενος ὑπὸ τῶν φίλων ἐσαφήνιζεν αὐτοῖς τὰ τοῦ βίου δεινά.

Μνημονευτέα δ' ἔτι καὶ τὰ τοῦ ποιητοῦ Σιμωνίδου τοῦ Ἀμοργίνου, τὰ τῶν ἀνθρώπων ἀριθμοῦντος ἐν τοῖσδε κακά:

φθάνει δὲ τὸν μὲν γῆρας ἄζηλον λαβόν,
πρὶν τέρμ' ἵκηται· τοὺς δὲ δύστηνοι νόσοι
φθείρουσι θνητῶν· τοὺς δ' Ἄρει δεδμημένους
πέμπει μελαίνης Ἅϊδης ὑπὸ χθονός·
οἱ δ' ἐν θαλάσσῃ λαίλαπι κλονεύμενοι
καὶ κύμασιν πολλοῖσι πορφυρῆς ἁλὸς
θνήσκουσιν, εὖτ' ἂν μὴ δυνήσωνται ζόειν·
οἱ δ' ἀγχόνην ἅψαντο δυστήνῳ μόρῳ,
κοὐτάγρετοι λείπουσιν ἠλίου φάος.
Οὕτω κακῶν ἄπ' οὐδέν· ἀλλὰ μυρίαι
βροτοῖσι κῆρες κἀνεπίφραστοι δύαι
καὶ πήματ' ἐστίν.

Καὶ ταῦτα μέν, ἵνα μὴ πέρα τοῦ δέοντος μακρηγορῶμεν, ἀρκείτωσαν ἐκ τῶν πολλῶν, ὧν ἄν τις εὕροι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἐξαγγελτικῶν τῆς ἀνθρωπίνης ματαιότητος καὶ τῆς ἐπικρατείας τοῦ κακοῦ τῆς ἐν τῷ βίῳ.

Ἐκ δὲ τῶν ἀλλοεθνῶν μυρία δυνάμενοι παραθεῖναι τοιαῦτα τῆς φαυλότητος τοῦ βίου μαρτύρια, περιοριζόμεθα συντομίας χάριν εἰς τὰ ὀλίγα τάδε:

Καὶ Σάδιος (سعدی) μὲν ὁ ποιητὴς ἐμφαντικώτατα δηλοῖ τὴν οὐδενίαν τῶν ἐν τῷ κόσμῳ τοῖσδε (Ῥοδ.).

کر جهان زدست تو برود
عالمی نیز اگر بدست آید آیر
بد و نیك جهان چو درگذ شت

مخور اندوه آنکه چیزی نیست
هم مشو شاد مانکه چیزی نیست
در گذ راز جهان که چیزی نیست

ἅπερ εἰσὶ μεθερμηνευόμενα:

Κἂν ἐκφύγῃ τῆς σῆς χειρὸς ὁ κόσμος, μὴ ἀδημόνει· διότι μηδέν ἐστι. Κἂν καταστῇς ποτε κύριος τοῦ κόσμου, μὴ χαῖρε· διότι μηδέν ἐστι. Ἀφροῦ δὲ παρέλθωσι τὰ κακὰ καὶ τἀγαθὰ τοῦ κόσμου, πάρελθε καὶ σύ· διότι μηδέν ἐστί.

Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς ἑτέρωθι (αὐτ. κεφ. α').

جهان ای برادر نماند بکس
دل اندر جهان آفرین بند وبس
مکن تکیه بر ملك دنیا و پشت
که بسیارکس چون تو پرورد وکشت
چو آ هنك رفتن جان پاك
چه بر تخت مردن چه بر روی خاك

ὅπερ ἐστὶ μεθερμηνευόμενον:

Ὁ κόσμος, ὦ ἀδελφέ, παραμένει οὐδενί· διὸ μόνον ἀνάθες τῷ δημιουργῷ τὴν ψυχήν· μὴ στηρίζου τοῖς ἀγαθοῖς τοῦ κόσμου· διότι πολλοὺς ὁμοίους ἔθρεψεν ἤδη καὶ ἀπώλεσεν. Ὅταν ἀπαίρῃ ἡ ἀγνὴ ψυχὴ (κατὰ λέξιν: ὅταν (αὕτη) κρούσῃ τὸ τῆς ἀποδημίας τύμπανον), τί (διαφέρει) τὸ τελευτᾶν ἐπὶ θρόνου, καὶ τί τὸ χαμαί;

Ὁ δὲ Χοσεΐνος Βαΐζης ὁ τοῦ ποιήματος *Envari Soheili* (انوار سهیلی) ποιητὴς εἰκάζων πτώματι τὴν γῆν ὑπὸ γυπῶν περιεστοιχισμένῳ λέγει:

این جهان بر مثال مردار یست
کر کسان کرد او هزار هزار
این مر آنرا همی زند بخلب
وآن مرایزا همی زند منقار
اخر الامر بر پرند همه
وزهمه باز ماند این مردار

Τουτέστιν. Ὁ κόσμος οὗτος ὅμοιός ἐστι πτώματι γυψὶ περιεστοιχισμένῳ μυρίοις, οἳ διαπλήσσουσιν ἀλλήλους οἱ μὲν τοῖς ῥάμφεσιν, οἱ δὲ τοῖς ὄνυξι. Τέλος ἐκεῖνοι μὲν ἀφίπτανται πάντες, ἐκ δὲ πάντων ἀπολείπεται τὸ πτῶμα.

Καὶ πάλιν ἄλλοθι:

ما فلك معمار این معموره شد بی خار غم
یك کل شاری باغ زندکانی کس نیافت
کلستان عمررا در مرغزار روزکار
نوبهاری خالی از باد خزانی کس نیافت

Τουτέστιν. Ἐξ οὗ ὁ οὐρανὸς ἐγένετο τῆς οἰκουμένης τῆσδε κυβερνήτης, οὐδεὶς ἀνθρώπων εὗρε ῥόδον ἓν εὐφροσύνης ἐν τῷ κήπῳ τῆς ζωῆς ἄνευ ἀκάνθης ἀλγηδόνος, οὐδὲ τὴν τοῦ βίου ῥοδωνιὰν ἐν τῷ λειμῶνι τοῦ χρόνου γευομένην τοῦ ἔαρος ἄνευ τοῦ μετοπωρινοῦ ἀνέμου.

Παρεμφερῆ δὲ πάλιν ὁ αὐτὸς ἐν τοῖσδε:

هیچ کنج بی رنج نتوان یافت
و هیچ کل بی ازار خار نتوان چید

= Οὐκ ἔστι θησαυρὸν εὑρεῖν ἀπόνως, οὐδὲ ῥόδον ἄνευ νυγμοῦ ἀκάνθης.

Διελθόντες οὕτω διὰ βραχέων ἔστιν ἃ τῶν τοῖς ἀρχαίοις περὶ τοῦ βίου τοῦ τῶν ἀνθρώπων εἰρημένων, ἐρχόμεθα νῦν εἰς τὰς ἡμετέρας αὐτῶν περὶ τούτου θεωρίας καὶ σκέψεις.

Θεωροῦντες ἐν γένει τὴν ἀστρονομικὴν καὶ φυσικὴν κατάστασιν τοῦ πλανήτου, πρὸς ὃν ἀναποσπάστως, οὕτως εἰπεῖν, ὑπάρχει τὸ ἡμέτερον εἶναι συνημμένον, εὑρίσκομεν ὅτι οὗτος ἀπέχει πορρωτάτω τοῦ εἶναι τῶν κόσμων ὁ κάλλιστος. Ὁ ἄνθρωπος, ὥσπερ ἐλέγομεν ἤδη διὰ λέξεων ἄλλων ἐν τῷ πρώτῳ τῆς πραγματείας μέρει, διατελεῖ συνεχόμενος ἐπὶ τῆς γῆς ἀγῶνι δινηνεκεῖ πρὸς τὴν ἀδυσώπητον μητρυιὰν ἢ φύσιν. Αὕτη συνεχῶς ἀγωνίζεται ὅπως ἄλλοτε μὲν βράδιον, ἄλλοτε δὲ θᾶττον, ἄλλοτε πάλιν ἐν χρόνου στιγμῇ φθείρῃ καὶ ἐξαφανίσῃ ἄρδην ὅσα ὁ ταλαίπωρος ἄνθρωπος ἱδρῶτι πολλῷ καὶ πόνοις καὶ μόχθοις ἀτρύτοις ἐν χρόνῳ μακρῷ δημιουργεῖ καὶ παρασκευάζει· ἔστι πολέμιος, πρὸς ὃν οὐδέποτε διαλλαγή τις ἢ φιλία τυγχάνει δυνατή. Διὸ τὸ ἐξ ἀρχῆς ὁ δυστυχὴς αὐτονομαζόμενος ἡγεμὼν τῆς γῆς μὴ δυνάμενος ἀντιπαλαῖσαι μόνος πρὸς τὸν δεινὸν καὶ ἀδυσώπητον δυσμενῆ, συνέστησε τὰς κοινωνίας καὶ πολιτείας, ὅπως τὸ κατὰ δύναμιν ἀπὸ τῆς ἐκείνης ἀστόργου τυραννίδος ἀπαλλαγείς καλλύνῃ μέχρι τινὸς βαθμοῦ καὶ βελτιώσῃ τὸν βραχὺν αὐτοῦ βίον. Ἀλλὰ καὶ οὕτω μόλις ποτὲ μετὰ χιλιάδων ἐτῶν ἀνεκδιηγήτους ἀγῶνας ἐπέτυχέ τινος εὐζωΐας, ἧς καὶ αὐτῆς ἐλάχιστον ἀπολαύει τοῦ ἀνθρωπείου τὸ πλεῖστον. Ἔστι δ' ἡ γῆ θεωρουμένη καθόλου μοχθηρὰ καὶ σκληρὰ ξενοδόχος, ἀντὶ πολλῆς τιμῆς τὰς ἐξι-

τήλους καὶ βραχείας ἡμῖν ἡδονάς, ἅς ποτε παρέχει, πωλοῦσα. Καὶ πρῶτον, ἐὰν θεωρήσωμεν τὴν θερμοκρασίαν, ὀλίγιστοι βεβαίως εἰσὶν ἐπὶ τοῦ Πλανήτου τόποι, ἔνθα διὰ παντὸς ἐπικρατεῖ τὸ ὑπὸ τῶν ποιητῶν ἐξυμνηθέν, εἰς τοὺς πρώτους τοῦ ἀνθρωπείου χρόνους ἀναφερόμενον, ἀίδιον ἔαρ (ver erat aeternum Ὀουίδ. Μεταμ. I, 107. Πρβλ. καὶ Ὅμ. Ὀδυσ. Δ, 563-568). Τὸ τερπνὸν ἀλλὰ βραχύτατον ἔαρ διαδέχεται παρ' ἡμῖν τὸ ὀχληρὸν καὶ δυσύποιστον θέρος μετὰ τῆς χορείας τῶν ἀνηλεῶν ζωϋφίων, ἅπερ ἀπὸ τοῦ πλείστου τῶν ἀνθρώπων ἀφαιροῦσι τὴν μόνην ἀναψυχὴν καὶ παραμυθίαν τοῦ μακροῦ τῆς ἡμέρας καμάτου, τὸν ὕπνον. Οὕτως ἡμῖν ἀντὶ πολλοῦ πωλεῖ τὸ θέρος τὴν καρποφορίαν. Εἶτα πάλιν τὸ βραχὺ μετόπωρον διαδέχεται ὁ μακρὸς καὶ βαρὺς χειμών, οὗ τῆς ἀπανθρωπίας ἀπαλλάττει ἡμᾶς ἐπὶ ποσὸν ἡ βιομηχανία καὶ ἡ τέχνη μόνον ἐφ' ὅσον ἐν οἰκήμασι καὶ ἐν στέγαις· ἔξω δ' αὐτῶν ἀδυνατοῦσιν ἡμᾶς ἀπαλλάξαι τῶν τοῦ ψύχους καὶ τοῦ θάλπους ἐπηρειῶν καὶ ἀχθηδόνων. Ἐπειδὴ δ' ἡ πλείστη τῆς κοινωνίας ὑπὸ τῶν ἀδυσωπήτων τῆς ζωῆς ἀναγκῶν ἀναγκάζεται διάγειν μεθ' ἡμέραν τὸν βίον ἐν ὑπαίθρῳ πρὸς ἐργασίαν τε τῆς γῆς καὶ τῶν πολλῶν καὶ ποικίλων ὑπὸ τοῦ βίου καὶ τῆς κοινωνίας ἐπιβαλλομένων καθηκόντων τέλεσιν, οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνθρώπων, ἰδίᾳ δὲ τῶν ἀνδρῶν εἰσίν, ὡς τὸ εἰκός, κατακεκριμένοι ταλαιπωρεῖν, ὑπομένοντες ἐν τῷ βίῳ παντὶ τὰς ὑπερβολὰς τοῦ ψύχους καὶ τοῦ θάλπους. Ἐκ δὲ τούτου τοῦ (κατὰ φιλοσόφους τινὰς) τελικοῦ τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως αἰτίου, τῆς ἐπιγνώσεως καὶ θεωρίας τοῦ ὄντος καὶ τῆς ὁμολόγου ἠθικῆς τελειώσεως ὀλίγιστοι μόλις ἐφικνοῦνται τοῦ ὅλου γένους, τῶν πλειόνων εἰς τὸ ζῆν ἁπλῶς, τουτέστι τὸ τὰ πρὸς τοῦτο ποριζεσθαι, τὴν ὅλην ζωὴν ἐν πόνῳ καὶ μόχθῳ καὶ στερήσεσι παντοδαπαῖς καταναλισκόντων. Ἵνα πορίζηται τὰ πρὸς τροφὴν αὐτῷ καὶ διατήρησιν ἀπαραίτητα, τουτέστι τὴν σάρκα καὶ τὸ γάλα τῶν ζώων, ὅσα βρώσιμα, καὶ τὰ σῖτα καὶ τὰ λάχανα καὶ τοὺς καρπούς, ἠναγκασμένος ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος ὑπὸ ταῖς πολλάκις φλογεραῖς ἀκτῖσι τοῦ ἡλίου διαρκῶς ἐργάζεσθαι τὴν γῆν καὶ περιποιεῖσθαι καὶ περιθάλπειν τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα, καθιστάμενος οὕτω δοῦλος αὐτὸς ἐκείνων, ὧν ἀγάλλεται θεωρῶν ἑαυτὸν γεγενημένον ἄρχοντα καὶ κύριον. Μόνος αὐτὸς τῶν ἐπὶ γῆς οὐδεμιᾶς τυγχάνει παρ' αὐτῆς ἀμέσου συνδρομῆς καὶ προστασίας· γεννᾶται μὲν ἄπορος καὶ γυμνὸς καὶ ἀσθενὴς καὶ ἐλεεινός, βιοῖ δὲ καὶ διασώζεται δι' ἐργασίας καὶ μόχθων ἀτελευτήτων. Περιγράφει δὲ τὴν τοιαύτην οἰκτρὰν καὶ ἀθλίαν τοῦ ἀνθρώπου πρώτην εἰς τὸν βίον εἴσοδον ἐναργῶς καὶ εὐφραδῶς ὁ γλυκὺς καὶ φιλάνθρωπος Πλούταρχος ἐν οἷς φησιν·

«Οὐδέν ἐστιν οὕτως ἀτελὲς οὐδ' ἄπορον οὐδὲ γυμνὸν οὐδ' ἄμορφον οὐδὲ μιαρὸν ὡς ἄνθρωπος ἐν γοναῖς ὁρώμενος· ᾧ μόνῳ σχεδὸν οὐδὲ καθαρὰν ἔδωκεν ὁδὸν εἰς φῶς ἡ φύσις, ἀλλ' αἵματι πεφυρμένος καὶ λύθρου περίπλεως καὶ φονευομένῳ μᾶλλον ἢ γεννωμένῳ ἐοικὼς οὐδενός ἐστιν ἅψασθαι καὶ ἀνελέσθαι καὶ ἀσπάσασθαι καὶ περιλαβεῖν ἢ τοῦ φύσει φιλοῦντος».

Εἰς τοῦτο δὴ (τὴν τροφὴν καὶ τὴν ζωὴν) ἐργαζόμεναι καὶ πρὸς κουφισμόν τινα τοῦ ἀθλίου βίου διαπόντιοι φερόμεναι χιλιάδες καὶ μυριάδες ἀνθρώπων, οὕτως εἰπεῖν, καταβροχθίζονται κατ' ἐνιαυτὸν ὑπὸ τῆς ἀσπλάγχνου θαλάσσης, οἰκήματα δὲ καὶ πόλεις μερόπων ἀνθρώπων ἐν ἔτεσι πολλοῖς ἀγῶσι καὶ μόχθοις μυρίοις εἰς ἀκμὴν ἀφικόμεναι ἐν ὀφθαλμοῦ ῥιπῇ ἀνατρέπονται ὑπὸ τῆς γῆς σειομένης· θάλπος ἐξαίσιον, ὑδάτων ὀμβρίων αἰφνίδιος καταφορὰ διαφθείρει καὶ καθαιρεῖ ἐν ἡμέρᾳ ἢ νυκτὶ μιᾷ προϊόντα καὶ καρποὺς μηνῶν πολλῶν ἢ ἐνιαυτοῦ ὁλοκλήρου. Ταῦτα δ' οὐχ ἅπαξ οὐδὲ δίς, ἀλλ' ἐξ οὗ τις ἔστιν ἀνθρώπων ἱστορία καὶ μνήμη, κατὰ συνεχεῖς περιόδους διατελοῦσιν ἀεὶ γινόμενά τε καὶ ἐσόμενα μέχρι συντελείας «ἔς τ' ἂν ὕδωρ τε ῥέῃ καὶ δένδρεα μακρὰ τεθήλῃ». Καὶ ἔστιν οὕτω καθ' ἑκάστην ὁρᾶν τοὺς πλείονας τῶν ἀνθρώπων ἀσθμαίνοντας καὶ καταβεβλημένους ὑπὸ καμάτων καὶ μόχθων συχνάκις ἀκάρπων, ἐπὶ τὸ διὰ παντὸς ὑπὸ τῆς Εἱμαρμένης κατεγνωσμένους εἰς ἀγευστίαν καὶ στέρησιν παντελῆ τῶν εὐγενῶν τῆς διανοίας ἀπολαύσεων. Τὸ *ἀγαθόν*, οὗ πάντα κατ' Ἀριστοτέλη ἐφίεται καὶ σὺν αὐτῷ τὸ *ἀληθὲς* καὶ τὸ *καλόν*, ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἡ *εὐδαιμονία*, ἡ *ἐπιστήμη* καὶ τὸ *κάλλος*, τό τε φύσει καὶ τὸ τεχνικόν, ἐν ὀλιγίστοις μόνον ἀπαντῶσι τόποις, τὸ δ' ἀνθρώπινον ἰδανικὸν ἢ τὸν *κατ' ἰδέαν* ἀνθρώπινον βίον ἐστί πως εὑρίσκειν μόνον ἐν τοῖς τῶν δυναστῶν καὶ μεγιστάνων καὶ ζαπλούτων μεγάροις. Ἀλλ' ἂν οἱ τοῖχοι καὶ αἱ μετόπαι καὶ οἱ κίονες καὶ ὅλως οἱ λίθοι τῶν πολυτελῶν καὶ περικαλλῶν ἐκείνων μεγάρων καὶ οἱ ἐν αὐτοῖς ἐναποκεκρυμμένοι πολλοὶ καὶ ποικίλοι θησαυροὶ φωνὴν λαβόντες ἀνθρωπίνην, ὥσπερ οἱ ἄνεμοι καὶ τὰ ὕδατα καὶ τὰ λοιπὰ στοιχεῖα τῆς

φύσεως ἐν τῷ τερπνῷ τοῦ Νάλου καὶ τῆς Δαμαϊαντίας διηγήματι, μαρτυροῦντα περὶ τῆς ἐκείνης ἀγνότητος, παρὰ πάντα τὸν χρόνον τῆς τάνδρὸς ἀπουσίας τὴν κοίτην ἀμόλυντον τηρησάσης, ἠδύναντό πη λέγειν ἐρωτώμενοι ἀντὶ πόσων καὶ πηλίκων κόπων καὶ μόχθων καὶ καμάτων καὶ πολλάκις ἀδικιῶν καὶ δακρύων καὶ θυσιῶν ἀνθρωπίνων ἐτέθησαν ἐν οἷς εἰσι τόποις, ἀποστραφεὶς αὐτοὺς βεβαίως ὁ ἐρωτήσας εὗρεν ἂν αἱρετώτερον ὂν μὲν αὐτὸς ἐν ἰδρῶτι τοῦ προσώπου ἐσθίει ξηρὸν ἄρτον τῶν πολυτελῶν καὶ θελξιλαρυγγίων ἐκείνων δείπνων, ἐν ᾧ δ' αὐτὸς οἰκεῖ πενιχρὸν καὶ φιλόκαλον οἴκημα τῶν εὐπρεπῶν κτιρίων καὶ τῶν χρυσοκεντήτων ἐπίπλων καὶ λοιπῶν περιλαμπῶν κοσμημάτων. Χρησάσθω τις παραδείγματι τούτου τῇ ἐν Ῥώμῃ πρὸ τοῦ Σωτῆρος ἤδη καὶ μετ' αὐτὸν ἀκμασάσῃ τρυφῇ καὶ πολυτελείᾳ. Πρὸς ταύτην πόλεις μὲν εὐδαίμονες ὅλαι, ἑλληνικαί τε καὶ βάρβαροι, μετεβλήθησαν ἄρδην εἰς ἐρείπια, λαοὶ δὲ καὶ ἔθνη περιῆλθον ἀπ' ἐλευθερίας εἰς δουλείαν καὶ μυριάκις μυριάδες ἀνθρώπων ἐπὶ τῆς οἰκουμένης εἰργάζοντο πρὸς ἀποπλήρωσιν τῆς λιχνείας καὶ τῆς τρυφῆς καὶ τῆς ἄλλης πλεονεξίας τῆς κοσμοκράτορος πόλεως. Ταὐτὸ δέ, mutatis mutandis, ὡς πᾶσι δῆλον, διατελεῖ γινόμενον καὶ μέχρι τῆς σήμερον, τουτέστιν οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνθρώπων ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν ἀδιαλείπτως ἐργάζονται καὶ κοπιῶσιν, ἵνα τὸ λοιπὸν ὀλίγιστον ἐν ἀνέσει καὶ τρυφῇ καὶ πολυτελείᾳ διάγῃ τὸν βίον.

Καὶ ταῦτα μὲν εἴπομεν ἰδίᾳ θεωροῦντες τὴν εὔκρατον καλουμένην ζώνην, ἐν ᾗ καὶ κατ' ἐξοχὴν ἀνεπτύχθη καὶ διατελεῖ ἀναπτυσσομένη τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας, ἰδίᾳ δὲ τῶν ἡμέρων ἐθνῶν, ἡ ἐνέργεια, ἐν ᾧ ἐν ταῖς ἄλλαις, τῇ διακεκαυμένῃ, πολλῷ μᾶλλον ταῖς δυσὶ κατεψυγμέναις, ὑπὸ τῆς ἀκράτου θερμότητος καὶ τοῦ δυσανέκτου ψύχους ὀλίγιστα καθόλου δύναται ἐπιτελεῖν τὸ τοῦ ἀνθρώπου δραστικὸν καὶ φιλόπονον. Ὁρμώμενοι δ' ἐντεῦθεν εὔκαιρον ἡγούμεθα λαλῆσαί τινα καὶ περὶ τῆς κοσμικῆς τοῦ ἡμετέρου πλανήτου πρὸς τὸν ἥλιον θέσεως καὶ τῆς ταύτης ἐπιδράσεως εἰς τὸν καθόλου βίον.

Ὡς καλῶς γινώσκουσι πάντες οἱ τῶν ἡμετέρων εὐμενῶς ἀκροώμενοι λόγων, ἐν ἑκάστῳ τῶν πλανητῶν οὐ τὴν αὐτὴν ὁ ἄξων ἔχει πρὸς τὸ τῆς τροχιᾶς ἐπίπεδον θέσιν ἢ κλίσιν, ἀλλ' ἄλλην ἐν ἄλλῳ. Τοῦτο δ' ἐστὶν ὃ τὴν ἐν αὐτοῖς γενναῖα διαφορὰν τῶν ὡρῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ καὶ τῶν κλιμάτων. Ἐξ οὗν τῶν ἡμετέρων πλανητῶν ὁ τοῦ Διὸς καὶ μόνος οὗτος ἵσταται σχεδόν τι κάθετος ἐπὶ τὸ τῆς τροχιᾶς ἐπίπεδον, ἐκ δὲ τούτου τῶν ἐπ' αὐτοῦ ζωῶν ἡ μὲν διακεκαυμένη εἰς τὸν Ἰσημερινὸν συνέσταλται μόνον, αἱ δὲ κατεψυγμέναι περιορίζονται τοῖς πολικοῖς. Ἐκ δὲ τούτου τό τε φῶς καὶ ἡ θερμότης μειούμεναι βαθμηδὸν ἀπὸ τοῦ Ἰσημερινοῦ πρὸς τοὺς πόλους καθιστᾶσιν αὐτοῦ τὴν ὅλην ἐπιφάνειαν εὔκρατόν τε καὶ μετ' ἀνέσεως οἰκήσιμον. Ὅθεν οἱ τὸν πλανήτην οἰκοῦντες ἐκεῖνον ἀσυγκρίτως, ὡς εἰπεῖν, εὐδαιμονέστερον διάγουσιν ἢ ἡμεῖς τὸν βίον. Οὐχὶ ταὐτό, τῇ ἡμετέρᾳ δυστυχίᾳ, συνέβη γενέσθαι καὶ τῇ γῇ. Ταύτης ὁ ἄξων ἀποτελεῖ πρὸς τὴν ἐκλειπτικὴν γωνίαν 66 καὶ ἡμισείας μοιρῶν. Ἐκ τούτου τῶν ὡρῶν αἱ μεταβολαὶ καὶ τὸ τῶν ἡμερῶν ἐν ταῖς εὐκράτοις ἄνισον, ἐξ ὧν κατὰ μέρος αἱ τοῦ βίου ταλαιπωρίαι. Τοῦτό τε δὴ καὶ ἄλλαι τῆς γῆς ἐλλείψεις οὐκ ὀλίγαι καθιστῶσι τὸν ἐπὶ ταύτης βίον οἷον αὐτὸν παρεστήσαμεν ἐν τοῖς μέχρι τοῦδε. Ἐπιτραπήτω δ' ἡμῖν ἐνταῦθα καὶ τὴν ζωὴν αὐτὴν οἵα τέ τίς ἐστι καὶ ἐκ τίνος τρόπου διατελεῖ διατηρουμένη διὰ βραχέων ὡς οἷόν τε παραστῆσαι.

Ἕκαστον γένος ἢ τάξις ἑκάστη τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ὑποτίθησί τιν' ἑτέραν μέχρι τῶν ἐνοργάνων ἤτοι τῶν πρώτων στοιχείων. Ὅθεν ἕκαστον ὑπέρτερον γένος ἢ τάξις ἔχει τὸ ζῆν ἐκ τοῦ χείρονος ἢ τῶν λοιπῶν χειρόνων. Ἡ μὲν ζωὴ οὐδεμίαν ἐν τοῖς ἐνοργάνοις ἢ τινα πρώτην ἀμυδρὰν ἐν τοῖς κρυστάλλοις ἐξ ἐκείνων ἐμφανίζουσα γένεσιν, ἀπὸ τῶν φυτῶν ἀρξαμένη χωρεῖ κατὰ τάξεις εἰς τὸ ἀνθρώπειον· ἑκάστη δὲ τῶν τάξεων ὑπάρχει καὶ ζῇ διὰ τοῦ ἧσσονος ἢ προτέρου, τουτέστιν ἕκαστον ἰσχυρότερον ζῶον διατηρεῖ τὴν ἑαυτοῦ ζωὴν καταναλίσκον τὴν τοῦ χείρονος ἢ ἀσθενεστέρου, τὰ δὲ μὴ δι' ἑτέρων διασώζονται καταναλίσκοντα τὰ φυτά. Διὸ καθόλου τῷ γένει τῶν ὀργανικῶν ἀπὸ τῶν ἀεὶ κρειττόνων εἰς τὰ χείρονα λεγόμενον ἐφαρμόσιμόν ἐστι τὸ παροιμιῶδες «ὁ θάνατός σου ζωή μου». Τὰ μὲν ταλαίπωρα φυτά, μετέχοντά πη καὶ ταῦτα κατά τινας ἀρχῆς τινος αἰσθήσεως, ὡς εἰπεῖν ὀνειρώδους, ἀκμάζουσι τὰ πλεῖστα μόνον ἵνα χρησιμεύσωσιν ὡς τροφὴ τοῖς ζώοις, τὰ δ' ἐκείνοις τρεφόμενα τῶν ζώων ἑτέροις καὶ ταῦτα πάλιν ἄλλοις, ὥστε καταστροφὴ καθόλου καὶ φόνος ἐκ περιτροπῆς ὑπάρχει τῶν ζώων ἡ ζωή, τῶν μὲν κατεσθιομένων, τῶν δὲ κατεσθιόντων, ἀχωρίστως οὕτως εἰπεῖν, ὡς ἔοικε, τοῦ ζῆν ἐπὶ τῆς γῆς τῇ φθορᾷ καὶ τῷ θανάτῳ συνημμένου. Τούτου δ' ἐργάτης οὐκ ἔσχατος οὐδ' ἐλάχιστός ἐστιν ὁ τῆς γῆς ἑαυτὸν ἡγεμόνα

καταστήσας ἄνθρωπος, ὃς ἄσμενος εἰς τὸ ἴδιον εἶναι καὶ εὖ εἶναι καταναλίσκει πᾶσαν ζῶσαν οὐσίαν. Ἐν αὐτῷ, τῇ δῆθεν κορωνίδι τῆς κτίσεως, κορυφοῦται ὁ διὰ τῶν ζώων ἁπάντων διήκων τῆς καταστροφῆς καὶ τοῦ φόνου νόμος. Τὸ λογικὸν καὶ θείας τινὸς ἀπορροίας μέτοχον δημιούργημα τοῦτο διατρίβον ἀπὸ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ τῆς γενέσεως περὶ τὸ φθείρειν ἢ τὸ ἐπὶ μελλούσῃ φθορᾷ περιποιεῖσθαι τὰ λοιπὰ τῶν ζώων οὐδαμῶς ἠγάπησε τούτῳ, ἀλλὰ τὰ ὅπλα δι' ὧν τὸ κατ' ἀρχὰς ἡμύνετο καὶ ἀνῄρει τὰ πολέμια τῶν ζώων ἔστρεψεν ἐπὶ τοὺς ὁμογενεῖς ἀνθρώπους καὶ σύμπασα τοῦ ἡμετέρου γένους ἡ ἀπ' ἀρχῆς ἐς τὴν σήμερον ἱστορία παρ' Ἕλλησί τε καὶ βαρβάροις πλήρης ἐστὶν ἀφηγήσεων μαχῶν τε καὶ σφαγῶν καὶ καταστροφῶν καὶ πολέμων· ἔτι δ' οὐδ' ἀναγκαῖον ἀρκούμενος ἡγεῖσθαι κακὸν τὸ πολεμεῖν, εἰς ἐπιστήμην ἀνύψωσε τοῦτο καὶ τὸ πρῶτον ἀνέδειξε τῶν ἐλευθερίων ἐπιτηδευμάτων. Ἀεὶ δὲ καὶ παρὰ πᾶσι τῆς μεγίστης ἠξιώθησαν δόξης οἱ πλείστους ἀποκτείναντες ἢ δυνατοὶ γενόμενοι κατακτείνειν ἀνθρώπους, ὥσπερ τῶν ἀγαθῶν ἢ χρημάτων οἱ τὰ πλεῖστα κτησάμενοι. Διὸ καὶ τῶν πώποτε δορικτητόρων ὁ φιλανθρωπότατος Ἀλέξανδρος ὁ Φιλίππου φόνους μὲν εἰργάσατο καὶ αὐτὸς οὐκ ὀλίγους ἐπιεικέστατός περ ὤν, εἰ δέ τις αὐτῷ πόθεν ἐδίδοτο κλέους αἵρεσις ἀπὸ φιλοσοφίας ἢ ἐκ τοῦ χώρας ἢ ἔθνη πολλὰ καταστρέψασθαι, διισχυρίσαιτ' ἄν τις, ἐπιεικῶς, ὡς οὐ μόνον, ὥσπερ (καὶ δικαίως ἴσως) ἔλεγε, τῆς τοῦ κυνικοῦ Διογένους, ἀλλὰ καὶ τῆς αὐτοῦ Σωκράτους καὶ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους καὶ τῶν πώποτε φιλοσοφησάντων δόξης αἱρετωτέραν ἂν ἡγήσοιτο τὴν ἐκ τῆς βασιλείας εἶναι. Καὶ περὶ μὲν ἐκείνου δύναταί τις εἰπεῖν μετὰ τοῦ Χαιρωνέως, ὅτι δι' ὧν ἐποιήσατο πολέμων, πολυδακρύων οὐκ ἔλασσον ἑτέρων γενομένων, ἀγαθῶν ὅτι πλείστων ἐγένετο τοῖς ἡττηθεῖσιν αἴτιος, πανταχόσε τὰ παρ' Ἕλλησιν εἰσαγαγὼν ἀγαθὰ καὶ δαψιλῶς διοχετεύσας, καὶ τρόπον τινὰ τὸ τοῦ Πλάτωνος ὄνειρον ἐπὶ ποσὸν κατορθώσας, καθ' ὃν οὐκ ἔσται παῦλα κακῶν ταῖς κοινωνίαις, «ἐὰν μή ποτε θείᾳ τινὶ μοίρᾳ συνέλθωσιν εἰς ταὐτὸ βασιλεία καὶ φιλοσοφία». Τὸ πλεῖστον ὅμως τῶν πολέμων οὐδενὸς ἐγένετο τῶν ἀγαθῶν οὐδὲ γίνεται τοῖς ἀνθρώποις αἴτιον ἄλλου πλὴν ὀλέθρου καὶ καταστροφῆς καὶ δακρύων, ὃ δ' ἡ γῆ σειομένη μὴ συνειδυῖα διαπράττει, τοῦτο ποιοῦσιν ἄνθρωποι σαφῶς τε συνειδότες καὶ βουλόμενοι. Κἀκεῖ μὲν ἡ φύσις ἢ τὸ πεπρωμένον ἢ καὶ ἡ παρὰ τοῦ θείου τιμωρία τὴν αἰτίαν ἔχει, ἐνταῦθα δὲ μόνη τῶν ἀνθρώπων ἡ πλεονεξία καὶ τὸ θηριῶδες καὶ τὸ φίλαυτον μετ' ἐπιχαιρεκακίας. Καὶ ταῦτα μὲν ταύτῃ.

Ἵνα δέ τις ἀμῶς γέ πως εἰδῇ τῶν ἐκ τοῦ πολέμου δεινῶν τὸ μέγεθος, ἀναγνώτω παρὰ τοῖς ἱστορικοῖς τὴν ἀφήγησιν ἑνίων μόνων ἐκ τῶν ἀρχαίων ἢ τῶν ἐν τοῖς μέσοις χρόνοις ἢ καὶ τῶν καθ' ἡμᾶς αὐτοὺς πολέμων καὶ μαχῶν καὶ τὰ κατὰ τὴν ἅλωσιν ἑνίων ἐκ τῶν ἀρχαίων πόλεων, οἷον Κορίνθου, Νουμαντίας, Ἀθηνῶν, Ἱερουσαλὴμ καὶ Καρχηδόνος. Ἐπειδὴ δ' ἐκ τούτων ἐνταῦθα πρόχειρον ἔχομεν τὸν Ἀππιανόν, παρατίθεμεν τὸ χωρίον ἐν ᾧ περιγράφει τὴν ὑπὸ Ρωμαίων ἅλωσίν τε καὶ κατασκαφὴν τῆς Καρχηδόνος, ἔχον ὧδε: . . . . . Ἄλλη δ' ἦν ἐκ τοῦδε ὄψις ἑτέρων κακῶν, τοῦ μὲν πυρὸς ἐπιφλέγοντος πάντα καὶ καταφέροντος, τῶν δὲ ἀνδρῶν τὰ οἰκοδομήματα οὐ διαιρούντων ἐς ὀλίγον, ἀλλ' ἀθρόα βουλομένων ἀνατρέπειν. Ὁ τε γὰρ κτύπος ἐκ τοῦδε πολὺ πλείων ἐγίγνετο, καὶ μετὰ τῶν λίθων ἐξέπιπτον εἰς τὸ μέσον ἀθρόοι νεκροί. Ζῶντές τε ἕτεροι, πρεσβύται μάλιστα καὶ παιδία καὶ γύναια, ὅσα τοῖς μυχοῖς τῶν οἰκιῶν ἐκέκρυπτο, οἱ μὲν καὶ τραύματα φέροντες, οἱ δ' ἡμίφλεκτοι, φωνὰς ἀηδεῖς ἀφιέντες· ἕτεροι δ', ὡς ἀπὸ τοσοῦδε ὕψους μετὰ λίθων καὶ ξύλων καὶ πυρὸς ὠθούμενοι καὶ καταπίπτοντες ἐς πολλὰ σχήματα κακῶν διεσπῶντο, ρηγνύμενοί τε καὶ καταπασσόμενοι. Καὶ οὐδ' ἐς τέλος αὐτοῖς ἀπέχρη ταῦτα· λιθολόγοι γάρ, ὅσοι πελέκεσι καὶ ἀξίναις καὶ κοντοῖς τὰ πίπτοντα μετέβαλλόν τε καὶ ὠδοποίουν τοῖς διαθέουσιν, οἱ μὲν τοῖς πελέκεσι καὶ ταῖς ἀξίναις, οἱ δὲ ταῖς χηλαῖς τῶν κοντῶν, τούς τε νεκροὺς καὶ τοὺς ἔτι ζῶντας εἰς τὰ τῆς γῆς κοῖλα μετέβαλλον, ὡς ξύλα καὶ λίθους ἐπισύροντες ἢ ἀνατρέποντες τῷ σιδήρῳ· ἦν τε ἄνθρωπος ἀναπλήρωμα βάθρου. Μεταβαλλόμενοι δ' οἱ μὲν ἐς κεφαλὰς ἐφέροντο καὶ τὰ σκέλη σφῶν ὑπερίσχοντα τῆς γῆς ἦσπαιρον ἐπὶ πλεῖστον, οἱ δ' ἐς μὲν τοὺς πόδας ἔπιπτον κάτω καὶ ταῖς κεφαλαῖς ὑπερεῖχον ὑπὲρ τὸ ἔδαφος· ἵπποι δ' αὐτοὺς διαθέοντες ἐς τὰς ὄψεις ἢ τὸν ἐγκέφαλον ἐκόλαπτον, οὐχ ἑκόντων τῶν ἐποχουμένων, ἀλλ' ὑπὸ σπουδῆς. Ἐπεὶ οὐδ' οἱ λιθολόγοι ταῦτ' ἔδρων ἑκόντες· ἀλλ' ὁ τοῦ πολέμου πόνος, καὶ ἡ δόξα τῆς νίκης ἐγγύς, καὶ ἡ τοῦ στρατοῦ σπουδή, καὶ κήρυκες ὁμοῦ καὶ σαλπιγκταὶ πάντες θορυβοῦντες, χιλίαρχοί τε καὶ λοχαγοὶ μετὰ τῶν τάξεων ἐναλλασσόμενοι καὶ διαθέοντες ἔνθους

ἅπαντας ἐποίουν καὶ ἀμελεῖς ὑπὸ σπουδῆς τῶν ὁρωμένων». Τοιαῦτα τοῦ πολέμου δεινὰ πρὸς μυρίοις ἄλλοις, οἷς, ὥσπερ εἴρηται, διατελεῖ συνεχόμενον τὸ βρότειον ἀπ' αἰῶνος, μειωθέντα μὲν ὑπὸ τῆς ἀληθῶς οὐρανοπετοῦς ἠθικῆς τοῦ Ἰησοῦ διδασκαλίας, ἀλλ' ὅμως ἐσόμενα, φεῦ! ὡς ἔοικε, καὶ τοῦ λοιποῦ μέχρι συντελείας, «ἕως ἂν ἡ αὐτὴ φύσις ἀνθρώπων ᾖ» κατὰ Θουκυδίδην.

Ἐρχόμεθα δὲ τέλος ἐν ᾗ προεθέμεθα τάξει τῆς πραγματείας εἰς τὸν ὀπαδὸν καὶ τελειωτὴν τῆς Σοπεναυερείου διδασκαλίας Ε. Ἄρτμαννον, οὗ ἡ τοιαύτη φιλοσοφία συνέχειά πως οὖσα καὶ τελείωσις τῆς ἐκείνου, διαφέρει ταύτης οὐχ ἧσσον ἄλλῃ τε καὶ αὐτῇ τῇ βάσει. Φιλοσοφῶν ὁ Ἄρτμαννος ὁρμᾶται ἐκ τοῦ *μὴ συνειδότος* (Unbewusst), ἐξ οὗ καὶ τὴν κυριωτάτην πραγματείαν οὕτω, τ. ἔ. *φιλοσοφίαν* ἐπιγράφει *τοῦ μὴ συνειδότος* (Philosophie des Unbewussten), ἑνοποιῶν, ὡς εἰπεῖν, τὴν Ἐγέλου *λογικὴν ἰδέαν* καὶ τὴν Σοπεναυέρου τυφλὴν ἢ ἄλογον *βούλησιν*. Ἔστιν οὖν αὐτῷ τὸ *μὴ συνειδὸς* ἄμφω ταῦτα, βούλησις (Wille) καὶ παράστασις (Vorstellung), ἡ δ' ἐν τῷ παντὶ ἐνέργεια διηνεκὴς τῶν δυοῖν τούτων ἤτοι τοῦ λογικοῦ καὶ τοῦ ἀλόγου ἀνταγωνισμὸς πέρας ἔχων τὴν τοῦ πρώτου νίκην. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ ἄλογον ἐστί πως οὐσία καὶ αἰτία τοῦ κόσμου, δηλώσεώς τινος ὄντος αὐτοῦ καὶ ἀποκαλύψεως, ἔστι μὲν οὗτος ἄλογος τὸ εἶναι, καθήκει δὲ τῷ νῷ διορθώσασθαι τὴν ἀλογίαν ἐπανάγοντι τῷ συνειδότι τὴν ἄλογον εἰς τὴν *μὴ βούλησιν* ἤτοι τὴν τοῦ *μὴ ὄντος* ἢ τοῦ *μηδενὸς* ἀναλγησίαν. Οὖσα τοίνυν ἡ τοιαύτη θεωρία παρὰ Σοπεναυέρῳ, καθάπερ εἴδομεν, ὑπομιμνήσκει πῃ τὸ παρὰ τοῖς Βουδισταῖς Νιρουᾶνα (Nirwâna)[1], τ. ἔ. τὴν ἀπὸ τῆς ὕλης ἀπαλλαγὴν καὶ πρὸς τὸ θεῖον ἕνωσιν, οὗ θεωρουμένου τέλους ἐσχάτου πάσης ἀνθρωπίνης ἐνεργείας, ἐφικνεῖται κατ' ἐκείνους ὁ τῆς ἄκρας ἐξικόμενος ἐπιστήμης καὶ πάσας ἐξ ἀκριβείας τὰς ἀρετὰς ἀσκήσας. Ὁ μὲν οὖν Σοπεναύερος ἡγεῖται τοῦτο κατορθωτὸν διὰ τῆς ἰδίας ἑκάστου τῶν βροτῶν ὡς εἰπεῖν αὐταναιρέσεως, ὁ δ' Ἄρτμαννος διὰ καθολικῆς τῶν ἀνθρώπων ἅπαξ ἁπάντων ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τῶν τοῦ εἶναι δεσμῶν καὶ βασάνων. Διαφέρουσι δ' ἔτι τῶν δυοῖν φιλοσόφων αἱ θεωρίαι καὶ τῷ ἐκεῖνον μὲν ἀληθῶς ὑπάρχειν ἡγεῖσθαι μόνον τὸ λυποῦν ἢ τὸ ἄλγος, τοῦτον δ' ἀμφότερα μὲν ὄντως ὑπάρχειν, εἶναι μέντοι πολλῷ τινι πλέον τῆς ἡδονῆς τὴν λύπην.

Τοιαῦτα διὰ βραχέων, ὥσπερ ἀνεπτύξαμεν ἔν τε τῇ πρώτῃ καὶ ἐν τῇδε τῇ πραγματείᾳ, τὰ τοῖς ἀρχηγέταις τῶν ἀπαισιοδόξων, ἔτι δὲ καὶ αὐτοῖς ἡμῖν περὶ τοῦ βίου καὶ καθόλου τοῦ εἶναι τοῦ τῶν ἀνθρώπων ἀρέσκοντα. Ἀφικόμενοι δὲ νῦν εἰς τὸ συμπέρασμα καὶ περαίνειν μέλλοντες τὴν πραγματείαν ἀποφαινόμεθα πάνυ συντόμως, ὅτι: δυνατὸν μὲν ἴσως ἐπὶ ποσὸν ἐν τῷ μέλλοντι χρόνῳ βελτιωθῆναί πῃ τὴν τοῦ βροτείου κατάστασιν ἀγῶνι τοῦ γένους κοινῷ καὶ τῇ παρὰ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τέχνης, τελειοτέρων ἀεὶ γινομένων, ἐπικουρίᾳ, τελείαν μέν τοι καὶ καθολικὴν τοῦ βροτείου παντὸς εὐδαιμονίαν καὶ τῶν πλείστων, ὡς ἔστι νῦν, ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φύσεως καὶ τῆς ἐντεῦθεν ἀϊδίου δυσημερίας ἀπὸ τοῦδε καὶ διὰ παντὸς παραπεμπτέον εἰς τὰς νήσους τῶν ὀνειράτων, ἐπαναλαβόντας ἔχον, εἴπερ που, κατὰ χώραν ἐνθάδε τὸ τοῦ Γερμανοῦ «τοῖς πτωχοῖς», εἰπόντος, «εἷς ἐστι φίλος ἐπὶ γῆς, ὁ θάνατος»[1]. Καθιστῶσι μὲν οὖν εἰς ἀδημονίαν οἱ τοιοῦτοι λόγοι τοὺς φιλανθρώπους, αἱρετώτερον ὅμως κομιδῇ καὶ κάλλιον, ὡς πάντες ὁμολογήσουσιν οἱ ὀρθὰ φρονοῦντες, ἀπογνόντας ἅπαξ ἡσυχίαν ἄγειν ἢ πρὸς καιρὸν ὑπ' ἐλπίδος ἐξιτήλου καὶ τῆς αὐτάπατης ἀγομένους, ὥσπερ ἕκαστος ἡμῶν εἰς παῖδας τελῶν, γυμνὴν μετὰ ταῦτα καὶ μετὰ πλείονος ἀλγηδόνος τὴν δεινὴν εἰσιδεῖν ἀλήθειαν.

Ι. Καροδιδης.

1) Ἰδὲ Horau H. Wilson a Dictionary Sanscrit and English p. 478.

1) Die Armen haben auf Erden nur einen einzigen Freund, den Tod.

ΣΥΜΒΟΛΑΙ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

περιλαμβάνον ἐπιστολὰς λογίων ἀνδρῶν τῆς ις' καὶ ιζ' ἑκατονταετηρίδος.

Ἀνεγνώσθη ἐν τῇ ΧΠΔ', Χϛ' καὶ ΧϛΔ' συνεδριάσει.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.

Ἐν τῷ πρώτῳ μέρει τῶν συμβολῶν τούτων καταχωρίζω ἐπιστολὰς λογίων ἑλλήνων ἀνδρῶν, ὧν ὁ βίος εἰσέτι δὲν εἶνε ἐξηκριβωμένος. Ἐν αὐτοῖς συγκατέλεξα καὶ ἐπιστολὰς Μαξίμου τοῦ Μαργουνίου, οὗτινος ἡ βιοτὴ καὶ αἱ πράξεις μετ' ἀξιοθαυμάστου κριτικῆς ὀξυνοίας ἐξετέθη ὑπὸ τοῦ σοφοῦ ἑλληνιστοῦ Émile Legrand. Ἀλλὰ νομίζω ὅτι καὶ ἡ δημοσίευσις αὐτῶν συμβάλλει ἐπαρκῶς εἰς τινας τοῦ βίου περιόδους τοῦ διασήμου ἐκείνου συγγραφέως τῆς ις' ἑκατονταετηρίδος, τοῦ Μαργουνίου, ὅστις καὶ ὡς θεολόγος καὶ ὡς φιλόλογος ἐνεκαινίασεν ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἱστορίᾳ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐποχὴν καρποφορωτάτην. Ἀπάσας δὲ τὰς ἐπιστολὰς ἀντέγραψα ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 10 κώδικος τῆς βιβλιοθήκης τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου. Ὁ κῶδιξ οὗτος ἀνῆκε πρότερον τῷ ἀειμνήστῳ μητροπολίτῃ Δέρκων Νεοφύτῳ, οὗ τὸν βίον διέγραψεν ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Β. Διαμαντόπουλος ἐν τῷ ἐκδοθέντι ὑπ' αὐτοῦ βιβλίῳ· «Νεοφύτου Μητροπολίτου Δέρκων *Ἔργα τινά*, ἐν Κων/πόλει, 1881»*.

Τοῦ κώδικος τούτου λεπτομερεστάτην περιγραφὴν συνέταξα καὶ κατεχώρισα ἐν ἀνεκδότῳ ἔτι καταλόγῳ μου, ἐν ᾧ ἀπαριθμῶ τὰς τε γνωστὰς καὶ ἀγνώστους ἐπιστολὰς πολλῶν λογίων ἀνδρῶν τῆς ις', ιζ' καὶ ιη' ἑκατονταετηρίδος. Ἐκ τοῦ κώδικος τούτου διαφόρους ἐπιστολὰς ἐξέδωκεν ὁ ἀοίδιμος Σοφοκλῆς Οἰκονόμος· ἐπίσης ὁ Δ^ρ κ. Ματθαῖος Παρανίκας ἐκ τοῦ αὐτοῦ κώδικος ἀντιγράψας ἐμελέτησε καὶ ἐξέδωκεν οὐκ ὀλίγας ἐπιστολάς, ὡς τοῦ Μαργουνίου, Ἑρμοδώρου Ἀηστάρχου, Ἰωάννου Ζυγομαλᾶ, Ἀρσενίου Μονεμβασίας κ. ἄ. Ἐν τῷ καταλόγῳ ὑποδείκνυμι καὶ ἅπασαν τὴν βιβλιογραφίαν τῶν ἐκδόσεων τούτων· διὸ ἀρκοῦμαι νὰ σημειώσω ὧδε, ὅτι ὁ κῶδιξ οὗτος σχήματος μικροῦ 4^ου ὢν (0,255×0,165) περιλαμβάνει φύλλα ἠριθμημένα 289 καὶ ἕτερα ἐν ἀρχῇ 22 ἐνέχοντα τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ τεύχους, τὸν πίνακα αὐτοῦ καὶ σημειώσεις βιογραφικὰς περὶ Ἀρσενίου Μονεμβασίας, Ἀντωνίου Ἐπάρχου καὶ Μανουὴλ τοῦ Κορινθίου. Ἡ ἐπιγραφὴ δὲ αὐτοῦ ἔχει οὕτως ἐπὶ τοῦ 1 φ. «ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ| ΔΙΑΦΟΡΩΝ | *μεταγενεστέρων Ἑλλήνων σοφῶν* | *ἀπὸ τοῦ ἀφ^ου σωτηρίου ἔτους*, | *ἕως τοῦ ἀψτα^ου*»· ὄπισθεν δὲ ταύτης (φ. 1^δ) γέγραπται τὸ ἑπόμενον τοῦ καλλιγράφου

Ἐπίγραμμα εἰς τὴν παροῦσαν βίβλον.

Ἐπιστολῶν ἄθροισις ἀνδρῶν πανσόφων,
οὓς ὁ νῦν ἐβλάστησεν ὡς ῥόδα χρόνος·
ὧν ῥεῖ μὲν ἄνθος, ἡ δὲ τοῦ μύρου χάρις
μένει διαρκῶς εἰς πνοὴν εὐωδίας·
καὶ τῶν σοφῶν γὰρ ἡ μὲν ἀκμὴ τοῦ βίου
πτηνῶς παρῆλθεν, ἡ δὲ τῶν λόγων χάρις
μένει διαρκῶς εἰς ἀείμνηστον κλέος.

Ὁ κῶδιξ ἐπιμελεστάτως καὶ πάνυ ὀρθῶς γεγραμμένος ὀφείλεται πάντως εἰς καλλιγράφον λογιώτατον, ἀκμάσαντα ὑπερμεσούσης τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος. Περιγραφὴν δὲ τούτου ἐδημοσίευσε πρότερον ἀνωνύμως αὐτὸς ὁ κάτοχος, εὑρὼν τὸ τεῦχος ἐν Χίῳ ὅτε τὸν μητροπολιτικὸν αὐτῆς ἐκόσμει θρόνον (ἴδε *Παρθώρας* τ. Η, 1857, σ. 305).

ΜΑΝΟΥΗΛ ΚΟΡΙΝΘΙΟΣ.—Τούτου ὑπ' ἀριθ. 1 τάσσεται ἐπιστολή, κατὰ τὸν πίνακα τοῦ κώδικος ἀπευθυνθεῖσα πρὸς Ἀρσένιον τὸν Μονεμβασίας «ὡς ἐκ μέρους τοῦ πατριάρχου» Παχωμίου Α', πρὸς ὃν ὁ Ἀρσένιος ὑπεραπελογεῖτο διὰ τῆς ἐν É. Legrand, *Bibliogr. Hell.* II, σ. 342—346 ἀναγινωσκομένης ἐπιστολῆς αὐτοῦ, ληφθείσης ἐκ τοῦ 152 κώδικος τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει μετοχίου τοῦ παναγίου Τάφου (φ. 70 κ. ἑ.). Ἡ αὐτὴ δὲ τοῦ Ἀρσενίου ἐπιστολὴ εὑρηται καὶ ἐν τῷ ἡμετέρῳ κώδικι, φ. 4^α—7^α. Περὶ Μανουὴλ τοῦ Κορινθίου δὲν ἐγράφη εἰσέτι ἀξιόλογος πραγματεία, διὸ ἀρκοῦμαι νὰ σημειώσω ὧδε ὀλίγας πληροφορίας, αἵτινες εἶναι καὶ αἱ αὐθεντικώτεραι. Ὁ Θεοδόσιος Ζυγομαλᾶς ἐν ἐπιστολῇ του πρὸς Μαρτῖνον τὸν Κρούσιον (*Turcogræciæ* σελ. 90) γράφει, ὅτι Ματθαῖος ὁ Καμαριώτης «ἐχρημάτισε διδάσκαλος Μανουὴλ Κορινθίου, τοῦ ἐπὶ τῆς πατριαρχείας τοῦ πάλαι πατριάρχου Θεολήπτου, καὶ Ἱερεμίου τοῦ μετὰ τοῦτον, ἔχοντος τὸ ὀφφίκιον τοῦ μεγάλου ῥήτορος· οὗτος δὲ ἐδίδαξεν Ἀντώνιον Καρμαλίκην ἐπιλεγόμενον» κτλ. Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς Ζυγομαλᾶς γράφων περὶ τῆς 6' πατριαρχίας τοῦ Παχωμίου Α', λέγει ἐν Turcogr. σ. 149· «τότε ἦτον ὁ σοφώτατος καὶ θεολογικώτατος κὺρ Μανουήλ, ὁ μέγας ῥήτωρ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας ὁ Πελοποννησιακός». Ὁ δὲ καλλιγράφος τοῦ ἡμετέρου κώδικος παραδίδωσι τὰς ἑπομένας λεπτομερείας, ἀντιγράψας αὐτὰς «*ἐκ τῆς συνόψεως τῶν ἱστοριῶν Ματθαίου Κιγάλα καὶ Δωροθέου Μορεμβασίας, σελίδι 454 καὶ 584. Ἐνετ(ίησιν) αχλζ'*».—«Εἰς τὸν καιρὸν Παχωμίου τοῦ ἀπὸ Ζιχνῶν ἦτον ὁ φιλοσοφώτατος, καὶ θεολογικώτατος κὺρ Ἐμμανουὴλ ὁ μέγας ῥήτωρ ὁ Πελοποννησιακός.—Εἰς τὸν καιρὸν Ἱερεμίου τοῦ ἀπὸ Σοφίας (ὅπου ἔκτισε τὴν μονὴν τοῦ Σταυρονικήτα εἰς τὸ ἅγιον Ὄρος) ἦτον ὁ κὺρ Μανουὴλ ὁ μέγας ῥήτωρ, ἄνθρωπος σοφὸς καὶ λόγιος καὶ ἐνάρετος, καὶ ἄλλοι κληρικοὶ καὶ ἐκυβέρνησαν τὴν Ἐκκλησίαν καλά». Ὁ κ. Μ. Γεδεών (*Χρονικὰ τῆς πατρ. ἀκαδ.* σ. 39 κ. ἑ.) ἀσαφῶς ὁμιλεῖ περὶ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ὁ Μανουὴλ Κορίνθιος ἔφερε τὸ ὀφφίκιον μεγάλου ῥήτορος. Ἐκ τῶν προσημειωθέντων χωρίων ἀποδείκνυται, ὅτι μέγας ῥήτωρ διετέλει ἐπὶ Ἰωακεὶμ Α', Παχωμίου Α' καὶ Θεολήπτου Α', ὁ δὲ καλλιγράφος τοῦ ἡμετέρου κώδικος διέσωσεν ἡμῖν τὰ ἑπόμενα σημειώματα, ἐξ ὧν ἤδη ὁριστικῶς πληροφορούμεθα, ὅτι κατὰ τὰ ἔτη 1545—1546 ἐχρημάτισεν ὁ Μανουὴλ ῥήτωρ. Παντελῶς δὲ ἀπαράδεκτος εἶνε ἡ ὅλως ὑποθετικὴ πληροφορία τοῦ κ. Γεδεών, ὅτι εὗρε τὸν Μανουὴλ Κορίνθιον «ὅπως δήποτ' ἐν τοῖς ἀξιωματικοῖς τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου κατατεταγμένον ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Συμεών, τὸ δεύτερον κοσμοῦντος τὴν καθέδραν τοῦ Σχολαρίου» (σ. 39), ἐπειδὴ ἡ δευτέρα τοῦ Συμεὼν Α' πατριαρχία, κατὰ αὐθεντικὰ ἀνέκδοτα ἔγγραφα, ἦν μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1472—1474· ἀπὸ τοῦ 1472 δὲ ἔτους μέχρι τοῦ 1546 μεσολαβοῦσιν *ἑβδομήκοντα καὶ τέσσαρα* ὁλόκληρα ἔτη, ὧν ὁ ἀριθμὸς ὄντως εἶνε σοβαρώτατος. Τὰ προσημειωθέντα δὲ τοῦ ἡμετέρου ἀνωνύμου δυστυχῶς καλλιγράφου ἔχουσιν οὕτως· «Ἀπὸ σημειώματος ἐν τῷ τέλει ἐπικυρωτικοῦ γράμματος χωρίων τῆς μητροπόλεως Ναυπλίου, ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Ἱερεμίου τοῦ ἀπὸ Σοφίας, κατὰ τὸ ζ,νγ^ον ἔτος, οὗ ἡ ἀρχή: *Ἄπανθ'* ὁ μακρὸς κἀναρίθ(μητος)—: *Ἡ παροῦσα πατριαρχικὴ γραφὴ ὑπῆρχε τοῦ ἀοιδίμου πατριάρχου κὺρ Ἱερεμίου, τὰ δέ γε γράμματα ἦσαν κὺρ Μανουὴλ Γαλησιώτου τοῦ ῥήτορος*». — «Εἰς χρονολογίαν περὶ τὸ τέλος χειρογράφου ψαλτηρίου. «*Ἀπὸ δὲ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως μέχρι τοῦ νῦν ζ,^ουνδ^ου ἔτους τῆς ἐνισταμένης δ^ης ἰνδικτιῶνος εἰσὶν ἔτη ἀρμς'. Γράψε Γαλησιώτου χεὶρ ταῦθ' ὧδε Μανουήλ*».

ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΟΡΕΣΣΗΣ, ἰατρός[1].—Ὁ Κρούσιος λέγει περὶ αὐτοῦ· «doctissimus Chii medicus est. Erudite scribit, et litteras bene pingit» (*Turcogr.* σελ. 308). Τοῦ λογίου τούτου καὶ ἐπιστήμονος ἀνδρὸς οὐδὲν σύγγραμμα γινώσκω· γινώσκονται ὅμως τέσσαρες ἐπιστολαί, ἡ μὲν πρὸς τὸν πατριάρχην Μητροφάνην, αἱ δὲ πρὸς Θεοδόσιον τὸν Ζυγομαλᾶν, καὶ ἃς ὁ Κρούσιος κατεχώρισεν ἐν Turcogræc. σελ. 239, 306-308 καὶ 314.* Τοῦ Ἰωάννου Κορέσση φίλος ἦν

*) Ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ πλὴν τῆς βιογραφίας ἀναγινώσκεται ὁ ἐπικήδειος λόγος τοῦ ἐπισκόπου Εἰρηνουπόλεως Φωτίου, καὶ ἐπιτάφιος ἐκφωνηθεὶς ὑπὸ τοῦ κ. Σ. Βουτυρᾶ.

1) Ἕτερος ὁμώνυμος Κορέσσης ἀπαντᾷ συνυπογεγραμμένος ἐν κοινῇ ἀναφορᾷ τῆς πολιτείας Χίου πρὸς τὸν τῆς νήσου διοικητήν. Γραφεῖσα τῷ 1511 ἐξεδόθη ὑπὲρ τῆς Νέας Μονῆς (Miklosich et Müller, *Acta et Diplom.* III, σ. 263), ἧς τὰ συμφέροντα κληρονομικῷ ἴσως ἐθίμῳ εὐσεβῶς ὑπηρέτουν οἱ τῆς οἰκογενείας Κορέσση γόνοι, διότι ἐν διαφόροις ἐγγράφοις τοῦ ιζ' καὶ ιη' αἰῶνος ἀπαντῶσιν ὑπογεγραμμένα διάφορα τῆς οἰκογενείας ταύτης μέλη, εἴτε ὡς μάρτυρες εἴτε ὡς ἄρχοντες τῆς πολιτείας Χίου· εἷς δὲ Μανουὴλ Κορέσσης ἀφιέρωσεν εἰς τὴν Νέαν Μονὴν καὶ ἀκίνητον αὐτοῦ κτῆμα. Ἴδε Γρηγ. Φωτεινοῦ, Τὰ Νεαμονήσια, ἐν Χίῳ, 1864, σελ. 195, 202, 215, 217, 223, 227, 230, 231, 239, 246, 251, 262.

*) Τοῦ Ἰωάννου Κορέσση ἡ ὑπογραφὴ ἀπαντᾷ ἐν διαθήκῃ γραφείσῃ ἐν Χίῳ τῇ 10 νοεμβρίου 1580 καὶ ἐν κοινῇ ἀναφορᾷ πρὸς τὸν πατριάρχην Μητρο-

ὁ διάσημος Μαργούνιος, ὡς ἀποδεικνύασι γράμματά τινα ἀναγινωσκόμενα ἐν πολλαῖς χειρογράφοις συλλογαῖς τῶν τοῦ Μαργουνίου ἐπιστολῶν. Ἐν τῷ 23 κώδικι τοῦ ἐν Τραπεζοῦντι Φροντιστηρίου, ἐπιγραφομένῳ «*Ἐπιστολαὶ τοῦ σοφωτάτου Μαξίμου τοῦ Μαργουνίου ἐπισκόπου Κυθήρων*», ὑπάρχουσι τρεῖς πρὸς τὸν ἰατρὸν Κορέσσην ἐπιστολαί, ὧν αἱ χρονίαι καὶ ἀρχαὶ ἔχουσιν οὕτως·

(Ἀρθ. 51) *Τοὺς μὲν περὶ τὰ αἰσθητά*. 1600.
(Ἀρθ. 125) *Ἀγανακτήσεις, οἶμαι* κτλ. 1591.
(Ἀρθ. 126) *Δεινός μου τῇ ψυχῇ* κτλ. 1591.

Τοῦ ἰατροῦ Κορέσση παρατίθημι ὑπ' ἀριθ. 2 καὶ 3 δύο ἐπιστολὰς ἀναγινωσκομένας ἐν φ. 34 τοῦ παρ' ἡμῖν κώδικος. Ἀμφότεραι δὲ γραφεῖσαι ἐν Χίῳ ἀπευθύνονται πρὸς ἀνώνυμόν τινα πατριάρχην τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου. Ἡ μὲν πρώτη εἶνε ἀχρονολόγητος, ἡ δὲ ἑτέρα ἐγράφη τῇ 16 ὀκτωβρίου τοῦ 1570 ἔτους· ἐκ ταύτης δὲ τῆς χρονολογίας εὐχερῶς ἀναγνωρίζεται, ὅτι ἀμφότεραι ἀπεστάλησαν πρὸς τὸν πατριάρχην Μητροφάνην Γ'. Ἐν τῷ πρώτῳ γράμματι μέμνηται ὁ Κορέσσης τοῦ πατριάρχου τούτου ἀποδημίας «*πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ ἑαυτοῦ ποιμνίου καὶ ἄλλας ἀναγκαίας χρείας τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας*». Ἐὰν παραδεχθῶμεν κατὰ γράμμα τὴν ἔννοιαν τῆς φράσεως ταύτης, ἀποδείκνυται ἐντεῦθεν, ὅτι ὁ Μητροφάνης, πατριάρχης ὤν, ἐξῆλθεν εἰς περιοδείαν τοιαύτην, οἵαν καὶ προγενέστεροι πατριάρχαι ἐξετέλεσαν· τῆς ἀποδημίας ὅμως ταύτης οὐδεμίαν μνῆσιν εὑρίσκω ἐν ταῖς γνωσταῖς μοι πηγαῖς περὶ τοῦ πατριάρχου Μητροφάνους.—Ἡ δευτέρα ἐπιστολὴ τοῦ Κορέσση ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐκλογὴν *ἐπισκόπου* τῆς Χίου, ἀπροστατεύτου τῆς ἐκκλησίας αὐτῆς διατελούσης ἐν ἔτει 1570· σύναμα δὲ συνίστησι τῷ πατριάρχῃ ἱερέα τινὰ ἀποσταλέντα ὑπὸ τῶν Χίων εἰς Κωνσταντινούπολιν «*ὑπὲρ πολλῶν καλῶν τε καὶ ἀγαθῶν ἀνδρῶν ὑπό τινων συκοφαντηθέντων ἀπολογήσασθαι*»· διὸ καὶ ἐξαιτεῖται τὴν συνηγορίαν αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς ὑποθέσεως ταύτης.

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ἱερομόναχος.—Τούτου ἀναγινώσκεται μία ἐπιστολὴ ἐν τῷ κώδικι (φ. 35ᵃ) ἐξ ἧς μαρτυρεῖται, ὅτι ἦν διδάσκαλος τῆς ἱερᾶς μουσικῆς. Πιθανὸν δὲ ὅτι τὸ ἄτομον τοῦτο συνταυτίζεται τῷ ἐν ἔτει 1578 διατρίβοντι ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁμωνύμῳ ἱερομονάχῳ. Ὁ Gerlach ἐν τοῖς σημειωματαρίοις αὐτοῦ εἶχεν οὕτως αὐτογράφως τὴν ὑπογραφὴν τοῦ Διονυσίου· «*Διονύσιος ἱερομόναχος, πρωτοσύγκελλος καὶ ἔξαρχος τοῦ Γαλατᾶ*». (Turcograec. σελ. 507). Ἴσως δὲ πάλιν αὐτὸς εἶνε ὁ βραδύτερον (1591) γενόμενος μητροπολίτης Ἡρακλείας Διονύσιος, ὡς διαβεβαιοῖ ὁ Σ. Οἰκονόμος (*Περὶ Κόκκου* σ. 26 ἐν ὑποσημ.).

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ο ΑΙΤΩΛΟΣ. — Ἴδε περὶ αὐτοῦ Crusii, *Turcogræc.* σελ. 270. Ἐν τῷ κώδικι, φ. 35ᵇ—36ᵃ, ἀναγινώσκονται αἱ ὑπ' ἀριθ. 5—6 δημοσιευόμεναι ἐνταῦθα ἐπιστολαὶ αὐτοῦ πρὸς τὸν Μεθύμνης Ἱππόλυτον, ἐξ ὧν ἀποδεικνύεται ὁ ἀνὴρ εὔμουσος ἑλληνιστής, δικαιῶν οὕτω τὴν παρὰ Κρουσίῳ πληροφορίαν τοῦ Ἰωάννου Βοναφέως, ὅτι ὁ Αἰτωλὸς ἦν «σοφὸς καὶ ἐλλόγιμος». Τὴν σοφίαν δὲ αὐτοῦ μαρτυρεῖ καὶ ἡ κατωτέρω πρώτη ἐπιστολὴ τοῦ Στουδίτου Δαμασκηνοῦ. Περὶ δὲ τοῦ Ἱππολύτου ἴδε Γ. Ζαβίρα *Ν. Ἑλλ.* σ. 120—121. Ὁ Λάμιος ἐξέδωκε τρεῖς τοῦ Ἱππολύτου ἐπιστολὰς πρὸς Γαβριὴλ τὸν Σεβῆρον (*Deliciæ erudit.* 1744, σ. 52, 92, 93), ὁ δὲ Σακκελίων μίαν τοῦ Μαργουνίου πρὸς αὐτόν τε καὶ πρὸς ἄλλους, ἐν *Δελτίῳ* τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρίας, τ. Α', σ. 58.

ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ ΣΤΟΥΔΙΤΗΣ.— Τοῦ λίαν γνωστοῦ τούτου λογίου ἀνδρὸς τῆς ις' ἑκατοντ. ἀναγινώσκονται ἐν τῷ κώδικι, φ. 37ᵃ—41ᵇ, τρεισκαίδεκα ἐπιστολαὶ πρὸς διαφόρους. Ταύτας δὲ ἡμέρας τινὰς μετὰ τὴν ἐν τακτικῇ τοῦ Συλλόγου συνεδριάσει κοινοποίησιν εἶδον δεδημοσιευμένας ἐν τῇ *Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ*, τόμ. Γ' (1882, Νοεμβρ. 10), σ. 87—91, ἐπιστασίᾳ τοῦ κ. Μ. Γεδεών, ἀντιγράψαντος αὐτὰς ἐξ ἰδιωτικοῦ κώδικος· ἐπειδὴ ἡ τύπωσις αὕτη εἶνε ἐλλειπής τε καὶ πλημμελὴς ἐν μέρει, καθίσταται ἀναγκαία ἡ ἐνταῦθα ἔκδοσις τῶν αὐτῶν ἐπιστολῶν, τοσοῦτο μᾶλλον καθόσον οὐ μόνον ὁ τοῦ Συλλόγου κῶδιξ εἶνε ὁ πληρέστερος καὶ λαμπρότερος πάντων τῶν ἐγνωσμένων, ἀλλὰ καὶ τὰ πρὸς ἃ ἀπευθύνονται πρόσωπα εἶναι ἐπίσημα καὶ λίαν ἐγνωσμένα. Ἡ ἐπιστολὴ ἀπεστάλη Γεωργίῳ τῷ Αἰτωλῷ, περὶ οὗ προεσημειώθησαν τὰ δέοντα· τῷ αὐτῷ δὲ πιθανῶς ἀπευθύνεται καὶ ἡ 12. Αἱ δὲ ὑπ' ἀριθ. 17 καὶ 19 ἀπευθύνονται πρὸς γνωστὰ ἄτομα, ἀναφερόμενα ἐν τοῖς μαθηταῖς Θεοφάνους τοῦ Ἐλεαβούλκου[1], μάλιστα δὲ περὶ Θεωνᾶ τοῦ Θεσσαλονίκης (ἀριθ. 19) ἔγραψε μετὰ

φάνην Γ' (Turcograec. σελ. 284, 313), ὁ δὲ οἶκος αὐτοῦ ἀναφέρεται ἐν σελ. 205 τῶν Νεαμονησίων, ὁπόθεν φαίνεται ὅτι ἔζη καὶ τῷ 1605.

1) Ἴδε Δωροθέου, Βιβλίον Ἱστορικόν. Ἐνετ. 1781, σ. 447.

πολλῆς κρίσεως ὁ É. Legrand, *Bibliogr. Hellénique I*, σ. 310-313. Ὁ Μακάριος ἱερομόναχος (ἀριθ. 18) μοὶ εἶνε ἄγνωστος ἀλλαχόθεν· περὶ δὲ τοῦ συμφοιτητοῦ Μεθοδίου (ἀριθ. 13-16) ἐπιφυλάττομαι νὰ σημειώσω τινὰ ἀλλαχοῦ. Τέλος δὲ τέσσαρες ἐπιστολαὶ (8, 9, 10, 11) τοῦ Στουδίτου ἀπευθύνονται *πρὸς τὸν καθηγητὴν αὐτοῦ Θεοφάνη καὶ ῥήτορα τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας*[1], ὅστις ἀναμφισβητήτως εἶνε ὁ πασίγνωστος Ἐλεαβοῦλκος, περὶ οὗ ἀξιολογώτατον ἄρθρον ἔγραψε τῷ 1847 ὁ ἀείμνηστος Μουστοξύδης ἐν *Ἑλληνομνήμονι* σ. 617 κ.ἑ. Προστίθημι ἔτι, ὅτι ὁ κ. Μ. Γεδεὼν ἀφιεροῖ ἓξ σελίδας τοῦ ὡραίου συγγράμματος αὐτοῦ (*Χρονικὰ τῆς πατριαρχ. ἀκαδημίας*, σελ. 45—50) διὰ τὸν Ἐλεαβοῦλκον, ἐν αἷς ἀπροπαρασκευάστως λέγει· «οὐχὶ ἀδοκίμως *νομίζεται* ὅτι ἐκόσμει ἐν τῇ πατριαρχικῇ *ἀκαδημίᾳ* τὴν ἕδραν τοῦ ἀρχιδιδασκάλου, ἐπὶ τῆς πατριαρχείας Διονυσίου Β' τοῦ ἀπὸ Νικομηδείας» (σ. 45). Ἀλλ' εὐτυχῶς γνωστὸν εἶνε ἀπὸ τοῦ ἔτους 1744, ὅτι αὐτὸς οὗτος ὁ Ἐλεαβοῦλκος, γράφων πρὸς Ἑρμόδωρον τὸν Ἀήσταρχον, ὡμολόγει περὶ αὐτοῦ τάδε· «*διδασκαλικῆς παρὰ τῆς τοῦ Θεοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας τυχόντες καθέδρας*, καὶ θεοκήρυκος σφραγῖδα τῇ τοῦ τελεταρχικοῦ πνεύματος φωτιστικῇ δυνάμει σφραγισθέντες»[2], ὅθεν δῆλόν ἐστιν ὅτι πράγματι ἐδίδαξεν ἐν τῇ πατριαρχικῇ σχολῇ[3].

ΜΑΞΙΜΟΣ ΜΑΡΓΟΥΝΙΟΣ. — Περὶ τοῦ διασήμου τούτου συγγραφέως ἀνάγνωθι τὴν ὑπὸ τοῦ σοφοῦ μεσαιωνοδίφου κ. É. Legrand συνταχθεῖσαν ἐμβριθεστάτην βιογραφίαν, τὴν καταχωρισθεῖσαν ἐν *Bibliog. Hellén.* II, σ. XXIII—LXXVII[1]. Πρὸς τοῖς ἐγνωσμένοις δὲ κώδιξι τῶν τοῦ Μαργουνίου ἐπιστολῶν σημειῶ κἀγὼ τὰ ἑπόμενα χειρόγραφα, ἅτινα εἶδον καὶ περιέγραψα[2].

α') Κῶδιξ 23 τοῦ Ἑλληνικοῦ Φροντιστηρίου Τραπεζοῦντος, 8ᵒᵛ σχήματος (0,22×0,165), συγκείμενος ἐξ 132 φύλλων. Ἐπιγράφεται· «*Ἐπιστολαὶ τοῦ σοφωτάτου Μαξίμου τοῦ Μαργουνίου ἐπισκόπου Κυθήρας*». Ἄνωθεν τῆς ἐπιγραφῆς ἡ ἑξῆς σημείωσις· «*Ἐκ τῶν τοῦ Καλλινίκου ἱερομονάχου τοῦ Φυτιάνου· ἐγράφη δὲ παρὰ Ματθαίου Πατμίου*». ΙΗ' αἰῶνος. Ὁ Ματθαῖος Πάτμιος ἔγραψε καὶ δύο ἑτέρους κώδικας (1740) σημειωθέντας ἀλλαχοῦ. Ἴδε Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως, *Κατάλ. Εὐαγγ. Σχολῆς* σ. 38 καὶ *Ἐκθ. βιβλιοθ. Π. Φωκαίας* σ. 6.

β') Κῶδιξ 29 τῆς ἐν Γκιουμουσχανὲ βιβλιοθήκης τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου, 8ᵒᵛ σχήματος (0,212×0,165), περιλαμβάνων σὺν ἄλλοις ἐν-

1) Αἱ περὶ Στουδίτου παρατηρήσεις τοῦ κ. É. Legrand, *Bibl. Hellén.* II, σ. 13, φαίνονταί μοι συζητήσιμοι, διότι ὁ Στουδίτης ἀποκαλεῖ ἐνταῦθα τὸν Θεοφάνη καθηγητὴν αὐτοῦ· πράγματι δὲ ἐν τοῖς μαθηταῖς τοῦ Ἐλεαβούλκου καταλέγεται καί τις Δαμασκηνὸς διατελέσας μητροπολίτης Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης (Δωροθ. ἔνθ. ἀνωτ. σ. 447).

2) Lamii, *Delic erud.* 1744, σ. 190.

3) Τοῦ Ἐλεαβούλκου σώζονται πέντε ἐπιστολαὶ πρὸς διαφόρους, ἐκδοθεῖσαι τὸ πρῶτον ἀμελῶς ὑπὸ Ἰω. Λαμίου (Lamii *Deliciae Erudit.* Florent. 1744, σ. 176-195). Τρεῖς δ' ἐξ αὐτῶν, ἤτοι τὴν πρὸς τὸν Ἀήσταρχον καὶ ἀμφοτέρας τὰς πρὸς τὸν Μητροφάνην τὸν Βερροίας, διορθώσας καὶ μελετήσας ὁ Μουστοξύδης ἀνεδημοσίευσεν ἐν τῷ Ἑλληνομνήμονι, σ. 605-623. Πρῶτος δ' ὁ Matthaei ἐσημείωσεν ἐν Not. cod. gr. Mosqu. σ. 249 σύγγραμμα τοῦ Θεοφάνους, ἐπιγραφόμενον οὕτως· «Διαίρεσις μετὰ συλλογισμῶν θεολογικῶν, κατὰ τὴν θεοπαράδοτον ἡμῶν θεοσοφίαν τῆς πίστεως, καθὼς περ οἱ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας πνευματοφόροι διδάσκαλοι παρέδωκαν, συντεθέντα παρὰ Θωμᾶ Ἐλεαβούλκου».

1) Πᾶσα προγενεστέρα ταύτης βιογραφία καθίσταται τὴν σήμερον σχεδὸν ἄχρηστος.

2) Ὁ κ. Μ. Παρανίκας ἐκ κώδικος τῆς ἐν Ἀρετσοῦ σχολῆς ἐδημοσίευσε 44 ἐπιστολὰς τοῦ Μαργουνίου (ἴδε Σαββατ. Ἐπιθεώρ. Κωνσταντινουπόλεως, 1878, σελ. 314—317, 329—331, 347—350, 363—365, 376—378, 394—396, 425—426, 446—448, 476—477), ἐξ ὧν ὅμως προεκδεδομέναι ἦσαν αἱ ἑπόμεναι. Ἐπιστ. η' ἐν Lamii *Delic. erud.* 1739, σ. 296. Ἐπιστ. κζ' καὶ κη'. Ἴδε E. Legrand, *Bibl. Hell.* II, σ. 104, 105. Ἐπιστ. λ', λα', λδ', μγ' καὶ μδ' παρὰ Κ. Σάθᾳ, Βιογρ. σχεδ. περὶ Ἱερεμίου Β', σ. 126, 129, 130, 216, 102. Ἡ ις' ἐπιστολὴ ἐξεδόθη βραδύτερον ἐξ ἑτέρου κώδικος καὶ ὑπὸ E. Legrand, *Bibl. Hell.* II, σ. LXVI· ἡ δὲ κδ' προδημοσιευθεῖσα ἐν ἔτει 1871 ὑπὸ Α. Δημητρακοπούλου (Προσθ. καὶ διορθ. σ. 30) κατ' ἀντίγραφον τοῦ κ. Παρανίκα, μετετυπώθη ὕστερον ὑπὸ E. Legrand (*Bibl. Hellén.* II, σ. 49) ἐν συγκρίσει πρὸς δύο ἑτέρους κώδικας. Δύο προσέτι ἐπιστολαὶ εὕρηνται καὶ ἐν τῇ Κορυδαλλέως ἐκθέσει περὶ ἐπιστολικῶν τύπων (ἔκδ. Παμπέρεως. Halle, 1768, σελ. 71—72). Τῶν ἔτι δὲ ἀνεκδότων ἐπιστολῶν τοῦ ἀρετσιακοῦ κώδικος τὰ ἀντίγραφα εὑρίσκονται νῦν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Εὐαγγ. Σχολῆς, δωρηθέντα αὐτῇ ὑπὸ τοῦ κ. Παρανίκα. Ὁ Μ. Παρανίκας ἐξέδωκε καὶ βραχεῖαν διατριβὴν περὶ Μαξίμου τοῦ Μαργουνίου (ἴδε Ἑλλην. Φιλολογ. Σύλλ. τ. Γ'. σ. 22—29), ἐν ᾗ κατεχώρισε τρεῖς ἐπιστολάς, ὧν ἡ μὲν β' προεξεδόθη ὑπὸ Σάθα ἐν Βιογρ. σχεδ. σ. 102, ἡ δὲ γ' ἐν σελ. 24—29 ὑπὸ Λαμίου, *Del. erud.* 1740, σ. 4—23.

νέα ἐπιστολὰς τοῦ Μαργουνίου. Ἐγράφη περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΖ' αἰῶνος.

γ') Κῶδιξ 8ου σχήματος γραφεὶς περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΗ' αἰῶνος. Ἀνήκει τῷ ἐνταῦθα ἠπειρώτῃ βιβλιοπώλῃ ἀξιοτίμῳ κ. Χριστοδούλῳ, ἐπιτρέψαντί μοι εὐγενῶς νὰ μελετήσω καὶ περιγράψω λεπτομερῶς πάντα τὰ παρ' αὐτῷ διασωθέντα ἀρχαῖα χειρόγραφα. Ὁ κῶδιξ ἄρτιος ὢν ἐπιγράφεται· «*Ἐπιστολαὶ ἐκ τῶν τοῦ Μαξίμου Μαργουνίου ἐπισκόπου Κυθήρων*».

δ') Κῶδιξ 10 τῆς βιβλιοθήκης τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου, περιλαμβάνων πεντεκαίδεκα ἐπιστολὰς ἀπὸ φ. 49ˣ-61ᵟ, ἐπιμελῶς γεγραμμένας· ἐξ ὧν ἐκδίδωμι ἐνταῦθα ἕξ.—Ἡ 20 (φ.49ˣ-51ᵟ) ἀπευθυνομένη τῷ πατριάρχῃ Ἱερεμίᾳ Β' ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀφιέρωσιν ἀνεκδότου συγγράμματος τοῦ Μαργουνίου *περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἰς βιβλία τρία*. Ἐν ἐπιστολῇ πρὸς Γαβριὴλ τὸν Σεβῆρον (Lamii, *Delic.erudit.* 1740, σ. 42-43) λέγει ὁ Μαργούνιος τὰ ἑπόμενα περὶ τοῦ συγγράμματος τούτου· «ἐμοὶ δέ, ἵν' εἰδῇς τὸ πᾶν, καὶ σύγγραμμά τι εἰς τρία διηρημένον βιβλία, περὶ οὗ σοι ἤδη ἔγραφον ἐκπεπόνηται καὶ τῷ τῆς Κωνσταντινουπόλεως πανιερωτάτῳ κυρίῳ Ἱερεμίᾳ ἀφιέρωται, ὃς καὶ ἐξέδωκεν ἄν, ὡς μοι ἐπὶ πολλῶν ἀπεφήνατο, εἰ μὴ (φεῦ !) κακῇ τύχῃ τοῖς τε φύλαξι λῃστρικῶς καταρχὰς παρεδέδοτο, καὶ τελευτῶν (sic) τῆς τῶν ἡμετέρων ἀβελτηρίας ἐξόριστος ἐκ βασιλικοῦ δῆθεν ἐγεγόνει προστάγματος». Τὸ σύγγραμμα τοῦτο διασωθὲν ἐν ἀντιγράφῳ εὑρίσκεται νῦν ἐν τῇ πατριαρχικῇ βιβλιοθήκῃ τῶν Ἱεροσολύμων ὑπ' ἀρθμ. 203, προτάσσεται δὲ αὐτοῦ, κατὰ τὸν Α. Δημητρακόπουλον (*Ὀρθοδ. Ἑλλ.* σελ.137) ἀφιερωτικὴ πρὸς τὸν Ἱερεμίαν ἐπιστολή, ἧς ἡ χρονολογία συμφωνεῖ πληρέστατα πρὸς τὴν τοῦ ἡμετέρου κώδικος· εἶνε λοιπὸν ἀναμφισβήτητον, ὅτι ἡ δημοσιευομένη ἐνταῦθα 20 ἐπιστολὴ τυγχάνει ὁμοία τῇ ἐν τῷ ἱεροσολυμιτικῷ τεύχει.[1]—Αἱ ἐπιστολαὶ 21—23 ἀναφέρονται εἰς τὴν συμφιλίωσιν μεταξὺ τοῦ Μαργουνίου καὶ Γαβριὴλ Σεβήρου, περὶ ἧς ὥρα λεπτομερῶς É. Legrand, *Bibl. Hellén.* II, σελ. XLI–XLII· τὴν 21 ἐπιστ. σημειοῖ οὗτος ὑπάρχουσαν καὶ ἐν τῷ cod. Paris. n° 621 (σ. XLII, ὑποσημ. 2). Ἡ 22 ἐπιστολὴ ἀπευθύνεται τῷ Φιλιππουπόλεως μητροπολίτῃ Θεοφάνει τῷ Καρύκῃ, περὶ οὗ ἀνάγνωθι τὸ ἐν *Βιογραφικῷ δοκιμίῳ περὶ Ἱερεμίου Β'* ἄρθρον τοῦ Σοφ. Οἰκονόμου (σελ. 209-218) καὶ τὸ ἐν *Ἐκκλησ. Ἀληθείας* τόμ. Δ'. σελ. 336-338 κριτικὸν σημείωμα τοῦ Ε. Βουλισμᾶ.[1] Τῆς 23 ἐπιστολῆς μικρὸν τεμάχιον προεξέδωκεν ὁ É. Legrand, *Bibl. Hell.* II, σελ. XLII, ὑποσημ. 2, ἐκ τοῦ αὐτοῦ παρισιακοῦ κώδικος, φέροντος μάλιστα ἐνταῦθα καὶ τὴν τῆς ἐπιστολῆς ἡμερομηνίαν 7 ἀπριλίου. Πρὸς Διονύσιον τὸν μέγαν πρωτοσύγκελλον σώζονται καὶ ἄλλαι τοῦ Μαργουνίου ἐπιστολαί, ἐξ ὧν τέσσαρας ἐδημοσίευσεν ἤδη ὁ κ. Μ. Παρανίκας ἐκ τοῦ ἀρετσιακοῦ κώδικος. Ἴδε *Σαββατ. Ἐπιθεωρ.* Κ/πόλεως, 1878, σελ. 316, 317, 425, 447. Ὁ Διονύσιος οὗτος ἐχρημάτισε βραδύτερον μητροπολίτης Ἡρακλείας.—Ὑπ. ἀριθ. 24 δημοσιεύω ἀξιοπερίεργον ἔγγραφον (ἀναγινωσκόμενον ἐν φ. 60ᵟ τοῦ παρ' ἡμῖν κώδικος) ἐπικυροῦν τὸ ἐν χερσὶ Σταύρου Ἀψαρᾶ χρυσόβουλλον, δι' οὗ ὁ δεσπότης Ἰωάννης Ἄγγελος Κομνηνὸς ὁ Δούκας εἶχε τιμήσει τὸν πρωτοβεστιάριον Ἰωάννην τὸν Ἀψαράν· κατ' ἀκολουθίαν δὲ ὁ Μαργούνιος ἀναγνωρίζει τὴν μετὰ τούτου συγγένειαν τοῦ Σταύρου. Τῆς αὐτῆς ἀναμφιβόλως οἰκογενείας μέλη εἶναι οἱ ἐν ἀρχαῖς τοῦ ις' αἰῶνος ἀκμάσαντες αὐτάδελφοι μοναχοὶ Νεκτάριος καὶ Θεοφάνης, «υἱοὶ ἀρχοντικῆς γενεᾶς τῶν [Ἀ]ψαράδων» (Ἴδε *Π. Ἀραβαντινοῦ*, Χρονογρ. τῆς Ἠπείρου, σελ. 222, καὶ Κ. Σάθα, *Νεοελλ. Φιλολ.* σελ. 169)*. Τέλος δημοσιεύω ἐπιστολὴν γραφεῖσαν ἐπ' ὀνόματι τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων Σωφρονίου Δ' πρὸς συλλογὴν βοηθημάτων ὑπὲρ τῆς διασώσεως τοῦ Ἁγίου Τάφου· τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ὅρα ἐν τῇ *Ἱεροσολυμιάδι* τοῦ Γρ. Παλαμᾶ, σελ. υπέ κέ.

ΜΕΛΕΤΙΟΣ Ο ΠΗΓΑΣ.—Περὶ τοῦ ἐνδόξου ἐν πατριάρχαις Πηγᾶ ἀξιοσημείωτον μελέτην συνέγραψε τὸ πρῶτον ὁ ἐλλογιμώτατος διευθυντὴς τῆς ἐν Χάλκῃ θεολογικῆς Σχολῆς, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐν κώδικι τῆς αὐτῆς σχολῆς σωζομένων ἐπιστολῶν τοῦ Πηγᾶ (ἴδε *Παρδώρας* τόμ. Θ' 1858, σ. 254 κ.ἑ.). Συστηματικὴν δὲ καὶ κριτικὴν πραγματείαν συνέγραψεν ἐν δυσὶ τόμοις

1) Τὸ εἰρημένον σύγγραμμα τοῦ Μαργουνίου διαιρεῖται εἰς 27 κεφάλαια, ὧν τὰς ἐπιγραφὰς κατέστρωσεν ὁ Α. Δημητρακόπουλος ἐν Προσθ. καὶ διορθ., σ. 22-29.

1) Ὁ κ. Μ. Παρανίκας ἐξέδωκε μίαν τέως ἄγνωστον πρὸς τὸν Θεοφάνη ἐπιστολὴν τοῦ Μαργουνίου. Σα66. Ἐπιθεωρ Κ/πόλεως, 1878, σελ. 316.

*) Ἐν τῇ ἐκδόσει τῆς ἀκολουθίας αὐτῶν (Βενετ. 1815) ὑπάρχει καὶ Ἱερεμίου Β' ἐπικυρωτικὸν τῆς διαθήκης τοῦ ἁγίου Θεοφάνους Ἀψαρᾶ.

ὁ ἐν Κιέβῳ σοφὸς ῥῶσσος καθηγητὴς Μαλυσσεύσκης (Мелетій Пигасъ и его участіе въ дѣлахъ русскои церкви). Ἐκ δὲ τῶν περὶ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἔτη ἀσχοληθέντων παρ' ἡμῖν εἰς τὴν ἔρευναν τῶν βίων καὶ τῶν συγγραμμάτων τῶν ἀρχαιοτέρων λογίων ἀνδρῶν τοῦ ἡμετέρου ἔθνους, ἱκανὰ μὲν ἀλλ' ἀνεπαρκῆ καὶ ἐσφαλμένα ἐν μέρει ἔγραψαν ὁ κ. Κ. Σάθας καὶ ὁ μακαρίτης Α. Δημητρακόπουλος (*Νεοελλ. Φιλ.* σ. 208-210. Δημητρ. *Ὀρθ. Ἑλλ.* σ. 130-134). Ὑπὸ βιβλιογραφικὴν δὲ ἔποψιν ἀξιοσύστατον εἶνε τὸ ἄρθρον τοῦ ἐν ἀρχαῖς ἐνεστῶτος αἰῶνος ἀποβιώσαντος Γεωργίου Ζαβίρα (*Νέας Ἑλλάδ.* ἔκδ. Κρέμου σ. 427-433), ὅστις καὶ λεπτομερέστερον ὁμιλεῖ περὶ Πηγᾶ. Ἐντελὴς ὅμως βιογραφία αὐτοῦ δὲν ἐγένετο εἰσέτι. Παράδοξον προσέτι, ὅτι οἱ τελευταίως παρ' ἡμῖν μετ' ἀξιώσεων περὶ τὰ μεσαιωνολογικὰ ἀσχοληθέντες ἢ καὶ ἀσχολούμενοι δὲν ἐπεμελήθησαν, πλὴν τῶν ἀνεκδότων ἐπιστολῶν, ν' ἀναζητήσωσι τοὐλάχιστον τάς, ζῶντος τοῦ Πηγᾶ, ἐκδοθείσας περὶ αὐτοῦ οὐκ ὀλίγας λεπτομερείας τῶν εὐρωπαίων καὶ μάλιστα τῶν περιηγητῶν, αἵτινες ὁμολογουμένως μεγίστην κέκτηνται ἀξίαν ἐν τῷ περὶ τοῦ σοφωτάτου ἐκείνου πατριάρχου τῆς Ἀλεξανδρείας θέματι. Πλὴν τῶν ὑπὸ Κρουσίου (*Turcogr.* σ. 234, 531, 534) καὶ Ἐρρίκου Ἱλαρίου (Philippi Cyprii, *Chronicon Ecclesiae Graecae*. Lipsiae, 1687, σ. 431-436) συλλεγεισῶν πληροφοριῶν, ἀχρησιμοποιήτων ἐν μέρει καὶ τούτων μεινασῶν, σώζεται πασίγνωστος τοῖς τὴν Ἀνατολὴν τοπογραφοῦσι βίβλος, ἡ τοῦ Γεωργίου Δούσα ἐπιστολὴ (Georgii Dusae, *de itinerario suo Constantinopolitano epistola*. Lugduno-Batavae, 1599), ἐν ᾗ τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα λέγονται περὶ Πηγᾶ, ὥστε ἀναγκάζεταί τις νὰ οἰκτείρῃ πραγματικῶς τοὺς παρ' ἡμῖν διὰ φαντασιωδῶν μᾶλλον θεωριῶν ἢ διὰ πραγμάτων ζητοῦντας νὰ ἐπιδείξωσιν ἑαυτοὺς δεινοὺς μεσαιωνοδίφας. Ὁ περιηγητὴς Δούσας εἶδε τὸν Μελέτιον ἐν Κωνσταντινουπόλει, διοικοῦντα ἐπιτροπικῶς τὸ οἰκουμενικὸν πατριαρχεῖον· ἐγένετο αὐτῷ προσφιλὴς καὶ εἰς διαιώνισιν τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ἀφιέρωσε πολλὰς σελίδας τοῦ ἐπιστολιμαίου αὐτοῦ ὁδοιπορικοῦ. Ὁμιλεῖ περὶ τοῦ Πηγᾶ ἐκτενῶς, ὡς καὶ περὶ τοῦ συγγράμματος «*Διάλογος ὀρθόδοξος χριστιανός*»[1], ἀπὸ σ. 42-52.

1) Ὥρα λεπτομερῆ τούτου περιγραφὴν ἐν E. Legrand, *Bibliogr. Hell.* τ. II. σ. 115—119.

Ἐν σ. 53 ἀναφέρει ὅτι ὁ πατήρ του Ἰωάννης Δούσας κέκτηται αὐτόγραφον τοῦ Πηγᾶ· εἶτα παρατίθησιν ἑλληνιστὶ (ἀνωνύμου) βιογραφίαν αὐτοῦ ἀξιοσημείωτον, σ. 53-55· ἀπὸ σ. 112 -121 λατινικὴν τοῦ πατριάρχου τούτου ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Ἰωάννην Δούσαν, ἀπολυθεῖσαν κατὰ τὸ τέλος ὀκτωβρίου τοῦ 1597 ἔτους· ἀπὸ δὲ τῆς σ. 122 τίθησι τὸ ἑλληνικὸν κείμενον συστατικοῦ γράμματος τοῦ Πηγᾶ διὰ τὸν περιηγητὴν Γ. Δούσαν, καὶ εἶτα τὴν λατινικὴν μετάφρασιν. Σὺν ἄλλοις δὲ μᾶς πληροφορεῖ, ὅτι περὶ Πηγᾶ γίγνεται λόγος καὶ ἐν βιβλίῳ ἐπιγραφομένῳ «*Hodœporicon navigationis ex C/poli in Syriam, Palaestinam*, κτλ. Viennae, 1582». Τὰ ὀλίγα ταῦτα σημειῶ διὰ νὰ δώσω ἀφορμὴν εἰς τὸν ἐπιθυμοῦντα νὰ ἀσχοληθῇ περὶ τὴν κριτικὴν ἔκθεσιν τοῦ βίου, τῶν πράξεων καὶ τῶν συγγραμμάτων ἑνὸς τῶν σημαντικωτέρων ἀνδρῶν τοῦ ἡμετέρου ἔθνους. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον τὰ μάλιστα συντελοῦσιν αἵ τε πολυάριθμοι ἀνέκδοτοι ἐπιστολαὶ τοῦ Πηγᾶ, ὡς καὶ αἱ ἐκδεδομέναι, διεσκορπισμέναι δυστυχῶς τὸ πλεῖστον ἐν περιοδικοῖς συγγράμμασι λησμονηθεῖσιν ἢ δυσευρέτοις. Ἐν ἑτέρᾳ διατριβῇ θὰ σημειώσω ὅσαι τῶν ἐκδεδομένων περιῆλθον μέχρι σήμερον εἰς γνῶσίν μου, πλὴν τῶν ὑπὸ τοῦ σεβαστοῦ παλαιογράφου Ἰωάννου Σακελλίωνος ἐσχάτως δημοσιευθεισῶν, οὗ τὸ τεῦχος εὕρηται βεβαίως ἐν ταῖς χερσὶ παντὸς λογίου εἰδικῶς περὶ τὴν νεοελληνικὴν φιλολογίαν ἀσχολουμένου[1]. Χάριν δὲ τῆς μελλούσης καὶ μάλα ποθητῆς βιογραφίας τοῦ Πηγᾶ καταχωρίζω ἐνταῦθα κατ' ἐκλογὴν ἐπιστολάς τινας αὐτοῦ μικρὸν ἢ παντελῶς εἰσέτι ἀγνοουμένας.

Ὁ κ. Σακκελίων ἐν τῷ προμνησθέντι τεύχει (σ. 31—32) σημειοῖ τέσσαρας γνωστοὺς αὐτῷ κώδικας ἐπιστολῶν τοῦ Πηγᾶ· τούτοις προστίθημι ὧδε τοὺς ἑπομένους·

α) Κῶδιξ 10 τοῦ Ἑλλην. Φιλολ. Συλλόγου περιλαμβάνων ἀπὸ φ. 64ᵃ—91ᵟ ἐπιστολὰς πρὸς διαφόρους τεσσαράκοντα.

β) Κῶδιξ 1040 Suppl. τῆς ἐν Παρισίοις Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης, γραφεὶς τῷ 1801 ἔτει ὑπὸ τοῦ Αἰβύης Θεοφίλου (H. Omont ἐν *Bi-*

1) Μελετίου πατριάρχου Ἀλεξανδρείας τοῦ Πηγᾶ ἐπιστολαὶ πρὸς τὸν οἰκουμενικὸν πατριάρχην Ἱερεμίαν τὸν Β', νῦν πρῶτον ἐκδιδόντος Ἰωάννου Σακκελίωνος μετὰ τριῶν λιθογραφικῶν πινάκων. Ἐν Ἀθήναις, 1883. Πρβλ. Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρίας τῆς Ἑλλάδος, τόμ. Α', σελ. 31-77.

bliothèque de l'École des chartes, 1885). Τὸν πρότερον κάτοχον τοῦ κώδικος τούτου εὑρίσκω σημειούμενον ἐν σ. 112 τῶν *Φιλολογικῶν Ἀναλέκτων* τοῦ σεβ. Ν. Κατραμῆ.

γ) Κῶδιξ τῆς κατὰ Σταυροδρόμιον ἑνοριακῆς σχολῆς τῆς Παναγίας, ἰδιόγραφος Ι. Φ. Πατρόκλου, περιέχων τρεῖς ἐπιστολὰς Νικηφόρου καὶ 44 Μελετίου τοῦ Πηγᾶ. Ἴδε *Ἑλλην. Φιλολ. Συλλόγου* τόμ. Α', σ. 93.

Ἐνταῦθα καταχωρίζονται δέκα καὶ ἑπτὰ ἐπιστολαί, ὧν ἡ α' ἀπεστάλη Κωνσταντίνῳ τῷ Κουρνιακτῷ· πρὸς τοῦτον ἑτέραν ἐπιστολὴν γινώσκομεν τὴν ἐν ἔτει 1596 τυπωθεῖσαν (ἴδε Legrand, *Bibl. Hell.* II, σ. 117–118). Ἐν τῇ πρώτῃ μέμνηται ὁ ἐπιστέλλων μιᾶς συγγραφῆς του, *Λόγου περὶ τοῦ Πάσχα ἢ Τόμου Ἀλεξανδρινοῦ* περὶ τοῦ πασχαλίου διαλαμβάνοντος, ἀναγινωσκομένου καὶ ἐν τῷ ὑπὸ Σακκελίωνος μελετηθέντι κώδικι (σ. 35). Περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως πραγματεύεται καὶ ἡ 27 πρὸς Θεοδόσιον ἱερομόναχον ἐπιστολή, ᾗ προσήρτηται ἐν τῷ κώδικι ὑστερόγραφον. Οἱ ἀριθμοὶ 28 καὶ 29 ἀπευθύνονται εἰς δύο μέλη γνωστῆς ἀρχοντικῆς ἐν Κων/πόλει οἰκογενείας, τῆς τῶν Καντακουζηνῶν, ἧς ἓν μέλος, ὁ Μιχαὴλ Καντακουζηνός, ἐκέκτητο σημαντικωτάτην βιβλιοθήκην (ἴδε R. Foerster *De antiquitatibus et libris manuscriptis Constantinopolitanis*, σ. 27). Ἡ 29 ἀναφέρεται εἰς τὴν μετριόφρονα αὐτοῦ ἀποποίησιν τῆς παραδοχῆς τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου, ὃν οἵ τε ἄρχοντες καὶ οἱ ἀρχιερεῖς αὐθορμήτως προσήνεγκον αὐτῷ. Εἰς τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν ἀναφέρεται καὶ ἡ 30 πρὸς τὸν ἄρχοντα Βλαστὸν ἐπιστολή, ὡς καὶ ἡ 31, ἐπίσημος οὖσα, πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς, ἱερεῖς, κληρικούς, ἄρχοντας κτλ. Καὶ αἱ τρεῖς ἐπιστολαὶ χρονολογοῦνται ἀπ' ἀρχῆς Ἀπριλίου τοῦ 1596 ἔτους. Ἡ ἐκλογὴ ἐγένετο πιθανῶς κατὰ Φεβρουάριον. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος, ἀλλ' ἄγνωστον κατὰ τίνα μῆνα, ὁ Μελέτιος ἔγραψε καὶ πρὸς τὸν οἰκουμενικὸν πατριάρχην Γαβριὴλ Α' (ἀριθ. 33), παρ' οὗ παρεκλήθη δι' ἀπεσταλμένου νὰ ἔλθῃ εἰς Κων/πολιν διὰ σπουδαίας ὑποθέσεις. Ἕτερον γράμμα τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐτὸν Γαβριὴλ καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος, μηνὶ Δεκεμβρίῳ γραφέν, συγχαίρει τῷ πατριάρχῃ ἐπὶ τῇ ἐκλογῇ του. Τὰς χρονολογίας τῶν ἐπιστολῶν τούτων, βεβαιοτάτας οὔσας, λαμβάνω ὑπὸ ἰδιαιτέραν σημείωσιν διὰ νὰ πραγματευθῶ ἀλλαχοῦ ζήτημα πατριαρχικῆς ἱστορίας λίαν σημαντικόν· διὸ ἀρκοῦμαι νὰ σημειώσω ὧδε, ὅτι ἐκδεδομέναι καὶ ἀνέκδοτοι αὐθεντικαὶ μαρτυρίαι (ὡς παρὰ Α. Μηλιαράκῃ *Ἀνδρος-Κέως*, σ. 104) δηλοῦσιν, ὅτι ὁ Πηγᾶς ἦν τοποτηρητὴς τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου ἐν ἔτει 1597. Γνωστὸν δὲ ὅτι ἔθιμον ἐπικρατεῖ, ἵνα ὁ ἀναλαμβάνων τὴν διοίκησιν τοῦ πατριαρχείου ἀγγέλλῃ ὡς τάχιστα τὴν ἐκλογήν του εἰς τοὺς ὑπ' αὐτὸν μητροπολίτας. Οὕτως, αὐτὸς ὁ Πηγᾶς προσκαλεῖ ὡς τοποτηρητὴς διὰ τῆς 32 ἐπιστολῆς εἰς Κων/πολιν τὸν Θεσσαλονίκης τῇ 7 Ἀπριλίου 1597. Ἀξίαν τινὰ κέκτηται ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ σημείωμα τεύχους ἀπὸ τοῦ 1874 δηλωθὲν ὑπὸ τοῦ κ. É. Legrand ἐν *Annuaire de l'association* κτλ. (8e année, σ. 334) καὶ ἀρχόμενον ὧδε· «*1597 μηνὸς ἀπριλίου 2, ἐγόρασα τὸ βιβλίο ἐτοῦτο ..... τὸν καιρὸν ὁποῦ ἐκάθισε ὁ κὺρ Μελέτιος πατριάρχης εἰς τὴν Κω[r]στα[r]τινούπολη*» κτλ. Αὐτὸς δὲ ὁ Μελέτιος ἐν τῷ ἀπὸ 16 Ἰουνίου 1597 γράμματι (ἴδε ἀριθ. 33) λέγει ὅτι διοικεῖ ἀπὸ *τριμηνίας* (περίπου βεβαίως).

Ἐν τῇ 33 ἐπιστολῇ γίγνεται μνεία περὶ ἐπισκόπου Σινᾶ Λαυρεντίου, οὗ τὴν ὑπόθεσιν σαφηνίζουσι δύο ἔγγραφα περισυλλεγέντα ἐν τῷ βιβλίῳ· «*Τὸ καταστικὸν δίκαιον τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων ἐπὶ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Σινᾶ κτλ. Ἐν Ἱεροσολύμοις, 1868*», σ. 11—15.— Ἐν τῇ 34 ἐπιστολῇ ἀναφέρεται ὁ θάνατος τοῦ Θεοφάνους Καρύκη, ἤτοι πρὸ τῆς 7 Ἀπριλίου 1597, τοῦ Μελετίου τοποτηρητοῦ ἤδη ὄντος· ἐπίσης μνῆσις αὐτοῦ ὑπάρχει καὶ ἐν τῇ 35 ἐπιστολῇ· ἡ δὲ χρονολογία αὕτη ἐξελέγχει ἐσφαλμένην τὴν σχετικὴν ἔρευναν τοῦ μακαρίτου Σ. Οἰκονόμου (ἴδε τὴν περὶ Θεοφάνους Καρύκη ἐπιστολὴν αὐτοῦ ἐν Κ. Σάθα, *Βιογραφ. σχεδιάσμ. περὶ Ἱερεμίου Β'*, σ. 214). Περὶ τῆς πατριαρχίας τοῦ Θεοφάνους ὅρα τὴν ἀξιοσημείωτον κριτικὴν διασάφησιν Εὐσταθίου τοῦ Βουλισμᾶ ἐν *Ἐκκλ. Ἀληθείᾳ* τόμ. Δ' (1884), σ. 336—338.— Κατὰ τὴν 35 ἐπιστολὴν πρὸς τὸν ἄρχοντα Δημήτριον Παλαιολόγον, διατρίβοντα παρὰ Ἱερεμίᾳ τῷ ἡγεμόνι Μολδοβλαχίας, πληροφορούμεθα, ὅτι ὁ τοποτηρητὴς τοῦ θρόνου Μελέτιος ᾤκει «*ἐν οἰκίσκοις ξένοις ὡς πάροικος*», τῇ 16 ἰουνίου 1597, καὶ ὅτι εἰς Πατριαρχεῖον ἐνέκρινε νὰ μεταβληθῶσι τὰ «ὀσπήτια» τοῦ Παλαιολόγου, ἅτινα ὅμως ἠδυνάτει ν' ἀγοράσῃ. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη μέχρι τέλους ἀναγινωσκομένη παρίστησι τὴν τότε οἰκτρὰν τῆς Ἐκκλησίας κατάστασιν· σημαντικὴ δὲ εἶνε καὶ ἡ ἐν αὐτῇ δήλωσις, ὅτι «*φοβεῖται μήπως ἀναχωρήσῃ πάλιν*», καθ' ἣν ἐπιτρέπεται νὰ ζητηθῇ καὶ προτέρα τοποτηρητεία τοῦ Πηγᾶ. Ἱστορικὴν διὰ τὴν Ἐκκλησίαν ἀξίαν κέκτηται καὶ ἡ πρὸς τὸν Ρόδου Παΐσιον 37 ἐπιστολή, ἐν ᾗ σὺν ἄλλοις εὑρηνται νέαι τινὲς λεπτομέρειαι περὶ τοῦ Θεοφάνους Καρύκη. Περὶ Παϊσίου Ρόδου ὅρα Α. Δημητρακοπούλου, *Ὀρθοδ. Ἑλλ.* σ. 141, Ν. Κατραμῆ *Φιλολογ. ἀναλέκτων* σ. 307 καὶ É. Legrand, *Bibliogr. Hellénique* II, σ. LXXVII. Κατὰ τὴν ἐπιστολὴν ταύτην, ἐν ἔτει 1599, μηνὶ Αὐγούστῳ, ὁ Μελέτιος εὑρίσκετο εἰς τὸν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ θρόνον του. Ἐντεῦθεν τῷ αὐτῷ ἔτει πέμπει τὴν 38 ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Ἡρακλείας Διονύσιον, ἀνακεφαλαιοῦσαν τοὺς ἐν Κ/πόλει πόνους του μετά τινων νέων λεπτομερειῶν περὶ Καρύκη· τοὺς πόνους τούτους διαλευκαίνει καὶ ἡ 39 ἐπ. ἀπὸ Κ/πόλεως (1597) πρὸς τὸν Φιλαδελφείας Γαβριήλ, ἐξ ἧς μανθάνομεν, ὅτι ὁ Πηγᾶς ἀρνούμενος νὰ ἀναλάβῃ τὴν τοποτηρεσίαν, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, προὔτρεψε τὸν Σεβῆρον ἵνα ἡ διαδοχὴ τῆς οἰκουμενικῆς πατριαρχίας ἀνατεθῇ ἢ αὐτῷ ἢ τῷ Μαργουνίῳ, καὶ ὅτι βραδυνάσης τῆς ἀποκρίσεως παρεισέδυ ὁ Καρύκης· μεθ' ὃν «ἔπεσε πάλιν ὁ κλῆρος» ἐπὶ τὸν Πηγᾶν, ὅστις ἀποδεξάμενος τὴν ἐκλογήν, ὑπεσχέθη τοῖς ὀρθοδόξοις ἅραψι *τῶν τριῶν πατριαρχείων* νὰ μὴ καταλίπῃ αὐτούς· προτρέπει καὶ πάλιν τὸν Σεβῆρον ἵνα ἢ αὐτὸς ἢ ὁ Μαργούνιος δεχθῶσι τὴν πατριαρχίαν, ὡς τὸν θρόνον «δυνατὸν εὐθύνεσθαι παρ' εὐσταθοῦς ἀνδρὸς καὶ φοβουμένου τὸν Κύριον».—Αἱ λοιπαὶ τέσσαρες ἐπιστολαὶ ἔχουσιν ἰδιωτικὸν χαρακτῆρα, ἡ δὲ 33 συμβουλευτικὴ ἅμα καὶ ἐποικοδομητικὴ διὰ περίπτωσιν ἀνάλογον πρὸς τὴν τοῦ ἄρχοντος Μιχαὴλ Καββάκου.

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΑΣ.—Τοῦ ἱεράρχου τούτου, ὃν ὁ Πηγᾶς ἐν τῇ 38 ἐπιστολῇ χαρακτηρίζει ὡς *λογιώτατον*, ἀναγινώσκεται ἐν τῷ ἡμετέρῳ κώδικι μία «τῷ πρώην Ῥόδου Παϊσίῳ» ἀχρονολόγητος ἐπιστολὴ (φ. 137)· σημείωμα δέ ἐν τῇ ὥρᾳ προσδιορίζει τὴν ἐποχὴν αὐτῆς. «*Ἡ παροῦσα ἐπιστολὴ ἐγράφη πρὸς τὸν Ῥόδου Παΐσιον, ὅστις καθηρέθη παρὰ τοῦ πατριάρχου Ῥαφαὴλ, καὶ ὡς φαίνεται ἐζήτει διὰ μέσου τοῦ Ἡρακλείας δύο τινά, τὴν ἀθώωσιν αὐτοῦ καί τινα ἐξαρχίαν διὰ τὴν τροφὴν αὐτοῦ· καὶ οὐκ ἔτυχε τῆς αἰτήσεως αὐτοῦ*». Ἡ καθαίρεσις αὐτοῦ ἐγένετο κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1603, ὡς παραβάντος πατριαρχικόν τινα τόμον περὶ χρηματικῆς χορηγίας, ἰδίᾳ δὲ ὡς καταλιπόντος τὴν μητρόπολιν αὐτοῦ καὶ εἰς ξένους τόπους περιφερομένου (Κ. Σάθα, *Μεσ. Βιβλιοθ.* Γ', σ. 551). Ἀλλὰ τῇ 18 Σεπτεμβρίου 1639 προὐχειρίσθη μητροπολίτης Γάνου καὶ Χώρας (αὐτ. σ. 574). Κατὰ τὴν 37 ἐπιστολὴν τοῦ Πηγᾶ ὁ Παΐσιος ἦν ἀρχιερεὺς ἀπὸ τοῦ 1599 ἔτους. Πρὸς τὸν Ἡρακλείας Διονύσιον σώζονται ἐπιστολαὶ τοῦ Πηγᾶ, τοῦ Μαργουνίου, Φραγκίσκου τοῦ Κόκκου καὶ ἑτέρων. Ὅτε δὲ ἦν πρωτοσύγκελλος εἶχεν ἀνταπόκρισιν μετὰ τοῦ λογίου μοναχοῦ Μητροφάνους, οὗ δύο ἐπιστολὰς ἐξέδωκεν ἐσφαλμένως ὁ Λάμιος (*Deliciæ eruditorum*, 1740, σ. 85—87), ἀποδοὺς αὐτὰς Διονυσίῳ τῷ Κατηλιανῷ. Κατὰ τὸν Σ. Οἰκονόμον ἀνεβιβάσθη εἰς τὸν θρόνον Ἡρακλείας τῷ 1591, διαδεξάμενος ἐν τούτῳ τὸν Γρηγόριον (*Περὶ Φρ. Κόκκου*, σ. 25, ἐν ὑποσημ.).

ΝΕΟΦΥΤΟΣ ΡΟΔΙΝΟΣ.—Περὶ τοῦ συγγραφέως τούτου ἐγράφησαν ἱκανὰ παρὰ διαφόρων, ἀλλ' οὐδεμία ἀξία λόγου βιογραφία αὐτοῦ ἐδημοσιεύθη εἰσέτι. Τὸ παρὰ τῷ κ. Σάθᾳ (*Νεοελ. Φιλ.* σ. 266) σημειωθέν, ὅτι ὁ Ροδινὸς ἐχρημάτισεν ἐφημέριος τοῦ ἐν Νεαπόλει ἑλληνικοῦ ναοῦ, θεωρεῖ συζητήσιμον ὁ σεβασμιώτατος Ν. Κατραμῆς (*Φιλολογ. ἀνάλ. Ζακύνθου*, 1880, σ. 121 ἐν ὑποσημ.), διαβεβαιῶν ὅτι ὁ ἐκεῖ ἐφημερεύσας Νεόφυτος ἐπωνυμεῖτο Φραγγιάδης. Ὁ δὲ Δημητρακόπουλος (*Προσθ. καὶ διορθ.* σ. 42) ἐσημείωσεν ὡς σφαλερὸν (γραφικὸν βεβαίως) τὸ προταθὲν 1669 ἔτος θανάτου τοῦ Ροδινοῦ. Βιβλιογραφικὰς πληροφορίας σημειοῦσιν ὅ τε Ἀλλάτιος καὶ ὁ Rodotà, ὧν τὰ συγγράμματα δὲν εὗρον ἐν Κων/πόλει. Ἀλλ' ὁ Ζαβίρας (*Νέας Ἑλλάδ.* σ. 470—71) δίδωσι λεπτομερῆ κατάλογον τῶν πονημάτων τοῦ Ροδινοῦ, οἷς προστίθημι κἀγὼ ἕτερα ἐν ἑτέρᾳ πραγματείᾳ[1]. Ἐπιστολὰς ὅμως αὐτοῦ οὐδαμοῦ εὗρον σημειουμένας, εἰμὴ τέσσαρας μόνον ἐν τῷ τοῦ ἡμετέρου Συλλόγου κώδικι, ἐξ ὧν ὁ μακαρίτης Σ. Οἰκονόμος ἐξέδωκεν ὁλόκληρον μὲν τὴν πρὸς Κωνσταντῖνον τὸν Σμυρναῖον, ἐν ἀποσπασματίῳ δὲ τὴν πρὸς Νικηφόρον χαρτοφύλακα καὶ ἡγούμενον Πάτμου (Κ. Οἰκονόμου *Τὰ σωζόμενα φιλολογ. συγγράμματα*, τόμ. Α', σ. 432—34), οὗ τὸν βίον πάνυ λεπτομερῶς διέγραψεν ὁ ἱερομόναχος Νικηφόρος Φλωρίδης ἐν *Δελτίῳ τῆς ἱστορ. καὶ ἐθνολ. ἑταιρ.* τόμ. Β', σ.

1) Ἐν τῷ ἐμῷ Καταλ. χειρογρ. τῆς ἐν Σμύρνῃ Εὐαγγ. Σχολῆς (σ. 63—66) κατεχώρισα ἀνέκδοτον τέως «λόγον κατὰ τοῦ λατινόφρονος Νεοφύτου τοῦ Ροδινοῦ παρὰ Νικηφόρου τοῦ Πριγγιπέως». Ὁ Ροδινὸς ἐλατινοφρόνησεν ἐν ἀνδρικῇ ἡλικίᾳ.

65—81. Τὰς 3 ἀνεκδότους τοῦ Ροδινοῦ ἐπιστολὰς καταχωρίζω ἐνταῦθα ὑπὸ τοὺς ἀριθ. 46-48. Αἱ ἐπιστολαὶ αὗται παρουσιάζουσιν ἐνδιαφερούσας λεπτομερείας περὶ τῆς μαθητικῆς περιόδου τοῦ Ροδινοῦ. Ἡ πρώτη γραφεῖσα τῷ 1607 μαρτυρεῖ, ὅτι ἐφοίτησεν εἰς τὸ ἐν Ρώμῃ φροντιστήριον (τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου), κατὰ νουθεσίαν τοῦ ἡγουμένου τῆς Πάτμου Νικηφόρου. Αὐτόθι διέτριβε καὶ τῷ 1608 ἔτει, κατὰ τὴν πρὸς Γεώργιον Κορέσσιον ἐπιστολήν, ἣν ἔλαβεν οὗτος πιθανῶς ἐν Φλωρεντίᾳ ἢ ἐν Πίσῃ (ἴδε Δ. Ροδοκανάκιδος, *Δοκίμιον περὶ Γεωργίου Κορεσσίου*, σ. 5). Τῷ 1612 διέτριβεν ἐν Σαλαμάγκᾳ τῆς Ἱσπανίας κατὰ τὴν πρὸς Κωνσταντῖνον τὸν Σμυρναῖον ἐπιστολήν, ἐκδοθεῖσαν ἤδη ὑπὸ Σ. Οἰκονόμου (ἔνθ. ἀνωτ. σ. 432). Ἰδιαιτέρας μνείας ἄξιον εἶνε τὸ ὑπ' ἀριθ. 48 γράμμα, ἀπευθυνόμενον Φραγκίσκῳ τῷ Κόκκῳ, διδασκάλῳ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει πατριαρχικῆς σχολῆς. Περὶ τούτου δὲ μόνος ὁ Σ. Οἰκονόμος ἐπραγματεύθη μέχρι σήμερον μετὰ κριτικῆς ὀξυνοίας, ἐν τῇ ἐπιστολιμαίᾳ αὐτοῦ διατριβῇ *περὶ Φραγκίσκου τοῦ Κόκκου* (ἐν Ἀθήναις, 1863). Τὸ γράμμα ἀπεστάλη παρὰ τοῦ Ροδινοῦ, ἀναμφισβητήτως δ' ἐκ Ρώμης, «*πρὶν ἢ τὴν εἰς τὸ Φροντιστήριον* (Ρώμης) *ποιήσασθαι εἴσοδον*», ἥτις κατὰ τὴν πρὸς Νικηφόρον ἐπιστολὴν ἐγένετο τῷ 1607 ἔτει, ὅ ἐστι τῷ πρώτῳ ἔτει τῆς εἰς Ρώμην ἀφίξεώς του. Ὁ Κόκκος λοιπὸν καὶ κατὰ τοῦτο τὸ ἔτος ἐδίδασκεν ἐν Βυζαντίῳ, βεβαίως δὲ μέχρι τοῦ μηνὸς ἐκείνου καθ' ὃν κατεδικάσθη ὁ προστάτης αὐτοῦ πατριάρχης Ραφαὴλ Β' εἰς ἐξορίαν. Ἐνταῦθα καιρὸς εἶναι νὰ προσδιορισθῇ ἀκριβέστερον καὶ τὸ ἔτος θανάτου τοῦ Κόκκου, ὅπερ ὁ Σοφ. Οἰκονόμος προσδιορίζει μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1605-1612, βασιζόμενος ἰδίᾳ ἐπὶ μιᾶς αὐτοῦ ἐκ Βυζαντίου ἐπιστολῆς τοῦ 1605 ἔτους (ἣν ἄνευ ἀνάγκης θεωρεῖ ὑστάτην) καὶ ἐκ κτιτορικῆς διατάξεως τοῦ πατρὸς τοῦ Κόκκου περὶ τῆς ἐν Νάξῳ μονῆς τῆς Ὑψηλοτέρας, γραφείσης κατὰ ἰανουάριον τοῦ 1620 ἔτους καὶ μνημονευούσης σιγίλλιον τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Νεοφύτου Β' (Σ. Οἰκονόμος ἔνθ. ἀνωτ. σ. 25 καὶ 28 ἐν ὑποσημ.). Ἡ μονὴ ἐτιμᾶτο ἐπ' ὀνόματι τῆς Ὑπαπαντῆς τοῦ Κυρίου καὶ τοῦ ἁγίου καὶ δικαίου Συμεὼν τοῦ θεοδόχου. Ἀποδειχθείσης ἀνωτέρω τῆς ἐν τοῖς ζῶσιν ὑπάρξεως τοῦ Κόκκου κατὰ τὸ ἔτος 1607, αὐταπόδεικτον ἤδη καθίσταται, ὅτι τὸ εἰρημένον σιγίλλιον ἀπελύθη ἐπὶ τῆς δευτέρας τοῦ Νεοφύτου Β' πατριαρχίας, παραταθείσης μέχρις ἀρχῶν τοῦ 1612 ἔτους. Ἐν τῇ συλλογῇ τῶν πατριαρχικῶν κειμένων τοῦ Δοσιθέου σώζεται πληρεστάτη σειρὰ ἐγγράφων συνταγέντων ἢ ἀπολυθέντων ἐπὶ Νεοφύτου Β', ἐξ ὧν δύο ἀναφέρονται εἰς τὴν Νάξον, τὸ μὲν (1 ὀκτωβρίου 1608) περιλαμβάνον συμφωνίαν τῶν κληρονόμων τῆς ἐν Νάξῳ, ἐν τῷ χωρίῳ *Χαλκί*, ἐκκλησίας τοῦ Πρωτοθρόνου, τὸ δέ, ἀπολυθὲν κατὰ φεβρουάριον τοῦ 1610 ἔ., εἶνε σιγίλλιον ὑπὲρ αὐτῆς ταύτης τῆς ἐκκλησίας (Κ. Σάθα, *Μεσ. Βιβλ.* τ. Γ', σ. 556-557). Ἀγνοῶ ἂν ἀμφότερα τὰ ἔγγραφα ἀναφέρωνται εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ πατρὸς τοῦ Κόκκου συστηθεῖσαν μονήν, κατὰ τὴν ῥητὴν παραγγελίαν τοῦ ἀποθανόντος υἱοῦ του, ἀλλ' ὅπως ποτ' ἂν ἢ δὲν διστάζω νὰ πιστεύω ὅτι ὁ θάνατος τοῦ Φραγκίσκου Κόκκου συνέβη πιθανῶς ἐν ἀρχαῖς τοῦ 1608 ἔτους.[1]

ΛΑΥΡΕΝΤΙΟΣ ΚΑΒΒΑΚΟΣ. — Τὸν ἐπιστολογράφον τοῦτον ἀγνοῶ μὲν ἀλλαχόθεν, ἀλλὰ τὸ ἐπώνυμον αὐτοῦ μαρτυρεῖ ὅτι εἶνε συγγενὴς τῆς βυζαντινῆς οἰκογενείας τῶν «Καβακέων», ἥτις ἐν καιρῷ τῆς ἁλώσεως καταλιποῦσα τὸ Βυζάντιον, σὺν ἄλλαις οἰκογενείαις, ἔσχε τὴν τιμὴν νὰ ἀνακληθῇ ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ Β' (26 δεκεμβρίου 1454) εἰς Κωνσταντινούπολιν.[2] Ἄγνωστόν μοι ποῦ διέτριβε τότε ἡ οἰκογένεια αὕτη· ἀλλ' ἐπειδὴ Καβάκοι φαίνονται βραδύτερον εἰς τὴν νῆσον Χίον, ὑποτίθημι ὅτι ἡ ἐν λόγῳ οἰκογένεια αὐτόσε ἀρχῆθεν κατέφυγε. Τὸ ἐπώνυμον τοῦτο ἔφερε καὶ Δημήτριος Ράλλης (Ραοὺλ) λόγῳ ἐπιγαμίας ἴσως, ὅστις γεννηθεὶς ἐν Σπάρτῃ προσέφυγεν εἰς Ἰταλίαν μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Πελοποννήσου (Κ. Σάθα, *Νεοελλ. Φιλολογ.* σ. 76)*. Ἐν ἔτει 1596 ἔζη Μιχαὴλ Καβάκος, ὅστις ἔσχε φιλικὴν ἐπιτίμησιν τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Μελετίου τοῦ Πηγᾶ διὰ τὴν μετὰ λατινίδος γυναικὸς σύζευξίν του (ὅρα τὴν ἐπιστολὴν ταύτην ὑπ' ἀριθ. 33). Οὗτος δὲ διέτριβε, φαίνεται, ἐν Χίῳ. Γεώργιος Καβάκος συνυπογράφεται μετὰ πολλῶν Χίων ἐν κοινῇ ἀναφορᾷ πρὸς τὸν πατριάρχην Μητροφάνην Γ' (*Turcograec.* σ. 285), ἐν δὲ ἐγγράφοις τῆς αὐτόθι Νέας μονῆς ἀπαντῶσι (1610—15) Μαρῆς Καβάκος, «ὁ εὐγενέστατος ἐπίτροπος μισὲρ Μανουὴλ Καβάκος» (1625) καὶ (1717) Πιπῆς Καβάκος, περὶ ὧν ὅρα Γρηγορίου Φωτεινοῦ *Νεαμονησίων* σελ. 195, 199, 223, 242. Τῆς αὐτῆς οἰκογενείας γόνοι ἀναφέρονται καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀπὸ τοῦ ἔτους 1622, ὅτε, πατριαρχοῦντος Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως, ἐδωρήθησαν «τῷ ἄρχοντι» Μιχαὴλ Καβάκῳ τὰ ἐν Χίῳ πατριαρχικὰ χωρία Πυργιὸς καὶ Βολισσός, ἵνα ἐξ ἀρχῆς νέμηται αὐτά, ἕνεκα τῶν πρὸς τὸν πατριάρχην συνεχῶν καὶ γενναίων αὐτοῦ βοηθειῶν (Κ. Σάθα, *Μεσ. Βιβλιοθ.* Γ', σ. 562). Ὑπερμεσοῦντος δὲ τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ἀπαντῶμεν ἐνταῦθα πλούσιον Καβάκον, «Χῖον πραγματευτήν», ἔχοντα λαμβάνειν παρὰ τοῦ πατριάρχου Ἰωαννικίου δέκα πουγγεῖα διὰ «κουμάσια» (Α. Ὑψηλάντου, *Τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν* σ. 391, 397). Πάντα λοιπὸν ταῦτα πείθουσι, νομίζω, ἐπαρκῶς, ὅτι καὶ ὁ ἡμέτερος ἐπιστολογράφος Λαυρέντιος ἱερομόναχος ὁ Καββάκος ἦν Χῖος, τοῦθ' ὅπερ προσεπιβεβαιοῦται καὶ ἐκ τῆς σχέσεως αὐτοῦ μετὰ τοῦ σοφοῦ Χίου Γεωργίου Κορεσσίου, πρὸς ὃν γράφει τὰς ὑπ' ἀριθ. 49 καὶ 50 ἐπιστολάς.

ΜΑΤΘΑΙΟΣ ΚΑΡΥΟΦΥΛΛΟΣ καὶ **ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΟΣΧΕΤΙΟΣ.**—Τοῦ Ματθαίου Καρυοφύλλου μία ἐπιστολὴ εὑρηται ἐν τῷ ἡμετέρῳ κώδικι, φ. 139ˣ-140ˣ, ἧς τὸ πρωτότυπον περιελθὸν εἰς χεῖρας τοῦ κ. É. Legrand κατεχωρίσθη ἤδη ἐν τῇ *Bibliogr. Hellénique*, τ. II, σ. 213. Μετὰ δὲ ταύτην ἀναγινώσκεται ἀμέσως ἐν τῷ κώδικι ἐπιστολὴ ἀνώνυμος πρὸς τὸν Καρυόφυλλον, πιθανῶς τοῦ Μοσχετίου, περὶ οὗ ὅρα Κ. Σάθα, *Νεοελλ. Φιλολ.* σ. 404.

ΠΑΪΣΙΟΣ ΑΓΙΑΡΙΔΗΣ. — Ὑπ' ἀριθ. 52-54 καταχωρίζονται τρεῖς ἐπιστολαὶ αὐτοῦ (φ. κώδ. 150ˣ-154ˣ), ὧν ἡ μὲν πρώτη διαλευκαίνει τὰ κατὰ τὴν μετάνοιαν αὐτοῦ (ἧς τὴν ὑπόθεσιν ἀναγράφουσιν ὁ Ζαβίρας ἐν σελ. 513 τῆς *Νέας Ἑλλάδος* καὶ ὁ Σάθας ἐν σ. 314—315 τῆς *Νεοελλ. Φιλολογίας*), ἡ δὲ δευτέρα ἐνέχει περίεργον ἑρμηνείαν τῶν γραφικῶν ὀνομάτων Γὼγ καὶ Μαγώγ, ἡ δὲ τρίτη ἐπιστολιμαῖον παίγνιον, μαρτυροῦν μᾶλλον ἐπιμονὴν ἢ πολυμάθειαν. Ὁ Δημητρακόπουλος ἐν σελ. 51 *Προσθηκῶν καὶ διορθώσεων* γνωρίζει ἡμῖν ὅτι σώζονται τοῦ Λιγαρίδου ἐπιστολαὶ μόνον πρὸς τὸν Ἀδριανουπόλεως Νεόφυτον. Τὴν πληροφορίαν δὲ ταύτην ἐσημείωσεν ἔχων πιθανῶς ὑπ' ὄψει τὸν περιγραφέντα βραδύτερον ἐν Γ' τόμῳ τῆς *Μεσ. Βιβλιοθ.* τοῦ κ. Σάθα (ὅρα σελ. 517—518) κώδικα τοῦ μετοχίου τοῦ παναγίου Τάφου.

ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ. — Τοῦ διαπρεποῦς τούτου πατριάρχου παρατίθημι ὑπ' ἀριθ. 55, 56, 57 τρεῖς ἐπιστολάς, ἀναγινωσκομένας ἐν φ. 170ˣ-174ˣ τοῦ κώδικος. Ἡ πρώτη εἶνε ἐνδιαφέρουσα ὑπὸ βιβλιογραφικὴν ἔποψιν, ὡς φανεροῦσα τὴν παρ' αὐτῷ ὕπαρξιν ἀγνώστου ἡμῖν κώδικος τοῦ περὶ Φλωρεντινῆς συνόδου ἱστορικοῦ Σιλβέστρου τοῦ Συροπούλου, ὅνπερ καὶ ἀπέστειλε πρὸς τὸν Ἀδριανουπόλεως μητροπολίτην Νεόφυτον[1], παροτρύνων αὐτὸν καὶ νὰ τὸν ἐκδώσῃ, ἀγνοῶν βεβαίως ὅτι ἱκανὰ ἔτη πρότερον εἶχεν ἐκδοθῇ ὑπὸ τοῦ Ἄγγλου Creyghton (1660). Ὁ Νεκτάριος γράφει τὴν ἐπιστολὴν ταύτην ὡς πρώην πατριάρχης, ἤτοι μετὰ τὸ 1669 ἔτος. Ἡ ἀνεύρεσις τοῦ ἐν τῇ ἐπιστολῇ αὐτοῦ κώδικος ἔσται σημαντική· ὁ Νεκτάριος γράφει ὅτι ἐφιλοπόνησε πίνακα «κατ' ἀρχὰς τῆς βίβλου», ἐκ δὲ τῆς συντόμου αὐτοῦ ἀναλύσεως παρίσταται τὸ σύγγραμμα τοῦ Συροπούλου ὡς τέλειον, ἐνῷ τό τε ἐκδοθὲν κείμενον καὶ τὰ ἀντίγραφα εἶναι ἀκέφαλα[2]. Ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιστολῇ μέμνηται ὁ Νεκτάριος καὶ τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ, *τῆς Ἀντιρρήσεως πρὸς τὰς αὐτῷ προσκομισθείσας θέσεις παρὰ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις φρατόρων διὰ Πέτρου τοῦ αὐτῶν ματστορος περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ Πάπα*. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἐξεδόθη μετὰ τὸν θάνατον (1676) τοῦ Νεκταρίου, ἐπιστασίᾳ τοῦ Ἱεροσολύμων Δοσιθέου (1682)*. Εἰς τὴν ὑπό-

---

1) Ὁ κ. Μ. Γεδεών (Χρον. τῆς πατρ. ἀκαδημίας) ἀφιέρωσεν εἰς τὰ κατὰ τὸν Κόκκον ὑπὲρ τὰς 4 σελίδας (σ. 69–73)· πλὴν μιᾶς λεπτομερείας, οὐδὲν ἕτερον προστίθησιν εἰς ὅσα ὁ ἀείμνηστος Σοφ. Οἰκονόμος ἔγραψε· διὸ καὶ ἀδικεῖ τὴν μνήμην αὐτοῦ, βεβαιῶν (ἐν ὑποσημ. σ. 69) ὅτι ὁ Οἰκονόμος «τριάκοντα δύο ἐπλήρωσε σελίδας ἵνα μηδὲν εἴπῃ». Καὶ ἡ ἐν σελ. 72 τελευταία ὑποσημ. τοῦ κ. Γεδεὼν πηγάζει ἐκ πληροφορίας τοῦ Οἰκονόμου, γραφείσης ἐν τόμ. Α'. σελ. 434 τῶν Σωζομ. Φιλολογ. Συγγραμμάτων τοῦ Κ. Οἰκονόμου.

2) Miklosich et Müller, *Acta et diplomata*, III, σ. 290.

*) Οὗτος ἔγραψε τὸν ὑπ' ἀριθ. 1359 βατικανὸν κώδικα Ἡροδότου κατὰ Gardthausen (*Griech. Paleogr.* σ. 319), ὅστις ὅμως ἀγνοεῖ ἐν τίνι αἰῶνι ἐγένετο τοῦτο. Πρόσθες δὲ ὅτι τὴν ὑπογραφὴν αὐτοῦ εὗρον καὶ ἐν ἰδιοκτήτοις τεύχεσι, σωζομένοις ἤδη ἐν Μονάχῳ. Βλ. Hardt, *Catalog.* τ. III, σ. 9 «Δη-

μητρίου Ραοὺλ τοῦ Καβακῆ Ἕλληνές τε καὶ Θρᾳκός». Πρβλ. σ. 328 «Σπαρτιάτου καὶ Βυζαντίου».

1) Περὶ τούτου ἱκανὰς πληροφορίας εὑρίσκει ὁ ἀναγνώστης ἐν Γ' τόμῳ τῆς τοῦ Σάθα **Μεσαιωνικῆς Βιβλιοθήκης**.

2) Ὅρα περὶ τούτου Π. Καλλιγᾶ, **Μελέται καὶ Λόγοι**. Ἐν Ἀθήναις, 1882, σ. 131. Α. Δημητρακοπούλου, Ὀρθόδ. Ἑλλάς, σ. 110.

*) Περὶ τοῦ ἀνεψιοῦ αὐτοῦ Χρυσάνθου Ἱεροσολύμων τοῦ Νοταρᾶ εὑρηται ἀξιόλογος πληροφορία, μὴ χρησιμοποιηθεῖσα ὑπ' οὐδενός, ἐν τῇ περιηγήσει

θεσιν δὲ τῆς αὐτῆς *Ἀντιρρήσεως* ἀναφέρονται καὶ αἱ δύο λοιπαὶ τοῦ συγγραφέως ἐπιστολαὶ πρὸς τὸν οἰκουμενικὸν πατριάρχην Διονύσιον Γ', πατριαρχήσαντα τρίς, 1661, 1662—1665, καὶ 1671—1673. Καὶ αἱ τρεῖς δὲ ἐπιστολαὶ αὐτοῦ ἐγράφησαν ἀναμφισβητήτως κατὰ τὴν γ' πατριαρχίαν τοῦ Διονυσίου, ἤτοι μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1671—1673.

Προστίθημι ἔτι μίαν ἐπιστολὴν τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων διδασκάλου Βησσαρίωνος Μακρῆ, περὶ οὗ ἐν ἑτέρᾳ διατριβῇ, προσεχῶς ἐκδοθησομένῃ, πραγματεύομαι ἐκτενέστερον, νέας προσάγων πληροφορίας περὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ. Ἕπεται εἶτα αὐτῇ ἡ ἀπάντησις τοῦ Σωφρονίου Δωρακίου, διδάσκοντος ἐν Κερκύρᾳ ἐν ἔτει 1675. Ἀμφότεραι αἱ ἐπιστολαὶ ἀναγινώσκονται ἐν φ.178ᵛ—184ᵛ τοῦ κώδικος, ἐκ δὲ τοῦ 62 φύλλου ἀντιγράψας παρέθηκα τὰς διαφερούσας γραφὰς προεγνωσμένης ἐπιστολῆς περὶ Μαργουνίου τοῦ πατριάρχου Ἱερεμίου τοῦ Β' πρὸς τὴν δημοκρατίαν τῆς Ἐνετίας.

Α. Παπαδοπουλος Κεραμευς.

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ ΔΙΑΦΟΡΩΝ.

ΚΥΡΟΥ ΜΑΝΟΥΗΛ

Μεγάλου Ῥήτορος τῆς Μ. Ἐκκλησίας

1.

(Ἀρσενίῳ Μονεμβασίας ἀπάντησις ὡς ἐκ μέρους τοῦ πατριάρχου).

Τὴν μακρήγορόν σου ἐπιστολὴν δεξάμενοι τεθαυμάκαμεν τὴν ἐπανθοῦσαν ἐν αὐτῇ γραμματικὴν καὶ τὸν ἐγκείμενον ἀττικισμόν, καί τοι παρέλκον ἦν τοσοῦτον ὑπομεῖναι κόπον σπουδῆς πρὸς οὐκ εἰδότας μήτ' ἀττικίζειν μήτε γραμματικοφιλοκλεπτολογεῖν· ἁλιέων γὰρ ἐσμὲν μαθηταί· ὅθεν μὴ θαυμάσῃς τὴν ἀπολογίαν, εἰ οὐ τὴν ἀνήκουσαν τοῖς σοῖς γράμμασιν ἀποπέμπομεν. Πλὴν ἴσθι ὡς ὁ προσενηνοχώς σοι τὴν συγχώρησιν Κύρσας τὴν προσήκουσαν δίκην ἀπέτισε, καθάπερ ἔμαθες ἢ ὅσον οὔπω μαθήσῃ· τὸ γὰρ ἐν οὐ παικτοῖς παίζειν ἀθέμιτον· Θεὸς ὅλως οὐ μυκτηρίζεται. Σὺ δ', ὦ ἀγαθέ, οὐ διὰ τοιούτων ἐπιστολῶν καὶ ἀπολογιῶν τὰ κατὰ σὲ ἡ ἡμῶν ἄνοια δέχεται ἢ ἐμφανίζειν ἡμῖν ἔδει. Ἀλλ' εἴθ' ἀφίκοιο ἂν ὡς ἡμᾶς, εἰ δ' ἀδυνατεῖς, γενέσθω σοι αὐχὴν ταπεινὸς καὶ δεύτερον ταπεινότερον γράψειας, καὶ τὰ πάντα διορθωθήσονται· *τὸν γὰρ ἐρχόμενον πρός με, ταπεινῶς δηλονότι καὶ οὐχ ὑπερηφάνως καὶ σοβαρῶς, ὡς αὐτὸς ἔδειξας διὰ τῆς γραφῆς σου, φησὶν ὁ θεάνθρωπος Ἰησοῦς, οὐ μὴ ἐκβάλω ἔξω.*

ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΟΡΕΣΣΗ

2.

Δέσποτά μου παναγιώτατε, καιρὸς διέδραμεν ἀφ' οὗ οὐκ ἔγραψα πρὸς τὴν σὴν παναγιότητα, διὰ τὸ ἀποδημεῖν αὐτὴν πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ ἑαυτῆς ποιμνίου καὶ ἄλλας ἀναγκαίας χρείας τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας. Μαθὼν τοίνυν περὶ τῆς σῆς ἐπανόδου ηὐχαρίστησα Κυρίῳ τῷ Θεῷ, τῷ καταξιώσαντι αὐτὴν ἐπανελθεῖν ὑγιῆ κατ' εὐχήν, ὑγιαίνομεν δὲ καὶ ἡμεῖς σωματικῶς δι' εὐχῶν τῆς σῆς παναγιότητος, συνιστῶντες αὐτῇ καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς δουλικῶς, καὶ εὐχόμεθα Κυρίῳ τῷ Θεῷ ἵνα διατηροίη αὐτὴν ὑγιῆ, ὀρθοτομοῦσαν κατὰ πάντα τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, καὶ δεόμεθα αὐτῆς, ἐάν τινος καὶ παρ' ἡμῶν χρήζῃ, προστάττειν ὡς εὐνουστάτους φίλους· ἐπιποθῶ γὰρ ποιῆσαί τι ἄξιον φίλου. Πέμπομεν δὲ καὶ διὰ μικρὰν ἐνθύμησιν τερεβινθίνην χίαν λίτρας δύο ἡμισυ, σταμνίον ἓν μέλι λίτρας τριάκοντα, καὶ ἕτερον σταμνίον πλῆρες καππάρεως, ἅπερ παρεδώκαμεν τῷ ἡμετέρῳ σακελλίου παπᾷ κὺρ Ἰωάννῃ τῷ Σέρῃ,

τοῦ Gerard Cornelius von den Driesch (Histor. Nachricht von dem Röm. Kaysert Gross-Bottschaft nach Constantinopel. Nürnberg, 1723. σ. 449–450). Ὁ περιηγητὴς οὗτος ἐλθὼν εἰς Φιλιππούπολιν τῇ 23 Μαΐου 1720 εὗρε διατρίβοντα ἐνταῦθα τὸν Ἱεροσολύμων (ἀνωνύμως) λαβόντα ἄδειαν τοῦ Κ/πόλεως, ἵνα ἐπισκεφθῇ 15 ἐπισκόπους προστίθησιν ὅτι γινώσκει ἐπαρκῶς τὴν λατινικήν, τοῦθ' ὅπερ λέγει εἶνε ἀξιοσημείωτον· σκώπτει ὅμως αὐτὸν κατωτέρω διὰ τὰ λατινικά του, συνεπείᾳ ἰδιογράφου λατινικοῦ σημειώματος τοῦ Χρυσάνθου, ὅπερ ἔδωκεν οὗτος τῷ περιηγητῇ· τὸ σημείωμα ὑπ. μήνευε τὸν τίτλον συγγραφῆς τοῦ ἐξαδέλφου του Δοσιθέου κατὰ Καλβίνου καὶ Λουθηρανῶν, ἐκδοθείσης ἐν Παρισίοις. Πρὸς τούτοις λέγει, ὅτι ὁ πατριάρχης ἐξέθηκε τὰς περὶ ἑνώσεως τῶν δύο ἐκκλησιῶν (ἀνατ. καὶ δυτ.) σκέψεις του, ὡς καὶ τὴν θλῖψίν του περὶ τῆς ἀμαθίας τῶν ἡμετέρων μοναχῶν, καὶ ἰδίᾳ μονῆς τινος περὶ τὴν Φιλιππούπολιν.

ἵνα κομίσῃ ταῦτα τῇ σῇ παναγιότητι διὰ τὴν ἄκραν φιλανθρωπίαν καὶ πατρικὴν στοργὴν εὐχαριστῶν τῇ σῇ παναγιότητι, ἣν ἐνδείκνυται πρὸς αὐτὸν καθ' ἑκάστην. Οὐκ ἄλλο διὰ τὸ παρόν. Αἱ ἅγιαι εὐχαὶ τῆς σῆς παναγιότητος εἶησαν μεθ ἡμῶν.

3.

Καὶ πάλαι μὲν κοινῇ παρ' ἡμῶν τῇ τοῦ Θεοῦ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ διὰ γραμμάτων δεδήλωται, δεομένων αὐτῆς ὅπως ξυνετὸν ἄνδρα καὶ κόσμιον καὶ ἁπλῶς, κατὰ τὸν εὐαγγελικὸν λόγον, οὐ μισθωτὸν ἀλλὰ ποιμένα καλὸν ἐν Χίῳ καταστήσῃ ἐπίσκοπον, ὅπερ μέχρι τοῦ νῦν ἡμῖν οὐκ ἀπέβη, κωλυθείσης (ὡς παρὰ πολλῶν ἐπυθόμεθα) τῆς σῆς παναγιότητος ὑπὸ τῶν...κρατούντων τοῦτο διαπράξασθαι. Ὁρῶντες δὲ αὐτὴν τανῦν τοῦτ' ἐπανορθώσασθαι φροντίζουσαν, οὐκ ὠκνήσαμεν αὖθις ἰδίᾳ διὰ γραμμάτων ἀντιβολῆσαι τυχεῖν οὗπερ ἐφιέμεθα· οὐ λέληθε γὰρ τὴν σὴν παναγιότητα ἐξ ὧν ἑκάστην ἀναγινώσκει τε καὶ θεωροῦσα φιλοσοφεῖ, ὅτι μεγάλη ῥοπή, μᾶλλον δὲ τὸ ὅλον πρὸς σύστασιν νόμων καὶ χρηστῶν ἠθῶν ἡ καλῶς ἄρχουσα πέφυκεν ἀρχή. Καὶ τούτου χάριν, οἷα φιλόστοργος πατὴρ καὶ καλὸς οἰκονόμος, τὰ τῆς Χίου διοίκησον· κατὰ γὰρ Σοφοκλέα «ἐν σοί γε ἐσμέν, ἄνδρα δ' ὠφελεῖν ἀφ' ὧν ἔχοι τε καὶ δύναιτο κάλλιστος πόνων». Συνίσταμεν δέ σοι καὶ τὸν εὐλαβέστατον ἱερέα κὺρ Ἐμμανουὴλον τὸν Πελοποννήσιον, ἄνδρα ξυνετόν τε καὶ ἀγαθόν, ὅστις δεξιὸς ὢν ἠρέθη καὶ παρ' ἡμῶν τό γε νῦν ἐς Βυζάντιον ἀπελθεῖν καὶ ὑπὲρ πολλῶν καλῶν τε καὶ ἀγαθῶν ἀνδρῶν, ὑπό τινων συκοφαντηθέντων, ἀπολογήσασθαι· ᾧ καὶ ξυνηγορῆσαι τὴν σὴν παναγιότητα, πλεῖστα παρὰ τοῖς τοῦ βασιλέως σατράπαις καὶ μεγιστᾶσι δυναμένην, ἀξιοῦμεν· ἡ εὐλογία εἴη μεθ' ἡμῶν. Ἔρρωσο καὶ ἐς βαθὺ γῆρας ἵκοιο, παναγιώτατε δέσποτα, ἀεί γε τὸν τῆς ἀληθείας λόγον ὀρθοτομῶν.

Ἀπὸ Χίου, ὀκτωβρίου ις' τοῦ ἀφοῦ ἔτους.

ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΥ

4.

Διονύσιος ἱερομόναχος Ἀνανίᾳ ἱερομονάχῳ.

Ἔναγχος ἐπιστολήν σου κομισάμενος, ὦ ἱερὰ κεφαλὴ καὶ φίλων ἁπάντων φίλτατε Ἀνανία, χαρᾶς ὅσης ἀνάπλεως γέγονα, καὶ ὑφ' ἡδονῆς χαμόθεν ἀρθεὶς ἐτύγχανον τὸν αἰθέρα περιπολεύων, τοῦτο μὲν ὡς τοῖς βιβλίοις ἀεὶ πρόσκεισαι, τοῦτο δέ, εἰ καὶ πόρρω που πάνυ τῷ σωματικῷ διέστης συνδέσμῳ, τῶν φίλων δ' ἀεὶ δι' ἐπιστολῶν μνημονεύεις καὶ τῇ τῆς ψυχῆς διαθέσει τούτους ὅλως δοκεῖς περιπτύσσεσθαι καὶ προσαγορεύειν· τί γὰρ ἂν πρὸς τέρψιν ἡμᾶς ἐρεθίσειεν ἢ τὰ τῆς σῆς σεβασμιότητος γράμματα, ἃ ἡδύτερα μέν, νὴ τὸν Φίλιον, μέλιτος, ἀξιώτερα δέ, διὰ τὴν ἐνοῦσαν αὐτοῖς σύνθεσιν καὶ καλλονὴν τοῦ λόγου, σαπφείρου τε καὶ ἀδάμαντος καὶ πάσης ἄλλης ὕλης, ἣν συχνοὶ τῶν ἀνθρώπων διὰ τιμῆς ἄγουσιν; Ἀλλὰ λίαν ἡμᾶς εὐφρανεῖς, εἰ ἐπιστέλλεις ἡμῖν ἐν τῷ μέρει καὶ διὰ γραμμάτων ἡμῶν μνημονεύεις· λυπήσεις δὲ πάντως, εἰ ἐθέλεις ἡμᾶς περιόψεσθαι καὶ ταῖς ἐπιστολαῖς σου, ταῖς τοῦ ἀττικοῦ θύμου πνεούσαις, οὐ καταλούεις ἡμῶν ὡς μύρῳ. Πέμποις τοίνυν ἀεὶ καὶ τῶν μαθημάτων ἀπόναιο, ταῖς εἰσηγήσεσι τοῦ σοῦ σοφοῦ διδασκάλου νευρούμενος. Γράφεις δέ μοι περὶ τοῦ σοῦ ἀδελφοῦ κάμοῦ διὰ σοῦ, ὡς ἐφίεται τῆς μουσικῆς πάνυ καί, εἰ φίλον μοι, τὸ πρὸς ἡμᾶς ἐλθεῖν ἐκεῖνον καὶ ὡς ἀδελφὸν ἀδελφῷ συνεῖναί μοι, ταῖς ὑπηρεσίαις ἀντισταθμούμενον τῶν τῆς μουσικῆς ἀκουσμάτων. Ἐγὼ μὲν οὖν ἴσθι, φίλτατε, ἄσμενος ἂν αὐτὸν ἀποδεξαίμην, ὑπ' ἄλλου ὑπηρετούμενος, καὶ ἀμισθὶ τὰ τῆς μουσικῆς διδάξαιμι, εἰ τροφῆς εὐπορεῖ καὶ τῶν ἄλλων ἀναγκαίων, ὧν καὶ αὐτός, νὴ τὴν ἀλήθειαν, ἄχρι τοῦ νῦν ἀπορῶ.

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΟΥ ΑΙΤΩΛΟΥ

5.

Γεώργιος Αἰτωλὸς Ἱππολύτῳ Μηθύμνης.

Ἀττικουργῶ τὸν λόγον πρὸς σὲ τὸν περιττὸν τὴν σοφίαν πέμπειν, ταὐτὸν τῇ παροιμίᾳ «γλαῦκας εἰς Ἀθήνας»· ἀλλ' ἐπειδὴ στάθμαι τε καὶ κανόνες τὸν τέκτονα καὶ τὸν δημιουργὸν τὰ τρύβλια δείκνυσι, δεῖται δήπου καὶ λόγου κομψοῦ, ὃς πρὸς τοὺς παιδείας ἀντιποιουμένους γράφειν ᾠήθη καὶ φιλοσοφίᾳ τὴν ψυχὴν ἐγγεγυμνασμένους, ἵνα τὰ παρόντα αὐτῷ συνδιήσωνται, ἐκ χλιδῶν τῶν λόγων καὶ τοῦ ἀττικοῦ θύμου πνεόντων ὑπερφυῶς. Ἐγὼ δὲ οὐ ῥητορικῆς τέχνης αὐχῶν, ἧς οὐ τρίβων εἰμί, οὐδὲ δύναμιν λόγων προὐχθην ἐπιστεῖλαί σοι τῷ εὐπόρως μὲν εὑρεῖν οἷά τε ὄντι, εὐκόλως δ' εἰπεῖν· ἀλλ' ὡς τοῖσδε τοῖς λόγοις καὶ πόρρωθεν περιπτύσσεσθαι μᾶλλον γλιχόμενος, σὲ τὸ τῆς ἀρχιερωσύνης μέγα χρῆμα, ὃν οὔπω μοι συνέβη ταῖς σωματικαῖς μὲν ὄψεσιν ἰδεῖν, ταῖς ἀρεταῖς δὲ πανταχοῦ βεβοημένον,

καί σε τόν ἐπιστολάς εἰδότα πέμπειν, ὧν αἱ ἡδοναί τῷ προσηνεῖ καταγοητεύουσαι ἅπαντας Σειρῆνες εἶναι οὐκ ἀποδέουσι, παροτρύναι λακωνικῶς ἀνταμείψασθαί μοι. Οὐ γάρ ἔγνων πειράσασθαί σου, τοῦ Δημοσθενικῆς εὐπορροῦντος γλώττης· οὔμενουν, ὅτι πάλαι τοῦτο ἀπειπεῖν ἠθελήσαμεν, ἀλλ' ὅπως ἐπιστολῇ σου ἐντυχὼν συνοργιάσασθαί σοι δυνηθῶ, τῷ τὴν σοφίαν τῶν πάλαι οὐδέν διαφέροντι. Γράφε τοίνυν καί αὐτός ἐν τῷ μέρει, πανιερώτατε δέσποτα, καί τοῖς ἡδυτάτοις σοῦ γράμμασιν ἡμᾶς εὐφρᾶναι μή ἀπαναίνου, ὅτι καί τέττιξ τέττιγα ταῖς ᾠδαῖς ἔσθ' ὅτε κατακηλεῖ καί ἀηδών ἀηδόνα.

6.

Τῷ αὐτῷ Ἱππολύτῳ ὁ αὐτός Γεώργιος.

Ἡ τοῖς γράμμασί σου κέντρον πειθοῦς ἔπεστι καί χάριτος θέλητρον ἑνίησι τοῖς ἀναγινώσκουσι, καί τόν Ὀδυσσέα μιμεῖσθαι καταναγκάζεις τούς ἀκούοντας, ἵνα μή ἡδονῇ διαφθαρῶσι δεθῆναι τόν τήν ἀκτήν τῶν Σειρήνων δεδεμένον παραμειφθέντα. Ἐγώ, νή τήν ἱεράν σου καί τριπόθητον κεφαλήν, ἡνίκα τό κλεινόν σου γράμμα ἐκομισάμην (πῶς γάρ οὐ κλεινόν;), ὅπερ ἀρχιερεύς ὁ τόν μέγαν ἀρχιερέα μιμούμενος ἔγραψε, νάρκη μου ταῖν χεροῖν ἐπεισέφρησε τότε, καί ἀνελιζάμενος, ὅσης εὐμουσίας καί ἀττικισμοῦ εὗρον ἀνάπλεων. Καί ῥίψαι μέν τοῦτο τότ' οὐκ ἤθελον, καίπερ τῷ χεῖρε ναρκᾶν ἐδόκουν, ὑφ' ἡδονῆς δέ μᾶλλον ἐγλιχόμην ἀναγινώσκειν, καί τό ὑπό τοῦ Πλάτωνος ἐκεῖνο ῥηθέν ἀντιστρόφως ἐληλυθέναι διεμαρτύρουν τοῖς παρεστῶσί μοι· οὐ γάρ, τό γε νῦν ἔχον, τούς βασιλεῖς δεῖ φιλοσοφεῖν ἢ τούς φιλοσόφους βασιλεύειν, ἵνα τά τῆς πόλεως διοικηθῶσι καλῶς, ἀλλά τούς φιλοσόφους, οἵους σέ, τῶν τῆς Ἐκκλησίας ἐπιστατεῖν καί τούς ἐπιστάτας τούτων φιλοσοφεῖν, ὡς εἴθε καί ἕτερός σε τόν τῆς ἀρετῆς κολοφῶνα μιμήσαιτο καί ὁμόσε χωρεῖν ἐθελήσειεν, ἵνα ὁ ἁγιώτατός σου νοῦς θεῷ καί φιλοσοφίᾳ βουληθείς προσανέχεσθαι! Ἐρρωμένως μοι διαβιώης καί μή ἀντί δυεῖν μιᾷ μοι ἀμειφθῆναι θελήσειας, ὁ ταῖς ἐπιστολαῖς σου ὡς μύρῳ καταλούων τῶν ἀποδεχομένων αὐτάς· ὁ γάρ τοῦ Κροίσου θησαυρός τῶν πεμπομένων γραμμάτων ἥττων.

ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ ΣΤΟΥΔΙΤΟΥ

7.

Ἐπιστολή Δαμασκηνοῦ μοναχοῦ καί ὑποδιακόνου Θετταλοῦ πρός Γεώργιον Αἰτωλόν.

Χθές πρό δείλης, εἰρήσεται γάρ τἀληθές, καθήμενος ἐν συννοίᾳ καί δι' ὧν ἡμῶν ἐπιλέλησαι τήν αἰτίαν κατ' ἐμαυτόν ἀναπολῶν, ἠχθόμην τά μάλιστα, οὐχ ὅτι πρός φίλου ἐπιλελήσμεθα, καί τοῦτο δ' οὐ μικρόν τοῖς ἐχέφροσιν, ἀλλ' ὅτι τῆς γε τοιαύτης λήθης αἴτιοι καθεστήκαμεν, ὥσπερ ἡ τῶν Μουσῶν μήτηρ τῆς Μνήμης, οἵγε τοσούτου καιροῦ διαστήματι ἐξ ὅτου Ἐνετίηθεν ἐπανῆκες, μίαν καί μόνην σοι γραφήν, καί ταύτην σολοικισμῶν ὅσων ἀνάμεστον πεπόμφαμεν· ἀλλ' εὖγε τῆς σῆς ἐλλογιμότητος, φίλων ἄριστε, ἥ με τῇ λύπῃ παχνωθέντα, φίλον ἦτορ, ὥσπερ ἡδεΐά τις αὔρα γλυκύ τι ἐμπνεύσασα τοῦ τῆς ἀθυμίας νέφους ἠθρίασεν. Ἀγαθῇ γάρ τύχῃ τήν σήν δεξάμενος ἐπιστολήν οὐ πάνυ δή με γελασείοντα πεποίηκας γελάσαι καί τῷ χεῖρε ὑφ' ἡδονῆς κροτῆσαι, τό μέν ὡς εὖ ἔχων διατελεῖς, ὅπερ ἔμοιγε καί τοῖς μετ' ἐμοῦ τῶν ἁπάντων ἡδύτατον, τό δ' ὅτι καί γραφῶν ἡμᾶς ἀξιοῖς, οὐτιδανούς ὄντας τῇ σῇ ἐλλογιμότητι. Ἵνα δέ μή ἀδοκίας ἁλῶ γραφῇ, πρός σου μέν ἡδέως δεχόμενος τάς γραφάς, αὐτός δ' οὐκ ἐπιστέλλων, δεῖν ἔγνων ἀντεπιστεῖλαί σοι, εἰ καί ἀμαθῶς ἀλλ' ἄλλως εὐνοϊκῶς, τῇ φιλότητι· οὐ γάρ δήπου τῷ κάλλει τῶν λόγων προσέχειν δεῖ, ὥσπερ οὐδέ γαλῇ κροκωτόν ἠμφιεσμένῃ, ἀλλά τῇ τῶν γραφῶν ἐνδομύχῳ διαθέσει, καθάπερ ὁ παρά Πλάτωνι Σωκράτης ὡρίσατο· εἰ μέν γάρ Δημοσθένης ἤ Θουκυδίδης, ὦ μάλα λαμπρῶ ἤστην ἐπί ῥητορικῇ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς καιροῖς ἐτυγχανέτην, πάλαι ἄν ὡς αὐτῶ ἀφικόμενος, εἰ κἀπί Κερβερίους ἔδει δραμεῖν, ἐδεήθην ἀντ' ἐμοῦ γράψαντε πέμψαισοι. Ἐπεί δέ τούτοιν οὐκ εὐπορῶ, ἐμαυτόν καθεὶς (ὅ φασιν) εἰς ἀγῶνα, τουτί σοι τό φίλιον ἀντί ποδός ξεινήϊον πέμπω δῶρον, δῆλον δήπου γραφήν ἀντιβολῶν διά ταύτης τήν σήν ἀγχίνοιαν μή κατοκνεῖν ἡμῖν συνεχῶς ἐπιστέλλειν, εἰ καί τῆς σῆς σοφίας ἐσμέν τοὐπίπαν ἀμύητοι, ἐπεί θαυμάσιος μᾶλλον ἔσῃ τοῦτο ποιῶν τῆς σῆς ἐλλογιμότητος· «ὅτῳ γάρ φίλον τό σιωπᾶν ἐν οἷς οὐ δεῖ, τοῦτον οἱ πλείους ἀποστυγοῦσιν· ὅτῳ δέ τό λέγειν καί ἐπιστέλλειν πρόχειρον, τοῦτον ἐν θαυμαστοῖς πάντες ἄγουσιν». Εἰπέ γάρ δή μοι, πρός λογίου Ἑρμοῦ, τίνι χαριεῖ τά μάλιστα εἰμή τοῖς μᾶλλον πυθίων χρησμῶν τάς σάς ἀπεκδεχομένοις γραφάς, ἅς,

εἰ καί μή καθ' ἡμέραν ἀλλ' οὖν κατά μῆνα, γράφων ἐπιστέλλεις; ἤ οὐκ οἶδας ὡς Αὐγείας βουσί καί Ῥόδος κολοσσῶνι καί Βορρέου παῖδες θριξίν, οὐχ οὕτως οἱ μέν κεχάρηντο, οἱ δ' ἐπαινοῦντο, ὡς ἡμεῖς τοῖς σοῖς ἐπιστολιμαίοις ἡδόμεθα γράμμασιν; οὐκ ἀνέγνως δέ καί Πλάτωνα φάσκοντα «ἄνθρωπον ἀνθρώπου δαιμόνιόν τι χρῆμα εἶναι»; ἤδη γάρ, ἅτε φιλόσοφος ὤν καί τήν τῶν ὄντων γνῶσιν ἔχων, ὡς οὐδέν οὕτω τῶν ἁπάντων δαιμόνιον ἢ φίλος φίλῳ χαριούμενος. Ἄλλοι μέν οὖν ἄλλα τοῖς φίλοις τῶν ὑλικῶν χαριοῦνται, ἐπεί καί ὕλης αὐτοῖς μέλει τῆς κατ' Ἐπίκουρον· σύ δέ γραφαῖς καί λόγων προσρήσεσιν οὐ χαριῇ τοῖς τήν ζωήν ἅπασαν ἐν λόγοις δαπανήσασι; Πολλοῦ γε καί δεῖ· καί γάρ ἀθληταί μέν θεοῖς θύματα θύουσιν, ἄκαπνα δ' ἀοιδοί, οἶμαι δ' ὅτι καί τῶν ἀκάπνων λόγων μάλιστα τῷ θεῷ μέλει ἢ θυμάτων, εἰ δεῖ τῷ κυαμοφεύκτῳ πιστεύσαντα φάναι «οἶδας ὃν φημι». Εἰ τοίνυν θεῷ λόγῳ λόγων μέλει, φίλοι δέ θεῷ (κατά τόν εἰπόντα φιλόσοφον) οἱ φιλόσοφοι, καί φιλοσόφοις ἔσται δή μᾶλλον φίλος λόγος, εἶγε κοινά τά τῶν φίλων ὡς οὐδέν τῶν ἁπάντων. Πέμπε τοιγαροῦν ἡμῖν συνεχῶς γράφων ὁπόσα φίλοις συνοίσει, ἵνα σου τήν μνήμην ἀνεπίληστον ἔχωμεν, ἐπεί τό γράφειν, ὦ φίλος, οὔτι πω ἐς Ἀΐδαν γε τόν ἐκλελαθότα φυλαξεῖς. — Ἔρρωσο καί σε θᾶττον αὐτοψεί καπίδοιμι.

Περί δέ τῶν βιβλίων ὧν ἐβουλόμην πωλῆσαι τῷ τῆς Τρίκκης (ᾧ τί ἄν τις εἰπών ὀρθῶς προσείποι;), ἔσο γινώσκων, ὡς ἔγωγε οὐχ ὡς ἐλεήμων ὢν ἀεί τῶν χρυσίδων τάς ἐμάς (ὅ φασι) φρένας ἀπεμπώλουν, ἀλλ' ἐπειρώμην ἐπί Ῥώμην ἀπελθεῖν· διό ἵνα μή γλαῦκας εἰς Ἀθήνας δόξω κομίζων, δεῖν ἔγνων πωλῆσαι ταῦτα. Ἐπεί δέ κατά τήν παροιμίαν «ἀγαθή καί μάζα μετ' ἄρτον», καί ἡμῖν οὐ δεῖ τά τοῦ Κιλικῶνος ἀγάθ' ἔχειν, οὗτοι μέν οἰχέσθωσαν εἰς Ὄνου πόκας κἀπί Ταίναρον, ἐπεί καί ἡ δόξα αὐτῶν ἐν τῇ αἰσχύνῃ αὐτῶν, καθώς εἶπεν ὁ Προφήτης, ἡμεῖς δ' ἑτέρωθεν ἐφοδιασθέντες Θεοῦ συνάρσει μηνί Μαρτίῳ, καθ' ὃν ἡ τῶν χριστιανῶν ἐξ ὑπαρχῆς τελεῖται νηστεία, Ἐνετίηνδε βαδιούμεθα διά Κερκύρας, εἰ δεῖ καί δι' Ὀζείας δραμεῖν, καί τότε μοι, φίλων ἄριστε, ποθεινός ὀφθήσῃ ἐν Μετεώρῳ. Γαμηλιῶνος ἕνῃ καί νέᾳ.

8.

Τοῦ αὐτοῦ πρός τόν καθηγητήν αὐτοῦ Θεοφάνη καί ῥήτορα τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας.

Εἰ καί χρόνιαί σοι παρ' ἡμῶν αἱ ἐπιστολαί, ἀλλ' ἴσως οὐ χρονιώτεραι τῶν αὐτόθεν· ἡμεῖς μέν γάρ εἰ καί τῇ ἐνούσῃ ῥᾳθυμίᾳ, ἤ μᾶλλον εἰπεῖν ἀμαθίᾳ, κωλυόμεθα ἀλλ' οὐ παυσόμεθα, εἰ καί μή καθ' ἡμέραν ἀλλ' οὖν κατά μῆνα, γραφαῖς δεξιοῦσθαι τήν σήν σεβασμιότητα, ἐπεί καί νόμος παρ' Ἕλλησι, καί γε βαρβάρων τοῖς πλείοσι, τροφεῦσι χάριν ἐκτίνειν ὅση δύναμις, ὅπερ νῦν ἔμοι γε συμβαίνει, εἰ καί μή ὡς Ἕλληνι ἀκραιφνεῖ ἀλλ' οὖν ὡς βαρβάρῳ οὐκ ἀφυεῖ, χάριν σοί τῷ πατρί καί τροφεῖ ἀποτίνειν οὐ δώροις, ἐπεί τα[illegible]α εἰ καί θεούς πείθουσι καί αἰδοίους βασιλῆας· ἀλλ' οὐ τήν σήν ἱεράν κεφαλήν, γραφῇ δέ μόνῃ, τῇ καί πλειόνως οἶομαι τήν σήν σεβασμιότητα γάννυσθαι, ὡς σόν οὖσῃ δῶρον ἡμῖν. Ἔνθεν τοι γράφων οὐ κατοκνήσω τά σά ἐκ τῶν σῶν σοι δωρούμενος, ἕως ἄν ἤ ἐγώ ἐπιστέλλων καταναλώσω τούς χάρτας ἤ ἡ σή ὁσιότης ἡμᾶς ὀνειδιεῖς ταῖς γραφαῖς ἀπειπάμενος. Ἀλλ' ἐρρώσθω μέν τό σόν ἱερώτατον σκῆνος, ἐρρώμεθα δέ καί ἡμεῖς ταῖς σαῖς ἁγίαις εὐχαῖς.—Ποσειδεῶνος φθίνοντος.

9.

Τοῦ αὐτοῦ πρός αὐτόν.

Νοσήματος ἔναγχος ἐπεισεφρηκότος τῇ σῇ σεβασμιότητι, μᾶλλον ἡμεῖς τῇ λύπῃ κατεβαπτίσθημεν ἤ τό σόν ἱερόν σκῆνος τῇ ἀσθενείᾳ, ἐπεί σοί μέν κατά τό χεῖρον τό πάθος ἐνέσκηψεν, ἡμῖν δέ κατά τό κρεῖττον. Ἀλλά τί κεν εἴποιμεν; θεός διά πάντα τελεῖ, ὃς ἡμῶν κηδόμενος ἐρρῶσθαι τήν σήν δέδρακεν ὁσιότητα, καί τοῦτο, μᾶλλον αὐτῷ χάρις ἡμᾶς λύπης μειζοτέρας ἀπαλλάξαντι καί σοι τήν ὑγείαν δεδωκότι εἰς ἡμῶν μέν παραμύθιον, πολλῶν δ' ἑτέρων καταθύμιον. Ἀλλ' εἴης ὑγιαίνων ἔτι καί ἔτι, καί γε ἡμᾶς ἀνταμείψαις γραφῇ, λύπης τό πολλοστημόριον ἀφελόμενος, ἐπεί κἀν τούτῳ οὐ μικρῶς ἡμᾶς ἴσθι λυπῶν, τοσούτου καιροῦ διαστήματι μηδέ μίαν γραφήν ἐπιστείλας· καί μοι τοιοῦτόν τι νοεῖν ὑπεστιν, ὡς ἡμᾶς οὐδενί τῶν ἁπάντων ἀνιᾶν ἔχων μεγάλως τήν σήν παροργίσαντας ὁσιότητα, τούτῳ μόνον λυπεῖν προῄρησαι. Ἀλλ' ἔδει γραφαῖς μᾶλλον ἀνιᾶν, εἴ γε λόγος θανατοῖ, ἤ σιωπῇ κωφόν οὖσῃ χρῆμα. Ἔρρωσο καί σύγγνωθι εἴ του ἡμᾶς αἰτιᾷ.

10.

Τοῦ αὐτοῦ πρός αὐτόν.

Πάλιν τῆς ἐμῆς οὐθενείας ἀμνημονήσας, πάτερ θειότατε, πρός τήν σήν σεβασμιότητα γράψαι κεκίνημαι· καί γάρ ψυχῆς ἔρως ἄπλητος

καὶ πατρικῆς φιλίας σύνδεσμος ἄρρηκτος κατεπείγει με τοῦτο δρᾶσαι. Τοίνυν, ἵνα μὴ πέρα τῶν ἱμερτῶν μοι γράφω, βραχυλογίας μᾶλλον ἢ πολυλογίας ἐφάψομαι. Εἰ μὲν οὖν πρός τινα τῶν οὐ ποτέ μοι ἐγνωσμένων, ἢ ἐγνωσμένων μέν, οὐ φιλτάτων δέ, ἔστελλον, ἤδη καὶ πλείστοις ῥήμασιν ἐχρώμην ἵνα τὴν ἐκείνου φιλίαν ἀνακαλέσωμαι· ἐπεὶ δὲ τῷ πάντων ἀριστά μοι πεφιλημένῳ καὶ φιλοῦντι, καὶ τί ἔτι λέγω, ἴσα Θεῷ μοι τιμένῳ, εἰ καὶ τολμηρὸν εἰπεῖν, τὸν πόθον ἐπιδείξασθαι βούλομαι, οὐ χρεία μεγαλορρημοσύνης· οὐ γὰρ γραφιδίοις τὰ τῶν φίλων, ἀλλὰ ψυχῆς διαθέσει εἴωθεν ἐπιδείκνυσθαι· τοσοῦτον δὲ καὶ γραφῶν χρεία, ὅσον ἐπ' ὄψιν τῷ πόρρω ὄντι τὰ τῆς φιλίας ἐνδάλλεσθαι· ὃ δὴ κἀπ' ἐμοὶ νῦν ὁρᾶται. Εἰ μὲν γὰρ ἄνευ γραφῶν εἶχον πιστῶσαι τῇ σῇ σεβασμιότητι ὅσον καὶ οἵαν εὔνοιαν ἔχων διατελῶ σοι τῷ φιλτάτῳ μοι πατρί, οὐ μὰ τὸν ἀμετέρᾳ ψυχᾷ παραδόντα τετρακτὺν παγὰν ἀεννάου φύσεως, ἵνα καὶ πυθαγορικῶς εὐορκήσω, ὅπως μὴ καὶ ὀχληρὸς δόξω ἐπέστελλον· ἐπεὶ δ' εὖ οἶδα τὸ ἐπιστέλλειν ἡδὺ τῇ σῇ σεβασμιότητι, διά τοι τοῦτο οὐ κατοκνῶ τῶν δυνατῶν μοι. Ἓν δέ μοι τῶν πάντων ἐμπόδιον, ὅτι οὐ γραμματοφόρων εὐπορῶ, οἳ τὰς οὐτιδανάς μου γραφὰς ἀμέσως κομίσουσι πρὸς τὰς σὰς τιμίας χεῖρας, ἀλλ' ἐκ τῶν πολλῶν εὖ οἶδ' ὅτι κἂν μία τετύχηκε τοῦ ποθουμένου.

11.

Τοῦ αὐτοῦ πρὸς αὐτόν.

Πολλῶν ὄντων καὶ μεγάλων ἐξ ὧν μοι τὴν σὴν ἔπεισι θαυμάζειν σεβασμιότητα, τίμιε πάτερ, ἑνὶ τῶν ἁπάντων δυσφόρως ἔξω πρὸς τὴν σὴν ὁσιότητα· πῶς γὰρ οὐκ ἀλγήσαιμι πρὸς τῆς ἀληθείας αὐτῆς, τοσούτου καιροῦ διαστήματι μηδὲ μίαν ἐπιστολήν, μὴ ὅτι γ' ἐς φιλίας ἔνδειξιν, κἂν γοῦν ἐς ταύτης ἀπόθεσιν ἀπολελαυκώς τῶν σῶν τιμίων χειρῶν, πῶς δὲ καὶ τὴν εἰς τὰ κατ' ἐμὲ κηδεμονίαν σου ὄψομαι; Ἐῶ τἄλλα, εἴ γε καὶ μικρᾶς ἐπιστολῆς οὐκ ἄξιος κρίνομαι· εἰ γὰρ καὶ «ἐν Κέῳ τις ἡμέρα» κατὰ τὴν παροιμίαν, οὐκ οἴδαμεν ἢ τὰ τρία Στησιχόρου· ἀλλὰ τοῦτό μοι καὶ λίαν εὔδηλον, ὡς οὐκ ὄκνῳ τινὶ ἢ ἀσθενείᾳ σαρκός, ἀλλ' ἕνεκ' ἔχθρας Ἐμπεδοκλέους, εἰ δεῖ καὶ τοῦτό μοι φάναι, οὐδὲ μίαν τὸ παράπαν ἐπιστολήν μοι πέπομφας, καὶ ταῦτ' ἐμοῦ κατὰ μῆνα συνεχῶς γραφὰς ἐπιστέλλοντος, ἐξ ὧν εἰ καὶ μὴ αὐτοψεί, κἂν γοῦν ἐξ ὀνύχων ἐπιγνῴης τὸν λέοντα. Καίτοι γ' ἐχρῆν, ὦ ἱερὰ κεφαλὴ καὶ συμπαθεστάτη ψυχή, ἐμοῦ μηδὲν μηδαμῶς ἐπιστέλλοντος, ἅτε γῆς βάρος ὄντος καὶ Κόννου ψῆφος καὶ Σερίφου χολὴ καὶ εἴ τι τούτων εὐτελέστερον, οὐδέποτ' ὀκνῆσαι τὴν σὴν σεβασμιότητα, εἰ καὶ μὴ πλείστοις σωροῖς μυρμήκων, εἰ δεῖ καὶ χρημάτων φάναι παρεοικυίας, κἂν γοῦν μίαν γραφὴν ἐπιστεῖλαί μοι· οὐδὲ γὰρ Ἰφικλος ποσὶ καὶ Βορρέου παῖδες θριξί, οὔτ' αὖ Ξέρξης πλατάνῳ καὶ Ἡρακλῆς ἄθλοις, Αὐγείας βουσὶ καὶ Ρόδος κολοσσῶνι, οὕτως οἱ μὲν κεχάρηντο, οἱ δ' ἐπαινοῦντο, ὡς ἔγωγε τοῖς σοῖς ἐπιστολιμαίοις ἥδομαι γράμμασιν. Ἀλλὰ τί μοι ταῦτα περὶ δρῦν ἢ περὶ πέτρην, εἶπεν ἂν καὶ Ἡσίοδος; οὐδὲ γὰρ ἐκ παλαιφάτου δρυὸς ἦσθα, σοφώτατε, κατὰ τὴν παροιμίαν· ἐπεὶ εἰ δελφίνα νήχεσθαι μὴ διδάσκειν ἡ παροιμία φησί, καὶ ἀετὸν ἵπτασθαι καὶ βατράχοις οἰνοχοεῖν, πῶς ἂν ἔγωγε μικράς σταγὼν ὢν θαλάττῃ ἐρίσομαι, ἀκμὴν οὐδ' ἐν σελίνοις τυγχάνων, οὐτ' ἐν πίθῳ τὴν κεραμίαν μανθάνων; εἰ δὲ καὶ ὗς πρὸς Ἀθηναίην ἤρισε, σύγγνωθι· ἄνθρωπος γὰρ ἀνθρώπου δαιμόνιον, εἶπεν ἂν καὶ Πλάτων.

12.

Τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν Γεώργιον.

Βάτραχος ὢν ἔγωγ' ἐκ Σερίφου καὶ Κόννου ψῆφος καὶ ἐρεβίνθιος Διόνυσος, κατὰ τὰς παροιμίας, τί ἂν καὶ φθεγξαίμην σοι τῷ σοφωτάτῳ, φίλων ἄριστε; ὁμήρειος γὰρ Μοῦσα καὶ δημοσθένειος ῥῆσις καὶ Θάμυρις ὁ πολὺς τάχα ἂν καὶ προσβάλειαν τῇ σῇ εὐμούσῳ γλώττῃ, ἧς, φεῦ τῆς ἐμῆς οὐθενείας, πρὸς καιρὸν οὐκ εὐμοιρηκὼς λύπης ὅσης καὶ ἀθυμίας ἐμπέπλησμαι, καὶ ταῦτα καθάπερ κόραξ ὑδρεύων ὤν, κατὰ τὴν παροιμίαν, καὶ ἐλάφου μᾶλλον ὕδατος τῆσδε διψῶν; Ἀλλ' ὦ φιλῶν καὶ φιλούμενε, Κόννος Ἀρτοξύῃ φάνηθι καὶ συνεχῶς ἡμῖν γράφων ἐπίστελλε, ἵνα σου τὴν μνήμην ἀνεπίληστον ἔχωμεν.

13.

Τοῦ αὐτοῦ Μεθοδίῳ συμφοιτητῇ ἑαυτοῦ.

Φίλοις ἀντεγκαλεῖν οὐ θέμις, ἐγὼ δέ σε τὸν φίλτατον ἐγκλητεύσομαι, οὐχ ὅτι τὰς ἐμὰς βοῦς καθ' Ὅμηρον ἤλασας, ἀλλ' ὅτι τοσούτου καιροῦ διαστήματι οὐδεμίαν ἡμῖν ἐπιστολὴν πέπομφας, καὶ ταῦτα χερσὶν ὑπτίαις, ὃ δὴ λέγεται, καθ' ἑκάστην ταύτας ἀπεκδεχομένοις. Ἀλλ' ἴσως καὶτὸς ἡμᾶς αἰτιάσῃ, φίλων ἄριστε, ὡς οὐ κατὰ μῆνα γραφὰς ἐπιστέλλοντας· ἀλλ' ἡμῖν, ὦ σοφώτατε, πολλὰ τῶν ἁπάντων ἐμπόδια· οὔτε γὰρ τῆς ἀττικῆς εὐγλωττίας ἐσμὲν εἰδήμονες, οὔτε γραμματοκομιστῶν εὐποροῦμεν, τολμῶ δ' εἰπεῖν, ὡς καὶ τῷ μείζονι ἐντυγχάνειν οὐκ ἀσφαλές. Σοὶ δὲ εἰ τὸ μὲν οὐ πάρεστιν, ἀλλ' οὖν ἑτοίμως τὸ γράφειν κεχάρισται. Ἔνθεν τοι γράφων ἡμῖν μὴ κατόκνει ὁπόσα φίλοις συνοίσει, ἐπεὶ θαυμάσιος μᾶλλον ἔσῃ τῆς σῆς ἐλλογιμότητος γράφων ἢ σιωπῶν· ὅτῳ γὰρ φίλον τὸ σιωπᾶν ἐν οἷς οὐ δεῖ, τοῦτον οἱ πλείους ἀποστυγοῦσιν, ὅτῳ δὲ τὸ λέγειν καὶ ἐπιστέλλειν πρόχειρον, τοῦτον ἐν θαυμαστοῖς πάντες ἄγουσιν. Οὗλέ τε καὶ μέγα χαῖρε.

14.

Τοῦ αὐτοῦ πρὸς αὐτόν.

Ὁ μὲν σοφώτατος Θέογνις, πάντων ἔμοιγε φίλτατε κὺρ Μεθόδιε, μὴ δεῖν τοὺς παρὰ κρατῆρι καὶ τραπέζῃ φίλους ὄντας ἀληθεῖς οἴεσθαι παρακελεύεται· ἐγὼ δὲ οὔτε παρὰ κρατῆρι, οὔτε παρ' ἄλλῳ τῳ τὴν σὴν φιλήσας ἐλλογιμότητα, ἀλλ' ἢ ἐν τῇ τοῦ τρισμάκαρος Θεοφάνους ἀρίστῃ παιδείᾳ καὶ νῷν ἁμίλλῃ ὁμογνώμονι δεῖν ᾠήθην ἀληθῆ σε φίλον οἴεσθαι καὶ τῶν ἁπάντων ὑπερήδιστον, ἅτε καὶ τὸν τῆς πάλαι φιλίας πυρσὸν οὐ μοδίῳ καλύψαντα, ἀλλ' ἔτι μᾶλλον ἀνάψαντα· διὸ καὶ νὴ τὰς Χάριτας, οὐκ οἶδ' ὅθεν ἄρξομαι λέγειν τὰ ἐξ ὧν χεῖρα κεκίνηκα· εἰσὶ γάρ μοι ὅσα καὶ οἷα τοῖς ἀληθέσι φίλοις φιλεῖ συμβαίνειν ἑκάστοτε, ὑπηνίκα τῆς σφῶν ἡδίστης ξυναυλίας μνησθῶσι, καὶ ὅτε τῆς τούτων εὐβούλου γλώττης καὶ χαριεστάτης ὁμιλίας μὴ λησθῶσιν, ἅπερ κἀμοί γε κατὰ ταὐτὸν ἁπαξάπαντα συμβέβηκε τὴν σὴν δεξαμένῳ ἐπιστολήν· ἤσθην μὲν βαιά, καὶ πῶς γὰρ οὐκ ἔμελλον τῆς σῆς πάλαι καὶ νῦν μοι φιλτάτης χειρὸς δεδεγμένος σύμβολα· δέδηγμαι δ' αὖθις τὴν ἐμαυτοῦ καρδίαν, τῆς σῆς ἐλλογιμότητος ἔχων αἰτιᾶσθαι πάμπολλα, ἅπερ βουλόμενος λέγειν ἑκὼν σιωπήσομαι. Ὅ δέ μοι καὶ σιωπῶντι δῆλον καθέστηκε, τὴν σὴν ἀγχίνοιαν ἐγκλητεύσομαι, ὅτι περ τῆς συνήθους τοῦ τε λέγειν καὶ γράφειν ἐκστὰς ἑτοιμότητος λακωνικῆς βραχυλογίας ἐφήψω, καὶ ταῦτα πρὸς φίλον ἐπιστέλλων, ᾧ οὐδὲ βίβλοι πᾶσαι μεσταὶ φιλίων γραφῶν ἀρκέσουσιν. Ἀλλ' ἵνα μὴ λόγον οἷον φημί, τοῖον ἐπακούσωμαι, μικρόν τι τῆς σῆς ἀγχινουστάτης ἐπιστολῆς τὴν ἐμὴν αὐτοσχέδιον μηκύνοντι σύγγνωθι· εἰ δέ τι καὶ τῆς ἐμῆς ἀπουσίας μέμφῃ, ἐπίσχες, τοῦτο μαθών, ὡς εἰ καὶ μία λόχμη δύο ἐριθάκους οὐ δύναται τρέφειν, κατὰ τὸν Κυδαθηνέα κωμικόν, ἀλλ' ἐμοὶ καὶ λίαν ἥδιστόν ἐστι, φίλων ἄριστε καὶ πρώτιστε, ξυνεῖναι τῇ σῇ ἐλλογιμότητι, ἐπεί σε οὐδενὶ τῶν ἁπάντων οἶμαι γάννυσθαι ἢ τῇ τῶν σπουδαίων ἀνδρῶν ξυναυλίᾳ. Ἔνθεν τοι καὶ τὴν τοῦ δρόμου βαλβίδα σχάσαντα καὶ πρὸς σὲ τὸν φίλτατον ἐλθεῖν ἐθελήσαντα, τελχίν τις ἀλάστωρ, ὡς μὴ ὤφελεν, ἀνέκοψε· πλὴν ἐπεί περ, ὡς ἀκηκόην, τὴν Σωκράτους Ἀκαδημίαν ἐν Μετεώρῳ συγκεκρότηκας καὶ πλεῖστον αὐτόθι χρόνον διατρίψαι προήρησαι, ἐλπίς μοι ὕπεστιν εἰς Θεὸν ταχέως ἰδεῖν τὴν σὴν τριπόθητον κεφαλὴν καὶ εἰκότα συλλαλῆσαί σοι.

15.

Τῷ αὐτῷ.

Ἀγαθῶν ἀγαθίδας ὤν, σοφώτατε, κατὰ τὴν παροιμίαν, πῶς ἡμῶν ἐπιλέλησαι; ῥᾷον γὰρ ὠόμην τὸν προφήτην Δαβὶδ τῆς Ἱερουσαλὴμ ἐπιλαθέσθαι, περὶ ἧς καὶ ἀρὰς προὔτεινεν, ἐπιλαθέσθαι λέγων τὴν ἑαυτοῦ δεξιὰν καὶ κολληθῆναι τὴν γλῶτταν τῷ λάρυγγι, ἢ οὕτω σε ἡμῶν ἐπιλησθῆναι. Ἀλλ' ὡς ἔοικεν, ἡμεῖς τῆς λήθης αἴτιοι καθεστήκαμεν, μὴ καθ' ἡμέραν γραφάς σοι πέμποντες. Οἶμαι δ' ὡς οὐκ ἂν ἡμᾶς αἰτιάσῃ μᾶλλον ἢ περ ἡμεῖς τὴν σὴν ἀγχίνοιαν· ἡμεῖς μέν γάρ, εἰ καὶ τῇ ἐνούσῃ ῥαθυμίᾳ καὶ ἀμελείᾳ συνεχόμεθα, ἀλλ' οὖν τρίτην σοι ταύτην ἤδη γραφὴν ἐπεστάλκαμεν· σὺ δ' οὐκ οἶδ' ὅν τινά μοι δοκεῖς σκοπὸν ἔχειν, ἢ δῆλον ὡς κατά τι τὴν σὴν λελυπήκαμεν ἐλλογιμότητα· ἀλλ' εἰ τοῦτ' αἴτιον, δήλωσον καὶ σιωπῶ.

16.

Τῷ αὐτῷ.

Ἰδού σοι τὸ καταλειφθὲν ἡμῖν παρὰ τοῦ σοῦ ἀδελφοῦ κὺρ Γεωργίου Ψαλτήριον πέμπομεν, οὐδὲν μὲν ἕτερον ἔχοντες ἀντιπέμψαι τῇ χάριτι, πλὴν ἀλλὰ δέξαιο τὴν ἐπιστολήν, φίλιον οὖσάν σοι δῶρον, εἴ γε τοῦ λόγου εἶ θεραπευτής, ἀλλὰ μὴ χρυσοῦ.

17.

Τοῦ αὐτοῦ Ἀρσενίῳ μητροπολίτῃ Τουρνόβου.

Ὅσης χαρᾶς ἐνεπλήσθημεν τὸ σὸν τίμιον γράμμα τὴν ἀρχὴν κατιδόντες, ἐλλογιμώτατε ἄνερ, διπλασίας ἀνίας ἀναγνόντες ἐνεφορήθημεν· ἡμεῖς μὲν γὰρ πρὸς φίλου φιλίαν γραφὴν εἰς χεῖρας λαμβάνοντες χαιρήσειν ἠλπίζομεν φιλίων προσρημάτων τευξόμενοι· τὸ γράμμα δέ σου ἀχθόμενον πρὸς ἡμᾶς, καὶ ταῦτ' οὐχ

ἕνεκεν ἑκατομβείων ἀλλὰ χρονίων ἐπιστολῶν, τῆς ἐλπίδος ὑστέρησε. Πλὴν εἰ καὶ χρόνιαί σοι παρ' ἡμῶν αἱ ἐπιστολαί, ἀλλ' ἴσως οὐ χρονιώτεραι τῶν αὐτόθεν· ἡμεῖς μὲν γὰρ εἰ καὶ τῇ ἐνούσῃ ἀμαθίᾳ κατεχόμεθα, ἀλλ' οὐ παυόμεθα γραφαῖς τὴν σὴν δεξιοῦσθαι σεβασμιότητα· σὺ δέ, τ' ἀληθὲς γὰρ ἐροῦμεν, εἰ καὶ μιᾷ ἢ δυσὶν ὑπερβαίνεις ἡμᾶς γραφαῖς, ἀλλ' οὖν ἀχθόμενον σεαυτὸν ἡμῖν συνεχῶς ἐπιδεικνύεις, ὡς εἴ τι σοι μέγα κακὸν δράσασιν· οὐ καθ' ἡμῶν, ὦ φίλος, ἔδει σε ἄχθεσθαι, ἀλλὰ κατὰ τῶν γραμματοκομιστῶν, οἳ τὰς γραφὰς λαμβάνοντες χερσὶν ἑτέρων, ἐχθρῶν μᾶλλον ἢ φίλων, ταύτας παρέχουσιν. Εἰ δὲ τῆς τούτων πείρας ἀπαλλαγείημεν, ὄψει γραφὰς νιφάσιν ἐοικυίας χειμερίοισιν. Οὗλέ τε καὶ μέγα χαῖρε.

18.

Μακαρίῳ ἱερομονάχῳ φοιτητῇ ἑαυτοῦ.

Τὸ μὲν λυπεῖσθαί σε καὶ ἀδημονεῖν, ὦ φιλότης, ἕνεκα τῆς ἐμῆς ἀπουσίας, οὐδὲν ἀπεικός· εἰ γὰρ ὁ συμμετασχὼν τινι ἅπαξ τραπέζης πολλάκις αὐτοῦ μέμνηται, κἀν τοῖς ὀνείροις ὡς εἰπεῖν φαντάζεται, πῶς οὐκ εἰκός σε ἡμῶν μεμνῆσθαι, οὐχ ἅπαξ ἢ δίς, ἀλλ' ἀμετρὶ συσσιτισαμένων οὐ μόνον τὴν ἀπολουμένην καὶ πρόσκαιρον βρῶσιν, ἧς τὸ περιττὸν ἀχρηστία, ἀλλὰ πολλῷ μᾶλλον τὴν οὐράνιον καὶ διαμένουσαν, ἣν ἄρτον Ἀγγέλων ὁ Προφήτης ὀνομάζει; Οὐ τοίνυν ἀπέοικε τῆς ἡμετέρας λυπεῖσθαί σε διαζεύξεως· εἰ δὲ καὶ ἐξ ὅλης ψυχῆς τοῦτο δρᾷς, αὐτὸς μόνος ἐπίστασαι. Ὅτι δὲ εἰ καὶ μὴ τὴν ἐμὴν ὄψει θέαν, οὐκ ἄν ποτε λήξῃ τῆς λύπης, ὁ ἑτάζων καρδίας καὶ νεφρούς Θεός, ἐν ᾧ πάντες οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως ἀπόκεινται, κρεῖττον ἡμῶν ἂν εἰδείη. Ἐγὼ δ' οὖν καὶ ἐρρῶσθαί σε βούλομαι καὶ τῆς σῆς μνήμης οὔποτε λήξειν, ἕς τ' ἂν ὕδωρ τε νάῃ καὶ δένδρεα μακρὰ τεθήλῃ, ἐπεὶ καὶ ἡμεῖς Θεοῦ συνάρσει ἐρρωμένοι διατελοῦμεν.

19.

Ἰωάσαφ ἀρχιεπισκόπῳ Θεσσαλονίκης.

Παναγιώτατε ἀρχιεπίσκοπε Θεσσαλονίκης, ὑπέρτιμε καὶ ἔξαρχε πάσης Θετταλίας, καὶ τὸν τόπον ἐπέχων τοῦ Καισαρείας Καππαδοκίας, τὴν προσήκουσαν αἰδὼ ἀπονέμοντες τῇ σῇ παναγιότητι δεόμεθα κυρίου τοῦ Θεοῦ, τοῦ μεγάλου καὶ πρώτου ἀρχιερέως, ὑγιαίνειν τὴν σὴν θεοείκελον παναγιότητα εἰς ἐτῶν πολλῶν περιόδους, πρὸς σύστασιν καὶ καταρτισμὸν τοῦ ὑπὸ σοῦ ποιμαινομένου χριστωνύμου λαοῦ, πρὸς δὲ καὶ ἡμετέραν θυμηδίαν καὶ ψυχικὴν ἀγαλλίασιν, ἐπεὶ καὶ ἡμεῖς ἔστ' ἂν τὴν τῆς σῆς παναγιότητος εὐεξίαν μανθάνωμεν ἡδονῆς ἀπείρου πληρούμεθα· φήμη γὰρ ἀγαθὴ πιαίνει ὀστᾶ, καθὼς φησιν ὁ σοφὸς Σολομών. Ἐν ταῖς Ἀθήναις τῶν τυράννων πάλαι καταλυθέντων, καὶ οἷον εἰκὸς τῶν ἐκείνων δορυφόρων καὶ συνεργῶν ἐπιζητουμένων τε καὶ φονευομένων, μεγάλη φωνὴ τοὺς λοιποὺς τοῦ θανάτου ἐρρύσατο, τὸ μὴ μνησικακήσῃς λέγοντας τοῖς τὴν Φυλὴν καταλαβοῦσιν Ἀθηναίοις. Αὕτη τοιγαροῦν κἀμοὶ ἁρμοδία καθέστηκεν ἡ φωνή, παναγιώτατε δέσποτα, ἁρμοδία δὲ οὐχ ὥστε θανάτου ρυσθῆναι, ἀλλ' ὥστε τὴν ἀποῦσαν τῆς σῆς παναγιότητος φιλίαν ἀνακαλέσασθαι· εἰ γὰρ καὶ τελχίν τις ἡμᾶς πονηρὸς πάλαι κατηνάγκασε τῆς προσηκούσης φιλίας στερηθῆναι, ἀλλ' οὐ θεμιτὸν δυσὶ χριστιανοῖς μάχην αἰώνιον παραμένειν· Ἀγγέλων μὲν γὰρ ἴσμεν τὸ ἀσκανδάλιστον ἴδιον, Δαιμόνων δὲ τὸ ἀεισκανδάλιστον· ἀνθρώποις δὲ δεῖ, καὶ μάλιστα τοῖς τῇ ὄντως εἰρήνῃ Χριστῷ πιστεύουσιν, εἰ καὶ σκανδάλοις τισὶ περιπέσωσιν, αὖθις εἰρήνης μεμνῆσθαι· εἰρήνη γάρ ἐστι φίλη θεοσεβέσι χριστιανοῖς, τὸ γλυκὺ πρᾶγμα καὶ ὄνομα. Οὔκουν κακίας μεμνῆσθαί σε δεῖ, θεοείκελε ἄνερ, οὐδ' εἴπερ ἔν τισι τὴν σὴν λελυπήκαμεν παναγιότητα, τὴν Ἐμπεδοκλέους σοι θέμις κατέχειν ἔχθραν, ἀλλ' ἅμα τῇ τῆς παρούσης γραφῆς παρουσίᾳ, τὴν ἐν μέσῳ ἡμῶν πάλαι συμβᾶσαν ἔχθραν ἀπόρριψον ἐς τὸ Λήθης πεδίον· Χριστοῦ γὰρ εἶ μιμητὴς τοῦ ἑβδομηκοντάκις ἑπτὰ ἀφιέναι κελεύσαντος τὰ τῶν πέλας πλημμελήματα· εἰ γὰρ οὕτω δράσεις, διπλῆς φιλίας ἀντὶ τῆς πάλαι ἐπιτεύξῃ παρ' ἡμῶν, ἐπαινέτας τε ἡμᾶς ἕξεις τῆς σῆς παναγιότητος, καὶ φίλους οἵους εἰκός.

ΜΑΞΙΜΟΥ ΜΑΡΓΟΥΝΙΟΥ

20.

Τῷ παναγιωτάτῳ ἀρχιεπισκόπῳ Κωνσταντινουπόλεως καὶ οἰκουμενικῷ πατριάρχῃ, κυρίῳ κυρίῳ Ἱερεμίᾳ, Μάξιμος ἐλάχιστος ἱερομόναχος ὁ Μαργούνιος, χάριν παρὰ Θεοῦ σωτῆρος ἡμῶν εἰς ἔργα σωτηριώδη.

Οὐδὲν ἀγάπης παρὰ χριστιανοῖς τῆς γε σὺν τῷ καλῷ νοουμένης αἱρετώτερον, παναγιώτατε δέσποτα· ὥσπερ γὰρ ἐξ ἔχθρας τε καὶ ἔριδος καὶ τῶν τοιούτων πᾶν ὅ,τι κακὸν τοῖς ἀνθρωπίνοις συμβαίνειν πέφυκε, καὶ ἐκ τῆς ἀγάπης πᾶν ὅπερ ἂν ᾖ ἀγαθὸν ἐν αὐτοῖς κατορθοῦσθαι,

οὐδεὶς ὃς ἂν ἔξαρνός ποτε γένοιτο· τοῦτο δ' ὅτι καὶ τῶν ἀπὸ Χριστοῦ καλουμένων εἰδικώτατόν ἐστι γνώρισμα, οὐκ ἀπ' ἄλλου του, ἀλλ' ἢ παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μεμυήμεθα, ἐν τούτῳ γνώσονται πάντες εἰπόντος τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ὅτι ἐμοὶ μαθηταί ἐστε, ἐὰν ἀγάπην ἔχητε πρὸς ἀλλήλους. Πῶς δ' οὐκ ἂν εἴη τοιοῦτον ἀγαθὸν ἡ ἀγάπη, ὅπου γε, τούτου μὲν ἀπόντος, πάνθ' ἕωλα τά γε παρ' ἡμῶν κατορθούμενα, παρόντος δὲ καὶ μόνου, ἅτε δὴ τὸ πᾶν, τό γε ἐς χριστιανοὺς ἥκον, σχεδὸν ἡνυκότες τυγχάνομεν; ἀπόδειξις δὲ καὶ τούτου τὸ τοῦ Χριστοῦ στόμα, Παῦλος ὁ μακάριος, πολλὰ μὲν τῶν ὡς ἡμᾶς ἀγαθοδότως κατιόντων τοῦ Χριστοῦ χαρισμάτων τῷ λόγῳ ἐπεξιών, οὐ μέντοι γε ταῦτα χωρὶς τῆς ἀγάπης παρ' ἡμῶν ἐξασκούμενα καὶ πρὸς σωτηρίαν ἡμῖν συνεισφέρειν τι, σαφῶς πάνυ ἀποδεικνύς, «ἐὰν γάρ τις, λέγων, ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῇ καὶ τῶν ἀγγέλων, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχῃ, ἠχῶν ἐστι χαλκὸς καὶ κύμβαλον ἀλαλάζον· καὶ ἐὰν σχῇ προφητείαν καὶ εἰδῇ τὰ μυστήρια πάντα καὶ πᾶσαν τὴν γνῶσιν, καὶ ἐὰν τοσαύτην σχῇ πίστιν ὥστε ὄρη μεθιστάνειν, καὶ ἐὰν ψωμίσῃ πάντα τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ, καὶ ἐὰν παραδῷ τὸ σῶμα αὐτοῦ ἵνα καυθῇ, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχῃ, οὐδὲν ὠφελεῖται». Πόσον οὖν ἐστιν ἀγαθόν, οὗ χωρὶς οὐδεὶς ἂν τῆς αἰωνίου ζωῆς ἀπολαύσειεν; αὐτὴ δὲ κἂν μὴ γλώσσαις λαλῇ, κἂν μὴ προφητείαν ἔχῃ καὶ τὰ λοιπὰ προτερήματα, πρὸς τὴν οὐρανῶν ἂν ἡμᾶς βασιλείαν οὐδὲν ἧττον χειραγωγήσειε· καὶ αὐτὴ δὲ ἡ πίστις καὶ χωρὶς ἀγάπης μὲν ἂν εἴη, οὐκ ἂν δὲ καὶ πρὸς σωτηρίαν τι λυσιτελήσειε. Καὶ τοῦτ' ἔμοιγε δοκεῖν ὁ αὐτὸς αἰνιττόμενος ἔλεγεν· «ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ οὔτε περιτομή τι ἰσχύει, οὔτε ἀκροβυστία, ἀλλὰ πίστις δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη», διὰ τῆς προσθήκης τῆς ἀγάπης τὴν ἡμετέραν πίστιν τῆς τῶν δαιμόνων, καὶ γὰρ κἀκεῖνοι καὶ πιστεύουσι καὶ φρίττουσι, διαστέλλων σοφώτατα. Ταύτης δὲ διχῶς νοουμένης, τῆς τε πρὸς τὸν Θεὸν αὐτὸν καὶ τῆς παρ' ἡμῶν πρὸς ἀλλήλους ὀφειλομένης, καὶ αὖθις τῆς εἰς Θεὸν τοῖς ὑποδιαιροῦσιν, ὅσον τε περὶ θεωρίαν δογμάτων ἀνήκει καὶ τὴν τῶν δεσποτικῶν ἐντολῶν τήρησιν, τίς πρὸς τῆς ἀγάπης αὐτῆς, παναγιώτατε δέσποτα, χριστιανίζειν τῳόντι βουλόμενος, δυναμένης μὲν σώζεσθαι τῆς περὶ τὴν τῶν δογμάτων θεωρίαν ἀγάπης, ἐκ ταύτης δ' αὖθις οὐχ ἧττον ἐξ ἀνάγκης ἔπεσθαι καὶ τῆς πρὸς τὸν πλησίον ὁμοψυχίας, κἂν πάντες σχεδὸν περὶ τὴν τῶν ἐντολῶν τήρησιν ἀμφοτέραις ταῖς ἰγνύαις χωλαίνωμεν, οὐκ ἂν προέλοιτο καὶ σῶμα καὶ ψυχὴν καὶ πᾶν ὁ,τιοῦν τὸ ὅσον γε ἐπ' αὐτῷ παρασχεῖν, ὥστε τοιοῦτον κατόρθωμα εὐάρεστον μὲν Θεῷ, χρήσιμον δὲ ἀνθρωπίνοις πράγμασι, πρόξενον δὲ σωτηρίας τῷ τῶν χριστιανῶν γένει ἐμπολιτευθῆναί ποτε; ἢ τίς τοῦτο μὲν σὺν Θεῷ δυάμενος κατορθοῦν, μὴ μέντοι γε πρὸς τοῦτο καὶ χερσὶ καὶ ποσίν, ὅ φασι, καὶ πάσῃ σπουδῇ παρασκευαζόμενος, φύγοι μὲν μέμψιν ἀνθρώπων δικαίαν, φύγοι δ' ἂν αὖ Θεοῦ κρίματα καὶ ψῆφον ἀπότομον; Ἀλλά μοι συγγνοίης παρακαλῶ, παναγιώτατε δέσποτα, τῷ τῆς ἀγάπης ζήλῳ πεπυρσευμένῳ, κἀκ τούτου ὡς περ ἐκβεβακχευμένῳ καὶ ἀγομένῳ εἰς ἃ καὶ μὴ αὐτόθεν προήρημαι. Τί γοῦν ἐστι τὸ σπουδαζόμενον καὶ ἡ τῆς ἀγάπης ὑπόθεσις; τοῦτο δὴ τοῦτο καὶ μάλιστα, παναγιώτατε δέσποτα, οἶσθα μὲν καὶ αὐτὸς πάνυ καλῶς, οἳ κεχώρηκε τὰ ἡμέτερα, ἐρῶ δὲ κἀγὼ καὶ οὐκ ἄνευ δακρύων τὰ τῶν ἡμετέρων συμφορῶν ἐκτραγῳδῶν οἰκτρότατα. Πόσῃ μοχθηρῶν ὑδάτων φορᾷ ὁσημέραι περιαντλούμεθα! ποίῳ τινὶ καὶ πόσῳ σωρῷ κακῶν περιπεπτώκαμεν! Καὶ ταῦτα μὲν φορητά τισιν ἴσως καὶ δόξειεν, ἅτε δὴ διὰ τουτωνὶ θειόθεν παιδευομένων ἡμῶν, εἰθ' ἑκόντες τοῦτο εἴτε καὶ ἄκοντες πάσχοιμεν, ὅσα γε εἴτε εἰς ἁμαρτιῶν τίσιν, εἴτε καὶ εἰς ἐντολῶν δεσποτικῶν τηρήσεως ἔλλειψιν ἀνήκει· σύμφημι τοῦτο κἀγώ. Τὸ δὲ κεφάλαιον τῶν δεινῶν, τὸ καὶ περὶ τὴν πίστιν αὐτὴν ναυαγεῖν καὶ τοῖς τῆς πίστεως ἐχθροῖς αὐθαιρέτως ἑσθ' ὅτε προσάγεσθαι καὶ ἕνα καὶ δεύτερον καὶ πολλούς, ποῦ δ' ἄν τις καὶ θήσειεν, ἢ τίνι τῶν τοῦ Θεοῦ κριμάτων προσάψειεν; Ἐγὼ μὲν οὖν ἔν οἶμαι καὶ τοῦτο τῶν τοῦ Θεοῦ κριμάτων μέγιστόν τε καὶ δυσεξερεύνητον, πλήν, ὥς γε εἰκάσαιμι, μείζους ἔχον πάντως τῶν ἡμετέρων ἁμαρτημάτων τὰς ἀφορμάς, εἴεν δ' ἂν αὗται, τὸ μὴ τῆς τοῦ πλησίον φροντίζειν ἡμᾶς σωτηρίας καὶ πάντα πράττειν, ὥστε ἀλλήλους ἀλλήλοις, χριστιανοὺς γοῦν χριστιανοῖς προαιρεῖσθαι ἐνοῦν· ὅπερ ἐξὸν ἡμῖν μὴ ποιοῦντες, οὐχ' ὅτι γε Θεοῦ ἐγκαταλείψεως, ἀλλά γε πρὸς τούτῳ καὶ πάσης ἂν τιμωρίας πᾶσι δικαίοις κρινοίμεθα ἄξιοι. Ἄγε τοίνυν πρὸς τῆς εἰς Χριστόν σου ἀγάπης, πρὸς τῆς εἰς τὸν πλησίον, παναγιώτατε δέσποτα, ἅτε δὴ πασῶν τῶν ἡμετέρων ψυχῶν τὴν ἐπιμέλειαν εἰς σεαυτὸν ἀναλαβών, τὰ περὶ τῆς σωτηρίας ἡμῶν προνοήθητι, καὶ ὡς περ κυβερνήτης ἐπιστήμων ταῖς τοῦ παναγίου Πνεύμα-

τος ἄκραις κινούμενος, καλῶς τὴν ναῦν τῆς Ἐκκλησίας πηδαλιουχῶν, ἔξω παντὸς ταύτην περίσωζε κλύδωνος, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν, δὸς χεῖρα κλυδωνιζομένῃ, καὶ πρὶν ἢ ἐς βυθὸν καταχθῆναι, πάσῃ δυνάμει προφθάσας βοήθησον. Τοῦτο δ' ἂν πάντως ἐκτελοίης, εἴ γε τῆς τῶν ἀνέμων σφοδρότητος ἀπαλλάξας ἐπιστημόνως, τῷ ποθητῷ τῆς γαλήνης λιμένι προσορμίσειας, ὥστε τὸν φόρτον σῶον τῷ δεσπότῃ ἐπαποδοῦναι, κἀντεῦθεν τοὺς ἐπιβάτας τὰ σωτήρια λοιπὸν ἄσαι ἄσματα. Ἀλλά μοι τὸ τῆς εἰκόνος ἐς τὸ σὸν καθῆκον μετάφερε, παναγιώτατε δέσποτα, ἐπιμελήθητι δὴ τῆς τῶν πολλῶν σωτηρίας, παρακαλῶ· ζήτησον μεθ' ὅσης ἂν οἷόν τ' ᾖ σπουδῆς τὴν τῶν Ἐκκλησιῶν ἕνωσιν, παῦσον τὰ πάλαι μέν, καὶ νῦν δὲ οὐχ ἧττον ἐπεγειρόμενα σκάνδαλα, πόρρω βάλλε τὰς ταραχάς· ἔχεις τὰς αὔρας τοῦ Πνεύματος· ἔτι λαλοῦντός σου, ἐρεῖ ὁ Χριστὸς «ἰδοὺ πάρειμι»· προσόρμισον τὰς Ἐκκλησίας τῷ τῆς ἀγάπης παγγαλήνῳ λιμένι, ἧς φύσις τὰ διερρωγότα συνάπτειν καὶ τὰ διεστῶτα ἑνοῦν εἰς ἄλληλα πέφυκεν. Οὕτω καὐτὸς εὐδοκιμήσεις παρά τε Θεῷ καὶ ἀνθρώποις τὰ μέγιστα, καὶ τοῖς μετέπειτα γενησομένοις μεγίστας παρέξεις τοῦ σὲ ἐπαίρειν καὶ μακαρίζειν τὰς ἀφορμάς, οὐχ ὅπως γε σῶον ἀλλὰ καὶ ὁλόκληρον τὸν φόρτον τῷ σῷ δεσπότῃ ἀποδιδούς. Οὕτω καὶ ἡμεῖς συνάσομέν σοι τὰ σωτήρια ἄσματα, τὰ τῶν ἐκκλησιῶν ἑνωτήρια, τὰ τῆς ἡμετέρας σωτηρίας προμηνυτήρια. Ὅπως δὲ τοῦτο πράξεις πρὸς τῇ θειόθεν βοηθείᾳ, δεῖ γὰρ καὶ ἡμᾶς ἐκ τῶν ἐνόντων τι συνεισφέρειν μετὰ τὴν ἄνωθεν ροπὴν ἐς τὴν τῶν πραγμάτων κατόρθωσιν, ἔχεις ἂν καὶ παρὰ σαὐτοῦ τὸν τρόπον, καὶ ἔξωθεν οἵ γε τὰ θεάρεστα συμβουλεύσειαν, καὶ εἴ γε βούλοιο χρήσασθαι συνεργῷ καὶ τῷ παρόντι ἡμετέρῳ συγγράμματι, δώρῳ μὲν Θεοῦ, καρπῷ δὲ τῆς ἡμετέρας διανοίας τυγχάνοντι· ὅπερ σοι τῇ θείᾳ καὶ ἱερᾷ κεφαλῇ καθιερῶσαι τὰ μάλιστα προῃρήμεθα, τῆς τε προκειμένης ἡμῖν ὑποθέσεως ἕνεκεν, ἔχει γὰρ τῳόντι πολλὰς καὶ καλὰς ἀφορμάς, σωζομένου τοῦ ἡμετέρου δόγματος τοῖς τὰ τῆς ἑνώσεως ἂν μελετήσουσι· καὶ ὅτι τὰ καθ' ἡμᾶς δόγματα, ὡς πέρ τινι κανόνι καὶ εὐθυντῆρι τοῖς τῆς σῆς δοκιμασίας νόμοις ὀφείλει εὐθύνεσθαι. Εἰ δέ τι καὶ ἡμᾶς, καί τοι ἀχρείους ὄντας κατὰ πάντα, ὡς συμπράξοντάς τι τῷ τῆς ἑνώσεως καλῷ συνεργοὺς προέλοιο, οὐδὲν μελλήσαντας, τοῦ τε κοινῇ συμφέροντος καὶ τοῦ ἡμετέρου καθήκοντος ἕνεκεν, πρὸς δέ, καὶ τοῦ βούλεσθαι ἐν πᾶσι τἀγ' εἰκότα τῇ σῇ ὑπείκειν παναγιότητι, ὅτι τάχιστα τῆς ὁδοῦ καθαψόμεθα καὶ τοῖς σοῖς προστάγμασι καθυπείξομεν. Ἐρρωμένην διαφυλάττοι ὁ Κύριος τὴν σὴν παναγιότητα ψυχῇ τε καὶ σώματι, εἴς τε τὴν ἑαυτοῦ δόξαν καὶ εἰς τὴν τοῦ ἡμετέρου γένους ἀνάκτησίν τε ἅμα καὶ βελτίωσιν.

Κρήτηθεν, βοηδρομιῶνος ἕκτῃ ἐπὶ δέκα, ἔτει ἀπὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐνανθρωπήσεως ᾳπφγ'.

21.

Τῷ πανιερωτάτῳ Φιλαδελφείας Μάξιμος ταπεινὸς Κυθήρων ἐπίσκοπος, μετὰ τὸ συνοδικὸν γράμμα λαβεῖν τὸ εἰς ἀγάπην καὶ διαλλαγὴν ἡμᾶς προτρεπόμενον.

Τὰ δῶρα ἀγάπην ἢ οὖσαν συνιστᾶν μᾶλλον, καὶ διασώζειν, ἢ ἐπηρείᾳ τινὶ τοῦ μισοκάλου, οὕτω ξυμβὰν ἀποιχομένην, ἐπανακαλεῖσθαι προσπέφυκεν, ἀλλ' ὅσα ἐκ προσηνοῦς προῆκται ψυχῆς, καὶ δεινόν ὕτι μάλιστα τιθεμένης τὴν ὁπωσδήποτε γενομένην τοῦ φίλτρου παράβασιν· ἔστι γὰρ καὶ ἄδωρα δῶρα ἐχθρῶν· τὸ δὲ παρ' ἡμῶν τό γε νῦν ἔχον πεμπόμενον, κἂν μικροπρεπὲς ᾖ καὶ ἧττον ὥστε ἀντισταθμίζεσθαι πρὸς τὴν σὴν ἀξίαν, ἱερωτάτη μοι κεφαλή, ἀλλὰ τοῦ προτέρου γένους καὶ θειοτέρου πάντως καθέστηκε, καὶ τοσούτῳ μᾶλλον ὅσῳ γε καὶ τοσαύταις, αἷς οἶσθα, ἐπηκολούθησαν ἀφορμαῖς, καὶ τοιούτων καὶ τοῦ παντὸς διαλλακτικῶν νυμοίρησεν ἡμερῶν. Δέδεξο οὖν εὐμενῶς καὶ φιλοφρόνως ναὶ πρὸς τῆς ἱερᾶς ἡμᾶς ἀλλήλους καὶ αὖθις συναψάσης ἀγάπης, ὁποιονοῦν ἂν εἴη τουτὶ τοῦ μεταξὺ νῶν φίλτρου ὑπέκαυμα, καὶ τῷ σφοδρῷ τοῦ παρὰ σοὶ πυρὸς εἰς μέγαν ἐπανάψοις πυρσόν, ὡς ἂν τὸ παρενσπαρὲν ὑπὸ τοῦ πονηροῦ τῷ σίτῳ κακῶς καλῶς καταναλωθείη ζιζάνιον, καὶ τοῦ λοιποῦ καθαρὸν τὸν σῖτον τῆς φιλίας κατακαρποίμεθα. Οὐχ ὅτι δέ, ἀλλὰ καὶ τοῦ μέλλοντος, εἰ καί σοι συνδοκεῖ, πέπεισμαι ὅτι πρόνοιαν ποιησόμεθα μηδὲν ὅλως ἐνδιδόντες ταῖς τοῦ ὄφεως εἰσβολαῖς, αἷς τε εἰσβάλλειν εἴωθεν αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν καὶ αἷς ἀνθρώποις πρὸς τοῦτο συνεργάταις χρώμενος τῶν τῷ ἱερῷ τῆς ἀγάπης συνημμένων ἀντεξανίσταται· μόλις γὰρ καὶ οὕτω τὰς ὑποκλοπὰς διαδιδράσκομεν, τὰς αὐτοῦ ὥσπερ κατέχοντες ὠρυόμενον καὶ τὰς ὀργώσας πρὸς κακίαν ὁρμὰς ὅσον σθένος ἀναχαιτίζοντες, καὶ λαμπρὰ λοιπὸν ἡμῖν ἡ φλὸξ διαμενεῖ τοῦ θείου ἔρωτος, ἀνακαιομένη τὴν οἰανοῦν καὶ ὁθενοῦν διαμάρανσιν. Ἐρρωμένην σου διαφυλάττοι ὁ Κύριος τὴν ἱερωτάτην ψυχήν, πάτερ ἐν Χριστῷ σεβασμιώτατε καὶ αἰδεσιμώτατε.

Ἐνετίῃθεν ᾳφψ'.

22.

Τῷ πανιερωτάτῳ Φιλιππουπόλεως κυρίῳ Θεοφάνει Μάξιμος εὖ πράττειν.

Τοῦ φιλικοῦ σοι τῶν τρόπων καὶ τῆς περὶ τὰ θεῖα ἀρετῆς καὶ τοῦ καλοῦ ἔρωτος τῆς Κυρίου ἀγάπης προφανῆ τεκμήρια γέγονε τὰ πρὸ μικροῦ πρὸς ἡμᾶς βραχέα μέν, ἀλλὰ μάλα λιγέως, κατὰ τὸν σὸν Ὅμηρον εἰπεῖν, διαχαραχθέντα γράμματα, ἀνδρῶν ἱερώτατε, καὶ σοφώτατε· ὅτι δὲ τοῦτο καὶ οὕτως ἡμεῖς πεπείκαμεν περὶ σοῦ ἑαυτούς, ἐμμάρτυρός σοι ἡ ἀπόδειξις πρὸς τὴν ἔκβασιν τῆς σῆς προτροπῆς ἀποβλέψαντι· καὶ γὰρ πᾶν ὁτιοῦν τῶν ἡμετέρων δικαίων παριδόντες, μόνον ἵνα μὴ ἧττους τῶν τῆς ἱερᾶς ἀγάπης θεσμῶν δόξωμεν, οὐ μόνον τὰ φθάσαντα ἀλλὰ δὴ καὶ τὰ προσφάτως δι' ἡμετέρων γραμμάτων δηλωθέντα ὑμῖν λήθης παραδεδωκότες βυθῷ, τοῦτον καὶ μόνον πάντων τὸν γλαφυρὸν καὶ ὑπέρτιμον μαργαρίτην ἀντωνησάμεθα. Ὁρᾷς ὅσον τιμῶμεν ἀγάπην ἡμεῖς καί σου τὰς πρὸς ταύτην ὁρμάς; διηλλάγημεν δή, διηλλάγημεν ὑφ' ἱεραῖς ἡμέραις καὶ τελεταῖς, συνεχωρήσαμεν πάντα τῇ Ἀναστάσει, καὶ τοῖς μεμισηκόσιν ἤδη ἡμᾶς τὸ «ἀδελφοί» καὶ στόματι καὶ καρδίᾳ εἰπεῖν οὐκ ἀπηξιώσαμεν. Τοιαῦτά σοι, ἱερὰ κεφαλή, τὰ παρ' ἡμῶν εὐαγγέλια· πέπεισμαι δ' ὅτι καὶ τῶν ὧν ἂν ἤκουσας ἡδέων ποτὲ εὐαγγελικώτερα. Ὡς δ' ἂν ἡμῖν μέχρι τέλους τὰ τῆς ἱερᾶς τῶν ψυχῶν ἑνώσεως προσχωρείη, καὶ τῶν σῶν μετὰ τὸ θεῖον εὐχῶν προσδεόμεθα, καὶ οἶδ' ὅτι τούτων οὐκ ἀμοιρήσομεν, ἐκ τῶν φθασάντων τὰ ὕστερα τεκμαιρόμενοι. Ἐρρωμένην σου διαφυλάττοι ὁ Κύριος τὴν ἱερωτάτην ψυχήν, ἀδελφὲ ἐν Χριστῷ ὁμόψυχε καὶ σεβασμιώτατε.

Ἐνετίῃθεν, ᾳφς'.

23.

Διονυσίῳ τῷ μεγάλῳ πρωτοσυγκέλλῳ τῆς μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας Μάξιμος εὖ πράττειν.

Τί εἴπω ἢ τί λαλήσω; οὐχ ἅπερ ἐνεθυμήθημεν ἡμεῖς, οὐδ' ἃ προειλόμεθα, ἀλλ' ἅπερ ὁ Θεὸς ἠθέλησεν ἐν ἡμῖν ἐνήργησε, καί μοι ἐν τοιαύτῃ καταστάσει ψυχῆς διαμένοντι τὸ «Κύριε, οὐκ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἡ ὁδὸς αὐτοῦ» προφητικὸν λόγιον ἐπελήλυθε· καὶ δὴ καὶ τὸ «οὐ τοῦ θέλοντος, οὐδὲ τοῦ τρέχοντος, ἀλλὰ τοῦ ἐλεοῦντος Θεοῦ»· καὶ γὰρ καὶ τοῖς καθ' ἡμᾶς τὰ ῥητὰ ταῦτά πως ἐφαρμόσειε. Πέπαυται δίκη, ἀνήρηται δικαστήριον, οὐδεμία λοιπὸν ἐκδικήσεων ὁποιωνοῦν, καὶ ὅτι μάλιστα δικαίων ὑπόθεσις ὑπολέλειπται, ἀγάπης ἀντὶ πάντων καὶ πρὸ πάντων ἀντυπεισελθούσης ταῖς ἡμετέραις ψυχαῖς, οὕτω διαθέντος τοῦ θείου, οὕτως ἐξυπηρετήσαντος τῷ ἐκείνου βουλήματι τοῦ τὴν προστασίαν τῶν ἡμετέρων ἀνειληφότος ψυχῶν. Ἡ ἀναστάσιμος τῶν ἡμερῶν ἥγετο, τὸ συνοδικὸν πρὸ μικροῦ ἀπειλήφαμεν γράμμα, τί γὰρ ἔδει παθεῖν, τοιούτων ἡμῖν γενομένων ἀφορμῶν; ἡνώμεθον ψυχικῶς, διηλλάγμεθον θεϊκῶς, εἴθε καὶ διαμείνοιμεν ἄχρι τέλους, πρὸς Θεοῦ τε καὶ τῶν σῶν εὐχῶν βοηθούμενοι! Ταῦτά σοι τῇ ἱερᾷ κεφαλῇ τὰ εὐαγγέλια προσκομίζομεν· σὺ δ' ἀντευαγγελίζοιο ἡμῖν τὰ τῆς ἱερᾶς Ἐκκλησίας διορθωτήρια, τὸ πάντων ἐμοὶ ποθεινότερόν τε καὶ τιμαλφέστερον. Σύγγνωθί μοι τό γε νῦν εἶναι λακωνίζοντι· οὐ γὰρ ἔστι[1] περαιτέρω τὴν γραφίδα παρεκτείνειν, ἐνασχολουμένῳ τοῖς εἰς τὴν ἐνεγκαμένην πεμπομένοις μοι γράμμασι. Μεμνήμεθα δὲ ὧν ἡμῖν ἐπέθηκας προσταγμάτων, ὅσον ἧκει εἰς τὴν τῶν λογικῶν βίβλων διάπεμψιν, κἀπειδὰν ἐζῇ (sic) οὐκ ὀκνήσομεν πειθαρχῆσαί σοι.

Ἐνετίῃθεν, ᾳφη'.

24.

Πίστις εἰς τὸ χρυσόβουλλον τοῦ Σταύρου Ἀψαρᾶ.

Τίμιον ἔργον ἡ ἀρετὴ καὶ τοῖς πᾶσιν αἰδέσιμον, οὐ μόνον τοῖς περὶ τὸν ἔξω ἄνθρωπον πολὺν ἐμποιοῦσα τὸν κόσμον, ἀλλὰ δὴ καὶ τοῖς ἥκουσιν εἰς ψυχὴν ὅτι μάλιστα συμβαλλομένη· πέφυκε δὲ τῷ ἔκδηλος γίγνεσθαι αὐτή τε καθ' ἑαυτὴν μεγίστην τὴν ἐπίδοσιν προσλαμβάνειν καὶ ἄλλους πρὸς τὸν ἑαυτῆς προτρέπεσθαι ἔρωτα. Διά τοι τοῦτο οὐδὲ λήθῃ τὰ καλὰ δεῖ παραδίδοσθαι, ἵνα μὴ ἐξίτηλα γίγνηται, μᾶλλον δὲ διὰ μνήμης κατέχειν ταῦτα διηνεκοῦς ἵνα καὶ οἱ τούτων ἀσκηταὶ τῆς προσηκούσης καὶ ὀφειλομένης σφίσι τιμῆς τυγχάνωσι, καὶ ἄλλοι τῇ τῶν καλῶν ἐκμιμήσει τῶν ἀπ' αὐτῆς γερῶν ἀπολαύωσιν. Ἀμέλει τοι πολλῶν ταύτης κατορθωμάτων αἰτίου γενομένης, ὡς δὲ καὶ εὐεργεσιῶν τῷ πανευγενεστάτῳ κυρίῳ Ἰωάννῃ τῷ Ἀψαρᾷ καὶ πρωτοβεστιαρίῳ, δι' ἣν καὶ τὴν καθαρὰν πίστιν τὴν αὐτοῦ καὶ φρόνησιν καὶ χρυσοβούλλου βασιλικοῦ πάλαι ποτὲ

1) Ἑτέρα γραφή· ἔξεστι.

ἠξιώθη παρὰ τοῦ δεσπότου Ἰωάννου Ἀγγέλου τοῦ Κομνηνοῦ καὶ Δούκα. Ἐπειδὴ ὁ παρὼν κὺρ Σταῦρος ὁ Ἀψαρᾶς, ὁ ἐξ αὐτοῦ καταγόμενος ἠξίωσε τὴν ἡμετέραν ταπεινότητα τοῦτ' αὐτὸ τὴν πρὸς τὸν πάλαι κύριον Ἰωάννην συγγένειαν συμμαρτυρῆσαι αὐτῷ δι' ἡμετέρου γράμματος, ἡμεῖς τὴν τούτου ἀξίωσιν ἅτε δὴ εὔλογον καὶ δικαίαν οὖσαν ἀποδεξάμενοι, καὶ τοῦτο προσβεβαιωθέντες ἔκ τε τῶν βασιλικῶν αὐτῶν χρυσοβούλλων καὶ ἄλλων, τῇ παρ' αὐτοῦ παρακλήσει ἀσμένως καθυπείξαμεν καὶ τὸ παρὸν ἡμέτερον ἰδιόχειρον γράμμα εἰς ἀσφάλειαν ἐνεχειρήσαμεν, ὃ δὴ καὶ τῇ ἡμετέρᾳ σφραγῖδι προσεπεβεβαιώσαμεν.

Κατὰ τὸ αφιζ'' ἔτος τὸ σωτήριον, Ὀκτωβρίου δ῾ φθίνοντος, Ἐνετίησιν.

Ὁ ταπεινὸς Κυθήρων ἐπίσκοπος Μάξιμος.

25.

Πατριαρχική, ἣν ἐποίησεν ὁ αὐτὸς Μάξιμος Σωφρονίῳ τῷ μακαριωτάτῳ Πατριάρχῃ τῆς ἁγ. πόλεως Ἱερουσαλήμ.

Οἱ ἀπανταχοῦ ὄντες πανιερώτατοι μητροπολῖται, θεοφιλέστατοι ἐπίσκοποι, ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἀγαπητοὶ ἀδελφοὶ τῆς ἡμῶν μετριότητος, ὁσιώτατοι καθηγούμενοι καὶ πνευματικοί, εὐλαβέστατοι ἱερεῖς τε καὶ κληρικοί. Ὅτι μὲν πᾶσαν τραγῳδίας ὑπερβολὴν ἡ τῆς καθ' ἡμᾶς διαγωγῆς ἐλεεινὴ πολυκίνδυνός τε καὶ πολύδακρυς κατάστασις ὑπερήλασεν, ὡς καὶ αὐτὸ ἀπογινώσκειν τὸ ζῆν, τῇ τῶν δεινῶν κατατρυχομένους ἐπαλληλίᾳ, ταῖς προσθήκαις τῶν θλίψεων, ταῖς τῶν κακώσεων κατανάγκαις καὶ ταῖς ἀνυποίστοις τῶν πειρασμῶν ἐπιφοραῖς, οὐδ' ὑμᾶς λανθάνειν ἡγούμεθα, τέκνα ἀγαπητὰ τῆς ἡμῶν μετριότητος, τὸ βάρβαρον τῆς γνώμης, τὸ πρὸς ἔλεον ἀκαμπές, τό τε ἀπηνές τε καὶ τυραννικόν, τὸ πρὸς τὰς ἀκαθέκτους ὁρμὰς τῶν δυσσεβῶν πάντολμον, οἷς ἀρρήτοις κρίμασι Θεοῦ.... καταναγκαζόμεθα, ἐπισταμένους καὶ μάλιστα· ποία γὰρ πόλις, ποία χώρα τόσον μήκιστον ἀπωκισμένη; ποία πιστῶν σύμπνοια; ποία χριστιανῶν ὁμήγυρις συμπάσχειν εἰδυῖα καταπονουμένοις ἀδελφοῖς, πρὸς τὰς παγχαλέπους τῶν βασάνων ἀπειρηκόσι, περὶ τὰ κύρια κινδυνεύουσι, πάντοθεν στενοχωρουμένοις, μονονουχὶ καὶ ἀναπνεῖν οὐ συγχωρουμένοις; Πρὸς τοιαύτην πραγμάτων κατώδυνον φωνὴν ἀνεπαίσθητος μείνειε, καὶ μὴ πρὸς οἶκτον ἐπικαμφθείη καὶ διεγείροι ἑαυτὴν πρὸς ὀλοφυρμόν, καὶ συμπάθειαν; Ἐπεθύμει ποτὲ καὶ Ἱερεμίας ὕδωρ δοθῆναι τῇ κεφαλῇ καὶ πηγὴν δακρύων τοῖς ὀφθαλμοῖς, βαρυαλγήτως ἔχων ἐπὶ πόλει πιεζομένῃ συμφοραῖς, καὶ Νεεμίας οἰκτρὰν ἐνωτισθεὶς κατάστασιν Ἱερουσαλὴμ ἐπὶ πολλοῖς ἐδάκρυσε, καὶ Τωβίτ, Σεναχηρεὶμ βασιλεύοντος καὶ τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ καταδυναστεύοντος, τῶν προσηκόντων τῷ γένει οἶκτον λαβὼν παρεμυθεῖτο τοὺς λυπουμένους ἀδελφούς, καὶ τοὺς ἄρτους ἑαυτοῦ τοῖς πεινῶσιν ἐδίδου καὶ γυμνοῖς τὰ ἱμάτια· ἀλλὰ καὶ Σαμαρείτης ἐκεῖνος ἐπὶ τῷ λῃσταῖς περιπεσόντι τραυματίᾳ σπλαγχνισθείς, προσελθὼν τὰ τραύματα ἐθεράπευσεν, ἐπιχέων ἔλαιον καὶ οἶνον καὶ τοῖς ἐπιμελησομένοις αὐτοῦ μετὰ ταῦτα δαψιλῆ, καὶ οἷαν οὐκ ἄν τις εἴποι, ὑπέσχετο ἐν τῷ ἐπανέρχεσθαι τὴν ἀπόδοσιν. Τούτων οἰκτρότερα τὰ καθ' ἡμᾶς, υἱοὶ ἀγαπητοὶ ἐν Χριστῷ, ὑπερακοντίζει καὶ θρήνους ἱερεμιακούς, καὶ πᾶν ὅ,τι παρελήλυθὸς δεύτερον τίθησι πάθος καὶ παντοίαν ἀποκρύπτει γενομένην ποτὲ συμφοράν. Ἀναλάβετε δὴ σπλάγχνα οἰκτιρμῶν καὶ ὑμεῖς, εἴ τις ἐν Χριστῷ ἀγάπη, εἴ τινα σπλάγχνα καὶ οἰκτιρμοί· συγκάμψθητε τῷ δι' ἄκραν φιλανθρωπίαν οὐρανοὺς κλίναντι καὶ κενώσαντι ἑαυτὸν καὶ τὸ τίμιον αὐτοῦ αἷμα ἐν Ἱερουσαλὴμ διὰ τὴν ἡμετέραν ἐκκενώσαντι σωτηρίαν. Ἐξεγειράτω ὑμῶν τὴν κατὰ Θεὸν ἀγάπην ἡ περὶ τὸν τόπον εὐλάβεια, καὶ τὸν παθόντα δι' ἡμᾶς καὶ σταυρὸν καὶ θάνατον ὑπομείναντα ἐν τοῖς δι' αὐτὸν πάσχουσι καθ' ἑαυτοὺς ὑπογράψατε· ἀναβλέψατε συμπαθῶς πρὸς τοὺς ἡμετέρους ὀνειδισμούς, πρὸς τὰς ὕβρεις, πρὸς τὰς ἀμετρήτους δαπάνας, πρὸς τοὺς καθ' ἑκάστην ὑπὸ τῶν τῆς πίστεως ἐχθρῶν ἐπεγειρομένους ἡμῖν ἐπηρεασμούς, πρὸς τοὺς βιαίους ἑλκυσμούς, πρὸς τὴν παντελῆ ἡμῶν ἐξουδένωσιν, καὶ χεῖρα βοηθείας ὀρέξατε, τοὺς ἀπεγνωσμένους σχεδὸν ἀνασώσατε, τοὺς κεκακωμένους τοῖς μέλεσιν ὑμετέρᾳ θεραπείᾳ θεραπεύσατε, ἐλεήσατε, ἵνα ἐλεηθῆτε· σπείρατε δαψιλῶς, ἵνα ἐπ' εὐλογίαις θερίσητε· βάλλετε ἐν χειρὶ πενητευόντων ἀδελφῶν, ἵνα εὕρητε ἐν τῇ παλάμῃ τοῦ δικαστοῦ· δανείσατε μικρά, ἵνα μεγάλα ἀπολαύητε ἐν ἡμέρᾳ ἀνταποδόσεως, ἐλαχίστοις ἀδελφοῖς Χριστοῦ ἀντ' ἐκείνου προσιοῦσιν ὑμῖν· «ὁ γὰρ δεχόμενος ὑμᾶς ἐμὲ δέχεται· καὶ ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἑνὶ τούτων τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε». Σπλάγχνα ἀνοίξατε οἰκτιρμῶν, ἵνα ἀνοιχθῇ ὑμῖν ὁ παράδεισος· ποιήσατε φίλους ἐκ τῶν ἐνόντων ὑμῖν, ἵνα αἰώνιοι ὑμᾶς ὑποδέξωνται σκηναί. Ναὶ πρὸς τῆς εὐσεβείας αὐτῆς, τέκνα ἀγαπητὰ ἐν Χριστῷ, ναὶ πρὸς τῆς εἰς Θεὸν καὶ τὸν πλησίον ἀγάπης, τοιαύτας γ' ἔξετε

τὰς ἀντιδόσεις, τοιαύταις ὑμᾶς ταῖς ἀμοιβαῖς ἀντιφιλοτιμήσεται ὁ Χριστός, πρὸς ὃν καὶ ἡμεῖς ὑπὲρ ὑμῶν ἱκεσίους φωνὰς ἀναπέμψομεν, πρὸς ὃν ἀνατενοῦμεν χεῖρας διηνεκῶς, ὃν ὑπὲρ ὑμῶν ἀδιαλείπτως ἐν ἱεραῖς τελεταῖς, ἐν προσευχαῖς, ἐν γονάτων κλίσεσιν ἐπικαλεσόμεθα, ἵνα καὶ ἐν τῷ παρόντι βίῳ παντὸς ὑμᾶς ἀπάγῃ ἀνιαροῦ, παντὸς ἀποκαθαίρῃ ρύπου ἁμαρτιῶν, πάσης ἀπαλλάττῃ ἐπηρείας ὁρατῶν καὶ ἀοράτων ἐχθρῶν, καὶ κληρονόμους ἀποκαταστήσῃ τῆς αἰωνίου ζωῆς καὶ τῶν ἀρρήτων ἐκείνων ἐν τῷ μέλλοντι ἀγαθῶν. Τέλος παρακαλοῦμεν ὑμᾶς ἐν πνεύματι ἁγίῳ, ὅσοι μὲν κατὰ θεῖον ἔρωτα τῇ τοῦ Ἁγίου Τάφου ἀδελφότητι ὑπεγράφητε, τὸν ὃν ὑπὸ τῆς θείας χάριτος φωτιζόμενοι ὑπέσχεσθε ἀποδοῦναι μισθὸν τοῖς οὓς πέμπομεν πρὸς ὑμᾶς ἀδελφοῖς εἰς διηνεκὲς μνημόσυνον· ὅσοι δ' αὖθις οὐχ ὑπεγράφητε, ἂν γένηται τοῦτο βουλομένοις ὑμῖν τοιαύτῃ θεαρέστῳ προσαχθῆναι ὁρμῇ τε καὶ προαιρέσει, προσάχθητε, τοῦ αὐτοῦ διηνεκοῦς μνημοσύνου ἀντιμεθέξοντες. Οὕτως οὖν ποιήσατε παρακαλοῦμεν ὑμᾶς, ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ χάρις καὶ τὸ ἄπειρον ἔλεος καὶ ἡ παρὰ τῆς ἡμῶν μετριότητος εὐχή τε καὶ εὐλογία εἴη μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν.

Ἐν ἔτει αφιθ'' τῆς ἐνσάρκου τοῦ Κυρίου ἡμῶν οἰκονομίας, κατὰ μῆνα Μάρτιον.

ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ πατριάρχης τῆς ἁγ. πόλεως Ἱερουσαλήμ.

ΜΕΛΕΤΙΟΥ ΤΟΥ ΠΗΓΑ.

26.

Κωνσταντίνῳ τῷ Κορνιακτῷ.

Πατέρων εὐσεβῶν, μάλιστα τῆς εὐσεβείας προμάχων, ἠθῶν τε πατρῴων εὐσεβῶς ἐχόντων (ὡς καὶ πατρίδος αὐτῆς οἱ λοιποί) ἐν μέρει τίθημι ἐγώ, καὶ τῶν εὐσεβούντων ἕκαστος κατ' ἐμέ, εὐσεβείας, τοῦτο ὅπερ ὁ παρὼν ἐπαγγέλλεται λόγος, ὁ περὶ τοῦ Πάσχα πονηθεὶς ἡμῖν καὶ τόμος Ἀλεξανδρινὸς προσαγορευθεὶς εἰκότως, ἐπειδὴ καὶ ὁ θρόνος ἐκεῖνος ἡμῶν ἐστιν, ἢ (εἰπεῖν οἰκειότερον) τοῦ θρόνου ἐκείνου ἡμεῖς ἐσμέν, καὶ αὐτὸς ὁ λόγος ἐκείνου τοῦ θρόνου σύμβολα φέρει, τὰς ἐτησίους ἐν Αἰγύπτῳ γενομένας ἀναστάσεις κατ' αὐτὴν τοῦ σωτηρίου πάθους ἡμέραν, καὶ διαμενούσας ἄχρις ὅλης Πεντηκοστῆς, ὃν τρόπον τελεῖται καθ' ἡμᾶς· αὐτὸν δέ σου τῇ τιμίᾳ κεφαλῇ δῶρον πέμπω, τῇ τὰ τῆς παιδείας ἀγαμένῃ· ὑγιαίνων δὲ σὺ δέξοιο μετὰ τῆς ὁμοζύγου καὶ τῶν καλῶν παίδων, ὧν ἐν Χριστῷ τῷ σωτῆρι ὄναιο. Ἔρρωσο.

Μουνυχιῶνος ι', ἔτει σωτηρίῳ αφπζ'.

27.

Θεοδοσίῳ Ἱερομονάχῳ.

Εὐδαιμονίζω σε τῆς σπουδῆς, ὦ φιλότης, ὅτι τὴν γλῶτταν (τὸν ἑνόντα τρόπον) ἐξελληνίζων, πάντως ἐμφαίνεις τὴν πρὸς τοὺς λόγους ἔφεσιν. Ἐπαινῶ δέ σου καὶ τὴν μέριμναν, ἣν ἐμποιεῖ σοι ἡ τῶν Πασχαλίων καινοτομία· ζητεῖς γὰρ ἀκριβῶς τί καὶ ποιήσωσιν οἱ ὀρθόδοξοι τούτου πέρι, ἢ τί φρονεῖν ἔχωσι, καί μοι δοκεῖς τι καὶ δέους συνειληφέναι. Σὺ δ', ὦ γενναῖε, φόβον ἐκεῖ ἐφοβήθης οὗ οὐκ ἦν φόβος· ὅσοι γὰρ ἔξω τῆς Ἐκκλησίας (δι' ἰδίας αἰτίας νομίμως ἐκβληθέντες) εἰσί, τούτων ὅ τί ποτε καὶ ποιήσωσιν ἀφροντιστέον· οὐ γὰρ πρὸς ἡμᾶς τῶν ἔξω τὰ πράγματα. Μὴ τοίνυν ἀμφίβαλλε τοῖς πατρῴοις ἴχνεσιν ἕπεσθαι· εἰ γὰρ καί τι κατὰ τὴν ἰσημερίαν τοῦ κανονίου ἡ ἀκρίβεια διαπταίει τοῦ τῶν πατέρων, ἀλλ' ἐπειδὴ πρὸς τὴν τοῦ ἰουδαϊκοῦ φάσαι (sic) ἐξεύρεσιν ἥρμοσται τὸ κανόνιον, ὅσῳ πλέον ὀπίσω δράμωσιν Ἑβραίων παῖδες τοσούτῳ τοῦ ἡμετέρου Πάσχα ἀποδιϊστάμεθα τὴν ἑορτὴν μακρότερον· δέος γὰρ ἦν τοῖς πατράσιν (ὡς καὶ ἐν τοῖς τῶν Ἀποστόλων κανόσιν ἔστιν ἰδεῖν) μή ποτε ἔνδον τῆς ἰσημερίας πασχάζοντες ἢ ἐπὶ τῆς ἰσημερίας ἢ ὅλως συμπίπτοντες τῷ ἰουδαϊκῷ φάσαι, ἰουδαΐζοιμεν· διὸ καὶ ἡ ἰσημερία τετήρηται, καὶ μετὰ τὴν ἰσημερίαν ἡ πρώτη πανσέληνος, μεθ' ἣν ἡ πρώτη Κυριακή, ἐν ᾗ τὸ ἡμέτερον Πάσχα. Τοιγαροῦν πρὸς τὴν τοῦ σωτηρίου πάθους αὐθωρὸν ἰσημερίαν τὸ κανόνιον πανσόφως καὶ πανευσεβῶς οἱ πατέρες συνέθεντο· καὶ εἰ μετέπειτα μετὰ τοσαύτας ἐτῶν ἀνακυκλήσεις τρεῖς που ἡμέρας καὶ μικρόν τι πρὸς ἡ ἰσημερία παρακάτεισι, τοῖς Ἰουδαίοις φέρει τινὰ ζάλην ἢ μηδὲ ἐκείνοις εἰπεῖν ἀληθέστερον· οὐ γὰρ πρὸς τὸ ἡμέτερον κανόνιον ῥυθμίζουσιν ἐκεῖνοι τὸ οἰκεῖον φάσαι· Ἡμῖν δὲ οὐδένα ποτὲ ἐμποιήσει κλόνον· παγεῖς γὰρ καθάπαξ τῆς ἰσημερίας ὁ ὅρος, λοιπὸν ἡμᾶς τῶν Ἰουδαίων ἀποδιΐστησι, καὶ ὅσον ἐκεῖνοι τοῦ ὅρου ἀφίστανται τοσοῦτον ἀποσχοινιζόμεθα ἐκείνων ἡμεῖς τοῦτο, ὅπερ ἦν τοῖς πατράσι τὸ σπουδαζόμενον. Μαθὴσῃ δὲ τρανώτερον ἐκ τῆς ὑποτεταγμένης ὑποσημειώσεως τῶν ἰσημεριῶν, ἃς ἔν τινι παλαιᾷ βίβλῳ οὕτως ἀναγεγραμμένας εὗρον.

Ταῦτά σοι ἐν μέσοις φροντίσιν ἐγχαράττομεν, τὴν σὴν δυσωπηθέντες εὐλάβειαν. Ἔρρωσο ἐν Κυρίῳ.

Ἐν Αἰγύπτῳ, αφπε', Ἀνθεστηριῶνος ιη'.

Μελέτιος μέγας πρωτοσύγκελλος.

Ἰσημερίαι.	Μάρτ.
δ,ψνς′	κε
,ενς	κδ
,ετνς	κγ
,εχνς	κβ
,Ϡενς	κα
,ϛσνς	κ
,ϛφνς	ιθ
,ϛωνς	ιη

Ὁ παρὼν αἰὼν ἐν ἰσημερίᾳ τρέχει δεκάτῃ ὀγδόῃ καὶ μικρόν τι τοῦ Μαρτίου, ἄχρις οὗ διαδράμωσι τριακόσια ἔτη· οὕπω γὰρ διέδραμον, ἐπειδὴ ζλγ′ ἔτος ἄγομεν. Εἰ οὖν ἡ πανσέληνος τύχοι ἔνδον τῆς ὀκτωκαιδεκάτης ἢ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ὀκτωκαιδεκάτῃ καὶ μικρόν τι πρὸς τοῦ Μαρτίου, ἑατέα μὲν ἐκείνη, ἐπειδὴ οὔπω νέον ἔτος γέγονε, καὶ λοιπὸν αὕτη ἡ πρώτη πανσέληνος, τουτέστιν ὁ πρῶτος μὴν τοῦ νέου ἔτους κατὰ τὴν μωσαϊκὴν διάταξιν, ἀλλ' ἔτι τοῦ παλαιοῦ ἔτους ἔστιν. Ἑατέα τοίνυν ἐκείνη καὶ ἡ πρώτη ἐρχομένη τηρητέα, μεθ' ἣν ἡ πρώτη Κυριακὴ τὸ χριστιανικὸν Πάσχα ἐστίν· ὅπερ ὤφειλον καὶ Λατῖνοι καὶ Ἰουδαῖοι πέρυσι ποιῆσαι. Ἐκεῖνοι δὲ τὴν πανσέληνον τηρήσαντες, ἥτις κατὰ τὴν ιη′ τοῦ Μαρτίου γέγονεν, ἔλαθον ἑαυτοὺς δὶς πασχάσαντες ἐν ἑνὶ ἔτει· ὅθεν καὶ ἐποίησαν τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα μῆνα ἕνα πρὸ ἡμῶν, αἴσχιστα πλανηθέντες.

Ὁ Μελέτιος.

28.

Ἀνδρονίκῳ τῷ Καντακουζηνῷ.

Θρηνεῖς τὰς τινῶν ἀταξίας, ἐγὼ δὲ τὰς πάντων, ἐν οἷς καὶ τὰ κατ' ἐμὲ συναριθμήσαιμ' ἄν· παρ' ὀλίγον γὰρ εἰσακουόμενος καὶ διδάσκων καὶ κρίνων καὶ νουθετῶν, οὔπω καὶ τήμερον πέπεισμαι τῶν πάντων ἀφέμενος τὰ κατ' ἐμὲ λοιπὸν πράττειν· τῇ δὲ τοῦ Θεοῦ χαριζόμενος ἀγάπῃ καὶ τῇ πρὸς τοὺς πέλας καμπτόμενος φιλανθρωπίᾳ, καὶ σοῦ γε τῆς συνέσεως παρακαλούσης τὰ κατὰ τὸν ἱερέα τουτονὶ εἰς κρίσιν (εἰ δυνατὸν) ἄξας, δικαιοσύνη δεκάσω σὺν Θεῷ. Ἔρρωσο, τιμιώτατον τέκνον.

ιβ$^{\alpha}$ Ἰαννουαρίου, ,ζρβ′.

29.

Τῷ εὐγενεστάτῳ κυρίτζῃ Γεωργίῳ Κατακουζηνῷ.

Καὶ τοῖς δευτέροις τοῖσδε γράμμασι τῆς σῆς εὐγενείας ἐνέτυχον, παρακαλοῦσιν ἡμᾶς ἀπᾶραι ὅσον τάχος τῶν τῇδε εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα λαῷ ὅλῳ χαρισώμεθα ἡμᾶς αὐτοὺς δηλονότι, καθὰ δὴ καὶ οἱ λοιποὶ παρεδήλωσαν. Ἡμεῖς μὲν οὖν τηλικαύτῃ εὐχαριστοῦμεν ἀγάπῃ, καὶ πρότερον καὶ νῦν διατελούσῃ τὰ καθ' ἡμᾶς αἴρειν εἰς ὕψος, τὰ μηδὲν ὄντα· καὶ νὴ τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, οὐδ' αὐτοὶ πρὸς τὴν ὑμετέραν καὶ τῶν λοιπῶν πάντων αὐτόθι ἀστόργως, ἀλλὰ φιλοστόργως καὶ πατρικῶς ἔχομεν. Πλὴν τοσαύτην τηλικούτου θρόνου καὶ ἄκοντες παραιτούμεθα κηδεμονίαν, μὴ τῷ βάρει ὑπεισελθόντες, εἶτα φέρειν μὴ δυνάμενοι κατοκλάσωμεν· ἀλλὰ καὶ βουλομένους ἡμᾶς ἐλθεῖν οὐ κατεῶσιν οἱ ἡμέτεροι Ἄραβές τε καὶ Ρωμαῖοι τοῖς δάκρυσι μιγνῦντες τὰς ἀπειλάς. Μεμερισμένοι τοίνυν ὑπ' ἀγάπης καὶ αὐτόσε ὅθεν καλούμεθα, καὶ ἐνταῦθα ὅποι κατεχόμεθα μένομεν κατὰ χώραν, παρακαλοῦντες τὸν τῶν ὅλων Δεσπότην βραβεῦσαι τῇ αὐτοῦ Ἐκκλησίᾳ ποιμένα κατὰ τὴν αὐτοῦ καρδίαν, τοῦ μὴ βουλομένου τινὰς ἀπολέσθαι, ἀλλὰ πάντας εἰς μετάνοιαν ἐλθεῖν, ἵνα καὶ ὑμῶν αἱ καρδίαι πνευματικὴν ἄγωσι χαρὰν καὶ ἡμεῖς συνευφραινώμεθα τῇ δόξῃ καὶ εὐημερίᾳ τοῦ οἰκουμενικοῦ Θρόνου συνεπαιρόμενοι. Ἔρρωσο ἐν Κυρίῳ, εὐγενέστατον τέκνον.

Ἀπριλίου β$^{\alpha}$, ,ζρδ′.

30.

Τῷ εὐγενεστάτῳ κυρίτζῃ Ἀντωνάκῃ τῷ Βλαστῷ.

Εὐγενέστατον τέκνον, εἰρήνη σοι σὺν τῇ τιμιωτάτῃ συζύγῳ καὶ τέκνοις καὶ πᾶσι τοῖς οἰκείοις. Ὅτι μὲν οἱ λοιποὶ καὶ ἄρχοντες καὶ ἀρχιερεῖς καὶ ἱερεῖς γράφουσι παρακαλοῦντες ἡμᾶς αὐτόθι, θαυμαστὸν οὐδέν· ἴσως γὰρ ὑπολαμβάνουσιν ὅτι βουλόμεθα καὶ ἡμεῖς τὰς μεγάλας δόξας· σὺ δὲ ὁ τὰ κατ' ἐμὲ γινώσκων, κυρίτζη Ἀντωνάκη, πῶς γράφεις; οὐκ οἶδας ὅτι ἀλλοτρίως ἔχω πάσης ἐγὼ δόξης καὶ φιλοτιμίας, καὶ δὴ καὶ τοῦτον τὸν ὑψηλότατον θρόνον ἄκων δέδεγμαι ὑπακούσας τῷ μακαρίτῃ τῷ γέροντι, καὶ βιασθεὶς ὑπὸ τοῦ λαοῦ; καὶ νῦν στενάζω οὐκ ἔχων πῶς ποιμάνω τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ εὐαρέστως τῷ Θεῷ. Αἱ ἡμέραι χαλεπαί, ἡ ἀσέβεια ἀνείκαστος, σκληροὶ οἱ ἄνθρωποι, ἄπορος παντὸς ἀγαθοῦ ὁ κόσμος, πῶς οὖν ἐν μέσῳ τῶν κυμάτων διασώσομεν τὸ σκάφος; Οἶδα ὅτι τοῦ Κυρίου ἡ ἀντίληψις, ἀλλὰ καὶ ἡμῶν ὁ ἀγών· εἰ γὰρ καὶ μάτην ἠγρύπνησεν ὁ φυλάσσων, ἐὰν μὴ Κύριος φυλάξῃ, ἀλλὰ δεῖ ἀγρυπνεῖν· πλὴν ἐγὼ τῷ Θρόνῳ τῷ οἰκουμενικῷ καὶ πρεσβύτερος, καὶ πατριάρχης πολλὰ ἐβοήθησα σὺν Θεῷ, καὶ κάλλιον πάντων οἶδεν ἡ σὴ τιμιότης καὶ τοὺς κινδύνους τοὺς ἐμοὺς καὶ τὰς ἀσθενείας μου καὶ τοὺς πολέμους, οὓς αὐτόθι ἐξήντλησα ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ. Εὐχαριστῶ δὲ τῷ Θεῷ, ὅτι πάντες τοῖς ἡμετέροις ἐκάμφθησαν πόνοις· νῦν καὶ ἡμεῖς γηραιοί, καὶ οὐ δυνάμεθα, ἀλλὰ καὶ τὸ ποίμνιον τοῦτο οὐκ ἐᾷ, εἴγε καὶ βουλοίμεθα ἐλθεῖν, καὶ τὴν ἐξωτέραν δυνα-

στείαν ἐπαπειλοῦσι. Φοβούμενος οὖν μὴ βουλόμενος ὑμῖν χαρίσασθαι, προσκρούω τοῖσδε τοῖς ἀδελφοῖς, καὶ καταποθῶσι τῇ περισσοτέρᾳ λύπῃ· ἔχετε οὖν τὸ παρὸν γράμμα πάντες εἰς ἀπόκρισιν κοινήν· καὶ τοῦτο γὰρ ὑπὸ ἀσθενείας ἐμποδιζόμεθα τοῦ δύνασθαι πρὸς ἕκαστον γράφειν οἷ ἔγραψαν. Διὸ καὶ παρακαλοῦμεν τὴν σὴν τιμιότητα, ἵνα ἑκάστῳ παρ' ἡμῶν εὐχαριστήσῃ ὑπὲρ τῆς πρὸς ἡμᾶς ἀγάπης καὶ δηλώσῃ αὐτοῖς τὰ καθ' ἡμᾶς· ὁ Θεὸς δὲ τῆς εἰρήνης τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ μὴ ἐάσαιτο ἀκυβέρνητον ἐπὶ πολὺ εἰς ὑμῶν καὶ ἡμῶν ἀγαλλίασιν. Ἔρρωσο τιμιώτατον τέκνον. Β$^{\alpha}$ Ἀπριλίου, ,ζρδ′.

31.

Τοῖς ἐν Κωνσταντινουπόλει εὑρισκομένοις ἱερωτάτοις ἀρχιερεῦσιν, ἱερεῦσιν εὐλαβεστάτοις, λογιωτάτοις κληρικοῖς, εὐγενεστάτοις ἄρχουσι, καὶ παντὶ τῷ χριστωνύμῳ τῶν ὀρθοδόξων λαῷ τοῖς ἐν Κυρίῳ ποθεινοτάτοις, χάριν.

Εὐχαριστοῦμεν, ἀδελφοί, τῷ φιλανθρώπῳ Θεῷ περὶ τῆς ὑμετέρας πρὸς ἡμᾶς καὶ ἀγάπης καὶ σπουδῆς, ἣν καὶ πάντοτε καὶ νῦν πάλιν ἐνεδείξασθε πρὸς ἡμᾶς τοὺς εὐτελεστάτους καὶ ἀχρείους δούλους τοῦ Θεοῦ· κοιμηθέντος γὰρ τοῦ μακαρίτου κὺρ Ἱερεμίου καὶ προκειμένης ζητήσεως περὶ ποιμένος τοῦ τὸν οἰκουμενικὸν κυβερνήσοντος θρόνον, ἐλαλήθη δὴ καὶ ἐγράφη πρὸς ἡμᾶς καὶ περὶ ἡμῶν τὰ τῆς ἀγάπης μεστά, περὶ ὧν καὶ τῇ ἡμετέρᾳ εὐλαβείᾳ εὐχαριστοῦμεν. Ἀλλ' ἐπειδὴ οὐ δυνάμεθα παραγενέσθαι σωματικῶς (καί περ ἐλπίζομεν ἕως τῆς σήμερον ἔχειν ὑμᾶς διωρθωμένον τὸ πᾶν), παρακαλοῦμεν τὴν ὑμετέραν ἀγάπην ἀποθέσθαι τὰ οἰκεῖα ἕκαστον καὶ φροντίσαι τοῦ κοινοῦ, καὶ μεριμνῆσαι τὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, πρὸς ὃν ἡμῶν ὁ λόγος ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως[1]. Ποιήσατε οὖν κατὰ τὸν νόμον τοῦ Κυρίου ἄξιον ἀρχιερέα, ἵνα καὶ ὑμεῖς παραπολαύσητε τῆς νομίμου ἐγχειρίσεως, οὐ μόνον εὐχὴν καὶ εὐλογίαν πνευματικὴν ἀλλὰ καὶ εὐημερίαν σωματικήν· τὸ γὰρ παράνομον καὶ κίνδυνον φέρει ψυχικόν, καὶ τὸν βίον θορυβεῖ καὶ φθείρει, καθὼς βέλτιον ὑμεῖς οἴδατε, πείρᾳ μαθόντες τὰ δεινὰ καὶ πρῶτον ὑμεῖς ἀπολαύσαντες τῶν κακῶν, ἅπερ ἡ παρανομία ἔφερεν εἰς τὸν θρόνον. Οἴδατε γὰρ καὶ θανάτους κακοὺς πολλῶν, καὶ δημεύσεις πολλάς, καὶ τὴν ἐκκλησίαν ἐδαφισθεῖσαν, καὶ τὸν ὀρθόδοξον λαὸν γεγενημένον τοῖς ἔθνεσιν ἐμπαιγμόν, καὶ ὑμᾶς αὐτοὺς μυρίοις συμπεπλεγμένους κακοῖς, δι' ἃ καὶ ἡμεῖς ἐκοπιάσαμεν πολλά. Τοῦτο οὖν παρακαλῶ τὴν ὑμετέραν εὐλάβειαν, κατὰ τὸν νόμον ποιῆσαι ἀρχιερέα, μάλιστά γε ἔχοντες καὶ τὴν βασιλείαν τὸ αὐτὸ παραγγέλλουσαν· διὸ καὶ βαρύτερον ἔσται καὶ τὸ κρῖμα καὶ ἡ αἰσχύνη ἐὰν μὴ γένηται τὸ πρᾶγμα, ὡς προστάσσουσιν οἱ νόμοι τοῦ μεγάλου Θεοῦ, καὶ δὴ (Θεοῦ καὶ τοῦτο δεδωρημένου) καὶ ἡ ἐξωτέρα δυναστεία. Ὁ δὲ Θεὸς τῆς ἐλπίδος ἡμῶν, ὁ ποιμὴν ὁ μέγας, καταρτίσαι ὑμῶν τὰ κατὰ Θεὸν διαβήματα εἰς ὑμῶν σωτηρίαν καὶ ἡμετέραν εὐφροσύνην· ἀμήν.

Ἐν Ἀλεξάνδρου πόλει, Ἀπριλίου δ′, ,ζρδ′.

32.

Μιχαὴλ τῷ Καββάκῳ.

Λύπην ἐλύπησας ἡμᾶς οὐ μετρίαν (ἀφίημι γὰρ τὰ περὶ Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὰ περὶ Πολωνίας, ὧν τὴν εὔνοιαν καὶ παρὰ πολλῶν ἄλλων καὶ ἐν πολλοῖς ἄλλοις τεκμηρίοις καὶ ἄλλοτε μαθόντες, ἠχαριστήσαμέν τε καὶ εὐχαριστοῦμεν, καθὼς καὶ τῇ σῇ ἀγάπῃ, ἀλλά γε τὴν λύπην, ἣν ἡμᾶς ἐλύπησας οὐ μετρίως φέρομεν). Ἔκλινας τὴν σὴν τιμίαν καὶ ὀρθόδοξον κεφαλὴν λαβεῖν εὐλογίαν παρὰ τῶν ἔξω τῆς τοῦ Χριστοῦ ἀληθινῆς αὐλῆς διὰ γυναῖκα; πῶς ἐτόλμησας; πῶς ἔφερες τόσην ὕβριν; οἱ εὐσεβεῖς διὰ τὴν εὐσέβειαν καὶ γυναικῶν καὶ τέκνων καὶ γονέων, κατὰ τὴν εὐαγγελικὴν τοῦ Σωτῆρος φωνήν, χωρίζονται, καὶ σὺ διὰ γυναῖκα τῆς εὐσεβείας ἐξέκλινας; οὐκ ἦν ἄξιος ὁ Καββάκος λαβεῖν γυναῖκα καθ' ὅλην τὴν οἰκουμένην μετὰ τιμῆς καὶ πλούτου, δίχα παραβλέψαι τὴν εὐσέβειαν; ὅμως τοῦ διαβόλου καὶ τοῦτο παγίς, τοῦ διὰ γυναικὸς τοῦ παραδείσου ἐξορίσαντος τὸν Ἀδάμ. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ σὺ τὴν ἀτοπίαν μισεῖς καὶ συγγνώμην αἰτεῖς, ἔχε συγγνώμην παρὰ τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ καὶ σπούδασον πεσὼν σὺ διὰ τὴν γυναῖκα κερδῆσαι καὶ αὐτὴν τῷ Χριστῷ. Εὖ οἶδα ὅτι ὑπακούσεταί σοι μετὰ προθυμίας ποδηγοῦντί σοι, ὃν ἐγὼ καὶ φρόνιμον καὶ εὐσεβῆ καὶ τῶν τοῦ κόσμου πραγμάτων ἐμπειρότατον ἔγνων· ἀλλὰ καὶ τὰ τέκνα εἴτινα ἐξαποστείλῃ Κύριος, ἐν τῇ τῶν ὀρθοδόξων ἐκκλησίᾳ βάπτιζε ἀπαραιτήτως· τοῦτο γὰρ οὐ συγχωρῶ τὸ παράπαν· σὺ δὲ ἐφ' οἷς ἔπραξας ἀτόπως ἔσο συγκεχωρημένος, ἐπείπερ μετανοεῖς, καὶ ἔκλεξέ σοι πνευματικὸν ἄνθρωπον αὐτόθι, ὃς σοι ἐπιτιμήσει κανόνα τινά, ὃν καὶ τελειώσας ἀξιωθήσῃ τῶν ἀχράν-

1) Ἐν τῇ ὥρᾳ: «Οὐδὲν ἐποίησαν, ἀλλὰ τοὐναντίον ἅπαν».

των μυστηρίων μετὰ διετίαν. Φανέρωσον οὖν τὸ παρὸν γράμμα τῷ σῷ πνευματικῷ, ἵνα γνωρίσῃ ὅτι ἔλαβες μετανοήσας ἄφεσιν ὧν ἡμαρτες· καὶ ὁ Κύριος μεθ' ὑμῶν. ,ζρδ'.

33.

Τῷ οἰκουμενικῷ πατριάρχῃ Γαβριήλ.

Οὐκ Ἀργειφόντης, ὡς ἔφης, ἀλλὰ Προμηθεὺς (οὐδὲ γὰρ γράμματα, ἀλλὰ πῦρ, εἰ καὶ μὴ κλέψας) ἦκε κομίσας ὁ ἡμέτερος ἱεροδιάκονος. Οὕτως ἦν σου τὰ ἱερὰ γράμματα πυρίπνοα, θερμῶς ἄγαν ἀξιοῦντα, ἐκλιπαροῦντα (τοῖς σοῖς γὰρ χρήσομαι ῥήμασι), δεόμενα τῆς ἡμετέρας μὴ ἀποτυχεῖν ἀφίξεως πάλιν εἰς Θράκην, τῶν ὑμετέρων οὕτως ἀπαιτούντων πραγμάτων. Ἐγὼ μὲν οὖν ὑπεσχέθην μέν σου τῇ ἱερᾷ καὶ φίλῃ κεφαλῇ παρεσόμενος (δεῆσαν) συμπαραντιταξόμενος κατὰ τῶν τῇ Ἐκκλησίᾳ παρενοχλούντων, καὶ νῦν οὕτως ὑπερκαῶς ζητούμενός τε καὶ προσκαλούμενος ὥρμησα ἂν εὐθύς, ἀλλά με μικρόν τι παρενεπόδισεν ἡ νόσος, μεθ' ἣν πορεύσομαι σὺν Θεῷ παραμυθησόμενος τοὺς ἡμετέρους Ἄραβας, καί γε πείσεσθ' οἰω· παρευθύς τε ἐμβήσομαι (κατελθὼν εἰς Ἀλεξάνδρου) τὸ πρῶτον τὴν αὐτόσε στελλόμενον πλοῖον· εἰ μή τινι κωλύσωσιν ἐξουσίᾳ βασιλικῇ οἱ ἐμοὶ Ἄραβες, πάντως δὴ σὺν Θεῷ ἐλευσόμεθα. Σὺ δὲ καὶ τὴν παράνομον χειροτονίαν τοῦ ἐπισκόπου Σινᾶ Λαυρεντίου, τοσούτοις τηλικούτων συνόδων οἰκουμενικῶν ἐναντίαν κανόσι, καὶ ἡμῶν ἀπόντων διάκρινε, καὶ μανθανέτω ἡ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία ξύμπασα ὡς πλουτεῖ ἀρχιερέων οἷς ἐστι φῶς ὁ νόμος, ἥκιστα δὲ αἱ ἴδιαι παλίμβουλοι καὶ ἄλογοι ὁρμαί, ὡς μικρὸν πρότερον. Ἔρρωσο ἐν Κυρίῳ, ὑπερπόθητε δέσποτα. ,ζρδ'.

34.

Τῷ Θεσσαλονίκης μητροπολίτῃ σὺν τοῖς ὑπ' αὐτὸν ἐπισκόποις.

Γνωρίζομεν τῇ ὑμετέρᾳ ἀγάπῃ, ὅτι ἀποθανόντος Θεοφάνους τοῦ πρώην Ἀθηνῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει θάνατον ὀξύν, οἷς οἶδε κρίμασιν ἡ τοῦ Θεοῦ πρόνοια, εὐθὺς ὡς ἠκούσθη ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ βασιλέως ἐμηνύθημεν παρὰ τῶν κρατούντων, ἵν' ἐξ ἀποφάσεως δεχθῶμεν τὸν θρόνον τοῦτον τὸν πατριαρχικόν τε καὶ οἰκουμενικόν, ἀποβαλλόμενοι τὰς προφάσεις πάσας, ἃς προετείνομεν. Ἡμῶν οὖν οἴκαδε ἀναχωρησάντων ἀπὸ τῶν κρατούντων, ὡς διασκεψομένων περὶ τηλικούτου πράγματος καὶ τοιούτου μηνύματος, ἐξῆλθε πρόσταγμα βασιλικόν, ὅτι ὁ κράτιστος βασιλεὺς (ὡς ἔλεγε πρὸς ἡμᾶς ὁ τὴν ἀγγελίαν φέρων) ἐδωρήσατο τῇ ἡμετέρᾳ βραχύτητι τὸν οἰκουμενικὸν θρόνον. Τέλος ἀσπασάμενοι τὴν χεῖρα τοῦ πρωτεύοντος ἐν τῷ Βουλευτηρίῳ τῷ βασιλικῷ, τὴν τελείωσιν τῆς τοιαύτης ἀξίας τε καὶ ἐξουσίας τῆς πατριαρχικῆς ἀνεθέμεθα εἰς τὴν συνέλευσιν τῆς ἱερᾶς συνόδου τῶν ἀρχιερέων. Διὰ τοῦτο διὰ τῶν παρόντων γραμμάτων μηνύομεν τε καὶ ἐντελλόμεθα τῇ ὑμετέρᾳ ἀγάπῃ, ἵνα δίχα τῆς οἱασοῦν προφάσεως ἀμελητὶ παραγένησθε ὧδε πρὸς ἡμᾶς, συνδρομὴν πᾶσαν καὶ βοήθειαν προεπιφέροντες τῇ ἡμετέρᾳ βραχύτητι, ὥστε δυνηθῆναι τηλικοῦτον ὄγκον φέρειν εὐαρέστως Θεῷ καὶ τοῖς φιλοθέοις ἀνδράσι, καὶ ἐλευθερωθῇ ὁ κόσμος ἅπας, ἐξόχως δὲ ἡ ὑμετέρα εὐλάβεια, πολλῶν καὶ δεινῶν πειρασμῶν σωματικῶν τε καὶ πνευματικῶν. Μὴ οὖν ἀλλοτρόπως ποιήσητε ἐξ ἀποφάσεως, μὴ ἀναγκασθῶμεν ἄλλης ἀντιλαβέσθαι βουλῆς, ἡμῖν μὲν ἀσφαλεστέρας, χαλεπωτέρας δὲ τῇ ὑμετέρᾳ ἀγάπῃ. Ἔρρωσθε. Ἀπριλίου ζη, αφιζ'.

35.

Τῷ εὐγενεστάτῳ καὶ τιμιωτάτῳ ἄρχοντι κυρίτζῃ Δημητρίῳ τῷ Παλαιολόγῳ, υἱῷ ἐν Κυρίῳ περιποθήτῳ, χάριν, ἔλεος, καὶ εἰρήνην.

Ἐκ τῶν γραμμάτων τῆς σῆς τιμιότητος ἔγνων ὅτι εὑρίσκῃ παρὰ τῷ εὐσεβεστάτῳ ἡγεμόνι Μολδοβλαχίας κυρίῳ Ἱερεμίᾳ, καὶ ὅτι καλῶς διάγετε, ἐπὶ πᾶσι δὲ τὴν ἀγάπην τὴν πολλὴν ἣν ἔχετε πρὸς ἡμᾶς, καὶ ὅτι μεγάλα ἐπιποθεῖτε ἰδεῖν ἡμᾶς, καὶ εἰς τοῦτο ἐγράψατε παρακαλοῦντες ἐλθεῖν ἡμᾶς, ὅτι μεγάλαι τιμαὶ καὶ ὑπερφυεῖς δεξιώσεις ἀκολουθήσουσιν ἡμῖν παρά τε τοῦ λαμπροτάτου αὐθέντου καὶ παρὰ τῶν ὑπερφυῶν ἀρχόντων. Εὐχαριστῶ οὖν τῷ Κυρίῳ ὅτι καλῶς ἔχετε, καὶ παρακαλῶ πάντοτε καλῶς ἔχειν ὑμᾶς· εὐχαριστῶ δὲ καὶ τῇ ὑμετέρᾳ ἀγάπῃ, ἣν καὶ πρότερον εἴχετε πρὸς ἡμᾶς, ἀλλὰ καὶ ἡ εὐγένειά σου ἀκριβῶς γνωρίζει, ὅτι ἀπ' ἀρχῆς ἀγαπῶμεν τὴν σὴν τιμιότητα ὡς γνήσιον υἱόν. Πλὴν οὐκ ἤλθομεν, διότι ὁ λαὸς ὅλος, καὶ ἄρχοντες, καὶ κληρικοὶ καὶ ἀρχιερεῖς, ἔτι δὲ καὶ οἱ πασάδες καὶ ὁ πολυχρονημένος βασιλεύς, ἐκράτησαν ἡμᾶς καὶ μὴ βουλομένους, ἐπειδὴ τῷ ἀώρῳ θανάτῳ τοῦ Καρύκη ἐδεήθη ποιμένος ἡ Ἐκκλησία· καὶ τοῦτό ἐστι τὸ ἐμπόδιον, οὐχ ὅτι ἤκουσα λόγια, καθὼς ὁ λαμπρότατος αὐθέντης νομίζει. Εἰς ὅσον διὰ τὰ ὑμῶν ὀσπήτια εἰς πατριαρχεῖον, καλά ἐστι καὶ μεγάλα, καὶ αὐτὸς πάλιν ἐπορεύθην καὶ ἠρεύνησα, ἀλλὰ ἡ μεγάλη πτωχεία

οὐκ ἀφίησιν ἡμᾶς διϊσχυρίσασθαι· διὸ καὶ μένομεν ἔτι ἐν οἰκίσκοις ξένοις, ὡς πάροικοι, καὶ εἰ ἐβούλετο, καθὼς γράφεις, ὁ ἐκλαμπρότατος αὐθέντης βοηθῆσαι, καὶ ἡ σὴ ἀγάπη ἠδύνατο μετὰ τοῦ αὐθέντου περὶ τούτου φροντίσαι καὶ προσηλῶσαι τῇ Ἐκκλησίᾳ τὰ ὀσπήτια εἰς πατριαρχεῖον, ἅπερ καθ' ἡμέραν ἐρημοῦνται καὶ κλέπτονται καὶ τὰ σιδήρια, καὶ ἔχουσι χρείαν πολλῶν χρημάτων εἰς ἀνάκτησιν. Ἡμεῖς δὲ οὐδὲ τὸ χαράτζιον τῆς βασιλείας ἔχομεν δοῦναι· ἔλαβε γὰρ αὐτὸ ὁ Καρύκης παρὰ τῶν ἀρχιερέων μετὰ καὶ βοηθείας, οὐκ ἀπέδωκε δὲ εἰς τὴν βασιλείαν. Τὰ ἄλλα δὲ τὰ ἄπειρα χρέη, περὶ ὧν ὁ πολυχρονημένος βασιλεὺς ἐπρόσταξε μὴ ἀποκρίνασθαι ἡμᾶς ὅλως, ἔχομεν καὶ περὶ ἐκείνων πολλὰ σκάνδαλα, ἐπειδὴ μεγάλοι τινὲς ἄνθρωποι καὶ Μουσουλμάνοι καὶ Ἑβραῖοι ἔχουσι λαβεῖν, καὶ εὑρισκόμεθα εἰς πολλὴν ἀθυμίαν, μάλιστα δὲ οὐδὲ ἅγιον μύρον ἔχει ἡ Ἐκκλησία, καὶ χρεία καὶ περὶ τούτου πολλῆς δαπάνης. Ἐγὼ δὲ τρεῖς ἤδη μῆνας κρατῶν τὴν Ἐκκλησίαν, οὔπω εἶδα τὴν πρέπουσαν βοήθειαν παρ' οὐδενός· ἀλλὰ καὶ οἱ ἀρχιερεῖς ἀμελῶς καὶ ψυχρῶς (ὡς οἶδας) περιπατοῦσι, μάλιστα ἐπειδὴ γνωρίζουσιν, ὅτι ἡμεῖς οὐκ ἐμβάλλομεν εἰς δεσμὰ καὶ φυλακάς. Διὰ ταῦτα πάντα βούλομαι ὁ ταλαίπωρος ἀναχωρῆσαι· κοπιάζειν γὰρ καὶ πάντα τὰ ἄλλα ποιεῖν προθύμως ἔχομεν, καθὼς καὶ ποιοῦμεν, πάντων θαυμαζόντων Θεοῦ χάριτι, χρήματα δὲ οὐκ ἔχω, ὡς οἴδατε πάντες, οὐδὲ δύναμαι, οὐδὲ θέλω πωλεῖν τὰ τοῦ Χριστοῦ μυστήρια καὶ λαμβάνειν χρήματα· ὅθεν φοβοῦμαι μήπως ἀναχωρήσω πάλιν· χαλεπὰ τὰ πάντα. Σὺ δὲ ὑγιαίνοις, τέκνον ποθεινότατον, εὐημερούμενος καὶ εὐθυνόμενος παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν· ἀμήν.

Ἐν Κων/πόλει, ις' Ἰουνίου ,ζρε'.

Ἐὰν διαβῶσιν ἄνθρωποι ἡμέτεροι, δείξατε πρὸς αὐτοὺς σπλάγχνα οἰκτιρμῶν.

37.

Τῷ ἱερωτάτῳ Ρόδου μητροπολίτῃ κὺρ Παϊσίῳ[1], ὑπερτίμῳ καὶ ἐξάρχῳ τῶν Κυκλάδων νήσων, ἐν Κυρίῳ περιποθήτῳ, χάριν, ἔλεος καὶ εἰρήνην.

Οἰμώζεις ταῖς τῆς κακίας διαδόσεσι, καί

1) Τὸ ἐν σελ. 57 μνημονευθὲν τῆς καθαιρέσεως ἔγγραφον τοῦ Ρόδου Παϊσίου ἔχει οὕτω, κατὰ τὴν νομικὴν συναγωγὴν τοῦ Δοσιθέου (φ. 213ᵃ). «Ραφαὴλ ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως νέας Ρώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης — Κατὰ τὴν παροῦσαν συνοδικὴν ἀπόφασιν καὶ διάγνωσιν τὴν γεγενημένην τῷ τότε, ἐπειδὴ ὁ μητροπολίτης Ρόδου Παΐσιος οὐ μόνον ἀπειθὴς ἐφάνη καὶ καταφρονητής, μὴ θελήσας κἂν μέρος τῆς ἀποκοπῆς ταύτης ἀποδοῦναι ἐν τῷ διωρισμένῳ καιρῷ ἢ καὶ μέχρι τῆς δεῦρο, ἀλλὰ καὶ πλεῖστα κατὰ τῆς τῶν ἀρχιερέων συνόδου καὶ τῆς διασκέψεως καὶ διοικήσεως αὐτῶν (ἥτις καλῶς μετὰ τὴν τελευτὴν τοῦ γνησίου πατριάρχου κὺρ Ματθαίου ἡμᾶς εἰς τοῦτο ἀποκατέστησεν) αὐθαδείᾳ χρώμενος καὶ παραλόγῳ ὁρμῇ κατεφλυάρησε καὶ κατηγόρησεν ἐγγράφως, ἐτόλμησε δὲ καὶ χωρὶς γνώμης συνοδικῆς καὶ ἡμετέρας καταλιπεῖν τὴν μητρόπολιν αὐτοῦ ταύτην καὶ ὑπὲρ τὸν ἐξαμηνιαῖον καιρὸν διατρίψας εἰς ἀλλοδαπεῖς πόλεις καὶ χώρας, ὅπερ τοῖς θείοις κανόσιν ἀπηγόρευται, καὶ διὰ ταῦτα πάντα τῇ καθαιρέσει ὑποδικός ἐστιν ὁ αὐτὸς Ρόδου Παΐσιος, τούτου χάριν ἑπόμενοι καὶ ἡμεῖς οἱ νῦν ὄντες καθαιρεθέντες, τῇ ψήφῳ ταύτῃ τῶν ἀρχιερέων, ἀποφαινόμεθα εἶναι καὶ διαμένειν τὸν αὐτὸν Ρόδου Παΐσιον καθηρημένον καὶ γεγυμνωμένον πάσης ἀρχιερατικῆς ἐνεργείας καὶ τάξεως, καὶ ἀντ' αὐτοῦ τοῦ παραβάτου τῶν κανόνων καὶ ὑπευθύνου ἕτερον χειροτονηθῆναι γνήσιον μητροπολίτην εἰς τὴν ἐπαρχίαν ταύτην Ρόδου κανονικῶς· ὅθεν καὶ εἰς τὴν περὶ τούτου δήλωσιν ἐγένετο καὶ τὸ παρὸν ἔγγραφον ἐν ἔτει ζριβ', ἐν μηνὶ δεκεμβρίῳ, ἰνδικτιῶνος 6ᵃⁱ».

λῆς τῆς βασιλικῆς εὔνοιαν, καὶ ἀναγκασθῇ τὰ τῆς Ἐκκλησίας λείψανα τὸ χρέος σύμπαν τοῖς ὑλακτοῦσιν ἀποτινύειν, ἠνάγκασαν ἡμᾶς ἑκόντας ἀποστραφῆναι τὸν βασιλικὸν ὁρισμόν, καὶ μέρος δόντας τοῦ χρέους σὺν εὐμενείᾳ τῶν Ἰουδαίων (ἐκεῖνοι γάρ εἰσιν οἷς τὰ πλεῖστα χρεωστεῖται) καθάπαξ ἀπαλλάξαι σύμπαντος χρέους τὸ τῆς Ἐκκλησίας κοινόν. Ἀλλὰ ταύτησι τῆς οἰκονομίας παρὰ τῶν ἀρχιερέων ἐκείνων, οἳ καὶ ἐβίαζον γενέσθαι καὶ τελειώσειν καθυπέσχοντο, ἀμεληθείσης, ὃ δὴ καὶ ἡμῖν πάρεργον ἀναχωρήσεως γέγονεν· ἦν γὰρ ἐπικείμενος τῇ θεραπείᾳ τῶν κακῶς ἐχόντων ἀθυμότερον ἀντιπραττόντων τῶν εὐεργετουμένων· ἀλλ' ἀμεληθείσης ταυτησὶ τῆς οἰκονομίας παρ' ὧν ἥκιστα ἔδει, παρείσδυσιν νῦν ἔχουσιν οἱ ἀτάσθαλοι ταῖς δῆθεν ἐξαρχίαις κεχηνέναι, καὶ διαφθείρειν τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ τὸ λήϊον, πέρα δεινῶν ταλαιπωρούσης ταῖς θλίψεσι, φέρειν δ' ἀνάγκη γενναίως καὶ μὴ ἀποπηδᾶν εὐθὺς τῆς Ἐκκλησίας (ὡς αὐτὸς ᾠήθης) διὰ παραιτήσεως· ἔσται γὰρ σὺν Θεῷ καὶ ἐγγὺς ἔσται συντέλεια τῶν δεινῶν, οὐ γὰρ δυνατὸν ἐπ' ἄπειρον ἐκτείνεσθαι τὰ κακά. Μὴ τοίνυν, μὴ ἀθύμει ταῖς ὠμοτάταις τοῦ ἀπανθρωποτάτου καὶ κακομηχάνου παπΑνδρέου βεβλημένος ἐπηρείαις, μάθε παρ' ἐμοῦ πολλὰ καὶ νῦν πάσχοντος πρὸς τοῦ παρανόμου Λαυρεντίου ἐκπεπολεμηκότος μοι τὸν Ἀντιοχείας Ἰωακείμ, ἀντινομοθετοῦντα τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ καὶ συναρπάσαντα καὶ τὸν ἁγιώτατον Ἱεροσολύμων Σωφρόνιον· ἐπὶ γὰρ τούτῳ ἐκεῖ παραγέγονεν, ὥστε καὶ τὸν παρανομοῦντα Κύπρου συνοδικῶς καθαιρεθέντα δικαιῶσαι, καὶ τὸν Λαυρέντιον παρανόμως χειροτονηθέντα μάλα ἀσυνέτως ἀθωῶσαι· οἷς ἡμεῖς ὑπὲρ τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἀληθείας ἀγωνιζόμενοι, καὶ τῷ θείῳ νόμῳ περιφραττόμενοι, οὐδ' ὅσον ὑπείξαμεν ταῖς ἀκρίτοις κρίσεσι. Φυγὰς οὖν ᾤχετο ὁ Λαυρέντιος σὺν δυσὶ μύσταις, ὑφελόμενος καὶ τὸ παραπεποιημένον κράνος καὶ ἀντίπαλον τῆς ἱερᾶς τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας περικεφαλαίας· ταύτην γὰρ καλύπτραν ἐπενόησεν ὁ ἀνόητος τῆς ἑαυτοῦ παρανομίας· οὐκ οἶδα δὲ εἰ παραχωρήσει καὶ τούτου Θεὸς τοῖς ὁσιωτάτοις πατράσιν, ὥστε τὸν παράνομον ἐπίσκοπον καινοτομῆσαι καὶ περὶ τὰ ἄμφια τὰ ἱερατικά, τὸν καὶ τῶν συνήθων ἀνάξιον. Ἡ δὲ κρίσις τοῦ Ἀντιοχείας πρὸς τὸ κεφάλαιον τοῦ νόμου συγκρουσθεῖσα παρ' ἡμῶν δημοσίᾳ ἀπεδοκιμάσθη. Ἀλλὰ τῶν καθ' ἡμᾶς ταῦτά σοι δεδηλώκαμεν ἐς τοσοῦτον, σὺ δὲ τὸν μέγαν Ἠλίαν, τὸ τοῦ θρόνου τούτου μετόχιον, τελευτήσαντος τοῦ καὶ σχεδὸν ἡμῶν ἀκόντων παρακεκρατηκότος, παρακατάθει τῷ ἱερῷ λογοθέτῃ, χρώμενος συμμάχους εἰς ἐκδίκησιν τοῦ δικαίου τοῖς τιμίοις ἄρχουσιν· ὁ Κύριος μεθ' ὑμῶν.

Ζρζ', Μεταγειτνιῶνος ς' ἱσταμένου. Ἐν Αἰγύπτῳ.

38.

Τῷ ἱερωτάτῳ καὶ λογιωτάτῳ ἀδελφῷ καὶ συλλειτουργῷ κυρίῳ Διονυσίῳ τῷ Ἡρακλείας, προέδρῳ τῶν ὑπερτίμων καὶ ἐξάρχῳ πάσης Θράκης, τῷ ἰσοψύχῳ καὶ περιποθήτῳ, χάριν, ἔλεος καὶ εἰρήνην παρὰ τοῦ κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Τὸν δ' ἐμὸν Ἡρακλείας πῶς προσείπω; παρηκολούθηκάς μοι τῷ κηρύγματι, κεκοινώνηκας τῶν φροντίδων, συμμετέσχες τῶν πόνων ἐκείνων τῶν ὑπερφυῶν, συνήντλησας τῶν κινδύνων τῶν χαλεπῶν, συμπαρωμάρτηκας καὶ χωλεύων, νόσῳ τρυχόμενος καὶ γήρᾳ, συμπαρωμάρτηκάς γ' ὅμως τρέχοντι πολλάκις τὴν ἐπὶ θάνατον, συμπαρῆς μοι παρισταμένῳ τῷ ἀπηνεστάτῳ κριτῇ καὶ ἀπολογουμένῳ περὶ ἀναστάσεως τῆς ὅλης ἀρχῆς καὶ ἀνδραποδισμοῦ· ἔγνω γὰρ ἐκφοβῆσαι Μελέτιον, ἵνα τῶν ἓξ χιλιάδων τῶν χρυσῶν νομισμάτων ὁ Ἰουδαῖος, ὁ συμμύστης αὐτοῦ (ὃς καὶ μετ' οὐ πολὺ δυσθανατοῦντι τῷ τότε φοβερῷ μικροῦ συναπέλαυε τῆς ἀγχόνης), τύχῃ παρ' ἐμοῦ ὧν ὤφειλεν ὁ Καρύκης. Τίς ἐξείποι τὰς ἡμερινὰς καὶ νυκτερινὰς ὀδύνας, τὴν στενοχωρίαν, τὰς θλίψεις, τοὺς πειρασμούς, τοὺς τῶν ἔξω, τοὺς τῶν ἡμετέρων, τοὺς καὶ δεινοτέρους σχεδὸν καὶ χαλεπώτερον ἐκπυροῦντας; Οὐκ ἀμνημονεῖς (οἶμαι) ὅταν τοῦ δείπνου ἀναχωρήσας κατὰ μόνας σοι ἐδήλουν τὰ τοῦ θανάτου μηνύματα, τὴν τῶν Ἰουδαίων ἐπιβουλὴν (ἵνα παρὰ τοῖς ταλαιπώροις χρηματολογήσωνται)· μονῶσι γὰρ αὐτοὺς τῆς ἐμῆς βοηθείας τε καὶ βουλῆς (εἰ καὶ μὴ πάντες), ἵνα ἐμπαίζωσιν αὐτοῖς ὡς νηπίοις τὰς φρένας. Οἶδας (φημὶ) ὡς ἡδέως ἡτοιμάσθην εἰς θάνατον, ὡς ἐξωμολογήθην τὰ κατὰ πάντα μοι τὸν βίον πεπραγμένα, ὡς ἥδιστα ἀπέθανον τὸ κατ' ἐμὲ ὑπεραγωνιζόμενος τῆς Ἐκκλησίας, ἵνα μὴ παρανόμως πράξωμέν τι, ἵνα κόψωμεν τὰς ἀθέσμους τῶν τινῶν ὁρμάς, ἵνα τὸ χρέος τὸ ἄπειρον τὸ μὲν ἀπορρίψωμεν δικαίως, τὸ δὲ καὶ ἀποτίσωμεν εὐγνωμόνως, ἅπερ οἱ γενναῖοι τῇ μητρὶ ὡς πολυτάλαντον φόρτον ἐπέθηκαν, ἵνα ἀνακαλέσωμεν θεσμοὺς πατρῴους, ἵνα ἀναστήσωμεν τὰ ἀμυδρὰ λείψανα τῆς ἐκκλησίας, καὶ θεμελιώσωμεν πατριαρχεῖον, καὶ ἄξιον καταστήσωμεν πατριάρχην· ὧν ἁπάντων τὰ μὲν κατορθῶσαι Θεοῦ δεδυνήμεθα συνάραντος, τούτου δ' ἀπετύχομεν πάνυ ἀθλίως, μὴ καταστήσαντές σου τὴν τελειότητα, ὡς ἠλπίζομεν, καίπερ οὐδὲν συνειδυῖαν, οὐδὲ θέλουσαν ἴσως. Ἀλλὰ σύ μοι παρηκολούθηκας ἄλλος ἀκάτῃ, φέρουσι δ' οἶμαι καὶ λύπης αἱ ἀναμνήσεις μικράν τινα παραμυθίαν μετὰ τοὺς κινδύνους καὶ μόχθους, ἐξ ὧν αἱ λύπαι· ὡς οὐ καταλιμπάνει τὸ θεῖον τοὺς ἰδίους εἰς τέλος, ὡς νικῶμεν νικώμενοι, ὡς ἡδόμεθα θλιβόμενοι, ὡς θανατούμενοι ζωούμεθα. Ἀλλὰ χαῖρέ μοι περιπόθητε κεφαλή, καὶ μὴ ἀθύμει πολεμῶν, εἴ γε δεήσει, κοὐκ ἀναιμωτεὶ νικῶν τε καὶ τύπτων, ἀοίδιμον καταλιμπάνων τοῖς εὖ βουλομένοις χρῆσθαι τοῖς πράγμασι καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ πρεπόντως ἀντιπελαργῆσαι ἀρχιερατεύσαντας ἐπαξίως τοῦ Πνεύματος, οὗ ἡ χάρις μεθ' ὑμῶν. Ἐν Ἀλεξάνδρου, Ζρζ'.

39.

Τῷ ἱερωτάτῳ μητροπολίτῃ Φιλαδελφείας κυρίῳ Γαβριήλ, ἐξάρχῳ τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου, εἰρήνην.

Στενά μοι πανταχόθεν τὰ πράγματα, μόνος καταλέλειμμαι, οὐ συναspίζονται πρὸς τὴν τῆς Ἐκκλησίας Χριστοῦ ἄμυναν οἱ καὶ τὴν ψυχὴν προέσθαι χρεωστοῦντες καὶ ἐπαγγειλάμενοι, ἀλλ' ἢ ψυχροὶ ἢ περὶ τὰ μὴ δέοντα ζέοντες· ἡ δὲ τοῦ Χριστοῦ ποίμνη ἀνεπιμέλητος (τοῦτο γὰρ εἰπεῖν ἄμεινον), ὡς μὴ ἔχουσα ποιμένα τὸ σύνολον. Ἐγράψαμεν πρὸς τὴν σὴν ἱερότητα, ἀπ' Αἰγύπτου εὐθὺς μηνυθέντες παρὰ τῆς Συνόδου καὶ τοῦ λαοῦ σὺν καὶ βασιλικῷ προστάγματι, τοῦτο αὐτὸ μηνύοντες καὶ παρακαλοῦντες εἰ δυνατόν σε τοῦ θρόνου τούτου τοῦ οἰκουμενικοῦ ἀντιλαβέσθαι, εἰ δὲ μήγε τὸν ἱερώτατον Μαργούνιον. Ἦν ἐμὸν τοῦτο φροντίσαι, καὶ ἡμῖν τὸ πᾶν ἐπεκρέματο· ἐβράδυνεν ἡ ἀπόκρισις, παρεισέδυ ὁ ταλαίπωρος Καρύκης, πολλὰ βλάψας καὶ ἑαυτὸν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ ἐν βραχεῖ, ἀντιλέγοντος ἐμοῦ καὶ παραινοῦντος τὰ δέοντα, πλὴν μὴ παρρησίᾳ πολλῶν ἕνεκα, ὥστε μηδὲ πάμπαν σιωπᾶν μηδὲ καταβοᾶν ἀναιδέστατα. Τοῦτον ἁρπάσασα τοῦ Θεοῦ τοῦ φιλανθρώπου ἡ θεία πρόνοια, πάλιν χηρεύουσαν (καὶ πρότερον καὶ τότε χηρεύουσαν, οὐ γὰρ ἦν ὁ Καρύκης νόμιμος ἀνήρ), τὴν ἐκκλησίαν κατέστησεν. Εἰς ἡμᾶς ἔπεσε πάλιν ὁ κλῆρος, οὐ τῆς Συνόδου μόνης τῶν Ἀρχιερέων καὶ τοῦ λαοῦ ἀλλ' ἤδη καὶ τῆς αὐλῆς τῆς βασιλικῆς καὶ αὐτοῦ τοῦ βασιλέως βιαζομένων. Ὑπεισήλθομεν καὶ τοῦτον τὸν ὄγκον μὴ ἀπελπίζοντες τὴν τῆς σῆς ἱερότητος ἀπόκρισιν· σὸν ἐστιν ἐπιστεῖλαι ὅσον τάχος, εἰ δυνατὸν αὐτόθεν ἐλθεῖν τὸν οἰακήσοντα τὴν ὁλκάδα τοῦ Χριστοῦ. Ἐγὼ γὰρ καὶ ὑπεσχέθην τοῖς ἡμετέροις Ἄραψι τῶν τριῶν πατριαρχείων (καὶ γὰρ ἅπαντα εἰς ἡμᾶς ἀποβλέπουσιν) αὐτοὺς μὴ ἐᾶσαι· παρὰ τούτων ὅσαι ἡμέραι βιαζόμεθα γράμμασι ταχυδρομοῦσι τῶν τῇδε ἀπάραι, καὶ τῶν ἀδυνάτων ἐστὶ (τό γε νῦν ἔχον) ἄλλον ἐκεῖ δυνηθῆναι τὸ ποίμνιον τοῦ Χριστοῦ ἐν μέσῳ ἀσεβῶν καὶ τῶν ἤδη ἡμιορθοδοξούντων Κοπτῶν εὐθύνειν· τοῦτον δὲ τὸν θρόνον δυνατὸν εὐθύνεσθαι παρ' εὐσταθοῦς ἀνδρὸς καὶ φοβουμένου τὸν Κύριον, καὶ οἷον ἂν σοῦ εἴποιμι τὴν ἱερὰν ψυχήν, ἢ τὸν ἱερὸν Μαργούνιον, μάλιστα τῶν πραγμάτων παρ' ἡμῶν (Θεοῦ συνάρσει) ἀποκατασταθέντων εἰς κρείττονά τινα καὶ οὐκ εὐφρόνητον κατάστασιν. Γράψον, συμβούλευσον, συνδράμετε, συμβοηθήσατε· μόνος γὰρ οὐδὲ ἀρκέσαι οἷός τ' εἰμί, οὐδὲ δίκαιον τοὺς ἀδελφοὺς ἐμὲ καταλιπεῖν μόνον· τοῦτο δ' εὖ ἴσθι, ὅτι μόλις δυνάμενοι ἀναπνεῖν, διὰ πολλῶν σοί γ' ὅμως ἐπιστέλλομεν, οὕτω τοῦ πόθου καὶ τῆς ἀνάγκης βιαζομένων. Ἔρρωσο. Ἐν Κ/πόλει, Ζρέ.

40.

Ἀρσενίῳ Ἐλασσῶνος μητροπολίτῃ.

Εὐχαριστοῦμέν σου τῇ φιλοκαλίᾳ, ὅτι τε πρὸς τοὺς ἡμετέρους Νεόφυτόν τε τὸν ἱερομόναχον καὶ Ἰωάσαφ τὸν Ἀναγνώστην δεξιώσεως ἠξίωσας φιλανθρώπου, ξένος ξένους καὶ πεπονθότας τι τῶν ἀβουλήτων, καὶ ὃ παθεῖν οὐκ ἦσαν ἄξιοι πρὸς ἡμῶν σταλέντας, πρὸς εὐσεβεῖς σταλέντας, καὶ ὑπὲρ ὑποθέσεως τοῦ εὐσεβεστάτου βασιλέως, ἔδει δὲ μᾶλλον, εἰ καί τι ἥμαρτον (ἥμαρτον δὲ οὐδέν) συγγνώμης αὐτοὺς τυχεῖν ἐμοῦ γε χάριν. Ἀλλὰ περὶ τούτου φροντιοῦμεν οὕτως ἐκκαῶς, ὥστε με (εἴ γε νεύσει Θεὸς) τούτου γε χάριν εἰς Μοσκόβιαν ἀφικέσθαι, καὶ τὸν ἡμέτερον ἱερομόναχον ἀφελεῖν οὐ μόνον τοῦ μοναστηρίου ἀλλὰ τῆς ἐξορίας· εἰ δὲ ὁ καλὸς Κωνσταντῖνος βούλεται διορθώσασθαι τὴν ὑπόθεσιν ταύτην πρὶν ἐμὲ αὐτόθι παραγενέσθαι, ἔξει παρ' ἡμῶν ἀντὶ ἀγανακτήσεως εὐχαριστίαν. Ἀξιοῦμέν σου τὴν φιλοκαλίαν μὴ ἀμελῆσαι κατὰ τὸ δυνατὸν ὥστε ἐλευθερωθῆναι τὸν ἡμέτερον ἱερομόναχον, ᾧ ἐρχομένῳ παραγγελεῖς, ἵνα φέρῃ μεθ' ἑαυτοῦ σφαλιστάριον ἓν τεχνίτου ἐμπείρου, Σταύρωσιν καὶ Ἀνάστασιν ἔχον τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, καὶ ἕτερον τὰς δώδεκα ἑορτάς, οἷον εἰώθασιν αὐτόθι ποιεῖν ὡς βιβλίου φύλλα εἰς μίαν ἀσφαλιζόμενα θήκην. Ἡμεῖς τῇ ἀπορίᾳ καὶ ταῖς θλί-

ψεσι πιεζόμενοι οὐ δυνάμεθά σου τὴν ἀγάπην ἄλλαις εὐεργεσίαις ἀμείψασθαι (ἀλλ' οὐδὲ δεομένου τινὸς ὑπολαμβάνομεν), εἰ μὴ εὐχαῖς πατρικαῖς καὶ εὐλογίαις· ὁ Κύριος μετὰ σοῦ.

Ἐν Κ/πόλει, ιε' Ἀπριλίου ,ζρε'.

41.

† Ὁ Ἀλεξανδρείας Διονυσίῳ τῷ μητροπολίτῃ Ἡρακλείας χαίρειν.

Ἡ καταγραφὴ παρὰ τὸν οἰκουμενικὸν πεμπτέα· ἐγὼ γὰρ οὐδὲ περὶ τοῦ γάμου ζυγομαχῶ, ὄντος ἀθέσμου, καὶ τὴν τοῦ ἀφορισμοῦ καταφρόνησιν τῆς τοῦ γάμου ἀτοπίας ἀτοπωτέραν καὶ πρώην κέκρικα.

Τὸν ἄνδρα τουτονὶ παρὰ τῆς αὐτοῦ φαύλης ἐπιβουλευθέντα γυναικὸς ἐκκλησιαστικῶς ἐκδικητέον.

Ὁ Μελέτιος.

42.

Συμεῶνι τῷ Ἑλανικῷ.[1]

Συμεῶνι τῷ Συνεσίῳ Ἑλανικῷ, χάριν, ἔλεος, καὶ εἰρήνην, καὶ βιοτὴν ἀγαθὴν παρὰ τοῦ σωτῆρος Χριστοῦ. Ἤσθην ἐγώ σου τοῖς γράμμασιν ἐντυχών, οὐ ταῖς τῶν ἐγκωμίων ὑπερβολαῖς ὡς ἄνθεσί τισιν ἐφηδόμενος, αὗται γὰρ ἐκθειάζουσαι Μελέτιόν τινα τὸν τῆς θύραθεν σοφίας χορευτήν, τὸν τῆς ἡμετέρας θιασώτην, τὰ κατὰ Μελέτιον ὡραίζουσιν, ὧν ἡμεῖς πάμπαν ἄμοιροι· τὴν δὲ τῆς σῆς ἱερᾶς ψυχῆς θεώμενος πρὸς ἡμᾶς διάθεσιν, ἀνδρὸς φίλου καὶ σοφίας οὐκ ἄκρως μυησαμένου χείλεσιν. Ἀλλά σοι νῦν πάρεστι δεῦρο ὡς ἡμᾶς παραγενομένῳ, μεταδοῦναι μὲν τῶν σῶν χαρίτων χρῄζοντι τῷ κόσμῳ καὶ τὴν πόλιν καταπλουτῆσαι αὐχμῶσαν ἤδη· οὐδὲ γὰρ ἐπιεικὲς ὑπομόδιον καίειν τὴν λυχνίαν καὶ κρύπτεσθαι τὴν πόλιν κατὰ τὴν ἔρημον, συνεχομένης τῆς ὑφ' ἥλιον σκότῳ βαθεῖ· ἀπολαῦσαι δὲ τῆς ἡμετέρας ἀγάπης, ἧς ἐπειράθης ἐγῷμαι καὶ ἄλλοτέ ποτε· εἰ δὲ καὶ ἀκανθῶν πεῖραν ληψόμεθα, οὐκ ἀθυμητέον, τῷ Δεσπότῃ σπείροντες τῶν ὅλων, οὗπερ ἡ δύναμις ἐν ταῖς ἡμετέραις ἀσθενείαις τελειοῦται. Σπαρτέον οὖν τὸν λόγον τοῖς τοῦ λόγου μύσταις καὶ μυσταγωγοῖς, καὶ οἰστέον τάς τε τῶν ἀέρων (εἰ τύχοι) βλάβας καὶ τὰς ἀκανθῶν παραφυάδας, ἃς εἴωθε παρασπείρειν τῶν ζιζανίων ὁ σπορεύς, κοὐ διὰ τὰς τῶν ἐναντίων περιπετείας ἡσυχαστέον, ἀνερμάτιστον καταλιπόντας τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλὰ καὶ τῆς τῶν πέλας φροντιστέον σωτηρίας καὶ βελτιώσεως. Μὴ φείδου τοίνυν τῶν τῆς σπορᾶς δακρύων, τὴν τοῦ θερισμοῦ προσδοκῶν ἀγαλλίασιν, μηδὲ κρύπτε ἅπερ ἐπιστεύθης εἰς τόκον τάλαντα, τὴν ἀγανάκτησιν ἐκκλίνων. Ἔρρωσο ἐν Κυρίῳ, περιπόθητε. Αὐγούστου ι', ,ζρε'. Ἐν Κωνσταντινουπόλει.

43.

Γεωργίῳ τῷ λογιωτάτῳ μεγάλῳ Ῥήτορι.

Τεθνάναι σου τὴν σύζυγόν φασιν, οὐκ οἶδα εἰ ἀληθεύουσιν οἱ φάσκοντες· ξένον δ' οὐδέν, εἰ καὶ ξένον δοκεῖ τῶν τοῦ βίου ἀπαλλάττεσθαι τοὺς θνητούς, οἷς ἅπασι τέτακται (φησὶν) ἅπαξ ἀποθανεῖν· ἀλλὰ τὴν τῶν δικαίων ψυχῶν ἀποδημίαν, καὶ εἰς κρείττονα λῆξιν ἀναχώρησιν δίχα βασάνων (οὐ γὰρ ἅπτονται βάσανοι ψυχῶν δικαίων, ἐν χερσὶ τοῦ Θεοῦ κατὰ Σολομῶντα οὐσῶν), δακρύων ποιεῖσθαι ὑπόθεσιν οὐ προσήκει, οἷα τῆς μακαριότητος ἐκείναις βασκαίνοντας αἷς αὐτὰς εἰκὸς εὐμοιρῆσαι, υἱοὺς καὶ θυγατέρας Θεοῦ χρηματίσαντας καὶ τῆς ἐπαγγελίας κληρονόμους. Εἰ οὖν καὶ τὰ προσπίπτοντα ταῖς αἰσθήσεσι λυπεῖ, ἀλλ' αἱ τῶν νοητῶν ἐλπίδες παρηγορείτωσαν· οὐ γὰρ τοσοῦτον οἰμωγῶν ἄξιον τὸ τοῦ παρόντος ἀναχωρῆσαι βίου καὶ τῶν μοχθηρῶν τουτωνὶ ἡμερῶν ὅσον χαρᾶς τὸ ἐπιτυχεῖν τῆς ἀλέκτου ἀθανασίας, ταῖς φαιδροτάταις μαρμαρυγαῖς τοῦ φωτὸς ἐκείνου τοῦ ἀκηράτου ἐντρυφῶντας μετὰ πνευμάτων μέγα κεκτημένων ἐπ' ἀρετῇ ὄνομα· ὧν ἦν ἡ καλὴ τῶν σῶν παίδων μήτηρ, ἣν οὐκ ἀπώλεσας θανοῦσαν ἀλλὰ παρακατέθου ταῖς οὐρανίοις παστάσιν, ἀπολαύσων ποτὲ φαιδροτέραν φαιδρότερος καὶ ἀπολαύσεως τρόπον βροτοῖς ἄγνωστον. Ἦν γὰρ ἦν γνωστόν πως τῶν ἀρρήτων ἐκείνων ἀγαθῶν ἡ ἀπόλαυσίς τε καὶ συναπόλαυσις, τάχα ἂν καὶ βιαίως τὰ τοῦ βίου ῥηγνῦντες δεσμὰ πρὸς ἐκείνων ἠπειγόμεθα τὴν μακαριότητα. Πέμπω σου τῇ λογιότητι ἐπιτάφιόν τι εἰς τὴν ἐμὴν ἀδελφὴν ἐπίγραμμα[1]· πάντως δὲ ἐπιγνώσῃ οὐκ ἄλλως ἐν ταῖς ἀλλοτρίαις ἡμᾶς συμφοραῖς ἢ ἐν ταῖς οἰκείαις φιλοσοφεῖν, μᾶλλον δ' οὐδ' ἀλλοτρίας ἡγεῖσθαι ἡμᾶς τὰς τῶν φίλων περιπετείας. Ἔρρωσο, τέκνον τίμιον, καὶ τοῖς λοιποῖς τῶν ἀδελφῶν νέμε παρ' ἡμῶν εὐχήν.

Ἐν Ἀλεξάνδρου, κα' Ἀνθεστηριῶνος, ,ζρζ'.

44.

Νικηφόρῳ καὶ Διονυσίῳ τοῖς διαφερομένοις Μελέτιος καλούμενος εἰρηνεῦσαι καὶ διαλλάξαι τούτους.

Κελεύετέ με μεσιτεῦσαι μεταξὺ ὑμῶν τε καὶ Νικηφόρου, ἐγὼ δὲ πολλάκις μεσιτεύσας καὶ μηδὲν ἀνύσας τῶν ἀγαθῶν τῆς μεσιτείας ἀπολήγω· λέγειν δ' ἐῶ (πολλάκις γὰρ εἶπον, καὶ ὑμῶν αὐτῶν ἀκουόντων)· παρ' οἷς πίστιν οὐχ εὑρίσκω ἀλλ' ἅπαντ' ἀπιστίας, ἐπιορκίας, μισανθρωπίας μεστά, τούτοις ἐμὲ ἥκιστα πιστεύειν. Ἡμεῖς τῶν θρᾳκικῶν, καὶ ἠθῶν καὶ ἀνδρῶν, ἐμπειρότεροι· διὸ δὴ καὶ τοῖς ἀνδράσι καὶ τοῖς ἤθεσι τοῖς θρᾳκικοῖς, ὡς οἶδατε, βέλτιον ἐφαρμόσθητι.

Ἔρρωσθε ἐν Κυρίῳ.

ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΑΣ

45.

Διονύσιος Ἡρακλείας τῷ πρώην Ῥόδου Παϊσίῳ.

Τὸ σὸν τίμιον κομισάμενος γράμμα, φίλη ψυχή, καὶ τὰ ἐν αὐτῷ ἐγκεχαραγμένα μετὰ σκέψεως διελθών, πῶς δοκεῖς; ἠνιάθην· ἐλογισάμην γὰρ ἄθεσμον εἶναι τοὺς μὲν ἀξίους καὶ δοκίμους τῶν ἀνδρῶν ἀφῃρεῖσθαι τῶν ἀξιωμάτων, τοὺς δὲ τἀναντία τούτων ἔχοντας ταῦτα ἀδεῶς κεκτῆσθαι. Ὅθεν κατὰ τὸν Σοφοκλέα «ἐν τούτῳ γὰρ κάμνουσιν αἱ πολλαὶ πόλεις, ὅταν τις ἐσθλὸς κἀγαθὸς ἀνὴρ μηδὲν φέρηται τῶν κακιόνων πλέον»· καὶ ἔοικε τὸ τῆς παροιμίας ὀρθῶς ἂν ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰρῆσθαι, ὡς ἄνω ποταμῶν χωροῦσι πηγαί. Πλὴν τὴν ἀνάγκην φιλοτιμίαν ποιήσωμεν, ὡς ὁ Γρηγόριος εἰσηγεῖται, ἵνα καὶ τὸν μισθὸν τῶν θλίψεων κομισώμεθα ἐν καιρῷ ἐπισκοπῆς ἡμῶν. Ἐγὼ περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης συνεγενόμην εἰς λόγους τῷ δεῖνι καὶ ἐδεήθην τὰ δυνατά, κατὰ τὴν σὴν αἴτησιν καὶ τὴν ἐμὴν περὶ σὲ διάθεσιν· οὐ μέντοι προσεχώρησέ γε τὸ πρᾶγμα, ὅτι μὴ εἰς ἀναβολάς· ὑπομεινάτω γάρ, ἔφη, καὶ μετὰ καιρὸν ἐπιτρέψομεν αὐτῷ ἀπολαύειν τῆσδε. Περὶ δὲ τῆς ἑτέρας ὑποθέσεως οὐδὲν ἀπέβη τῆς ὑμετέρας εὐχῆς ἄξιον καὶ ὧν αὐτὸς ἠτησάμην· τῷ γὰρ τῆς ὑποθέσεως, φησίν, ἦν αἰτεῖς, καὶ ἡ ἀπόλαυσις τῆς ἀξίας προσήκει· διὸ δὴ ὅ σοι δοκεῖ βέλτιον αἱρετέον· ἱκανὸς γὰρ ἔσῃ ἐννοῆσαι καὶ τελέσαι τὰ κρείττονα.

ΝΕΟΦΥΤΟΥ ΡΟΔΙΝΟΥ.

46.

Νικηφόρῳ χαρτοφύλακι καὶ ἡγουμένῳ Πάτμου.

Οὐ τῶν μικρῶν καὶ τοῦτο, τὸ πρὸς ἃ ἔλαχεν ἕκαστος ἐπιθυμῆσαι τῶν ἀγαθῶν συνεχῶς ἐπεκτείνεσθαι, τοῖς πρότερον παρεισβαλοῦσιν ἀνιαροῖς ἥκιστα λόγον ποιούμενος· εἰ γὰρ ἐμπόρων παῖδες πλείονα ἑαυτοῖς τὴν τοῦ πλούτου περιουσίαν ποιῆσαι βουλόμενοι θάλατταν γῆς ἀμείβουσι, καὶ σχεδὸν τὸ ἑαυτῶν ζῆν λεπτῷ ἀποθαρρύνουσι μίτῳ, πῶς οὐκ ἂν εἴη τῶν ἀτοπωτάτων οἱ παιδείας τινὸς ἀντιποιούμενοι, εἰ τύχοιεν τούτων ἡττώμενοι, κἄτα τοὺς μὲν ἀποτυχόντας τὰ πρῶτα δεύτερον αὖθις καὶ τρίτον τοῖς ἴσοις ἐπιχειρεῖν, καὶ πάντα ἐν δευτέρῳ τίθεσθαι, πρὸς ἓν μόνον ἀφορῶντες τὸ κέρδος, τοὺς δὲ μηδὲ δεύτερον ἐλέσθαι πλοῦν, εἴ γε τοῦ πρώτου ἐγκρατεῖς οὐκ ἔσοιντο; Οὐδείς ἄλλως πως ἔχων ἡγοῦμαι εἴποι ἄν, εἰμὴ τῶν ἄνοιαν ὀφλισκανόντων ἢ· ἀνθ' ὅτου κἀγὼ πάντα κάλων (ὅ δὴ λέγεται) σείσας, καὶ τοῦ οὗ ἐφιέμην οὐχ οἷός τε ὢν ἐν μετοχῇ γενέσθαι ἐν Ἑλλάδι τῇ ἐμῇ πατρίδι, ἄλλως τε καὶ τοὺς σοὺς πρὸ ὀφθαλμῶν ἀεὶ θέμενος λόγους οὓς μοι πολλάκις ἔφησθα, οὐδὲν προτιμᾶν λέγων τῆς παιδείας, ἀλλὰ πάντων κατατολμᾶν, τῆς εἰς Ἰταλίαν φερούσης ἡψάμην ὅλῃ ψυχῇ καὶ τοῦ ἐν Ῥώμῃ καθ' ἡμᾶς ἱεροῦ Φροντιστηρίου ἐγκρατὴς (ὡς καὶ αὐτός με ἐνουθέτεις) ἐγενόμην. Ὁπόσοις δὲ δυσχερέσι καθ' ὁδὸν ἐνέτυχον, νῦν μὲν πειραταῖς κατὰ θάλατταν, νῦν δὲ κλύδωσιν ὑποβρυχίους ἡμᾶς ποιῆσαι ἐπαπειλοῦσιν, ἀσθενείαις ἄλλοτε καὶ τοῖς τούτων παραπλησίοις, περιττὸν ἂν ἦν μοι διεξέρχεσθαι· ἅπερ δή, καὶ περ οὕτως ὄντα δεινά, τὴν ἔφεσιν ἣν οἶσθά με ἔχοντα εἰς τοὺς λόγους, παρασαλεῦσαι οὐκ ἴσχυσαν. Εἰ γάρ τῷ ἔρωτι πάντα βάσιμα, τὸν τοιῷδε ἔρωτι κατεχόμενον οὐκ ἄλλως ἔδει ποιεῖν, κἂν ἡ Σκυθικὴ χιὼν ἐμποδὼν τυγχάνειε· πέπεικε γάρ με Γρηγόριος, τοῦ

---

1) Ὁ Ζαβίρας λέγει σ. 526· «Συνέσιος ὁ ἐλλόγιμος, ὁ Ἑλλανικὸς ὑπογραφόμενος ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ, ἤκμαζε κατὰ τὸ 1670 (γρ. 1570) ἔτος, ὡς ἐκ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ δῆλον γίνεται· ἐκ ποίας οὖτος πατρίδος ἦν καὶ ποῦ ἐμαθήτευσεν ἄδηλον ἡμῖν· ὅτι δὲ εὐδόκιμος ἦν ποιητὴς καὶ δεινὸς ἐν ἐπιγράμμασιν, τὰ ὑπ' αὐτοῦ στιχουργηθέντα ἡρωελεγεῖα καὶ ἰαμβεῖα καὶ ἕτερα μαρτυροῦσιν, ἅτινα σώζονται ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ λογοθέτου τῆς Ἀδριανουπόλεως κυρίου Ἀθανασίου Ἀμηρᾶ». Ἐν Lamii Delie. erudit., 1744, σ. 28 κατεχωρίσθη ἐπιστολὴ τοῦ Ἑλλανικοῦ πρὸς Γαβριὴλ τὸν Σεβῆρον, γραφεῖσα «ἐκ τοῦ Μοσχολουρίου τῆς Ἑλλάδος». Ὁ κ. Σάθας (σ. 410) ἀγνοεῖ τὴν ἐπιστολὴν ταύτην, παραδεξάμενος δὲ τὴν ἐκ γραφικοῦ σφάλματος τοῦ Ζαβίρα χρονολογίαν 1670 κατέταξε τὸν Ἑλλανικὸν ἐν τοῖς λογίοις ἀνδράσι τοῦ ιζ' αἰῶνος.

1) Τὸ ἐπιτάφιον τοῦτο ἴδε ἐν Δελτίῳ ἱστορ. καὶ ἐθνολογ. ἑταιρίας, τ. Α', σ. 63. Εὑρηται καὶ ἐν φ. 89ˣ τοῦ παρ' ἡμῖν κώδικος.

ἀκουσίου τερπνοῦ τὸ ἑκούσιον λυπηρὸν τιμιώτερον εἶναι λέγων. Τοιγάρτοι τοῖς συμβεβηκόσιν ἀνιαροῖς οὐδόλως προσεῖχον, τοῦ οὗ ἕνεκα ταῦθ' ὑποφέρω μόνον ἐπιτυχεῖν δεόμενος· οὗ περ δὴ ἐν ἀπολαύσει τυγχάνω, εὐδοκίᾳ τοῦ παντεπισκόπου ὄμματος. Εὐδαιμόνει.

Μεταγειτνιῶνος δ' ἐπὶ δέκα.

47.

Γεωργίῳ Χίῳ τῷ Κορέσῃ.

Κρεῖττον γράμματος ὄψις ὅσῳ περ μέλος ὑπάρχει τοῦ χοροῦ τῶν αἰσθήσεων καὶ μελῶν τὸ τιμιώτατον, πλὴν καὶ ὁ τῶν γραμμάτων τρόπος, καὶ τὸ ἀποῦσιν ἀπόντα τὸν φίλον διαλέγεσθαι, οὐκ εἰς κενὸν τοῖς πρὸ ἡμῶν σοφίᾳ ἐπακμάσασιν ἐπινενόηται δεύτερος οὗτος λιμήν· ὁ τρόπος· ἃ γὰρ διὰ τὴν ἀπουσίαν ἐκώλυσε φύσις, ταῦτα διὰ γραμμάτων ἐμηχανήσατο τέχνη, κἀντεῦθεν πρὸς φίλον ὁ φίλος τῷ ἐντυγχάνειν καὶ λίαν ἀπὼν τοῦ παρόντος μικρόν τι ἢ καὶ οὐδὲν διενήνοχε. Κἀγὼ γοῦν σου τῇ λογιότητι διὰ τῆς καλλίστης τῶν αἰσθήσεων ἐντυχεῖν προθυμούμενος, ἀρετῶν τε σῶν, ὧν οὐχ ὅτι ἐν Ἑλλάδι καὶ πατρίδι τῇ σῇ παρὰ τῶν τῷ σῷ προσηκόντων γένει καὶ μή, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἰταλίᾳ αὐτήκοος ἐγενόμην, κατατρυφῆσαι γλιχόμενος ἥκιστα τῷ πόθῳ ὑπουργοῦσαν εἶχον τὴν δύναμιν, τῆς τύχης διασχιζούσης τὰ σώματα· ἀνθ' ὅτου ἐνδομυχοῦντα εἶχον ὁσημέραι τὸν ἔρωτα, καὶ μέσον ποθὲν φανῆναι ᾧ τούτου περιγενέσθαι μοι γένηται τὸ θεῖον ἱκέτευον. Οὐκ ἀφῆκε δ' ὅμως εἰς τέλος ἡ τὰ πάντ' ἐφορῶσα Πρόνοια τῷ ἔρωτι κατατρύχεσθαι, ἀλλὰ καὶ πόρον εὗρεν οἷον οὐδέποτε προσεδόκησα (τὸ γὰρ ἐν ἀπορίᾳ πόρων εὑρίσκειν πόρον ταύτης μόνον ἴδιον οἴδαμεν)· Ἀντώνιος γὰρ ὁ σοί τε κἀμοὶ εἰς ἄκραν ἐξηρτημένος φιλίαν, ὡσανεὶ μηδὲν ἄλλο ἀνὰ στόμα δυνάμενος ἔχειν ἢ τὰ κατὰ σὲ διεξέρχεσθαι καὶ τοῖς πᾶσι δηλοποιεῖν, ἐγκωμίων τῶν σῶν οἷά τις στρατηγὸς Ἰθακήσιος τὰς τῶν ἡρώων ἀριστείας τοῖς Φαίαξι διηγούμενος εὖ ποιῶν, ὑπερπεπλήρωκέ μου τὰ ὦτα, καὶ τολμηρόν πως ἀπέφηνε, καὶ μὴν καὶ γράμματά σοι ἐπιστεῖλαι παρώτρυνεν· ὅπερ ἔπραξα ἡδέως, ζημίαν ἡγούμενος τὸ μόνος τῶν ἄλλων ἀνδρὸς τοιούτου ἀγνοίᾳ κατέχεσθαι. Εἰ γὰρ Ἐπαμινώνδας ἐκεῖνος οὐδὲν ἥδιον φίλων εἰδώς, ὡς ἂν μὴ ἡ ἡμέρα ἄφιλος αὐτῷ παρέλθῃ, τὸν τυχόντα προσεποιεῖτο, ἀποτυγχάνων δὲ λίαν ἐδυσχέραινε τὴν τοιαύτην φιλίαν κτήσασθαι προθυμούμενον οἵαν σου τὴν τρισολβίαν ἀκούω ψυχήν, πῶς οἷει προσήκειν ἥδεσθαι, ἁμαρτάνοντα δὲ τοὔμπαλιν τῇ λύπῃ διαρκεῖν; Οὐκ ἄλλως φαίη τις ἄν, εἰ μὴ τῶν τοιοῦτον ἀγαθὸν ἀγνοούντων εἴη. Τοιγάρτοι ταυτὶ πρὸς σὲ ἐγχαράξαι διενοήθην οὐκ ἐπιδείξεως χάριν (οὐ γὰρ τῶν τοιούτων ἡμεῖς) ἀλλ' ἵνα μή με (φησὶ Λιβάνιος) καλὸς κἀγαθὸς ἀνὴρ διαφύγῃ, ὃν φιλῶ μὲν οὔπω εἰδώς, καὶ φιλῶν, γράμμασι σταθερωτέραν τὴν φιλίαν παρασκευάσασθαι διανοοῦμαι· γένοιτο δ' ἂν τοῦτο, εἰ παρ' ἐμοῦ τῆς ἀρχῆς γεγενημένης, παρὰ σοῦ ἡ ἀκολούθησις γένηται. Ἔρρωσο.

Ἑκατομβαιῶνος ζ' ἱσταμένου, ᾱχη', ἐνΡώμῃ.

48.

Φραγκίσκῳ Κόκκῳ.[1]

Ἐγὼ μὲν εὖ εἰδὼς τῇ ὁποιᾳδήποτε καλοκἀγαθίᾳ παρὰ πόδας προσήκειν ἕπεσθαι τὴν ἀμοιβὴν ὡς ἀπαραιτήτου ὀφλήματος, πρὶν ἢ τὴν εἰς τὸ Φροντιστήριόν με ποιήσασθαι εἴσοδον, οὐκ ἄλλου του ἡψάμην ἢ γράμματα πρὸς σὲ ἐπιστεῖλαι, ἀνδρῶν ἄριστε καὶ σοφώτατε, μοναχῶν τινων ὡς ὑμᾶς ἀφικνουμένων· ἀλλ' ὡς ἔνεστιν ὁρᾶν οὔπω ταῦτα ἔλαβες· καὶ γὰρ ἐγὼ πολλάκις κατ' ἐμαυτὸν διενοούμην καὶ ἐν αἰτίᾳ ἐποιοῦν τὴν τύχην ἐμποδών μοι γεγονυῖαν γράμματος ἐπιτυχεῖν ὑμετέρου. Τὸ δ' ἄρα ἦν οὐχ οὕτω· νῦν δὲ τούτου τυχών, τῶν τε ἐμῶν ἐρῶντά σε ἐγνωκὼς ἥσθην οὐ μετρίως· τεκμήριον γὰρ τοῦτο τῆς εὐνοίας, ἣν πρὸς ἐμὲ ἔχων διατελεῖς, πόρρω καὶ ταῦτα ὤν. Οἶσθα γοῦν, ἀνδρῶν ἐμοὶ σοφώτατε, ὡς οὔπερ πρόξενός μοι ἐν Βυζαντίῳ διατρίβοντι ἠρετίσω γενέσθαι, ἐν ἀπολαύσει τό γε νῦν ἔχον εἰμί, τῆς φίλης σου ἐπιστολῆς πρὸς ταῖς φθασάσαις ὄνησιν οὐκ ὀλίγην μοι πορισάσης.

ΛΑΥΡΕΝΤΙΟΥ ΤΟΥ ΚΑΒΒΑΚΟΥ[2]

49.

Λαυρέντιος ἱερομόναχος ὁ Καββάκος τῷ σοφωτάτῳ διδασκάλῳ καὶ ἀκέστορι Γεωργίῳ Κορεσίῳ.

Μέγα τι καὶ ὑπέρογκον Κροῖσος ἐφρόνει, τῇ

1) Ἐν σελ. 58 γράφω περί τινων ἐγγράφων τοῦ Νεοφύτου Β' ἀναφερομένων εἰς σταυροπηγιακὴν ἐκκλησίαν ἐν Νάξῳ. Μετὰ τὴν τύπωσιν ἔσχον τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐξετάσω τὴν χειρόγραφον νομικὴν συναγωγὴν τοῦ Δοσιθέου, ἐν ᾗ (φ. 238ᵃ) εὗρον τὰ ἐγγραφα ταῦτα, ἀναγνοὺς δὲ ἐπείσθην ὅτι οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουσι πρὸς τὴν τοῦ Κόκκου οἰκογένειαν.

2) Ὀρθῶς ὑπώπτευσα ἐν σελ. 59, ὅτι ὁ Λαυρέντιος Καββάκος ἦν Χῖος, διότι εὗρον βραδύτερον καὶ

τῶν ἔξω εὑροίᾳ τοὺς πολλοὺς ὑπεράρας, ὡς λέλεκται, καὶ Βάττος αὐτὸς τῇ σιλφίου κτήσει ἐπὶ πολὺ σοβαρῶς ἐνηβρύνετο· ἐγὼ δ' ἐπὶ τούτοις μεγάλα κοχλάζω, ὡς ἐν ἐπικήροις καὶ ἀπίστοις τὸ σύνολον τοῖς τῆς εὐδαιμονίας ἀπειληφόσιν ἀξίωσιν. Τί γὰρ τῶν τῆς ψυχῆς ἡμῖν ἀπιστότερον; τί τῶν ταχὺ φθειρομένων ὡς χόρτος; τί ἕωλον; οὐδὲν ἀντικρὺ ἀληθείας οὐδέν, ὡς πᾶσι κατάδηλον. Ἀλλ' ἐμοὶ μὲν μακαριότητος ἄκρον ἡ ἐν φιλίᾳ τῶν τῆς ἀρετῆς τροφίμων οἰκείωσις, δυστυχίας δὲ πάλιν ἡ πρὸς τούτους ἀνοικειότης τὸ ἔσχατον κέκριται. Ἐπεὶ δὲ καί σε ὑπέρ τιν' ἄλλον τοιοῦτον ἡ φήμη μαντεύεται, καὶ τῆς σῆς ἐναρέτου ψυχῆς δι' οἰκειώσεως ἔναγχος ἔλαχον, οἷα καὶ διὰ ζώσης φωνῆς σου τεκμαίρομαι, βρενθύειν δέον ἐμὲ καὶ ἄγαν σεμνύνεσθαι, ὡς αὐτόχρημ' ἀπαραβλήτοις μέτροις ἀναδειχθέντος ἡμῖν ὀλβιώτερον καὶ εἰς αὐτὸν εὐδαιμονίας ἑλληλακότος βαθμὸν τὸν ἀκρότατον· σφὲ γὰρ ἀπαγέσι τὰς ὑπεροχὰς ἐπεδώκατον, ἐγὼ δ' ἐν τοσούτῳ μονίμοις ὥστ' οὐδ' αὐτὸς ὁ πανδαμάτωρ αἰὼν μηδοτιοῦν τῇ φθορᾷ παρκπέμψαι ἰσχύσειεν. Ἀλλ' οὐκ ἐμοί γε μόνῳ ταὐτὸ πρὸς εὐδαιμονίαν αὐτάρκη νομίζεται, ἐπεὶ ταυτησὶ πρὸ πολλοῦ εἶχε τῆς δόξης χ' ὁ τῶν Μακεδόνων ἄναξ καὶ ἀψευδοῦς μαρτυρίας ψῆφον παρέχει μοι· ὃς δὴ τῶν πολυτελῶν λίθων καὶ διαυγῶν μαργάρων, οὓς Ἰνδῶν καὶ Ἀράβων ἄρουραι τρέφουσι, προηγεῖτο τοὺς φίλους καὶ αὐτοὺς ἑαυτῷ ἀνεκάλει κειμήλια. Τούτου χάριν ὀφείλω εἰδέναι τῇ τὰ καθ' ἡμᾶς ἰθυνούσῃ Προνοίᾳ τὰς χάριτας· φιλοφρονουμένη γὰρ ἀγαθά μοι τοιαῦτ' ἐμνηστεύσατο· σὺ δὲ διασώζοις ἐναῦον, ὦ ἀρετῆς κορυφή, τὸ τοῦ φίλτρου θερμὸν καὶ διάπυρον, ἵνα μὴ τηλικαύτης ἐντελοῦς εὐπραγίας ἐκπέσοιμι· ὃ διαρρήδην τρανώσειεν, εἴπερ ἔσθ' ὅτε ἡμᾶς τῶν ἡδέων γραμμάτων τῆς καλῆς σου καὶ λαμπρᾶς ἀξιοῖς διαθέσεως· ξύμβολα γὰρ ταυταὶ τῶν ψυχικῶν παθημάτων οἱ ἐν λόγοις κομψοὶ προηγόρευσαν. Πλήν, πρὸς Θεοῦ, τὴν γραφίδα μὴ ἔσο μηδαμῶς ἀπονεύειν εἰς νέωτα, ἀλλ' εὐθὺ νῦν μὲν τοῦ φιλικοῦ, νῦν δὲ τοῦ προτρεπτικοῦ χαρακτῆρος χωρεῖν αὐτὴν κατανάγκαζε· πρὸς ἀνδρῶν γὰρ δικαίων ἐξ ὧν αὐτὸς ἀπονέμειν τὰ οἰκεῖα μόνα ἑκάστῳ, καὶ μηδαμῶς συγχωρεῖν ταῖς εὐνοίαις δεκάζειν· δειναὶ γάρ εἰσι, καὶ ὠθεῖν τὴν τρυτάνην βίᾳ εἰώθασιν. Ἔρρωσο

συγγραφὰς αὐτοῦ ἐν τῷ μετοχίῳ τοῦ παναγίου τάφου, ὑπ' ἀριθ. 296, ἃς τινας ὁ τῆς βιβλιοθήκης τούτου κατάλογος ἐπιγράφει ὧδε· «Διδαχαὶ αὐτόγραφοι Λαυρεντίου ἱερομονάχου Καββάκου Χίου (1660—1709) συνταχθεῖσαι καὶ (ἴσως) ἐκφωνηθεῖσαι ἐν Γαλατᾷ, ἐν τῷ ναῷ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ τῶν Μποστανίων, ὡς σημειοῦται ἐν φύλλῳ 219,45 τὸν ἀριθμόν. Εἰς 4ον». Ἄλλοτε θὰ περιγράψω λεπτομερῶς τὸ τεῦχος τοῦτο.

50.

Ὁ αὐτὸς τῷ αὐτῷ.

Ὑποβέβηκε μὲν ἀναντιρρήτως τοῖς τῆς ψυχῆς τὰ τοῦ σώματος, ὑπερβέβηκε δὲ ψυχῆς ἀγαθῶν ἁπάντων ἡ σοφία ὧν ἐπὶ γῆς τετίμηται ἄνθρωπος· δι' αὐτῆς γὰρ οὐχ ὅπως ὄρεξις λόγῳ παιδαγωγουμένη πρὸς τὴν τοῦ καλοῦ χειραγωγεῖσθαι δίωξιν καὶ ἐπίτευξιν, ἀλλὰ καὶ νοῦς τῶν ἱερῶν τῆς ἀληθείας ὀργίων μύστης τε καὶ αὐτόπτης γενόμενος, καὶ τῷ πρώτῳ ἐκείνῳ τῶν νοητῶν διὰ τῆς θεωρίας συνών, μονονουχὶ ταῖς ἀΰλοις καὶ νοηταῖς συγκορυβαντιᾷ φύσεσιν. Ἦν ὅτε παρ' Ἕλλησι τὰ φιλοσοφίας συνεβασίλευε καὶ τὰ τῆς βασιλείας συνεφιλοσόφει, νῦν δ' οὐκ οἶδ' ὅπως ἔρρει σὺν τῇ τύχῃ καὶ τὰ τῆς παιδείας, καὶ ἀπεσκληκότως ἔχει πρὸς πᾶν εἶδος ἀρετῆς τὰ ἡμέτερα. Θείᾳ δ' αἴσῃ Ἑλλαδικῶν προτερημάτων ἐκμαγεῖον Κορέσιος γέγονεν, οὗ αὐτόθι παραγενόμενος πᾶς τις ὁ ἐν λόγοις φιλόπονος, φιλοπονίᾳ τε καὶ εὐφυΐᾳ φιλοσοφικῇ καταγινόμενος, ἀπάσης θεωρίας ἐπήβολος γίνεται, ἐπανιὼν δὲ αὐτόθεν τῶν ἐν ἀρετῇ ἀγώνων ἐπιφέρει τὰ ἔπαθλα. Ζῆθι τοίνυν, Κορέσιε, εἰς πολλὰς περιόδους ἐνιαυτῶν, ἐκ τῆς ἑβδομάδος τῶν δεκάδων διαπερῶν πρὸς τὴν ὀγδοάτην, ἐννάτην τε, καὶ δεκάτην, καθὼς περ τὸ ζῆθι διάκειται· οὕτω γὰρ καὶ τῶν μαθητιώντων ἔσῃ χειραγωγός, καὶ παντὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους ἐγκώμιον, μᾶλλον δὲ τῆς καθολικῆς ἁγίας τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας προστάτης θερμότατος, ἀποσοβῶν καὶ ἐμφράττων τὰς καθ' ἡμῶν τῶν εὐσεβῶν ἀναπετασθείσας πύλας τοῦ Ἅδου, ἃς ὁ Κύριος μέχρι τοῦδε διὰ τῆς σῆς εὐκελάδου σοφίας κατήσχυνεν. Ἡμᾶς δὲ ἐν τῇ τῶν σῶν χαρίτων χορείᾳ διάσωζε, καὶ τὸ ἐν ἡμῖν ἀτελὲς ἐν τῇ τοῦ σοφωτάτου σου νοὸς τελειότητι ἔχων διὰ μνήμης τελείου (τὸ γὰρ δεκτικὸν κατὰ τὸν τρόπον τοῦ εἶναι τὸ ἀντικείμενον δέχεται), καὶ μὴ τῶν σῶν μελισταγῶν ῥημάτων ἡμᾶς ἀποστέρει ἐνίοτε.

Ἔρρωσο.

ΓΩΡΓΙΟΥ ΜΟΣΧΕΤΙΟΥ;

51.

[Ἀνωνύμου] Ματθαίῳ τῷ σοφωτάτῳ καὶ λογιωτάτῳ ἐν Κυρίῳ εὖ πράττειν.

Σιγᾶν μετὰ λόγου, ἢ εὐκαίρως λέγειν, πό-

τερον κρεῖττον καὶ παρὰ σοὶ κρινέσθω· ἐγὼ δ' εὖ οἶδα, ὅτι σιγήσαντι εὐκαίρως, μετὰ λόγου νῦν εὔκαιρον. Ἔστι δὲ τὸ τοῦ λόγου ἀσπάσασθαί σου τὴν ἱερὰν ψυχήν, ἐπευξάμενον μέν σοι παρὰ τοῦ Σωτῆρος τἀγαθά, παραινοῦντα δέ σου τὴν σπουδήν (εἰ καὶ σπουδὴ δεῖται παραινέσεως) ἐπὶ τοὺς τῆς φιλοσοφίας καμάτους, οὐκ ἀγνοοῦσαν μονωτάτην εἶναι τὴν τὸν μικρὸν σπινθῆρα τῆς ἑλληνικῆς παιδείας ἀναζωπυροῦσαν παρ' Ἕλλησι. Τοῦτο δέ σοι προσλαλήσας εὐκαίρως (οἶμαι) τὸν λόγον σὺν λόγῳ καταπαύσω. Ἐρρώσθω σου ἡ φίλη κεφαλή.

ΠΑΪΣΙΟΥ ΛΙΓΑΡΕΙΔΟΥ

52.

Χαῖρε γαληνότατε, καὶ θεοσεβέστατε μονοκράτορ ἐν Χριστῷ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν.

Φασί τινες τὴν ἀποσταλθεῖσάν μοι συγχώρησιν παρὰ τοῦ μακαριωτάτου πατριάρχου τῶν Ἱεροσολύμων κὺρ Δοσιθέου ἄκυρον διατελεῖν, καθότι αὐτὸς ἔγωγε καθῃρέθην ἀπὸ τοῦ κὺρ Νεκταρίου, ἥκιστα δὲ ὑπὸ τοῦ Δοσιθέου. Ἕκαστος δὲ ὀφείλει πρὸς ἐκείνου καρποῦσθαι τὴν ἄφεσιν, ἀφ' οὗ περ καὶ τὴν δεσμητικὴν ἔλαχεν ἐπιτιμίαν· πλήν γε μὴν τὸ τοιοῦτον οὐκ ἀληθεύει διηνεκῶς, καθά περ ἔνι μαθεῖν ἀπὸ διαφόρων παραδειγμάτων, καὶ μαρτυριῶν οὐκ ὀλίγων ἐν τῷ Νομοκάνονι ἀπηριθμημένων· καὶ ἵνα μὴ λέγω τὰς περιτεθρυλλημένας κατηγορίας καὶ καθαιρέσεις κατὰ τοῦ πάνυ Ἀθανασίου ἐξυφασμένας κἀν τῇ ἐν Τύρῳ Συνόδῳ δεδημοσιευμένας, ὡς ἱστὸν ὅμως ἀράχνης διαλυθείσας ὕστερον ἀπὸ τοῦ Ρώμης Ἰουλίου καὶ διασκευασθείσας διὰ συγχωρήσεως.

Ἔτι δὲ ὅπως παραδράμω τὴν ἄφεσιν τοῦ Ἀγκύρας Μαρκέλου ὀρθοδόξου τέως ὀρθέντος· οὗτος μὲν γὰρ ὑπὸ τῶν συνηγμένων ἐν Κωνσταντινουπόλει θείων Πατέρων, ὡς δῆθεν αἱρετικὸς καθῃρέθη κἀκ τοῦ ἰδίου θρόνου ἐξώσθη, καὶ ὅμως μετέπειτα οἱ τῆς Σαρδικῆς εὐαγεῖς Πατέρες αὐτὸν συνεχώρησαν καὶ εἰς τὴν προτέραν αὐτὸν καθέδραν ἀποκατέστησαν.

Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ Θεοδώρητος ὁ σὺν τῷ πατριάρχῃ τῶν Ἀντιοχέων Ἰωάννῃ ἐν τῇ τρίτῃ Συνόδῳ κατὰ τοῦ θειοτάτου Κυρίλλου ἐκτραχηλίσας, καὶ τῇ καθαιρέσει παραδοθείς, διὰ τὸ μὴ βουληθῆναι καθυπογράψαι τῇ καθαιρέσει τοῦ Νεστορίου, ἐν τῇ οἰκουμενικῇ τετάρτῃ Συνόδῳ ἐστέρχθη τοῖς τοῦ πάπα Λέοντος γράμμασιν ὠχυρωμένος, καὶ τοῖς λοιποῖς συγκατηριθμήθη.

Ἦ μὴν ἔγνωμεν καὶ Μακάριον τὸν Ἀντιοχέων πατριάρχην κατεγνωσμένον ὄντα ὑπὸ τοῦ Βενεδίκτου πάπα συγχωρηθῆναι, εἴπου γε ἀπὸ τῆς ἐπαράτου ἐπίπαν κακοδοξίας ἀπομακρυνθῇ καὶ τῇ ἀληθεῖ εὐσεβείᾳ προστεθῇ.

Ἄρειος δὲ κἀκεῖνος ὁ καθαιρεθεὶς παρὰ τοῦ ἱερομάρτυρος Πέτρου καὶ δι' ἀποκαλύψεως ἔτι τεταγμένος τοῖς ἱεροδιακόνοις, συνεχωρήθη ὅμως παρὰ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Ἀχιλλᾶ, ὑποκρινάμενος τὴν μετάνοιαν, εἰ δήπουθεν πρωτοπαπᾶς χειροτονηθείς, καὶ τὸ διδασκαλεῖον τῆς Ἀλεξανδρέων ἐνεπιστεύθη τὸ σύνολον.

Ἀλλὰ καὶ τὸν δυστυχῆ Εὐτυχέα τὸν καθαιρεθέντα παρὰ τοῦ παναγιωτάτου Φλαβιανοῦ, οἱ τρεῖς ἄλλοι πατριάρχαι ἀμέλει τοι, ὁ Ἀλεξανδρείας, ὁ Ἀντιοχείας καὶ ὁ Ἱεροσολύμων, προσηνῶς ἀπεδέξαντο.

Ἰωάννης δὲ ὁ χρυσοῦς τὴν καρδίαν μᾶλλον ἢ τὴν γλῶτταν Χρυσόστομος, ὃν ἐκάθηρεν ὁ Ἀλεξανδρείας Θεόφιλος τῇ βασιλίσσῃ χαριζόμενος Εὐδοξίᾳ, ὅτῳ συναινῶν καὶ ὁ τούτου ἀνεψιὸς καὶ διάδοχος Κύριλλος ἐν τοῖς διπτύχοις τὴν τοῦ Χρυσοστόμου μνείαν ποιήσασθαι οὐκ ἠβούλετο, ἀλλ' ἐκραύγαζεν, εἴ γε Ἰωάννης ἐν πατριάρχαις καὶ ὁ Ἰούδας ἐν τοῖς Ἀποστόλοις, ἡγίασται καὶ παρὰ πάντων τῶν ἄλλων ἱεραρχῶν ἀνύμνηται, καὶ μέχρι τῆς σήμερον εὐλογεῖται καὶ δεύτερος πρόδρομος Ἰωάννης καὶ θεολόγος Ἰωάννης ἀνακηρύττεται.

Τὸν Μελιτινῆς δὲ Πέτρον ὁ πανίερος Μεθόδιος ἐκάθηρε δι' εὐλόγους αἰτίας, πλήν γε μετὰ ταῦτα ὁ τρίσοφος πατριάρχης Φώτιος τοῦτον ἐδικαίωσεν ἀθῳώσας, καὶ Σάρδεων ἔτι μητροπολίτην ἀνηγόρευσεν, ἀποφηνάμενος προσέτι οὗτος ὁ πατριάρχης Φώτιος οὐκ ὀλίγους ὑπευθύνους ἐν τοῖς ἐγκλήμασιν ἐνόχους ἐδικαίωσε, καθῃρημένους ὑπάρχοντας ἀπὸ τοῦ ἁγίου Ἰγνατίου, μένοντος ἐν τῇ ἐξορίᾳ· καὶ ἀντιστρόφως, ὁ πατριάρχης Ἰγνάτιος τοὺς ἀπὸ Φωτίου καθαιρεθέντας ἀθώους ἐκήρυξε καὶ ἀπέδειξε, τῆς οἴκοθεν καθέδρας ἀπολελαυκότας μετὰ τὴν ἐπάνοδον.

Ψευδὲς ἄρα τὸ εἰρημένον, δεῖν ὅλους λαμβάνειν τὴν ἄφεσιν ἐξ οὗ καὶ τὸ ἐπιτίμιον εἰλήφασι, καθάπερ ἐκ τῶν ἄνωθεν ἐστρωμένων καὶ ἀποδέδεικται, περισσοτέρως δὲ καὶ ἀπὸ τῶν νεωστὶ γεγενημένων ἕξει τὸ κῦρος καὶ τὴν βεβαίωσιν.

Καί γε μὴν ὁ νῦν πατριάρχης Παΐσιος καθῄρηται ἀμωσγέπως, καὶ τοῦ θρόνου ἐξεβλήθη ἀπὸ τοῦ Κωνσταντινουπόλεως Παρθενίου, συγκεχώρηται ὅμως καὶ εἰς τὸν γνήσιον θρόνον

ἀποκατέστη, διὰ πρεσβειῶν τῆς σῆς γαληνοτάτης μεγαλειότητος, παρὰ τοῦ οἰκουμενικοῦ Μεθοδίου, τοῦ τανῦν διοικοῦντος τοῦ Πατριαρχείου τοὺς οἴακας.

Πρόσθες ἐπὶ τούτοις, ὅτι ὁ Πιτυροῦν μητροπολίτης καὶ πρωτοκάθεδρος κατηγορήθη πλειστάκις ἀπὸ τοῦ Νίκωνος, καθ' οὗ καὶ λιβέλλους ἐγκληματικοὺς ἐν τῇ Συνόδῳ εἰσέφερεν ὡς ἐπὶ πώλου καθῆστο τῇ Κυριακῇ τῶν Βαΐων, καὶ ὅμως διὰ τοῦτο καὶ δι' ἄλλα αἰτιάματα, οὔτε παρ' αὐτοῦ τοῦ Νίκωνος, οὔτε παρὰ τῶν δύο τῶν ἐνθάδε παρευρεθέντων πατριαρχῶν, οὔτε μὴν παρὰ τῆς συγκροτηθείσης ὅλης Συνόδου συνεχωρήθη, καί περ ἔτι ζῶντος τοῦ Νίκωνος, διὰ τὰ ἐπικείμενα ὡς ἐπιτίμια· εἰ δὴ τοῦτο ἀπαιτεῖν παρ' ἐκείνου ἄγος ὁμοῦ καὶ ἀθέμιτον νομιστέον, ἤδη ἄρα καὶ πέπτωκε τὸ διακεκωδωνισμένον ἀξίωμα, ὡς ἕκαστος ἔχει συγχωρεῖσθαι παρ' οὗ τὸ πρότερον ἐδεσμεύθη ἐπιτιμώμενος.

Τοιγαροῦν, εἰ κἀμὲ ὁ κὺρ Νεκτάριος ὤφθη παιδεύων τῷ τῆς λειτουργίας ἐπιτιμίῳ, οἷος ὢν διατελεῖ ὁ κὺρ Δοσίθεος δοῦναί μοι τελείαν τὴν ἄφεσιν, ἅτε δὴ γνήσιος πατριάρχης καὶ τοῦ Παϊσίου καὶ Νεκταρίου διάδοχος· ἐκεῖνος γὰρ ὁ Νεκτάριος ἑκὼν παρητήσατο καὶ τὴν πατριαρχικὴν βακτηρίαν σὺν τοῖς ἄλλοις ἀμφίοις ἐπεδωρήσατο, παρασχὼν πᾶσαν τὴν ἐξουσίαν αὐτοπροαιρέτως καὶ πεπληροφορημένως τῷ δεσπότῃ μου κὺρ Δοσιθέῳ, παρρησιασάμενος ἐπ' ἐκκλησίας· ὅθεν πλέον οὐ δύναται ὁ Νεκτάριος ἐκφωνῆσαι καὶ εἰπεῖν «ἡ μετριότης ἡμῶν ἔχει σε συγκεχωρημένον καὶ λελυμένον» μηκέτι ὢν πατριάρχης κυρίως. Οὐκ ἔχει ἐξ ἡμισείας τὴν ἄδειαν ἡ μακαριωτάτη αὐτοῦ σεβασμιότης τοῦ δεσμεῖν καὶ λύειν, ἀλλὰ τελείως καὶ ὁλοκλήρως· εἰ δὲ μή, δύο ἂν εἶεν τῷ ἀριθμῷ πατριάρχαι τῆς ἁγίας πόλεως Ἱερουσαλήμ, καὶ σχίσμα ἐπηκολούθει διὰ τὸ διπλοῦν τῆς ἀρχῆς, ὅπερ ἀπαίσιόν ἐστι καὶ λογίσασθαι. Ἀλλὰ τῷ σοφῷ καὶ συνετῷ ἀρκοῦσι, διὰ τοῦτο καὶ ἐχεμύθως διάκειμαι.

Ὁ σὸς διὰ παντὸς καὶ κατὰ πάντα ἱκέτης, ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Γάζης Παΐσιος ἰδιοχείρως ὑπέγραψα.

53.

Τοῦ Λιγαρείδου πρὸς Δραγιτζάνον τὸν Καντακουζηνόν.

Χρῄζει τι ὁ Χῖος, οὐχὶ χρημάτων ἢ χλαμύδος, ἀλλά τινος χειμερινοῦ χιτωνίσκου, παρὰ χειμάρρῳ χειμάζων. Χρή σε γοῦν τὰ χρειώδη ἐν τῇ δυσμεταχειρίστῳ χρείᾳ τῷ Χίῳ τάχιστα χορηγεῖν, χαλκοῦ ἄνευ, τὸν ἐγγὺς τυγχάνοντα τῆς Χαλκίδος, χωρὶς ἐγχωνῦντα τὰ χρήματα. Χορεύσεις οὐκ ἄνευ χορδῆς τῇ χρείᾳ μὲν ἀχορτάστως, χρησίμως δὲ χρησομένῳ κατὰ τὸ χρέος χωλεύοντι καὶ τοῖς σοῖς ἐμφιλοχωροῦντι χωρίοις καὶ συγχωρήμασι. Καγχάζεις τυχὸν χαριέστατα τὸ πᾶν διὰ τοῦ χ ἀναγνούς, καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ προχάραγμα χιαζόμενον. Σὺ ἄρα δ' ἔχεις· ἔχεις γὰρ χιάσου, εὔχαρις ὑπάρχων καὶ πάγχρηστος, οὐδ' εἰ χρὴ φάναι πυθόχρηστος χείρων τοῦ Ἀχιλλέως, μᾶλλον καὶ χρηστήριος. Χρεία ὢν καὶ λεγόμενος ἐγχείρισον εὐχειρώτως, εὐχερὴς ὤν, ἔσται δὲ χελιδονιᾶς, χέλυς σοι χραίνουσα, χερσόθεν χοὰς χεύω αὐτόχειρ καὶ καταχύματα, χιλιάκις τὸ χαῖρε κομίζων σοι.

54.

Παΐσιος μητροπολίτης Γαζέων τῷ ἐλλογιμωτάτῳ ἐν ἱερομονάχοις κυρίῳ Θεοδωρήτῳ χαίρειν, ὑγιαίνειν, εὖ πράττειν.

Ἤτησεν ὡς ἀπὸ σοῦ ὁ ἡμέτερος ἀδελφὸς κὺρ Μανασσῆς, τῆς περιβλέπτου Πωγωνιανῆς ὁ ἀρχιεπίσκοπος, τὸ τῆς ἱερᾶς Ἀποκαλύψεως λόγιον, ἐν τῷ κ' κείμενον κεφαλαίῳ· «Καὶ ἐξελεύσεται, φησί, πλανῆσαι τὰ ἔθνη τὰ ἐν ταῖς τέσσαρσι γωνίαις τῆς γῆς, τὸν Γὼγ καὶ τὸν Μαγώγ, ὁ ἀπ' ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνος Διάβολος». Τίς ποτε δὴ ἄρα νοεῖται ὁ πολυθρύλλητος οὗτος Γὼγ, καὶ τίς ὢν διατελεῖ ὁ Μαγώγ, πολυπραγμονῶν διάκεισαι ὡς φιλόπευστος. Καὶ δήπου, νὴ τὴν φίλην ἀλήθειαν, ἣν πρὸ πάντων πρεσβεύειν ὀφείλομεν, οἱ ἐπιφανέστεροι καὶ θειότεροι ἑρμηνευταὶ τῶν θεοπνεύστων Γραφῶν τούτου πέρι διδαχθῆναι μᾶλλον ἐπόθουν ἢ ἑτέρους διδάξαι ἀκριβεστέραν τὴν ἔννοιαν, ἅτε δὴ ἀμφιλαφῆ τυγχάνουσαν, κομιδῇ ποικίλην καὶ οὐκουν ἀναμφισβήτητον παρά γε τοῖς νῦν ἐξηγηταῖς καὶ τοῖς πρόπαλαι· ὥστε μὴ μόνον Δηλίου δεῖσθαι κολυμβητοῦ, ἀλλ' ἔτι γε μὴν καὶ σοφιστοῦ Δελφικοῦ πρὸς εἰλικρινεστέραν σαφήνειαν. Πλὴν ὅπως μὴ φανῶ τὸ παράπαν ἀσύμβολος, καὶ τὴν δίκην πάθω τοῦ τὸ θεῖον κρύψαντος τάλαντον, δέχου εὐμενῶς τὰ παρατιθέμενά σοι ἐν τῇ πνευματικῇ τραπέζῃ, καίτοι λιτῶς καὶ δίχα περιττῆς καρυκείας παρεσκευασμένα καὶ ὀλίγῳ ἅλατι κατηρτισμένα.

Τοιγάρτοι ὁ βλέπων τὰ πορρωτέρω τῶν ὄντων θεόληπτος Ἰεζεκιήλ, τοῦ Γὼγ καὶ Μαγὼγ ἐν τῷ λη' καὶ θ' κεφαλαίῳ ἐπεμνημόνευσεν, ὡς ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν κατὰ τῶν χριστοκτόνων Ἰουδαίων βαρείᾳ τῇ χειρὶ καταστρατηγήσοντος καὶ τὴν πολυχρημονεστάτην οὐκ

ἀμάχως Ἱερουσαλὴμ καταστρέψοντος· ἀνθ' ὧν ὁ Παμφίλου Εὐσέβιος ἐν τῷ θ' βιβλίῳ τῆς *Εὐαγγελικῆς Ἀποδείξεως*, τὸν μὲν Γὼγ ἀλληγορῶν εἰς τὰ ῥωμαϊκὰ εἰσῆξε στρατεύματα, τὸν δὲ Μαγὼγ εἰς αὐτὸν δὴ τῶν Ῥωμαίων μόναρχον καὶ ταξίαρχον ἐπεφόρησε τὴν ἑρμηνείαν, καὶ ἀραρότως· ἐπείπερ ὁ τῶν ὅλων δεσπότης θεάνθρωπος Ἰησοῦς, ὁ εὐδοκήσας ἐπὶ τῆς ῥωμαϊκῆς μοναρχίας ἀρρυπωτάτως τεχθῆναι καὶ ἀπογραφῆναι Ὀκταβιανῷ τῷ μοναρχήσαντι καίσαρι, μονονουχὶ ἐξελέξατο εἰσέτι αὐτὸν τοῦτον καὶ ἀντιλήπτορα πρὸς τὴν ἐκδίκησιν τοῦ ἰδίου αἵματος, εἰς τελειοτέραν ἀντέκτισιν τῆς κατ' ἐκείνου κατενεχθείσης ἀδίκου καθοσιώσεως, πρὸς μεγαλοπρεπεστάτην ἀνάρρησιν τοῦ Εὐαγγελίου ἄχρι περάτων γῆς διασπαρέντος ἑκασταχῇ· «*Καὶ ἐξελεύσεται ἄνθρωπός* φησι τῶν Ἀριθμῶν ἡ θεία πυκτὶς ἐν Κεφ. κδ', *ἐκ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ, καὶ κυριεύσει ἐθνῶν πολλῶν, καὶ αὐξηθήσεται ἡ βασιλεία αὐτοῦ ἐπὶ τῆς Γὼγ βασιλείας*· καθότι ἐπὶ τῆς Ῥωμαίων αὐτοκρατορίας καὶ ἡ τοῦ Χριστοῦ διδασκαλία συνήκμασε καὶ συνηύξησε κατ' ἀλήθειαν, κώλυμα εὐραμένη οὐδὲν πρὸς τὸ κήρυγμα, ἑνὸς καὶ μόνου ἀνὰ πᾶσαν δεσπόζοντος τὴν ὑφήλιον, τοῦ σεβαστοῦ Καίσαρος τῆς μονοκρατορίας τὰ σκῆπτρα διέποντος.

Ἡκέτην γοῦν ὁ Γὼγ καὶ Μαγώγ, ὁ Οὐεσπεσιανὸς καὶ ὁ Τίτος πατὴρ καὶ υἱός, ἄμφω Ῥωμαίω καὶ δεξιὼ στρατηγὼ ἀνηγορευμένω, ὕστερον οὐκ ἀθεεὶ (sic) αὐτοκράτορε, μυριάδας φέροντε στρατοῦ ἔνθεν κἀκεῖθεν συνηγμένας εἰς καταστροφὴν αὐτοτελῆ καὶ καθαίρεσιν τῆς προφητοκτόνου πόλεως Ἱερουσαλήμ, ὥσπερ ἤδη καὶ ἤνυσται καὶ εἰς πέρας ἦλθε τὰ τῆς θείας προγνώσεως προθεσπίσματα. Καὶ δὴ κατεσκάφη πᾶσα Ἱερουσαλὴμ ἀπὸ τοῦ σώφρονος καὶ νικητοῦ Τίτου, Θεῷ φήναντι ἐπιδεδωκέναι τὰς ἑαυτοῦ χεῖρας ἐπὶ ὀργήν, κατηθάλωται δὲ ὁλοσχερῶς ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν καὶ τὸ ἱερὸν τὸ ὑπὸ τοῦ Ἔσδρα τὸ δεύτερον ἀνακαινισθέν, πυρὸς παμφάγου γεγονὼς παρανάλωμα ὥστε μὴ ἐπιμεῖναι λίθον ἐπὶ λίθου, κατὰ τὴν δεσποτικὴν ἀψευδείαν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, ναὶ δὴ καὶ κατὰ τὴν ἀπαράγραπτον τοῦ Ἰεζεκιὴλ πρόρρησιν, προφητεύσαντος τὴν τελευταίαν ἐρήμωσιν τῶν Ἱεροσολύμων ὑπὸ Γὼγ καὶ Μαγὼγ τελεσθησομένην. Λείπεται δὲ ἄρα τὰ τῆς Ἀποκαλύψεως γενησόμενα καὶ ἀναμφιβόλως ἐσόμενα ἐν τῷ μέλλοντι τοῦ καιροῦ διαστήματι, ἃ καὶ καθ' Ὅμηρον εἰπεῖν «θεοῦ ἐνὶ γούνασι κεῖται»· εὖ γὰρ πείθομαι τῷ πολυγλώσσῳ Ἱερωνύμῳ τῷ ἀποφηναμένῳ Γὼγ εἶναι τὸν ἀρχιστράτηγον Μιχαήλ, τὸν μάχην ἤδη ἐγείραντα κατὰ τοῦ Μαγὼγ Ἑωσφόρου, τοῦ ἀντάρτου καὶ λειποτάκτου· εἵπετο γὰρ πεπληρῶσθαι τὴν προφητείαν οὐ μόνον τοῦ Ἰεζεκιήλ, ἀλλὰ καὶ τοῦ θεατοῦ τῶν ἀρρήτων ἀποκαλύψεων, τῆς κοινῆς ἐπέκεινα ὑπολήψεως τῆς ὑποτιθεμένης περὶ τοῦ Ἀντιχρίστου εἶναι τὴν πρόρρησιν· ἥπερ καὶ Ἀρέθᾳ τῷ ἀρχιεράρχῃ δοκεῖ, φάσκοντι τὸν μὲν Ἰεζεκιὴλ εἰρηκέναι περὶ τῆς ἐρημώσεως Ἱερουσαλήμ, τὸν δὲ Ἰωάννην φθέγγεσθαι διὰ τὴν πόρθησιν ὅλης τῆς οἰκουμένης, εἶναι δὲ Γὼγ μοῖραν τῶν Γότθων πανώλεθρον, τῶν συχνάκις τὴν πρεσβυτέραν Ῥώμην καταδηωσάντων καὶ τὰ πέριξ αὐτῆς καταπορθησάντων, καθάπερ γράφει ἐλευθεροστομῶν ὁ Προκόπιος. Ξυνᾴδει καὶ ὁ γέρων ἀμβροσίας θεῖος Ἀμβρόσιος διὰ Γὼγ τοὺς Γότθους ἐννοησάμενος, ἄνδρας ἀπηνεῖς καὶ μαχιμωτάτους, τοὺς νῦν καλουμένους Σοήβους, τοὺς τὴν Ἰταλίαν καταληϊσαμένους ποτὲ καὶ πόλεις πολυανθρώπους εἰς ἔδαφος καταρρίψαντας· διὰ δὲ Μαγὼγ τοὺς κοινῇ Σκύθας προσαγορευομένους, ἄνδρας καὶ αὐτοὺς ἀπηγριωμένους, τοὺς κατὰ τὴν Μαιῶτιν λίμνην καὶ τὸν Καύκασον κατοικοῦντας, μάλιστα δὲ καὶ τὴν παρωκεανίτιν ἀκτὴν νεμομένους μέχρι τῶν ὁρίων τῆς Ἰνδίας προσεννενεγμένους, οἱ πολλοὶ τῶν συγγραφέων διαμαρτύρονται. Ἡ μὴν ὁ Μαγώγ, ἣ περ ἱστορεῖ ὁ Ἰώσηπος ἐν τῷ α' βιβλίῳ τῆς αὐτοῦ Ἀρχαιολογίας, εἷς ὑπῆρξε τῶν υἱῶν τοῦ Ἰάφεθ, κατὰ καὶ τὸ δέκατον τῆς Γενέσεως. Ἐπεὶ δὲ ἄρα κατῴκησε τὴν Σκυθῶν εὐρύχωρον χώραν, ἀπὸ τῆς οἴκοθεν ἐπωνυμίας πᾶσα ἐκείνη ἐπεκλήθη Μαγώγ. Ἔνθεν τοι μιᾷ φωνῇ, ἑνί τε ὀνόματι σωρηδὸν συλλεγμένοι Σκῦθαι προσαγορεύονται. Καὶ οὗτοί γέ μην οἱ νομάδες καὶ σποράδες καὶ οἱ τὴν Κασπίαν ἔχοντες θάλασσαν, καὶ μένοντες κεκλεισμένοι ἐν ταῖς Χαλκείαις Πύλαις ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Μακεδόνος Ἀλεξάνδρου, ἔσονται στρατευσόμενοι κατὰ τὸν θεῖον χρησμὸν τοῦ ἀρχιερέως Ἱππολύτου κατὰ τῆς ἀποστολικῆς ἐκκλησίας, τῆς στρατευομένης κατὰ Ἱερουσαλὴμ δηλονότι· σὺν οἷς συναχθήσονται καὶ τὰ παραπλήσια ἔθνη τὰ βάρβαρα, τὰ θηριώδη τε καὶ ἀπάνθρωπα κατὰ τῶν ὁσίως ζώντων οὐκ ἀναιμωτὶ μαχεσόμενα[1]. . . . . .

. . . . . .

Πρόσθες εἰ βούλει καὶ τὸ πάνσοφον αἴνιγμα τοῦ διὰ Χριστὸν σαλοῦ Ἀνδρέου, τοῦ φήσαντος

1) Παραλείπεται ὧδε ἡ ἑπομένη περίοδος.

γενησομένην τὴν ἀπολύτρωσιν διὰ τῶν ἐμπεριεχομένων ἐν τῷ δεκάτῳ ἑβδόμῳ στοιχείῳ τοῦ ἀλφαβήτου, ἀμέλει διὰ τοῦ ῥ. Τούτοις ἄρα ἑπόμενος ὑπογράφω κἀγὼ ἱκανώτατα, μηδ' ὁτιοῦν ἀντιλέγων ἢ ἀνθιστάμενος, οἶμαι δὲ ὡς καὶ οὐδεὶς τῶν εὖ φρονούντων καὶ εὐλογίστων ἐναντιωθήσεται μέχρις ἂν ὁ καθ' ἡμᾶς βίος περαιωθήσεται.

Τοιγαροῦν πείσθητι κἀμοὶ τοῖς εἰρημένοις, ἑλλογιμώτατε, καὶ μὴ ζήτει μείζω καὶ ὑψηλότερα, ἔξω τῆς λεωφόρου φερόμενος. Ὑπάρχουν καὶ ἄλλων πολλῶν ὡς παρενθησόμενος διὰ πάρεργα, πλὴν ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ τρόπος τῆς ἐπιστολῆς οὐ στέργει τὸ μῆκος ἐπὶ πολὺ ἐκτεινόμενον, συστείλας τὰ ἱστία τοῦ λόγου, πρὸς τὸν εὐλίμενον ὅρμον τῆς σιωπῆς χαίρων κατάγομαι, καταβοῶν σοι τὸ ἐπιβατήριον.

Ἐρρωμένως διάγοις ὑγιαίνων κατ' ἀμφότερον τὸν ἄνθρωπον, τὸν ἔσω τοῦ παθήματος καὶ τὸν ἔξω τοῦ σώματος.

Ἀχοα', Ὀκτωβρίου κζ'.

Τῆς σῆς πανοσιότητος θερμὸς εὐχέτης
Παΐσιος ὁ Λιγαρείδης Χῖος, ὁ Γαζέων.

ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ

55.

Τῷ πανιερωτάτῳ μητροπολίτῃ Ἀδριανουπόλεως καὶ συναδελφῷ ἡμῶν κὺρ Νεοφύτῳ, Νεκτάριος πρώην Ἱεροσολύμων πατριάρχης τὸν ἐν Χριστῷ ἀδελφικὸν ἀσπασμόν.

Ἐδεξάμεθα καὶ τὴν ἔναγχος μετὰ τῶν ἀδελφῶν πεμφθεῖσαν ἐπιστολήν, ἐν ᾗ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὴν ὑπόσχεσιν ἀπήτει ἡ σὴ θεοσέβεια, πρὸς ἣν ἡμεῖς καὶ πρὸ τῆς ἀπαιτήσεως σπεύδοντες ἦμεν, πέμπεται δέ σοι νῦν. Ἐπεὶ δὲ τοῖς φιλοσοφοῦσιν ἔθος πρὸ τῆς ἀναγνώσεως παντὸς βιβλίου ζητεῖσθαι, τίς δηλαδὴ ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ βιβλίου, τίς τε ὁ συγγραφεύς, καὶ εἰ γνήσιον τὸ βιβλίον τοῦ συγγραφέως, καὶ τί τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος, καὶ τέλος πρὸς τί ἂν χρησιμεύσειεν, ἕκαστον τούτων εἰπεῖν ἔρχομαι. Ἐπιγράφεται μὲν τὸ βιβλίον *Ἱστορικόν*, εἶτ' οὖν Πρακτικὰ τοῦ Φλωρεντινοῦ συνεδρίου ἐκείνου, ὁ δὲ τοῦτο συγγραψάμενος τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Μεγάλης Ἐκκλησίας ἄρχων ἦν, μέγας Ἐκκλησιάρχης τὸ ἀξίωμα, Σίλβεστρος τοὔνομα καὶ Συρόπουλος τὸ γένος· ὅτι δὲ καὶ γνήσιον τούτου τὸ βιβλίον, καταφανές ἐστιν ἅπασι τοῖς μετιοῦσι· παρῆν γὰρ οὗτος τοῖς τότε λεγομένοις τε καὶ πραττομένοις ἐκεῖσε, ἑλκόμενος πρὸς Ἰταλίαν σὺν τοῖς ἄλλοις ἑκοντὶ ἀέκοντι θυμῷ, καὶ τὰ πάντα ἀκριβῶς ἰδών τε καὶ γνωρίσας ἀληθῶς διέξεισι. Τὸ δὲ περὶ οὗ ὁ λόγος, δεῖξαι προβάλλεται, ὅτι τὴν μὲν ἀρχὴν κατὰ τρόπον οἰκουμενικῆς συνόδου συνηθροίζετο· συνεκροτεῖτο γὰρ παρὰ πάσης ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς ἐκκλησίας σὺν αὐτῷ βασιλεῖ αὐτοκράτορι· τὰ δ' ἐντεῦθεν ἄχρι τέλους πάντα βίαια καὶ τυραννικὰ ὑπῆρχον, καὶ πρὸς τοῦτο μόνον ἀφορῶντες Λατῖνοι, ὑπὸ τὸν Πάπαν πᾶσαν ὑποτάξαι τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ κεφαλὴν αὐτὸν κυρῶσαι τῶν Συνόδων, ὅπερ πρὸ πολλοῦ Λατῖνοι ὠνειροπόλουν. Χρήσιμον δ' ἀντιλέγειν καὶ ἀντιφέρεσθαι παντὶ ὀρθὰ φρονοῦντι πρὸς τοὺς πειρωμένους δεικνύειν τὸ συνέδριον ἐκεῖνο γνησίαν οἰκουμενικὴν σύνοδον, καὶ τοὺς μὴ ταύτῃ πειθομένους ἡμᾶς σχισματικοὺς καὶ ἀκολούθως αἱρετικοὺς ἀποκαλοῦντας· οἱ μὲν γὰρ Λατῖνοι τὴν περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἡμῶν τῶν Ἀνατολικῶν δόξαν αἵρεσιν μὴ ἔχοντες ἀποδεικνύειν, μᾶλλον δὲ καὶ ὀρθόδοξον τινὲς ἐξ αὐτῶν ὁμολογοῦντες, πρὸς ἕτερά τινα ἐτράπησαν, ἐξ ὧν πειρῶνται, μὴ δεχομένους ἡμᾶς ταῦτα, ὡς προφανεῖς καινοτομίας, σχισματικοὺς καὶ αἱρετικοὺς ἀποκαλεῖν. Τρία δὲ ταῦτά εἰσιν ἐφ' οἷς μᾶλλον ἐπερείδονται, πρῶτον μὲν ἡ κακῶς ἐπινοηθεῖσα κατὰ πάσης τῆς καθόλου Ἐκκλησίας αὐτοκρατορία τοῦ Πάπα· δεύτερον, ὅτι ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου γέγονε συνοδικὴ ἕνωσις ἀνατολικῶν τε καὶ δυτικῶν, ὥς φασι, γνησία καὶ κανονική· καὶ τρίτον, τὸ συνέδριον ἐκεῖνο τὸ Φλωρεντινὸν προβάλλονται, γνησίαν καὶ αὐτὸ ἀποκαλοῦντες σύνοδον. Τοὺς γοῦν τὰ τρία ταῦτα μὴ ἀποδεχομένους, σχισματικοὺς ἀποκαλοῦσι καὶ αἱρετικούς, τὸ μὲν φάσκοντες, ὅτι τοῦ Πάπα ἀπεσχίσθησαν, τὸ δ' ὅτι τὰς εἰρημένας συνόδους μετὰ τὸ ἑνωθῆναι ἠθέτησαν. Καί τις γὰρ φράτωρ τῆς συμμορίας τῶν Φραγκισκάνων, Πέτρος τοὔνομα, τῶν παρ' αὐτοῖς λεγομένων μαγιστόρων τῆς θεολογίας, τὰ τρία ταῦτα προβάλλεται ἐν ὁλοκλήρῳ βίβλῳ προσκομισθείσῃ ἡμῖν παρ' αὐτοῦ τῇ σφῶν διαλέκτῳ, πρὸς ἃ καὶ τὰς ἀπαντήσεις τῇ ἐνούσῃ δυνάμει πεποιήκαμεν. Ἄμφω δὲ τὰ βίβλω ἐπιφέρεται ὁ μακαριώτατος, καὶ σοφώτατος πατριάρχης Ἱεροσολύμων κὺρ Δοσίθεος, ὁ ἐν Χριστῷ ἀγαπητὸς ἀδελφός, καί, εἰ βουλητὸν τῇ σῇ θεοσεβείᾳ, εὔροις ταῦτα παρ' αὐτῷ. Τὸ δὲ νῦν πεμπόμενον ἱστορικὸν τοῦ Συροπούλου μενέτω παρὰ τῇ σῇ φιλοπόνῳ σπουδῇ, καὶ ἐναποταμιευέσθω τῇ ὑμετέρᾳ βιβλιοθήκῃ· οἶδα γάρ σου τὴν θεοσέ-

βειαν περὶ πολλοῦ ποιεῖσθαι βιβλιοθήκην τελείαν συναθροῖσαι, ὑπὸ τῆς ἄγαν σου φιλομαθείας ὁρμώμενος καὶ τῆς πρεπούσης ἀρχιερατικῇ ἀξίᾳ σπουδῆς. Τίς γὰρ ἄλλος ἐπιμονέστερόν σου ταῖς ἱεραῖς βίβλοις ἐντρυφᾶν εἴωθε, καὶ πολυπειρίαν ἐκ τούτων ὅτι μάλιστα συνελέξατο ; Εἰ δὲ ἀξιώσειας καὶ τύπῳ τὴν βίβλον ἐκδοθῆναι, ἔσῃ πραγμάτων ἀθανάτων κἀν τούτῳ ἐραστής· οἴονται γὰρ οἱ Λατῖνοι ἐξαπατωμένους ἑαυτούς, τοῖς ἐν Ρώμῃ τυπωθεῖσι πρακτικοῖς πειθόμενοι, εἰ καὶ παρ' ἐκείνοις πολὺ τὸ βίαιον φέρεται, ὡς ἐν ἄλλοις ἡμεῖς γράφοντες ἐδείξαμεν· πεφιλοπόνηται δ' ἡμῖν καὶ πίναξ τῆς βίβλου κατ' ἀρχὰς ἐκτεθείς. Ἐρρωμένως μοι διαβιώης ἐς ἡλίους μακρούς, ἵνα τίς σε καὶ ὀψιγόνων εὖ εἴπῃ.

Κατὰ τὸ αχοβ' ἔτος τὸ σωτήριον, Θαργηλιῶνος πέμπτῃ μεσοῦντος.

Ἐξ ἁγίας πόλεως Ἱερουσαλήμ.

Ὁ πρώην Ἱεροσολύμων Νεκτάριος.

56.

Τῷ παναγιωτάτῳ καὶ σοφωτάτῳ ἀρχιεπισκόπῳ Κωνσταντινουπόλεως νέας Ρώμης, καὶ οἰκουμενικῷ πατριάρχῃ, κυρίῳ κυρίῳ Διονυσίῳ, Νεκτάριος πρώην Ἱεροσολύμων πατριάρχης ὑγείαν, εὐπραγίαν, ὡς ἐν Χριστῷ ποθεινοτάτῳ ἀδελφῷ.

Ἀνέμῳ δουλεύει θάλασσα, ἡ παροιμία φησί, καὶ οἱ τῶν Λατίνων σχολαστικοὶ τῇ φυσιώσει καὶ τῷ τύφῳ τοῦ σφῶν ἀρχιερέως Ρώμης δεδούλωνται καὶ κινοῦνται ὡς κύματα μακρὰ νότου Ἰκαρίοιο, τὰ μὲν εὖρός τε, νότος τε ὦρορ' ἐπαίξας λάβρος ἐπαιγίζων, βρέμεται δὲ μεγάλῳ αἰγιαλῷ τῇ τῆς ἀληθείας στερρότητι προσρηγνύμενα καὶ εἰς ἀφρὸν διαλυόμενα· σμαραγεῖ δέ τε πόντος, αἱ τῶν ἁπλουστέρων ἀκοαὶ καταβροντῶμεναι ταῖς τούτων θέσεσί τε καὶ ἀντιθέσεσιν ἀγωνιζομένων συνιστᾶν, ὅτι θυμὸς μέγας ἐστὶ τῷ Πάπᾳ, ὅτι τε ἡ τούτου τιμὴ ἐκ Διός ἐστι, φιλεῖ δὲ μητιέτα Ζεύς· ὁμηρικῶς γὰρ ἁπαντᾶν χρὴ πρὸς τοὺς οἰομένους ὁμηρίζειν καὶ κυκεῶνα τὰ πάντα ποιοῦντας, ὅτι κἀκ τῶν τοῦ Ὁμήρου ἐπῶν οὐκ ὤκνησαν τὴν τοῦ Πάπα δεικνύειν μοναρχίαν· λέγοντος γὰρ ἐκείνου, οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη, εἷς κοίρανος ἔστω, εἷς βασιλεύς, ᾧ ἔδωκε Κρόνου παῖς σκῆπτρον, καὶ ὡς νόμον αὐτεξουσίου μοναρχίας τὴν τοῦ ποιητοῦ γνώμην δεξάμενοι πρὸς τὴν τοῦ Πάπα μοναρχίαν ἀδεῶς τὸν λόγον ἐφαρμόζουσιν, οἵτινες ὁμηρίζειν ἐπαγγελλόμενοι τὰ τοῦ Ὁμήρου οὐ συνίασιν. Ἔφη μὲν οὖν ἀληθῶς ἡ ποίησις, ὅτι ὁ Κρόνου παῖς (σιγάσθω νῦν ἡ ἀλληγορία) τῷ βασιλεῖ δέδωκε τὸ σκῆπτρον, ἀλλὰ προστίθησιν, ὅτι καὶ τὰς θέμιστας· ὅπερ ἀριδήλως τὴν ἔννομον βασιλείαν ὑπεμφαίνει. Βασιλεύει μὲν γὰρ ὁ βασιλεύς, ἀλλὰ διὰ τῶν νόμων· καὶ βασιλεύει μὲν τοῦ πλήθους, βασιλεύεται δὲ καὶ αὐτὸς ὑπὸ τῶν νόμων, τῶν νόμων δ' ὑπεκστὰς εἰς τυραννίδα τὴν βασιλείαν μετήμειψε. Τοῦτο δὲ οἱ σχολαστικοὶ περὶ τῆς μοναρχίας τοῦ Πάπα διαλεγόμενοι καὶ πολυπραγμονοῦντες φαίνονται· οὐ γάρ, ἐν οἷς ἀποφαίνονται, ἔννομον τὴν ἀρχὴν τούτου λέγουσιν ἀλλὰ τυραννικήν. Φασὶ δὲ καὶ κεφαλὴν αὐτὸν τῶν συνόδων καὶ νόμων ἁπάντων κύριον, ἵνα οὓς ἂν βούληται ἀκυροῦν, οὓς δ' αὖ ἀποδέχεσθαι· καὶ τοῖς μέν, ἑτέρους ἰδίους ἀντεισάγειν, ἀπὸ δὲ τῶν, ἀφαιρεῖν, μηδενός, ὥς φασιν, ἀντειπεῖν ἐξουσίαν ἔχοντος. Λέληθε δ' αὐτοὺς καὶ τὰ ἐπακολουθήσαντα δυσχερῆ τῇ παραβάσει τῆς Ὁμήρου ἀσφαλοῦς (ὡς οἴονται) νομοθεσίας, ὅτε τὸν τοῦ δικαίου νόμον Ἀτρεΐδης παραβάς, τὸν μέγ' ἄριστον τῶν Ἑλλήνων ἀτιμάσας, καὶ θεοῖς αὐτοῖς ἔχθιστος ἐγένετο, καὶ οὖλος ὄνειρος αὐτῷ καταπέμπεται, καὶ ἀπατᾶται παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ δυστυχεῖ τὰ δεινότατα, οὐ μόνον ὅτε πολεμῶν ἦν, ἀλλὰ καὶ οἴκοι ἐπαναστρέψας. Ἐπεὶ οὖν οὗτοι τὰ τοῦ Ἀγαμέμνονος ἀπὸ τοῦ Ὁμήρου τῷ Πάπᾳ προσαρμόζουσι, καὶ ἡμεῖς οὐδὲν ἄτοπον, οἶμαι, ποιοῦμεν τανῦν οὕτω πως τὰ ἐκείνου τοῖς τοῦ Πάπα συγκρίνοντες· δείκνυται γὰρ καὶ οὗτος τὸν νόμον ἀθετήσας τοῦ δικαίου, ὅτι αὐτοκρατορίαν αὐχεῖ ἑαυτῷ, οὔτε παρὰ τῶν πατέρων ταύτην λαβών, οὔτε παρὰ τῶν ἀποστόλων, πολλῷ μᾶλλον οὐδ' ἀπ' αὐτοῦ τοῦ σωτῆρος Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Οὕτω δή φημι, παναγιώτατε καὶ σοφώτατε ἀδελφὲ ἐν Χριστῷ καὶ δέσποτα, οὕτω δή φημι (ἵνα τὸν λόγον ἐπαναλάβωμεν) καὶ οἱ σχολαστικοὶ τῶν Λατίνων δεδούλωνται τῇ φυσιώσει τοῦ Ρωμαίων ἀρχιερέως, ὅπου ἕκαστος αὐτῶν φιλοτιμότερος ἄλλου ἀγωνίζεται φανῆναι γράφων καὶ διαλεγόμενος περὶ τῆς τούτου ἀρχῆς· ὁ δὲ ἀσμένως ἀποδεχόμενος ἀμείβεται τούτους ὑπερβολικοῖς τοῖς χαρίσμασι· τῷ μὲν γὰρ ἁγιωσύνης δωρεῖται μετὰ θάνατον ὄνομα, ἐπ' οὐδενὶ ἄλλῳ ἀρετῆς κατορθώματι εἰμὴ ὅτι τὴν τοῦ Πάπα ὑπεροχὴν γράψας ὑπερηύξησε καὶ λόγοις ἐκράτυνεν· ἕτερον δὲ ἐρυθροβαφεῖ σκιαδίῳ τετίμηκε, τούτου καὶ μόνου ἕνεκα· ὧν καὶ τὰ ὀνόματα πασίδηλα ὄντα ἑκὼν ὑπερβήσομαι. Τὸν δ' ἄρτι ἀναφανέντα σχολαστικὸν καὶ μαίστορα (κατὰ Λατίνους εἰπεῖν) τῆς θεολογίας, καὶ τοιαύτης, ὡς ἐδόκει, καὶ αὐτὸν τιμῆς ὀρεγόμενον, λέξων ἔρχομαι τῇ ἀδελφικῇ σου συμπνοίᾳ. Οὗτος τοιγαροῦν τῆς συμμορίας ὧν τῶν ἐνταῦθα οἰκούντων φρατόρων, χάριν προσκυνήσεως δήπου ἐπιδημήσας τῇ Ἁγίᾳ Πόλει, τὴν βίβλον ταύτην λατινιστί, ὡς ὄψεται ἡ σὴ παναγιότης, συντεταχὼς προσενήνοχεν ἡμῖν, ὕλην ἄλλην τῆς συγγραφῆς μὴ ὑποθείς, εἰμὴ τὸ δεῖξαι καὶ αὐτός, ὅτι ἦν ὁ Πάπας ἔλαχεν ἐκκλησιαστικὴν διέπειν ἀρχήν, καθολική τε ἐστὶ καὶ αὐτοκρατορική, καὶ τὸ ἐπαχθέστερον, μὴ δυναμένην ἁμαρτῆσαι πώποτε. Οὐκ οἶδα δ' ὅν τινα σκοπὸν πρὸς ἡμᾶς ὁ γεννάδας εἶχεν, ἢ πείσειν ᾤετο τοῖς τοιούτοις αὐτοῦ λόγοις, ἢ πρὸς ἀγῶνα καὶ λόγων ἅμιλλαν προσεκαλεῖτο. Ἀλλὰ τὸ μὲν πρῶτον οὐδ' ὄναρ ἰδεῖν ἤλπισεν ἄν, ἡψάμεθα δὲ τοῦ δευτέρου τὸν ἐνόντα τρόπον ἀπαντήσαντες. Ἄμφω δὲ τὰ βίβλω κομίζει πρὸς ὑμᾶς ὁ μακαριώτατος καὶ σύμφρων ἡμῶν τε καὶ ὑμῶν ἀδελφός· πάλαι μὲν γὰρ τὸν περὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς ὀρθοῦ λόγου ζῆλον τεθαυμάκαμεν τῆς θεοσόφου σου ψυχῆς, ἐφ' ᾧ σε νομίζω καὶ τὸ πνεῦμα φέρον ἦκεν ἐπὶ τὴν ἄκραν τῆς οἰκουμενικῆς καθέδρας περιωπήν, ὡς ἄξιον ἐργάτην τοῦ μυστικοῦ ἀμπελῶνος Χριστοῦ, δυνάμενον τὰ τῶν ἑτεροδοξούντων νόθα ἐκτέμνειν βλαστήματα καὶ πρόρριζα ἀνασπᾶν, τὰ δὲ εὐθαλῆ καὶ καρποφόρα κλήματα ζεούσῃ καρδίᾳ περιποιεῖσθαι. Καὶ μεμφέτω μηδεὶς ἡμᾶς τῆς συγγραφῆς ταύτης, μὴ πρότερον ἐγκύψας ταῖς παρ' ἐκείνου προβληθείσαις θέσεσιν, εἴτε καὶ ἀντιθέσεσι, καὶ τοῖς τῶν θέσεων τμήμασι καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν, οἷς καθ' ἡμῶν ἐχρήσατο λόγοις· οὐ γὰρ ἄν ποτε (νὴ τὴν ἱερὰν σου ψυχὴν) εἰς τοιούτους ἐχωρήσαμεν λόγους, μὴ διδόντος ἐκείνου τὰς ἀφορμάς· νῦν δὲ εἰ σιγὴν ἐχρῆν ἡμᾶς ἄγειν πρὸς τὰς παρ' ἐκείνου καθ' ἡμῶν ἀλαζονείας καὶ ὕβρεις, τοσαύτας τε καὶ τοιαύτας οὔσας, οὐδεὶς οἶμαι τῶν ὀρθὰ φρονούντων εἴποιεν ἄν. Κοινῇ μὲν γὰρ οὗτος κατὰ πάντων ἡμῶν τῶν Ἀνατολικῶν ἀναρριπίζει τὸν πόλεμον, σχισματικοὺς ἅπαντας, καὶ ἀκολούθως (ὡς φησιν) αἱρετικοὺς ἀποκαλῶν, ἰδίως δὲ κατὰ τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου τῆς Νέας Ρώμης, καὶ τῶν ἐννόμως καὶ δικαίως ἀπονεμηθέντων αὐτῷ πρεσβείων παρά τε συνοδικῶν κανόνων ἄνωθεν καὶ βασιλικῶν διαταγῶν. Ἔδακνε γάρ, καὶ ἔτι καὶ νῦν δάκνει ὁ τῆς φιλοτιμίας δεινὸς σκώληξ αὐτῶν τὴν καρδίαν περὶ τοῦ *Οἰκουμενικὸς* προσφωνήματος, καὶ πάντα κάλω ἐκ πολλοῦ κινοῦσι πρὸς τὸ κατασιγάσαι τὴν φωνήν, τῷ τῆς παλαιᾶς Ρώμης προέδρῳ, ταύτην μόνῳ ἁρμόζειν οἰόμενοι. Τοὺς δέ γε συνοδικοὺς ἐκείνους κανόνας τοὺς τὰ ἴσα πρεσβεῖα τῷ Ρώμης καὶ τὸν τῆς Νέας ἔχειν διορίζοντας ἀπαλείφειν μὲν οὐ δύνανται, ἂν καὶ τῇ κεφαλῇ τὸν οὐρανὸν ἀράσσωσι, πειρῶνται δὲ τοὺς μὲν παρερμηνεύειν, τοὺς δὲ παραγράφειν. Τίς οὖν πρὸς Θεοῦ ἠλίθιος οὕτω, ταῦτα καὶ τοσαῦτα τοῦ καλοῦ τούτου φράτορος καθ' ἡμῶν τερατευομένου, ὥστε γλῶσσαν ἐπισχεῖν καὶ χεῖρα μὴ κινεῖν πρὸς γραφικὴν ἀπάντησιν; Εἰ γὰρ ἐσιωπῶμεν, δυοῖν θάτερον ἐπηκολούθησεν ἄν, ἢ ὅτι συγκατεθέμεθα τοῖς αὐτοῦ λόγοις, τῆς σιωπῆς συγκαταθέσεώς τινος οὔσης, ἢ ὑπ' ἀμηχανίαν εἰς ἀπάντησιν οὐχ οἷοί τε ἦμεν· καὶ τοῦτο γάρ τό γε νῦν ἔχον Λατῖνοι ἐπισκώπτουσιν ἡμῶν τῶν ἀνατολικῶν, ἐκβαρβαρῶσαι πάντῃ λέγοντες τὸ τῶν Ἑλλήνων πάλαι σοφώτατον γένος. Ἀγνοοῦσι δὲ ὅτι Ἑλλήνων μαθηταὶ πρὸς πᾶσαν ἰδέαν λόγου ἄνωθεν καθεστήκασιν; ἀλλὰ καὶ τό γε νῦν εἶναι ὁ μικρότερος τῶν Ἑλλήνων μείζων αὐτῶν ἐστι τῇ ἀληθείᾳ ὠχυρωμένος· ἁπλοῦν γὰρ ἡ ἀλήθεια, πολυσχιδὲς δὲ τὸ ψεῦδος, τέχνῃ μόνῃ διαλεκτικῇ συγκαλυφθῆναι δυνάμενον, κοσμούμενον ἀκόσμῳ περιβολῇ, τῷ ἄρα, καὶ τῷ μῶν, καὶ τοιγαροῦν, οἷς μέγα φρονοῦσιν οἱ τῶν Λατίνων σχολαστικοί, μὴ εἰδότες ὅτι τὸ ἄρα καὶ ἄρα πολλοὺς τῇ αἰωνίῳ ἀρᾷ παρέπεμψεν. Ἀλλ' ἔμπης ἵνα μὴ ἐπὶ πολὺ χαίρειν αὐτοὺς ἐάσωμεν, χρὴ καὶ ἡμᾶς ὡς οἷόν τε πρὸς τὰ ὑπ' αὐτῶν καθ' ἡμῶν σκευωρήματα ἀπαντᾶν, καὶ ἀλλήλοις τῇ συμπνοίᾳ τοῦ πνεύματος συναντιλαμβάνεσθαι, οὗ περ τυχεῖν θαρροῦμεν παρὰ τῆς σῆς θεσπεσίας ψυχῆς καὶ τῶν ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ ἀδελφῶν, ποιμένων τε καὶ συμποιμένων τῶν λογικῶν τοῦ Χριστοῦ θρεμμάτων καὶ τοῦ ὀρθοῦ φρονήματος τῆς καθ' ἡμᾶς ἁγίας καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας τροφίμους τε καὶ προασπιστάς· ὧν καὶ τὰς εὐχάς, καὶ πρὸ αὐτῶν τῆς σῆς ἱερᾶς ψυχῆς, ἐπιγενέσθαι μοι ὅσαι ἡμέραι εὔχομαι.

57.

Τῷ αὐτῷ ἀντεπισταλτική.

Ἦκεν εἰς ἡμᾶς καὶ αὖθις τὰ τῆς ἱεροαγίας σου χειρὸς σεβάσμια καὶ ἱερὰ γράμματα, ἀδελφικῆς ὅτι μάλιστα γέμοντα ἀγάπης καὶ συμπνοίας πνευματικῆς· ἀπεδέξατο γάρ, ὡς δοκεῖ, τὰς πρὸς τὸν φράτορα ἐκεῖνον πεπονημένας ἡμῖν ἀντιρρήσεις κατὰ τῆς κακῶς ἐπινοηθείσης ἀρχῆς τοῦ κορυφαίου τῶν Λατίνων, ἐν οἷς ἐκθειάζεις ἡμᾶς, τφόντι δὲ μᾶλλον τὴν ἀλήθειαν αὐτήν, οἷα τῆς

ἀληθείας προασπιστὴς καὶ τοῦ ὀρθοῦ λόγου ὑπεραγωνιζόμενος. Ἡμῖν γὰρ εὖ ἴσθι, ὦ θεία καὶ ἱερὰ κεφαλή, οὐδὲν ἐπαίνων μέλει, τῆς ἡλικίας ἤδη τὸ φιλότιμον ἅπαν καταλυσάσης, ἀληθείᾳ δὲ ὥσπερ συνεζήσαμεν οὕτω καὶ τῶν τῇδε συναπελθεῖν καὶ λίαν ἡμῖν περισπούδαστον, καὶ τοῦτο εὐχῆς ἔργον παρ' ἡμῖν μὴ συναπαχθῆναί ποτε ταῖς σκιώδεσι τῶν ἀντιδοξούντων μηχανορραφίαις, κἂν ὅτι πλεῖστα λέγουσι τερατευόμενοι. Λοιπὸν δὲ ἐπὶ τῇ θεοσόφῳ σου ψυχῇ τὰ ἁπλῶς οὑτωσὶ καὶ ἀκάλως ἡμῖν ἐκπεφασμένα καλλύνειν τε καὶ λαμπρότερα ἀποδεικνύειν τῇ ἀξίᾳ τῆς ὑπεροχικῆς σου ἀρχῆς. Τίνι γὰρ ἄλλῳ τοῦτο ἁρμόζει; τὸ μὲν γὰρ ἀντέχεσθαι τῶν ὀρθῶν τῆς ἐκκλησίας δογμάτων πρὸ πολλοῦ ἡ πεῖρα ἡμῖν παρεστήσατο, τὸ δ' ὅτι καὶ τούτων γενναίως τῇ ἰσχύϊ τοῦ Πνεύματος ὑπερασπίζεις ἐξυπερδεξίου τῆς οἰκουμενικῆς Καθέδρας, καὶ πράγμασιν αὐτοῖς δείκνυται καὶ ἡ τὰ ἐκεῖ τῷ πτερῷ διατρέχουσα φήμη διατρανοῖ. Ἡμεῖς δὲ κἀκ πολλῶν ἄλλων τοῦτο καταμαθόντες, οὐχ ἧττον καὶ παρὰ τοῦ μακαρ: φίλου καὶ ἀδελφοῦ τῆς σῆς παναγιότητος κὺρ....., ἡμῖν δὲ ὁμοψύχου, ὃς καὶ πρότερον δι' εὐφήμου γλώττης ἦγεν αὐτήν, ἀλλὰ κἀν τοῖς ἔναγχος ἀποσταλεῖσιν ἡμῖν παρ' αὐτοῦ διὰ θαύματος ἔχει τὴν τὰ πάντα ὡς ἐχρῆν ἀκριβῶς διευθετοῦσαν αὐτῆς σύνεσιν καὶ τῶν αὐτῆς καλῶν πλεῖστα ἄλλα γράφων διηγεῖται, ἃ καὶ λέγειν περιττόν, ἵνα μὴ κολακείᾳ δόξωμεν ἀμαυροῦν τὴν ἀλήθειαν.

Πρὸς δὲ τὰ λεγόμενα ἐν τοῖς ἱεροῖς σου γράμμασιν, ὅπως βεβαρημένος τυγχάνει λίαν ὁ ἀποστολικὸς ὑμῶν θρόνος παγχαλέποις χρέεσι, προσθήσω κἀγὼ τὸν τῶν Ἱεροσολύμων παγχαλεπωτέροις καταντλούμενον, οὐκ ἀνακλαιόμενος τόσῳ ὅσῳ συναλγῆσαι, εἴ γε καὶ ἀλγεῖ τὸ τοῦ φρονήματος ἀνδρικὸν καὶ γενναῖον τῆς σῆς μεγαλοψυχίας, καὶ μὴ μᾶλλον ἥδεται κατορθοῦσα καὶ πρὸς τὸ βέλτιον ἐπανάγουσα τὰ τοῖς ἄλλοις δοκοῦντα δυσανάγωγα. Ἀλλά γε τὸ ἡμέτερον τῇ πολυκεφάλῳ ἐκείνῃ ἀπεικάσειεν ἄν τις ἀνὴρ ἐπήβολος, δέκα κεφαλὰς ἀντὶ μιᾶς τεμνομένης ἀναφυούσῃ· ἄλλος γὰρ ἄλλοθεν καὶ ἄλλῃ ἄλλος αἰτίᾳ ὅσαι ὧραι ἡμῖν ἀεὶ ἐπιφύονται· καὶ τὸν μὲν οὔπω τῆς πάλης προὐπέμψαμεν, καὶ ἕτερος ἐπιτρέχει· καὶ τὸν μὲν τιθασσεύομεν, ὁ δ' ἀγριαίνεται, ἔσθ' ἂν μὴ λάβῃ. Τίνες δ' οὗτοι; κριταὶ ἄδικοι καὶ πικροὶ συκοφάνται τοῖς δικαστηρίοις παρακαθήμενοι, οἱ μὲν ἐπὶ τὸ ἀδικεῖν, οὔμενουν ἐκδικεῖν τὰς ἀρχὰς ἐξωνούμενοι, οἱ δ' ἵνα πόρον ἐκ τῆς συκοφάντου γλώττης αὐτὸν σχοῖεν, συμπεριδυναστεύοντες ἵν', ὥσπερ αὖραι τὰ σπέρματα διαφθείρουσιν, οὕτω δὲ καὶ αὐτοὶ τὰς ἀρχάς. Τῶν τοιούτων δὲ οὐκ ἔστιν ἐν ἄλλῃ οὐδεμιᾷ πόλει πλείονα τῶν ἐνταῦθα εὑρεῖν· διὸ καὶ πολλάκις ἐμαντεύσαμεν, καὶ μαντεύομαι, τῶν πραγμάτων αὐτῶν πειθόντων μοι, ἀπογόνους τούτους εἶναι τῶν ἐπὶ Πιλάτου ἀναβοώντων.....

ΒΗΣΣΑΡΙΩΝΟΣ ΜΑΚΡΗ

58.

Τῷ λογιωτάτῳ καὶ σοφωτάτῳ καὶ ἐν διδασκάλοις ἀρίστῳ κυρίῳ κυρίῳ Σωφρονίῳ τῷ Δαρακίῳ τῶν ποθουμένων ἐπίτευξιν.

Μὴ ἡμῖν ἀμνηστίαν ἐγκαλέσῃς τῆς σιωπῆς, λογιώτατε, ἣν ἐς δεῦρο παρετείναμεν σοφωτάτοις σου γράμμασιν ἐντυχόντες, ἀλλ' οὐ χωρὶς ἀναβολὴν καιροῦ ἀποκριθέντες, δι' ὧν οὐχ ἧττον ἠνιάθην ἐπ' ἀληθείας τῷ καὶ αὖθις πιεζομένην αἰσθέσθαι τὴν ἱεράν σου κεφαλὴν τῷ πάθει τῆς ὀφθαλμίας· ἵλεως οὖν γένοιτό σοι Χριστὸς ὁ Κύριος, ὁ τὰς δυσιάτους νόσους τῶν ἀνθρώπων ἰώμενος. Ἴσθι μέντοι, ἀνδρῶν ἄριστε, ὡς οὐ μετρίως ψυχαγωγεῖς με ὅλως ἐν ἀθυμίᾳ διάγοντα ἐστερημένον τῆς συντυχίας σου, λύων μου τὰς ἀπορίας τοῖς πανσόφοις σου γράμμασιν, ἃ δή που καὶ ὡς ἄλλου Ἰσιδώρου Πηλουσιώτου ἐπιστολὰς λογιζόμενος (οὗ τὸ βιβλίον κέκτημαι) ταῖς ἀποτεταμιευμέναις ἀποσημειώσεσι καταλέγω, ἀκριβῶς τε καὶ ἀπαραλλάκτως ἀντιγράφων ταύτας, ἵνα σου μεμνημένον εἴη τὸ ὄνομα μὴ μόνον ἐμοί, ἀλλά γε καὶ τοῖς μετέπειτα. Δεῖ δή μοι ἀποκρίσεως παρὰ τῆς σῆς ἐλλογιμότητος εἰς τὰς ἀνακυπτούσας ἀπορίας μου, ἐπειδή περ ἀλλαχοῦ τὸ τοιοῦτον εὑρεῖν ἀδύνατον ἔοικε γάρ, ὡς τῇ πείρᾳ μεμάθηκα. Φέρε δὴ ταύτας εἴπωμεν.— Πῶς ἄν τις ἀκριβῶς διαγνοίη παρὰ τοῖς ἐξηγηταῖς τοὺς τέσσαρας τρόπους, ἱστορικόν δηλαδή, ἀναγωγικόν, ἀλληγορικόν τε καὶ τροπολογικόν, οὗ ἡ θεία Γραφὴ ἐξηγεῖται; τουτέστι κατὰ ποῖον σημαινόμενον ἐκληπτέον τὸ ὑπ' ἐκείνων ἑρμηνευόμενον; Παραδείγματος χάριν, τὸ «ἦν δὲ ὁ Ἰωάννης ἐνδεδυμένος τρίχας καμήλου, καὶ ζώνην δερματίνην περὶ τὴν ὀσφὺν αὐτοῦ», ὃ ἑρμηνεύων Θεοφύλακτος ὁ Βουλγαρίας φησὶ ζώνην δερματίνην τὴν τῶν παθῶν νέκρωσιν, καὶ τὴν ξηρανθεῖσαν συκῆν, τὴν Συναγωγὴν τῶν Ἰουδαίων». Καὶ εἰ διαφέρει τρόπος τροπολογίας, ὅτι τὸν μὲν τρόπον ἐν λέξει, τὴν δὲ ἀλληγορίαν κατὰ σύνθεσιν γίγνεσθαι

μεμαθήκαμεν, ὃν τρόπον καὶ σολοικισμὸς βαρβαρισμοῦ διενήνοχεν. Ἆρ' οὖν ἀλληγορίαν τὸ «ζώνην δερματίνην» κατὰ τὴν ἑρμηνείαν ταύτην εἶναι φήσομεν; ὡς καὶ τὸ «χειμὼν ἔπεισι τῷ Σωκράτει, καὶ ἡ μὲν κεφαλὴ αὐτοῦ χιόνι πολλῇ νένιπται», ἀντὶ τοῦ ἐγήρασε, καὶ ἐλευκάνθησαν αἱ τρίχες αὐτοῦ; Τὴν δὲ συκῆν τί; καὶ εἰ ὀρθῶς παραδεδειγμάτισταί τινι εἰς τὸν ἀναγωγικὸν τρόπον, ἐκδόντι τούτων τὴν ἑρμηνείαν δι' αἰτήσεως τὸ «ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν», οὐρανὸν μὲν φάσκοντι τὸν σαρκωθέντα Λόγον, γῆν δὲ Μαριὰμ τὴν μητέρα αὐτοῦ ἐννοητέον· ἔχει δ' ἀπορίαν τὸ λεγόμενον· εἰ γὰρ τὸν Λόγον ἢ λόγον ἐκλάβοιμεν, πῶς ποίημα ὁ τῷ Πατρὶ συνάναρχος καὶ ὁμοούσιος Λόγος, εἰμὴ τ' Ἀρείου φρονοῦμεν; εἰ δὲ τὴν σάρκωσιν τούτου, πῶς ἐν ἀρχῇ, ὅπου γε ἐπ' ἐσχάτων τῶν χρόνων σεσάρκωται; ἀρχὴ δὲ τῷ τέλει ἀντίκειται, ὡς τὰ κατὰ διάμετρον. Ἔτι, τὸ «πρὸ τριῶν ἰδῶν Ἰουνείων», ὡς ἡμῖν γέγραφας, οὐκ ἔγνων· καὶ διατί ε, ἀλλ' οὐχὶ εε, οἷά που παρὰ τῷ Κεδρηνῷ Γεωργίῳ κεῖται, ὃς μόνην διαίρεσιν ποιεῖται τοῦ μηνὸς εἰς τρία κατὰ Ρωμαίους, οὐ μὴν δὲ καὶ πῶς αἱ ἡμέραι τούτου καταμετροῦνται ἑρμηνεύει; Ἔτι, παρὰ τῷ Σουίδᾳ, ἐν τῷ «τίτλος» οὑτωσὶ κεῖται, καὶ ἀγνοῶ τὸ λεγόμενον: «Τίτλος (φησὶ) διαφέρει κεφαλαίου· καὶ ὁ μὲν »Ματθαῖος ἔχει τίτλους ξη', κεφάλαια τνε'· ὁ »δὲ Μάρκος τίτλους μη', κεφάλαια λς'· ὁ δὲ »Λουκᾶς τίτλους πγ', κεφάλαια τμη'· ὁ δὲ »Ἰωάννης τίτλους ιη', κεφάλαια σλβ'».— Κεφάλαια ἡμεῖς ἴσμεν Ματθαίου μὲν κη', Λουκᾶ δὲ κδ', Ἰωάννου τε κα' καὶ Μάρκου ις'. Ἔτι, ὁ κριτὴς ἐκεῖνος Ἐπιφάνειος, ὃν εἰς ἐπίλυσιν ἤγαγες τῆς ἀπορίας μάρτυρα, τίς ἐστι; καὶ διατί κριτής; καὶ κατὰ τίνας ἤκμασε χρόνους; ἔδοξε γάρ μοι τῇ σῇ λογιότητι μᾶλλον ἢ ἐκείνῳ ἀγνοουμένῳ πεισθῆναι· οὐκ οἶδα γὰρ εἰ ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν Ἁγίων ὁ πατὴρ πιστεύεται εἶναι· καὶ διατί οὐδεὶς τῶν Ἁγίων τοῦτο, δηλαδὴ τὸ γεννητὴν εἶναι τοῦ Υἱοῦ τὴν οὐσίαν, καθὸ ταυτοῦται καὶ προσδιορίζεται τῇ ἐκείνου ὑποστάσει, ὑπηνίξατο, ὡς ὁ Ἐπιφάνειος λαμπρῶς ἐδογμάτισεν; ἀλλὰ γὰρ ὁ Θεολόγος ἐν τῷ πρὸς Εὐάγριον περὶ θεότητος λόγῳ οὑτωσί φησιν· «Εἰδέναι δὲ ἀκόλουθον ἡμᾶς τοὺς τῆς ἀληθείας »ἐπιγνώμονας, ὡς ἀδιαίρετός ἐστι καὶ μονοει»δὴς ἡ θεία τε καὶ ἀμερὴς τοῦ κρείττονος οὐ»σία, πρὸς δὲ τὸ χρήσιμον τῆς ἡμετέρας τῶν »ψυχῶν σωτηρίας καὶ μερίζεσθαι ταῖς ὀνομα»σίαις δοκεῖ». Μήποτ' ἄρ' ἀντικεῖσθαι δόξειε τὸ ῥητὸν τοῦ Ἁγίου τῇ δόξῃ τοῦ Ἐπιφανείου· τὸ γὰρ μερίζεσθαι ταῖς ὀνομασίαις τὰ θεῖα πρόσωπα καὶ διαιρεῖσθαι ἀπ' ἀλλήλων τῷ νῷ, ὡς δοκεῖ τῷ ἐκ Δαμασκοῦ λαμπρῷ φωστῆρι, τοῦ τὴν οὐσίαν γεννητὴν καὶ ἀγέννητον λέγειν καὶ πράγματι ἀπ' ἀλλήλων διακρίνεσθαι τὰ πρόσωπα, ὡς Κούρσουλας καὶ ἄλλοι, δοκεῖ πάντῃ διάφορον.

Γίνωσκε δέ, πάτερ σεβάσμιε, ὡς οὐδενὶ τὰς ἀπορίας ταύτας ἐκοίνωσα, μάρτυς ὁ ἐν οὐρανῷ πιστός, ἀλλὰ μόνος κατὰ νοῦν ἀναπολήσας ἠπόρησα. Τίνος δὲ χάριν τοῦτο λέγω; ὅτι πάντες τὴν λύσιν τῆς ἀπορίας θαυμάσαντες, καὶ ἀποδεχθέντες τοὺς λόγους παραυτίκα ἠρέμησαν, μηκέτι πορρωτέρῳ προβάντες εἰς ἀναζήτησιν ἐνστάσεως. Ἔτι, ὁ ἐμὸς καθηγητὴς Ἀλέξανδρος[1] ὑπισχνεῖτο τοῖς μαθηταῖς ὁσημέραι παραδοῦναι αὐτοῖς τὸν τοῦ κήρυκος λόγον, ὃν οὔτε εἴδομεν, οὔτ' ἀκηκόαμεν· οὕτω γὰρ ὠλιγώθησαν αἱ ἀλήθειαι, ἵν' οὕτως εἴπω κἀγώ, ἀπὸ τῶν υἱῶν τῶν ἀνθρώπων· ὅθεν καὶ περὶ αὐτοῦ τούτου τοῦ λόγου, εἰ βούλει, διαληπτέον ὁποῖός τίς ἐστι.

Θαυμάζω τοῦ παπᾶ Παναγιώτου, οὐχ ὅτι μου ἐπελάθετο καὶ οὐδ' ὁπωσοῦν ἀπεκρίνατο εἰς ἅπερ αὐτῷ ἐγεγράφειν, πρὸς δὲ καὶ τοὐμὸν βιβλίον *τῆς ὀρθοδόξου πίστεως τὴν ὁμολογίαν* κατακεκράτηκεν (οὗ νῦν οὔμενουν χρῄζω, ἐπεὶ ἀνθ' ἑνὸς ἐκτησάμην δύο), ἀλλ' ὅτι οὐχ ὑπεστάλη τοῦ μὴ ψευσθῆναι πρὸς τοιοῦτον καὶ τηλικοῦτον ἄνδρα, ᾧ ἀτενίσαι αἰδὼς κατέχει μου τὴν προθυμίαν.

Ἔτι, εἰ ἀληθὴς καὶ ἀνόθευτος ἡ ἐν τῇ ἁγίᾳ Σοφίᾳ μετὰ τὴν ἀπὸ Ρώμης ἐπάνοδον συγκροτηθεῖσα σύνοδος (παρόντος καὶ τοῦ ἁγιωτάτου Μάρκου τοῦ Ἐφεσίων φωστῆρος), ἧς ἐπιτυχὼν καὶ ἀναγνοὺς ἀντέγραψα (οὐ γὰρ τετύπωται), ἣ πρὸς τοῖς ἄλλοις φησὶ καὶ τοῦτο, οἱ Λατῖνοι ἐνόθευσαν τοὺς Πατέρας, Ἀθανάσιον, Βασίλειον, Γρηγόριον Νύσσης καὶ ἄλλους πλείστους· μῶν καὶ τὰ ἅπερ κεκτήμεθα νῦν τετυπωμένα καὶ σωζόμενα τούτων βιβλία νενοθευμένα εἰσὶ καὶ ἀδιόρθωτα;

Τί δοκεῖ δέ σοι καὶ περὶ τῶν *Διαταγῶν τῶν ἁγίων Ἀποστόλων*, ἃς περ αἱ σύνοδοι ἀπηγόρευσαν ἀναγινώσκεσθαι τοῖς ὀρθοδόξοις, διὰ τὸ νενοθεῦσθαι; καὶ εἰ ἀπηγορευμέναι εἰσί, διατί ταύτας τῷ τοῦ Ζωναρᾶ Νομίμῳ συνέ-

1) Ἐννοεῖ Ἀλέξανδρον Μαυροκορδάτον τὸν ἐξ Ἀπορρήτων.

ταξαν; εἶτα οὐκ ἐξόν μοι ταύτας ἀναγνῶναι φειδοῖ τοὐπιτάγματος τῶν ἁγίων Πατέρων;

Εὐμοίρησα καὶ βιβλίων εἰς τὰ πρότερα καὶ ὕστερα τῶν ἀναλυτικῶν τῶν τοῦ Φιλοπόνου, καὶ Εὐστρατίου τοῦ πάνυ Προέδρου Νικαίας εἰς τὸ β^ον^ τῶν ὑστέρων, ἃ καὶ μετῆλθον μετὰ σκέψεως οὐ τῆς τυχούσης καὶ τεθαύμακα τὸν φιλόσοφον τῆς τε δεινότητος καὶ βραχυλογίας καὶ τοῦ βάθους τῶν νοημάτων. Τῶν τοπικῶν μέν τοι ἀμοιρῶ, λογιώτατε, ἅπερ ἐξηγεῖται Ἀλέξανδρος ὁ Ἀφροδισιεύς, οὗ τὸ βιβλίον ἐν τῇ Κωνσταντίνου προκατεῖδον· χρήσιμα δὲ κἀκεῖνα μοι δοκεῖ ἄκροις χείλεσιν ἁψαμένῳ κἀκείνων συνεπτυγμένως, παρὰ Γεωργίῳ τῷ Παχυμέρει συνοπτικῶς περὶ τούτων διαλαβόντι· γένοιτο δέ μοι τὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου παρά τινος τῶν φίλων εὑρεθῆναι καὶ μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν ἀποδοθῆναι.

Ἔτι δὲ καὶ διατί ἡ σελήνη, ἀνίσχουσα μὲν τοῦ ὁρίζοντος μείζων, ἐν δὲ τῷ μεσουρανήματι, εἶτουν τῷ καθ' ἡμᾶς μεσημβρινῷ γενομένη, ἐλάττων φαίνεται; καὶ ποίας ἂν εἴη ἐπιστήμης τοῦτ' εἶδος καὶ ἀποδοῦναι τὸ αἴτιον; οὐ γὰρ ὀπτικῆς, ὥς γε μοι δοκεῖ· ὁ γὰρ ὀπτικὸς ἐρωτηθεὶς διατί τὰ μὲν πόρρωθεν ὁρώμενα ἐλάττονα φαίνεται, τὰ δὲ ἐγγύθεν μείζω, ἀποδίδωσι τὴν αἰτίαν λέγων, διὰ τὰς ἐμπιπτούσας τῇ ὄψει γωνίας, ὅτι τὰ ὑπὸ μείζονος γωνίας ὁρώμενα μείζονα φαίνεται, τὰ δὲ ἐγγυτέρω ὁρώμενα τὰ αὐτὰ ὄντα ὑπὸ μείζονος γωνίας ὁρᾶται ἢ ὅτε πόρρωθεν ἦν. Ὥστε, εἰ ἡ σελήνη ἐπὶ μὲν τοῦ ὁρίζοντος ἐγγύτερον ἦν, ἐπὶ δὲ τοῦ μεσημβρινοῦ κύκλου πορρώτερον, εἶχεν ἂν ὁ ὀπτικὸς ἀποδοῦναι λόγον· νῦν δὲ τοὐναντίον συμβέβηκε γίγνεσθαι ἐπὶ τῆς σελήνης, πόρρω μὲν οὖσα μείζων, ἐγγὺς δὲ ἐλάττων· ἡ γὰρ σφαῖρα, ἐν ᾗ κατεστήρικτο ἡ σελήνη, οὐκ ἄλογος ἀλλὰ μᾶλλον ἀνάλογός ἐστι τῇ γῇ, ἣν ἔχουν λόγον ἔσχηκε πρὸς ταύτην, ὥσπερ καὶ ἡ γῆ πρὸς ἐκείνην ὑπόλογον· οὐ γὰρ καὶ πρὸς ταύτην ἡ γῆ, ὥσπερ καὶ πρὸς τὴν πολύαστρον σημείου λόγον ἐπέχει, καθάπερ οἱ περὶ ταῦτα δεινοὶ ἀποφαίνονται καὶ Πρόκλος ὁ Διάδοχος ἐν τῇ τῶν ἀστρονομικῶν ὑποθέσεων ὑποτυπώσει, ὅπου γραμματικαῖς ἀποδείξεσι ταυτηνὶ τὴν δόξαν διϊσχυριζόμενος ἀποδείκνυσιν, ὅτι δηλαδὴ ἐν μὲν τῇ ἀνατολῇ πορρώτερον εἶναι ἀφ' ἡμῶν τὴν σελήνην, ἐν δὲ τῷ κατὰ κορυφὴν ἡμῶν μεσημβρινῷ ἐγγύτερον. Ἀλλὰ τί λέγω περὶ τῆς σελήνης ὅπου καὶ αὐτὴν τὴν μεγάλην ἄρκτον (καὶ τ' ἄλλα τὰ ζώδια σχεδὸν πάντα) παρατηρήσας, περίγειον μὲν γινομένην καὶ γειτνιάζουσαν τῷ ὁρίζοντι μεγάλην φαίνεσθαι συμβέβηκεν, οἵ τ' ἐν αὐτῇ ἀστέρες ἅμα τῇ πηλικότητι καὶ ἐκτάσει τῆς ἄρκτου πλεῖστον ἀπ' ἀλλήλων διίστανται, ἐν δὲ τῷ μεσημβρινῷ ἅπαν τοὐναντίον πέφυκε γίγνεσθαι; Ἀμέλει τοι, εἰ ὀπτικῆς ταυτὶ τὰ ἄπορα οὐκ ἔστι δεῖξαι, ἄλλης ἂν εἴη ἐπιστήμης· εἰ δέ τινος φυσικοῦ ἔχεται λόγου, ῥητέον, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἔνθα ὁ φιλόσοφος τουτὶ ἀποδείκνυσι. Καὶ ταῦτα μὲν δὴ ταῦτα, ἐρρωμένως δέ μοι διαβιώης, φίλων ἄριστε.

ᾱχοε', Ἐλαφηβολιῶνος ὀγδόῃ ἱσταμένου.

Τῆς σῆς ἐλλογιμότητος εὐπειθὲς τέκνον,
Βησσαρίων ἱερομόναχος.

ΣΩΦΡΟΝΙΟΥ ΔΑΡΑΚΙΟΥ
59.

Τῷ λογιωτάτῳ καὶ σοφωτάτῳ πατρὶ καὶ διδασκάλῳ κυρίῳ κυρίῳ Βησσαρίωνι τῷ Μακρῇ, Σωφρόνιος ὁ Δαράκιος τὸ μετὰ φιλικοῦ ἀσπασμοῦ *Χριστὸς ἀνέστη.*

Δίκαιός εἰμι συγγνώμης ἀξιοῦσθαι παρά σοι, σεβάσμιε πάτερ, εἴπερ πρὸ πολλοῦ δεξάμενός σου τὴν ἐπιστολὴν ἐσμὸν ἀπορημάτων ἐπάγουσαν, ἔστιν ὧν βάθους ἐχόντων ἀξιολόγου, ἔστι δ' ὧν καὶ μὴ τοιούτων ὄντων, οὐ τότ' αὐτίκα τὰς αἰτηθείσας λύσεις ἀντεπιστέλλων δέδωκα· θαῦμα γάρ, καχέκτης ὤν, ὅτι μέχρι καὶ νῦν ἐν τοῖς ζῶσι συγκαταλέγομαι. Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτου καὶ πρότερον τέθυκα, καὶ νῦν οὐχ ἥκιστα θύω τῷ Θεῷ τὰς εὐχαριστηρίους εὐχάς· οἶδα γὰρ οἰκονομικῶς ἐμαυτοῦ στρεβλούμενος, ἵνα μου τὸν βίον ἐπιγνοὺς τὸν πλημμελῆ, καὶ ὡς εἰκὸς μετανοήσας, τἀναπόδραστον τῆς κολάσεως διαδράναι μοι γένηται. Περὶ δ' ὧν ἀπορεῖς πειράσομαί σοι (τὸ κατ' ἐμὲ) τὰς λύσεις ἀποδοῦναι ὡς οἷόν τε συντομώτατα. Περὶ μὲν οὖν τοῦ πρώτου εἰδέναι δεῖ, ὡς ὁ κριτὴς ἐκεῖνος, ᾧ περ ἐγνωμάτευται μὴ εἶναι τὸν ἱερὸν Ἐπιφάνειον ἕνα τοῦ χοροῦ τῶν Ἁγίων, ἀκριτομυθέστερος τοῦ Θερσίτου τοῖς εὐσεβεῖν προαιρουμένοις νομίζεται· ἡ γὰρ ἀναντίρρητος τῆς Ἐκκλησίας ἐξουσία πείθει τούτους τοῖς ἀπὸ κοιλίας ληροῦσι μὴ προσέχειν τὸ σύνολον· οἵδε γὰρ αὕτη τοῦτον οὐχ ὅτι ἅγιον, ἀλλὰ καὶ ἁγίων τὸν μέγιστον, ῥιζοτόμον τῶν αἱρέσεων ἀνυμνοῦσα καὶ στῦλον τῆς πίστεως ἀναγορεύουσα. Εἰ δὲ καὶ γεννητὴν εἴρηκε τὴν οὐσίαν τοῦ Υἱοῦ, κίνδυνος οὐδεὶς μὴ καὶ δόξῃ ἄτοπον εἰπών, διὰ τὸ τὸν Θεολόγον εἰρηκέναι τὴν θείαν οὐσίαν μονοειδῆ καὶ ἀδιαίρετον, κἂν ταῖς ὀνομασίαις δοκῇ μερίζεσθαι· ὁ μὲν γὰρ κατ' ἐσχάτην ἀφαίρεσιν (ὡς οἱ σχολαστικοί φασι) τὴν οὐσίαν ἐνόησεν, ὁ δ' Ἐπιφάνειος οὐχ οὕτως, ἀλλὰ καθὸ κατηγορεῖται κατὰ τῶν ὑποστάσεων, καὶ ταύταις μιᾷ τῇ τοῦ Υἱοῦ προσδιορίζεται, γεννητὴν αὐτὴν προσηγόρευσε· καθ' οὕτως τὰ ῥητὰ τῶν Πατέρων τούτων οὐ μόνον ἑαυτοῖς οὐκ ἀντίφθογγα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῆς ἀσεβείας στρατεύεται, τὸ μὲν Ἐπιφανείου κατὰ τῆς Σαβελλίου τοῦ τὰ θεῖα πρόσωπα συναιροῦντος καὶ τὴν τριάδα συγχέοντος νῦν ἔχει τῷ τὴν οὐσίαν γεννητὴν δογματίζειν τοῦ Υἱοῦ, τοῦτον παρυποστῆσαι πραγματικῶς καὶ διακρῖναι τοῦ Πατρὸς ἀγεννήτου ὄντος, οὐδ' ἑτέρῳ τε τούτων εἶναί τινα ψιλὴν ὀνόματος πρὸς ἀνυπαρξίαν χωροῦσαν ἔμφασιν, ἀλλ' ὡς ἀληθῶς ἰδιοσύστατόν τε καὶ διακεκριμένην ὑπόστασιν. Τὸ δὲ τοῦ Θεολόγου εὐλαβούμενον τὸ τῶν αἱρετιζόντων κακόηθες, τοῖς εὐσεβέσι ῥᾳδίως ἔγκλημα τριθεΐας προσαπτόντων (ὡς αὐτὸς ἐν τῷ πρὸς Ἥρωνα μαρτυρεῖ τὸν φιλόσοφον), μονοειδῆ καὶ ἀδιαίρετον τὴν θείαν οὐσίαν ἐκάλεσεν· εἰ δὲ καὶ προστίθησι, κἂν ταῖς ὀνομασίαις μερίζεσθαι δοκῇ, οὐ πάντως ἐκ τούτου συνάγεται καὶ τὰ θεῖα πρόσωπα ψιλῇ τῇ ἐπινοίᾳ τὴν ἀπ' ἀλλήλων ἔχειν διάκρισιν· παρὰ γὰρ κἂν τῷ Θεολόγῳ τούτῳ κριτῇ ταῦθ' ὡς ἀληθῶς οὐσίωται πραγματικῶς ὑφιστάμενα· φησὶ γὰρ ἐν τῇ εἰς τὸν ρ' ἐπισκόπων παρουσίᾳ· «Πιστεύομεν εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ Πνεῦμα ἅγιον, ὁμοούσιά τε καὶ ὁμόδοξα, ἐν οἷς καὶ τὸ βάπτισμα τὴν τελείωσιν ἔχει ἔν τε ὀνόμασι καὶ πράγμασι»· καὶ κατωτέρω· «Τὸ μὲν ἓν τῇ οὐσίᾳ γινώσκοντες, τὰ δὲ τρία ταῖς ὑποστάσεσιν, εἶτ' οὖν προσώποις, ὅ,τι σοι φίλον, μηδὲ οἱ περὶ ταῦτα ζυγομαχοῦντες ἀσχημονείτωσαν, ὡς ἂν ὀνόμασι κειμένοις ἡμῖν τῆς εὐσεβείας, ἀλλ' οὐκ ἐν πράγμασι»· καὶ ἐν τῷ πρὸς Ἀρειανούς, «μίαν φύσιν (φάσκει) ἐν τρισὶν ἰδιότησι νοεραῖς, τελείαις καθ' ἑαυτὰς ὑφεστώσαις, ἀριθμῷ διαιρεταῖς, ἀλλ' οὐ θεότητι». Ἀλλὰ καὶ ὁ θεῖος Ἀθανάσιος ἐν τῇ πρὸς Σεραπίωνα ἐπιστολῇ περὶ αὐτοῦ τούτου λέγει· «Τριὰς δέ ἐστιν οὐχ ἕως ὀνόματος μόνον καὶ φαντασίας λέξεως, ἀλλὰ καὶ ἀληθείᾳ καὶ ὑπάρξει τριάς»· ἀδελφὰ δὲ τούτοις καὶ ὁ θεῖος Κύριλλος ἐν τῷ περὶ Τριάδος τεθεολόγηκεν. Εἰ οὖν αἱ ὑποστάσεις καὶ πραγματικῶς ἐν τοῖς θείοις ὑφεστήκασι, τοῦ τε Πατρὸς ὀνόματος καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος δηλοῦντος φύσιν ὡς ἀληθῶς οὖσαν ἰδιοσύστατον, δῆλον ἄρ' ὅτι κἂν τε τῆς ἐπινοίας τοῦτο νοούσης, κἂν τε καὶ μὴ τὴν ἀπ' ἀλλήλων διάκρισιν· οὐδὲ γὰρ ἔχομεν τὸν πατέρα λέγειν μὴ εἶναι υἱόν, καὶ τ' ἀνάπαλιν, οὔτε τὸν πατέρα τούτων οὐδέτερον, διὰ τὸ τὴν ἐπίνοιαν οὕτω φαντάζεσθαι, ἀλλὰ διὰ τὸ τοιούτους ἔχειν τὰ θεῖα πρόσωπα. Ἀλλὰ καὶ τὸ τοῦ Δαμασκηνοῦ ῥητὸν ἐν τῷ περὶ Τριάδος, τῷ τοῦ Θεολόγου νοῦν ἔχει τὸν αὐτόν· καὶ γὰρ ὑφορώμενος καὐτὸς οὗτος ὁ θεῖος πατὴρ τοὺς αἱρετικοὺς ἑτοίμως ἔχοντας τοὺς πιστοὺς ἀσεβείας γράφεσθαι, τοῦτ' εἴρηκε περὶ τῆς τῶν ὑποστάσεων διακρίσεως· δῆλος γὰρ παρακατιὼν οὐκ ἀπολύτως ἀλλὰ κατὰ παράθεσιν τῶν καθ' ἡμᾶς πραγματικῶς διαφερόντων, οὐκ ἐν τῷ υἱῷ ἀλλ' ἐν τῷ τῆς ὑπάρξεως τρόπῳ τὴν διαφορὰν τῶν ὑποστάσεων τιθέμενος· φησὶ γάρ· «Κατὰ τὸ αἴτιον καὶ τὸ αἰτιατόν, καὶ τὸ τέλειον τῆς ὑποστάσεως, ἤτοι τὸν τῆς ὑπάρξεως τρόπον, τὴν διαφορὰν ἐννοοῦμεν· οὔτε γὰρ τοπικὴν διάστασιν, ὡς ἐφ' ἡμῶν δυνάμεθα ἐπὶ τῆς ἀπεριγράπτου λέγειν θεότητος, οὔτε θελήματος διαφορὰν ἢ γνώμης ἢ ἐνεργείας ἢ δυνάμεως ἤ τινος ἑτέρου, ἅτινα τὴν πραγματικὴν καὶ διόλου ἐν ἡμῖν γεννῶσι διαίρεσιν· διὸ οὐδὲ τρεῖς θεοὺς λέγομεν τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἕνα δὲ μᾶλλον Θεὸν τὴν ἁγίαν Τριάδα», καὶ τὰ ἑξῆς· ἐξ ὧν ἀριδήλως συνάγεται, ὡς οἱ ῥηθέντες Πατέρες οὕτω τὰ τοιαῦτα θεολογῆσαι προήχθησαν, ἵνα μὴ λαβὴν τῆς αἱρετικῆς κακεντρεχείας δώσωσιν, ἀλλ' οὐχ ἵνα καὶ τὴν διαφορὰν τῶν ὑποστάσεων ψιλῆς ἐπινοίας ἀνάπλασμα δογματίσωσι.

Περὶ δὲ τῆς τετρακτύος τῶν τρόπων, καθ' οὓς ἐξηγεῖται τοῖς Πατράσιν ἡ θεία Γραφή, δεῖ με νομίζω σαφὲς εἰπεῖν τι, προαιρούμενον τὸν ὁρισμὸν ἑκάστου προκομίσασθαι. Λαβὼν οὖν τὰς ἀφορμὰς παρὰ τοῦ τῷ Γρηγορίῳ τῷ Θεολόγῳ φοιτήσαντος Ἱερωνύμου, παρ' Εὐχερίου τε καὶ Αὐγουστίνου, ὧδέ πως ἄρχομαι.

Τρόπος ἱστορικός, ἤτοι καθ' ἱστορίαν ἐξήγησίς ἐστιν ἡ τὴν τῶν πραγμάτων ἀλήθειαν ἡμῖν παριστάνουσα, ὡς τὸ ὕδωρ τὸ ἐν τῷ μυστηρίῳ τοῦ Βαπτίσματος ἱστορικῶς λαμβανόμενον τὸ στοιχειῶδες ὕδωρ σημαίνει.

Ἐξήγησις τροπολογική, ἥτις καὶ ἠθικὴ λέγεται, ἐστὶν ἡ πρὸς τὴν τοῦ βίου ἐπανόρθωσιν τὸ μυστικὸν νόημα παρεισάγουσα, ὡς τὸ ὕδωρ τροπολογικῶς νοούμενον σημαίνει τοὺς πειρασμούς.

Ἀλληγορικὴ ἐξήγησίς ἐστιν ἡ τῶν μελλόντων ἔργων τῶν ἐπαινετῶν σκιὰν ἡμῖν διηγήσεως προτείνουσα, ὡς τὸ ὕδωρ ἀλληγορικῶς λαμβανόμενον δηλοῖ τὸ βάπτισμα.

Ἀναγωγή ἐστιν, ἥτις πρὸς τὰ θειότερα μυ-

στήρια τῶν οὐρανίων τύπων ἡμᾶς ἀνάγουσα, ὡς τὸ ὕδωρ ἀναγωγικῶς ἐξηγούμενον σημαίνει τὴν θείαν μακαριότητα. Καὶ ἄλλως τὸ γραφικὸν ρητόν, «καὶ διεχώρισεν ὁ Θεὸς ἀνὰ μέσον τοῦ φωτός, καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ σκότους», ἱστορικῶς νοούμενον δηλοῖ αὐτὸ τὸ φῶς, καὶ τὴν ἀπουσίαν αὐτοῦ· τροπολογικῶς τὴν δικαίωσιν καὶ τὴν θανάσιμον ἁμαρτίαν· ἀλληγορικῶς τὴν παλαιὰν καὶ νέαν Γραφήν· ἀναγωγικῶς τοὺς προωρισμένους καὶ ἀποδεδοκιμασμένους· ἐξ ὧν δῆλον, ὡς ἡ ξηρανθεῖσα συκῆ τροπολογικῶς τὴν συναγωγὴν τῶν Ἰουδαίων δηλοῖ, καθά που καὶ ἡ δερματίνη ζώνη τοῦ Ἰωάννου παρὰ Θεοφυλάκτου εἴληπται. Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι τρόπος διαφέρει τροπολογίας, ὡς ἦθος ἠθοποιΐας· τὸ μὲν γὰρ σχῆμα, τὸ δὲ λόγος ἐσχηματισμένος. Ἀλλὰ καὶ τὸ «ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν» ληφθὲν κατ' ἀναγωγὴν ὀρθῶς ἔχει, νοουμένου Χριστοῦ τοῦ σαρκωθέντος οὐρανοῦ, καὶ γῆς ἐξ ἧς ἐβλάστησε, τῆς μητρὸς αὐτοῦ· οὕτω γὰρ καὶ ὁ θεῖος Ἀναστάσιος ὁ Σιναΐτης ἐξεδέξατο τὸ ῥητὸν ἐν τῷ εἰς τὴν *Ἑξαήμερον* βιβλίῳ α', καὶ ἡ μυστικὴ μεγάλη μετάφρασις ὑπτίαις χερσὶ τὴν οὕτως ἔχουσαν ἀναγωγὴν ἀσπάζεται.

Περὶ δὲ τῶν *Διαταγῶν τῶν Ἀποστόλων* δοκεῖ μοι δεῖν τοῖς Πατράσιν ἀπολυπραγμόνως πείθεσθαι, ταύτας εὐλόγως ἀπαγορεύσασι διὰ τὴν τῶν Τεσσαρεσκαιδεκατιτῶν κίβδηλον πρόσθεσιν· οὔτε παρὰ τὸ συντετάχθαι τῷ τοῦ Ζωναρᾶ Νομίμῳ, ἄλλως πως ποιητέον· ἐξήγησε γὰρ τούτους οὗτος ὁ συγγραφεὺς οὐχ ἵνα τούτοις ὡς οὐκ ἀπηγορευμένοις (ὥς περ δοκεῖ Πέτρῳ τῷ Κομέστωρι) χρησώμεθα, ἀλλ' ἵνα τὸν συγγραφέα θαυμάζειν ἔχωμεν· ἀλλὰ γὰρ ἐγὼ τούτου δοθέντος, ἥκιστ' ἄγαμαι τὸν ἄνδρα τοῦ φρονήματος.

Περὶ δὲ τῶν παρὰ Ρωμαίοις Καλανδῶν ἰστέον, ὡς οὗτοι τὰς ἡμέρας τοῦ μηνὸς εἰς τρία διῄρουν, εἰς καλάνδας, νόνας καὶ ἰδούς· καλάνδαι παρ' αὐτοῖς, ὅπερ νουμηνίαι παρ' Ἕλλησι. Τῶν οὖν μηνῶν ὄντων δυοκαίδεκα, τέσσαρσι τούτων, Μαρτίῳ δηλαδή, Μαΐῳ, Ἰουλίῳ τε καὶ Ὀκτωβρίῳ, νόνας μὲν ἑπτά, ἰδοὺς δέ γε ιε' παρεῖχον, οὑτωσί πως ἀριθμοῦντες τὰς νεμηθείσας ἡμέρας. Τὴν πρώτην ἑνὸς ἑκάστου τῶν ῥηθέντων τεσσάρων μηνῶν (καθὰ δή πουθεν καὶ τῶν λοιπῶν ὀκτὼ) κατ' αὐτὰς ἔλεγον τὰς καλάνδας, τὴν δευτέραν πρὸ ἕξ (φέρ' εἰπεῖν) νονῶν Ἰουλείων, τὴν τρίτην πρὸ πέντε, τὴν τετάρτην πρὸ τεττάρων, τὴν πέμπτην πρὸ τριῶν Ἰουλείων, τὴν ἕκτην τῇ πρὸ τῶν νονῶν, τὴν ἑβδόμην κατ' αὐτὰς τὰς νόνας τοῦ Ἰουλίου καὶ τοῖς λοιποῖς ὁμοίως. Πληρωθέντων δὲ τῶν νονῶν, ἤτοι τῶν ἑπτὰ τοῦ μηνός, τὴν μὲν ὀγδόην πρὸ ὀκτὼ ἰδῶν Ἰουλείων ἔλεγον, τὴν δὲ ἐννάτην πρὸ ἑπτά, τὴν δεκάτην πρὸ ἕξ, τὴν ἑνδεκάτην πρὸ πέντε, τὴν δωδεκάτην πρὸ τεττάρων, τὴν δεκάτην τρίτην πρὸ τριῶν, τὴν δεκάτην τετάρτην πρὸ τῶν ἰδῶν, τὴν δεκάτην πέμπτην κατ' αὐτὴν τὴν τῶν ἰδῶν Ἰουλείων. Ἡνίκα δ' αἰνίττεσθαι τὴν δεκάτην ἕκτην τοῦ μηνὸς ἦν αὐτοῖς σκοπός, οὕτως ἔλεγον· δεκάτῃ ἐπὶ ἑβδόμῃ πρὸ καλανδῶν αὐγουστείων (μετὰ γὰρ τοὺς ἰδούς, ἤτοι τὴν ιε' τοῦ μηνός, τὰς καλάνδας, καὶ τὸν προσεχῆ μετὰ τὸν ἐνεστῶτα μῆνα ὠνόμαζον), τὴν δεκάτην ἑβδόμην δεκάτῃ ἐπὶ ἕκτῃ, τὴν δεκάτην ὀγδόην δεκάτῃ ἐπὶ πέμπτῃ, τὴν δεκάτην ἐννάτην δεκάτῃ ἐπὶ τετάρτῃ, τὴν εἰκοστὴν τρίτῃ ἐπὶ δεκάτῃ, τὴν εἰκοστὴν πρώτην δωδεκάτῃ πρὸ καλανδῶν, τὴν εἰκοστὴν δευτέραν ἑνδεκάτῃ πρὸ καλανδῶν, τὴν εἰκοστὴν πέμπτην ὀγδόῃ, τὴν εἰκοστὴν ἕκτην ἑβδόμῃ, τὴν εἰκοστὴν ἑβδόμην ἕκτῃ, τὴν εἰκοστὴν ὀγδόην πέμπτῃ, τὴν εἰκοστὴν ἐννάτην τετάρτῃ, τὴν τριακοστὴν τρίτῃ πρὸ καλανδῶν, τὴν τριακοστὴν πρώτην τῇ πρὸ τῶν καλανδῶν αὐγουστείων. Ἐπὶ δὲ τοῖς λοιποῖς ὀκτὼ μησί, νόνας μὲν πέντε, ἰδοὺς δὲ τρεῖς καὶ δέκα παρεῖχον. Τὴν μὲν οὖν μετὰ τὴν πρώτην τοῦ μηνὸς πρὸ τεττάρων νονῶν (φέρ' εἰπεῖν) ἰουνείων ἔλεγον, τὴν δὲ μετ' αὐτὴν πρὸ τριῶν, τὴν τετάρτην τῇ πρὸ τῶν νονῶν, τὴν πέμπτην κατ' αὐτὰς τὰς νόνας τοῦ Ἰουνίου. Μετὰ δὲ τὰς νόνας, ἤτοι μετὰ τὴν πεμπτην τοῦ μηνός, βουλόμενοι προφέρειν τὴν ἕκτην, ὀγδόη πρὸ τῶν ἰδῶν ἔλεγον, τὴν δὲ μετ' αὐτὴν ἑβδόμη πρὸ τῶν ἰδῶν, τὴν δὲ μετ' αὐτὴν ἕκτη πρὸ τῶν ἰδῶν, τὴν ἐννάτην πρὸ τῶν ἰδῶν ἰουνείων, τὴν δεκάτην τρίτην κατ' αὐτὴν τὴν τῶν ἰδῶν ἰουνείων ἔλεγον· μετὰ δὲ τοὺς ἰδούς, ἤτοι τὴν ιε' τοῦ μηνός, τὴν μετ' αὐτήν, δεκάτῃ ἐπὶ ὀγδόῃ πρὸ καλανδῶν· τὴν δεκάτην ἕκτην, δεκάτῃ ἐπὶ ἕκτῃ· τὴν δεκάτην ἑβδόμην, δεκάτῃ ἐπὶ πέμπτῃ· τὴν δεκάτην ὀγδόην, δεκάτῃ ἐπὶ τετάρτῃ· τὴν δεκάτην ἐννάτην, δεκάτῃ ἐπὶ τρίτῃ· τὴν εἰκοστήν, δύο πρὸς τοῖς δέκα πρὸ καλανδῶν· τὴν εἰκοστὴν πρώτην, ἑνδεκάτῃ πρὸ καλανδῶν, καὶ καθεξῆς μέχρι τῆς τριακοστῆς, ἥτις πρὸ καλανδῶν ἰουλείων λέγεται. Προστίθημι καὶ τοῦτο (εἴ γε δοκεῖ καὶ τὸν κώνωπα διϋλίζειν) ὡς νοὸς μὲν οὔ, καλάμου δὲ μᾶλλον τ' ἁμάρτημα, τὸ μὴ διὰ τῆς ει δι-

φθόγγου ἰδῶν ἰουνείων τῷ τῆς ἐπιστολῆς ὑπογράψαι τέρατι.

Περὶ δὲ τῆς ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ συνόδου οὔμοι δοκεῖ ἀπίθανον μετὰ τὴν τῶν ἡμετέρων ἐξ Ἰταλίας ἐπάνοδον συνελθεῖν καὶ συνδιασκέψασθαι περὶ ὧν ἐπ' οὐδενὶ δέοντι κατὰ τῶν ὀρθῶν δογμάτων ἐν Φλωρεντίᾳ κεκαινοτόμηται· τοῖς πλείοσι γὰρ τούτων μετέμελε τῆς ἀπάτης ἣν ἠπατήθησαν, καὶ ταῦτα ὄντος παρ' αὐτοῖς τοῦ δυσχεραίνοντος, λέγω δὴ Μάρκου τοῦ τῆς εὐσεβείας προμάχου καὶ τοὺς ἐξαπατηθέντας παροτρύνοντος πρὸς τὴν τῶν ἐπιψόγως δεδογμένων ἐπαινετὴν ἀποκύρωσιν.

Περὶ δὲ τῶν βίβλων τῶν θείων Πατέρων, ἅς περ ἡ σύνοδος ἐκείνη τοὺς Λατίνους ἔφη κιβδηλεῦσαι, περὶ μὲν πασῶν τῶν ἀπηριθμημένων καταφάσκειν οὐκ ἔχω, περὶ δὲ μιᾶς τῆς τοῦ Ἀθανασίου καὶ μάλα εἰκότως· ἀναγνοὺς γὰρ ἐν αὐτῇ τὸ παρ' αὐτοῦ συντεθὲν Σύμβολον, τὴν προσθήκην εὗρον τὴν *καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ*. Τί οὖν κἀκ τούτου χρὴ τεκμαίρεσθαι καὶ περὶ τῶν λοιπῶν; πολλοῦ γε δέω καὶ λέγειν.

Περὶ δὲ τοῦ διατί μείζων ἡ σελήνη φαίνεται τοῖς ὁρῶσιν αὐτὴν ἀνίσχουσαν ἢ μεσουρανοῦσαν, λόγος οὐδεὶς (τὸ κατ' ἐμὲ φάναι) τοῦ ληφθέντος ἀπὸ πείρας πολλοῖς, καὶ τούτοις πᾶσιν ἀξιολόγοις ἀνδράσι κρείττων ἔοικεν· οὗτος δ' ἐθέλει τοῦτο συμβαίνειν διὰ τὴν τοῦ μέσου πύκνωσιν, ὡς δῆλον ἐπὶ τοῦ νομίσματος ἐν λεκάνῃ ποσὸν ὕδωρ ἐχούσῃ τεθέντος γίγνεται· μεῖζον γὰρ τοῦτο δοκεῖ τοῖς ἐνατενίζουσιν, ἢ περ μὴ καθ' ὕδατος ὁρώμενον. Τούτου μὲν οὖν τὴν αἰτίαν ἐρευνῶν ὁ φυσικὸς τοιαύτην δεῖν ἀποδιδόναι κέκριται. Διατί δέ γε πυκνουμένου τοῦ μέσου, μεῖζον δοκεῖ τἀντικείμενον; οὐκ ἔτι τοῦ φυσικοῦ σκοπεῖν, ἀλλὰ μᾶλλον τοῦ τὴν ὀπτικὴν μετερχομένου νομίζεται. Αἰτίαν δ' οὗτος οὐδεμίαν οἰκειοτέραν ἔχοιεν ἀποδοῦναι τῆς τῶν ὁρατικῶν ἀκτίνων διακλάσεως· ταύτην γὰρ καὐτὸς Ἀριστοτέλης ἐν τοῖς περὶ *Οὐρανοῦ* βιβλίῳ 6ῳ, ἔν τε τοῖς *Προβλήμασι* καὶ ἐν τῷ *περὶ μετεώρων* ἀπέδωκεν· εἰ δὲ καὶ Πρόκλος ὁ Διάδοχος ἄλλως πως περὶ τῆς ἀπὸ τοῦ κέντρου τῶν ἀστέρων ἀποστάσεως φαντάζεται, ξένον οὐδέν· καὶ γὰρ πρόπαλαι Δίωνι τῷ Παταρεῖ καὶ Διοκλεῖ τῷ Ἐρεσίῳ τοιαύτη δόξα γεγόνοιεν· ἀλλ' εἰ καὶ γέγονε πώμαλα κεκράτηκεν· οἱ γὰρ μετ' αὐτοὺς τὰ τοιαῦτα τελεώτερον ἐξακριβώσαντες, ὀργάνων τυχόντες τῶν μαθηματικῶν, πάνυ καλῶς κατεσκευασμένων (ἑνὸς μάλιστα τοῦ ἀστρολάβου), δι' αὐτῶν μὲν τὴν ὡς ἀληθῶς δύσληπτον παράλλαξιν, δι' αὐτῆς δὲ τὴν ἀπὸ τοῦ κέντρου τῶν ἀστέρων καθ' ὁποιονδήποτε τρόπον νοουμένων οὐκ ἀνίσως ἔχουσαν ἐπέγνωσαν διάστασιν.

Ὑπόμνημα τὸ παρ' Ἀλεξάνδρου τ' Ἀφροδισιέως εἰς τὰ *τοπικὰ* τοῦ φιλοσόφου (ὡς Θεὸς οἶδεν ὁ πάντων ἔφορος), καθάπερ καὶ Μπαλάνος ὁ κοινὸς ἡμῶν φίλος γεγονὼς αὐτόπτης βιβλιαρίων τῶν ἐμῶν ἔγνωκε.

Περὶ δὲ τῆς τοῦ θεοκήρυκος μεθόδου τί χρὴ καὶ λέγειν; μῶν καχέκτης ὢν καὶ μύωψ, δύναμαι καὶ περὶ τῶν τοιούτων συγγράφειν; πολλοῦ γε καὶ δή. Εἰ δέ τις φαίη τῶν περιέργων, τί οὖν οὐ φοβῇ σύ, μὴ καὶ Βησσαρίων ὁ σὸς καταψηφίσεταί σου κουφότητα; οὔμενουν ἐγὼ θαρρούντως ἂν εἴποιμι· οἶδε γὰρ ὡς οὐχ ἑκουσίως οὐ καθυπείκω τοῖς αὐτοῦ προστάγμασι.

Καὶ ταῦτα μὲν δὴ ταῦτα, σὺ δ' ὁ βίῳ καὶ λόγῳ καθ' ὑπερβολὴν κοσμούμενος, εἴπερ τὰς λύσεις τῶν ἀπορηθέντων οὐκ εὐστόχως καὶ κατὰ τὴν σὴν μεγαλόνοιαν δέδωκα, σύγγνωθί μοι πύλας Ἀϊδωνέως ἤδη προσεγγίζοντι, πρὸς ἓν τε καὶ μόνον νῦν ἀποβλέποντι, τὴν τῶν ἁμαρτιῶν μου συγχώρησιν, ἧς τύχοιμι ταῖς σαῖς εὐχαῖς, φίλε Θεοῦ πανυπερσέβαστε.

Ἔρρωσο μακρόβιος.

Κερκυρίτηθεν, Σκιροφοριῶνος δ^η ἱσταμένου.

60.

(Ἐπιστολὴ τοῦ πατριάρχου Ἱερεμίου Β' τοῦ Τρανοῦ ἐξ ἰδιωτικοῦ κώδικος δημοσιευθεῖσα ὑπὸ τοῦ κ. Μ. Παρανίκα ἐν τόμ. Γ', σ. 23 τοῦ *Ἑλλ. Φιλολογ. Συλλόγου*. Κατὰ τὸν ὑπ' ὄψει ἡμῶν κώδικα ἡ ἐπιγραφὴ ἔχει ὧδε· «*Ἱερεμίας ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης, καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης, τοῖς τῶν Ἑνετῶν ἀρίστοις καὶ ὑπερφερόντως οἰακοστροφοῦσι, τῷ τε θεοφρουρήτῳ πρίγγιπι, τοῖς μεγάλοις φρονίμοις καὶ τοῖς παρ' αὐτοῖς τῶν ἀξίων ἅπασιν εἰρήνην, εὐφροσύνην καὶ τὸ κατ' ἐχθρῶν ἀεὶ θεόθεν τὰ νικητήρια αἴρειν*». Σημειωτέον καὶ ταύτας τὰς διαφερούσας γραφάς· *Καὶ πάλαι μὲν ὡς τὴν — ἐν ἐπισκόποις Κυθήρων, κἂν τοῖς — καὶ ἱκεσίαις ὡς τὴν— Ποιήσητε δ' ἂν οὐ χρεωστικῶς ἀμοιβάς, ἀλλὰ δῶρα χαριζόμενοι, εἴ πέρ του παλαίποτε —ὑπηρέτα ἂν διακαλέσοιτε—Ἐρρωμένους μοι κτλ.*).

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΜΕΤΑΞΟΣΚΩΛΗΚΟΣ

ΚΑΙ

ΤΩΝ ΑΣΘΕΝΕΙΩΝ ΑΥΤΟΥ.

'Ανεγνώσθη ἐν ταῖς ΧΗΓ' καὶ ΧΗς' συνεδριάσεσιν.

Α'.

Ἡ μέταξα, ἡ ὡραιοτάτη τῶν κλωστικῶν οὐσιῶν, εἶναι ἐπίσης ἡ διαρκεστάτη, ἡ λεπτοτάτη καὶ ἡ λαμπροτάτη τῶν ὑλῶν, ἃς ὁ ἄνθρωπος ἐξεῦρε πρὸς ἐνδυμασίαν καὶ στολισμὸν αὐτοῦ. 'Ελαφρὰ καὶ θερμὴ ἀφ' ἑνὸς ὑγιεινὴ δὲ ἐξ ἄλλου συνενοῖ ἐν ἑαυτῇ τοιαῦτα προτερήματα, δι' ὧν ὑπερτερεῖ τοῦ βάμβακος, τοῦ λίνου, τοῦ ἐρίου κατὰ πολύ. Οἱ ἀρχαῖοι ἀμυδράν τινα ἰδέαν περὶ μετάξης εἶχον· ἐφρόνουν ὅτι αὕτη εἶναι φυτοῦ τινος προϊόν, ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Μέσης 'Ασίας μόνον γινώσκουσι νὰ δίδωσι δι' ἰδιαιτέρας τέχνης τὴν λεπτότητα καὶ στερεότητα αὐτῆς. Ἕτεροι ἐφρόνουν ὅτι αὕτη εἶναι προϊὸν μεγάλων ἀραχνῶν, ἃς οἱ ἔμποροι περιποιοῦνται καὶ ἀνατρέφουσι. Καὶ βεβαίως οὐδεμίαν σαφῆ ἰδέαν ἠδύναντο νὰ ἔχωσιν οἱ κάτοικοι τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ἀφοῦ τὸ μυστήριον ἐπὶ ποινῇ θανάτου συνεκρατεῖτο ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς Σινικῆς Αὐτοκρατορίας πλέον τῶν τριάκοντα ἑκατονταετηρίδων ἀπὸ τῆς ἐξευρέσεως αὐτοῦ. Τοσούτῳ δὲ ἡ τιμὴ τῆς μετάξης ἦν ὑπέρογκος, ὥστε ὁ αὐτοκράτωρ Αὐρηλιανὸς μετὰ τὰς ἐν τῇ 'Ανατολῇ νίκας τῶν λεγεώνων αὐτοῦ ἠναγκάσθη νὰ ἀρνηθῇ εἰς τὴν Αὐτοκράτειραν αἰτήσασαν ἔνδυμά τι μεταξωτόν, ὡς ἀνάρμοστον διὰ τὸ βαρύτιμον αὐτοῦ καὶ διὰ μίαν Αὐτοκράτειραν· ὁ δὲ 'Ιάκωβος Α', βασιλεὺς τῆς Σκωτίας, ἐδανείσθη ζεῦγος μεταξωτῶν περικνημίδων, ὅπως ἐμφανισθῇ ἐνώπιον τῶν 'Αγγλων ἀπεσταλμένων. Σήμερον τὸ σπάνιον καὶ βαρύτιμον τῆς ὀργανικῆς ταύτης ὕλης ἠλαττώθη κατὰ πολύ, κάλλιστα δὲ γινώσκομεν ὅτι ἡ μέταξα εἶναι προϊὸν τοῦ μεταξοσκώληκος, ὅστις ἐκλήθη εἰς τὴν ὀργανικὴν φύσιν, ὅπως τοσοῦτον σπουδαίαν καταλάβῃ θέσιν, ὥστε νὰ θέτῃ εἰς κίνησιν ἑκατομμύρια ἀνθρώπων καὶ δισεκατομμύρια κεφαλαίων καθ' ἕκαστον ἔτος.

Τὸ δένδρον ἐξ οὗ οὗτος τρέφεται κατέχει τὰς εὐφορωτέρας πεδιάδας τῆς 'Ασίας καὶ Εὐρώπης εἰς μεγίστας ἐκτάσεις· ἄπειροι δὲ χεῖρες γεωργῶν καταγίνονται μόνον διὰ τὴν καλλιέργειαν αὐτοῦ, παμπληθεῖς δὲ βιομήχανοι καὶ ἔμποροι εὑρίσκουσι τὴν εὐζωΐαν καὶ τὸν πλοῦτον αὐτῶν ἐν τῇ ἐπεξεργασίᾳ καὶ ἐμπορίᾳ τῆς μιξορητινώδους ταύτης ὕλης ἑνὸς σκώληκος. Καὶ οὗτος λοιπὸν ἔσεται ὁ σκώληξ, οὗ τινος ἡ ἱστορία, τὸ ἀνατομικόν, φυσιολογικὸν καὶ παθολογικὸν μέρος ἐν συνόλῳ καὶ ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα ἀπασχολήσει ἡμᾶς.

Γεννηθεὶς ἐν χώρᾳ, ἐν ᾗ τὴν μεταξοσκωληκοτροφίαν περὶ πολλοῦ ποιοῦνται, γινώσκω τοὺς μεταξοσκώληκας ἀπὸ παιδικῆς ἡλικίας, ἔκτοτε δὲ πολλάκις ἐμαυτὸν ἀνωφελῶς ἠρώτων τὴν ἐξήγησιν τῶν ἐν αὐτῷ ἀναφαινομένων μεταβολῶν, μεταμορφώσεων καὶ ἀσθενειῶν αὐτοῦ, μέχρις οὗ ἐπὶ ἓν ἤδη ἔτος περὶ τοῦτο τὸ ζωύφιον ἐνασχοληθεὶς καὶ ἐν τῷ καταλλήλῳ καιρῷ ἀναθρέψας καὶ περιποιηθεὶς αὐτό, περὶ δὲ τὴν ἀνατομίαν καὶ μικροσκοπίαν οὐκ ὀλίγον καιρὸν δαπανήσας, μεταδίδωμι ὑμῖν, ὡς ἐμοὶ δυνατόν, τινὰ τῶν ἀξιοπεριεργοτέρων τοῦ ὀργανισμοῦ, ἀφορῶντα τὴν ἀνατομίαν, φυσιολογίαν καὶ παθολογίαν αὐτοῦ.

Καὶ πρῶτον μὲν τὸν λόγον ποιήσομαι περὶ τῆς ἐφευρέσεως καὶ μεταδόσεως αὐτοῦ, εἶτα δὲ διελθὼν τὴν ἀνατομικὴν κατασκευὴν ὡς καὶ τὴν φυσιολογικὴν ἐνέργειαν ἑκάστου τῶν ὀργάνων αὐτοῦ, διατρίψω ἐπὶ τὰ διάφορα φαινόμενα τοῦ ζωϊκοῦ συστήματος ἀπὸ τῆς ἐν τῷ ᾠῷ ἐξελίξεως καὶ διαπλάσεως μέχρι τῆς τελείας ἀναπτύξεως πρὸς διαιώνισιν τοῦ γένους αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ τέλους τὸν λόγον καταστρέψω διὰ τοῦ παθολογικοῦ μέρους, ὅπερ σκοπεῖ τὴν ἐξεύρεσιν τῶν αἰτιῶν τῶν ἀσθενειῶν τοῦ μεταξοσκώληκος καὶ τὴν ἀποφυγὴν τούτων διὰ τῆς καλῆς καὶ λογισμένης μεθόδου πρὸς ἐκλογὴν τοῦ μεταξοσπόρου διὰ τῆς χρήσεως τοῦ μικροσκοπίου. Εὔχομαι δὲ ὅπως αἱ προσπάθειαί μου ἀποβῶσιν ἀφετηρία κρειττόνων μελετῶν τοῖς περὶ τὰ τοιαῦτα ἐνασχολουμένοις πρὸς δόξαν τῆς ἐπιστήμης καὶ ὠφέλειαν τῶν ἐνδιαφερομένων.

Καταγωγὴ τοῦ μεταξοσκώληκος.

Ποῦ κατὰ πρῶτον ἀνεφάνη ὁ μεταξοσκώληξ καὶ τίνες ἦσαν οἱ ἐπιμεληθέντες καὶ ἐξ αὐτοῦ κατασκευάσαντες τὴν μέταξαν, τοῦτο ἀνήκει εἰς τὴν μυθολογίαν. Οἱ Πέρσαι μυθολογοῦσιν ὅτι τὸ πρῶτον ζεῦγος τοῦ μεταξοσκώληκος ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ δέρματος ἁγίου τινὸς Πέρσου εἰς λίαν ἀρχαίαν ἐποχήν. Οἱ 'Ινδοὶ ἐκαλλιέργουν τὸν μεταξοσκώληκα καὶ ἀπέστελλον διὰ τῶν κερβανίων αὐτῶν μεγάλας ποσότητας μετάξης εἰς τὰς πόλεις τῆς Μικρᾶς 'Ασίας. Κατὰ πᾶσαν ὅμως πιθανότητα πατρὶς τοῦ μεταξοσκώληκος ἀναφέρεται ἡ Σινική. Ὁ Αὐτοκράτωρ τοῦ βασιλείου τούτου Hong-ti, ὅστις ἤκμασε κατὰ τὸ 2600 π. Χ., ἐπιθυμῶν ὅπως ἡ νόμιμος αὐτοῦ σύζυγος συντελέσῃ εἰς τὴν εὐδαιμονίαν τῶν ὑπηκόων του, παρεκάλεσεν αὐτήν, ὅπως ἐξετάσῃ τὸν μεταξοσκώληκα, καὶ προσπαθήσῃ νὰ χρησιμοποιήσῃ τὸ ἐξ αὐτοῦ νῆμα. Ἡ Αὐτοκράτειρα Le-bag-chi συλλέξασα μεγάλην ποσότητα τῶν ἐντόμων τούτων καὶ ἀπασχοληθεῖσα ἀρκούντως, οὐ μόνον ἐσπούδασε τὸ περὶ ἀνατροφῆς αὐτοῦ, ἀλλ' εὗρε καὶ τὸν τρόπον τῆς ἐξελίξεως τῆς μετάξης καὶ εἰσήγαγε ταύτην εἰς τὴν ὑφαντουργίαν. Ἔκτοτε ὁ μεταξοσκώληξ καὶ ἡ μεταξοσκωληκοτροφία παρεδόθησαν τῷ κοινῷ πρὸς ἐκμετάλλευσιν. Οἱ δὲ Αὐτοκράτορες τῆς Σινικῆς ἀπηγόρευσαν ἐπὶ ποινῇ θανάτου τὴν ἐκ τῆς αὐτοκρατορίας ἐξαγωγὴν τῶν ᾠῶν τοῦ μεταξοσκώληκος καὶ τῆς συκομορέας, οὕτως ὥστε ἐπὶ εἴκοσιν ὁλοκλήρους αἰῶνας κατώρθωσαν οἱ κάτοικοι τῆς Σινικῆς νὰ κρατήσωσιν ἐντὸς τῶν ὁρίων αὐτῶν τὸ πολύτιμον τοῦτο ἔντομον, ἐκ τῆς καλλιεργείας τοῦ ὁποίου ἐπεσωρεύθη πλοῦτος ἄπειρος ἐντὸς τοῦ κράτους, μέχρις οὗ μία τῶν βασιλοπαίδων ἐκ τῆς δυναστείας τῶν Han ἁρπαβωνισθεῖσα τὸν βασιλέα τοῦ Khotan 140 π. Χ. καὶ μαθοῦσα ὅτι ἐν τῇ χώρᾳ εἰς ἣν ἐπρόκειτο νὰ μεταβῇ δὲν ὑπῆρχεν ὁ μεταξοσκώληξ καὶ ἑπομένως οὐδ' ἐκεῖνα τὰ ὡραῖα μεταξωτὰ ὑφάσματα, ἅτινα τοσοῦτον αὐτὴ ὑπερηγάπα, ἀπεφάσισε νὰ κλέψῃ ἐκ τοῦ τελωνείου τῆς πατρίδος αὐτῆς τὰ ᾠὰ τοῦ μεταξοσκώληκος καὶ τοὺς σπόρους τῆς συκομορέας, θέσασα ταῦτα ἐν τῇ κόμῃ αὐτῆς, οὕτω δὲ τὸ πολύτιμον ἔντομον διῆλθε τὰ ὅρια τῆς Σινικῆς· ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ τούτῳ σταθμῷ ὡς καὶ ἐν τῷ πρώτῳ ἔπαθε. Νέοι φραγμοὶ καὶ ἐνταῦθα ἐτέθησαν, μέχρις οὗ δύο Πέρσαι μοναχοί, ἐκ τοῦ τάγματος τοῦ 'Αγίου Βασιλείου, ἐπιθυμοῦντες ὅπως μεταφέρωσι τὴν μεταξοσκωληκοτροφίαν εἰς τὰς ἡμετέρας χώρας, προσῆλθον πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα 'Ιουστινιανόν, πρὸς ὃν ἐφανέρωσαν, ὅτι ἐπὶ πολὺν χρόνον διατρίψαντες ἐν τῇ Σινικῇ Αὐτοκρατορίᾳ, εἶδον καὶ γινώσκουσι τὸν τρόπον τοῦ ἀνατρέφειν τὸν μεταξοσκώληκα καὶ ἐκ τοῦ προϊόντος αὐτοῦ κατασκευάζειν ἐνδύματα. Ὁ Αὐτοκράτωρ 'Ιουστινιανὸς πολλὰ τούτοις ὑποσχεθεὶς ἀπέστειλεν εἰς Σινικήν, ὁπόθεν τῷ 555 ἐπέστρεψαν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐνεχείρισαν τῷ Βυζαντινῷ Αὐτοκράτορι ῥάβδον κοίλην πλήρη ᾠῶν μεταξοσκώληκος καὶ σπόρους συκομορέας. Αὐτοὶ πρῶτον ἐδίδαξαν τοὺς περὶ τὸν 'Ιουστινιανὸν τὸν τρόπον τῆς ἀνατροφῆς αὐτοῦ καὶ τῆς μεταξουργίας· εἰς διαφόρους δὲ ἐπαρχίας τοῦ κράτους ταχέως μετεδόθησαν τὰ περὶ μεταξοσκώληκος καὶ ἤρχισαν νὰ ἐνασχολῶνται περὶ τοῦτον ἰδίως δὲ ἐν Πελοποννήσῳ καὶ ἐν τῇ νήσῳ Κῷ· ἐντεῦθεν ἡ μεταξοσκωληκοτροφία διεπέρασεν εἰς Σικελίαν, ἐκεῖθεν δὲ εἰς 'Ιταλίαν. Ἕρρικος ὁ Δ' μετήνεγκεν αὐτὴν εἰς τὴν Γαλλίαν. Ἐν Γερμανίᾳ πρῶτος σταθμὸς τῆς μεταξοσκωληκοτροφίας ὑπῆρξεν ἡ Βαυαρία τῷ 1676, ὁ δὲ Φρειδερῖκος ὁ Μέγας εἰσήγαγεν αὐτὴν καθ' ἅπασαν τὴν λοιπὴν Γερμανίαν.

'Ανατομικὸν καὶ μικροσκοπικὸν μέρος.

Τὸ σῶμα τοῦ μεταξοσκώληκος σύγκειται ἐκ δέκα κρίκων συνδεομένων πρὸς ἀλλήλους διὰ τοῦ δέρματος καὶ τῶν μεταξὺ τούτων μυῶν ἐχόντων ἑκάστου ἀνὰ δύο ἀναπνευστικὰς ὀπὰς συμμετρικῶς πρὸς ἀλλήλας κειμένας. Ἐξαίρεσιν τοῦ κανόνος τούτου ποιοῦνται ὁ δεύτερος καὶ ὁ τρίτος κρίκος ἀπὸ τῆς κεφαλῆς, οἵτινες ἀμοιροῦσιν ἀναπνευστικῶν ὀπῶν. Καὶ ὁ μὲν πρῶτος κρίκος φέρει ἐπὶ τοῦ ἐμπροσθίου ἄκρου αὐτοῦ τὸ στόμα, ἤτοι τὴν ἐκ χιτίνης μασητήριον συσκευὴν προσδεδεμένην διὰ καταλλήλων μασητηρίων μυῶν, ὁ δεύτερος καὶ ὁ τρίτος ἐμπεριέχουσιν ἐν ἑαυτοῖς ἐντὸς καταλλήλων θηκῶν τὰ μέλλοντα πτερά, ὁ δὲ τελευταῖος πρὸς τὸ κάτω μὲν μέρος τὴν ὀπὴν τοῦ ἀπηυθυσμένου, ἐπὶ δὲ τῆς ῥάχεως κερατοειδῆ τινα ἀπόφυσιν, ἧς ὁ σκοπὸς ἄγνωστος μέχρι τοῦδε τυγχάνει.

Περὶ δέρματος.

Τὸ ἐξωτερικὸν περικάλυμμα, ὅπερ ἀποχωρίζει τὸν μεταξοσκώληκα ἀπὸ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, καὶ ὅπερ ὡς ἀσπίς τις προφυλάσσει αὐ-

τὸν ἐκ πολλῶν ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν, σύγκειται ἐκ διαφόρων ἰνωδῶν μεμβρανῶν, ἀμέσως ἐπ' ἀλλήλων τεθειμένων, ὧν ἡ τελευταία φέρει πολλαπλοῦν τι στρῶμα ἐξ ἀπεξηραμμένων πολυμόρφων κυττάρων ἐπ' ἀλλήλων τεθειμένων· ἐπὶ τούτου διακρίνονται στίγματα καὶ σχήματά τινα ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μέλανα τὴν χροιὰν προερχόμενα ἐκ χρωματιστικῆς τινος ὕλης ἐντὸς τῶν κυττάρων τεθειμένης· ἐξοχαὶ δέ τινες τὸν ἀριθμὸν δέκα καὶ ἓξ ἐπ' ἀμφότερα τὰ πλάγια συμμετρικῶς πρὸς ἀλλήλας καὶ κάτωθεν τοῦ σώματος κείμεναι, αἱ μὲν ἓξ πρὸς τὴν κεφαλὴν αἱ δὲ δέκα πρὸς τὸ ὄπισθεν μέρος τοῦ σώματος, τοὺς πόδας τοῦ σκώληκος ἀποτελοῦσι. Καὶ οἱ μὲν ἔμπροσθεν ἓξ ἀρθρωτοὶ τυγχάνοντες εἰς τοὺς μέλλοντας πόδας τῆς χρυσαλλίδος μεταβάλλονται, οἱ δὲ ἕτεροι δέκα κατὰ τὸ μέσον καὶ κατὰ τὸ ἕτερον ἄκρον ἰνώδεις εἶναι καὶ ἁπλοῖ, περιστοιχίζονται δὲ ὑπὸ στεφάνης ἀγκυλῶν, δι' ὧν τὸ ζῶον ἐπὶ τῶν φύλλων στερεοῦται. Αὗται κατὰ τὴν μεταμόρφωσιν ἀπομαραινόμεναι μετὰ τοῦ δέρματος καθ' ὁλοκληρίαν ἀπὸ τοῦ σώματος ἀποπίπτουσιν. Ἡ ἀλλαγὴ τοῦ δέρματος αἴτιον ἔχει τὴν ὑπὲρ τὸ δέον αὔξησιν τοῦ ζώου, ὅπερ αὐξάνει περισσότερον τῆς ἐλαστικότητος τοῦ περικαλύμματος. Τότε τὸ δέρμα σχίζεται ἀπὸ τῆς ῥάχεως, ὁ δὲ μεταξοσκώληξ ἐξέρχεται τούτου πεπροικισμένος μετὰ νέου δέρματος καταλλήλου διὰ τὴν νέαν ἡλικίαν.

Περὶ ὑποδορείου λιπωματώδους χιτῶνος.

Κάτωθεν τοῦ δέρματος εὑρίσκεται ὁ ὑποδόρειος λιπωματώδης χιτὼν ἀποτελούμενος ἐκ λιπωματωδῶν κυττάρων εὑρισκομένων ἐντὸς ἰνώδους χιτῶνος καὶ αὐξανομένων ἀναλόγως τῆς ἡλικίας. Τὰ κύτταρα ταῦτα ἀναγκαιότατα τυγχάνουσι κατὰ τὴν μεταμόρφωσιν, διότι διὰ τοῦ λίπους τούτου τρέφεται ὁ ὀργανισμὸς καὶ αἱ μεταβολαὶ ἐν αὐτῷ ἐπιτυγχάνονται.

Τὸ μυϊκὸν σύστημα.

Ἡ ἀπὸ τόπου εἰς τόπον κίνησις καὶ πολλαὶ τῶν ἐσωτερικῶν κινήσεων ἐν τῷ μεταξοσκώληκι κατορθοῦνται διὰ τοῦ συστήματος τούτου. Πᾶσα σωματικὴ κίνησις εἶναι τὸ ἐξωτερικὸν φαινόμενον ἐσωτερικῆς πολλαπλῆς κινήσεως τῶν ἁπλουστάτων μυϊκῶν συσκευῶν συνισταμένης εἰς τὴν προσπέλασιν καὶ ἀπομάκρυνσιν τῶν στοιχείων τούτων, ἤτοι εἰς τὴν συστολὴν καὶ διαστολὴν τοῦ μυός. Τὴν μεταβολὴν ταύτης τῆς καταστάσεως ἑκάστου μυὸς παράγουσι τὰ κινητικὰ νεῦρα, ἅτινα ἐκ τοῦ κεντρικοῦ νευρικοῦ συστήματος πηγάζοντα, ὡς ἠλεκτρικὰ σύρματα τὴν νευρικὴν μεταβολὴν εἰς κίνησιν ἐν τῷ μυὶ μεταδιδόασι.

Τὸ σύστημα τοῦτο δύναται ὑποδιαιρεθῆναι εἰς τρεῖς τάξεις, ἤτοι εἰς τοὺς κατὰ μῆκος, εἰς τοὺς κατὰ περιφέρειαν καὶ εἰς τοὺς εἰς ἕτερα κινητήρια ὄργανα ἤτοι τοὺς πόδας καὶ τὸ στόμα μεταβαίνοντας μῦς. Καὶ οἱ μὲν κατὰ μῆκος τοῦ σώματος καὶ κατὰ περιφέρειαν μῦς ἀπὸ δακτυλίου εἰς δακτύλιον μεταβαίνοντες καὶ πρὸς ἀλλήλους συμπεριπλεκόμενοι τὴν κατὰ μῆκος καὶ πλάτος κίνησιν παράγουσιν, οἱ δὲ εἰς τὰ ἕτερα κινητήρια ὄργανα, τοὺς πόδας καὶ μασητήρια, εἰς τὰ διάφορα τοῦ στόματος μέρη κατευθυνόμενοι, χρησιμεύουσιν εἰς τὴν σχετικὴν πρὸς τὸ ὅλον παραλλαγὴν τῆς θέσεως τῶν κινητηρίων καὶ μασητηρίων ὀργάνων πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἀπὸ τόπου εἰς τόπον μεταλλαγῆς καὶ θρέψεως. Τούτων οὕτως ἐχόντων, ἅπαν τὸ μυϊκὸν σύστημα δύναται νὰ ἀναπαρασταθῇ πρὸς σάκκον τινά, περικαλύπτοντα ἅπασαν τὴν ἐσωτερικὴν ἐπιφάνειαν τοῦ δέρματος, καὶ ἔχοντα προεκβολάς τινας πρὸς τὰ ἕτερα διάφορα ὄργανα εὐθὺς ὑπὸ τὴν ἐπιδερμίδα κείμενα.

Ἡ ἀπὸ τόπου εἰς τόπον κίνησις γίνεται ὡς ἑξῆς· ὁ σκώληξ στηριζόμενος ἐπὶ τῶν ὀπισθίων ποδῶν τῆς κοιλίας, ἐκτείνει τὸ ἔμπροσθεν μέρος τοῦ σώματος καὶ διὰ τῶν ἐμπροσθίων ποδῶν συλλαμβάνων, ἕλκει τὸ ὀπίσθιον σῶμα, τοὺς πρώτους κοιλιακοὺς πόδας, εὐθὺς ὄπισθεν τῶν τελευταίων τοῦ στήθους θέσεων.

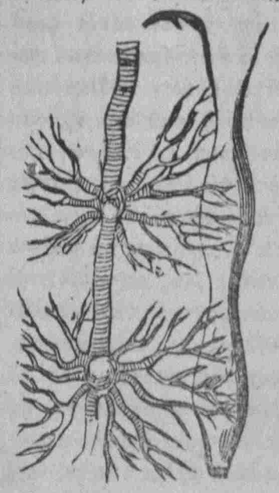
Τὸ νευρικὸν σύστημα.

Διὰ τὴν κίνησιν καὶ αἴσθησιν ἀπαιτοῦνται οὐχὶ μόνον τὰ ὄργανα τῆς κινήσεως καὶ αἰσθήσεως, ἀλλὰ καὶ τὸ κεντρικὸν σύστημα, εἰς ὃ πᾶσα αἴσθησις καταλήγει καὶ ἐξ οὗ πᾶσα κίνησις ἐξέρχεται. Τὸ κεντρικὸν νευρικὸν σύστημα συνίσταται ἐκ δέκα γαγγλίων, ἤτοι μικρῶν νευρικῶν κέντρων εὑρισκομένων καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ σώματος ἀκριβῶς κάτωθεν καὶ κατὰ μῆκος τοῦ πεπτικοῦ σωλῆνος καὶ πρὸς ἄλληλα διὰ νεύρων προσδεδεμένων· εἰς ταῦτα προσθετέον τὸν τοῦ οἰσοφάγου κρίκον, ὅστις ἐνταῦθα παριστᾷ τὸν παρὰ τοῖς ἐντελεστέροις τῶν ὀργανισμῶν ἐγκέφαλον, καὶ δύο ἕτερα μικρότερα ἀσκίδια ἀντιστοιχοῦντα ἀκριβῶς πρὸς τοὺς μέλλοντας ὀφθαλμούς, ὥστε ὁ ὁλικὸς ἀριθμὸς τούτων εἰς 13 ἀνέρχεται. Ἐκ τῶν κεντρικῶν

τούτων νευρικῶν ὀργάνων διακλαδοῦνται καθ' ἅπαντα τὸν ὀργανισμόν, καθ' ἁπάσας τὰς διευθύνσεις, καθ' ἅπαν τὸ κινητικόν, πεπτικόν, ἀναπνευστικὸν καὶ καρδιακὸν σύστημα, ἐν γένει δὲ καθ' ἅπαντα τὰ ὄργανα, τὰ νεῦρα δι' ὧν ἡ ὕπαρξις τῆς ὀργανικῆς ζωῆς πρὸς τὸν τέλειον αὐτῆς σκοπὸν διευθυνομένη κατευοδοῦται. Ἡ ὄσφρησις καὶ ἡ γεῦσις, ὡς καὶ τὰ εἰδικὰ τούτων νεῦρα, ἐλλείπουσι παντελῶς, τὰ δὲ ὄργανα τῆς ὁράσεως ἐν τῷ τελευταίῳ σταδίῳ τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ κατὰ τὴν τελικὴν ἀνάπτυξιν ἀναφαίνονται. Ἡ ἔκθεσις τῆς μικροσκοπικῆς αὐτῶν κατασκευῆς ὡς πολυσύνθετος ὑπερακοντίζει τὰ ὅρια τοῦ προτιθεμένου σκοποῦ, διὸ καὶ παραλείπεται.

Τὸ ἀναπνευστικὸν σύστημα.

Τὸ ἀναπνευστικὸν αὐτοῦ σύστημα ἐξεγείρει οὐχ ἧττον τὴν ἡμετέραν περιέργειαν, διότι ἐν τῇ τελευταίᾳ αὐτοῦ ἀναπτύξει, αἱ πτέρυγες εἶναι ἓν τῶν κυριωτέρων ὀργάνων τῆς ἀναπνοῆς. Ἡ εἰς τὸν ὀργανισμὸν εἰσαγωγὴ τοῦ ὀξυγόνου ἀναγκαίου διὰ τὴν ὕπαρξιν ἑκάστης ὀργανικῆς οὐσίας καὶ ἡ ἐξ αὐτοῦ ἀπομάκρυνσις τοῦ διὰ τὸν ὀργανισμὸν δηλητηριώδους ἀνθρακικοῦ ὀξέος γίνεται διὰ τοῦ ἀναπνευστικοῦ συστήματος. Ὡς διὰ τοῦ πεπτικοῦ συστήματος εἰσέρχονται εἰς τὸν ὀργανισμὸν αἱ στερεαὶ καὶ ὑγραὶ οὐσίαι, ἀναγκαῖαι πρὸς διατροφὴν καὶ ὕπαρξιν τοῦ ὀργανικοῦ ἀτόμου, ἐξέρχονται δ' αὐτοῦ αἱ περιτταί, οὕτω διὰ τοῦ ἀναπνευστικοῦ συστήματος εἰσρέουσιν αἱ ἀπολύτως ἀναγκαῖαι τῷ ὀργανισμῷ ἀερώδεις οὐσίαι, ἐξέρχονται δ' ἐξ αὐτοῦ αἱ περιτταί. Εἰς τὰ πλάγια τοῦ σώματος ἐπὶ ἑκάστου δακτυλίου, ἐξαιρέσει τοῦ δευτέρου καὶ τρίτου, συμμετρικῶς ἐπ' ἀμφότερα τὰ μέρη κεῖνται τὰ στίγματα ἤτοι αἱ ὀπαί, δι' ὧν εἰσέρχεται τὸ διὰ τὸν ὀργανισμὸν τοῦ σκώληκος ἀναγκαῖον ὀξυγόνον καὶ ἐξέρχεται τὸ ἀνθρακικὸν ὀξύ· αἱ ὀπαὶ αὗται τὸν ἀριθμὸν 16 παρατηροῦμεναι διὰ τοῦ μικροσκοπίου συνίστανται ἐκ χιτίνου περιχυλίου, ἐφ' οὗ μεμβράνη τις πολύπτυχος ἐπικάθηται, χρησιμεύουσα κατὰ τὰς ἀνάγκας πρὸς κατάφραξιν καὶ ἀπόφραξιν τῆς ὀπῆς. Τὰ στίγματα ταῦτα συγκοινωνοῦσι πρὸς ἄλληλα διὰ σωλῆνός τινος, ὅστις καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ ἐντόμου εἰς ἀμφότερα τὰ πλάγια μέρη συμμετρικῶς κεῖται, ἀπὸ τούτων δὲ κατὰ διαφόρους διευθύνσεις ἕτεροι σωληνίσκοι ἐκφυόμενοι πρὸς ἅπαντα τὰ ὄργανα κατευθύνονται. Ἡ μικροσκοπικὴ ὑφὴ τῶν τε μικρῶν καὶ μεγάλων σωλήνων ἐκ κυκλοτεροῦς χυτινώδους οὐσίας τὰ μάλα συνίσταται, ὅπως ἕνεκα τῆς σχετικῆς στερεότητος ταύτης οἱ πόροι οὗτοι ἀείποτε ἀνεῳγμένοι διατελῶσιν, ἐπὶ δὲ τῆς ἐσωτερικῆς αὐτῶν ἐπιφανείας λεπτεπίλεπτος μεμβράνη ἐπικάθηται. Ἐκ τῆς ἀνατομικῆς ταύτης ἐκθέσεως εὐκόλως ὁ τρόπος τῆς ἀναπνοῆς κατανοεῖται. Ὁ ἀτμοσφαιρικὸς ἀὴρ διὰ τῶν ἐξωτερικῶν ὀπῶν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ σώματος εἰσδύων δι' ἐνδοσμόσεως καὶ ἐξοσμόσεως τὸ μὲν ὀξύγονον τῷ ὀργανισμῷ ἐγκαταλείπει, τὸ δὲ ἐξ αὐτοῦ ἀναπτυχθὲν ἀνθρακικὸν ὀξὺ ἀποφέρων ἐξέρχεται.

(Σχ. 1).

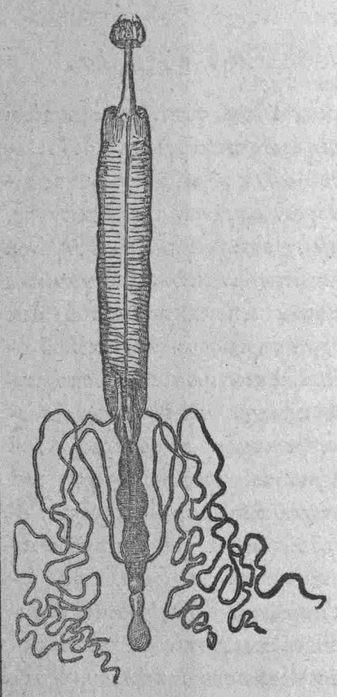
Τὸ κυκλοφορικὸν σύστημα.

Ἐὰν διὰ τοῦ πεπτικοῦ καὶ ἀναπνευστικοῦ συστήματος λαμβάνονται αἱ στερεαί, ὑγραὶ καὶ ἀερώδεις οὐσίαι πρὸς συντήρησιν καὶ αὔξησιν τοῦ ὀργανισμοῦ, διὰ τοῦ συστήματος τῆς κυκλοφορίας διανέμονται αὗται καθ' ἅπασαν τὴν οἰκονομίαν, ἧς τὰ στοιχεῖα παραλαμβάνοντα ἕκαστον τὸ ἑαυτῷ ἀναγκαῖον ἀποβάλλουσι τὰ περιττά, καὶ οὕτως ἡ διατροφὴ καὶ ἡ αὔξησις ἐπιτυγχάνεται. Καὶ παρὰ μὲν τοῖς ἐντελεστέροις τῶν ὀργανισμῶν κατορθοῦται τὸ τοιοῦτον διὰ τοῦ ἀρτηριακοῦ, φλεβικοῦ καὶ λυμφατικοῦ συστήματος, ἐχόντων ὡς κέντρον τὴν καρδίαν, παρὰ δὲ τῷ μεταξοσκώληκι, ὡς ἀτελέστερον τὸν ὀργανισμὸν ἔχοντι, ἐλλείπουσι τὰ ἄνω μνημονευθέντα συστήματα καὶ μόνον ἡ καρδία ἀντικαθιστᾷ αὐτά. Εἶναι δὲ αὕτη σωλήν τις ἐπιμήκης ἐκ κυκλοτερῶν καὶ ἐπιμήκων μυῶν συνιστάμενος, καὶ περικαλυπτόμενος ἐσωτερικῶς διὰ λεπτῆς τινος μεμβράνης τοῦ ἐνδοκαρδίου. Ὁ σωλὴν οὗτος διαιρεῖται εἰς τοσούτους θαλάμους, ὅσοι κρίκοι τοῦ σώματος ὑπάρχουσιν, εἶναι δὲ διατεθειμένος ἀμέσως ὑπὸ τὴν ἐπιδερμίδα, ὥστε αἱ συσταλτικαὶ καὶ διασταλτικαὶ κινήσεις αὐτοῦ ὑπὸ τὸ δέρμα διαφαίνονται. Ἕκαστος τῶν θαλάμων τοῦ σωλῆνος διὰ μὲν τοῦ ἐμπροσθίου καὶ ὀπισθίου στομίου μετὰ τῶν παρακειμένων θαλάμων συγκοινωνεῖ, ἐπὶ δὲ τὰ πλάγια αὐτοῦ ῥωγμὰς

φέρει, αἵτινες ἔναντι ἀλλήλων κείμεναι κατὰ μὲν τὴν συσταλτικὴν κίνησιν αὐτοῦ διὰ βαλβίδων ἀποτελουμένων ἐκ τοῦ ἐνδοκαρδίου φράσσονται, καὶ οὕτω τὸ αἷμα ἀπὸ τοῦ ἑνὸς εἰς τὸν ἕτερον θάλαμον μεταβαίνει, κατὰ δὲ τὴν διαστολὴν διὰ τῆς ἐξωτερικῆς τοῦ αἵματος πιέσεως πρὸς τὰ ἔσω ἀνοίγονται, καὶ οὕτω τὸ αἷμα ἐκ τῶν ἔξω πρὸς τὰ ἔσω τοῦ θαλάμου εἰσχωρεῖ. Ἐπ' ἀμφότερα τὰ πλάγια τοῦ σωλῆνος κοιλότητες σχέσιν πρὸς τὰς ἀναλόγους ῥωγμὰς ἔχουσαι ὑφίστανται, εἰς ἃς τὸ αἷμα ἐκ τῶν διαφόρων τοῦ σώματος μερῶν συλλέγεται. Τούτων δ' οὕτως ἐχόντων, εὐκόλως ὁ μηχανισμὸς τῆς κυκλοφορίας κατανοεῖται. Αἱ μὲν συσταλτικαὶ κινήσεις τῆς καρδίας ἐκ τοῦ τελευταίου τοῦ πρὸς τὸ ἕτερον ἄκρον σημείου ἀρχόμεναι, εἰς τοὺς ἑτέρους θαλάμους πρὸς τὴν κεφαλὴν κατὰ τάξιν καὶ σειρὰν διαδίδονται, καὶ οὕτω τὸ ῥεῦμα τοῦ αἵματος ἐκ τῶν ὄπισθεν πρὸς τὰ ἔμπροσθεν τοῦ σώματος γίνεται, ἡ δὲ διασταλτικὴ κίνησις τὸ εἰς τὰς διαφόρους τοῦ σώματος κοιλότητας ὑπάρχον αἷμα ἐκ τῶν ἔμπροσθεν πρὸς τὰ ὄπισθεν ἀνακμυζᾷ, οὕτω δὲ δύο ἀντίθετα ῥεύματα ἐν τῇ κυκλοφορίᾳ τοῦ μεταξοσκώληκος παρατηροῦνται, τὸ μὲν ἐντὸς τοῦ σωλῆνος καὶ ἐκ τῶν ὄπισθεν τοῦ σώματος πρὸς τὰ ἔμπροσθεν, τὸ δὲ διὰ τῶν διαφόρων τοῦ σώματος κοιλοτήτων καὶ ῥηγμάτων ἐκ τῶν ἔμπροσθεν πρὸς τὰ ὄπισθεν. Τὸ δ' αἷμα τοῦ μεταξοσκώληκος, συνιστάμενον ἐκ διαφανοῦς τινος ὑγροῦ, τοῦ ὀροῦ, καὶ ἐκ λευκῶν αἱμοσφαιριδίων, χρησιμεῦον ὅπως λαμβάνῃ ἐκ μὲν τοῦ ἐντερικοῦ σωλῆνος τὰ πρὸς διατροφὴν καὶ αὔξησιν, ἐκ δὲ τοῦ ἀναπνευστικοῦ συστήματος τὸ ὀξυγόνον τοῦ ἀέρος πρὸς καῦσιν, εἰσχωρεῖ μέχρι τῶν ἁπλουστάτων κυττάρων, δίδει ὅ,τι πρόσφορον δι' αὐτὰ καὶ παραλαμβάνον ὅ,τι περιττὸν ἀποφέρει πρὸς τοὺς ἀναπνευστικοὺς σωλῆνας καὶ τὸν ἐντερικὸν σωλῆνα, ἐξ ὧν ἡ ἔκκρισις ἀπὸ τοῦ ὀργανισμοῦ γίνεται.

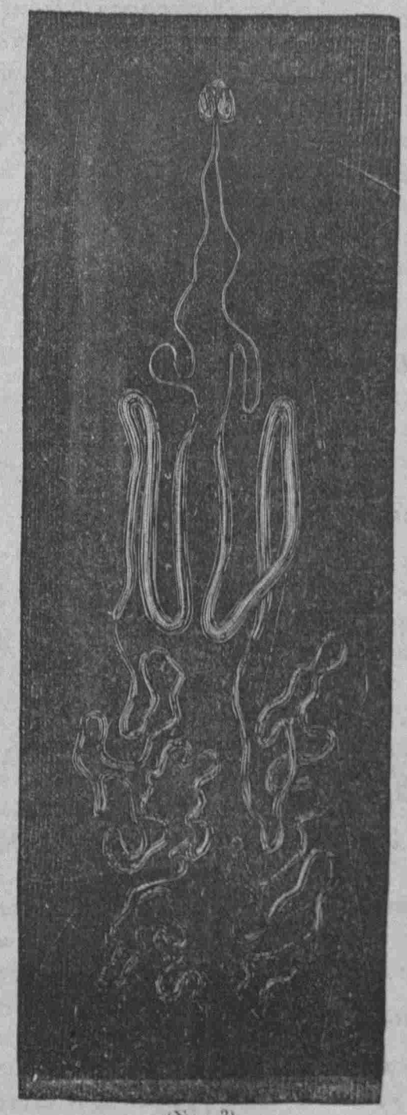
Ὁ ἐντερικὸς σωλήν.

Ὁ ἐντερικὸς σωλὴν συνίσταται ἐκ τῶν ἀκολούθων ἓξ ἀπ' ἀλλήλων κατὰ τὴν κατασκευὴν καὶ τὸν σκοπὸν διακεκριμένων μερῶν. Εἶναι δὲ ταῦτα, τὸ στόμα, ὁ οἰσοφάγος, ὁ πρῶτος στόμαχος, ὁ δεύτερος στόμαχος, τὸ λεπτὸν ἔντερον, τὸ ἀπηυθυσμένον. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον χρησιμεύει εἰς τὸ συλλαμβάνειν, κόπτειν καὶ μασᾶν τὴν τροφήν, τὸ δὲ δεύτερον εἰς τὸ διοχετεύειν αὐτήν, τὸ τρίτον εἰς τὸ μεταβάλλειν αὐτὴν εἰς χυλόν, τὸ τέταρτον εἰς χυμόν, τὸ δὲ τελευταῖον, ὅπως δέχηται καὶ ἐκβάλλῃ τὰς ἀπορροφηθείσας ὕλας. Καὶ τὸ μὲν στόμα συνίσταται ἐκ τῶν ἓξ μερῶν· ἐκ τοῦ ἄνω χείλους, ὅπερ ἔχει εἰς τὸ μέσον ἐντομήν τινα χρησιμεύουσαν πρὸς παραλαβὴν τοῦ φύλλου, ἐκ τῶν δύο ἄνω μεγαλειτέρων σιαγόνων, ἐκ τῶν δύο κάτω καὶ ἐκ τοῦ κάτω χείλους. Τὰ μέρη ταῦτα συνίστανται ἐκ χυτίνης, ἐπικάθηνται ἐπὶ τοῦ πρώτου κρίκου τοῦ σώματος, καὶ κινοῦνται διὰ τῶν καταλλήλων μυῶν· καὶ τὰ μὲν δύο χείλη ἔχουσι τὴν πρὸς ἄλληλα κίνησιν κάθετον, τὰ δὲ δύο ζεύγη τῆς ἄνω καὶ κάτω σιαγόνος, σχῆμα πρίονος ἔχοντα, ὁριζοντίαν τὴν πρὸς ἄλληλα κίνησιν. Διὰ τῶν δύο τούτων κινήσεων κατορθοῦται ἡ σύλληψις καὶ ἡ μάσησις τῆς τροφῆς. Ὁ οἰσοφάγος εἶναι λεπτὸς καὶ βραχὺς σωλὴν ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ στόματος καὶ καταλήγων εἰς τὸν πρῶτον στόμαχον, συνίσταται δὲ ἐσωτερικῶς ἐκ λεπτῆς τινος μεμβράνης, ἐφ' ἧς ἐπικάθηται ἐπιθήλιον ἐκ τετραγωνικῶν κυψελῶν, ἐξωτερικῶς δὲ ἐκ κυκλοτερῶν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μυῶν, χρησιμευόντων διὰ τῆς συσταλτικῆς καὶ διασταλτικῆς αὐτῶν λειτουργίας πρὸς διοχέτευσιν τῶν τροφῶν ἐκ τοῦ στόματος εἰς τὸν πρῶτον στόμαχον. Τοῦτον δύναται νὰ παραβάλῃ τις πρὸς ἀσκόν τινα ἐπιμήκη, ὅστις ἀρχόμενος ἐκ τοῦ τελευταίου μέρους τοῦ οἰσοφάγου καταλήγει εἰς τὸν δεύτερον στόμαχον. Καθ' ὅλον δὲ τὸ μῆκος οὗτος συνίσταται ἐκ μυῶν, τῶν μὲν καὶ κατ' ἐξοχὴν πολυαριθμοτέρων ἐχόντων κυκλοτερὲς τὸ σχῆμα, τῶν δὲ εὑρισκομένων ἀντικρὺ ἀλλήλων, κατὰ μέσον τοῦ σωλῆνος, ἐπίμηκες. Ἐσωτερικῶς περικαλύπτεται καὶ πάλιν οὗτος ἐκ λεπτῆς τινος μεμβράνης μετ' ἐπιθηλίου, ἥτις κατὰ τὸ ἕτερον ἄκρον ἀποτελεῖ βαλβῖδα. Αἱ τροφαὶ εὑρίσκονται ἐν τῷ στομάχῳ τούτῳ μέχρις οὗ

(Σχ. 2).

καταστῶσι κατάλληλοι διὰ τὸν δεύτερον στόμαχον. Ἐκ τῆς ἀνατομικῆς τοῦ μέρους τούτου τοῦ ἐντερικοῦ σωλῆνος κατασκευῆς δύνατάί τις νὰ συμπεράνῃ τὴν φυσιολογικὴν αὐτοῦ ἐνέργειαν, ἥτις συνίσταται εἰς τὸ λιαίνειν τὴν τροφὴν διὰ προστριβῆς παραγομένης ἐκ τῆς συσταλτικῆς καὶ διασταλτικῆς ἐνεργείας τῶν ἀποτελούντων τὰς παρειὰς τοῦ στομάχου μυῶν. Ὁ δεύτερος στόμαχος ἐκ μόνων κυκλοτερῶν μυῶν συνιστάμενος εἶναι βραχύτερος τοῦ πρώτου· ἡ μεμβράνη ἥτις περικαλύπτει αὐτὸν ἐσωτερικῶς ἐκτὸς τῶν ὑπαρχόντων κυττάρων ἔχει ἀδένας τινάς, ἐξ ὧν ἐκρέει τὸ διὰ τὴν πέψιν κατάλληλον ὑγρόν. Εἰς τὰ δύο πλάγια καὶ εἰς τὸ πρὸς τὸ ἀπηυθυσμένον ἐστραμμένον ἄκρον ἐκβάλλουσι τρεῖς λεπτοὶ σωλῆνες οἵτινες, εἰς πολυποικίλους καὶ πολυμόρφους καμπὰς περιτυλίσσοντες τὸ μέρος τοῦτο τοῦ ἐντερικοῦ σωλῆνος, κατὰ τὸ μῆκος καὶ κατὰ τὰ πλάγια αὐτοῦ διατρέχουσιν. Οἱ σωλῆνες οὗτοι περικλείουσιν ὑγρόν τι, ὅπερ ἔχει τινὰ τῶν συστατικῶν τῆς χολῆς καὶ τοῦ οὔρου, κατὰ πᾶσαν δὲ πιθανότητα ἀναπληροῦσιν οὗτοι τὰ ἐν τοῖς ἐντελεστέροις τῶν ὀργανισμῶν ἀπαντώμενα ἦπαρ καὶ νεφρά. Ὁ ἐν τῷ πρώτῳ στομάχῳ εὑρισκόμενος χυλὸς εἰσερχόμενος εἰς τὸν δεύτερον τοῦτον καὶ ἀναμιγνυόμενος μετὰ τῶν ἐξ αὐτοῦ καὶ τῶν σωληνίσκων προερχομένων πεπτικῶν ὑγρῶν, καθίσταται προσφορώτερος πρὸς ἀπορρόφησιν, καῦσιν καὶ ἀνάπτυξιν τοῦ ὀργανισμοῦ. Τὸ τελευταῖον μέρος τοῦ ἐντερικοῦ σωλῆνος ἐπίσης ἐκ κυκλοτερῶν μυῶν συνιστάμενον, ἔχει ἐσωτερικῶς τὴν μεμβράνην αὐτοῦ καὶ χρησιμεύει ὡς ταμεῖον τῶν μήπω διαλυθεισῶν οὐσιῶν, αἵτινες ὀλίγον κατ' ὀλίγον διὰ τῶν περισταλτικῶν κινήσεων τῶν μυῶν ἀπωθοῦνται ἐκ τοῦ ὀργανισμοῦ.

(Σχ. 3).

Ἡ μόνη κατάλληλος τροφὴ τοῦ μεταξοσκώληκος εἶναι τὰ φύλλα τῆς συκομορέας, συνιστάμενα χημικῶς ἐξ ἀδιαλύτου τινὸς τῆς ἰνώδους οὐσίας, ἐκ τοῦ χλωροφυλλίου ἢ τῆς χρωματιστικῆς ὕλης, ἐξ ὕδατος, ἐκ σακχαρώδους οὐσίας καὶ ἐκ λευκωματώδους· καὶ ἡ μέν σακχαρώδης οὐσία χρησιμεύει πρὸς καῦσιν καὶ διατροφήν, ἡ δὲ μυξορητινώδης ἢ λευκωματώδης οὐσία ἀποχωριζομένη ἐκ τοῦ ὀργανισμοῦ καὶ διὰ τῶν καταλλήλων κυψελῶν εἰς μέταξαν τροποποιουμένη, ἐναποτίθεται ἐντὸς τοῦ μεταξοποιητικοῦ σωλῆνος.

Ὁ μεταξοποιητικὸς σωλήν.

Τὸ ὄργανον τοῦτο, δι' ὅπερ ὁ σκώληξ οὗτος μεταξοσκώληξ ἐκλήθη, καὶ οὗ ἕνεκα εἰς τὰς διαφόρους χώρας ἡ καλλιέργεια αὐτοῦ μετεδόθη, εἶναι σωλὴν τις κατ' ἀμφότερα τὰ πλάγια καὶ καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ ἐντερικοῦ σωλῆνος κείμενος, καὶ διαιρούμενος ὡς ἐκ τοῦ σχήματος καὶ τοῦ μεγέθους αὐτοῦ εἰς τρία μέρη· τὸ μὲν παρὰ τὸ ἀπηυθυσμένον κείμενον, διαφόρους καμπὰς καὶ ἑλιγμοὺς περὶ ἑαυτὸ ὑποστάν, μεταβαίνει εἰς τὸ μέσον τὸ παρὰ τὸν στόμαχον εὑρισκόμενον, ὅπερ τὸ μὲν σχῆμα σιγμοειδὲς ἔχει, τὴν δὲ κοιλότητα μεγαλειτέραν, τούτῳ δ' ἕπεται τὸ τρίτον μέρος, ὅπερ μετὰ μικρὰς στροφάς, κατευθύνεται εἰς τὸ τελευταῖον ἄκρον τοῦ κάτω χείλους, ἔνθα ἑνοῦται μετὰ τοῦ ὁμολόγου σωλῆνος. Παρὰ τὸ στόμιον τοῦ σωλῆνος κεῖνται ἕτεροι δύο ἀδένες, οἵτινες ἐπίσης ἐκβάλλοντες εἰς αὐτὸ τοῦτο διὰ τοῦ ἐμπεριεχομένου αὐτῶν ὑγροῦ δίδουσιν εἰς τὴν μέταξαν τὴν στιλπνότητα, καὶ καθιστῶσιν αὐτὴν ἀδιάλυτον ἐν τῷ ὕδατι. Μικροσκοπικῶς ὁ μεταξοφόρος σωλὴν συνίσταται ἐξ ἰνώδους τινὸς μεμβράνης, ἧς ἡ ἐσωτερικὴ ἐπι-

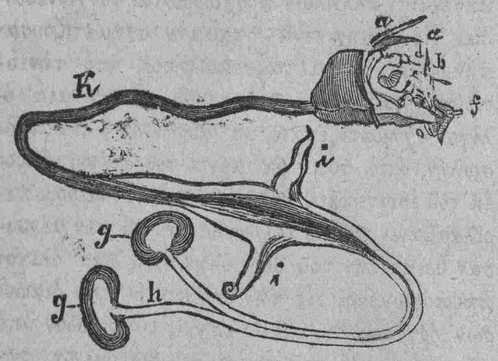
φάνεια περικοσμεῖται διὰ τετραγωνικῶν κυψελῶν, ὧν ἡ λειτουργία συνίσταται εἰς τὸ ἀποχωρίζειν ἐκ τοῦ ὀργανισμοῦ τὴν μυξορητινώδη οὐσίαν καὶ κατασκευάζειν ἐκ ταύτης τὴν μέταξαν. Τὴν μεγαλειτέραν ἀνάπτυξιν λαμβάνει τὸ μεταξοφόρον δοχεῖον κατὰ τὰς δύο προτελευταίας τοῦ μεταξοσκώληκος ἡλικίας.

Τὸ γεννητικὸν σύστημα τοῦ μεταξοσκώληκος.

Τὰ γεννητικὰ μόρια τοῦ μεταξοσκώληκος, ὑπάρχοντα μὲν καὶ κατὰ τὰ πρῶτα στάδια, τὴν τελείαν ὅμως αὐτῶν ἀνάπτυξιν εἰς τὸ τελευταῖον στάδιον τῆς ζωῆς τῶν ἐντόμων τούτων λαμβάνοντα, ἀναπτύσσονται ἐπὶ κεχωρισμένων ἀτόμων, καὶ τὸ μὲν τοῦ ἄρρενος ἐπὶ τὸ ἄρρεν, τὸ δὲ τοῦ θήλεος ἐπὶ τοῦ θήλυ. Συνίστανται ταῦτα ἐξ ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν μορίων, καὶ τὰ μὲν τελευταῖα τῷ ὀφθαλμῷ προσιτὰ ἄνευ ἀνατομῆς, τὰ δὲ πρῶτα διὰ τῆς χρήσεως τοῦ ἀνατομικοῦ ἐγχειριδίου καὶ μικροσκοπίου τῇ ὁράσει αἰσθητὰ καὶ τῇ διανοίᾳ καταληπτὰ γίνονται.

Τὰ γεννητικὰ μόρια τοῦ ἄρρενος συνίστανται

Ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ γεννητικοῦ μορίου, ἐσωτερικῶς δὲ ἐκ δύο ὄρχεων g, ἐξ ὧν ἰδιαίτερός

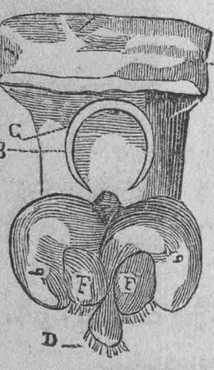

(Σχ. 4).

τις σωλὴν ἐξερχόμενος h, συνενοῦται μετὰ τοῦ ἑτέρου, καὶ οὕτως ἀμφότεροι ἀποτελοῦσιν ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν σωλῆνα, ὅστις μετὰ καμπήν τινα εὐρυνόμενος παράγει κύστιν i, ἐξ ἧς καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς σωλὴν K ἐξερχόμενος μεθ' ἑτέραν καμπὴν εἰς τὸ ἐξωτερικὸν γεννητικὸν μόριον f εἰσέρχεται καὶ δι' αὐτοῦ τὸ προϊὸν τῶν γεννητικῶν ἀδένων τῷ θήλει ἀτόμῳ διοχετεύεται. Τὸ γεννητικὸν τοῦτο ὑγρὸν συνίσταται μικροσκοπικῶς ἐκ διαφανοῦς τινος ὑγροῦ, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐπιπλέουσι μικραί τινες ἶνες οὐδεμίαν κίνησιν ἔχουσαι καὶ κυστίδια.

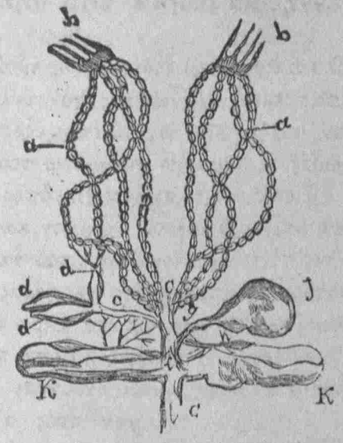
Τὰ γεννητικὰ μόρια τοῦ θήλεος.

Τὸ θῆλυ παρουσιάζει ἐξωτερικῶς ἰδιόρρυθμον ὅλως κατασκευήν. Πιέζων τις τὸν τελευταῖον δακτύλιον τῆς κοιλίας A, βλέπει ἐξερχόμενον μεμβρανῶδές τι σῆμα, ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ὁποίου ὑπάρχει ἡμισέληνόν τι σχῆμα B, ὅπερ εἶναι ἡ ἐξωτερικὴ ὀπὴ τοῦ κολεοῦ· ὀλίγον κατωτέρω εὑρίσκει τις τὸ τελευταῖον ἄκρον τοῦ δακτυλίου D. Ἐσωτερικῶς ἀπαντᾷ τις τέσσαρας σωλῆνας a ἡνωμένους εἰς τὰ ἀνώτατα ἄκρα αὐτῶν b καὶ διευθυνομένους ἐν ἐλαφρᾷ καμπῇ πρὸς τὸν τελευταῖον δακτύλιον· οὗτοι ἑνοῦνται πρῶτον μὲν πρὸς ἀλλήλους εἰς τὰ κατώτερα αὐτῶν ἄκρα c, εἶτα δὲ πρὸς τὸν σωλῆνα τοῦ ἑτέρου μέρους, ἐκ δὲ τῆς ἑνώσεως ταύτης σχηματίζεται ὁ κοινὸς ὠοφόρος σωλὴν g, δι' οὗ τὰ ὠάρια ἐξ ἀμφοτέρων τῶν σωλήνων ἐξερχόμενα διέρχονται. Εἰς τὸν σωλῆνα τοῦτον ἐκβάλλουσιν εἰς μὲν τὸ ἀνώτατον μέρος αὐτοῦ ἕτερός τις μικρότερος σωλήν, δι' οὗ διοχετεύεται εἰς τὸν ὠοφόρον σωλῆνα τὸ προϊὸν τριῶν πρὸς ἀλλήλους ἡνωμένων (δι' ἰδιαιτέρου σωλῆνος) ἀδένων d d d· οἱ ἀδένες οὗτοι ἐκκρίνουσι τὸ διὰ τὸ ἐξωτερικὸν περικάλυμμα τῶν ὠαρίων ἀναγκαῖον ὑλικόν· εἰς δὲ τὸ κατώτατον αὐτοῦ εὑρίσκεται τὸ στόμιον σωλῆνος σχέσιν ἔχοντος πρὸς κοιλότητά τινα J ἐπὶ τοῦ ἀντιθέτου μέρους τῶν ἄνω μνησθέντων ἀδένων κειμένη. Εἰς τὴν κοιλότητα ταύτην εἰσέρχεται διὰ τοῦ κολεοῦ C, σχέσιν ἔχοντος πρὸς τὸ ἀνωτέρω μνησθὲν ἡμισέληνον σχῆμα, τὸ διὰ τὴν γονιμοποίησιν τῶν ὠαρίων ἀναγκαῖον προϊὸν τοῦ ἄρρενος, καὶ ἐν αὐτῷ ἐναποταμιεύεται, μικρὸν δὲ κατὰ μικρὸν ῥέον πρὸς τὸν ὠοφόρον σωλῆνα διὰ τοῦ κατωτέρου μικροῦ σωλῆνος, ἔρχεται εἰς ἐπαφὴν καὶ ἀναμιγνύμενον μετὰ τῶν ὠαρίων γονιμοποιεῖ ταῦτα. Ἀξιοσημείωτοι ἐπίσης εἶναι δύο ἕτεραι κύστεις εἰς τὸ τελευταῖον ἄκρον τοῦ

(Σχ. 5).

ὠοφόρου σωλῆνος ἀπέναντι ἀλλήλων κείμεναι K K καὶ δι' ἰδιαιτέρων σωληναρίων ἑκάστη τὸ προϊὸν αὐτῆς τῷ ὠοφόρῳ σωλῆνι χαρίζουσαι.

(Σχ. 6).

Καὶ τοσαῦτα μὲν περὶ τῆς ἀνατομικῆς καὶ μικροσκοπικῆς κατασκευῆς ἑκάστου τῶν ὀργάνων τοῦ μεταξοσκώληκος. Νῦν δ' ἔλθωμεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν αὐτοῦ.

Ἡ ἐν τῷ ᾠῷ ἀνάπτυξις τοῦ ἐμβρύου τοῦ μεταξοσκώληκος.

Τὸ ὠάριον τοῦ μεταξοσκώληκος ζυγίζει τὸ ἥμισυ ἑνὸς ὑποχιλιοστοῦ τοῦ γραμμαρίου, ἔχει χρῶμα φαιόν, εἶναι κατάστικτον ἐκ κηλίδων φαιοτέρων τὸ χρῶμα, καὶ ἔχει ἕνεκα τῶν δύο ἐντυπώσεων ἀντιθέτως ἀλλήλων κειμένων δύο διαμέτρους τὴν μὲν μικροτέραν τὸ ἥμισυ ἑνὸς ὑποχιλιοστοῦ τοῦ μέτρου, τὴν δὲ μεγαλειτέραν ὡς ἔγγιστα ἓν ὑποχιλιοστόν. Ἱστολογικῶς σύγκειται ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ περικαλύμματος ἤτοι τοῦ φλοιοῦ, ἐφ' οὗ διακρίνονται δύο ἢ τρεῖς ὀπαὶ μικροπύλαι ὀνομαζόμεναι, δι' ὧν τὰ σπερματοζωάρια τοῦ ἄρρενος εἰσερχόμενα εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ὠοῦ γονιμοποιοῦσι τοῦτο, καὶ δεύτερον ἐξ ἐσωτερικῆς λεπτῆς μεμβράνης περικαλυπτούσης ἅπασαν τὴν ἐσωτερικὴν ἐπιφάνειαν τοῦ φλοιοῦ. Τὰ δύο ταῦτα ἐξωτερικὰ περικαλύμματα ἐμπερικλείουσι διαφανές τι ὑγρόν, ἐν ᾧ εὑρίσκεται ἡ γενέτειρα κηλίς, συνισταμένη ἐκ λεπτοτάτης τινὸς μεμβράνης περιλαμβανούσης ὑγρόν τι διαφανές, ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ ὁποίου ὡς ἐν πυρῆνι πυρίτιδος εὑρίσκεται ὁ γενετήριος πυρήν. Ἐν τῷ ἀσκιδίῳ τούτῳ ὑπάρχει ἡ μέλλουσα ὕπαρξις ἑνὸς ἑκάστου τῶν ἀτόμων τῆς ζωϊκῆς ζωῆς μηδ' αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἐξαιρουμένου, μέχρις οὗ ἐξωτερική τις δύναμις, οἷα ἡ θερμότης, δώσῃ ὤθησιν πρὸς ἐξέλιξιν καὶ διάπλασιν. Καὶ πρῶτον μὲν ὁ πυρὴν τοῦ κυττάρου τούτου διπλασιαζόμενος καθίσταται τὸ κέντρον ἰδιαιτέρου κυττάρου καὶ ἀνθ' ἑνὸς τὸ ἀσκίδιον διπλοῦται· ἅπαξ τῆς ἀρχῆς πρὸς διπλασιασμὸν τεθείσης, τὰ δύο τῶν κυττάρων ἐντὸς ὀλίγου γίνονται τέσσαρα ἀείποτε διὰ τῆς αὐτῆς σειρᾶς τῶν φαινομένων, ταῦτα δὲ ὀκτώ, καὶ τὰ ὀκτὼ δεκαέξ, καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Τὰ κύτταρα ταῦτα τὸ ἓν ἐπὶ τοῦ ἄλλου ἐπισωρευόμενα ἀποτελοῦσι τρεῖς στιβάδας ἢ τρία φύλλα, καὶ ἐκ μὲν τοῦ ἐξωτερικοῦ τὸ δέρμα μεθ' ὅλων τῶν ἐξαρτημάτων αὐτοῦ ἐξέρχεται, δι' ὃ καὶ ὀνομάζεται τὸ φύλλον τοῦ δέρματος, ἐκ δὲ τοῦ ἐσωτερικοῦ ὁ ἐντερικὸς σωλὴν διαπλάττεται, δι' ὃ καὶ ὀνομάζεται τὸ φύλλον τοῦ ἐντερικοῦ σωλῆνος, ἐκ δὲ τοῦ μέσου, οἱ μῦς, τὰ νεῦρα καὶ τὰ λοιπὰ ὄργανα ἐξελίσσονται, δι' ὃ καὶ φύλλον τῆς ζωϊκῆς ζωῆς ἐπωνόμασται. Ἀφίνων τὴν ἐξακρίβωσιν τῶν περιέργων τούτων πρώτων ζωϊκῶν φαινομένων ἄλλοις δεινοτέροις ἐμοῦ περὶ τὴν ἐξέλιξιν τῶν ὀργανισμῶν, προσθέτω ὅτι τὰ τρία ταῦτα φύλλα συγχρόνως ἀναπτυσσόμενα καταλαμβάνουσι τὴν ἐσωτερικὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ὠοῦ, δεξιόθεν δὲ καὶ ἀριστερόθεν κατέναντι ἀλλήλων προχωροῦντα, συγχωνεύονται εἰς μέσην τινὰ γραμμὴν σχηματίζουσαν τὴν ῥάχιν τοῦ μεταξοσκώληκος, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἡ καρδία ἐκ τοῦ μέσου φύλλου μετ' ὀλίγον σχηματίζεται, ὑπ' αὐτὴν δὲ ὁ ἐντερικὸς σωλήν, ἀπὸ τοῦ ἑνὸς μέχρι τοῦ ἑτέρου ἄκρου ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ φύλλου διαπλαττόμενος, περιλαμβάνει ἐν τῇ κοιλότητι αὐτοῦ τὴν μένουσαν θρεπτικὴν τοῦ ὠοῦ ὕλην, ἥτις κατ' ὀλίγον ἀπορροφωμένη, εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν διαφόρων ὀργάνων συντελεῖ, μέχρις οὗ τὸ ζῶον ὑπὸ τῆς πείνης καὶ τοῦ ἐνστίκτου βιαζόμενον, τὴν ὀπὴν μιᾶς μικροπύλης διὰ τοῦ στόματος αὐτοῦ εὑροῦνον τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἐκτὸς τοῦ ὠοῦ προβάλλει, ἐπὶ τοῦ τυχόντος δὲ ἀντικειμένου κολλώδη τινὰ ὕλην προσκολλῶν καὶ δι' αὐτῆς στερεούμενος ἀνέλκεται, καὶ τὴν πρώτην αὐτοῦ κατοικίαν καθ' ὁλοκληρίαν ἐγκαταλιμπάνει. Ἅπασαι δὲ αἱ μεταβολαὶ αὗται, ἤτοι ἡ διάρκεια τῆς ἐμβρυακῆς ζωῆς τοῦ μεταξοσκώληκος γίνονται ἀπὸ 10—13 ἡμερῶν. Ἡ ἀναγκαία θερμοκρασία διὰ τὴν πρώτην ἀνάπτυξιν αὐτοῦ

δὲν πρέπει νὰ ᾖ μικροτέρα τῶν 14⁰ οὐχὶ δὲ καὶ ἀνωτέρα τῶν 22⁰ Réumur. Αἱ ἐξωτερικαὶ δὲ μεταβολαὶ τοῦ ὠοῦ συνίστανται εἰς μόνην τὴν ἀλλαγὴν τοῦ χρώματος αὐτοῦ ἀπὸ φαιοῦ κατ' ὀλίγον εἰς κυανοῦν, εἶτα δὲ εἰς ἰοβαφές, τελευταῖον παρατηρεῖται μέλαν τι σημεῖον τὴν κεφαλὴν δηλοῦν, καταγινόμενον ἐν τῇ εὐρύνσει μιᾶς τῶν μικροπυλῶν.

Αἱ πρῶται πέντε ἡλικίαι μέχρι τῆς μεταξοποιίας.

Τὸ ἔμβρυον ἅμα ἐξελθὸν τοῦ ὠοῦ διὰ τῆς μικροπύλης ἐπὶ 46 ἡμέρας μέχρι τῆς μεταξοποιίας διέρχεται τὰς πέντε αὐτοῦ ἡλικίας κατὰ μὲν τὸ μέγιστον μέρος τρῶγον, κατὰ δὲ τὸ ἔλαττον ὑπνῶττον καὶ τὸ δέρμα ἀλλάσσον. Καὶ τὸ μὲν μῆκος εὐθὺς τὴν ἀρχὴν ἔχον τρία μόνον ὑποχιλιοστὰ τοῦ μέτρου, ζυγίζει τὸ ἥμισυ τοῦ ὑποχιλιοστοῦ ἑνὸς γραμμαρίου. Ἀπανταχοῦ τοῦ σώματος ὑπάρχουσι τρίχες, αἵτινες καὶ δίδουσι τὴν ὑπομέλαιναν ὄψιν εἰς τὸν σκώληκα. Ἡ πρωτίστη ἐνασχόλησις αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου μέχρι τῆς μεταξοποιίας εἶναι τὸ τρώγειν. Ἡ πρώτη ἡλικία διαρκεῖ 8 ἡμέρας. Τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς δευτέρας ἡλικίας εὑρίσκομεν τὸν μεταξοσκώληκα ἔχοντα μῆκος 9 ὑποχιλιοστῶν τοῦ μέτρου καὶ βάρος πέντε χιλιοστῶν τοῦ γραμμαρίου ἄνευ τριχῶν ἐπὶ τοῦ δέρματος, αὐτὸν δὲ τοῦτον λευκόφαιον τὴν χροιάν, κατάστικτον ἐκ μικρῶν ἐρυθρομελανῶν κηλίδων καὶ περικεκαλυμμένον ἐκ κόνεώς τινος. Ἐν τῇ ἡλικίᾳ ταύτῃ διαμένει ἐπίσης 8 ἡμέρας, τρώγει τὸ τριπλάσιον τῆς τροφῆς, ἣν ἔλαβεν ἐν τῇ πρώτῃ αὐτοῦ ἡλικίᾳ, καὶ ὑπνώττει ἐπὶ 36 ὥρας μέχρι 46, ὁπότε εἰσέρχεται εἰς τὴν τρίτην ἡλικίαν. Κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς μέσης ταύτης ἡλικίας τὸ μῆκος αὐτοῦ ηὐξήθη μέχρι 17 ὑποχιλιοστῶν τοῦ μέτρου, τὸ βάρος μέχρι 50 ὑποχιλιοστῶν τοῦ γραμμαρίου, ἤτοι εἰς ἕνα κόκκον σίτου, τὸ χρῶμα τοῦ δέρματος καὶ τῶν στιγμάτων ἐξακολουθεῖ τὸ αὐτό, ἀλλ' εἰς τὸ τέταρτον τμῆμα ἀπὸ τῆς κεφαλῆς ἐπὶ τῆς ῥάχεως ἀναφαίνονται δύο γραμμαὶ σχήματος ἡμισελήνου, ἔχουσαι τὸ κοῖλον πρὸς ἀλλήλας ἐστραμμένον. Ἐν τῇ ἡλικίᾳ ταύτῃ ζῇ ἐπὶ 9 ἡμέρας καὶ καταβροχθίζει τὴν τριπλασίαν ποσότητα τροφῆς τῆς κατὰ τὴν δευτέραν ἡλικίαν· μετὰ ὕπνον διαρκοῦντα ἀπὸ 36—46 ὥρας καταλιμπάνει τὸ τρίτον ἔνδυμα καὶ ἐξέρχεται εἰς τὴν τετάρτην ἡλικίαν.

Κατὰ τὴν ἀρχὴν ταύτης τὸ μῆκος τοῦ ζώου ἐπηυξήθη μέχρι τῶν 24 ὑποχιλιοστῶν τοῦ μέτρου, τὸ βάρος ἀνέρχεται εἰς 4 κόκκους, τὸ χρῶμα τοῦ δέρματος μεταπίπτει μᾶλλον πρὸς τὸ λευκόν, αἱ δὲ ἐρυθρομέλαιναι κηλίδες μεταβάλλονται εἰς φαιὰς μικροτάτας στιγμάς, αἱ ἡμισεληνοειδεῖς γραμμαὶ πλατύτεραι γενόμεναι προσλαμβάνουσιν ἐρυθρόν τι χρῶμα, εἰς δὲ τὸ μέσον αὐτῶν ἀναφαίνεται λευκὴ γραμμή. Ἡ περίοδος αὕτη διαρκεῖ 9 ἡμέρας καθ' ἃς τὸ ζῶον τρώγει καὶ πάλιν τὸ τριπλάσιον ἢ κατὰ τὴν τρίτην ἡλικίαν, ὑπνώττει δὲ 46—60 ὥρας. Ἡ πέμπτη ἡλικία εἶναι ἡ σπουδαιοτέρα πασῶν, καθ' ὅσον κατ' αὐτὴν τὸ ἔντομον τρώγει ἀκορέστως, ἤτοι τὸ πενταπλάσιον τῆς ἐν τῇ προηγουμένῃ ἡλικίᾳ τροφῆς· 30 γραμμ. σπόρου τρώγουσι τόσα φύλλα, ὅσα 4 ἵπποι ἐν τῷ αὐτῷ χρονικῷ διαστήματι· καὶ προετοιμάζει τὸ μεγαλείτερον μέρος τῆς μετάξης ἐν τῷ μεταξοφόρῳ σωλῆνι. Τὸ μῆκος αὐτοῦ ἀνέρχεται κατ' ἀρχὰς μέχρι 42 ὑποχιλιοστῶν τοῦ μέτρου, τὸ δὲ βάρος μέχρις 20 κόκκων ἤτοι ἑνὸς γραμμαρίου, ἐν ᾧ κατὰ τὸ τέλος τῆς ἡλικίας ταύτης, μετὰ δώδεκα ἡμέρας, τὸ μὲν μῆκος ἀνέρχεται μέχρις 84 ὑποχιλιοστῶν τοῦ μέτρου, τὸ δὲ βάρος ἀπὸ 80—100 κόκκων ἤτοι 4—5 γραμμάρια. Τὸ χρῶμα κατ' ἀρχὰς λευκόν, ἄνευ κηλίδων, γίνεται κατὰ τὸ τέλος ὑποκίτρινον χρυσίζον.

Ἡ περίοδος τῆς μεταξοποιΐας.

Μετὰ τὴν δεκάτην ἡμέραν ὁ σκώληξ ζητεῖ μέρος, ἔνθα ἀποσυρόμενος, κατασκευάζει ἐπιμελῶς καὶ συμμετρικώτατα τὴν κατοικίαν αὐτοῦ ἐντὸς τῆς ὁποίας πρόκειται κρυπτόμενος ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου νὰ μεταμορφωθῇ. Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν παρατηροῦνται ἄτακτοί τινες κινήσεις τῆς κεφαλῆς καθ' ἁπάσας τὰς διευθύνσεις, μέχρις οὗ τεθῶσι τὰ θεμέλια τοῦ οἰκοδομήματος, εἶτα δὲ αἱ κινήσεις γίνονται τακτικαὶ καὶ ὁμαλαὶ κατὰ μίαν μόνον διεύθυνσιν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους.

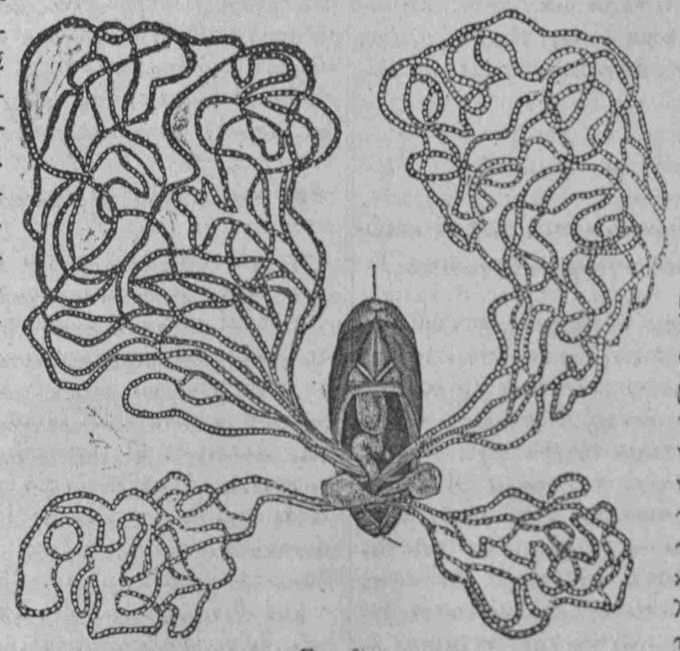
Καὶ τὸ μὲν πάχος τῆς μετάξης ἐκ τοῦ μεταξοσκώληκος ἐξερχομένης εἶναι τὸ $^1/_{80}$ ἑνὸς ὑποχιλιομέτρου, ἤτοι πρὸς κάλυψιν ἑνὸς τοιούτου ἀπαιτοῦνται 80 νήματα κατὰ σειρὰν τὸ ἓν παρὰ τὸ ἕτερον τιθέμενα, τὸ δὲ μῆκος τοῦ νήματος ἑνὸς βομβυκίου ἀνέρχεται μέχρι 1500 μέτρων· ἐπειδὴ δὲ τὸ τοιοῦτον κατασκευάζεται κατὰ τὸ διάστημα 72 ὡρῶν, καὶ αἱ κινήσεις τῆς κεφαλῆς τοῦ φιλοπονωτάτου ἐργάτου δὲν ὑπερβαίνουσι τὰ 5 ὑποχιλιοστὰ τοῦ μέτρου, ἔπεται ὅτι μέχρι τῆς ἀποπερατώσεως τοῦ ὅλου ἔργου αἱ κινήσεις τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ἀναβαίνουσιν εἰς 300,000, ἤτοι 4166 καθ' ἑκάστην ὥραν καὶ 69 καθ' ἕκαστον λεπτόν. Ὁποίαν θαυμασίαν ἐνεργητικότητα ἀναπτύσσει τὸ μικρὸν τοῦτο ζωύφιον!

Περὶ μεταμορφώσεως.

Ἡ μεταμόρφωσις ἀποτελεῖ τὴν περιεργοτέραν μεταξὺ τῶν ἡλικιῶν περίοδον· ἐν τῇ ἀκινήτῳ ἐκείνῃ καταστάσει τοῦ ζώου, κατὰ τὸ φαινόμενον, σπουδαία ἐσωτερικὴ κίνησις γίνεται, ἐξ ἧς σπουδαῖαι μεταβολαὶ εἰς τὸν ὀργανισμὸν αὐτοῦ ἐπέρχονται. Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν τὸ χρῶμα τοῦ δέρματος ἐκ τοῦ φαιοῦ εἰς τὸ λευκὸν κηροειδὲς χρῶμα μεταβάλλεται, μετ' ὀλίγον ἀποσκληροῦται, συρρικνοῦται, ἀποκολλᾶται ἐκ τοῦ σώματος καὶ εὑρίσκεται πρὸς τὰ ὄπισθεν αὐτοῦ, εἶτα δὲ διασχιζόμενον ἀπὸ τῆς ράχεως παρέχει τὴν ἔξοδον πρὸς τὸ τέλειον ἔντομον. Οἱ μὲν δέκα τελευταῖοι πόδες ἀπομαραίνονται καὶ μετὰ τοῦ δέρματος ἀποκολλώμενοι τοῦ σώματος ἀποπίπτουσιν, οἱ δὲ ἐμπρόσθιοι ἐξμαυρίζουσι καὶ συμπλησιάζοντες καλύπτουσι τὸ στόμα. Τὸ σῶμα ἐξοιδαίνεται κατὰ τὸ μέσον, οἱ τρεῖς ἐμπρόσθιοι δακτύλιοι συγχωνεύονται εἰς ἕνα καὶ μόνον, τὸν θώρακα, ἐξ οὗ τὰ δύο ζεύγη τῶν πτερῶν, ὧν τὸ ἐμπρόσθιον μεγαλείτερον τοῦ ὀπισθίου, ἅτινα κατ' ὀλίγον ἐντὸς τῶν ἰδιαιτέρων θηκῶν ἀναπτυσσόμενα ἀποκολλῶνται. Τὰ πτερὰ ταῦτα χρησιμεύουσι πρὸς κίνησιν καὶ ἀναπνοήν. Ἡ μήτηρ Φύσις πολυειδὴς καὶ ποικιλότροπος τυγχάνει εἰς τὴν χρῆσιν καὶ τὸ τέλος ἑκάστου τῶν ὀργάνων. Τὸ δέρμα ὑπόφαιον τὴν χροιὰν εἶναι κεκαλυμμένον ὑπὸ λεπτοτάτων πτεροειδῶν κυττάρων, ἡνωμένων μετ' αὐτοῦ διὰ μικρᾶς προεξοχῆς αὐτῶν. Ἡ κεφαλὴ ἀποτελεῖ ἰδιαίτερον μέρος τοῦ σώματος καὶ ἑνοῦται μετὰ τοῦ δέρματος διὰ τοῦ τραχήλου, ὅστις ἐπιτρέπει εἰς αὐτὴν διαφόρους κινήσεις, φέρει δὲ ἐπ' αὐτῆς τὰ ὄργανα τῆς ἀφῆς, τῆς ὁράσεως καὶ τῆς θρέψεως, ὧν τὰ μὲν πρῶτα συνίστανται εἰς δύο κερατοειδεῖς πτεροειδεῖς ἀποφύσεις, συμμετρικῶς ἐπ' ἀμφότερα τὰ πλάγια τῆς κεφαλῆς κειμένας, μελαίνας τὸ χρῶμα καὶ ἐξερχομένας ἐκ δύο μικρῶν παρὰ τὴν κεφαλὴν θηκῶν ὡς αἱ πτέρυγες, τὰ δὲ δεύτερα, κάτωθεν καὶ ὄπισθεν τῶν πρώτων, εἰς τοὺς δύο ὀφθαλμούς, ὧν ἕκαστος ἔχει 6,236 κυψέλας μικροσκοπικάς, αἵτινες ἐξέρχονται ἐκ δύο παρὰ τὴν κεφαλὴν νευρικῶν γαγγλίων.

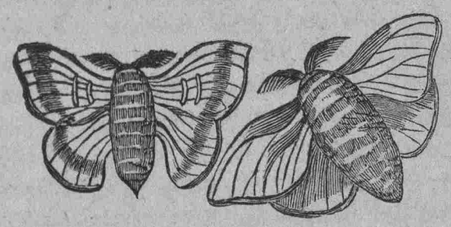
(Σχ. 7).

(Σχ. 8).

Τὰ τῆς θρέψεως ὄργανα ὑφίστανται τὰς ἑξῆς μεταβολάς· τὰ δύο χείλη οὐδεμίαν πάσχουσι μεταβολήν, ὁ ἐντερικὸς σωλὴν μεταβάλλεται εἰς δύο μυϊκὰς κύστεις, ὧν ἡ μία ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τὸν στόμαχον, ἡ δὲ ἑτέρα τὸ ἀπηυθυσμένον ἀποτελεῖ· αἱ κύστεις αὗται συνδέονται πρὸς ἀλλήλας διὰ μικροῦ τινος σωληνιδίου, ἐπέχοντος θέσιν τῶν ἐντέρων· οἱ χυλοποιητικοὶ καὶ οὐροποιητικοὶ σωλῆνες παρὰ τὸν στόμαχον οὐδεμίαν μεταβολὴν πάσχουσι, τοὐναντίον δὲ τὸ γεννητικὸν σύστημα τοσοῦτον παρὰ τῷ ἄρρενι ὅσον καὶ παρὰ τῷ θήλει τελειοποιεῖται, τὰ ὠάρια, ἅτινα πρῶτον ὡς στίγματα ἐφαίνοντο ἐντὸς τῶν ὠοφόρων σωλήνων, λαμβάνουσι τελείαν τὴν ἑαυτῶν ἀνάπτυξιν, ὁ δὲ μεταξοφόρος σωλὴν καθ' ὁλοκληρίαν ἀπορροφᾶται. Κατὰ τὴν ἡλικίαν ταύτην ἡ νύμφη τρέφεται διὰ τῆς ἀπορροφήσεως τῶν πολλαχοῦ τοῦ σώματος ὑπαρχόντων λιπωματωδῶν οὐσιῶν καὶ ἀποθεμάτων, μετὰ δὲ τὸ τέλος τῶν

μεταβολῶν τούτων ἐγκαταλείπουσα τὸ ἀρχαῖον αὐτῆς δέρμα, ἐκ δὲ τοῦ στόματος αὐτῆς ἐκκρίνουσα ἁλκαλοειδές τι ὑγρόν, διαλύει τὴν μέταξαν, καὶ ὑπὸ τὰς διηνεκεῖς αὐτῆς ὠθήσεις διατρυπᾷ πρὸς τὸ μέρος ἐκεῖνο τὸ περικάλυμμα, ἐξ οὗ διὰ τὴν νέαν ζωὴν ἐξέρχεται. Αἱ μεταβολαὶ αὗται λαμβάνουσι χώραν ἐντὸς 15 ἡμερῶν.

(Σχ. 9).

Ἐν τῇ τελευταίᾳ ἡλικίᾳ εὐθὺς μετὰ τὴν ἐκ τῆς κατοικίας αὐτῆς ἔξοδον, ἡ νύμφη ζητεῖ τὸ ἑτερόγεννον αὐτῆς, μεθ' οὗ συζεύγνυται ἐπὶ 24 ὥρας, καὶ τὸ μὲν ἄρρεν μετὰ τὴν πρᾶξιν εὐθὺς ἀποθνήσκει, τὸ δὲ θῆλυ περὶ τὰ 500 ὠὰ γεννῶν, ὧν τὰ πλεῖστα κατὰ τὰς πρώτας 36 ὥρας, ἐγκαταλείπει ταῦτα διὰ παντός, καὶ οὐδαμῶς περὶ τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἐπερχομένης γενεᾶς φροντίζον ἀποθνήσκει ἐπίσης μετ' ὀλίγας ἡμέρας.

Β'.

Περὶ τῶν ἀσθενειῶν τοῦ μεταξοσκώληκος προεισαγωγικαὶ γνώσεις.

Ἐν τῷ προηγουμένῳ ἀναγνώσματι ἡμῶν ἐξητάσαμεν τὸν μεταξοσκώληκα ὑπὸ ἱστορικήν, ἀνατομικήν, μικροσκοπικὴν καὶ βιολογικὴν ἔποψιν, διελάβομεν τὰ περὶ τῶν διαφόρων αὐτοῦ ἡλικιῶν, καὶ παρηκολουθήσαμεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἐξελίξεως αὐτοῦ μέχρι τοῦ τέλους. Ἡ προεισαγωγὴ ἦν κατὰ τοσοῦτον ἀναγκαία, καθόσον ἤδη πρόκειται νὰ διαπραγματευθῶμεν τὰ περὶ τῶν ἀσθενειῶν αὐτοῦ, ἀδύνατος δὲ ἀποβαίνει ἡ κατάληψις τῶν καθολικῶν ἀλλοιώσεων ἐν ὀργανισμῷ τινι, ἐάν τις ἀγνοῇ τὴν ἀνατομικὴν καὶ μικροσκοπικὴν κατασκευὴν ὡς καὶ τὴν φυσιολογικὴν ἐνέργειαν ἑκάστου τῶν ὀργάνων αὐτοῦ.

Πρὶν ἢ προχωρήσωμεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἀσθενειῶν τοῦ μεταξοσκώληκος ἀνάγκη πρότερον νὰ μάθωμεν τί καλοῦμεν ἀσθένειαν. Ὁ ὁρισμὸς τῆς ἐννοίας ταύτης προύκάλεσε πολλὰς καὶ διαφόρους συζητήσεις, ἃς τινας παρατρέχοντες ὁρίζομεν τὴν ἀσθένειαν ὡς ἔκρυθμόν τινα κατάστασιν τῶν τοῦ ὀργανισμοῦ δυνάμεων προερχομένην ἐκ μεταβολῶν ἀνατομικῶν ἢ ἱστολογικῶν ἢ καὶ χημικῶν ἐν ἑκάστοις τῶν ὀργάνων αὐτοῦ. Διαιροῦνται δὲ αἱ ἀσθένειαι εἰς πολλὰ καὶ διάφορα εἴδη, ἀναλόγως τῆς παραγούσης αὐτὰς αἰτίας καὶ τῶν μεταβολῶν ἃς ἐν τῷ ὀργανισμῷ παράγουσι. Παρατρέχοντες τὰς λοιπὰς τοῦ μεταξοσκώληκος ἀσθενείας ὡς ἧττον σημαντικὰς ὑπὸ πρακτικὴν ἔποψιν, θέλομεν μόνον ἀναπτύξει τὰ περὶ τῆς *πεπερώδους* πρῶτον καὶ τὰ περὶ τῆς *μελαίνης* ἀσθενείας τὸ δεύτερον, περὶ τῶν δύο τούτων ἀσθενειῶν, αἵτινες μυριάδας ψυχῶν μεταξοσκωλήκων ἄϊδι προϊάπτουσι, καὶ τὴν καταστροφὴν καὶ πενίαν τοῖς περὶ τὴν μεταξοσκωληκοτροφίαν ἀσχολουμένοις προσάπτουσιν.

Αἱ δύο αὗται ἀσθένειαι φύσεως τυγχάνουσι παρασιτικῆς, ἑκάστη ἀπὸ τῆς ἑτέρας διακρινομένη διὰ τοῦ ἰδιαιτέρου αὐτῆς παρασίτου, ὅπερ φύσεως ζωϊκῆς τυγχάνει ὄν· καὶ τῆς μὲν *πεπερώδους* ἀσθενείας οἱ μικρόκοκκοι ἤτοι τὰ σωματίδια, τῆς δὲ *μελαίνης* τὰ βακτηρίδια αἰτίαι ὑπάρχουσιν. Ἐν τῷ ἀέρι αἰωρούμενοι οἱ μικροργανισμοὶ οὗτοι, εἰσέρχονται εἰς τὸν ὀργανισμὸν τοῦ μεταξοσκώληκος εἰς μὲν τὸν ἐντερικὸν σωλῆνα κατ' ἐξοχὴν διὰ τῆς τροφῆς, εἰς τὸ δὲ δέρμα σπανιώτερον διὰ τῶν πληγῶν. Καὶ τὰ μὲν σωματίδια, τὴν πεπερώδη ἀσθένειαν παράγοντα, εὑρίσκονται καὶ ἐν τῷ ἐντερικῷ σωλῆνι καὶ ἐν ἑκάστοις τῶν ὀργάνων τοῦ μεταξοφόρου ζωϋφίου κατὰ μυριάδας, οὕτως ὥστε τὴν τροφὴν ἐκ τούτου ἀπορροφῶντα δι' ἰδίαν αὐτῶν ἀνάπτυξιν, τὴν περαιτέρω ζωὴν τοῦ μεταξοσκώληκος ἀδύνατον καθιστῶσι· τὰ δὲ βακτηρίδια τὴν μέλαιναν ἀσθένειαν γεννῶντα παρατηροῦνται μόνον ἐν τῷ ἐντερικῷ σωλῆνι, σπανιώτατα δὲ ἐν τοῖς λοιποῖς ὀργάνοις· ἀλλοιοῦσι δὲ οὕτω τὴν ἐν τούτῳ ὑπάρχουσαν τροφὴν καὶ αὐτὸν τὸν ἐντερικὸν σωλῆνα, ὥστε καὶ δηλητηριάζουσιν ἐν ὀλίγῳ χρονικῷ διαστήματι τὸν πλήρη ζωῆς καὶ ὑγείας ἀπολαύοντα μεταξοσκώληκα. Ἡ παρουσία μιᾶς τῶν ἀσθενειῶν τούτων δὲν ἀποκλείει τὴν ἑτέραν, διότι οἱ μικροργανισμοὶ οὗτοι δύνανται ἢ συγχρόνως, ἢ κατὰ διαδοχὴν ἐπίσης νὰ εἰσβάλλωσιν εἰς τὴν οἰκονομίαν τοῦ πολυτίμου ζωϋφίου, καὶ οὕτω συγχρόνως τὴν ἀπώλειαν αὐτοῦ ἀμφότεροι νὰ ἐπιφέρωσιν.

Ἐν τοῖς σώμασι τῶν ἐξ ἀμφοτέρων τῶν ἀσθενειῶν τεθνηκότων σκωλήκων εὑρίσκει τις ἐν μὲν τῷ λοιπῷ ὀργανισμῷ μόνον τὰ σωματίδια, ἐν δὲ τῷ ἐντερικῷ σωλῆνι τὰ σωματίδια μετὰ τῶν βακτηριδίων· ἐκ δὲ τῶν ἐξ ἑκάστης ἀσθενείας κεχωρισμένων λειψάνων, τὰ στοιχεῖα ἑκάστης τῶν ἀσθενειῶν, ἤτοι ἐν τοῖς πτώμασι τῶν ἐκ τῆς πεπερώδους ἀσθενείας ἀποθανόντων καθ' ἅπαντα τὸν ὀργανισμὸν μόνον τὰ σωματίδια, ἐν δὲ τοῖς πτώμασι τῶν ἐκ τῆς μελαίνης μόνον ἀσθενείας παρατηροῦνται τὰ βακτηρίδια οὐχὶ καθ' ἅπαντα τὸν ὀργανισμὸν ἀλλὰ μόνον ἐν τῷ ἐντερικῷ σωλῆνι.

Ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων καταφαίνεται ὅτι αἱ δύο αὗται ἀσθένειαι ἐνεργοῦσιν ἢ κεχωρισμένως καὶ ἀνεξαρτήτως ἡ μία τῆς ἑτέρας, ἢ καὶ ἀπὸ κοινοῦ ἡ μία μετὰ τῆς ἑτέρας, καὶ τὴν καταστροφὴν τῶν μεταξοσκωλήκων προώρως ὡς ἀποτέλεσμα ἐπιφέρουσιν. Ἡ καταστροφὴ λοιπὸν ἑνὸς τῶν ὀργανισμῶν μυριάδας ἑτέρους ὀργανισμοὺς παράγει ὡς καὶ τἀνάπαλιν ἡ κατὰ μυριάδας ἀνάπτυξις τῶν μικροργανισμῶν τὴν ἀπώλειαν ἑνὸς συνθετωτέρου ὀργανισμοῦ ἐπιφέρει καὶ οὕτως ἐς ἀεὶ ἀναφαίνονται, καταστρέφονται, ἀναπτύσσονται, παραμορφοῦνται ὀργανισμοὶ δι' ἑτέρων ὀργανισμῶν. Ποῦ τείνει ἄρα ἡ μήτηρ φύσις διὰ τῶν ἀκαταπαύστων αὐτῆς τεχνασμάτων τῆς καταστροφῆς καὶ ἀναγεννήσεως;

Τεθέντος ἅπαξ ὅτι ἡ πεπερώδης καὶ ἡ μέλαινα ἀσθένεια εἶναι παρασιτικαί, γεννᾶται ἡ ἐρώτησις πόθεν καὶ ποῦ ἔλαβον τὴν ἀρχὴν τὰ παράσιτα ταῦτα· ἐγεννήθησαν αὐτομάτως, ἢ παρήγαγε ταῦτα ὁ τοῦ μεταξοσκώληκος ὀργανισμός; Εἰς ἀπάντησιν τῆς ἐρωτήσεως ταύτης λέγομεν ὅτι οὐδέποτε ὀργανισμὸς παράγει ἕτερόν τινα ὀργανισμόν, ἢ τὸν ὅμοιον ἑαυτῷ. Τὰ παράσιτα ταῦτα, ἤτοι τὰ σωματίδια καὶ βακτηρίδια, εἶναι τύπος ζωϊκῆς οὐσίας, ὅπως τοσοῦτοι ἕτεροι ζωϊκῆς οὐσίας τύποι ὑπάρχουσιν. Ἐγεννήθησαν λοιπὸν ταῦτα ἐκτὸς τοῦ μεταξοσκώληκος καὶ ὑπάρχουσιν ἐκτὸς αὐτοῦ, εἰς αὐτὸν δ' εἰσερχόμενα τὸ νῆμα τῆς ζωῆς τούτου πρὸς ὄφελος ἑαυτῶν ἀποτέμνουσιν. Ἐὰν δ' οἱ μικροργανισμοὶ οὗτοι καὶ συνεπῶς αἱ ἐξ αὐτῶν παραγόμεναι ἀσθένειαι αὐξάνουσιν ἢ ἐλαττοῦνται, ἀφανίζονται καὶ ἐπανέρχονται, ἀποδοτέον εἰς τὰς διαφόρους ἀτμοσφαιρικὰς μεταβολάς, ὧν τινων ἡ ἀνάπτυξις καὶ ἐξακρίβωσις ὑπερβαίνει τὰ ὅρια τῆς παρούσης πραγματείας.

Τὰς ὀλίγας ταύτας γενικὰς καὶ προεισαγωγικὰς γνώσεις ἐθεωρήσαμεν ἀναγκαῖον νὰ προτάξωμεν, ὅπως μετὰ ταῦτα εὐκολώτερον εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν καθ' ἕκαστα εἰσχωρήσωμεν.

Καὶ πρῶτον μὲν ὀλίγα τινὰ τὴν ἀνάπτυξιν καὶ διάδοσιν τῶν ἀσθενειῶν ἀφορῶντα, εἶτα δὲ καὶ περὶ τῶν διαφόρων δοξασιῶν, ἃς κατὰ καιροὺς οἱ περὶ τὸν μεταξοσκώληκα ἐνασχοληθέντες ζωολόγοι ἐξήνεγκον, ὡς καὶ τινα ἀφορῶντα τὴν θεραπείαν τῶν ἀσθενούντων μεταξοσκωλήκων, δίκαιον εἶναι νὰ θίξωμεν.

Αἱ ἀσθένειαι τοῦ μεταξοσκώληκος ὑπάρχουσιν ἀφ' ἧς ἐποχῆς καὶ αὐτὸς οὗτος ἀνεφάνη εἰς τὴν ὀργανικὴν φύσιν ἢ καὶ πρότερον, ἡ δὲ ἀπὸ τόπου εἰς τόπον διάδοσις ἐγένετο ἰδίᾳ διὰ τοῦ ἐμπορίου τοῦ μεταξοσπόρου. Τὰ ὡάρια τούτου, ὡς παρακατιόντες θέλομεν ἰδεῖ, ἐμπεριέχοντα τὸν σπινθῆρα τῶν ἀσθενειῶν τούτων καὶ ἀπὸ χώρας εἰς χώραν χάριν ἐμπορίας μεταφερόμενα, φέρουσι μεθ' ἑαυτῶν τὰς ἀσθενείας ἀπαραλλάκτως ὅπως οἱ ἐκ χολεριώντων μερῶν ἐρχόμενοι φέρουσι μεθ' ἑαυτῶν τὸ μόλυσμα τῆς χολέρας· ἅπαξ δὲ ἐπί ἑνὸς ἀτόμου τῆς νόσου ἀναπτυχθείσης, ἐξ ἐπιδημικοῦ ἐνδημικὸν τὸ κακὸν καθίσταται, καὶ ἐπὶ τῶν ἀτυχῶν μεταξοσκωλήκων καὶ μεταξοσκωληκοτρόφων ὡς σπάθη Δαμοκλέους κρέμαται.

Ὡς δὲ ἐπὶ τῶν ἐκ μολυσματικῶν τόπων προελεύσεων πρὸς κάθαρσιν τὰ λοιμοκαθαρτήρια συνέστησαν, οὕτως ἡ μεγαλοφυία τοῦ Pasteur ἀνευροῦσα τὰ παράσιτα διὰ τοῦ μικροσκοπίου ἀπεσόβησε συγχρόνως ταῦτα διὰ τῆς ἐκλεκτικῆς αὐτοῦ μεθόδου.

Ὅπως δὲ κατανοήσωμεν τὴν ὑλικὴν βλάβην τὴν προερχομένην ἐκ τῶν ἀφανεστάτων τούτων ὀργανισμῶν καὶ τὰς μεγίστας ὑπηρεσίας, ἃς τινας ὁ σοφὸς ἀνὴρ παρέσχε τῇ τε ἑαυτοῦ πατρίδι καὶ ὁλοκλήρῳ τῇ μεταξοσκωληκοτροφίᾳ, ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρωμεν ὅτι πρὶν ἢ τὸ κακὸν εἰσβάλῃ εἰς Γαλλίαν, ἡ γενικὴ ἀπόδοσις τῆς χώρας εἰς βομβύκια κατὰ τὸ 1853 ἀνῆλθεν εἰς 26 ἑκατομμύρια χιλιάγραμμα, ἅτινα πρὸς 5 φράγκα τὸ χιλιάγραμμον πωλούμενα, παράγουσι τὸν οὐκ εὐκαταφρόνητον ἀριθμὸν τῶν 130,000,000 φράγκων. Ὅτε δὲ αἱ ἀσθένειαι αὗται ἐξηπλώθησαν καὶ ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον τὴν χώραν ἐλυμαίνοντο, τῷ 1865 ἡ ποσότης τῶν βομβυκίων ἠλαττώθη μόνον εἰς 4 ἑκατομμύρια χιλιάγραμμα ἤτοι εἰς 20 ἑκατομμύρια φράγκα· ὥστε ἡ ὑλικὴ ζημία, ἣν οἱ μικροργανισμοὶ οὗτοι ἐπέφερον εἰς τὴν χώραν, ὑπολογίζεται εἰς 110,000,000 φρ. κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο. Χάρις εἰς τὰς ἐπιστημονικὰς μελέτας καὶ τὴν λελογισμένην ἐκλεκτικὴν μέθοδον τοῦ Pasteur πρὸς κατασκευὴν μεταξοσπόρου ἐκ πολλῶν ἐπαρχιῶν τῆς ἐσπερίας ταύτης χώρας, αἱ ἀσθένειαι ἐξέλιπον, ἡ δὲ κατ' ἔτος

ἀπόδοσις τῶν βομβυκίων καὶ κατὰ συνέπειαν τὸ ὑλικὸν ἐκ τούτων ὄφελος βαδίζει γιγαντιαίοις βήμασι πρὸς τὰ πρόσω. Ἑνὸς καὶ μόνου ἀνδρὸς μεγαλοφυία ὁδηγεῖ τὴν ἑαυτοῦ χώραν πρὸς τὴν ὑλικὴν εὐημερίαν, ἀπαλλάττουσα αὐτὴν ἐφ' ἅπαξ διὰ παντὸς τῆς μεταξοσκωληκοφθόρου μάστιγος πρὸς δόξαν τῆς ἐπιστήμης.

Ἡ δὲ ἀκριβὴς ἐξέλεγξις καὶ ἀνάπτυξις πῶν δοξασιῶν τῶν κατὰ καιροὺς ζωολόγων, ἐξετασάντων τὸν μεταξοσκώληκα ὑπὸ τὴν παθολογικὴν αὐτοῦ ἔποψιν, εἶναι τοσοῦτον πολλαί, ποικίλαι καὶ παράδοξοι, ὥστε οὐ τοῦ παρόντος καιροῦ καὶ τόπου μνημονεῦσαι αὐτῶν. Ἀλλ' ἐξ ἄλλου δὲν δυνάμεθα νὰ παρατρέξωμεν ἐν σιγῇ τὰ ὀνόματα καὶ συμπεράσματα τῶν ἐπιφανῶν ἐκείνων ἀνδρῶν, οἵτινες πρῶτοι διήνοιξαν τὴν ὁδὸν πρὸς κατάληψιν τῶν ἀληθειῶν τούτων ἐν ταῖς ἀσθενείαις τοῦ μεταξοσκώληκος. Πρῶτος, ὅστις τὰ σωματίδια ἐν τῷ αἱμοφόρῳ ἀγγείῳ διὰ τοῦ μικροσκοπίου ἀνεκάλυψε καὶ περιέγραψεν, ἦν ὁ Querim Maneville, τῷ 1849. Ὁ σοφὸς μικρολόγος ἀναφέρει ὅτι ἐν τῷ αἵματι τοῦ μεταξοσκώληκος δύο εἰδῶν αἱμοσφαίρια ὑπάρχουσι, τὰ μὲν στρογγύλα καὶ ἀκίνητα, τὰ δὲ μικρότερα, τὸ σχῆμα ὠοειδὲς ἔχοντα καὶ τὴν μεγάλην διάμετρον ἑνὸς τετρακοσιοστοῦ τοῦ ὑποχιλιομέτρου, δι' αὐτομάτου δὲ κινήσεως συμπλησιάζοντα, ἀπομακρυνόμενα καὶ περὶ ἑαυτὰ συστρεφόμενα, ἐπίσης συστατικὰ τοῦ αἵματος θεωρήσας, ἐπωνόμασεν αἱματοζωΰφια. Ἡ τιμὴ τῆς ἀνακαλύψεως τῶν μικροργανισμῶν τούτων ὀφείλεται τῷ σοφῷ τούτῳ ἀνδρί, μολονότι ἡ ἐξήγησις, ἣν ἔδωκε θεωρήσας ταῦτα ὡς συστατικὰ τοῦ αἵματος, ἦν λελανθασμένη.

Τῷ 1859 ὁ ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τοῦ Τουρίνου καθηγητὴς τῆς ζωολογίας κ. Filippe ἀκριβέστερον τὸν μεταξοσκώληκα ἐξετάσας, εὗρεν ὅτι τὰ ὑπὸ τοῦ Querin Maneville ἀνακαλυφθέντα αἱματοζωΰφια, οὐχὶ μόνον ἐν τῷ αἵματι ὑπάρχουσιν, ἀλλὰ καὶ ἐντὸς τῶν διαφόρων αὐτοῦ ἱστῶν, ὡς πρὸς δὲ τὴν σημασίαν τῶν σωματιδίων τούτων οὐσιωδῶς διεφώνησε, νομίσας ταῦτα ὡς στοιχεῖα ἀποσυνθέσεως τοῦ ὀργανισμοῦ, διότι ἀνεύρισκεν αὐτὰ ἐν ἀφθονίᾳ εἰς τοὺς ἐκ τῆς διαίτης ἐξασθενήσαντας μεταξοσκώληκας. Leybig, ὁ γερμανὸς καθηγητὴς ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Τυβίγγης, πρὶν ἢ λάβῃ γνῶσιν τῆς ἀνακαλύψεως τῶν σωματιδίων τούτων ὑπὸ τῶν προμνημονευθέντων ζωολόγων ἐν τῷ ὀργανισμῷ τοῦ μεταξοσκώληκος, κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν ἀνεῦρε τὰ αὐτὰ σωματίδια ἐν τῷ ὀργανισμῷ τοῦ Coccus καὶ θεωρήσας ταῦτα ὡς παράσιτα φυτικῆς φύσεως, κατέταξεν αὐτὰ εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Jean Muller ἐπονομασθεῖσαν τάξιν τῶν ψωροσπερμῶν. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἠγνόει τὴν ὕπαρξιν τούτων ἐν τῷ ὀργανισμῷ τοῦ μεταξοσκώληκος καὶ τὰς ἐξ αὐτοῦ προερχομένας συνεπείας, ἀλλ' ἐν τούτοις ἀδιαφιλονείκητον τυγχάνει ὅτι οὗτος πρῶτος ἐθεώρησε τὰ σωματίδια ταῦτα ὡς παράσιτα. Ἡ ἰδέα ὅτι τὰ σωματίδια ταῦτα ἦσαν ἡ αἰτία τῶν ἀσθενειῶν τοῦ μεταξοσκώληκος ἐρρίφθη κατὰ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Cornalia τῷ 1856, ἀλλ' ἡ κατὰ βάθος ἐξακρίβωσις καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ ἀνάπτυξις τῆς δοξασίας ταύτης ὀφείλεται τῷ ἀκαμάτῳ Pasteur.

Τῷ 1857 ὁ διδάκτωρ Osino ἐκ Πάδουας ἀνεῦρε τὰ σωματίδια ἐντὸς τῶν ὠῶν τοῦ μεταξοσκώληκος καὶ ἔθηκε τὰς βάσεις τῆς μεθόδου αὐτοῦ πρὸς διάγνωσιν τοῦ καλοῦ ἀπὸ τοῦ κακοῦ μεταξοσπόρου. Ἀλλ' ὅσον εὐφυὴς καὶ εὐτυχὴς ὑπῆρξεν ὁ ἀνὴρ οὗτος περὶ τὴν ἀνακάλυψιν ταύτην, ἡ μέθοδος αὐτοῦ, ὡς παρακατιόντες θέλομεν ἰδεῖ, εἶναι κατὰ τὸ ἥμισυ σφαλερά, καθ' ὅσον ἀνακαλύπτων τις τὰ σωματίδια ἐντὸς τῶν ὠῶν τοῦ μεταξοσκώληκος, δύναται μὲν ν' ἀποφανθῇ θετικῶς περὶ τῆς κακῆς ποιότητος αὐτοῦ, ἐνῷ τοὐναντίον τοὺς μικροργανισμοὺς ἐν τῷ μεταξοσπόρῳ μὴ ἀνευρίσκων, οὐδόλως δύναταί τις νὰ ᾖ βέβαιος περὶ τῆς καλῆς ἢ κακῆς ποιότητος αὐτοῦ, ἀλλ' ἐν τούτοις ἡ ἀνακάλυψις αὕτη ἦν σπουδαία, καθ' ὅσον δι' αὐτῆς ἀριθμότατα ἀπεδείχθη ἡ κληρονομικότης τοῦ κακοῦ.

Ἓν ἔτι βῆμα πρὸς τὰ ἐμπρὸς προεχώρησεν ὁ διδάκτωρ Vittadini τῷ 1859, ἀποφανθεὶς ὅτι πρὸς διάγνωσιν τοῦ καλοῦ ἢ κακοῦ μεταξοσπόρου ἀναπόφευκτος τυγχάνει ἡ ἐξέτασις τῶν χρυσαλλίδων μετὰ τὴν κατάθεσιν τοῦ μεταξοσπόρου, ἀλλ' ἡ συστηματικὴ ἀνάπτυξις καὶ ἐξακρίβωσις τῆς ἰδέας ταύτης ἐπεφυλάσσετο τῷ μεγάλῳ εὐεργέτῃ τῆς μεταξοσκωληκοτροφίας κ. Pasteur.

Τοσαῦτα λοιπὸν ἐν συντόμῳ τὰ περὶ τῶν δοξασιῶν τῶν διακεκριμένων τούτων ζωολόγων· καὶ τοιαύτη ἡ κατὰ βαθμίδας ἀνάπτυξις τῆς ἀρχικῆς αἰτίας τῶν ἀσθενειῶν τοῦ μεταξοσκώληκος. Οἱ δὲ μεταξοσκωληκοτροφοῦντες οὐδέποτε πρέπει νὰ λησμονῶσι τοὺς εὐγενεῖς τούτους ἄνδρας, οἵτινες οὐκ ὀλίγον τὸ κατ' αὐτοὺς συνετέλεσαν εἰς τὴν διάγνωσιν τῆς πρώτης αἰτίας τῆς μεταξοσκωληκοφθορείας.

Ἡ θεραπεία τῶν νοσημάτων τοῦ μεταξοσκώληκος ἦν οὐχ ἧττον ἐλλιπὴς καὶ ἀλλόκοτος, ὡς ἀβεβαίας ἔτι διατελούσης τῆς ἀρχικῆς

αἰτίας τῶν ἀσθενειῶν τοῦ ἐντόμου τούτου. Ἐπιλείψει με ὁ χρόνος διηγούμενον, ἐὰν θελήσω νὰ ἀναφέρω μόνον τὰ μέσα, δι' ὧν οἱ μεταξοσκωληκοτρόφοι ἐπιστήμονες καὶ μή, προσεπάθουν νὰ καταστρέψωσιν ἢ ἐλαττώσωσι τὸ κακόν. Οἱ μὲν ὡς παρασιτικὴν τὴν ἀσθένειαν θεωρήσαντες προσεπάθουν διὰ τῶν ἀντιπαρασιτικῶν νὰ ἐξαγνίσωσι τὸ κακόν, οἱ δὲ ὡς ἔκλυσιν τῶν ὀργανικῶν δυνάμεων τὴν ἀσθένειαν νομίζοντες, διὰ τῶν τονωτικῶν, οἱ δὲ ὡς καταῤῥοὴν τοῦ ἐντερικοῦ σωλῆνος τὸ νόσημα φαντάζόμενοι, διὰ τῶν στυπτικῶν, οἱ δὲ τὴν χαύνωσιν τοῦ νευρικοῦ συστήματος ὡς αἴτιον λαμβάνοντες, διὰ τῶν νευροτονωτικῶν, καὶ ἑνὶ λόγῳ ἅπασαι αἱ στερεαί, ὑγραὶ καὶ ἀερώδεις φαρμακευτικαὶ σκευασίαι, μηδ' αὐτοῦ τοῦ ἠλεκτρισμοῦ ἐξαιρουμένου, ἐφηρμόσθησαν ἐπὶ τοῦ ἀτυχοῦς μεταξοσκώληκος ἀνωφελῶς, ὡς τοῦτο ἀκριβῶς συμβαίνει καὶ παρά τισι τῶν ἀσθενούντων ἡμετέρων πελατῶν, παρ' οἷς ἡ αἰτία τῆς ἀσθενείας παραγνωρίζεται ἢ ἄγνωστος καὶ αὐτῇ τῇ ἐπιστήμῃ τυγχάνει.

Τὸν λόγον περὶ τῆς θεραπείας τῶν ἀσθενειῶν ποιούμενοι δὲν πρέπει νὰ παρατρέξωμεν ἐν σιγῇ τὰς μεταξὺ τοῦ Ἰταλοῦ μεταξοσκωληκοτρόφου Questi διατεινομένου ὅτι ἐξεῦρε βέβαιόν τι καὶ ῥιζικὸν μέσον πρὸς ἐξάλειψιν τῶν ἀσθενειῶν τοῦ μεταξοσκώληκος καὶ τοῦ γαλλικοῦ ὑπουργείου τῆς γεωργίας, τοῦ ἐμπορίου καὶ τῶν δημοσίων ἔργων διαπραγματεύσεις, καθ' ἃς ὁ ὑπουργὸς ὑπέγραψε τὴν ἀμοιβὴν διὰ τὸν μεταξοσκωληκοτρόφον ἐκ 500,000 φράγκων ἐν ᾗ περιπτώσει ἡ μέθοδος αὐτοῦ ἀπεδεικνύετο ὀρθή. Πρὸς ἐξέλεγξιν τῆς μεθόδου ταύτης ἐξελέγη ἐπιτροπή, ἥτις καὶ ἐκήρυξε τὸ ἀνίσχυρον τῆς θεραπείας ταύτης ἐναντίον τῶν ἀσθενειῶν τοῦ μεταξοσκώληκος.

Ἐν τοιαύτῃ τῶν πραγμάτων καταστάσει 3574 μεταξοσκωληκοτρόφοι τῷ 1865 ἐπέστειλαν ἀναφορὰν πρὸς τὴν Γερουσίαν, ἐξαιτούμενοι τὴν προσοχὴν καὶ βοήθειαν τῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως ἐπὶ τῶν ἀσθενειῶν τοῦ μεταξοσκώληκος. Κατὰ πρότασιν δὲ τοῦ χημικοῦ καὶ γερουσιαστοῦ Dumas ἡ κυβέρνησις ἐξέλεξε καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὰς μεταξοσκωληκοτρόφους ἐπαρχίας τὸν ἔξοχον Pasteur, ὅστις ἐπὶ πέντε ἔτη ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου μετ' ἀκαμάτου ζήλου καὶ ἐπιστημονικῆς ἀκριβείας ἀπασχοληθείς, ἀνέλαβεν ὅπως ἐξεύρῃ τὸν μίτον τῆς Ἀριάδνης καὶ ὁδηγήσῃ τοὺς ἐνδιαφερομένους διὰ τοῦ ἀδιεξόδου Δαιδάλου τῶν ἀσθενειῶν τοῦ μεταξοσκώληκος, ἐγνώρισε τὰς αἰτίας, αἵτινες παράγουσι καὶ ἀναπτύσσουσι ταύτας, ἐσυστηματοποίησε νέαν μέθοδον περὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ μεταξοσπόρου, βραχεῖαν δὲ καὶ περιληπτικὴν ἀνάπτυξιν τῶν περιεργοτάτων καὶ μετὰ πάσης ἐπιστημονικῆς ἀκριβείας διεξαχθέντων αὐτοῦ πειραμάτων μεταδίδομεν ὑμῖν τὴν ἑσπέραν ταύτην.

Παρατηρήσεις Pasteur.

Ἡ ἀρχὴ καὶ βάσις τῶν πειραμάτων αὐτοῦ ἐστηρίζετο καὶ διηυθύνετο πρὸς ἓν ὡρισμένον σημεῖον. Ὁ ἐπιστήμων ἀνὴρ ἠθέλησε νὰ πεισῃ ἑαυτόν, ἐὰν τὰ ἐν τῷ μεταξοσκώληκι εὑρισκόμενα σωματίδια ἦσαν τὰ ὁρατὰ σημεῖα τῆς ἀσθενείας ἢ οὔ. Παρετήρησε λοιπὸν καὶ ἐπανειλημμένως ἐβεβαιώθη ὅτι *οἱ ὀλιγωτέραν ὄρεξιν ἔχοντες σκώληκες, οἵτινες σχετικῶς δὲν ἀνεπτύσσοντο, καὶ ὧν τὸ δέρμα ἐξανθήματα ἔφερε, τούτων ὁ ὀργανισμὸς ἔβριθε σωματιδίων, ἐνῷ οἱ ἕτεροι οἱ καλῶς τρεφόμενοι δὲν ἐμπεριεῖχον ταῦτα.*

ΔΕΥΤΕΡΟΝ. *Οἱ σκώληκες τοῦ ἀποτυχόντος τμήματος, ἐκεῖνοι δηλονότι, οἵτινες ἀπώλλυντο πρὶν ἢ φθάσωσιν εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς μεταξοποιίας, ἐμπεριεῖχον σωματίδια ἐν μεγίστῃ ἀφθονίᾳ, ἐνῷ εἰς τὰ τμήματα τῶν ἐπιτυχόντων, ἐκείνων δηλ. οἵτινες ἐμεταξοποίησαν, οὐδ' ἴχνος τούτων εὑρίσκετο.* Αἱ δύο αὗται παρατηρήσεις ἔπεισαν τὸν ἄνδρα καὶ πείθουσιν ἕκαστον ἡμῶν ὅτι οἱ ἐμπεριέχοντες τὰ σωματίδια σκώληκες ἦσαν οἱ ἀσθενεῖς, οἱ δὲ ἄμοιροι τούτων οἱ ὑγιεῖς· τῶν μὲν αἱ ὀργανικαὶ δυνάμεις διεταράχθησαν ἕνεκα τῆς παρουσίας ξένων τῷ ὀργανισμῷ σωμάτων, ὧν ἕνεκα προώρως τὸ ζῆν ἐξεμέτρησαν, οἱ δὲ ὑπὸ τοῦ κακοῦ μὴ προσβληθέντες πρὸς τὸν τέλειον αὐτῶν προορισμόν, ὅστις ἦν ἡ κατάθεσις τοῦ μεταξοσπόρου, ἀκωλύτως κατηυθύνθησαν.

Ἅπαξ τῆς ἀρχῆς ταύτης ἐξακριβωθείσης καὶ ἀληθοῦς τεθείσης, ὁ πειραματικὸς ἀνὴρ προέβη ἓν ἔτι βῆμα πρὸς τὰ πρόσω. Ἔλαβε τοὺς ἐξ ὑγιῶν καὶ μὴ ὑγιῶν χρυσαλίδων καταθέντας σπόρους καὶ ἀνέθρεψε τούτους ἰδιαιτέρως κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος πάντοτε ὑπὸ τὰς αὐτὰς συνθήκας. Ἀποτέλεσμα τοῦ τρίτου τούτου πειράματος ἦν ὅτι *οἱ σκώληκες τοῦ ἐξ ὑγιῶν γονέων καταγομένου μεταξοσπόρου ὑγιεῖς τὰς διαφόρους αὐτῶν ἡλικίας διελθόντες ἔφθασαν εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς μεταξοποιίας, καὶ διατρέξαντες τὸ νυμφικὸν αὐτῶν στάδιον κατέθεσαν τὸν μεταξόσπορον αὐτῶν, ἐνῷ οἱ ἐξ ἀσθενῶν γονέων γεννηθέντες μεταξοσκώ-*

ληκες μετὰ τὸν δεύτερον ὕπνον ἐδεκατίζοντο, μετὰ δὲ τὸν τρίτον ἀπώλλυντο καθ' ὁλοκληρίαν

ΤΕΤΑΡΤΟΝ ΠΕΙΡΑΜΑ. Τοὺς ἐξ ὑγιῶν γονέων καταγομένους μεταξοσκώληκας διήρεσεν εἰς ἕξ ἀπ' ἀλλήλων κεχωρισμένα τμήματα, καὶ διὰ τῆς τροφῆς αὐτῶν εἰσήγαγε τὰ σωματίδια, εἰς μὲν τὸ πρῶτον τμῆμα εὐθὺς μετὰ τὴν ἐκ τοῦ ᾠοῦ ἔξοδον αὐτῶν, εἰς τὸ δεύτερον εὐθὺς μετὰ τὸν δεύτερον ὕπνον, εἰς τὸ τρίτον μετὰ τὸν τρίτον, εἰς τὸ τέταρτον μετὰ τὸν τέταρτον, εἰς τὸ πέμπτον πρὸ τῆς μεταξοποιΐας, τὸ δὲ ἕκτον ἀφῆκεν ἀδηλητηρίαστον, ὅπως χρησιμεύσῃ αὐτῷ ὡς ὑπόδειγμα.

Ἡ δηλητηρίασις ἐγένετο κατὰ τὸν ἑξῆς τρόπον. Ἐν ὑψηλοτέρᾳ θερμοκρασίᾳ τῆς συνήθους πρὸ τῆς ἐποχῆς τῆς μεταξοσκωληκοτροφίας ἐλήφθη σπόρος ἐκ μὴ ὑγιῶν γονέων καταγόμενος, ὅστις ὀλίγον προώρως ἀνατραφείς, παρήγαγε σκώληκας πλήρεις σωματιδίων. Ὡρισμένον ἀριθμὸν τούτων λαβὼν ὁ Pasteur προσέτριψεν ἐντὸς ἰγδίου προσθέσας ὀλίγας σταγόνας ἀπεσταλαγμένου ὕδατος, εἶτα δὲ ἐπαλείψας τὸ τοιοῦτον ὕδωρ διὰ ψήκτρας ἐπὶ τῶν φύλλων ἔδωκε τοῖς σκώληξι φαγεῖν. Ἀποτέλεσμα τῶν παρατηρήσεων τούτων ὑπῆρξεν ὅτι σκώληκες ἀπὸ τῆς λήψεως τῆς δεδηλητηριασμένης τροφῆς μικρὸν κατὰ μικρὸν ἐδεκατίζοντο καὶ μετὰ εἴκοσιν ἡμέρας ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ δηλητηριασμοῦ ἀπώλλυντο καθ' ὁλοκληρίαν, ἐν τοῖς πτώμασι δὲ τούτων ἀνεύρισκεν ὁ σοφὸς καθηγητὴς κατὰ μυριάδας τὰ σωματίδια καταλαβόντα ἅπαντα τὰ ὄργανα· τοὐναντίον οἱ ἐκ τοῦ αὐτοῦ μεταξοσπόρου καταγόμενοι μεταξοσκώληκες τῆς δὲ δηλητηριασμένης τροφῆς μὴ μεταλαβόντες, οὐδ' ἴχνος σωματιδίων παρουσίασαν, καὶ ὑγιῶς τὰς τελευταίας φάσεις τοῦ βίου αὐτῶν μέχρι τέλους διῆλθον. Ὅπως δὲ ὁ πειραματικὸς ἀνὴρ ἴδῃ τὴν ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀνάπτυξιν καὶ τὴν ἀπὸ ἑνὸς εἰς τὸ ἕτερον ὄργανον μετάβασιν τῶν σωματιδίων, ἀνέτεμνε κατὰ διμερίαν ὡρισμένον ἀριθμὸν δηλητηριασθέντων σκωλήκων. Πόρισμα τῶν παρατηρήσεων τούτων ὑπῆρξεν ὅτι κατὰ πρῶτον τὰ σωματίδια ἀνεπτύσσοντο ἐντὸς τοῦ ἐντερικοῦ σωλῆνος, εἶτα μετὰ ἓξ ἡμέρας διήρχοντο διὰ τῆς ἐσωτερικῆς μεμβράνης τοῦ ἐντερικοῦ σωλῆνος, καὶ μετὰ πέντε ἑτέρας τοὺς μῦς τοῦ πεπτικοῦ συστήματος, ἐκ τούτων μετέβαινον εἰς τοὺς μαλπιγίους σωλῆνας καὶ μετὰ καταπληκτικῆς ταχύτητος κατελάμβανον κατὰ μυριάδας ἅπαντα τὸν ὀργανισμόν, ἐξ οὗ, ἀφαιροῦντα τὴν τροφὴν καὶ ἄλλως παραβλάπτοντα τοῦτον οὐσιωδῶς, κατέστρεφον τοῦ σκώληκος τὴν ζωήν. Ἀλλ' ἐὰν οἱ μετὰ τὸν πρῶτον καὶ δεύτερον ὕπνον δηλητηριασθέντες μεταξοσκώληκες ἀπέθνησκον πρὶν ἢ φθάσωσιν εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς μεταξοποιΐας, οἱ μετὰ τὸν τρίτον ὕπνον δηλητήριον λαβόντες ἔζων μέχρι τῆς μεταξοποιΐας, τὰ βομβύκια τούτων ὅμως κατὰ πολὺ ἀδυνατώτερα τῶν ὑγιῶν ἐγίνοντο, καὶ συνήθως ἐν αὐτοῖς οἱ ἐργάται σκώληκες ἀπέθνησκον. Αἰτία τῆς ἐλαττώσεως τῆς ποσότητος τῆς μετάξης ἐστὶν ὅτι τὰ ἐντὸς τοῦ μεταξοφόρου σωλῆνος ἀναπτυσσόμενα σωματίδια ἀπορροφῶσι τὴν μιξορητινώδη ὕλην πρὸς διατροφὴν καὶ πολλαπλασιασμὸν αὐτῶν· οἱ μετὰ τὸν τέταρτον ὕπνον τὴν δηλητηριώδη τροφὴν παραλαβόντες κατεσκεύαζον μὲν καλὰ βομβύκια, ἀλλ' αἱ ἐξερχόμεναι χρυσαλλίδες ἔβριθον σωματιδίων, οἱ δὲ ἀμέσως πρὸ τῆς ἐποχῆς τῆς μεταξοποιΐας δηλητηριασθέντες ἐν μὲν τῇ νυμφικῇ αὐτῶν ἡλικίᾳ ὀλίγα τὰ σωματίδια ἐν τῷ ὀργανισμῷ αὐτῶν ἐδείκνυον, ἐν δὲ τῇ καταστάσει χρυσαλλίδος πολὺς ἀριθμὸς ἐν ἑκάστοις τῶν ὀργάνων αὐτῶν διεφαίνετο. Τὸ τελευταῖον τοῦτο πείραμα δύναται διαφωτίσαι ἡμᾶς περὶ τῆς αἰτίας, ὅτι ὁ ἐξ ἀσθενῶν γονέων καταγόμενος μεταξόσπορος δύναται νὰ ᾖ ἁπλαγμένος σωματιδίων, διότι ἐν ᾗ ἐποχῇ τὰ ὠάρια ἐν τοῖς ᾠοφόροις σωλῆσι κατασκευάζονται καὶ τελειοποιοῦνται, τὰ σωματίδια δὲν ἐξαπλοῦνται εἰς τὸν ὀργανισμὸν οὐδ' ἐν τοῖς ᾠοῖς δύνανται νὰ ἀνευρεθῶσιν· ἡ ἀποτυχία ὅμως τοῦ μεταξοσπόρου ὡς ἐξ ἀσθενῶν γονέων καταγομένου εἶναι βεβαία.

Τὸ πείραμα τοῦτο τοῦ Pasteur οὐσιωδέστατον τυγχάνει ὑπὸ τρεῖς ἐπόψεις. Πρῶτον μὲν ἐπιβεβαιοῖ ὅτι ἡ αἰτία τῆς ἀσθενείας καὶ τῆς καταστροφῆς τοῦ μεταξοσκώληκος εἶναι τὰ σωματίδια, δεύτερον δεικνύει τὴν κατ' ὀλίγον ἀνάπτυξιν τῆς ἀσθενείας, καὶ τρίτον, ὅπερ καὶ τὸ σπουδαιότερον, ὅτι καὶ ὁ ἐξ ὑγιῶν γονέων καταγόμενος μεταξόσπορος δύναται νὰ προσβληθῇ ὑπὸ τῆς ἀσθενείας καὶ πρὸ τῆς ἐποχῆς τῆς μεταξοποιΐας νὰ ἀποτύχῃ ἐντελέστατα.

Γνωστοῦ ἤδη γενομένου ὅτι τὸ μόλυσμα, ἐξ οὗ ἡ ἀσθένεια τοῦ μεταξοσκώληκος προκύπτει, εἶναι φύσεως παρασιτικῆς, καὶ ὅτι εἰσέρχεται εἰς τὸν ὀργανισμὸν διὰ τοῦ ἐντερικοῦ σωλῆνος, ὁ σοφὸς ἀνὴρ ἠθέλησε νὰ πείσῃ ἑαυτὸν ἐὰν ἡ ἀσθένεια δύναται νὰ ἐγκεντρισθῇ ἢ οὔ. Τὸ πέμπτον αὐτοῦ πείραμα ἀποδεικνύει ὅτι ὁ ἐγκεντρισμὸς τοῦ νοσήματος εἶναι ἀδιαφιλονείκητος. Πρὸς ἀπόδειξιν τούτου ἔλαβεν ὡρισμένον τινὰ ἀριθμὸν μεταξοσκωλήκων ἐξ ὑγιῶν γονέων καταγομένων καὶ ἐμβαπτίζων πρότερον τὴν βελόνην ἐντὸς ὑγροῦ, σωματίδια ἐμπεριέχοντος, ἐνεκέντρισεν ἀείποτε κατὰ τὴν αὐτὴν τάξιν ἅπαντας τοὺς μεταξοσκώληκας· οὗτοι προσεβλήθησαν ὑπὸ τῆς ἀσθενείας, αἱ δὲ χρυσαλλίδες αὐτῶν ἔβριθον σωματιδίων· τοὐναντίον δὲ οἱ ἐκ τοῦ αὐτοῦ μεταξοσπόρου καταγόμενοι μεταξοσκώληκες, μὴ ἐγκεντρισθέντες, οὐδὲν ἴχνος τῆς ἀσθενείας εἶχον. Φυσικὴ συνέπεια τοῦ πειράματος τούτου εἶναι, ὅτι ἡ ἀσθένεια μεταδίδοται ἀπὸ τοῦ ἀσθενοῦς εἰς τὸν ὑγιᾶ σκώληκα δι' ἀναμίξεως ὡς ἐξῆς. Σκώληξ τις ὑγιὴς ἢ μή, βαδίζων ἐπὶ ἑτέρου ἀσθενοῦντος, ἐμπηγνύει τὰ ἄγκιστρα τῶν ποδῶν αὐτοῦ εἰς τὸ σῶμα τοῦ δευτέρου, εἶτα δὲ ἐπὶ ἑτέρου ὑγιοῦς βαδίζων, διατρυπᾷ τὸ δέρμα αὐτοῦ διὰ τῶν αὐτῶν ἀγκίστρων, καὶ ἐμβολιάζει τὴν ἀσθένειαν ἀπὸ τοῦ πρώτου ἀσθενοῦς εἰς τὸν δεύτερον ὑγιᾶ. *Πρακτικὸν δὲ συμπέρασμα τοῦ πειράματος τούτου εἶναι ὅτι μεγίστη ἐπιτήρησις πρέπει νὰ καταβάλληται εἰς δύο τινά, πρῶτον ὅπως οἱ μεταξοσκώληκες κῆνται ἐν τῇ ἀπαιτουμένῃ ἀπ' ἀλλήλων διαστάσει οἰχὶ δὲ καὶ ἐπ' ἀλλήλων, δεύτερον ὅτι εὐθὺς ὡς σκώληξ τις ἀσθενὴς ἀναφαίνηται, ἀμέσως νὰ ἀπορρίπτηται, ὅπως μὴ μολυνθῶσι καὶ οἱ λοιποὶ ὑγιεῖς.*

Ἐὰν ἐν τῷ ἐντερικῷ σωλῆνι ἀναπτύσσωνται πρῶτον τὰ σωματίδια, τὰ ἐκ τοῦ ἐντερικοῦ σωλῆνος ἐξερχόμενα περιττώματα ἐμπεριέχουσι ταῦτα ἐν πληθύϊ, καὶ ἐπομένως *διὰ τῶν ἐμπεριεχόντων σωματίδια περιττωμάτων δύναται ἡ ἀσθένεια νὰ μεταδοθῇ.* Τὴν ἀλήθειαν τῆς ὑποθέσεως ταύτης μᾶς ἀποδεικνύει τὸ πέμπτον πείραμα τοῦ Pasteur: 25 ὑγιεῖς μεταξοσκώληκες δηλητηριάζονται μετὰ τὸν τρίτον ὕπνον διὰ τῶν περιττωμάτων ἀσθενῶν μεταξοσκωλήκων ἀναλυθέντων ἐντὸς ὕδατος καὶ ἐπὶ τῶν φύλλων τεθέντων· ἅπασαι αἱ χρυσαλλίδες τούτων ἐξετασθεῖσαι εὑρέθησαν πλήρεις σωματιδίων.

Ἐκ τούτου καταφαίνεται ἡ ἀνάγκη *ὅτι οἱ μεταξοσκώληκες δὲν πρέπει νὰ κῆνται ἐπὶ πολὺ ἐπὶ τῶν περιττωμάτων αὐτῶν, διότι ταῦτα ἀποξηραινόμενα καὶ κατ' ὀλίγον εἰς κόνιν μεταβαλλόμενα, τὰ μὴ ἐξ ὑγιῶν σκωλήκων ἐξελθόντα χρησιμεύουσιν ὡς πηγὴ μολύνσεως διὰ τοὺς ὑγιεῖς μεταξοσκώληκας.*

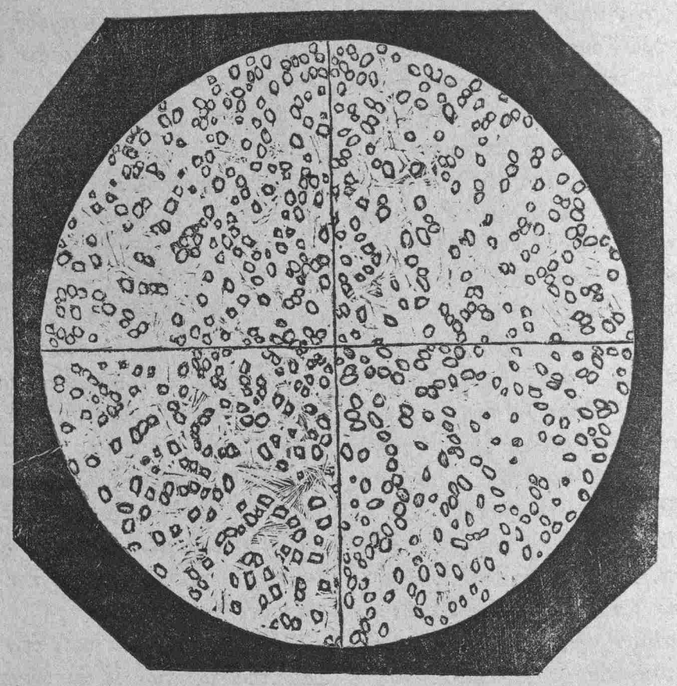
Ὅπως κάλλιον ἀποδείξῃ ὁ Pasteur τὸ μολυσματικὸν τῆς ἀσθενείας δι' ἀναμίξεως, ἀνέμιξε 50 ἀσθενεῖς σκώληκας γένους λευκοῦ μετὰ τὸν τρίτον ὕπνον μεθ' ἑτέρων 50 ὑγιῶν ἐν τῇ αὐτῇ ἡλικίᾳ εὑρισκομένων χρώματος κιτρίνου. Τὰ βομβύκια ἀμφοτέρων ἐγένοντο ἀσθενῆ, αἱ δὲ χρυσαλλίδες αὐτῶν ἦσαν πλήρεις σωματιδίων.

Τὸ ἕκτον πείραμα τοῦ Pasteur ἀποδεικνύει εἰς ἡμᾶς ὅτι *τὸ μόλυσμα δύναται νὰ διαδοθῇ οὐχὶ μόνον δι' ἀναμίξεως, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀποστάσεως.* Δύο γραμμάρια ὑγιοῦς σπόρου ἀνετράφησαν πλησίον 25 γραμμαρίων εἰς τὸν θάνατον διὰ τῆς παστερείου μεθόδου καταδεδικασμένου μεταξοσπόρου ἐπὶ δύο τραπεζῶν πλησίον ἀλλήλων κειμένων· οἱ ἀσθενεῖς ὡς καὶ οἱ ὑγιεῖς σκώληκες ἀπώλοντο καθ' ὁλοκληρίαν, ἐν ᾧ ἓν μέρος τοῦ ὑγιοῦς ἐν μεγαλειτέρᾳ ἀποστάσει ἀνατραφὲν ἔδωκε καλοὺς βομβύκας καὶ χρυσαλλίδας ἄνευ σωματιδίων. Ἡ ἐξήγησις τοῦ πράγματος ἔχει ὡς ἑξῆς. Ἅπαξ τεθέντος ὅτι τὰ περιττώματα τῶν ἀσθενῶν μεταξοσκωλήκων ἐμπεριέχουσι τὸ μόλυσμα, μικρὰ τούτων τεμάχια ἐν τῷ ἀέρι αἰωρούμενα ἐκ διαφόρων περιστάσεων ἀποφέρονται διὰ τοῦ ἀέρος ἀπανταχοῦ μὲν ἰδίως δὲ εἰς τὰ πλησίον, ἀντικείμενα, καὶ ἐπικαθήμενα ἐπὶ τῆς τροφῆς εἰσέρχονται εἰς τὸν ἐντερικὸν σωλῆνα. Ἡ αἰωρουμένη κόνις μεταξοσκωληκοτροφείου συλλεχθεῖσα ὑπὸ τοῦ Pasteur καὶ μικροσκοπικῶς ἐξετασθεῖσα, ἐφανέρωσε σωματίδια ἀτελῆ καὶ τέλεια μεταξὺ ἑτέρων ἀκαθαρσιῶν. Ἐκ τούτου καταφαίνεται πόσον ἀναγκαία εἶναι ἡ ἀνανέωσις τοῦ ἀέρος ἐν τοῖς μεταξοσκωληκοτροφείοις *καὶ ἡ ἀποφυγὴ πολλῶν ἑτέρων περιστάσεων, αἵτινες συντελοῦσιν εἰς τὴν αἰώρησιν τῆς κόνεως, πρὸς δὲ πόσον ἀναγκαία εἶναι ἡ καθαριότης καὶ ἡ καλλίστη ἀπόπλυσις τοῦ μεταξοσκωληκοτροφείου πρὸ τῆς εἰσαγωγῆς τῶν μεταξοσκωλήκων·* διότι ἡ ἐν τοῖς μεταξοσκωληκοτροφείοις ὑπάρχουσα κόνις ἐκ τοῦ προηγουμένου ἔτους, πλήρης οὖσα σωματιδίων, δύναται νὰ δηλητηριάσῃ τοὺς ἀτυχεῖς μεταξοσκώληκας.

Φύσις, γέννησις καὶ ἀνάπτυξις τῶν σωματιδίων.

Ὡς ἐξάγεται ἐκ μιᾶς ἐπιστολῆς τοῦ Pasteur πρὸς τὸν καθηγητὴν τῆς Τυβίγγης Leydig, οὗτος εἰς τὰς ἀρχὰς τῶν πειραμάτων αὐτοῦ, ἐθεώρει τὰ σωματίδια ὡς ἱστολογικὰ μέρη τοῦ ἀσθενοῦς σκώληκος, ὡς τὸ πύον ἐν τοῖς ἱστοῖς, ἐν οἷς σχηματίζεται τὸ ἀπόστημα. Ὁ καθηγητὴς Leydig ἔγραψε καὶ τότε πρὸς τὸν Pasteur τὴν ἐπιστημονικὴν αὐτοῦ πεποίθησιν,

ὅτι τὰ ἐντὸς τῶν μεταξοσκωλήκων εὑρισκόμενα σωματίδια ἦσαν παράσιτα. Καὶ πράγματι ἐξετάζοντες αὐτὰ ὑπὸ τὸ μικροσκόπιον εὑρίσκομεν ἁπάσας τὰς μορφάς, ἃς δύναται νὰ παρουσιάσῃ μικροργανισμός τις τοιοῦτος ὑπὸ διαφόρους ἡλικίας. Καὶ πρῶτον μὲν τὰς γενετείρας κυψέλας, ἐχούσας τὴν διάμετρον μεγαλειτέραν καὶ περίμετρον οὐχὶ διακεκριμένην καὶ σφαιρικήν, ἐμπεριεχούσας ἕν, δύο, ἢ τρία ὠοειδῆ σωματίδια, ὧν ἕκαστον περιέχει ἕνα ἢ καὶ δύο πυρῆνας· δεύτερον σωματίδια μικρότερα τὴν διάμετρον, ὠοειδῆ τὸ σχῆμα καὶ ἀδιαφανῆ, ἐμπεριέχοντα ἕνα ἢ καὶ δύο πυρῆνας· τρίτον σωματίδια μὴ διαλάμποντα, τὸ σχῆμα ὠοειδῆ, ἄνευ πυρήνων· τέταρτον σωματίδια ὠοειδῆ μετὰ διπλῆς μεμβράνης καὶ πυρῆνος, πέμπτον σωματίδια ὠοειδῆ ἄνευ πυρῆνος, καὶ τελευταῖον τὰ διαλάμποντα σωματίδια μετὰ περιμέτρου διακεκριμένης, μικρότερα τὴν διάμετρον, τὸ σχῆμα κυλινδρικά, ἀπὸ τοῦ ἑνὸς ἄκρου δὲ εἰς τὸ ἕτερον εἰς ὀξὺ καταλήγοντα. Τὰ τελευταῖα ταῦτα πολυπληθέστατα τὸν ἀριθμόν, καὶ μὴ μεταβαλλόμενα πλέον εἴτε διὰ τῆς ξηράνσεως, εἴτε διὰ διαφόρων ὀξέων καὶ ἀλκαλίων, συνίστανται ἐκ σαρκώδους ὕλης, καὶ εἶναι ἡ τελευταία μορφὴ τοῦ τελείου σωματιδίου.

(Σχ, 10).

Σωματίδια τέλεια ὑπὸ τὸ μικροσκόπιον μεγέθυνσις $\frac{357}{1}$.

Καὶ πράγματι δύναταί τις νὰ συλλάβῃ ὑπὸ τὸ μικροσκόπιον τὴν μεταβίβασιν ἀπὸ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἑτέραν μορφήν, ἀπὸ τῆς μητρὸς κυψέλης μέχρι τῆς τελείας ἀναπτύξεως τοῦ σωματιδίου. Ἐκ τῆς μητρὸς κυψέλης ἀποχωρίζονται τὰ σωματίδια ταῦτα, καὶ κατὰ μέσον συσφιγγόμενα, διαιροῦνται εἰς δύο ἢ τρία σωματίδια ἀναλόγως τῶν πυρήνων, ὅστις ἐν τῇ τελευταίᾳ μορφῇ ἢ ἀπορροφᾶται ἢ ἐξέρχεται ἐκ τοῦ σωματιδίου. Αἱ διάφοροι αὗται μορφαί, ἡ γέννησις καὶ ἡ ἀνάπτυξις αὐτῶν οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ἐγκαταλείπουσι περὶ τῆς παρασιτικῆς αὐτῶν φύσεως, καὶ καταστρέφουσι καθ' ὁλοκληρίαν τὴν ἰδέαν ὅτι ταῦτα ἀποτελοῦσιν ἱστολογικὰ μέρη τοῦ ἀσθενοῦς μεταξοσκώληκος. Ὅσῳ λοιπὸν μικροτέραν τὴν ἀντίστασιν εὑρίσκουσι καὶ μεγαλειτέραν τὴν ὑγρασίαν, κατὰ τοσοῦτον καὶ ἡ διήθησις εὐκολωτέρα καὶ ὁ πολλαπλασιασμὸς ταχύτερος τυγχάνει τῶν σωματιδίων.

Πρὸς ἀπόδειξιν τῶν πρώτων τούτων ἀρχῶν ὁ Pasteur ἐποίησε τὰ ἑξῆς πειράματα. Ὁ μετὰ τὸν πρῶτον ὕπνον δηλητηριασθεὶς μεταξόσπορος, ἐξ ὑγιῶν γονέων καταγόμενος, ἀντέσχε μέν, ἀλλὰ μαλακὰ παρήγαγε βομβύκια, ἐνῷ ὁ ἐξ ἀσθενῶν γονέων καταγόμενος τὴν αὐτὴν ἡμέραν διὰ τοῦ αὐτοῦ δηλητηρίου κακωθείς, μετὰ 20 ἡμέρας κατεστράφη καθ' ὁλοκληρίαν. Οἱ μικροργανισμοὶ οὗτοι φαίνεται ὅτι εὐκολώτερον διέρχονται διὰ τῶν διαφόρων ὀργάνων τοῦ ἀσθενοῦς μεταξοσκώληκος, παρὰ διὰ τῶν πλήρους ζωῆς ὀργάνων τοῦ καθ' ὁλοκληρίαν ὑγιοῦς. Ἐν τῇ ὀργανικῇ φύσει βασιλεύει ὁ φυσικὸς ἐκεῖνος νόμος, καθ' ὃν ὅσον μικροτέρα ἡ ἀντίστασις, τοσοῦτον μεγαλείτερον τὸ ἀποτέλεσμα, τῆς ἐνεργείας τῆς αὐτῆς τεθείσης. Ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει παρατηρεῖται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὅτι ὑγιεῖς γονεῖς παράγουσι καὶ ὑγιᾶ τέκνα, ἐνῷ οἱ ἀσθενεῖς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀσθενῆ. Ἕκαστος δὲ ἐξ ἡμῶν ἄριστα γινώσκει ἐκ πείρας, ὅτι τὰ ἀσθενῆ παιδία εὐκολώτερον προσβάλλονται καὶ ταχύτερον καὶ περισσότερα ἀποθνήσκουσιν, ὡς τῆς ζωϊκῆς δυνάμεως ἤτοι τῆς ἀντιστάσεως μικροτέρας ἐν αὐτοῖς ὑπαρχούσης. Καὶ ἐν τῷ μεταξοσκώληκι λοιπὸν τὸ αὐτὸ ἀπαραλλάκτως συμβαίνει. Τὸ πρακτικὸν

συμπέρασμα τοῦ πειράματος τούτου εἶναι ὅτι *οὐδέποτε πρέπει νὰ λαμβάνηται μεταξόσπορος ἐξ ἀσθενῶν γονέων καταγόμενος, διότι ἐξ ἀρχῆς ἐμπεριλείει ἐν ἑαυτῷ ὀλιγωτέραν τὴν ζωϊκὴν δύναμιν, κατὰ συνέπειαν δὲ εὐπροσβλητότερός ἐστι καὶ ταχύτερον ἀποθνήσκει.*

Ὅτι δὲ οἱ ἐν ὑγρασίᾳ ἀνατρεφόμενοι μεταξοσκώληκες εὐκολώτερον προσβάλλονται ὑπὸ τῆς ἀσθενείας τῶν σωματιδίων καὶ ταχύτερον ἀποθνήσκουσιν, αὐτὸς ὁ ὀργανισμὸς τοῦ μεταξοσκώληκος ἀποδεικνύει ἐναργέστατα. Τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ ὕδατος, ὅπερ λαμβάνουσιν οἱ ἐντελέστεροι τῶν ὀργανισμῶν, ἀποκρίνεται μέρος μὲν διὰ τῶν νεφρῶν ὡς οὖρον, μέρος διὰ τοῦ δέρματος ὡς ἱδρώς, καὶ μέρος διὰ τῶν πνευμόνων· ἐν τῷ μεταξοσκώληκι ὅμως δὲν ὑπάρχουσιν ἰδιαίτερα ὄργανα πρὸς ἀπόκρισιν τοῦ οὔρου. Οἱ σωλῆνες τοῦ Μαλπιγίου, οὓς παρετηρήσαμεν διερχόμενοι τὸ ἀνατομικὸν μέρος τοῦ μεταξοσκώληκος, εἶναι ὄργανα μᾶλλον χυλοποιητικὰ ἢ οὐροποιητικά. Ἡ ἀπὸ τοῦ σώματος λοιπὸν ἔκκρισις τῆς μὴ ἀναγκαιούσης ποσότητος τοῦ διὰ τῆς τροφῆς λαμβανομένου ὕδατος γίνεται διὰ τοῦ δέρματος καὶ τῶν ἀναπνευστικῶν σωλήνων. Ὅσῳ λοιπὸν ὁ περιαπτόμενος αὐτοὺς ἀὴρ εἶναι κεκορεσμένος ἀτμῶν, τοσούτῳ ἡ ἐκ τοῦ μεταξοσκώληκος ἐξάτμισις τοῦ ὕδατος δυσκολωτέρα καθίσταται, καὶ τὸ ἐν τῷ ὀργανισμῷ διαμένον ὕδωρ τὰς ζωϊκὰς δυνάμεις αὐτοῦ συνταράσσον, εὐπροσβλητότερον τὸν μεταξοσκώληκα καθίστησι, προσβληθέντα δὲ ἐκ τῶν σωματιδίων, ταχύτερον πρὸς τὴν καταστροφὴν φέρει αὐτόν.

Διὰ τοῦτο *τὰ μεταξοσκωληκοτροφεῖα πρέπει νὰ κτίζωνται ὑψηλὰ καὶ στερά· ἕκαστον τῶν πατωμάτων νὰ φέρῃ τὰ παράθυρα ἕνα ἀντὶ ἄλλου, ὅπως ἡ ἀνανέωσις τοῦ ἀέρος εὐκολώτερον γίνηται, καθ' ὅλον δὲ τὸ μῆκος τῆς ὀροφῆς νὰ ὑπάρχωσιν ἐπιμήκεις ὀπαί, δι' ὧν τὸ ῥεῦμα τοῦ ἀέρος ἀδιαλείπτως ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω νὰ κυκλοφορῇ.* Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ἐπιτυγχάνεται ἡ ἀδιάλειπτος ἐκ τῶν πλαγίων καὶ ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω κυκλοφορία τοῦ ἀέρος, ἥτις τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ ὕδατος ἐκ τοῦ μεταξοσκώληκος ἀποφέρει. *Ἀλλ' ὅσον ἀναγκαία εἶναι ἡ ἐξάτμισις διὰ τὸν μεταξοσκώληκα, τοσοῦτον καὶ ἡ θερμοκρασία ἐν ᾗ ζῇ πρέπει νὰ ᾖ μόνιμος καὶ σταθερὰ ἤτοι ἡ τῶν 20° Reumur.* Τὴν ἀνύψωσιν τῆς ἐν τῷ μεταξοσκωληκοτροφείῳ ὑπαρχούσης θερμοκρασίας, καὶ τὴν διατήρησιν αὐτῆς εἰς ἓν ὡρισμένον σημεῖον ἐπιτυγχάνομεν διὰ τῶν θερμαστρῶν, ἐνόσῳ ἡ ἐξωτερικὴ θερμοκρασία τῆς ἀτμοσφαίρας κατωτέρα τυγχάνει τῆς διὰ τὸν μεταξοσκώληκα ὡρισμένης. *Ἀλλ' ἐὰν ἡ τοῦ ἀέρος ἐξωτερικὴ θερμοκρασία ὑπερβῇ τὸν ὡρισμένον βαθμόν, ὅπως μὴ διατάραξίς τις τῶν ὀργανικῶν δυνάμεων συμβῇ ἐν τῷ μεταξοσκώληκι, ἀνάγκη ὅπως διὰ διαρρυθμίσεώς τινος ἐπανέρχηται αὕτη εἰς τὸ διὰ τὸν μεταξοσκώληκα ὡρισμένον σημεῖον τῆς θερμοκρασίας. Τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐκπληροῖ τὸ κατὰ μῆκος τοῦ μεταξοσκωληκοτροφείου εὑρισκόμενον ὑπόγειον, ὅπερ ἐν τοιαύταις περιστάσεσιν ἀνοιγόμενον διὰ τῶν κατὰ μῆκος τῶν τειχωμάτων ῥωγμῶν, τὴν θερμοκρασίαν εἰς τὸν κατάλληλον βαθμὸν ἐπαναφέρει.*

Εὐνόητον οὖν καθίσταται, ὦ φίλοι, ὁπόσαι περιστάσεις πρέπει νὰ συντρέξωσιν ὅπως ἡ μεταξοσκωληκοτροφία στεφθῇ ὑπὸ ἐπιτυχίας. Οἱ κανόνες τῆς ὑγιεινῆς δέον νὰ ἐφαρμόζωνται ἐν ὅλῃ αὐτῶν τῇ αὐστηρότητι, καὶ κατὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ μεταξοσπόρου καὶ κατὰ τὴν μετὰ ταῦτα διατήρησιν αὐτοῦ.

Ἡ τροφὴ εἰς τὸν μεταξοσκώληκα πρέπει νὰ προσφέρηται εἰς ὡρισμένα καὶ τακτικὰ χρονικὰ διαστήματα, οὐδέποτε δὲ αὕτη πρέπει νὰ ᾖ ὑγρά, διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἐπὶ τοῦ ὑγροῦ φύλλου ἐπικολλῶνται αἱ ἐν τῷ ἀέρι αἰωρούμεναι ἀκαθαρσίαι καὶ αὐτὰ τὰ σωματίδια, ἅτινα εἰσερχόμενα εἰς τὸν ὀργανισμὸν τὴν ἀσθένειαν γεννῶσι, καὶ τὸν μεταξοσκώληκα καταστρέφουσι.

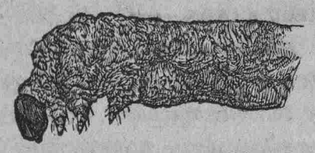
Καὶ τοσαῦτα μὲν περὶ τῶν τοῦ Pasteur πειραμάτων καὶ τῶν ἐξ αὐτῶν πορισμάτων, ὅσον ἀφορᾷ τὴν προεισαγωγὴν εἰς τὰς μολυσματικὰς ἀσθενείας τοῦ μεταξοσκώληκος, ἤτοι τὴν πεπερώδη καὶ μέλαιναν. Νῦν δ' ἀρχόμεθα τῆς περιγραφῆς τούτων, καὶ πρῶτον μὲν περὶ πεπερώδους εἶτα δὲ περὶ μελαίνης θέλομεν διαλεχθῆ.

Πολὺς κόπος κατεβλήθη καὶ καιρὸς παρῆλθε μέχρις οὗ αἱ δύο αὗται ἀσθένειαι ἀπ' ἀλλήλων ἀποχωρισθῶσι, καὶ ὁ ἰδιάζων μύκης δι' ἑκάστην τῶν ἀσθενειῶν τούτων ἀποχωρισθῇ καὶ ὡς τὴν ἀσθένειαν παράγων ἀναγνωρισθῇ. Σήμερον οὐδεμία πλέον ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ὁ μὲν τὴν πεπερώδη ἀσθένειαν παράγων μικροργανισμὸς εἶναι τὰ σωματίδια, ὁ δὲ τὴν μέλαιναν τὰ βακτηρίδια.

Περὶ τῆς πεπερώδους ἀσθενείας.

Εἶναι ἡ ἀσθένεια τῶν σωματιδίων, ἅτινα, ὡς εἴπομεν, ἢ διὰ κληρονομικότητος ἢ δι' ἐπα-

φῆς εἰσερχόμενα εἰς τὸν ὀργανισμόν πολλαπλασιάζονται ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἡ ζωὴ τοῦ

(Σχ. 11).
Ἀσθενὴς σκώληξ.

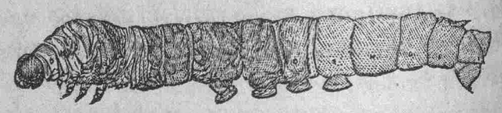
μεταξοσκώληκος καθίσταται ἀδύνατος. Ἡ ἀσθένεια ἔλαβε τὴν ἐπωνυμίαν αὐτῆς ἐκ τῶν ἀναφαινομένων ἐπὶ τοῦ δέρματος στιγμάτων δίκην κόνεως πεπέρεως ἔνθεν κἀκεῖθεν διεσκορπισμένων, ἰδίως ἐπὶ τῶν πρὸς τὴν κεφαλὴν δακτυλίων κατὰ πρῶτον, εἶτα δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ λοιποῦ δέρματος. Τὰ στίγματα ταῦτα κατ' ἀρχὰς εἶναι τοσοῦτον μικρά, ὥστε μόνον διὰ τοῦ μεγεθυντικοῦ φακοῦ καθίστανται ὁρατά,

(Σχ. 12).
Ὑγιὴς σκώληξ.

εἶτα δὲ καὶ διὰ γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ. Ἐκ τούτου ἐπωνομάσθη ἡ ἀσθένεια αὕτη ἀσθένεια τῶν ἐξανθημάτων, οἱ δὲ περιγράψαντες ταύτην ἐθεώρησαν ὡς τοπικὴν τοῦ δέρματος ἀλλοίωσιν, ἄνευ γενικῶν μεταβολῶν. Ὁ Quatrefages, ὅστις πρῶτος ἐμβριθέστερον τῶν ἄλλων ἐξήτασε τὴν ἀσθένειαν, ἀπεφάνθη ὅτι αὕτη δὲν εἶναι ἀσθένεια τοῦ δέρματος, ἀλλὰ τοῦ ὀργανισμοῦ· διότι ἀποπίπτοντος τοῦ πρώτου δέρματος, αἱ κηλίδες ἀναφαίνονται μετά τινας ἡμέρας ἐπὶ τοῦ δευτέρου. Τὰς κηλῖδας ταύτας ἐθεώρουν ἕτεροι ὡς ἀποτέλεσμα γαγγραίνης μέχρις οὗ πρῶτος ὁ Pasteur ἀπέδειξεν ὅτι *τὰ στίγματα ταῦτα ἄτιρα κατ' ἀρχὰς διὰ τοῦ φακοῦ ὁρώμερα ἔχουσι τὸ χρῶμα ὑποκίτριvor, εἶτα δ' ἀποκτῶσι τὸ κέντρον μέλαν καὶ τὴν περιφέρειαν ὑποκίτριvor, εἶναι τὸ ἐξωτερικὸν γνώρισμα τῆς ἀσθενείας τῶν σωματιδίων.* Ἅπαντες οἱ μεταξοσκώληκες οἱ τὰ τοιαῦτα στίγματα ἐπὶ τοῦ δέρματος φέροντες, εἰσὶ πλήρεις σωματιδίων· τὰ ὄργανα αὐτῶν διὰ τοῦ ἁπλοῦ ὀφθαλμοῦ θεωρούμενα φαίνονται ὡς διὰ κόνεως πεπέρεως πεπασμένα, διὰ τοῦ μικροσκοπίου δὲ εὑρίσκει τις τὰ σωματίδια ἐν μεγίστῃ ἀφθονίᾳ ἀναλόγως τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἀσθενείας· τοὐναντίον δέ, οἱ τοιούτων στιγμάτων ἐπὶ τοῦ δέρματος ἀμοιροῦντες μεταξοσκώληκες· καθ' ὁλοκληρίαν ὑγιεῖς τυγχάνουσιν, εἰ μή τι ἡ ἀσθένεια εἰς τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς ἀναπτύξεως αὐτῆς εὑρίσκεται. *Τὸ δεύτερον ἐξωτερικὸν γνώρισμα τῆς ἀσθενείας ταύτης εἶναι ἡ ἐλάττωσις τῆς ὀρέξεως. Τρίτον δέ, ὅπερ προέρχεται ἐκ τῆς λαμβανομένης ὀλιγωτέρας τροφῆς, εἶναι ἡ περὶ τὴν ἀνάπτυξιν ὀπισθοπόρησις.*

Οἱ ἐκ τοῦ νοσήματος τούτου προσβληθέντες μεταξοσκώληκες φαίνονται σχετικῶς τῶν ὑγιῶν μικρότεροι. Ἡ διάρκεια τῆς ἀσθενείας ταύτης, ἥτις ἀείποτε τὴν καταστροφὴν τοῦ ζωϋφίου ἐπιφέρει, εἶναι ἀπὸ 20 μέχρι 30 ἡμερῶν ἀναλόγως τῆς ζωϊκῆς τοῦ σκώληκος ἀντιστάσεως. Ὁ σκώληξ προσβληθεὶς ὑπὸ τῆς ἀσθενείας ἀποθνήσκει ὀλίγον κατ' ὀλίγον, ἡ ἀγωνία αὐτοῦ εἶναι ἥσυχος ἀλλὰ μακρά. Ἡ πορεία τῆς ἀσθενείας εἴτε διὰ τοῦ ἐντερικοῦ σωλῆνος εἴτε διὰ τοῦ δέρματος εἰσερχομένων τῶν μικροργανισμῶν εἶναι κατ' ἀρχὰς βραδεῖα, εἶτα δὲ ταχίστη. Μόλις καὶ μετὰ βίας τὴν ἑβδόμην ἡμέραν τῆς δηλητηριάσεως ἀναφαίνονται ἴχνη στιγμάτων ἐπὶ τοῦ δέρματος, ἅτινα προέρχονται ἐκ τῶν ἐν τῷ ὑποδορείῳ λευκωματώδει χιτῶνι συσσωρευθέντων σωματιδίων, ἅπερ κατὰ πρῶτον διελθόντα τὰ τοιχώματα τοῦ ἐντερικοῦ σωλῆνος, συσσωρεύονται κατὰ δεύτερον ἐντὸς τῶν σωληνιδίων τοῦ Μαλ-

(Σχ. 13).
Σκώληξ ἀσθενὴς ἐκ σωματιδίων.

πιγίου καὶ ἐκεῖθεν διαδίδονται καθ' ἅπαντα τὸν ὀργανισμόν. Οἱ λόγῳ κληρονομικῷ ἐκ τῆς ἀσθενείας προσβαλλόμενοι μεταξοσκώληκες ἀποθνήσκουσιν ἅπαντες μετὰ τὸν τρίτον ὕπνον, οἱ δὲ βραδύτερον ἐκ τοῦ νοσήματος προσβληθέντες δύνανται μὲν νὰ φθάσωσι μέχρι τῆς μεταξοποιίας, ἀλλ' αἱ χρυσαλλίδες τούτων βρίθουσι σωματιδίων, καὶ ἐπομένως ὁ ἐκ τούτων παραγόμενος μεταξόσπορος εἶναι ἐκ τῶν προτέρων ἕνεκα τῆς κληρονομικότητος τῆς ἀσθενείας καταδεδικασμένος εἰς θάνατον. Τὰ πτώματα τῶν ἐξ αὐτῆς τῆς ἀσθενείας θανόντων μεταξοσκωλήκων δὲν ἀποσυντίθενται ὡς τὰ τῆς ἑπομένης ἀσθενείας, ἀλλ' ἀποσκληροῦνται. Οὐδὲν θεραπευτικὸν μέσον ἰσχύει κατὰ τῆς νό-

σου. Τὸ μόνον πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ νοσήματος εἶναι *ἡ ἐκλογὴ τοῦ μεταξοσπόρου*, ἀλλὰ καὶ τούτου τεθέντος, οἱ προδιαγραφέντες ὑγιεινοὶ κανόνες πρέπει νὰ τηρῶνται ἀκριβέστατα, *ἤτοι ἡ καθαρὰ καὶ μὴ ὑγρὰ τροφή, ἡ διατήρησις τῆς θερμοκρασίας εἰς ἓν ὡρισμένον σημεῖον διὰ τῶν προμηνυευθεισῶν διαρρυθμίσεων, ἡ φροντὶς διὰ τὴν ἀκώλυτον κυκλοφορίαν τοῦ ἀέρος, ἡ ἀραίωσις τῶν ζωϋφίων ἰδίως κατὰ τὴν πρώτην ἡλικίαν, ἡ σύντονος καὶ ἀκριβὴς ἐπιτήρησις τῶν ἐκάστοτε ἀναφαιρομένων ἐστιγματισμένων μεταξοσκωλήκων, καὶ ἡ ἄμεσος ἀπομάκρυνσις τούτων ἀπὸ τῶν ὑγιῶν*, ἰδοὺ οἱ ὑγιεινοὶ κανόνες, οἵτινες δύνανται νὰ διαφυλάξωσι τὸν μεταξοσκώληκα ἀνεπηρέαστον τῆς ἀσθενείας τῶν σωματιδίων καὶ νὰ ὁδηγήσωσι τοῦτον εἰς τὴν ἐπιτυχῆ μεταξοποιίαν καὶ τὴν τοῦ γένους διαιώνισιν.

Ἡ κατὰ τὴν μέθοδον τοῦ Pasteur κατασκευὴ τοῦ μεταξοσπόρου.

Ἅπασαι αἱ προσπάθειαι τῶν μεταξοσκωληκοτρόφων κατέτεινον εἰς τὸ κατασκευάζειν ὑγιᾶ μεταξόσπορον. Ἐπειδὴ δὲ ἡ αἰτία ἡ παράγουσα τὴν ἀσθένειαν ἄγνωστος ἦν, αἱ προταθεῖσαι μέθοδοι, ὡς μὴ ἐπὶ τῆς ἀληθείας βασιζόμεναι, ἀπετύγχανον. Ὁ Pasteur ἐξετάσας τὴν ἀσθένειαν καὶ τὰς διαφόρους αὐτῆς φάσεις ἐσυστηματοποίησε καὶ μετέδωκεν ἡμῖν μέθοδον, ἥτις πρὸς τιμὴν αὐτοῦ καὶ *μέθοδος τοῦ Pasteur* ἐπωνόμασται, καὶ ἥτις ἔτυχε τῆς γενικῆς ἐπιδοκιμασίας· χάρις δ' εἰς αὐτὴν ἤρξατο καὶ πάλιν νὰ ἐπανέρχηται ἡ ἀρχαία εὐδαιμονία ἐν ταῖς μεταξοσκωληκοτρόφοις ἐπαρχίαις τῆς Γαλλίας καὶ τῶν ἄλλων χωρῶν. Ἡ μέθοδος αὕτη στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀρχῆς ὅτι ὁ ἐξ ὑγιῶν γονέων καταγόμενος μεταξόσπορος, ὡς μὴ ἐμπερικλείων τὸ κακὸν ἐξ ὑπαρχῆς, εὐδοκιμεῖ, ἐνῷ τοὐναντίον ὁ ἐξ ἀσθενῶν καταγόμενος καταστρέφεται πρὸ τῆς μεταξοποιίας.

Ἰδοὺ οἱ πρακτικοὶ κανόνες οὓς δίδει ὁ σοφὸς ἀνὴρ διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ μεταξοσπόρου.

ΠΡΩΤΟΣ ΚΑΝΩΝ.—*Αἱ διὰ τὸν σκοπὸν τοῦτον ληφθησόμεναι χρυσαλλίδες δέον οὐδὲν νὰ ἐπαρουσίασαν στίγμα μέχρι τῆς ἐποχῆς τῆς μεταξοποιίας.*

Ἐκ τῶν προηγουμένων εὐνόητος καθίσταται ὁ λόγος, ὅτι οἱ τὰ στίγματα παρουσιάζοντες μεταξοσκώληκες ἐμπεριέχουσιν ἐν ἑαυτοῖς τὴν ἀσθένειαν, καὶ ἐπομένως ὁ ἐκ τούτων μεταξόσπορος εἶναι ἐκ τῶν προτέρων καταδεδικασμένος εἰς θάνατον.

ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΚΑΝΩΝ.—*Ἡ ἐπὶ τῶν κλάδων ἀνάβασις τῶν μεταξοσκωλήκων κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς μεταξοποιίας δέον νὰ ᾖ τελεία ἐντὸς τριῶν τὸ πολὺ ἡμερῶν.*

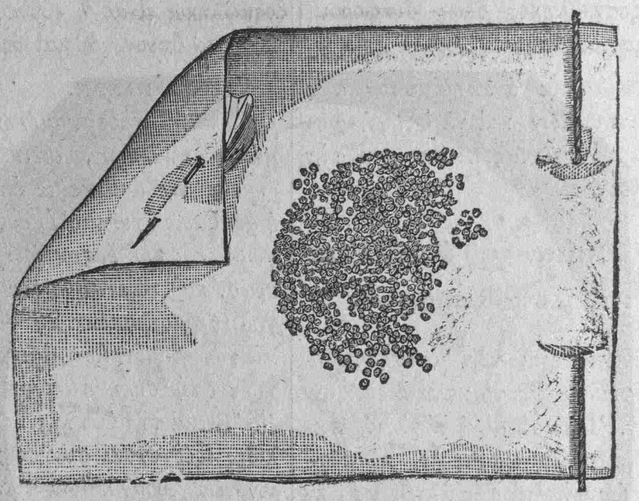
Αἱ ἐπανειλημμέναι παρατηρήσεις τοῦ Pasteur ἀπέδειξαν ὅτι οἱ μὴ ταχέως ἐπὶ τῶν κλάδων ἀναβαίνοντες μεταξοσκώληκες ἐμπεριέχουσιν ἐν ἑαυτοῖς τὴν ἀσθένειαν, ἥτις δὲν εἶναι τοσοῦτον προκεχωρημένη, ὥστε νὰ παρουσιάσῃ τὰ ἐξωτερικὰ τῶν στιγμάτων σημεῖα, καὶ ἐπομένως ἀνάρμοστοι πρὸς τὸν καλὸν μεταξόσπορον.

ΤΡΙΤΟΣ ΚΑΝΩΝ.—*Ἥμισυ χιλιάγραμμον βομβυκίων προερχομένων ἐξ ἐκείνων τῶν μεταξοσκωλήκων, οἵτινες οὐδὲν ἐξωτερικὸν σημεῖον τῆς ἀσθενείας ἐπαρουσίασαν, καὶ ὧν ἡ ἀνάβασις ἐγένετο ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν, ἀποχωρίζεται τὴν ἕκτην ἡμέραν ἀπὸ τῆς ἀναβάσεως, καὶ τίθεται ἐντὸς δωματίου ἔχοντος ὑγρὰν θερμοκρασίαν 25⁰—30⁰ R,. ἐφ' ᾧ τὰ λοιπὰ τῶν βομβυκίων ἀφίνονται ἐντὸς ἑτέρου ἔχοντος τὴν συνήθη θερμοκρασίαν ἀπὸ 16⁰—17⁰ R.* Ἕνεκα τῆς ὑψηλῆς θερμοκρασίας αἱ χρυσαλλίδες ἐξέρχονται συνήθως ἓξ ἡμέρας ἐνωρίτερον τῶν χρυσαλλίδων τῶν ἐν κατωτέρᾳ θερμοκρασίᾳ ἀφεθέντων βομβυκίων. *Κατὰ τὴν δευτέραν ἡμέραν ἤτοι τὴν ἕκτην, ὀγδόην καὶ δεκάτην ἐξετάζονται ἀνὰ 20 νύμφαι, καὶ ἐὰν μεταξὺ τούτων εὑρεθῶσι δύο ἕως τρεῖς ἐμπεριέχουσαι σωματίδια, ἀνάγκη, ὅπως παραδώσῃ τις τὰ λοιπὰ βομβύκια εἰς τὸ μεταξουργεῖον καὶ παραιτηθῇ τῆς ἰδέας τῆς ἐκ τούτων κατασκευῆς μεταξοσπόρου, ἐὰν δὲ τοὐναντίον αἱ νύμφαι δὲν ἐμπεριέχωσι σωματίδια, ἢ μία μεταξὺ τῶν 20 ἐμπεριέχῃ τοιαῦτα, τότε δύναταί τις νὰ ἐξετάσῃ τὰς ἐξελευσομένας χρυσαλλίδας καὶ νὰ ἀποφασίσῃ τὴν ἐκ τῶν βομβυκίων τούτων κατασκευὴν μεταξοσπόρου, ἐὰν μεταξὺ ἑκατὸν χρυσαλλίδων εὑρῇ τὰς δέκα μόνον ἐμπεριεχούσας σωματίδια. Προτιμότερον βεβαίως ἦθελεν εἶσθαι ἐὰν ἐν μηδεμιᾷ μεταξὺ τῶν ἑκατὸν ἀνεφαίνοντο τοιαῦτα.*

Ἕκαστος βεβαίως ἐννοεῖ τὸν κανόνα. Εἶναι δυνατὸν ἡ ἀσθένεια εἰσελθοῦσα κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας πρὸ τῆς μεταξοποιίας νὰ ἀναπτυχθῇ ἐν τῇ καταστάσει τῶν νυμφῶν, ὡς καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ζωῆς τῶν χρυσαλλίδων, καὶ τότε βεβαίως αἱ τοιαῦται εἶναι ἀνάρμοστοι πρὸς τὴν μεταξοποιίαν. Ἡ δὲ κατὰ ἓξ ἡμέρας ἐνωρίτερον ἔξοδος τῶν χρυσαλλίδων

δεικνύει ἐὰν ἡ ποσότης τῶν βομβυκίων εἶναι κατάλληλος πρὸς τὸν σκοπόν, ἄλλως ἔχει τις εἰσέτι τὸν ἀπαιτούμενον καιρὸν ἐν ᾗ περιπτώσει αἱ χρυσαλλίδες περιέχουσι τὸ μόλυσμα, ὅπως παραδώσῃ τὰ βομβύκια εἰς τὸ μεταξουργεῖον, καὶ δι' ἀνωτέρας θερμοκρασίας φονεύσῃ τὰς νύμφας.

Ἡ ἐξέτασις τῶν νυμφῶν ὡς καὶ ἡ τῶν χρυσαλλίδων διὰ τοῦ μικροσκοπίου γίνεται ἀπαραλλάκτως ὡς καὶ ἡ τῶν μεταξοσκωλήκων. Ἐντὸς μικροῦ ὑγδίου, πρότερον δι' ἀπεσταγμένου ἢ καθαροῦ ὕδατος ἀποπλυθέντος, ἀλλὰ μὴ ἀποσπογγισθέντος, ὅπως ὀλίγον ὕδωρ ἐν αὐτῷ περιέχηται, συνθλᾶται τὸ πρὸς ἐξέτασιν ζωύφιον, καὶ ἐξ αὐτοῦ λαμβάνεται μία μόνη σταγών, ἥτις τεθεῖσα ὑπὸ τὸ μικροσκόπιον, ἔχον μεγέθυνσιν τετρακοσιαπλασίαν, δεικνύει εἰς τὸν ἐξησκημένον παρατηρητὴν ἀμέσως ἐὰν ἐντὸς ταύτης ἐμπεριέχωνται σωματίδια ἢ μή. Ἐκ τῶν χρυσαλλίδων μόνον ἀποκόπτονται τὰ πτερὰ διὰ μικρᾶς ψαλίδος καὶ τὸ ὄπισθεν τοῦ σώματος, ὡς ὠὰ καὶ σπερματοζωύρια ἐμπεριέχον, ὅπως ἡ ἐξέτασις καταστῇ εὐκολωτέρα.

(Σχ. 14).

ΤΕΤΑΡΤΟΣ ΚΑΝΩΝ. — *Τὰ ἐκλεχθησόμενα βομβύκια πρὸς κατασκευὴν τοῦ μεταξοσπόρου πρέπει νὰ ὦσι τὰ στερεώτερα, διότι τῶν ἀδυνάτων ἡ νύμφη εἶναι ἀσθενής, ὡς παραγαγοῦσα ὀλιγωτέραν μέταξαν.*

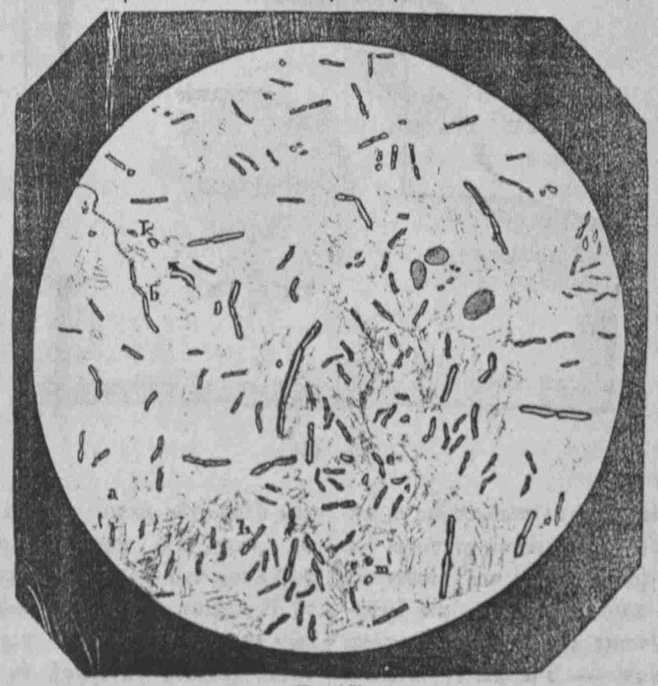
ΠΕΜΠΤΟΣ ΚΑΝΩΝ. — *Αἱ κεκηλιδωμέναι χρυσαλλίδες πρέπει νὰ ἀπορρίπτωνται, ὡς ἐμπεριλείουσαι βεβαίως τὴν ἀσθένειαν.*

ΕΚΤΟΣ ΚΑΝΩΝ. — *Ἡ σύζευξις πρέπει νὰ διαρκῇ μόνον 12 ὥρας, ὁ ἀνὴρ μετὰ τὴν ἀποχώρησιν πρέπει νὰ ἀπορρίπτηται ὡς ἄχρηστος, τὸ δὲ θῆλυ τίθεται ἐπὶ μικροῦ τετραγώνου ὑφάσματος, ὅπερ πρέπει διὰ βελόνης τινὸς ν' ἀναρτηθῇ ἀπό τινος σχοινίου, μέχρις οὗ αὕτη καταθέσῃ τὰ ὠὰ μετὰ τὸν τοκετὸν τῶν ὁποίων ἡ μήτηρ ἢ πρέπει ἀμέσως νὰ ἐξετάζηται διὰ τοῦ μικροσκοπίου, ἐὰν ἔχῃ σωματίδια, ἢ ἐντὸς τῆς ἄκρας τοῦ ὑφάσματος νὰ στερεοῦται ἐκ τῶν πτερῶν διὰ τὴν μετὰ ταῦτα ἐξέτασιν. Ἐὰν μὲν οὖν ἡ χρυσαλλὶς ἀποδειχθῇ ὑγιής, τὰ ὠὰ πρέπει νὰ κρατῶνται, ἄλλως ν' ἀπορρίπτωνται ὡς ἀκατάλληλα διὰ τὸν σκοπόν.*

Ἡ μέλαινα.

Ἡ αἰτία τῆς ἀσθενείας ταύτης, ὡς ἐξ ἀρχῆς ἔφθημεν εἰπόντες, εἶναι παρασιτική, ἤτοι παράγεται ἐκ μικροργανισμῶν ζωϊκῆς φύσεως καὶ ἐπομένως ἐν αὐτῇ ἐφαρμόζονται ὅ,τι περὶ φύσεως τῶν παρασίτων καὶ ἐν τῇ ἑτέρᾳ ἀσθενείᾳ εἴπομεν. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἡ ἀνεύρεσις καὶ ἀποχώρισις τοῦ αἰτίου ὡς καὶ ἡ περιγραφὴ τῶν σωματιδίων αὐτῆς ἀνήκουσι τῷ κ. Pasteur. Καὶ τὸ μὲν ὄνομα ἐν τῇ ἡμετέρᾳ γλώσσῃ ἐδόθη ἐκ τῶν μελαινῶν μεγάλων κηλίδων, αἵτινες ἀναφαίνονται ἐπὶ τοῦ δέρματος κατὰ τὸ διάστημα τῆς ζωῆς, ὡς ἐπίσης καὶ τῆς εἰς μέλαν μεταβολῆς τοῦ σώματος τοῦ μεταξοσκώληκος μετὰ θάνατον, τὸ δὲ αἴτιον τῶν παθολογικῶν τούτων μεταβολῶν εἶναι τὰ βακτηρίδια, περὶ ὧν πέρυσιν ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ ἐπιτροπῇ ἐν δυσὶ συνεδριάσεσι διελάβομεν τὰ δέοντα. Εἶναι δὲ ταῦτα διαφόρου μεγέθους, κατὰ μὲν τὸ σχῆμα μικροὶ κυλινδρικοὶ ραβδίσκοι τὸ κατ' ἀρχὰς μικροὶ μετὰ σκιερῶν πυρήνων, εἶτα δὲ μεγαλείτεροι καὶ διαλάμποντες ἄνευ πυρήνων, καὶ ζῶσιν ἄλλοτε μὲν χωριστὰ εἰς ἄτομον ἐν κινούμενον ἰδίως κατὰ τὴν διεύθυνσιν τοῦ μεγάλου ἄξονος πρὸς τὰ ἔμπροσθεν καὶ ὄπισθεν, καὶ κατὰ πάσας τὰς ἄλλας διευθύνσεις μηδ' αὐτῆς τῆς περιστροφικῆς κινήσεως ἐξαιρουμένης, ἄλλοτε δὲ κατὰ συμπλέγματα εἰς δύο, τρία, τέσσαρα καὶ περισσότερα ἄτομα συνδεόμενα ἀείποτε διὰ τῶν δύο ἄκρων αὐτῶν πρὸς ἄλληλα κατὰ τὴν διεύθυνσιν τοῦ μεγάλου ἄξονος καὶ ἔχοντα ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὀφιοειδῆ κίνησιν. Τὰ βακτηρίδια ταῦτα εὑρίσκονται κατ' ἐξοχὴν ἐντὸς τοῦ ἐντερικοῦ σωλῆνος τῶν ἐκ τῆς ἀσθενείας ταύτης τεθνηκότων μεταξοσκωλήκων, σπανιώτατα δὲ ἐν τοῖς λοιποῖς ὀργάνοις κατὰ τὸ διάστημα τῆς ζωῆς τοῦ ζωϋφίου, ἐν δὲ τοῖς πτώμασι τῶν ἐξ ἀμφοτέρων τῶν ἀσθενειῶν προσβληθέντων μεταξοσκωλήκων ἀπαντῶσι μετὰ τῶν σωματιδίων, οὗ ἕνεκα ἡ ἀσθένεια αὕτη συνεχέετο μετὰ τῆς προτέρας. Αἱ ἐπανειλημμέναι ὅμως παρατηρήσεις τοῦ Pasteur ἀπέδειξαν ὅτι ἡ ἐμφάνισις τῶν βακτηριδίων ἐν τῷ ἐντερικῷ σωλῆνι τῶν μεταξοσκωλήκων εἶναι ὅλως ἀνεξάρτητος τῆς ἀσθενείας τῶν σωματιδίων, αἱ δὲ ἐκ τούτων προερχόμεναι παθολογικαὶ ἀλλοιώσεις τῶν ὀργάνων τοῦ μεταξοσκώληκος ὅλως διάφοροι. Τὰ μὲν σωματίδια καταλαμβάνουσιν ἅπαντα τὰ ὄργανα, τὰ βακτηρίδια δὲ ἰδίως καὶ κατ' ἐξοχὴν τὸν ἐντερικὸν σωλῆνα· τὰ μὲν πρῶτα ἐπιφέρουσι κατ' εὐθεῖαν ἀλλοιώσεις ἐπὶ τῶν ὀργάνων, τὰ βακτηρίδια δὲ μόνον ἐπὶ τῆς ἐν τῷ ἐντερικῷ σωλῆνι ὑπαρχούσης τροφῆς ἀποσυνθέτοντα ταύτην, καὶ καθιστῶντα αὐτὴν οὐχὶ μόνον ἀκατάλληλον, ἀλλὰ καὶ δηλητηριώδη διὰ τὸν ὀργανισμόν. Καὶ πράγματι ἐὰν τὸ πτῶμα μεταξοσκώληκος ἐκ τῆς μελαίνης ἀσθενείας τελευτήσαντος εὐθὺς ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον ἀνατάμῃ τις, εὑρίσκει τὸν ἐντερικὸν τοῦτον σωλῆνα διατεταμένον ἐξ ἀερίων ἐκ τῆς ἀποσυνθέσεως τῆς τροφῆς προελθόντων, τὰ δὲ λοιπὰ ὄργανα σχεδὸν ἐλεύθερα· ἐὰν δὲ τὸ πτῶμα ἀφεθῇ, ἀπομελανοῦται καὶ ἀποσυντίθεται εἰς διάφορα πτητικὰ σώματα, ἔχοντα ὀσμὴν βαρεῖαν καὶ δυσφόρητον, ἐνῷ τὸ πτῶμα τοῦ ἐκ τῆς ἀσθενείας τῶν σωματιδίων τελευτήσαντος μεταξοσκώληκος ἀποσκληροῦται καὶ δὲν ἀποσυντίθεται.

Ἡ διάρκεια τῆς ἀσθενείας ταύτης εἶναι ἀπὸ μιᾶς μέχρι τεσσάρων ἡμερῶν ἀναλόγως τῆς ζωϊκῆς ἀντιστάσεως τοῦ ὀργανισμοῦ, ἢ καὶ ἐκ τῆς προϋπαρχούσης ἀσθενείας τῶν σωματιδίων. Οἱ καθ' ὁλοκληρίαν ὑγιεῖς σκώληκες δηλητηριαζόμενοι διὰ τοῦ μολύσματος τῶν βακτηριδίων ἀνθίστανται συνήθως ἐπὶ 4 ἡμέρας, οἱ δὲ ἀσθενεῖς ἐκ τῆς προηγουμένης ἀσθενείας ἀπὸ 24—36 ὡρῶν. *Τὰ ἐξωτερικὰ συμπτώματα, ἅτινα παρατηρεῖ τις ἐπὶ τοῦ δηλητηριασθέντος διὰ τῶν βακτηριδίων μεταξοσκώληκος, εἶναι ἡ σχεδὸν παῦσις τῆς ὀρέξεως καὶ ἡ ἀναφάνισις ἐρυθρομελαιρῶν κηλίδων ἐπὶ τοῦ δέρματος.*

(Σχ. 15).

Ἡ ἐποχὴ καθ' ἣν ἡ ἀσθένεια τῶν βακτηριδίων ἀναφαίνεται ἐν τῷ ὀργανισμῷ τοῦ μεταξοσκώληκος εἶναι ἢ εὐθὺς μετὰ τὸν τρίτον ἢ τέταρτον ὕπνον, ἢ καὶ ἀμέσως πρὸ τῆς μεταξοποιίας, τὰ δὲ αἴτια τὰ ταύτην προκαλοῦντα εἶναι ἢ ἀτμοσφαιρικά, ὡς ἡ αἰφνίδιος ὕψωσις ἢ κατάβασις τῆς ἀτμοσφαιρικῆς θερμοκρασίας καὶ πιέσεως, ἡ ὑγρομετρικὴ κατάστασις αὐτῆς, ἢ ὀργανικά, ὡς ἡ ἐκ τῆς ἀσθενείας τῶν σωματιδίων ἐπερχομένη ἐλάττωσις τῶν ὀργανικῶν δυνάμεων. Ἀσθενεῖς σκώληκες προσβάλλονται εὐκολώτερον ἐκ τῆς ἀσθενείας τῶν βακτηριδίων καὶ ἀποθνήσκουσι ταχύτερον, ἢ καθ' ὁλοκληρίαν ὑγιεῖς. Ἡ μέλαινα ἀσθένεια ἀναφαίνεται ἰδίως μετὰ τὰς προμνημονευθείσας ἀτμοσφαιρικὰς μεταβολάς, αἵτινες φαίνεται ὅτι συντείνουσιν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ μολύσματος.

Ἐκ τούτου ἀρδήλως καταφαίνεται ἡ ἀνάγκη τῆς χρήσεως τοῦ θερμομέτρου, τοῦ ὑγρομέτρου καὶ τοῦ βαρομέτρου ἐν τῇ μεταξοσκωληκοτροφίᾳ, ὅπως ὁ μεταξοσκωληκοτρόφος ἐκ τούτων ὁδηγούμενος διατηρῇ κατὰ τὰς ἀνάγκας τὴν αὐτὴν πάντοτε θερμοκρασίαν, τὸν αὐτὸν ὑγρομετρικὸν καὶ βαρομετρικὸν βαθμόν, τὸν πρόσφορον διὰ τὴν ἀνάπτυξιν καὶ μεταξοποίησιν τοῦ μεταξοσκώληκος. Διὰ τῆς λελογισμένης χρήσεως τῶν ὀργάνων τούτων

δύναται καὶ ἀσθενοῦντα μεταξόσπορον νὰ φέρῃ μέχρι τῆς μεταξοποιίας, ἐνῷ ἡ παντελὴς ἀχρηστία τούτων δύναται νὰ καταστρέψῃ καὶ τὸν ὑγιέστερον τῶν μεταξοσπόρων.

Εἴθε οἱ ἡμέτεροι μεταξοσκωληκοτρόφοι ἐρνοήσαντες τὰς ἁπλᾶς μὲν ταύτας πλὴν ἀπολύτως ἀναγκαίας ἀρχαίας ἀρχὰς διὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ μεταξοσπόρου, τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν διατροφὴν τῶν μεταξοσκωλήκων, θελήσωσι νὰ συμμορφωθῶσι πρὸς ταύτας δι' ὠφέλειαν μὲν ἑαυτῶν, πρὸς δόξαν δὲ τῆς ἐπιστήμης.

Κ. ΜΑΚΡΗΣ, ἰατρός.